

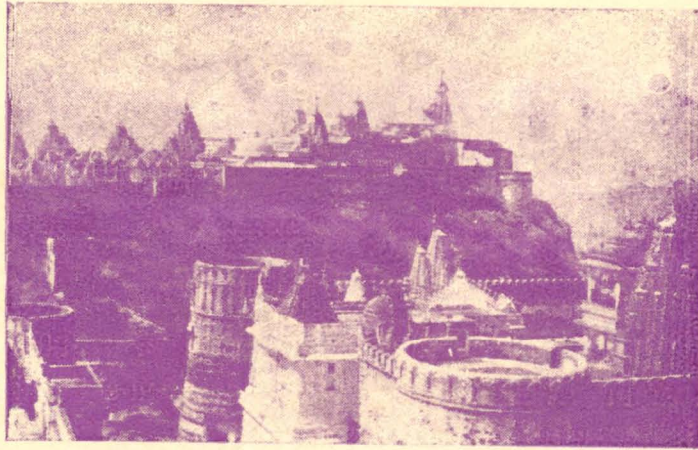

શ્રી માનતુંગમૂર્તીશ્વરજીકૃત

શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

૦૦૦ ૦૦૦ ૦૦૦

(જેમાં પરમાત્માના ત્રણ ભવોનું ચરિત્ર દયા, પરોપકારિતા, અસાધારણ મહિમા, માહાત્મ્ય, અને નામસ્મરણ વગેરેથી થતું આત્મકલ્યાણ વગેરેથી થતાં લાભોનું રસમય વર્ણન, પંચ કલ્યાણકોમાં દેવોએ કરેલ મહોત્સવો, સમવસરણમાં બિરાજમાન થઈ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ, તથા શ્રી શત્રુજય મહાનું તીર્થની ઉત્પત્તિ અને સર્વ શ્રેષ્ઠતાનું વૃતાંત, ખ્રીષ્ઠ બોધ-પ્રદ અંતર્ગત અનેક અનુપમ કથાઓ સાથે પ્રાસંગિક જાણવા લાયક અનેક વિવિધ વિષયોના વિભેચનો વગેરે આપવામાં આવેલ છે.)

(તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુજય)

૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦

પ્રસિદ્ધકર્તા:—

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા નં. ૯૨

: પ્રકાશક :
ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ
(શ્રી જૈન આત્માનંદ સમા તરફથી)
ભાવનગર.

વી. સં. ૨૪૭૬
વિ. સં. ૨૦૦૯
આત્મ સં. ૫૭
ઈસ્વીસન ૧૯૫૩

શ્રી શ્રેયાંસનાથ જિન સ્તુતિ.

વિમલિતવહુતમસમલં, સ્ફુરત્પ્રભામણ્ડલાસ્તસંતમસમલમ્ ।

સકલશ્રીશ્રેયાંસં પ્રણમત મક્તયા જિનેશ્વરં શ્રેયાંસમ્ ॥ (આર્યા)

ભાવાર્થ:—“નિર્મળ કર્યા છે ધણુજ મલ-યુક્ત(જીવો)ને જેણે એવા, વળી સ્ફુરતમાન એવા ભામંડલવડે દૂર કર્યા છે, (અજ્ઞાનરૂપી) ગાઢ અંધકાર જેણે એવા, તથા વળી સમસ્ત લક્ષ્મીવડે આશ્રય કરવા યોગ્ય છે ખમાઓ જેના એવા શ્રી “શ્રેયાંસનાથપ્રભુ”ને (હે મુમુક્ષુ જનો !) તમે ભક્તિપૂર્વક અત્યંત પ્રણામ કરો.”

પૂજ્ય શ્રી વપ્પમદ્દસૂરિ.

—[卐]—

૨

‘શ્રેયાંસ’સર્વવિદ્માઙ્ગિગણ ! ત્રિયામા-કાન્તાનનં તમહિમાનમ માનવાતે ।

યં મેજુષો ભવતિ યસ્ય ગુણાન્ ન યાતં, કાન્તાનનન્તમહિમાનમમા નવા તે ॥ (વસંત)

ભાવાર્થ:—હે પ્રાણી વર્ગ ! રમણીય ગુણોને પ્રાપ્ત કરેલા તેમજ નિઃસીમ મહિમાવાળા એવા જે શ્રી શ્રેયાંસનાથની ભક્તિ કરનારો એવો જે તું કે જેને નવીન દરિદ્રતા થતી નથી, તે સંદ્ર સમાન વદનવાળા તેમજ ગર્વરૂપી પવનનું પાન કરવામાં સર્પ સમાન એવા શ્રી શ્રેયાંસનાથ સર્વજ્ઞને તમે પ્રણામ કરો.

શ્રી મેરુવિજયજી ગણિ.

મૂલ્ય
રૂપિયા સાઠસાત.
પોસ્ટેજ જુડું

શ્રી આનંદ પ્રી. પ્રેસ.
ભાવનગર
(સૌરાષ્ટ્ર)

योगाभोगानुगामी द्विजभजनजनिः शारदारक्तिरक्तो,
 दिग्जेता जेत्जेता मतिनुतिगतिभिः पूजितो जिष्णुजिह्वैः ।
 जीयाद् दायादयात्री खलबलदलनो लोललीलस्वलजः,
 केदारौदास्यदारी विमलमधुमदोद्दामधामप्रमत्तः ॥ १ ॥

ॐ श्रीश्रियांसनाथजिनैन्द्राय नमः ॥

કોઈ પણ દર્શન, ધર્મ, સમાજની સૂરત (સિકકલ) સૌંદર્યતા, પ્રધાનતા અને સર્વોચ્ચતા તેના સાહિત્ય ઉપર આધાર રાખે છે. જે દર્શન-ધર્મના મહાન પુરુષો ત્યાગી, નિઃસ્પૃહી, સત્યવક્તા, પ્રમાણિક, વિદ્વાન અને માત્ર જગતનું કલ્યાણ કરવાની જ લાવનાવાળા હોય તેવા પૂજ્ય પુરુષોનું રચેલું સાહિત્ય, દેશ, ધર્મ કે સમાજની પ્રગતિ કરી શકે છે. જૈનદર્શનના મહાન પુરુષો, પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યો, વિદ્વાન, ત્યાગી મહાત્માઓ તેવા જ પૂજ્ય પુરુષો હતા અને તેઓશ્રીનું રચેલું સાહિત્ય કે જે ધર્મ કે સમાજની પ્રગતિ કરનારું હોવાથી કોઈ પણ ધર્મના સાહિત્ય કરતાં સર્વશ્રેષ્ઠ અને પ્રથમ દરજ્જે ગણાયું છે.

જીવનમાં જે કાંઈ ચિર સ્થાયી મહત્વનું અને પ્રેરક છે, તેમજ શાશ્વત અને મૂલ્યવાન વસ્તુ જીવનમાં જેને કહીએ છીએ, તેનું અમૃત સાહિત્યમાં વ્યક્ત થઈને જીવનને સમૃદ્ધ બનાવે છે.

મનુષ્યોને જેવા સંયોગો, સંસ્કારો, સંગતો વગેરે મળે તેવા થવામાં તેને વિલંબ લાગતો નથી તેથી જે સાહિત્ય મનુષ્યોને માનવતા શિખવે, સંસ્કાર જન્માવે, આદર્શપણું પ્રાપ્ત કરાવે, મૈત્રિ આદિ ચાર લાવનારો પ્રગટાવી પરમાત્માપદે પહોંચાડે તે જ સાચું સાહિત્ય છે.

જૈનદર્શનનું શ્રુતજ્ઞાન ચાર અનુયોગમાં વહેંચાયેલું છે, એ ચાર અનુયોગમાંથી પૂજ્ય-પૂર્વાચાર્ય મહારાજાઓએ અધ્યાત્મવાદ, આત્મવાદ, પરમાણુવાદ, તત્ત્વજ્ઞાન, કર્મસ્વરૂપ ક્રિયાકાંડ, નાટક, શાસ્ત્ર, વ્યાકરણ, ન્યાય, વૈદક, જ્યોતિષ, ગણિત, ભૂગોળ, વગેરે વિવિધ સાહિત્યોના અંથો જુદી જુદી (પ્રાકૃત, સંસ્કૃત વગેરે) ભાષામાં લખેલા છે, પરંતુ મનુષ્યોનો મોટો ભાગ અદ્ય, સામાન્ય બુદ્ધિવાળો અને સાહિત્યમાં રસહીન હોવાથી તેમાં જાડા ઉતરવા કે સાચું જેવા રાજ નથી, તેથી ઘણી સરલ રીતે પોતાની સમજ સુખ્ય આનંદ લઈ શકે, વ્યવહાર અને પરમાર્થને સમજી માનવ જીવન સુખરૂપે વ્યતીત કરી શકે, તેવા સાહિત્યની જરૂર તેવા મનુષ્યો માટે છે. તેમ સમજી આપણા વિદ્વાન પૂર્વાચાર્ય મહારાજાઓએ કથા, ઇતિહાસ અને ચરિત્રો મોટા પ્રમાણમાં સરલ, સુબોધ અને સુંદર ભાષામાં રચેલા છે, જે પ્રતિભાશાળી અને અનુપમ સ્થાન ધરાવે છે.

કથા-સાહિત્ય ત્યાગ, તપ, વૈરાગ્ય, ક્ષમા, નિઃસ્પૃહતા, સત્ય, નિર્લોભતા, પ્રાણીસેવા વગેરે અનેક ગુણોથી વિભૂષિત હોવાથી તે તે ગુણો ધારણ કરવા વાચકને દોરી જાય છે, અને ત્રિરત્નના આરાધનાની સાધનાના માર્ગને સરળ બનાવી આપે છે તેથી કથા, ચરિત્ર, ઇતિહાસ સાહિત્યનું મૂલ્ય અનેકગણું વધી જાય છે.

જૈનકથા-ઇતિહાસમાંથી જુદાજુદા દેશોના આચાર, વિચારો, સામાજિક, વ્યવહારિક, રીત-રિવાજો, વિવિધ કળાકૌશલ્યો, અનેક પ્રકારના યુષ્ણિયાતુર્યો, સામાન્યનીતિ, વ્યવહાર, અનુભવો અને ધાર્મિક શિક્ષાપાઠો, બોધપાઠો વગેરે અનેક વિષયો જાણવાનું મળી શકે છે. વળી તેમાં તીર્થયાત્રાનાં વર્ણનો, તે વખતના દેશ, શહેર, આમોઘોગો અનેક સ્થાનોના વર્ણનો, લશ્કરી વ્યૂહ રચના, પ્રવાસવર્ણનો, ઋતુવર્ણનો વગેરે જાણવા લાયક અનેક વિષયોના સુંદર વિવેચનો આવે છે.

જૈન કથા-સાહિત્યમાં પૂજ્ય તીર્થંકર ભગવંતોના ચરિત્રો પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે. તેમાં એકલા ચરિત્ર વર્ણનો ઉપરાંત તે વખતના દેશ, કાળના વર્ણનો રાજ્યવ્યવસ્થા-વાણિજ્ય, રાજ્યનીતિ, ધર્મનાં ફરમાનો, વ્યવહાર નિશ્ચયનું સ્વરૂપ, લૌકિક લોકોત્તર ધર્મના શિક્ષણપાઠો, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનું તે વખતનું સ્વરૂપ, હેય, જ્ઞેય, ઉપાદેય શું છે? તેની સમજ અને તે પ્રમાણે ચાલી તે તે ચરિત્રનાયક પૂજ્ય દેવાધિદેવનું અનુકરણ કરતાં કરતાં મનુષ્ય લોકોત્તર પુરુષ બની શકે છે. જૈનદર્શનમાં ધર્મકથાને અતિ મહત્વનું સ્થાન અપાયેલું છે અને તેમાં જિનેશ્વર ભગવંતો, સત્વશાળી પુરુષો, આદર્શ સ્ત્રીરત્નોનું અને જિનેશ્વરભાષિત આગમનું રહસ્ય વિવેચન સમાયેલું હોય તેને જ ધર્મકથા કહેવામાં આવે છે. આવી કથાઓ સિવાય પ્રાણી વૈરાગ્યને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, સંસારજન્ય આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિઓ દૂર કરી આનંદજન્ય સુખનો સ્વાદ પણ લઈ શકતો નથી.

પૂજ્ય તીર્થંકર ભગવંતોના ચરિત્રોનું શ્રદ્ધાપૂર્વક વાંચન કરવાથી પરમાત્મા પ્રત્યે અદિતીય ભક્તિભાવ પ્રકટે છે અને અનુપમ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતાં તે પ્રમાણે જીવનમાં વર્તતા કે ગુણોનું અનુકરણ કરતાં કરતાં આત્મામાં કોઈ વખત અપૂર્વ ઉદ્ધાસ અનુભવાય છે. અને જિનેશ્વરદેવની આજ્ઞાનું આરાધન કરતાં ભવ્યાત્માને કલ્યાણની પરંપરા ઉત્પન્ન થતાં સર્વ વાંછિતની સિદ્ધિ અને છેવટે મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે.

આ કાળમાં તે પૂજ્ય દેવોની અમૃતમય વાણી આગમોમાં ગુંથાયેલી છે. તે જ આપણી સાચી આત્મલક્ષ્મી છે. તેનાથી જીવનના આદર્શો ઘડી શકાય છે વગેરે કારણો અને હેતુઓથી આ સલાએ તીર્થંકર દેવાધિદેવોના ઉત્તમ કોટીના પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યકૃત ચરિત્રોનું ભાષાંતર કરાવી તેનું પ્રકાશન કાર્ય હાથ ધર્યું છે અને તેથી અત્યાર સુધીમાં આ સલા તરફથી શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્મા, શ્રી સુપાર્શ્વનાથપ્રભુ, શ્રી ચંદ્રપ્રભુ સ્વામી, શ્રી વાસુપૂજ્ય તીર્થંકર, શ્રી વિમળનાથ ભગવાન, શ્રી શાંતિનાથ જિનેન્દ્ર, શ્રી નેમિનાથ ભગવંત, શ્રી મહાવીર દેવાધિદેવ અને વિઘ્નહર, શ્રેયસ્કર પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વર મળી નવ પરમાત્માઓના વિદ્વાન પૂર્વાચાર્ય ભગવંતો રચિત સચિત્ર તેમજ સુંદર, અનુપમ ચરિત્રોનું પ્રકાશન કરેલું છે.

અને કલ્યાણકારક અગિયારમા તીર્થંકર પરમાત્મા શ્રી ઐયાંસનાથ પ્રભુનું આ કલ્યાણકારી અપૂર્વ ચરિત્રનું પ્રકાશન કરી આ સલા એવીતે શાનભક્તિ કર્યાનો આનંદ અનુભવે છે.

ઉપરોક્ત બતાવેલા દરેક પ્રકાશનો માટે વિદ્વાન, મુનિરાજો, અન્ય વિદ્વાન સાહિત્યકારો, શ્રદ્ધાળુ જૈન બંધુઓના તે તે વખતે આવેલા પ્રશંસનીય અભિપ્રાયો શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે, તેટલું જ નહિ પરંતુ બાકી રહેલા સર્વ તીર્થંકર પ્રભુના પૂજ્ય પૂર્વાચાર્ય મહારાજકૃત આવા સુંદર ચરિત્રો પ્રકટ કરવા આજ્ઞા-સૂચના વગેરે સભાને વારંવાર કરવામાં આવે છે, તેથી જ આ અગિયારમા દેવાધિદેવના ચરિત્રનું પ્રકાશન આજે જૈન સમાજ પાસે અમો આનંદ સાથે મૂકીએ છીએ.

આ ગ્રંથના રચયિતા પૂજ્ય આ. શ્રી માનતુંગસૂરિ મહારાજ છે. આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનના અપૂર્વ ચરિત્રની રચના ૫૧૨૫ શ્લોકપ્રમાણ સંસ્કૃત ભાષામાં મહાકાવ્યરૂપે સં. ૧૨૩૨ની સાલમાં કરેલી છે. તે મૂળ ગ્રંથ પ્રતાકારે આચાર્ય ભગવાન શ્રી વિજયલઘ્નિસૂરીશ્વરજી મહારાજની આજ્ઞાથી તેઓશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યો મુનિરાજ (વૃકુમવિજયજી) તથા મુનિ શ્રી ભાસ્કરવિજયજી મહારાજે સંશોધિત સંપાદન કરીને પ્રતાકારે પ્રસિદ્ધ થયેલ જાણુવામાં આવતાં, આ સભાની ઇચ્છા તેનો અનુવાદ કરાવી સચિત્ર પ્રકાશન કરવાની ભાવના થતાં, પૂજ્ય આચાર્યમહારાજશ્રીને તે માટે વિનંતિપૂર્વક પૂછાવતાં, તેઓશ્રીએ ઉત્તમ કોટીનો અનુપમ ચરિત્રનો આ ગ્રંથ છે અને અનુવાદ કરી પ્રકાશન કરવા આ સભાને આજ્ઞા કરવાથી તેઓશ્રીનો ઉપકાર મानी, છાપેલી પ્રત મંગાવી તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર સાદી સરળ ભાષામાં તૈયાર કરાવી આ ગ્રંથ સચિત્ર પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

મૂળ ગ્રંથકર્તા આચાર્ય ભગવંતનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ ચરિત્રની પાછળ આવેલ પ્રશસ્તિમાં આવેલ છે.

ભગવાન શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુના ચરિત્રમાં દરેક ભવમાં પ્રાપ્ત થયેલ વૈભવ, સંપત્તિ અને પરોપકાર વૃત્તિ, પ્રાપ્ત થયેલી પદવીઓ, સામાજિક, વ્યવહારિક, નૈતિક, રાજકીય બાબતોનું વર્ણન, તે વખતની રાજ્યનીતિ, ધર્મનીતિ અને બીજા અનેક જાણુવા લાયક વિષયો, અવાંતર સુબોધક રસપ્રદ કથાઓ વિસ્તારપૂર્વક આપવામાં આવેલ છે. તીર્થંકર ભવમાં દેવો અને મનુષ્યોએ કરેલ ભક્તિપૂર્વકના પંચકલ્યાણક મહોત્સવો, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી દેવોએ કરેલી સમવસરજીની રચના, પ્રભુએ કરેલી તીર્થસ્થાપના અને ગણધસદિ પરિવાર એ વગેરેના વિસ્તારપૂર્વક વર્ણનો તેમજ પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથદેવ સમવસરજીમાં બિરાજમાન થઈ સંસારતારિણી અમૃતમય દેશનામાં ધર્મના ચાર પ્રકારો-(સુપાત્ર) દાન, શીલ, તપ અને ભાવ અને તેના ઉપર આવેલ હૃદયસ્પર્શી ઉપદેશ, અને તે ઉપર કહેવામાં આવેલી કથાઓ વગેરે શ્રવણ કરી અનેક આત્માઓએ સાધેલું આત્મકલ્યાણ-એ સર્વના મનનપૂર્વકના પઠન પાઠન ચિંતનવડે કોઈ પણ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય આત્મકલ્યાણ જરૂર સાધી શકે તેવું આ અનુપમ ચરિત્ર છે. આ સભા તરફથી અગાઉ પ્રકટ થયેલ પરમાત્મા તીર્થંકર દેવોના ચરિત્રમાં જેમ સુંદર ફોટાઓ આપી અલંકૃત કરવામાં આવેલ છે તેમ આ ચરિત્રમાં વિવિધ રંગના સુંદર, આકર્ષક ફોટાઓ આપવામાં આવેલા છે.

આટલું પ્રસ્તાવનારૂપે જણાવી હવે આ ગ્રંથનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આપવામાં આવે છે.

ગ્રંથ પરિચય

દરેક તીર્થંકર ભગવાનોના ચરિત્રોના કર્તા પૂજ્ય પૂર્વાચાર્ય મહારાજશ્રીએ તીર્થંકર દેવ મોક્ષમાં પધારતાં સુધીમાં પરમાત્માના કેટલા ભવો થયા તેની ગણતરી(સંખ્યા) પ્રથમ જણાવે છે, પરંતુ પ્રશ્ન એ થાય છે કે-અનાદિકાળથી આત્મા કર્મથી લેપાયેલો હોવા છતાં તે પૂજ્ય આત્માના ભવની શી રીતે ગણતરી ગણાય ? શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે-જિનેશ્વર ભગવાનોના ભવની ગણતરી પૂર્વે તે આત્મા જે ભવમાં સમક્ષિત પામે ત્યારથી મોક્ષમાં જતા સુધીમાં જેટલા ભવો થાય તેટલી સંખ્યા ભવોની ગણાય. તે રીતે શ્રી ઐયાંસનાથ ભગવાનના રચયિતા આનંદગુપ્તસૂરિ મહારાજે પ્રભુના ત્રણ ભવોનું વર્ણન વિસ્તારપૂર્વક આ ગ્રંથમાં કરેલ છે.

પ્રથમ ભવમાં નલિનીશુદ્ધ રાજ, બીજા ભવે સાતમા શુદ્ધ દેવલોક ગયા છે તેમ જણાવે છે, બ્યારે “સત્તતિશતસ્થાનક પ્રકસ્ય”ના કર્તા શ્રી સોમતિલકસૂરિશ્રી મહારાજ શ્રી ઐયાંસનાથ પ્રભુને બીજા ભવમાં બારમા અન્યુત દેવલોકમાં ગયેલા જણાવે છે આટલો માત્ર મતભેદ છે. ત્રીજા ભવમાં શ્રી ઐયાંસનાથ ભગવાન થયા તે બરાબર છે. શ્રી ઐયાંસનાથ ભગવાનના એક સાથે (મોક્ષ સિવાય) ચાર કલ્યાણક (જન્મભૂમિ) સિંહપુરીમાં થયેલાં છે તે વિશિષ્ટતા છે.

હાલમાં શ્રી સંઘો કે બન્યાત્માઓ પવિત્ર સમેતશિખર તીર્થની યાત્રાએ જતાં કે આવતાં જિનેશ્વરોની કલ્યાણકભૂમિઓવાળી નગરીએ યાત્રા કરવા જાય છે, તેમ સિંહપુરી પણ જાય છે. જો કે શ્રી ઐયાંસનાથપ્રભુ જન્મ્યા તે વખતનું સિંહપુરીનું વર્ણન તો આ ચરિત્રના સાતમા સર્ગમાં આપવામાં આવેલું છે પરંતુ વર્તમાન કાળે બ્યાં સિંહપુરી છે તે કાળજળે આજે કેવું છે (તે તીર્થભૂમિ હોવાથી) તેની વર્તમાન કાળની સ્થિતિ જણાવવી આ ચરિત્રને બંધબેસતી હોવાથી જણાવવી યોગ્ય લાગે છે.

હાલનું *સિંહપુરી તીર્થ (પરમાત્માની ચાર કલ્યાણકભૂમિ)

બનાસ્(કાશી)થી ચાર માઈલ દૂર હાલનું શ્રી સિંહપુરી તીર્થ આવેલું છે. શ્રી ઐયાંસનાથ પ્રભુનાં વ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવળજ્ઞાન એમ ચાર કલ્યાણક ત્યાં થયાં છે. સિંહપુરીના સ્થાને અત્યારે હીરાપુર-હીરાવનપુર નામે ગામ છે. સામાન્ય રીતે તે ગામ સાધારણ સ્થિતિનું છે. સિંહપુરનું શ્રવેતાંબર જેન મંદિર ગામથી એક માઈલ દૂર જંગલમાં છે. ત્યાં આંખાવાડીયું છે. સ્થાન એકાંતમાં ધ્યાન ધરવા લાયક છે. ત્યાં એક સુંદર ધર્મશાળા છે અને તેની બાજુમાં જ સુંદર મંદિરનું વિશાલ કમ્પાઉન્ડ છે. કમ્પાઉન્ડના મધ્ય ભાગમાં એક સુંદર જિનમંદિર છે જેમાં શ્રી ઐયાંસનાથ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિ બિરાજમાન છે. તેની સામે જ સમવસરનું આકારનું એક મંદિર છે, જે ઐયાંસનાથ પ્રભુના કેવળજ્ઞાન કલ્યાણકનું સ્થાન કરે છે. તેમાં પ્રભુની ચાર ચૂલ્પાડકા છે. અગ્નિપૂજ્યામાં ઉપરના ભાગમાં નાનું મંદિર છે, જેમાં અધિષ્ઠાયક દેવની મૂર્તિ સ્થાપી છે. નૈઋત્ય પૂજ્યામાં શ્રી ઐયાંસનાથના માતા સુતેલાં છે અને ચૌદ સુપન જુએ છે તે આસ્તમાં કોતરેલાં છે. વાયવ્ય પૂજ્યામાં જન્મ કલ્યાણકની સ્થાપના છે અને ધ્રુવાન પૂજ્યામાં પ્રભુના દીક્ષા કલ્યાણકની પ્રભુની સ્થાપના છે. તેમાં સુંદર અશોક વૃક્ષ આરમ્બનું બનાવેલું છે અને તેમાં નીચે પ્રભુ દીક્ષા લે છે એવો દેખાવ છે. નાચેની છત્રીમાં પ્રભુના વ્યવન કલ્યાણકની સ્થાપના છે અને બીજી એક છત્રીમાં મેરુપર્વતનો આકાર,

* જુનિરાજ શ્રી દર્શનવિજયજી. (ત્રિપુક્કી) મહારાજકૃત જેન તીર્થના ઇતિહાસમાંથી લેધૃત.

ઈન્દ્રાદિકતું આવાગમન અને પ્રભુને નહવશ આદિતું ક્ષય આસમાં આગેએવ છે. તેમજ એક છત્રીમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુની સુંદર પ્રાદુકાઓ બિરાજમાન છે.

એક બાણ આ તીર્થોદ્ધારક યતિવર્ધશ્રી કુશલાજી મહારાજની ભવ્ય મૂર્તિ બિરાજમાન છે. કહેવાય છે કે-અનારસમાં પ્રાદુરભાવના પરિણમે લીધે જેન મંદિરોની વ્યવસ્થા અસાધ્ય ન હતી, તે વખતે યતિશ્રી કુશલાજી મહારાજે જગ્યા મેળવી જેનોના મંદિર આદિ બધું સમરાવ્યું. જૂનું મંદિર જે હતું તેનો પણ ઉદ્ધાર કરાવ્યો. પછી ધીમે ધીમે મંદિરો વધતાં ગયાં. તેમણે અને ત્યાંના સર્વે મળીને બેલપુર, ભૈંલી અને સિંહપુરી આદિમાં જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, મંદિરો ટકાવી રાખ્યાં. શ્રી સર્વે ભક્તિ નિામતો શ્રી કુશલાજી મહારાજની મૂર્તિ અહીં સ્થાપન કરી છે.)

સર્ગ ૧ લો; (પા. ૧ થી પા. ૩૪ સુધીનું વર્ણન)

મંગળાચરણ—અંધકાર આચાર્યમહારાજ પ્રથમ મંગળાચરણરૂપે સાધુ તથા શ્રાવક ધર્મનું પોષણ કરવામાં સતત પુરુષાર્થ કરનાર શ્રી ઋષભદેવ ભગવંત, કલ્યાણના નિધિ સમાન શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ, ત્રણ લોકની શાંતિને કરનાર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન, કાન્તિથી દેદીપ્યમાન શ્રી પાર્શ્વનાથ પરમાત્મા અને આત્મિક કાર્યસિદ્ધિવાળા શ્રી મહાવીરજિનેશ્વરની મંગળાચરણરૂપે સ્તુતિ કરે છે. પછી કાર્યસિદ્ધિ કરનાર શ્રી સરસ્વતી દેવીનું સ્મરણ કરે છે. ચુરભક્તિને કારણે જે મોક્ષલક્ષ્મીને દૂર કરી તે ગૌતમસ્વામીની સ્તુતિ કરી પોતાના પુરુદેવ શ્રી દેવભદ્રાચાર્યની વાણી કલ્યાણને વિસ્તારે તેમ ચુરભક્તિ અને બહુમાન કરી આ અંધતું સંશોધન કરનાર શ્રી દેવાન દના શિષ્ય શ્રી કનકમલ મુનિના શિષ્ય શ્રીપ્રદ્યુમ્નસૂરિ જયવંતા વર્તો. શ્રી જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય શ્રીરત્નમલસૂરિના શિષ્ય શ્રીમાનગંગાસૂરિ (આ ચરિત્રના રચયિતા) જે શ્રી દેવભદ્રચુરના ઉદ્યાન સમા આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતના ચરિત્રમાં તેમની પરંપરામાં આવેલા હોવાથી “ પદરૂપી પુષ્પ, અર્થરૂપી ફળો દ્વારા ભાગ લઈ રહ્યો છું ” એ રીતે મંગળાચરણ કરી અંધકર્તા આચાર્યશ્રી હવે આ ચરિત્રનો પ્રારંભ કરે છે.

પૂર્વ મહાવિદેહમાં શુભા નગરીમાં નલિનીગુહમ નામનો રાજા (પ્રભુનો પ્રથમ ભવ) રાજ્ય કરતો હતો. તે મૃત્યુ પામીને સાતમા દેવલોકે (પ્રભુનો બીજો ભવ) ગયો હતો, ત્યાંથી ત્યજીને શ્રી જમ્બૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં સિંહપુર નગરમાં શ્રી વિષ્ણુ રાજાની રાણીની કુક્ષિમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા તે શ્રી-શ્રેયાંસનાથ ભગવાન (પ્રભુનો ત્રીજો ભવ) તેના જીવરૂપી મહાસાગરમાં વર્ણવાયેલ ત્રણ ભવો હું કહું છું.

(ચરિત્ર પ્રારંભ)

પુષ્કરદ્વીપ નામના દ્વીપને માતૃપોત્તર પર્વતે અડધામાં મનુષ્યો અને અડધામાં પશુઓને ગણે વહેંચી ન આપ્યો હોય તેમ તે દ્વીપમાં પર્વત ઉપર સિદ્ધાયતંત્રોની શ્રેણી શાબી રહેલ છે. તે દ્વીપના પૂર્વાર્ધમાં આવેલા પૂર્વમહાવિદેહમાં રમણીય નામની વિજયમાં શુભા નામની નગરીમાં ભુવનલાલ નામનો રાજા છે. જેની છાતી ઉપર લક્ષ્મીએ, બાહુને વિષે પૃથ્વીએ, મુખમાં ચંદ્રે, બુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિએ સ્થાન લીધું હોય તેમ શાબી રહેલ છે.

એક વર્ષે શરદ ઋતુ આપતાં હુયનભાનુ રાજ પર્વવેળાં ઘોડા ઉપર સ્વારી કરી સુમુદિ નામના મંત્રી વગેરે સાથે નગરની બહાર જાય છે; જ્યાં ડાંગરનાં ફેંદાં રહેલાં, રતનાં ધુધરીઓની માળાથી શોભતા એક મૃગને જોઇ તેને પકડવા માટે રાજા જાય છે; ત્યાં તે મૃગ નાસે છે; પાછળ ઘોડાને પણ છોડી મૂકે છે. હરણની પાછળ જતાં રાજા એક વનમાં દાખલ થાય છે; અહિં રાજાને નહિં દેખવાથી ધણી સખા સુધીં રાહ જોવા પછી સાથે આવેલ સુમુદિ મંત્રી વગેરે નગરમાં જાય છે, અમે સર્વ સ્થળે તપાસ કરાવતાં શેષ નહિં લાગવાથી પ્રજા વગેરે દુઃખી થાય છે.

(હુયનભાનુ રાજવી જેવા પુણ્યવંત અને સર્વશાળી નરરત્નોનું અપહરણ તે દુઃખી મનુષ્યોને સુખરૂપ, મુંઝાયેલાને આશાસનરૂપ, પાપી મનુષ્યોને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક પાપમંત્રી સુક્તિરૂપ, શ્રાપના નિવારણરૂપ નિમિત્તો બને છે. અને તેવા નરપુંગવોને પુણ્યોદયે જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં માનસન્માન, પ્રશંસા, સંપત્તિ, વૈભવ, રાજકન્યાઓ, મણિ, મંત્ર, ઔષધિઓ સહજે મળી જાય છે અને તેના ઉપયોગ અનેકે પુરુષો ઉપર ઉપકાર કરવા માંડે છે તે જ રીતે હુયનભાનુ નૃપતિના આ થયેલા અપહરણમાં પ્રસંગમાં બને છે.)

કેટલાક દિવસો વીંટ્યા બાદ સુમુદિ મંત્રી પાસે એક મનુષ્ય તેની આજ્ઞાથી આવે છે, અમે રાજમુદ્રાવાળો એક લેખ તેને આપે છે, જેમાં શ્રીપુર નગરથી વિદ્યાધરના ચક્રવર્તિપણાને પામેલ હુયનભાનુ જણાવે છે કે હું કુશળ છું. સર્વના રક્ષણ માટે તમારે પ્રયત્નશીલ રહેવું અને ઘોડા દિવસ પછી હું ત્યાં આવી પહોંચીશ, તેમ વાંચી મંત્રી આનંદ પામે છે અને લેખ લઈ આધનારને શું બન્યું? તેમ પૂછતાં તે કહે છે કે-હરણ પાછળ ગયેલ રાજા એક અટવી પાસે આવે છે. ત્યાં સરાવર જોઇ અથ પરથી નીચે ઉતરે છે જ્યાં હરણ અમે ઘોડા પણ અહીંથી ચીંચે છે. સરોવરમાં રમાન કરી મધ્યાહ્ન કાળ થતી, ભોજન કરવાની ઈચ્છા થતાં વૃક્ષથી મનોહર એક ઉદ્યાનમાં આવે છે. જ્યાં રાતા વસ્ત્ર ધોરણ કરેલ શ્રદાક્ષી માળા જેના કંઠમાં છે તેથી જાદુધારી એક પ્રૌઢ તાપસીને જોઇ તેની પાસે આવી નમસ્કાર કરે છે. તાપસી પણ રાજાને આસન આપે છે. તાપસી એક પડીયો હાથમાં લઈ એક ઝાડ પાસે આવી જાયે જોઈ શિક્ષા માંગતા પડીયા કળ્યા બરાઈ જાય છે. રાજા વિરમ્બ પામે છે અને તાપસીનું દર્શન પોતાને માટે મંગળકારક માને છે. ફળોમાં આહાર કરી આગ્રહપૂર્વક તાપસીને તેનું વૃતાંત પૂછતાં તાપસી પોતાનું વૃતાંત જણાવે છે. આ વિજયને વિષે શિવ નામની નગરીમાં ધના નામનો ધનાઢ્ય સાર્થવાહ અને તેની લક્ષ્મી નામની સ્ત્રીની કૃષ્ણિમાં હું અદ્રેષ્યા નામની પુત્રી ઉત્પન્ન થઇ છું. યૌવનાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં એક વખત વસંત ઋતુમાં પિતાની આજ્ઞા લઇ સખીઓ સાથે કામદેવની પૂજા કરવા મંદિરમાં જઈ, પૂજા કરી 'મને યોગ્ય વર આપો' એમ માંગણી કરી મંદિરમાંથી બહાર નીકળતાં એક સુંદર નવયુવાનને જોયો. મારી સખીને જણાવતાં તે સાંભળીને તે યુવાન પણ હર્ષિત થઇ મારા પ્રત્યે સ્નેહભાવ દર્શાવતો મને જણાવાથી મારી સખીએ મને તે પુરુષની પૂજા કરવાનું જણાવવાથી મેં મારો પોતાનો રત્નહાર દાસીને આપતાં તે દાસી તે હાર તે યુવાનના કંઠમાં પહેરાવે છે છતાં મને તૃપ્તિ થઈ નહિ. (નીતિશાસ્ત્રમાં જણાવેલ છે કે "લક્ષ્મી, સુખ, કીર્તિ, સંગીત, જીવિત, પ્રિયજનોનો મિલાપ ને સુભાષિત આ સાતે વસ્તુઓના સંબંધમાં કદાપિ તૃપ્તિ થતી નથી.") હવે રાંજકુમારી રાત્રિ પડી જવાથી પોતાને મંદિર આવે છે અને તે યુવાન તે શહેરના ધનસાર શ્રેષ્ઠોનો અંદ્ર નામનો પુત્ર છે તે પોતાને આવાસે જાય છે.

હવે મારા શરીરમાં વિરહરૂપી અગ્નિ પ્રકટેલ હોવાથી મને એન પડતું નહોતું. દરમિયાન એક દુતી મારા આંગણે આવી અને મારી માતા ન જાણે તેમ તેણીને મેં પ્રવેશ કરાવ્યો. તે દુતીએ જણાવ્યું કે-તમે જે કામદેવની પૂજા કરી છે તે તમારા વલ્લભે તમારા સંતાપને દૂર કરનાર હાર મોકલ્યો છે. તે મેં મહાર લઈ મહારા કંઠમાં ધારણ કર્યો છે અને તે દુતી કે જે ચંદ્રની ધાવમાતા હતી તેણી એક લેખ મને આપે છે જેમાં જણાવેલ હતું કે-તને રતિ તરીકે સમજનાર, કામદેવ અને કુદ્ધ બનીને દુઃખી કરી રહેલ છે વગેરે. તે દુતીએ મને કહ્યું કે-તારે ચંદ્રકુમાર દેવની માફક આરાધના લાયક છે. તારા વિયોગને લીધે કાયમ ચિંતાતુર બનેશો તે તારી જાણના કરે છે. તેટલું જ તહિ પરંતુ ચંદ્રકુમારને તેના પિતા આવતી કાલે દેશાવર મોકલવાના છે, પ્રાતઃકાળે પ્રસ્થાન છે. સમુદ્રયાત્રાએ કરીયાણા પણ વહાણમાં ભરી દેવાયા છે. પિતાનું વહાણ કરીયાણાથી પરિપૂર્ણ થયું છે. સર્વ તૈયારી થઈ ગઈ છે તેણીને ઉઘાનમાં જોયા પછી ચિંતારૂપી સમુદ્રમાં પડવાથી મારું હૃદય સંકલ્પવિકલ્પેથી પરિપૂર્ણ બન્યું છે. એક બાજુ પિતાની આરાધના, ધીરજ બાજુ તેણી છે. પિતાની આરાધના પ્રતિકાર કરવો દુષ્કર છે અને તે પિતાની આરાધના પાલન કરતાં તેણી મૃત્યુ પામશે. મારા વિના સ્નેહવર્ગની જાનશે અને તેણીના પિતાની આરાધના તે બીજે વરશે, આના કરતાં મને તેણી દર્શન ન થયું હોત તો સારું. આવી મારી સ્થિતિ હોવાથી હે માતા ! હાર દેવાના બહાનાથી ત્યાં જઈને મારું આ સર્વ વૃત્તાંત તેણીને કહેજે અને હું સ્નેહ રહિત, દયા વિનાનો, કૃતમ્ની અને સ્વાર્થપરાયણ છું એમ નથી, પરંતુ પિતાના આદેશથી દૂર જતાં પણ તું મારા હૃદયને વિષે રત્નહારની જેમ હંમેશાં રહેશે, એમ દુતીના કહેવાથી અને લેખદ્વારા ચંદ્રકુમારની સ્થિતિ મેં જાણી.

હવે અહિં હું મારી ચંદ્રકાન્તા નામની સખી સિવાય સર્વને રળ આપી, પછી હું વિચારવા લાગી કે “આભવ્યમાં વ્રત અલ્પ કરતી તાપસીઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે કે જેના મનમાં પ્રેમરૂપી નરે પ્રગટાવેલ માયારૂપી નાટક ઉદભવતું તથી વગેરે” વિચારો કરતાં જીવિતનો ભાગ કરવાનો નિશ્ચય કરી હું ઉઘાનમાં ગઈ અને અકલ શક્તી શાખા ઉપર પાસ નાંખીને મેં શ્રણાદંસો નાખ્યો. તેવામાં તત્કાળ કોઈ એક છરીવડે મારો પાસ છેદી નાંખ્યો અને મને સોળામાં ભેસાડી શુશ્રૂષા કરી. હું સ્વસ્થ થતાં ચંદ્રકુમારને જોઈને મેં કહ્યું કે-તમે રીતે કેવી આવ્યા ? તેમ પૂછતાં ચંદ્રકુમાર કહે છે કે-હે સુંદરી ! મારી ધાવમાતાને તેં જણાવેલ સંદેશો સાંભળી મારું ઝાણું નેત્ર ફરકવા લાગ્યું એટલે અનિદ્રની શંકા કરતો હું બહાર નીકળ્યો. જ્યાં તારી સખી મને સામી બધી અને અશ્રુ સારતી તારા સાહસ-કાર્યને જણાવવાથી હું અહિં જઈ આવ્યો અને તારા ઉચ્ચારાએલા વચનો સાંભળ્યા. પછી મારી સખી ચંદ્રકાન્તા પણ આવી પહોંચી. ચંદ્રકુમારે અનેક સોગંદો આપી અને મરજીથી અટકાવી. પછી કુમાર મને કહી ચાલવા લાગ્યો એટલે મેં સમુદ્રદેવની તેના કુલજ માટે પ્રાર્થના કરી. મારી સખી સાથે હું મારે ઘેર ગઈ. પ્રાતઃકાળે વડિલજનોના આશિર્વાદ અને પિતાની શિખામણ ધારણ કરતો, સમુદ્રપૂજા કરી, પિતાને નમસ્કાર કરી ચંદ્રકુમાર વહાણમાં બેઠો. અને હું તે ચિંતાથી કૂશ બની ગઈ. હવે માતાપિતા મારી યોગ્ય વય થતાં મારા માટે યોગ્ય વરને માટે ચિંતાતુર રહેતા હતા. કેટલાક સ્વિસ પછી અણિપુરનિવાસી મારા મામા મિનદેવ શ્રેષ્ઠીની પુત્રી ચંદ્રશ્રીના લગ્નની કંઠાત્રી લઈ પરિજન વર્ગ સહિત ત્યાં આવતા આમંત્રણ કરવા મારા પિતા પાસે એક પુરુષ લઈ આવ્યો મારા પિતાએ તે પુરુષને મારા માટે કોઈ લાભક વર છે ? એમ પૂછ્યો તો સાંભળી હું બચલીત બની ગઈ. “હર્ષાગીતા મનેરશો શું પાર પડે છે ?” એમો હું મનમાં વિચાર કરું છું તેવામાં તે પુરુષ ચંદ્ર નામનો શ્રેષ્ઠ પુત્ર છે, તેમ જણાવે છે. મારા પિતા કહે છે

કે-તે તો સમુદ્રયાત્રાએ ગયેલ છે. મારી પુત્રી યૌવનવતી બની એટલે આવી અવસ્થામાં રક્ષણ કરવું મુશ્કેલ બને છે માટે કોઈપણ બીજો હોય તો બતાવો, જેના જવાબમાં તે સિવાય બીજા કોઈ વર લાયક નથી એમ કહેતાં મને હર્ષ થયો પછી મારા પિતા વગેરે અમો સૌ સમુદ્રમાર્ગે વહાણમાં મણિપુર ગયા. ત્યાંના કેટલાક પુરુષો પાસેથી એ ધનપતિના પુત્ર ધનદને મને આપવાનો વાર્તાલાપ સાંભળતાં વચ્ચે ચંદ્ર એવું નામ સાંભળતાં મેં શકુનની ગાંઠ બાંધી લીધી. (કહેવાય છે કે “ આપણા માટે અન્ય મુખથી ઇચ્છિત સાંભળતાં શકુન તરીકે કપડાની ગાંઠ બાંધવાથી ઇચ્છિત ફળ મળે છે.) એક દિવસ મારા મામાની પુત્રી ચંદ્રશ્રીની ડોકમાં ચંદ્રકુમારને મેં આપેલો રત્નાવલી હાર બેસ્યો, તે ક્યાંથી આવ્યો તેમ પૂછતાં તેણીએ કહ્યું કે- કેટલાક વખત અગાઉ એક માણસ તે હાર વેચવા આવતાં તારા પિતાએ એક કરોડ સોનામહોરો આપી તે હાર ખરીદી લીધો હતો. તે પુરુષ તે હાર ક્યાંથી લાવ્યો તે પૂછતાં અશ્રુ સારતાં તેણે જણાવ્યું કે-ચંદ્રકુમાર સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં આવતાં તેનું વહાણ વમળમાં સપડાયું, વર્ષાનો ગર્જનરવ અને વીજળી વગેરેનો હાહાકાર થવા લાગ્યો, તે વખતે નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરી ચંદ્રકુમાર બોલ્યો, “ હે પૂજ્ય રત્નાકર! જો મેં મારા પૂજ્યજનોનાની આત્માનું ખંડન ન કર્યું હોય તો મારા પ્રાણોનું રક્ષણ કરો. ” હવે વહાણ તૂટી જતાં દરમિયાન ચંદ્રકુમારે સાને જણાવ્યું કે-તમારી ઇચ્છાપૂર્વક સૌને જે જીવે તે લઈ જાઓ. આમ કહેવાથી હું સાથે હોવાથી મેં આ હાર લઈ લીધો અને સદ્ભાગ્યે તરવા માટે મને એક પાટિયું પ્રાપ્ત થયું. ઉપરોક્ત હકીકત સાંભળી મેં અશ્રુપાત કર્યો, રત્નાકરને પણ મેં ઉપાલંબ આપ્યો કે સેંકડો રત્નોથી તારી તૃપ્તિ ન થઈ કે જેથી દુઃખપ્રાપ્ત આ ચંદ્રકુમાર નરસનને હરી લીધો. આ રીતે હું વિલાપ કરવા લાગી, જેથી ચંદ્રશ્રીએ કહ્યું કે-તું દુઃખી કેમ બની છે. ? તારા દુઃખમાં મને ભાગીદાર બનાવ. ચંદ્રશ્રીનો આ ક્ષમપ્રસંગ હોવાથી નિરસતા ન આપે, તેમ ધારી મેં કહ્યું-તે વહાણમાં બેઠેલા લોકોનો દુઃખથી દુઃખી બની છું. સારા મુદ્દર્તે ચંદ્રશ્રી અને ગુણચંદ્રની પાણિગ્રહણ વિધિ પૂર્ણ થઈ, એ સુખલને જોતી મારા હૃદયમાં ચંદ્રકુમાર માટે સંતાપ થવા લાગ્યો અને મેં ભોજન, નિદ્રા અને અલંકારનો ત્યાગ કરી દીધો. પછી ચંદ્રશ્રી ઉત્તમ વર પામતા કામદેવના મંદિરે નમસ્કાર કરવા ગઈ. હું પણ સાથે ગઈ અને દુઃખી એવી મને તમે નિર્દયપણે કેમ સંતાપી રહ્યા છો તેમ હૃદયથી કામદેવને જણાવ્યું. પછી મને કોઈ ન જોઈ શકે તેમ ગુપ્તપણે હું ઉદ્યાનના મધ્યભાગમાં ચાલી અને દૈવને અતેક બાળતો સંભારી સંભારી ઉપાલંબો આપ્યા. મેં વિચાર્યું કે-અન્યભવમાં ચંદ્રકુમાર મારા પતિ થાઓ. આ ભવથી મારે સર્વું. આ પ્રમાણે બોલી મેં ગળામાં વૃક્ષની શાખાનો પાશ નાંખ્યો જેથી મને આંખે અધારા આવવા લાગ્યા. એ સમયે હે બાળા ! આ એકાથી સર્વું એમ કહેતો એક કામદેવ જેવો પુરુષ ત્યાં આવી ચડ્યો, મેં તેની ભક્તિપૂર્વક સ્તુતિ કરી. તેણે મારા પાશને છેદી નાંખ્યો, તેણે મને ઝોળખી અને હું પણ તેમને મારા સ્વામી બાણીને ગળે વળગી હું રુદન કરવા લાગી, અને દુઃખની રાશી દૂર થવાથી પ્રિયજનના દર્શન-રૂપી અમૃતથી મારા હૃદયનો સંતાપ દૂર થયો. “ પુણ્યવંત પ્રાણી કસોટીએ ચડ્યા પછી આ રીતે તેમને શાંતિ-ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” પછી મેં મારું સમગ્ર વૃત્તાંત જણાવ્યું અને તેમણે પોતાની હકીકત જણાવતાં કહ્યું કે:-

વહાણનો ભંગ થયા પછી મારી જાતને મેં કોઈ સમુદ્રકિનારે જોઈ અને સમુદ્ર દેવ પાસે માંગેલી પ્રાણની ભિક્ષા તેણે મને આપી છે. અહો ! આ સંસાર નાટક કેવું વિચિત્ર છે ? મારા વૃત્તાંતને જાણી ચંદ્રેખા જરૂર મરણ પામશે, તેણીના અકુશળ સમાચાર સાંભળી તે પહેલાં મારા જીવનનો હું ત્યાગ કરું એમ હું વિચાર કરતો હતો તેવામાં આકાશવાણી સાંભળી કે:-“ હું જો જીવતો રહીશ તો

* તને ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થશે," (આવા પ્રસંગો જરૂર પુણ્યવંત પુરુષોને જ સાંપડે છે.)

“દેવ વિપરીત થાય છે ત્યારે મનુષ્યો હિંમત હારી જઈ છેવટે જીવનનો પરાજય અંત આણવા માંગે છે, પરંતુ લાગ્યવાન મનુષ્યો નો અંતિમ વખતે પોતાનું ઇચ્છિત પ્રાપ્ત કરે છે.” આ સર્વ કર્મની વિચિત્રતા (શુભાશુભ કર્મનું ફેલ) છે. પછી મૃત્યુથી વિરામ પામી તાપસ આશ્રમમાં આવતાં મેં એક શાંત મુનિવરને જોયા. તેમને નમસ્કાર કર્યો. તેમણે આ સુવર્ણદ્વીપ છે, એમ મને જણાવ્યું. પછી તેમનાં દર્શાવેલા માર્ગે જતાં પાછલે પહોંચે અહિં આવતાં ચંદ્રેખાનું શું થયું હશે? એમ જે પળે વિચાર કરતો હતો તે જ પળે તારી દીનવાણી સાંભળી કે કાંઈ સ્ત્રી મારા સરખા નામવાળા પ્રિયતમને વારંવાર યાદ કરે છે પણ તેનું આગમન અહિં ક્યાંથી હોય ?

હવે અહિં કામદેવને નમસ્કાર કરી ચંદ્રશ્રી ચાલી અને મને નહિ જોવાથી સમસ્ત પરિવાર મને શોધવા લાગ્યો. જ્યારે હું નજરે ચઢી ત્યારે મેં શરમનો લાગ કરી મારો સર્વ વૃત્તાંત જણાવી દીધો જેથી ચંદ્રશ્રી બોલી કે-“લક્ષ્મી અને વિષ્ણુનો સંયોગ ઉચિત જ છે.” પછી ચંદ્રશ્રી અમોને ખંતેને ઘેર લઈ ગઈ. ચંદ્રશ્રીના જણાવવાથી મારા માતાપિતા પણ અત્યંત સંતુષ્ટ થયા અને ચંદ્રકુમારનું તેઓએ તથાપ્રદારનું સ્વાગત કર્યું, અને શુભ મુહૂર્ત જોવાની અમારો લગ્ન મહોત્સવ કર્યો. મારા માતા-પિતાએ પતિભક્તિ કરવા શિખામણ આપી. મારા મામા ધનદેવે મારા લગ્ન વખતે આનંદપૂર્વક તે જ સ્તનાવલી હાર મને ભેટ આપ્યો, તે સ્તનાવલી હાર મેં મારા પતિને આપ્યો. પછી મારા મામાના અતિ આગ્રહને લીધે કેટલાક દિવસો અમો સર્વ મારા પિતા સાથે ત્યાં રહ્યા.

વિષયસુખ ભોગવતાં કેટલાક દિવસ પસાર થયા પછી પોતાની સમસ્ત વસ્તુના સમર્પણથી મારા પતિ સાથે કપટી ધનદે કૃત્રિમ પ્રેમ આંધ્યો. તે મારી સાથે કટ્ટા-મસ્કરી કરવા લાગ્યો. વળી ઘરમાં કાંઈ ન હોય ત્યારે પ્રેમપૂર્ણ વચનો વગેરે કહેવા લાગ્યો, અને તે અધમ અકૃત્ય કરવા મને પ્રેરણા કરવા લાગ્યો, જેથી મેં તેને ઘરમાં આવતો અંધ કર્યો જેથી તે મારા સ્વામીના છિદ્રો જોવા લાગ્યો. એક દિવસે ધન-સાર શ્રેષ્ઠીએ પોતાના પુત્ર ચંદ્રકુમારને બોલાવવા એક દૂતને મળિપુર મોકલ્યો. તેણે આવી ચંદ્રકુમારને જણાવ્યું કે-તમારાં માતાપિતાના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહી રહી છે જેથી હવે ત્યાં ચાલો. મારા પિતા પણ મારા મામાની રજા લઈ સાથે આવ્યા. પછી પ્રયાણ કરવાને સર્વ સામગ્રી તૈયાર થતાં, કપટી ધનદે મારા સ્વામીને કહ્યું કે-“તમારો વિયોગ હું સહન નહિં કરી શકું.” એમ કહેવાથી ધનદેને સાથે લીધો. (જગતમાં સંતપુરુષો દુર્જન જનોને પણ પોતાના આત્મા જોવા જ માને છે.) ધનદે પણ પોતાના અદ્ય પરિવાર સાથે અમારા વહાણમાં આવ્યો દાનાદિક ક્રિયાવડે અમારા સર્વ પરિજનને વશ કરી લીધો. પછી માર્ગમાં ધનદે સ્થંડિલ માટે ગયેલા પ્રથમ મારા પિતા અને પછી મારા સ્વામીને સમુદ્રમાં પાડ્યા અને શોક કરવા લાગ્યો. સાથેના માણસોએ પણ તેનું દુઃકૃત્ય જાણ્યું કારણ કે “જગત-માં પાપ છુપું રહેતું નથી.” આ રીતે મારા સ્વામી તથા પિતાનું મૃત્યુ જાણી હું મૂર્છા પામી અને તે દુઃખને લીધે મારા દુર્ભાગ્ય અને પાપના ઉદયે શ્વાસોશ્વાસ વધવા લાગ્યા, દેહકાંતિ નષ્ટ થઈ ગઈ. મારા સ્વામી અને પિતાનું હું વારંવાર સ્મરણ કરવા લાગી. વહાણ સાથેના લોકો ચાલ્યા ગયા અને સમુદ્રમાં પડી મરવાની ઇચ્છાવાળાનું ધનદે રક્ષણ કરવા લાગ્યો, અને હું “મારા સ્વામી, મારા પિતા મને છોડીને તમે કેમ ચાલ્યા ગયા ? મારો અપરાધ ક્ષમા કરો ! હે સમુદ્રદેવ ! મારા પિતા તથા

સ્વામીની તમે રક્ષા કરો.” આ રીતે હું વિલાપ કરતી હતી ત્યાં ધનદે મારી પાસે આવી મને શોક કરવાનું મૂકી દેવા અને મને અપ્રિય વચનો સંભળાવવા લાગ્યો, તેમજ પોતાની દુષ્ટ માંગણી સ્વીકારવાનું કહેવા લાગ્યો. તેનાં આવા વચન સાંભળી હું મૂર્ચ્છાવશ થઈ પડી ગઈ. કેટલીક વાર પછી હું સજેત થઈને વિચારવા લાગી કે-આ દુષ્ટતા મારા શીલરૂપી રત્નની હવે કેવી રીતે રક્ષા કરવી ? હું મૃત્યુ કેમ પામતી નથી ? એમ વિચારી અન્નપાણીનો ત્યાગ કર્યો. ધનદે ફરી પણ પોતાની દુષ્ટ ધારણા માટે અયોગ્ય બોલવા લાગ્યો. મેં તેને ઘણો સમજાવ્યો પણ તે પાપી અનેક શીલકાર આપ્યા છતાં ન સમજ્યો, તેથી મેં સમુદ્રદેવને વિનંતિ કરી કે-“મારા પતિ ચંદ્રકુમાર સિવાય મેં મારા મનમાં અન્ય કોઈ પણ પુરુષનું ચિંતવન ન કર્યું” તો પાપાત્મા આ ધનદેને શિક્ષા કરો. ” તેટલામાં પર્વત સાથે અફળાઈ અમારું વહાણ ભાંગી ગયું અને મેં મારી જાતને સમુદ્રકાંઠે જોઈ.

હવે સમુદ્રકિનારે રહેલા પર્વત ઉપર હું ઝંપાપાત કરવા ચડવા લાગી, તે દરમિયાન એક સૌમ્ય તાપસને મેં જોયા અને મેં તેમને નમસ્કાર કર્યા જ્યાં તેમણે મારો વૃત્તાંત પૂછતાં અત્યુ સારતા મારો સર્વ વૃત્તાંત જણાવવાથી તેમણે કહ્યું કે-‘હે પુત્રી ! તારા પિતા મારા નાના ભાઈ થાય છે.’ તે સાંભળી હું ખૂબ રડી અને મારા સ્વામી અને પિતાનું શું થતું હશે ? મારા પિતા અને પતિ મૃત્યુ પામ્યા જાણી હું ઝંપાપાત કરવા ઇચ્છું છું, ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે-હે પુત્રી ! વિષયસુખ મનુષ્યિન્દુ માફક તુચ્છ છે. આ જગતમાં સંયોગ વિયોગવાળા છે, સંસારમાં અખંડ સુખ કદિ પ્રાપ્ત થતું નથી. આત્મહત્યામાં મહાપાપ રહેતું છે, જ્યાં મરણ ન પામતા દુઃખરૂપી વૃક્ષને છેદવા માટે અમારું તાપસી વ્રત ગ્રહણ કર. દરમિયાન મારી મા ત્યાં કોઈ સંયોગે આવી પહોંચે છે. અમે અરરપરસ ઝોળખ્યા અને મારી માતાએ તાપસીને નમસ્કાર કર્યો. મારી માતાને ગળે વળગી હું ઉચ્ચ સ્વરે રૂદન કરવા લાગી. પછી તાપસે ઉપદેશ આપવાવડે અમે બંનેને શાંત કરી. અમે બંનેએ તેમની પાસે વ્રત ગ્રહણ કર્યું, અને વૈરાગ્યને અંગે પવિત્ર અનુશાનો અમે કરવા લાગ્યા. કેટલાક દિવસો પછી અમેને ઉત્તમ મંત્રો આપી તે તાપસ સ્વર્ગે ગયા. હે રાજન ! આમારું વૃત્તાંત છે. હવે આપ સમસ્ત ઉપદ્રવોનું નિવારણ કરનાર મંત્રો જે અમારા રક્ષણહાર તાપસે આપ્યા છે કે જેનાથી અમે નિરુપદ્રવ રહીએ છીએ તે આપ ગ્રહણ કરો. એમ કહેવાથી ભુવનભાનુ રાજાએ ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી મંત્ર ગ્રહણ કર્યા. પછી રાજાનો વિરહ થવાનો છે એમ જાણી ભુવનભાનુને તે તાપસી કહે છે કે-સર્વાસ્ત પહેલાં આપે અર્હિથી વિદાય થઈ એક યોગ્ય પ્રયાણ કર્યા પછી જે સ્થળ આવે ત્યાં તમારે વાસ કરવો, કારણ કે તાપસોની આ ભૂમિ અધિભુખ યક્ષની છે અને જે ક્રોધ મનુષ્ય અર્હિ આવીને વાસ કરે છે તેને તે કલ્યાણ કરે છે અને તે રાક્ષસને અમારા પૂર્વજ તાપસોએ પણ કોષણથી અતિથિને અર્હિ રાત્રિવાસો ન રાખવાની કપૂક્ષાત આપી છે. તમારા મંત્રજાપથી તે વક્ષમાં આવી શકશે નહિ અને અમારા પૂર્વજોએ આપેલું વચન નિષ્ફળ નિવડે નહિ. તે સાંભળી ભુવનભાનુ રાજાએ તે તાપસીને જણાવ્યું કે ‘તમે યક્ષને વચન ન આપ્યું હોત તો હું મારું પુરુષાર્થ બતાવવા આ સ્થાનમાં વિશેષ સમયે રોકાત’. તેમ કહી ભુવનભાનુ રાજા નમસ્કાર કરી, તેણીના આસીર્વાદ સાથે બતાવેલા માર્ગે ચાલી નીકળ્યો. રાત્રિ પડતાં અધિકાર છવાઈ ગયેલ હતો તેવામાં દૂરથી યક્ષમંદિરને દીપક સહિત જોયું અને ત્યાં આવી રાજા યક્ષમંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં યક્ષની મૂર્તિ ખડખડ હાસ્ય કરવા લાગી. પછી યક્ષ બોલ્યો કે-હે રાજા ? તું ભલે આવ્યો, તારું સ્વાગત હો. રાજા યક્ષને હસવાનું કારણ પૂછતાં તે કહે છે કે-પૃથ્વીનું પાલન કરનાર રાજા હોય છે છતાં તારા અશ્વનું તું રક્ષણ

કરી શક્યો નહિં તે જ મારા હાસ્યનું કારણ છે. રાજા કહે—તે યોરનારને બતાવો તો મારો પુરુષાર્થ બતાવું. મહે કહ્યું કે—હે રાજા ! શૃંગારમંજરી નામની વિદ્યાધરીએ મારી લાંબા વખત સુધી આરાધના કરીને મધ કાસે મારી પાસે પ્રાર્થના કરી કે—કોઇ ઉપાયે જીવનભાવ અહિં આવે તેમ કરો, જેથી મેં અશ્વરૂપે તારી નગરીમાંથી તારું હસ્થ કયું છે. તને અહિં મેં કાંઈ પ્રકારનો ઉપદ્રવ કર્યો નથી. ત્યારે જીવનભાવ પૂછે છે કે—તમારી ભૂમિમાં કોઇ મનુષ્યને કેમ રહેવા દેતા નથી ? એટલે યક્ષ પોતાનો વૃત્તાંત જણાવતાં કહે છે કે—પૂર્વજન્મમાં હું તાપસ હતા અને મારી પ્રિયા મારી સેવા કરતી હતી. તેણીને એક માસનો ગર્ભ છતાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવામાં વિદ્ય થશે તેમ જાણી તે વાત મને જણાવી નહિં. કેટલાક દિવસ પછી તે ગર્ભાધાનની હકીકત મેં કુત્રપતિને જણાવતાં તેણે એકાંત સ્થાન આપ્યું. જેમાં તેણીએ એક સુદર્શના નામની પુત્રીને જન્મ આપ્યો અને તેણીની માતા યોગ વખત પછી અનુચિત આહારનાં કારણે મરણ પામી. તેણીના પુણ્યે વનદેવીએ તેને ઉછેરી. તેણીના દર્શન વિના હું રહી શકતો નહોતો. અનુક્રમે તે યૌવનમાં આવી.

કોઈ એક દિવસે અશ્વથી હરણ કરાયેલ કોઇ રાજા તેણીનું રૂપ જોવા અહિં આવ્યો. મારી પુત્રી પણ તેનામાં આસક્ત બની અને તાપસ લોકો જ્યારે સમાધિસ્થ બન્યા ત્યારે મારી પુત્રીનું તે રાજાએ હરણ કર્યું. ધ્યાનમાં રહેલા મેં તેણીને ત્યાં નહિં જોવાથી હું મૂર્ચ્છા પામીને યોગ વખત પછી સચેત થયો. તેણીની શોધ કરતાં તે નહિં મળવાથી હું ક્રિયા રહિત બનેલો મૃત્યુ પામી અહિં યક્ષ થયો. મારી પુત્રીના પ્રસંગને યાદ કરી હું કોઇને આ વનમાં પ્રવેશ કરવા દેતો ન હતો પરંતુ તાપસ લોકોના અતિથિ માટે મને આગ્રહ થવાથી મેં જણાવ્યું કે અતિથિ દિવસે રહી શકશે; રાત્રિના નહિં. તેવી કબુલાત લીધી. હવે મારી પુત્રી સુદર્શનાનું હરણ કરનારને જ્ઞાનથી જાણી, જયકીર્તિ નામના રાજાના ચંદ્રપુર નામના નગરમાં ધૂળની વૃષ્ટિ કરતાં ક્રોધપૂર્વક મેં સર્વને ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવા જણાવતાં ધૂપથી લોકોએ મારી પૂજા કરી. મને તેઓનું રક્ષણ કરવા જણાવતા તે નિરપરાધી લોકોને નહિં હણવાનો વિચાર કરી રાજાને જણાવ્યું કે—તેં મારી પુત્રીનું હરણ કર્યું છે માટે તને હમણાં હણું છું. મારી પુત્રી તે વખતે કહે છે કે—મારો અપરાધ છે. રાજાનો નથી. તેવામાં સુદર્શનાને ઉછેરનાર વનદેવી પ્રગટ થાય છે અને મને કહે છે કે—અશ્વના બહાનાથી આ રાજાને વનમાં લાવી, મેં સુદર્શનાને તેને અર્પણ કરી છે. પછી તાપસ પ્રમન્ન થઇ ત્યાં સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરે છે. પછી હું તથા વનદેવી પોતપોતાને સ્થાને આલ્યાં ગયાં. રાજા જયકીર્તિએ તે સ્થળે યક્ષમંદિર બંધાવી મારી વિશાળ પ્રતિમા પથરાવી ત્યારથી હું રાત્રિના સમયે કોઇને વસવાટ કરવા દેતો નથી.

પછી મનુષ્ય પ્રત્યેનો રોષ દૂર કરવા અને કોઇ મનુષ્ય કષ્ટને આંગે અહિં આવી એટલે તો તેનું રક્ષણ કરવા (જગતમાં અપકાર કરવા સર્વોં પણ શક્તિવાન છે પરંતુ ઉપકાર કરવાને ઇંદ્ર પણ સમર્થ થઇ શકતો નથી) માટે મારી જિંદગી લઈ લ્યો અને સર્વને જીવિતજ્ઞાન આપો. આ રીતે રાજા જીવનભાવને વરદાન માંગવાથી યક્ષ કાયમ તેમ કરવા અને તમારા આગમનથી આ વન પવિત્ર થયું છે તેમજ મારું જીવિત સફળ બન્યું છે અને તમારા આગ્રહથી મને પણ આ વિષયમાં શાંતિ થઇ છે, એમ કહી પછી યક્ષ રાજાને કંઈ વરદાન માંગવા યક્ષ જણાવે છે. રાજાના નહિં માંગવા છતાં યક્ષ જીવનભાવ રાજાને ભોગાદિ સામગ્રીને પૂરનાર એક ચિંતામણી રત્ન અર્પણ કરે છે અને સંકટ સમયે સ્મરણ કરવાથી હું તમને સ્થાય કરીશ એમ કહે છે. (જીઓ પુણ્યને આંગે આપતિએ પણ ઉત્સવરૂપ બને છે.) (“મંત્રના પ્રભાવથી ઉપદ્રવ સમૂહ નષ્ટ થયો, યક્ષરાજ આરાધન વગર પ્રત્યક્ષ

થયા અને રત્નથી ભોગપરંપરા પ્રાપ્ત થઈ.”) હવે યક્ષ અંતર્ધાન થયો, રાત્રિ પશુ પસાર થઈ જેથી અરુણોદય થતાં રાગ આગળ ચાલતાં મધ્યાહ્ન સમયે એક સરોવરે જોઈ, રત્ન કરી ખોરસલીના પુષ્પવડે યક્ષે આપેલા રત્નની પૂજા કરી તેવામાં તેણે સાત માળવાળો પ્રાસાદ, શય્યાવાળો પલંગ અને એક મનોહર સ્ત્રીને જોઈ. હે પુષ્પશાળી ! દિવ્ય સ્ત્રોત, સ્વાદિષ્ટ સુગંધી શીતળ જળ તૈયાર છે, તેને ઉપ-યોગમાં લઈ સાર્થક કરો. એમ તેણીના કહેવાથી રાગએ તેનો ઉપયોગ કર્યો, તાંબૂલ આપી તે સ્ત્રી અદ્રશ્ય થતાં પલંગ ઉપર બેઠેલો રાગ વિચારે છે કે—આવા શૂન્ય મહેલમાં રહેવાથી શું ? એમ વિચારી રાગ ચાલ્યો તેવામાં સર્વ અદ્રશ્ય થાય છે જેથી રાગ રત્નનો પ્રભાવ છે અને ખરેખર રત્ન, મંત્ર અને ઔષધિનો પ્રભાવ ન ચિંતવી શકાય તેવો હોય છે, એમ વિચારે છે. આ પ્રમાણે વિચારતો, અટવીમાં બ્રમણ કરતો તે વીણાનો નાદ સાંભળે છે અને ઊંચે જોતાં તેને અનુસારે આગળ ચાલતાં જાણે હાસ્ય ન કરતો હોય તેવો વૈતાલ્ય પર્વત જુવે છે. તે પર્વત ઉપર ચડતાં રાગ સાત માળવાળો પ્રાસાદને અને તેમાં પલંગ પર બેઠેલ એક પ્રૌઢ સ્ત્રીને વીણાના તંતુને ખરાખર કરતી જુવે છે અને સ્ત્રીનાં રૂપને જોતાં તેના દરેક અવયવોનું રાગ અલંકારિક સુંદર વર્ણન જે છે તેનું ચિંતવન કરે છે જે વાંચવા જેવું છે. (પા. ૨૪)

તે સ્ત્રી જાણી થઈ. તેને ઉચિત આસન આપી રાગનો સત્કાર કરે છે અને રાગ પૂછે છે કે—આપ સુકુમાર છતાં આવા નિર્જન વનમાં એકલા કેમ છો ? તેણી કહે છે કે—હું વિદ્યાધરી છું. હું તમોને શું કહું ? મહાભયંકર એવા દુઃખમાં મારા પ્રિય જનને મેં નાખ્યા તેનું કળ હું ભોગવું છું. તે વખતે તેણીનું ડાબું અંગ ફરકે છે તેથી તમોને વૃતાંત કહેવાથી મારું સારું થશે એમ કહી પોતાનું વૃતાંત જણાવતા કહે છે કે—વૈતાલ્ય નામના પર્વત ઉપર કનકપુર નગરના કનકરથ વિદ્યાધરેન્દ્રને કનકશ્રી નામની બાયાને ઘણા પુત્રો ઉપર હું પ્રથમ પુત્રી જન્મી અને મારું નામ શૃંગારમંજરી રાખ્યું. ઘણા વખત પછી મારા માતાપિતાને બીજી પુત્રી થઈ તેનું નામ ભાનુશ્રી રાખ્યું. તેણી મારા કરતાં અધિક રૂપવાન હોવાથી મારી માતાનો પ્રેમ તેના ઉપર અધિક હતો એમ કહી, એક પારીયા ઉપર ભાનુશ્રીનું ચિત્ર હતું તે ખતાવતાં રાગ તન્મય બની જાય છે. પછી અમારા પિતાનાં આદેશથી અમે બંને કલાબ્યાસ કરતા હતા પરંતુ મારા કરતાં ભાનુશ્રી વીણાવાદનમાં વિશેષ નિપુણ બની. એક દિવસ અમે બંને જોડેના રતિમંદિર ઉદ્યાનમાં ગયા. જ્યાં ભાનુશ્રી સખીઓ સાથે અને હું એકલી નજીક રહેલા વૃક્ષોનાં પુષ્પો ચુટતા હતાં તેવામાં, એક બ્રમરે મારા હોઠ ઉપર ડાંખ દીધો, કે જે મેં દૂર કર્યો, પરંતુ આ સર્વ વિમાનમાં બેઠેલા એક યુવાન વિદ્યાધરે જોઈ મારી સામે હાસ્ય કરી મને ઉદ્દેશી કહ્યું કે—હે કલ્યાણી ! તું આ બ્રમર પ્રત્યે કોપ ન કર કારણ કે તું સ્તનરૂપી સુન્દરીવાળી, અધરરૂપી પદ્મવવાળી લતા છો. આ પ્રમાણે કામદેવનાં બાણથી વિધાયેલ તે મને કહેવા લાગ્યો કે—તારે કંઈ કહેવું હોય તો કહે, કારણ કે હું હંસુમસાર નગરમાં જન્મ્યો છું. ત્યાં વિરહથી મારા પિતા દુઃખી થઈ રહ્યા છે એમ બોલી તેણે વિમાન ચઢાવ્યું. મેં ઊંચે જોતાં તેણે મારી તરફ નજર કરી. મેં ક્રોધ-પૂર્વક તેને જોતાં તેણે નીચે આવી મને કહ્યું કે—હે સુંદરી ! મારો અપરાધ ક્ષમા કર અને તારા સ્નેહજન્ય ક્રોધથી કૃતાર્થ થયેલો હું હવે તારો આદેશ મળ્યા પછી જ અહીંથી જઈશ, પછી મેં તેને પુષ્પો આપ્યા. તે લઈ આશ્રિંગન આપી. તેણે મને છોડી દીધી. પછી ભાનુશ્રીના મોલાવવાથી હું તેણીની પાસે ગઈ. ભાનુશ્રી મને કહે છે કે—તારા પાસે હું પુષ્પ જોતી નથી અને તું બીજા કેમ દેખાય છે ? મારી સત્ય હકીકત કહીશ તો મારી માતાને કહી દેશે તેમજ તેણીને પુરુષ સંબંધી હકીકત ગમતી નથી જેથી બ્રમરે ડાંખ દીધાની

હકીકત જ માત્ર જણાવી. પછી હું વિધાધર કુમારતું ચિંતન કરતાં વ્યગ્ર બનેલી હોવા છતાં પણ બાનુ-શ્રીના ધણા જ આગ્રહથી મેં સર્વ વૃત્તાંત તેણીને જણાવ્યો.

એક દિવસ મારા પિતા સભામાં બેઠા હતા. દરમ્યાન કુસુમસાર રાજનો મંત્રી ત્યાં આવે છે. મારા પિતા તેને કુસુમસાર રાજના કુશળ સમાચાર પૂછે છે. સારથાદ મંત્રીએ એકાન્તમાં રાજને જણાવ્યું કે-આપની પુત્રી શૃંગારમંજરી અમારા રાજનાં પુત્ર સિંહકુમારને આપો, જેથી મારા પિતાએ કહ્યું કે-આ મંગળ પ્રસંગ જલ્દી થાય તેમ કરવા તમારા રાજને જણાવજો. એ જાણી હું સંતુષ્ટ થઈ. પછી કેટલાક દિવસો બાદ સિંહકુમાર ત્યાં આવે છે અને મારા લક્ષ પછુ તેની સાથે થઈ ગયા. પિતાએ આપેલ શિખામણ, તેમજ રિયાસત વગેરે લઈ હું મારા પતિ સિંહકુમાર સાથે અમારા નગરે આવી અને મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો.

સાસરે આવી મારા સસરાને પ્રણામ કર્યા. અમે સુખપૂર્વક દિવસો વિતાવવા લાગ્યા. તેવામાં વસંત ઋતુ આવી. (અહિં ગ્રંથકાર મહારાજ ઋતુનું સુંદર વર્ણન કરે છે. પા. ૩૦) તેથી મારા પતિ સાથે વિમાનમાં બેસી અમે વનલક્ષ્મી જોવા નીકળ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર નિર્જન એવા એક ઉદ્યાનને જોયું. જ્યાં ચંપકવૃક્ષની સુંદરતા જોઈ એક પુષ્પ મારા આજુબજુ માટે લાવવા મારા પતિને જણાવ્યું જેથી તેમણે કહ્યું કે-અહિં એક તપસ્વી મહાકોપી મુનિ રહે છે, તેમને દુઃખ આપનાર પુષ્પને તોડવું ઉચિત નથી, પરંતુ મારો આગ્રહ જોઈ મારી સ્ત્રી પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કરશે અને તેના વિરહે હું પણ મૃત્યુ પામીશ તેના કરતાં મુનિના ક્રોધથી મને ભરે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય, પણ તેણીને દુઃખ ન થાય એમ વિચારી મારા પતિએ જણાવ્યું કે આ કાર્ય કરવાથી તું દુઃખમાં પડશે અને જનતા કહેશે કે સિંહકુમાર કાલો હોવા છતાં મૂર્ખાની જેવું આ આચરણ કેમ કર્યું? (પરંતુ બાવી ભાવ બળવાન છે તેને કોઈ મિથ્યા કરી શકતું નથી.) પછી સિંહકુમારે એક પુષ્પ લાવી આપ્યું. તે જાણી તપસ્વી બોલ્યો કે-હે પુરુષાધમ! મારા ઈર્ષ્ટદેવની પૂજનને યોગ્ય પુષ્પને તારી સ્ત્રી માટે કેમ મહણ કર્યું? ક્રોધવશ થઈ તેણે શાપ આપ્યો કે-મારા તપના પ્રભાવે સિંહ હોવા છતાં તું હરણ બની જા. આવો શાપ આપવાથી મારા પતિ હરણ બની ગયા. અને સાથેસાથ તાપસે કહ્યું કે-તારા સ્વામીના મૃગરૂપે દર્શન સિવાય તું તેની સાથે વાણીથી પણ વિષયસુખ ભોગવી શકીશ નહિ. આ વૃત્તાંત સાંભળીં બુવનબાનુ રાજ ગળગળો થઈ જાય છે, કારણ કે ઉત્તમ પુરુષોનો ધર્મ જ એવો છે કે તે પારકાના દુઃખે દુઃખી બને છે તેમજ પોતાના દુઃખમાં પણ ધૈર્ય ધારણ કરે છે.

મારા પતિના કથન ઉપર શ્રદ્ધા નહિ રાખવાથી હવે આ દુઃખ કોને કહેવું? મારા પિતા પણ તાપસ લોકોને કંઈ કરી શકે તેમ નથી. મારા સસરા પણ પોતાનો કાળ કેમ વ્યતીત કરશે? મારા માટે શું કહેશે? આવી હઠ કરવાથી મેં સ્ત્રીસમાજને પણ કલંકિત કરેલ છે. હવે મારા સ્વામીને ઓડીને ક્યાં જવાય નહિં માટે તેની સેવા કરવા અહિં જ રહેવું પડશે.

પછી મેં તાપસ પાસે જઈ તેની ક્ષમા માગી અને કહ્યું કે-મને શિક્ષા કરવી હોય તે કરો, પણ મારા હઠાગ્રહથી મારા પતિએ એક પુષ્પ લીધું છે તો હે પૂજ્ય! મારા પતિને આપેલ શાપ દૂર કરો. મારી આજીજીથી ક્રોધ રહિત બનેલ તાપસ કહે છે કે-ઋષિઓએ આપેલ શાપ કદી મિથ્યા થતો નથી, પરંતુ તારા આગ્રહથી એક ઉપકાર કરું છું કે-બુવનબાનુ રાજવી બ્યારે તારી નાની બહેન બાનુશ્રીને

પરજીશે ત્યારે તારો સ્વામી મૂળ રૂપને પ્રાપ્ત કરશે. (આ સાંભળી જીવનભાનુ રાજવી મનમાં અત્યંત સંતુષ્ટ થાય છે.)

(યોગના અનુદાનોથી તાપસો ભવિષ્યકાળ કહી શકે છે. તપના પ્રભાવે જેમ આશીર્વાદ ફળે છે તેમ ક્ષાપ પશુ ફળ આપે છે અને તેનું નિવારણ પશુ હોઈ શકે છે. અસાધારણ પુણ્યવાન પુરુષો ક્ષાપ દ્વર મવાના કરણ (નિમિત્ત) બની શકે છે એમ શાસ્ત્રોત્તર અવગાહન કરનારને જણાય છે.)

કોઈ રીતે પછી મારા પતિ મૃમ પાસે જઈ મેં મારી માંગી અને મસ્તક ધુણાવી તેણે તે સ્વીકારી. પછી મારા સસરાને સર્વ હકીકત જણાવી કોઈને ન કહેવા વિનંતિ કરી. હવે મારા માટે વનવાસ ઉચિત છે તેમ માની મારા ક્રોડાપર્વત ઉપર આવી રહી છું, અને મેં વેણીમંથ કર્યો છે. (ત્રીઓ પોતાના ધણીના વિરહમાં માથાનો અંબોડો પોતે બાંધી રાખે છે, જ્યારે પતિનો સમાગમ થાય ત્યારે તેના હસ્તે વેણીનું બંધન દૂર થાય છે, આને વેણીમંથ કહે છે. એ પ્રાચીન કાળથી ચાલ્યો આવતો પતિભક્તિરૂપ એક રિવાજ છે.) પછી મારા મનોરથની પૂર્તિ માટે આરાધન કરાયેલ અશ્વમુખ યક્ષને ' ક્ષાપપશુ પ્રકારે તું જીવનભાનુ રાજને લાવી આપ, ' એમ મેં કહ્યું પરંતુ આજસુધી જવાબ નહિ મળવાથી 'આજે જવાબ લીધા સિવાય છોડીશ નહિ ' એમ મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે. શૃંગારમંજરીનું આ કથત સાંભળી જીવનભાનુ રાજની હસ્થો અને નાસુ' કે તેણી મને નથી ઓળખાતી. તેમજ આ વાતની તેણીને શંકા આવે છે જાણી જીવનભાનુ જણાવે છે કે-હું નિમિત્તનાં માનથી જાણું છું કે રાજ આવશે તારું કાર્ય સિદ્ધ થશે, માટે ખેદ ન કર. આ સાંભળી શૃંગારમંજરી શુકની ગાંઠ વાળે છે. તેનું ડાણું નેત્ર ફરકે છે. તેણીને તેથી ખરેખર શાંતિ થતાં રાજને કહે છે કે 'મારી પ્રાર્થનાનો ભંગ નહિં કરશો ' તેમ કહી પોતાની પાસેની તલ્લપ્ય પ્રહારધાતને અટકાવનાર મહાપ્રભાવવાળું ઔષધિરૂપી વલય (કડું) જીવનભાનુને આપે છે. રાજના પૂછવાથી મૃગ બનેલ તેના સ્વામીને બતાવતાં સ્મરણમાં આવે છે કે વિચિત્ર ધુધરીયોથી શાભતો આ મૃગ મને લલચાવવાને યક્ષે પૂર્વે બતાવ્યો હતો. પછી શૃંગારમંજરી પોતાનો સમય વીચાના પ્વનિર્મૂલક સંગીતથી પસાર કરે છે. રાજ કર્મનું ફળ મહાબળવાન છે એમ તેણીને જણાવે છે.

(આ પ્રથમ સર્ગમાં જીવનભાનુ રાજનું અપહરણ તેની સમક્ષ તાપસી, યક્ષ, ચિદ્રાધરી, શૃંગારમંજરીએ કહેલ કથા વર્ણવવામાં આવી છે.)

સર્ગ બીજો (પા. ૩૫ થી પા. ૬૦ સુધી)

પ્રાતઃકાળે શૃંગારમંજરીની રાજ લઈ જીવનભાનુ રાજ ચાલી નીકળે છે. શૃંગારમંજરી ' રત્ન-ચિંતામણી જેવા પુરુષ પોતાના પાપોદ્યે ચાલ્યા ગયા ' એમ વિચારી પછી યક્ષ પાસે આવી, તેને પૂછ પોતાનું ઇચ્છિત કેમ કરતાં નથી એમ પૂછે છે. દરમ્યાન આકાશવાણી થાય છે કે-હે સુંદરી ! ગદ્ય કાસે "જીવનભાનુ" રાજ તારી પાસે આવેલ હતા, તે સાંભળી પોતે નહિં રોક્યા તથા નામ-હામ પશુ પૂછ્યું નહિં, તેનો ઉચિત સત્કાર પશુ કર્યો નહિં, આમ વિચારી ખેદ કરે છે. (" નિધાન-ધનમંડાર પાસે હોવા છતાં પુણ્યહીનને દૂર જણાય છે. ") પછી તેણીની બહેન ભાનુકી ત્યાં આવે છે. માતૃપિતાના સર્વના કુશળ સર્વોચ્ચાર પૂછ્યા પછી ભાનુશ્રી જણાવે છે કે-મને વિવાહ લાયક જોઈ તેમજ પુરુષજાત પ્રત્યે મારો દ્રેષ જાણી એક નિમિત્તીયાને બોલાવી પિતાએ મારો પતિ કોણ થશે તેમ પૂછતાં જીવનભાનુ રાજવી થશે, પછી ચક્રવર્તીપથાને પામશે. એમ જાણી પિતા, રાજ જીવનભાનુને કદ રીતે લાવવો તેમ મંત્રીમંડળ સાથે

અનેક વિચારણા કર્યા બાદ તેના આવાસમાં સુતેલા ભુવનભાનુને ઉપાડી લાવવા પવનગતિ નામના વિદ્યાધરને મોકલે છે અને તેના શહેરમાં જઈ ભુવનભાનુના અપહરણની હકીકત જાણી તે વિદ્યાધર પાંછો આવે છે. રાજા નિમિત્તિયાની હકીકતમાં શંકા લાવે છે, છતાં પણ ચારે બાજુ રાજાને શોધવા વિદ્યાધર મોકલે છે. અહિં શૃંગારમંજરી ભાનુશ્રીને કહે છે કે અખંડ ભાગ્યશાળી તારા સ્વામી કાલ અહિં આવ્યા હતા, તે મહાતેજસ્વી અને સામર્થ્યવાન છે. તે સાંભળી ભાનુશ્રી સાનંદ કામવિહ્વલ થાય છે. પછી શૃંગારમંજરીએ જણાવ્યા પછી ભાનુશ્રી પોતાના નગર ભણી જાય છે.

આ બાજુ જતાં ભુવનભાનુ રાજા એક નદીના કિનારા ઉપરની કુંજમાં હાર, કુંડલ અને બાજુથી શોભતો એક પુરુષ અર્ધશ્રીવા છેદાવાને કારણે મૂર્છા પામેલ, પીડિત અને ક્રોધ યુક્ત, શત્રુ તરફ હંગામેલી તરવારવાળો હતો, તેને જોઈને ભુવનભાનુ રાજાએ ઓષધિવલય(કડા)નું ચિંતન કરવાથી તે પુરુષ સંચેત થાય છે અને હાથમાં તલવાર લઈ ચરે ! વિદ્યાધરાધમ ! મારી પ્રિયાને લઈ ક્યાં જાય છે ? તે પ્રમાણે આવેશપૂર્વક બોલતો ઉભો થાય છે ત્યાં તો ભુવનભાનુને જોઈ લલિત યદુ જવાથી તેને નમસ્કાર કરી કહે છે કે-મને શ્રવિતદાન આપવાથી હું આપનો ખરીદાયેલો છું અને આપના ઉપકારનો બદલો વાળી શકું તેમ નથી. તેમ કહેતાં ભુવનભાનુ રાજા જણાવે છે કે-આપે હું તારી પત્નીને લાવી આપું ત્યારે મારો ઉપકાર સાર્થક ગણાશે, તે સાંભળી તે પુરુષ રાજાને ક્રોધ ઉત્તમ પુરુષ છે તેમ માને છે. ‘ખરેખર મનોરથથી જ ઉત્તમપણું કે અધમપણું જણાઈ આવે છે.’ પછી ભુવનભાનુના કહેવાથી તે પુરુષ પોતાનું વૃત્તાંત જણાવે છે કે ‘લક્ષ્મીપુર નગરમાં મકરંધનુ રાજાનો મકરંધજ નામનો હું મોટો પુત્ર છે. મારા પિતાએ જયપુર નગરમાં જયશેખર રાજા પાસે તેની રતિસુંદરી નામની કન્યાની માગણી કરવા દૂતને મોકલ્યો. તે દૂતે ત્યાં જઈ, રાજાને નમસ્કાર કરી અને અસ્પર્શ રાજાએના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી દૂત અમારા રાજાના મોટા પુત્ર મકરંધજને રતિસુંદરીને આપો તેમ કહેતાં જયશેખર રાજા કબૂલ કરી દૂતને વિદાય કરે છે.

ત્યારબાદ રતિસુંદરી વિદ્યાધરનો દૂત આવી તેના પુત્ર મણિચંદ્રને તમારી પુત્રી આપો તેમ કહેતાં રાજા દક્ષિણતાથી તેનું વચન પણ માન્ય રાખે છે.

અહિં જયશેખર રાજા રતિસુંદરી સાથે નક્કી હવે યુદ્ધ થશે તેમ વિચાર આવતાં ચિંતામગ્ન થાય છે ત્યાં રતિસુંદરી આવી ચિંતાયુક્ત પિતાને તેનું કારણ પૂછતાં પિતાને કહે છે કે-આપે લેશમાત્ર ચિંતા ન કરવી, હું પોતે તે માટે સર્વ સુંદર કરીશ તેમ કહી વિદાય થાય છે.

પછી રતિસુંદરી ભવિતવ્યતા નામની સત્યવાદિની દેવીની આરાધના કરતાં દેવી પ્રત્યક્ષ થતાં પોતાનો પતિ કોણ થશે ? તેમ પૂછતાં મકરંધજ થશે તેમ દેવી જણાવે છે. કાળક્રમે હું અને મણિચંદ્ર એક સાથે જયપુરમાં આવ્યા. બંનેનો રાજાએ સત્કાર કર્યો. અમારા બંને પાસે પોતાના પ્રધાનો મારફત અમોને જણાવ્યું કે-તમારામાંથી એકને કન્યા અપાય જેથી બીજો અમારો શત્રુ થાય, માટે ભવિતવ્યતા નામની સત્યવાદી દેવી છે તે કહે તે પ્રમાણે તમારે બંનેએ કરવું. પછી બે પ્રધાનો રાજાના અને એક એક પ્રધાન અમારો એમ ચાર જણાએ રાત્રિના દેવીના મંદિરમાં જઈ પૂજા કરી, હાથ જોડી, પૂછ્યું કે-રતિસુંદરીનો વર કોણ થશે ? દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ, તેનો પતિ મકરંધજ થશે. તેમ કહેવાથી હકીકત સવારના પ્રધાનો પોતપોતાના સ્વામીઓને જણાવે છે જેથી મણિચંદ્ર કાંતિહીન બને છે અને ઇર્ષાળુ થઈ તે વખતે ખેસી રહે છે, પછી અમારા લગ્ન થઈ જાય છે.

એકદા હું મારી પ્રિયા સાથે વનલીલા જોતો હતો તેવામાં તેણે ત્યાં આવી ગુપ્ત રીતે મને પ્રહાર કર્યો, તેથી થયેલ વેદનાથી અશક્ત અનેલ મેં મૂંઝારી હરણુ કરાયેલ પ્રિયાનો કરુણ સ્વર સાંભળ્યો, અને મને વેદનાં થતાં તે વધારે પીડા ઉપગમ્યાં રહેલ છે અને રતિસુંદરી અન્યમનવાળી બનશે નહિં તેમ મને ખોટી છે વગેરે મેં મારો વ્રતાંત આપને જણાવ્યો. હવે આપ ઉચિત કરો. મણિચૂડ આપ સાથે યુદ્ધ કરવા અસમર્થ અને માટે મારી પાસેથી વિદ્યા ગ્રહણ કરો. મકરધ્વજ પાસેથી વિદ્યા ગ્રહણ કરી અને તેના કહેવા પ્રમાણે તે સિદ્ધ કરવા માટે તે વનમાં આવેલાં એક સુંદર જિનમંદિરમાં ભુવનભાનુને લઇ જાય છે. જ્યાં સમગ્ર પાપનો નાશ કરનારી, ભગવંતની પ્રતિમાને જોઈ પાસેના સરોવરમાંથી સુગંધી કમળો લાવી રાજ્યે પરમાત્માની તે વડે પૂજન-સ્તવના કરી પ્રાર્થના કરી કે હે કુન્દલયભૂષણ હે સ્વામિન! આપ પ્રસન્ન થાઓ, મારી વિદ્યાઓ સિદ્ધ થાઓ. પછી વિદ્યાઓ અલ્પ સમયમાં સિદ્ધ થતાં આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ અને દુહ્લભી નાદ જય જય શબ્દ થાય છે. આમરો વિંગળવા લાગ્યા. પછી મકરધ્વજના પૂજવાથી ભુવનભાનુ-રાજવી પોતાનો સમગ્ર વ્રતાંત જણાવવાથી મકરધ્વજ પોતાનું પુણ્ય લઈ જાય છે એમ ચિંતવે છે. હવે મકરધ્વજ જણાવે છે કે-વિદ્યાધર નરેશ કનકરથે પોતાની પુત્રી ભાનુશ્રીના પાણિગ્રહણ માટે આપને શોધવા પૃથ્વીપીઠ ઉપર વિદ્યાધરોને મોકલ્યા છે, અને શ્રીપુરનગરનો સ્વામી શ્રીકંઠ નામના વિદ્યાધર ચક્રવર્તીએ ભાનુશ્રીનું અદ્ભુત રૂપ સાંભળી તેની યાચના કરવા ત્યાં પ્રધાન પુરુષોને મોકલ્યા છે, જેને ભાનુશ્રીએ વિચારી જવાબ દેવાનું જણાવેલ છે. પછી કનકરથે તેમની પુત્રી ભાનુશ્રીની ઇચ્છા જાણી નૈમિત્તિકતા કહેલ વચન અનુસાર કનકરથ રાજા જલ્દીથી ભુવનભાનુ રાજાને લાવવા ખેચરોને મોકલે છે. અહિં નિમિત્તિયાનું વચન જણાવવા છતાં ગર્વીષ્ઠ અનેલ શ્રીકંઠે જાહેર કર્યું કે-હું પરણવાની ઇચ્છાવાળો છતાં જેને મરવાની ઇચ્છા હોય તેજ પુરુષ મારા સિવાય તેણીને ચાંહી શકે.

હવે તેમને આપના આગમનની ખબર આપું તેમ કહેતાં ભુવનભાનુ કહે છે કે-પ્રથમ તારી સ્ત્રી રતિસુંદરી મેળવી આપું કારણ કે તેમાં કાળક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી. બુદ્ધિહીન શ્રીકંઠ ભાનુશ્રીની પ્રાર્થના કરતાં રાજ તજશે તેવી ચિંતા કરવા કરતાં પરોપકાર કરવો જ યોગ્ય છે. આ રીતે રાજા કહે છે તેટલામાં નચ્છમાં આત્રવૃક્ષ ઉપર બેઠેલ શુક્રયુગલ કંઈક બોલતાં જણાય છે. પોપટી પોપટને દુઃખી થયેલો જોઈને પૂછે છે. કે બીજાના દુઃખને જોઈને દુઃખી થતો નથી તે તિર્થંચથી પણ નીચેની કેદીનો કે એમ પોપટ જણાવે છે.

(એક પશુ જેવી જાતિ બીજાનું દુઃખ જોઈ દુઃખી બને છે એવો સુષમ કાળ તે વખતે વર્તતો હતો. આજે બીજાનું દુઃખ જોઈ દુઃખી થનારા મનુષ્યો કેટલા નીકળશે? એ પણ કાળની બલિહારી છે.) હવે કારણ જણાવતાં પોપટ કહે છે કે-મણિનિધાન નામના કીડાપર્વત પર બગીચામાં આવેલ મહેલમાં રતિસુંદરીને મણિચૂડ નામનો વિદ્યાધર કહે છે કે-તારો પતિ મકરધ્વજ મૃત્યુ પામેલ હોવાથી હવે તેનો આગ્રહ નહિં રાખતા મારા પર કૃપા કર. વગેરે સાંભળી રતિસુંદરી વિલાપ કરતી જણાવે છે કે-મકરધ્વજ અને અગ્નિ સિવાય મારું કોઈ શરણુ નથી. એમ સાંભળવાથી મણિચૂડ ત્યાં ખીંચ વિદ્યાધરીઓને મૂકી પોતાને નગર ચાલ્યો જાય છે. આ રીતે રતિસુંદરીને રહતી જોઈ ખેચરીઓ પણ રહે છે. આ જોઈ મને જે દુઃખ થયું તે મેં જણાવ્યું છે. આ પ્રમાણે પોપટનું કથન સાંભળી તેની પ્રશંસા કરી મકરધ્વજ અને ભુવનભાનુ વિમાનદ્વારા જલદી ત્યાં પહોંચે છે, જ્યાં ખેચરીઓ ત્યાંથી નાશી જાય છે અને વિલાપ કરતી રતિસુંદરીને જોઈ 'હું' આવી

પહોંચ્યો છું' એમ મકરંધજી બોલે છે, તેટલામાં રતિસુંદરી અવાજ ઓળખી હર્ષપૂર્વકે બોલી થાય છે, આઠ સર્વ હકીકત જાણી અને પોતાના પ્રાણુદાતા જીવનભાનુ રાજવી જાણી રતિસુંદરી તેને નમસ્કાર કરે છે. જીવનભાનુ મણિયૂડને શિક્ષા કરવા જણાવે છે પરંતુ નીતિશાસ્ત્રમાં “પુષ્પથી પણ યુદ્ધ કરવાનું” નિષેધ કરેલ છે. માત્ર બુદ્ધિથી જ શત્રુનો પરાજય કરવો જોઈએ વગેરે મકરંધજી કહેતાં તેને શિક્ષા કરવાનું માંડી વાળી શ્રીકંઠ રાજા ભાનુશ્રીની હમેશા માંગણી કર્યા કરે છે જેથી હવે વિલંબ નહિ કરતાં પ્રથમ મારા નગરમાં આવી રાજ્યને સફલ કરો તેમ કહેવાથી સર્વે તેના નગરમાં જાય છે. રસ્તામાં સૈન્ય જોતાં મણિયૂડ લડવા માટે આવે છે તેમ જાણી જીવનભાનુને યુદ્ધ માટે નીવારી મકરંધજી પોતે ખડ્ગ લઈ તેની સામે જાય છે, તેવામાં એક વિમાનમાં આવતાં પોતાના મામા સંગરસિંહને નિહાળી પોતે તથા રતિસુંદરી તેને પ્રણામ કરે છે, અને કહે છે કે—તારા પિતાએ તારી તપાસ કરવા મને મોકલ્યો છે, તું ક્યાં હતો અને તારી સાથે આ શ્રેષ્ઠ પુરુષ કોણ છે? તેમ પૂછતાં મકરંધજી પાસેથી સમગ્ર વૃત્તાંત જાણતાં જોના ઉપરનો બદલો ન વાળી શકાય તેવા આ પુરુષની હમેશા તારે સેવા કરવાની જરૂર છે તેમ કહે છે, પછી તેમના પિતાનું સૈન્ય આવતા લક્ષ્મીનિલક નગરમાં તેઓ સર્વ આવે છે, જ્યાં મકરંધજી જીવનભાનુ રાજવીને આગ્રહપૂર્વકે ત્યાં રહેવાનું જણાવવાથી જીર્ણોદ્ધાર વગેરે શાસનપ્રભાવનાના કાર્યો કરતાં જીવનભાનુ સુખપૂર્વકે કાળ વ્યતીત કરે છે.

મકરંધજી કનકરથ અને ભાનુશ્રીને જીવનભાનુ રાજના મેલાપની વધામણી આપે છે અને ભાનુશ્રીનો લક્ષ્મીવસ નક્કી કરી કનકરથ રાજા જીવનભાનુને ત્યાં લાવવા મકરંધજીને વિદાય કરે છે, અને સર્વ દેશના રાજાઓને આમંત્રે છે. અહિં નગર શબ્દગારે છે તેનું તથા જીવનભાનુના ગુણોનું વર્ણન આચાર્ય મહારાજ કરે છે જે વાંચવા જેવું છે. (પા. ૪૪) જીવનભાનુ આવી પહોંચ્યા સર્વ ગ્રહોના બળવાળું અને છ વર્ગથી શુદ્ધ એવું સુદર્ભ લઈ ઉત્સવપૂર્વકે તે બંનેનું પાણિયહણ થાય છે. અહિં શૃંગારમંજરી અને બીજી બાજુ સિંહકુમારને શાપની અવધિ પૂરી થતાં તેનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ થતાં તે પણ ત્યાં આવી પહોંચે છે, શૃંગારમંજરીને આ ઉત્સવ મહોત્સવરૂપ બને છે.

કનકરથે ભાનુશ્રીને શીખામણ આપતાં (જીવનભાનુ સાથે કેમ વર્તવું તે જણાવે છે, તેમજ ભાનુશ્રી કેવી સદ્ગુણુશીલ છે અહિં સુશીલ પુત્રીઓ કેવી હોવી જોઈએ વગેરે તેમજ જીવનભાનુ રાજવીને પણ રાજ્યયોગ્ય શીખામણ આપે છે, જે હકીકત ખાસ વાંચવા જેવી (પા. ૪૫) છે. જીવનભાનુ પોતાના સસરાને તેની પુત્રીની ચિંતા ન કરવા ખાત્રી આપે છે. શૃંગારમંજરી અને ભાનુશ્રીનો અહિં હાસ્ય યુક્ત વાર્તાલાપ કરતાં બંનેનો પ્રેમભાવ પ્રગટ થાય છે,

એકદા રાજસભામાં જોડેલા જીવનભાનુ રાજવી પાસે મકરંકેતુ રાજાનો દૂત આવે છે અને કહે છે કે—મકરંકેતુ રાજવીએ આપને તેડી લાવવા મને મોકલ્યો છે. તે જાણી કનકરથની રજા લઈ જીવનભાનુ ભાનુશ્રી સહિત ત્યાંથી પ્રયાણ કરે છે. તે હકીકત જાણી શ્રીકંઠયક્ષી તેના દૂતદ્વારા તે જાણી સૈન્ય એકઠું કરી જીવનભાનુએ જ્યાં પડાવ નાંખ્યો છે ત્યાં તેની પાસે દૂત મોકલી શ્રીકંઠ પોતાની સેવા સ્વીકારવા અને ભાનુશ્રીને સોંપી દેવા જણાવે છે. જીવનભાનુ રાજવી બ્રહ્મટી ચડાવી દૂત પાસે શ્રીકંઠની નિબંધના કરી, તેના નિર્લાજ્જપણા, અમર્યાદપણા અને વિવેકબ્રજતાને લઈ તારા રાજ્યનું પુણ્ય નષ્ટ થયું છે જેથી તે દુર્બુદ્ધિને કહે—તું યુદ્ધ માટે તૈયાર થા. તે દૂતે શ્રીકંઠને ઉપરોક્ત હકીકત જણાવતાં તે બંનેનું પરસ્પર યુદ્ધ થાય છે. તેનું વર્ણન [પાના ૪૮ માં છે.]

હવે શ્રીકંઠના સામંતો, અશ્વો તથા હસ્તિઓનો નાશ થતો જોઈ તેણે પોતાના દૂત મારફત જનતાનો સંહાર નહિ કરતાં આપણે અન્ને યુદ્ધ કરીએ તેમ જણાવતાં ભુવનભાતુ રાજવી પોતે તૈયાર થાય છે. તે વખતે શ્રીકંઠનો મંત્રી મતિસાગર તેને જણાવે છે કે-ભુવનભાતુ રાજા પરાક્રમી અને પવિત્ર છે. એક સ્ત્રીની ખાતર રાજ્ય તજવું જેમ યોગ્ય નથી તેમ ખીમ્મની પરણેલી સ્ત્રી ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરતી તે ન્યાયી નથી. આપણી સાથે રહેલા ખેચરેન્દ્રને તે રચતું નથી, તેમ પુણ્યનો ક્ષય થાય ત્યારે સમગ્ર લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. જ્યોતિષીઓનું વચન પણ ખોટું હતું નથી વગેરે મંત્રીએ જણાવ્યા છતાં શ્રીકંઠ પોતાની પાસે ચક્ર હોવાથી પોતે અવશ્ય નાશ કરી શકશે તેવા અભિમાનવડે આગળ આવે છે. તે વખતે ભુવનભાતુ અનેક રીતે શ્રીકંઠને નહિં લડવા સમજાવે છે. શ્રીકંઠ પોતાના અભિમાનવડે પુણ્ય અને અધર્મ બંનેનો વિચાર નહિં કરતાં અન્યાય ભુવનભાતુ ઉપર મૂકે છે. ભુવનભાતુ મેધાસ્ત્ર મૂકી તેના બાણને છેદી નાંખે છે. શ્રીકંઠ પછી તેમના ઉપર નાગાસ્ત્ર મૂકે છે, ભુવનભાતુ તેની સામે ગરુડાસ્ત્ર મૂકી તેને નષ્ટ કરે છે. પોતાનાં અર્ધાં અસ્ત્રો નિષ્ફળ જતાં જોઈને છેવટે પોતાનું ચક્રરત્ન શ્રીકંઠ ચક્રી હાથમાં લઈ મૂકતાં પહેલાં, ભુવનભાતુ તેને નિઃશ્વરતા પૂર્વક કહે છે કે-તે તારો લોહનો ટુકડો મારા ઉપર છોડી મારો ભોગ લેવા ઇચ્છે છે તે તારું અભિમાન છે. તને ધિક્કાર છે એમ કહે છે. દરમિયાન શ્રીકંઠ ચક્રી ચક્રરત્ન મૂકે છે ત્યારે દેવો અને મનુષ્યોનો હાહાકાર થાય છે. ચક્રરત્ન ભુવનભાતુ પાસે આવતા ભુવનભાતુને પ્રદક્ષિણા આપી તેના હસ્તકમળ ઉપર બેસે છે. દેવો પુષ્પો તથા દિવ્ય વસ્ત્રોની ઘટ્ટિ કરવા સાથે દેવદુહભિઓ વગાડે છે. બધા વિદ્યાધરો ભુવનભાતુને નમસ્કાર કરે છે. શ્રીકંઠની રાણી તેને ભુવનભાતુની સેના સ્વીકારવાનું જણાવે છે. (અહિં જાણવા જેવું છે કે ચક્રવર્તીનું ચક્રરત્ન ચક્રી જેના ઉપર મૂકે છે તેના પ્રાણ લઈને પાછું ફરે છે, પરંતુ ભુવનભાતુ રાજા ચક્રી છે જેથી તેવા પુરુષને ચક્ર હણી શકતું નથી, આ બંને રાજાઓ વચ્ચેના યુદ્ધનું વર્ણન વગેરે પા. ૧૭ થી પા. ૫૦ સુધીમાં છે. આ સર્વ યુદ્ધ ધર્મ અધર્મ, પુણ્ય પાપ વચ્ચેનું છે અને છેવટે હિન પુણ્યવાળો શ્રીકંઠ વિચારે છે કે-તે ચક્રવડે મારો નાશ કેમ ન થયો. મારો અપયશ થયો. મારી લક્ષ્મી શત્રુના હાથમાં ગઈ. આ રાજાની આજ્ઞા મારે શી રીતે સ્વીકારવી? બલિષ્ઠ વ્યક્તિને અન્યાય કદી સહાયક બનતો નથી ત્યારે ન્યાય સ્વરૂપ બળવાનને કળાયાયક થાય છે. પુણ્યની પ્રાપ્તિથી જ માણસ આપાદી મેળવે છે માટે હવે હું જિનેશ્વર ભગવંતે ઉપદેશેલી દીક્ષા દ્વારા પુણ્યપ્રાપ્તિ કરું? એમ વિચારતો શ્રીકંઠ પંચમુદ્રિ લોચ કરે છે. તરત જ દેવતાઓ તેને મુનિવેષ આપે છે. તે જોઈ ભુવનભાતુ રાજવી વગેરે સર્વ ભક્તિપૂર્વક તે મુનિવરને નમસ્કાર કરે છે. અને ભુવનભાતુ રાજવી અંબલી જોડી બહુમાન કરતો પોતાના અપરાધને ખપાવે છે. શ્રીકંઠ મુનિ પોતાને સંયમ પ્રાપ્ત થવાના નિમિત્તરૂપ માની ભુવનભાતુનો ઉપકાર માને છે અને તે ચારણશ્રમણ શ્રીકંઠ મુનિ તીર્થોની યાત્રા કરવા આકાશમાર્ગે જોડી જાય છે.

હવે ભુવનભાતુ રાજવી તે માટે શ્રીપુરનગર આવે છે. અહિં શ્રીપુરનગરને શણગારવામાં આવે છે તેનું સુંદર અલંકારિક વર્ણન આચાર્યમહારાજ આપે છે (પા. ૫૨) શહેરમાં પ્રવેશ કરતાં ભુવનભાતુ રાજાનો ચક્રી-પણાનો અભિષેક થાય છે. એકછત્રી ધર્મની સ્થાપના કરે છે અને શાસનપ્રભાવનાના અનેક કાર્યો કરે છે.

એક દિવસ રાત્રિના ચાંદની ખીલી છે. મહેલ ઉપરના ભાગમાં સિંહાસન પર બેઠેલ રાજા પોતાના મંત્રીને ચંદ્ર કરતાં અધિક સુખ આપનાર કોણ અને આકાશપ્રદેશ કરતાં વિશાળ કોણ છે? તેમ પૂછતાં મંત્રી એક ચારણશ્રમણ મુનિ પાસે સાંભળેલ વાત જણાવે છે કે “ચંદ્ર કરતાં પણ જિનેશ્વર ભગવંતનું વચન વિશેષ સુખદાયી છે અને સજ્જન પુરુષોની યુદ્ધિ ગગન કરતાં પણ વધારે

વિશાળ છે. તેનું સંક્ષેપમાં યુદ્ધિ વિષયક આપેલ દૃષ્ટાંત કહે છે. વસંતપુર શહેરમાં સદ્યુક્તસંપન્ન જિતારી નામના રાજાને પરોપકારી સુયુદ્ધિ નામનો મંત્રી હતો અને કુબેર સમાન સંપત્તિ ધરાવનાર સત્યકી નામનો ધર્મી પરોપકારી શ્રેષ્ઠી હતો. તેને પ્રભાકર નામનો કપરી પુરોહિત ગાઢ મિત્ર હતો, છતાં સત્યકી પાસે દ્રવ્ય ઘટ્ટી જવાથી પોતાની પાસેના પાંચ રત્નો (ધન મેળવી ઘેર આવ્યા પછી પોતાને પાછા આપવાની શરતે સોંપી) સમુદ્રમાર્ગે દ્રવ્ય મેળવવા વહાણમાં કરિયાણાં ભરી પ્રયાણ કર્યું. અનુકૂળ પવનવડે વહાણ રૌપ્યદ્વીપે આવી પહોંચતાં ત્યાં કરિયાણાનો ત્યાગ કરી રૂપું ભરે છે, અને કાંઈ દ્વારા જાણી ત્યાંથી સુવર્ણ દ્વીપે જઈ રૂપાનો ત્યાગ કરી સુવર્ણ ભરે છે, તેવી જ રીતે ત્યાં પણ જાણી અતિ લોભે રત્નદ્વીપે જઈ સુવર્ણ ફેંકી દઈ રત્નો ભરે છે. (“લોભવડે અંધ બનેલા મનુષ્ય પુણ્ય પાપનો પણ વિચાર કરતા નથી જેથી તેના મનુષ્યો ધારે કંઈ અને બને છે જુદું કાંઈ ”) અહીં રત્નો ભરી પોતે ઘેર આવતાં સમુદ્રમાં તોફાન થતાં વહાણ ભાગે છે અને સાથે મનુષ્યો અને રત્નો દરીયામાં ફેંકાઈ જાય છે. સત્યકીને સમુદ્રમાં પડતાં એક પાટિયું હાથ લાગતાં સમુદ્રને કાંઠે આવે છે (“પુણ્યરૂપી કરિયાણા વગર મનુષ્યે પોતે કરેલો પ્રયાસ નિષ્ફળ જાય છે. બ્યારે પુણ્યશાળી મનુષ્યને પોતાના ઘરમાં રહેવા છતાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે ”) એમ વિચારતો સત્યકી પોતાને ઘેર આવે છે અને પ્રભાકરને ઘેર જઈ પોતે સોંપેલા પાંચ રત્નો લેવા જતાં તેની સ્ત્રી પ્રભાકરને ગેરહાજરી જણાવે છે. ફરી પ્રભાકરને મળતાં તેને ઓળખતાં રત્ન માગનાર તું દાણ છે? રત્નો કેવા તેમ કહી ચાલ્યો જવા કહે છે. તેનું ગળું પકડી સત્યકીને ઘર બહાર કાઢી મૂકે છે, અને “સંજન દુર્જન મનુષ્યોની પરીક્ષા દુઃખી-હરિદ્રી અવસ્થામાં જ જણાય છે અને કહેવાય છે કે-કાર્યે કુળ ઓળખાળ અને કામ ન પડે ત્યાં સુધી સૌ સારા જણાય. ”) એમ વિચારતો રાજ્યના સુયુદ્ધિ નામના મંત્રી પાસે જઈ બધી હકીકત જણાવે છે. રાજાને જાણ થતાં બંનેને બોલાવે છે. પ્રભાકરને પૂછતાં તે અજાણ થાય છે. હવે અહિં મંત્રી રાજાને એક યુક્તિ જણાવે છે કે-પ્રભાકર સાથે આપ જુગડું રમો અને આપની વીંટી તેને પહેરાવો અને તેની વીંટી આપ પહેરી લો. તે પ્રમાણે એક નવી મુદ્રિકા તૈયાર કરાવો. તેને ત્યાં જ બોજન કર્યું હોય તેની માહિતી મેળવી, તેની નિશાની આપી તે મુદ્રિકા સાથે નોકરને તેને ઘેર મોકલી રત્નો મંગાવો. તેમ કહેતાં નોકરને તેને ઘેર મોકલી ખાધેલા ખોરાકની માહિતી અને મુદ્રિકા બતાવવાથી તે સાચું માની તેની સ્ત્રી રત્નો આપે છે. રાજા પોતાના રત્નો સાથે તે રત્નો મૂકી સત્યકીને બતાવતાં તે પોતાના ઓળખી કાઢે છે અને પ્રભાકરને સજ્જ કરે છે. સત્યકીને તે રત્નો આપી વિદાય કરે છે.

આ રીતે સુયુદ્ધિ મંત્રી પાસે દૃષ્ટાંત સાંભળી, મારો મંત્રી પણ આવો યુદ્ધિશાળી છે અને અમારા વિરહમાં પીડાતો હશે માટે તું શુભાનગરીએ જઈ મારા મંત્રીને ઘૈર્ય ઉત્પન્ન કરાવનાર આ સર્વ હકીકત જણાવજે, તેમ વિચક્ષણ મંત્રીને ભલામણ કરી રવાના કરે છે. વિચક્ષણ મંત્રી શુભાનગરીએ આવી સર્વ મંત્રીઓની હાજરીમાં ભુવનભાનુ રાજવીએ આપેલ લેખ વંચાવે છે જેથી સમગ્ર નગર આનંદ પામે છે. તે રાજ્યના ખંડીય રાજાઓને ચક્રીપણાને મહોત્સવ કરવા બોલાવે છે. પ્રજા પણ સત્કાર કરવા તૈયારી કરે છે. સુયુદ્ધિ મંત્રી વિચક્ષણ મંત્રીનો લક્ષ્મીવડે સારો સત્કાર કરે છે. હવે વિચક્ષણ મંત્રી સુયુદ્ધિ મંત્રી પાસેથી સર્વ હકીકત માટે લેખ લે છે, અને ભુવનભાનુ અને રાણી ભાનુશ્રીને યોગ્ય વસ્ત્રો અને લેખ સાથે આજ્ઞાપણે વિચક્ષણને આપે છે. સાથે રાજવી ભુવનભાનુ શુભાનગરીને પોતાના ચરણોથી જલદી પાવન કરે તેમ અમારી સોવતી જણાવજે કહી વિદાય કરે છે.

(મકરધ્વજનો વૃત્તાંત, ભાનુશ્રીને લગ્નોત્સવ, શ્રીકંઠ ચક્રીનું રાજ્ય ગ્રહણ કરવું, સુયુદ્ધિ મંત્રીની કથા વગેરે વૃત્તાંતવાળો આ બીજો સર્ગ પૂર્ણ થયો.)

સર્ગ ત્રીજો (પા. ૬૧ થી પા. ૯૧ સુધી)

(ભુવનભાનુ અને ભાનુશ્રીનો શુભા નગરીમાં પ્રવેશ મહોત્સવનું વર્ણન)

વિચક્ષણ મંત્રી શુભાનગરથી નીકળી શ્રીપુર આવી પહોંચે છે અને રાજ્યસભામાં ભુવનભાનુ ચક્રીને પ્રણામ કરી બેસે છે. રાજવી પોતાના સુસુદ્ધિમંત્રીના કુશળ પૂછે છે અને મંત્રીએ આપેલ લેખ તથા પોતાના નામથી અંકિત આશ્લેષણો વિચક્ષણે આપતાં તે ભુવનભાનુ ચક્રી પોતે અને ભાનુશ્રીના નામથી અંકિત ભાનુશ્રી ધારણ કરે છે. પછી મંત્રીએ આપેલ તે લેખ ભુવનભાનુ વાંચે છે જેમાં પોતાના કુશળ સમાચાર સાથે પોતે તથા પ્રજા આપના દર્શનની રાહ જુએ છે વગેરે જણાવેલ છે. પછી તે મંત્રીએ તેમાં લખેલ હકીકત ઉપરાંત વિચક્ષણ મંત્રી જણાવે છે કે “પ્રજા આપના દર્શન માટે ઉત્સુક છે, તેમ જ આપના પુણ્યપ્રતાપની આશ્ચર્યકારક ઘટના ત્યાં જણાવતાં કેટલાંક નાગરિક લોકો અધ્યા કરતા નથી, વળી કેટલાક ખંડીયા રાજા વિલંબથી કરો આપે છે, તેમજ તમારા ગોત્રીય પુરુષો પાસેથી રાજ્ય પડાવી લેવા કેટલાક રાજાઓ તૈયાર થયા છે માટે આપને સત્વર શુભાનગરીએ પધારવાની જરૂર છે.” વગેરે સાંભળી પોતાના સસરા કનકરથ રાજવીને જણાવી, રાજ્યનો બોલો તેને સોંપી, હજારો વિમાનો સહિત દરેક સ્થળે સત્કાર પામતા કેટલાક વખત પછી શુભાનગરીની નજીકના પ્રદેશમાં એક બગીચામાં પડાવ નાંખે છે. અહિં ભુવનભાનુ રાજના મહાપ્રભાવથી તેમનું સ્વાગત કરવા તે નગરીને પ્રજા તરફથી શયુગારી સુંદર રચના કરી છે તેનું વર્ણન (પા. ૬૩) આપેલ છે. હવે રાજવી અને રાણી ભાનુશ્રી પ્રજાનો સત્કાર પામતાં પોતાના મહેલમાં આવી પહોંચે છે, ભુવનભાનુ રાજવી નગરના જિનચૈત્યોની અને પછી ગૃહચૈત્યોની પૂજા, દેવવંદન કરે છે. (પૂર્વકાળમાં જૈનરાજાઓ અને શ્રેષ્ઠીઓ ગૃહચૈત્યો કરાવતા હતા તેથી જ જિનેન્દ્રપ્રભુની મૂર્તિ, પ્રતિષ્ઠા, પૂજાવંદનની આવશ્યકતા અને સિદ્ધિ વગેરેની આવા અપૂર્વ ચરિત્રો સાક્ષી પૂરે છે.) કોઈએક દિવસ રાજા રાણી સાથે કીડા કરવા પ્રમોદવનમાં આવે છે જ્યાં યુગલ રાજહંસ પોતાની ભાષામાં વાર્તાલાપ કરે છે. પશુઓની ભાષાના જાણકાર રાજા તે સાંભળ્યા બાદ રાણી ભાનુશ્રી શું સાંભળ્યું તેમ પૂછતાં ભુવનભાનુ ચક્રી કહે છે કે—તે જાણવાથી તમેને કંઈ લાભ ન થતાં ઉલટા દુઃખી થશો અને કદાચ કાંઈ વસ્તુ માંગશો અને હું નહિ લાવી દઉં તો તમારું મન દુખાશે. આમ કહ્યા છતાં રાણીને મનદુઃખ થતું જોઈ રાજા કહે છે કે—હંસીને પુત્રપ્રાપ્ત થતી નથી, વૃદ્ધાવસ્થામાં કેમ જીવી શકીશ? વગેરે ચિંતા થાય છે. તે સાંભળી રાજહંસ કહે છે કે—પુત્રપ્રાપ્તિ થવી તે કર્મબંધીન છે. વળી પુત્રથી માતાપિતાને સુખ જ થાય તે એકાન્ત નથી, કેમકે દેવકુમારની જેમ કોઈ પુત્ર પિતાને કષ્ટ આપનાર પણ થાય છે. અહિં દેવકુમાર કાણ હતો ? તે હંસીના પૂછવાથી હંસ જણાવે છે કે—

પૂર્વે કુસુમનગરમાં સુર નામનો રાજા અને દત્ત નામનો શુભવાન શ્રેષ્ઠી હતો. તેને શીલવતી અને સર્વશુભસંપન્ના મહાલક્ષ્મી નામની પત્ની હતી. પૂર્વોપાર્જિત લક્ષ્મીવડે દાન, વૈભવ વગેરેવડે તેમનો સમય પસાર થતો હતો.

કોઈએક દિવસે સર્વ સુંદર આશ્લેષણથી સુશોભિત બની ગોખમાં બેઠેલી તે મહાલક્ષ્મી પોતાના મહેલ પાસે રહેલ એક બાળાને પોતાના બાળકને રમાડતી જોઈને, પોતાને લક્ષ્મી હોવા છતાં પુત્ર નહિ હોવાથી મોહવશ બનીને ખેદ કરે છે કે “પુત્ર વિના લક્ષ્મી, સંસાર અને વૈભવ નકામા છે” વગેરેથી ચિંતાતુર બનેલી જોઈ કુશલના નામની દાસીના પૂછવાથી “પુત્ર વિના પોતાનું જીવન નકામું છે અને તે પુત્રપ્રાપ્તિ

તો પૂર્વોપાનિત કરેલા કર્મને આધીન છે. જેમાં પુરુષોત્તો પુરુષાર્થ લેશ માત્ર કામ આવતો નથી. તારે આ વાત શેઠને કરવી નહિ કારણ કે તેથી તેમને દુઃખ થશે તેમ શેઠાણી જણાવે છે. (જુઓ પતિપરાયણ સ્ત્રીનું દષ્ટાંત.)

લાંબા વખત સુધી આ જાતની ચિંતાવડે દુર્ગલ થયેલ મહાલક્ષ્મીને શ્રીકૃત શેઠ તેમ થવાનું કારણ પૂછતાં શેઠને દુઃખ ન થાય માટે શેઠાણી કંઈ કહેતી નથી, છતાં પણ તેણીની ચિંતા દૂર કરવા એકદમ શેઠ તે માટે નિમિત્તીયાઓ અને મંત્રવાદીઓને બોલાવી સૂર્યપૂજા, મંત્રગ્નપ વગેરે કરે છે. અનેક પ્રકારે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છતાં શેઠાણીને પુત્રપ્રાપ્તિ ન થઈ, છેવટે શેઠાણીને શાંતિ થવા માટે એક દિવસ કૃત શ્રેષ્ઠ પવિત્ર થઈ પૂજાસામગ્રી સાથે તે શહેરની બહારના ઉદ્યાનમાં કામદુધા નામની દેવીના મંદિરે આવી પ્રથમ દેવીની પૂજા કરી સંધ્યારા ઉપર બેસી ઉપવાસ શરૂ કરવાથી દેવી પ્રત્યક્ષ થઈ વરદાન માંગવાનું કહેતાં શેઠ પુત્ર આપવા જણાવે છે.

દેવી કહે છે કે-“ આ સમય યોગ્ય નથી છતાં જો પુત્ર થશે તો તારો વિનાશ કરનાર થશે માટે થોડી રાહ જોઈશ તો કીર્તિ, લક્ષ્મી, વિનય અને સુખ આપનાર પુત્ર થશે.” ‘રાહ જોઈશ તો મારી સ્ત્રી મરણ પામશે તેથી પોતાની અપકીર્તિ થશે’ એમ વિચારી “ભાવી ભાવ બળવાન છે.” થનારા તે પુત્રથી પોતાનો વિનાશ સરજેલો છે તેથી તેનો વિચાર ન કરતા ‘હમણું જ પુત્ર આપો’ તેમ દેવીને જણાવે છે. દેવી તેને પશ્ચિમ દિશામાં એક આત્ર વૃક્ષ છે તેનું એક ફળ ગ્રહણ કરવાનું કહી અદક્ષ થાય છે. (અહિં સમજવાનું છે કે-પૂર્વ કર્મના સંયોગો, લેણદેણનો સંબંધ અને કર્મના અશુભ કર્મના વિપાકનો મનુષ્યને જ્યારે ઉદય થાય છે ત્યારે અવળી મતિ થાય છે એટલે જે બનવાનું હોય છે તે મિથ્યા થતું નથી. તેમ જોન શાસ્ત્રકાર મહારાજાઓએ જણાવેલ સિદ્ધાંત આવા દષ્ટાંતો પૂરો પાડે છે અને કર્મસ્વરૂપ સમજનારને તે સત્ય જણાય છે અને અજ્ઞાની મનુષ્યને મોહાવિન હોવાથી છેવટે પરિણામે તો તેને વિમાસનું પડે છે.)

હવે કૃત શ્રેષ્ઠ ત્યાં જઈ આત્રનાં ફળાં ફળો ગ્રહણ કરે છે. શ્રેષ્ઠ ફળો લઈ નીચે જતારે છે ત્યાં તો તેના બોળામાં માત્ર એક જ ફળ રહે છે ને બાકીના તે વૃક્ષ ઉપર પાછા ચોંટી જાય છે કારણ કે ભાગ્યમાં અને દેવીએ આપેલ વરદાન પ્રમાણે એક જ પુત્ર થવાનો છે. વિસ્મય પામેલો, અનુચિત કાર્યને વિચારતો શેઠ તે એક ફળ લઈ ઘેર જઈ શેઠાણીને આપે છે અને તે ખાવાથી દેવીના પ્રભાવે તે જ દિવસે તેણીને ગર્ભ રહે છે. સંપૂર્ણ માસે દેવસરખા તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપે છે, અને તેનું દેવકુમાર નામ પાડે છે. યોગ્ય વયે કળાચાર્ય પાસેથી સુંદર અભ્યાસ ગ્રહણ કરે છે. ત્યારબાદ શીશ્રવાળી એક શ્રેષ્ઠીની કન્યા પણ તેને પરણાવવામાં આવે છે; પરંતુ તેની સાથે દેવકુમાર વાત પણ કરતો નથી જેથી તેના પિતા તેના ભોગવિલાસ માટે ખરાબ મિત્રોની સાથે જોડે છે. મિત્રો સાથે તે દેવમંદિરોમાં જતો પણ વેશ્યાને ત્યાં જતો નહિ. દેવકુમાર ભોગાસક્ત પણ બનતો નથી તે જાણી કૃતશ્રેષ્ઠ સંતાપ પામે છે. “પુત્ર ઉપરનો આંધળો પ્રેમ અને પિતાની ઘેલછાથી શેઠ કેવા વિચારો કરે છે. જુઓ કર્મનો વિપાક.” ભાવી વિપરીત બનવાનું હોવાથી આપની યુદ્ધિ પણ તેવી થાય છે. શેઠના દોષ છતાં કર્મસ્વરૂપનો વિચાર કરતાં શરૂઆત પણ તેવી જ જોવાય છે.

કોઈ એક દિવસે દેવકુમાર પોતાના દુરાચારી મિત્રો સાથે રાત્રિએ બનાવેલ એક સુંદર દેવમંદિરમાં જાય છે, જ્યાં તે એક મણિની પૂતળીને જુએ છે અને તેના અંગોપાંગ જોઈ તેમાં આસક્ત બને છે. તેને જોઈ

સૌંદર્યનું પાન કરતો તે પુતળી સાથે કંઈ બોલે છે તે સાંભળી સાથેના મિત્રો તેને કહે છે કે-તું કાની સાથે વાત કરે છે, તે તો રત્નની પુતળી છે. આ રીતે તેને ખેદ કરતો જોઈ તેના મિત્રો જણાવે છે કે-કેટલાક વખત અગાઉ શિલ્પના વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળો એક શિલ્પી અહિં આવ્યો હતો. “અહિં રહેનારી સૌભાગ્યમંજરી નામથી એક વેશ્યાનું યથાસ્થિત પ્રતિબિંબ કાતરનારને હું હોશિયાર માનીશ” તેવી અહિંના રાજની ઉદ્ઘોષણથી તે શિલ્પીએ ધુણાક્ષરન્યાયથી પુતળી આબેહુમ બનાવી જેથી રાજ ખુશી થયો. પછી મિત્રો સાથે તે વેશ્યાને મંદિરે જાય છે. તેને નિધાનવાળો દેખી સૌભાગ્યમંજરીની અક્ષા તેની સામે જઈ સત્કાર કરે છે પછી પોતાને મિત્ર-વર્ગને રજા આપી દેવકુમાર સૌભાગ્યમંજરીએ આપેલ આસન ઉપર બેસે છે અને કુમાર તેણીને જોઈ પોતાને સ્વર્ગમાં રહેલો માને છે, હવે દેવકુમાર નિરંતર વેશ્યા સાથે રહી સુંદર બોજતો લે છે, તેની સાથે ભોગ ભોગવે છે અને દરરોજ વેશ્યાની દાસીને પોતાની સ્વલ્પશુક્રિકા આપી પાંચસો સોનામહોર લેવા તેની માતા પાસે મોકલતા તેની માતા પુત્રનેહને લઈને આપે છે. વેશ્યા તેથી વિશેષ વિશેષ આદરસત્કાર કરે છે. આ રીતે વેશ્યા સાથે બાર વર્ષ સુધી ભોગવિલાસ ભોગવતાં બાર કરોડ સોનેયાનો દેવકુમાર દુર્વ્યય કરી નાંખે છે.

એક દિવસ દાસીદારા ધન મંગાવતા ધન ખૂટી જતાં દેવકુમારની માતા પોતાના જ આભૂષણો આપે છે, જે જોઈ અક્ષા તે આભૂષણો દેવકુમારને ઘેર પાછા મોકલે છે અને ધન ખૂટી ગયું જણી અક્ષા સૌભાગ્યમંજરીને દેવકુમારનો ત્યાગ કરવાનું જણાવે છે. કરોડો સોનામહોરો બાર વર્ષ સુધી આપનાર આવા પુરુષનો ત્યાગ તેમ કરાય ? તે નિરંતર ભલે અહિં રહે, મારે હવે કોઈ પુરુષની કે ધનની કશી જરૂર નથી, અક્ષાને સૌભાગ્યમંજરીએ જણાવવાથી અક્ષા હવે દેવકુમાર સત્વર ચાલ્યો કેમ જાય તે માટે દાસીઓ પાસે અપમાન કરાવે છે, તે જણી દેવકુમાર વિચારે છે કે-મને દૂર કરવા આ પ્રયત્ન છે અને કહેવત છે કે “નિર્ધન પુરુષનો ત્યાગ કરવો તે વેશ્યાનો ધર્મ છે.” માટે હવે મારે ઘેર જઈ દ્રવ્યોપાર્જન કરવાનો ઉપાય કરું, તેમ વિચારી ‘હું ધણો વખત અહીં રહ્યો છું, હવે મારે પિતાને નમસ્કાર કરવા જવું છે અને કેટલાક દિવસ પછી પાછો આવીશ’ તેમ સૌભાગ્યમંજરીને જણાવી પોતાને ઘેર આવે છે. અહીં સૌભાગ્યમંજરી દેવકુમાર સિવાય બીજા પુરુષ કે દ્રવ્યને ઠોકર મારી સંતોષી બની દેવકુમાર પ્રત્યે એકનિષ્ઠ રહે છે. (આવી કોઈક વેશ્યા સ્ત્રીઓ વફાદારી સાચવી શકે છે. તે કાળમાં તેવી વારાંગના હોવાના ધણાં પ્રસંગો કથા સાહિત્યમાં જોવાય છે.) હવે દેવકુમાર પોતાને ઘેર આવી માતાને નમસ્કાર કરી જુએ છે તો ઘર જીર્ણ થઈ ગયેલ છે. પરિજન વર્ગ પિતા તેમજ પોતાની પત્ની વગેરે સર્વને જોતાં ખેદ ધરે છે. માતા તેને કહે કે હે-પુત્ર ! ધન વગર ઘર વગેરેની આવી દૃદશા થઈ છે. તારા પિતા દુકાને ગયા છે, તારી વહુ પિયેર ચાલી ગયેલ છે, હવે કોઈ વસ્તુ એવી નથી કે જેનાથી તારો પિતા વેપાર કરી શકે. હે પુત્ર તેં ઘર સંભાળ્યું તે કીક કયું. પુત્રથી સુખ મળવાને બદલે તારાથી અમોને અસુખ જ પ્રાપ્ત થયું. મોહવશ બની અમે બંનેએ તને દુરાચારીઓની સોજાતમાં મૂક્યો તથા સર્વ દ્રવ્ય પ્રેમવશ થઈને તેં વેડી નાંખ્યું વગેરે સાંભળી દેવકુમાર ચિંતામગ્ન બની વિચારે છે કે-જેટલું દ્રવ્ય પિતાનું વાપર્યું તેટલું પેદા કરું તો જ અટકી આવું ! પરંતુ તેટલું દ્રવ્ય મેળવતાં ધણો કાળ વીતી જાય માટે જલદી દ્રવ્ય મળે તેવો ઉપાય કરું, એમ વિચારી ભ્રમણ કરતાં તેણે એક યોગિનીને જોઈ નમસ્કાર કરતાં યોગિની તેને દીર્ઘાયુષની આશિષ આપે છે. જીવવાના આરંભવાદ ન ઇચ્છતા દ્રવ્યરહિત દુઃખીને દ્રવ્ય આપો એમ કહેતો દેવકુમારને સાંભળી જેના પ્રભાવથી દેવકુમાર બ્યારે ધારે ત્યારે ઇચ્છિત અને મૂળ રૂપ બંને કરી શકે તેવી એક શુદ્ધિકા આપે છે તે લઈ યોગિનીને નમસ્કાર કરી દેવકુમાર પોતાને ઘરે આવે

છે. ત્રેણી પણ ગમ ખાય છે. (“પુત્રવિહોણા માતાપિતાને અનેક ઉપાયોવડે ભાગ્યવશાત્ જ્યારે પુત્રપ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે મોહધેલા થઈ તેવા પુત્રને લાડ લડાવે છે, પરંતુ ખરી રીતે તો તે પુત્ર આડા માર્ગે-કુવક્ષણે ન ચડી જાય તે માટે માતાપિતાને અંકુશ રાખવાની જરૂર હોય છે, પરંતુ અંકુશ વગરના હોય તો તેના ખોટા પ્રેમને લઈને પુત્ર આડે રસ્તે જાય તેવા સાધનો મેળવી આપે અને તેવા કાર્યો કર્યો જાય તો તે પરિસ્થિતિ દેવકુમારના જેવું આવે છે. (આવી કથાઓ વાંચી માતાપિતાઓએ પોતાના સંતાનને લલુચમાંથી જ અંકુશમાં રાખી સુસંસ્કાર ને ધર્મપ્રવૃત્તિને માર્ગે દોરવી, જેથી દ્રવ્યનાશ, અપયશ કે બીજી વિટંબનાઓ માતાપિતાને કે પુત્રને ભોગવવાને સમય ન આવે. તેમ કરવું જોઈએ. પૂર્વાચાર્યકૃત આવા ચરિત્રો વાંચી તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવો અને સાધ્યદષ્ટિ રાખવી, જેથી સંસાર સુખમય થતાં મનુષ્યભવનું સાર્થક થાય તેમજ દુન્યવી વ્યવહાર પણ સુખે સાધી શકાય.)

એકદા ઈંદ્ર મહોત્સવ પ્રસંગે સમગ્ર પ્રજા આનંદમાં આસક્ત બની વિચરી રહી હતી, તે પ્રસંગે દેવકુમાર વિચારે છે કે “રાજમહેલમાં ચોરી કરું તો મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે તેમ ખારી તેવા કુવિકલ્પ થતાં “હું મહોત્સવ જોવા જઈ છું” એમ પિતાને જણાવી વસ્ત્રવડે પોતાનું મુખ ઢાંકી ચાલી નીકળે છે.” તેના આવો વેશ જોઈ તેના પિતાને તેને માટે શક પડતા પોતે દુધન બંધ કરી પાછળ જાય છે. ચોરી કરવાની પણ કળા છે, તેમાં શુદ્ધિચાતુર્ય, યુક્તિ, સાવધાનતા પણ અસાધારણ રાખવી પડે છે. હવે દેવકુમાર અદશ્યરૂપ કરવાની શુટિકાવડે અદ્રશ્યરૂપ કરી સુતેલા રાજના રત્નજડિત પલંગના પાયાઓ કેવી રીતે ખેંચી કાઢે છે, અને તે માટે ત્યાંના રાજના તેને પકડવા માટેના અનેક પ્રસંગોને તે કેવો નિષ્ફળ બનાવે છે તેનું વર્ણન હવે આપવામાં આવે છે.

હવે દેવકુમાર રાજમહેલને દારે આવતાં કંઈક ઉધાડું જોતાં ખાતર પાડવા માટે ભીંત તોડી અંદર પ્રવેશ કરે છે અને જ્યાં પલંગમાં રહેલ એકલા રાજને જોઈ પલંગના બહુમૂલ્ય રત્નજડિત પાયા જોતાં એક પાયાને યુક્તિપૂર્વક ખેંચી કાઢી તેને બદલે ખુરશી મૂકે છે, તે પછી બીજા અને ત્રીજા પાયો પણ ખેંચી કાઢે છે.

તેના પિતાએ તેને રાજમહેલમાં પ્રવેશતો જોતાં આજે પોતાના મૃત્યુનો સમય આવી પહોંચ્યો છે અને કામદંધા દેવીનું વચન પણ અન્યથા નહિ થાય કારણ કે આવા દુષ્ટ પુત્રની માગણી મેં કરી હતી. પ્રથમ તો તેણે મારા પ્રાણરૂપ ધનનો નાશ કર્યો, હવે મારા આંતરિક પ્રાણને નાશ પમાડશે. પ્રાતઃકાળ થતાં રાજપુરૂષો પકડી લેશે, લોકોના દેખતાં અમાર વંશનો નાશ થશે. હવે બીજું શું કરવું? તેમ ખેદપૂર્વક વિચારતાં દેવકુમારને પાછો વાળવા માટે તે મહેલમાં પ્રવેશ કરવા બીજા કોઈ માર્ગ નહિ જોવાથી દેવકુમાર જે માર્ગે ગયો તે દારા તે રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરે છે, તેવામાં ભીંત તૂટેલી અને ત્રણ પાયા પડેલા જોઈ દેવકુમારને ત્યાં જાણી નામથી બેલાવી “આ પાપથી તું પાછો ફર” એમ કહેવા છતાં દેવકુમાર ‘થવાતું હતું તે થઈ ગયું’. હવે તમારે કંઈ બોલવું નહિ’ એમ કહી ચોથો પાયો લેવાનો વિચાર કરે છે તેવામાં રાજ જગૃત થાય છે. રાજને જોઈ બાંકામાંથી દેવકુમાર નાશી છૂટે છે. અને પિતા બહાર નીકળે છે ત્યાં રાજએ તેના બે પગ પકડવાથી નહિ નીકળી શકવાથી “લાંબા સમયથી રક્ષાયેલ યશસ્વી મારું શરીર નાશ ન પામે માટે તું મારું મસ્તક છેદીને જ” એમ દેવકુમારને કહેતા ‘પિતૃહત્યાતું પાપ હું ન કરી શકું’ તેમ દેવકુમાર જણાવતાં ગાંઠે બાંધેલું તાલપૃષ્ઠ વિષ ખાઈ મૃત્યુ પામેલા પોતાના પિતાને જોઈ પોતાના આવા વર્તન માટે ધિક્કાર છૂટે છે અને પોતે છરીવડે આપઘાત કરવા વિચારે છે, ત્યાં વળી વિચાર આવે છે કે પતાપુત્ર બંનેનો નાશ થશે તો અગ્નિસંસ્કાર કાણ કરશે અને મારી

માતા પણ આ જાણી મૃત્યુ પામશે અને લોકો ખોલશે કે પિતાપુત્ર બન્ને ચોરી કરતા હતા, માટે મારા પિતાને આવું કલંક ન લાગે. વળી ભવિત્યતા શરીરના પડખાયાની માફક દૂર ન કરી શકાય તેમ છે, કારણ કે ચોરી, પિતાનું આગમન, રાગનું જન્યત થયું આ સર્વ હકીકત બને જ શા માટે? પિતાની ગેરહાજરીમાં હવે રત્નના પાયાનું શું પ્રયોજન? હવે તેને ત્યજીને ચાલ્યો જાઉં! વળી બીજો વિચાર આવે છે કે—નહીં નહીં, પિતાના મૃત્યુ પામવાથી કારણપુરઃસર મારે આ પાયાઓ તો ઝાલણ કરવાજ જોઈએ અને મારા પિતાના મસ્તકનો હવે અગ્નિસંસ્કાર પણ કરવો જોઈએ એમ વિચારી રત્નના પાયા અને પિતાનું મસ્તક લઈ ઘેર આવી, દેવકુમાર પાયાને યુક્ત રીતે સંતાડી દે છે. અહિં રાજ તે શ્રેષ્ઠીના ધડને જીવે છે. દેવકુમાર પિતાના મસ્તકનું પૂજન કરી અગ્નિસંસ્કાર કરે છે અને ઘેર આવી માતાને પોતાના પિતા બહાર ગામ ગયાનું જણાવે છે.

પ્રાતઃકાલે રાજસભામાં દેવકુમાર પણ આવે છે, પિતાને આસને બેસે છે અને રાજ રાત્રિનો સર્વ વૃત્તાંત મંત્રીને જણાવતાં તે કોઈ સિદ્ધપુરુષ હોવો જોઈએ કારણ કે મુસ્કેલીથી પ્રવેશ કરી શકાય તેવા મહેલમાં ખાતર પાડ્યું અને ત્રણ પાયાનું હરણ કરી જવું તે કેમ બને? એમ મંત્રી કહેતાં રાજ મંત્રીને જણાવે છે કે—તેણે આ કામ બુદ્ધિથી કર્યું છે, તો પણ આપણે તેને પકડવો જોઈએ.

(હવે અહિં વિચારવા જેવું છે કે કર્મનું સ્વરૂપ કેવું વિચિત્ર છે. શુભાશુભ કર્મનો વિપાક અનેક વેશે ધરાવી પરાવર્તન કરાવે છે. દેવકુમાર કોઈ પૂર્વના અશુભ ઉદયે લેણાદેણીના સંબંધે ગમે તેવા સંજોગો વચ્ચે પિતાને વિનાશક (ઘાત કરનાર) નીવડ્યો, પરંતુ પૂર્વના કોઈક સંચિતવડે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી બુદ્ધિમતાએ કરી, અનેક યુક્તિઓવડે, યોગિનીએ આપેલ શુટિકાદ્વારા પોતાને પકડવાના રાગના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ બનાવે છે.)

‘ આ ધડને રાજદ્વારે મૂકી, તેને જોઈને જે રૂઢ કરે તેને પકડી લાવવો ’ તેવો હુકમ રાજ કોટવાલને કરે છે. અહિં દેવકુમાર શુટિકાવડે હાસવાળીનું રૂપ કરી યુક્તિથી રૂઢ કરી કોટવાળને છેતરે છે. (પા. ૭૪) તે હકીકતની રાગને કોટવાળે જાણ કરતાં રાજ ચોર છેતરી ગયો તેમ જાણે છે. દેવકુમાર બીજો દિવસે રાજસભામાં આવે છે. હવે આ શબ્દને સ્મશાનમાં લઈ જાઓ, તેને અગ્નિદાહ જે કોઈ સ્ત્રી પુરૂષ આપે તેને ચોર જાણી પકડી લાવવા રાજ આજ્ઞા આપે છે. અહિં દેવકુમાર મંથ્ય રાત્રિના બચકર પિશાચનું રૂપ કરી ત્યાં આવતા સુભટો બહીને દૂર જઈ જાભા રહે છે, ત્યાં દેવકુમાર યુક્તિવડે તે ધડને અગ્નિ સંસ્કાર કરી પોતાને ઘેર ચાલ્યો જાય છે. સવારે દેવકુમાર સભામાં આવે છે, ત્યાં તે સુભટો તે હકીકત રાગને જણાવતાં સમજી જાય છે કે આ ચોર મહાબુદ્ધિવાન છે. (પા. ૭૫) હવે તે ધડની રાખ પાણીમાં તે ચોર પધરાવશે તે ચોર જાણી તેને પકડી લાવવા કોટવાલને હુકમ કરે છે. હવે અહિં દેવકુમાર કોટવાળની રખાત કમળશ્રીનું રૂપ ધારણ કરી ચોથે દિવસે ત્યાં આવી, કોટવાળને હાથચાલાકી દેખાડી, હાવભાવ કરી, તે રાખને યુક્તિથી પાણીમાં પધરાવી પોતાને ઘેર ચાલ્યો જાય છે (પા. ૭૬) તે હકીકત કોટવાળથી જાણી રાજ આશ્ચર્ય પામે છે. દેવકુમાર સવારે રાજ સભામાં આવે છે. હવે પિંડદાનની ક્રિયા જોતા ધરમાં થતી હોય તે ચોર છે માટે તેને પકડવો એમ નક્કી કરી સર્વ સ્થળે રાજ ચોકીદારો મૂકે છે. દેવકુમાર કોઢીયાનું રૂપ ધારણ કરી ત્યાંના એક જીવું મંદિરમાં ભૂખ્યા અંધ પુરૂષને પોતાને ઘેર રાત્રિના સમયે જમવા લઈ જાય છે. તેને કોઢીયો જોઈ લોકો દૂર ખસી જાય છે. પોતાને ઘેર આંધળાને ભોજન કરાવી નિર્જન સ્થાનમાં લઈ જઈ સવારના તેઓને યુક્તિપૂર્વક પિંડદાન આપે છે જે હકીકત રાગને તેના સુભટો જણાવે છે, હવે તે શહેરની

પદ્મશ્રી નામની વેશ્યા તે ચોર પકડી લાવવા બીકું ઝડપે છે. તેના કહેવાથી રાજા પદ્મગને એથો પ્રાચ્ય મેળવવા તેણીને આપે છે. તે લઈ વેશ્યા આવાસે જાય છે.

હવે એક દિવસ દેવકુમાર રાજમંદિરથી ચાલ્યો જાય છે, રસ્તામાં કોઈ આચાર્ય મહારાજને દેશના આપતાં સાંભળી ઉપાશ્રયમાં જાય છે જ્યાં ભવ્યજીવો સમક્ષ ચોરીના નિષેધ ઉપર દેશના ચાલતી હતી તે સાંભળ્યા દેવકુમાર ત્યાં ખેંચે છે. (અહિં દેવકુમારના આત્માના ઉદ્ધારની શરૂઆત થાય છે.)

હવે આચાર્ય મહારાજ ચોરીના નિષેધ ઉપર પરશુરામની કથા કહે છે-કાંધિલ્યપુર નગરમાં ચક્રેશ્વર નામના રાજાને વસુંધરા નામની પત્ની અને અર્જુન નામનો મંત્રી હતો, જેને દેવકી નામની સ્ત્રી અને પરશુરામ નામનો પુત્ર હતો. તે ગીન, વૃત્ય, સ્ત્રીમિત્ર અને શુદ્ધકાર્યથી પરંગમુખ હતો. કોઈ સ્થળે ન જતાં માત્ર પડિતો સાથે શાસ્ત્રસંબંધી વાર્તાલાપમાં જ માત્ર મગ્ન રહેતો હતો.

એક દિવસ રાજાના ફરમાનથી એક રાજપુત્ર એક સુશોભિત હાર મંત્રીને સાચવતા આપી જાય છે, તે હાર મંત્રી પોતાના પુત્રને સોંપી રાજ્યમંદિરે જાય છે. શાસ્ત્રાવગાહને વિચારતો પરશુરામ તે હાર ત્યાં જ કે જે ભૂમિ મનુષ્ય રહિત હતી ત્યાં મૂકે છે અને તેને ભૂતી જતાં તેનો નોકર કાલીને પુત્ર તે હાર લાપ ત્યાંથી નાશી જાય છે, તેવામાં અર્જુન મંત્રી આવી પહેચે છે. તેને તે જાણ થતાં મંત્રી ક્રોધ-પૂર્વક પોતાના પુત્રને વિશેષ પ્રકારે અયોગ્ય શબ્દોમાં ધિક્કારે છે. તે વખતે અન્ય પ્રધાનો ત્યાં એકઠા હતા તેઓ મંત્રીને મ્હોટાઈ નહિં છોડવા જણાવે છે. હવે પરશુરામને ત્યાં રહેતું યોગ્ય નહિ લાગવાથી માત્ર પહેરેલ વસ્ત્રે નીકળી ઉત્તર દિશા તરફ જતાં ઈદ્રપ્રસ્થ નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં આવે છે. જ્યાં ધર્મચંદ્ર નામના મુનિની મધુર વાણી સાંભળી નમસ્કાર કરી અદ્વૈતાદર્શન વ્રત ગ્રહણ કરી તે નગરમાં પ્રવેશ કરે છે. ભાગ્યયોગે ત્યાં જયદેવ નામના ઉત્તમ શ્રેષ્ઠી સાથે તેનો પરિચય થતાં તે શ્રેષ્ઠી તેને પોતાને ઘેર લઈ જઈ મુખ પેઠે રાખે છે. પ્રસંગવશાત્ પરશુરામના પ્રમાણિકપણા વડે તેના ઉપર પ્રેમ વધે છે. હવે કોઈ એક દિવસ પરશુરામ શ્રેષ્ઠીની દુકાને સૂતો છે તે વખતે પરશુરામને ત્યાંથી હાર ચોરનાર કાલીસુત તે હાર લઈ ત્યાં જ વેચવા આવે છે.

તે વખતે પરશુરામ શ્રેષ્ઠીના કણ્ઠમાં સર્વ વાત જણાવે છે. “કાલીસુત ! આ હાર તું ક્યાંથી લાવ્યો ? અને અર્જુન મંત્રીનો સેવક કાલીસુત તું જ છો.” એમ પૂછતાં “પરશુરામ ને બ્રમિત બન્યા છો” એમ કહી હું તો રોહિણીના ગંગ નામનો નોકર છું અને મને આ હાર એક લાખ સોનામહોરની કિંમતે વેચવા આપેલ છે.” “આ હારનું એક એક રત્ન એક એક લાખ સોનામહોરની કિંમતનું છે. તું ખોટું ન બોલ અને એની કિંમત ન ઘટાડ પોતાને મુશ્કેલીમાં મુકાયો છે તેમ તે સમજો છે. કહેવાય છે કે “ચોરો ચોરેલી વસ્તુની કિંમત જાણી શકતા નથી.” આદ તે હાર કાલીસુતે પાછો માંગતા પરશુરામને ત્યાં પાડવાથી શ્રેષ્ઠીએ પાછો નહિં આપવાથી કાલીસુત રાજા પાસે ફરિયાદ કરવા જાય છે. રાજા વિસ્મય પામી તેની ખાત્રી કરવા દ્રહમાંથી કમળો લાવી ચંડિકા દેવીનું પૂજન કરવાનું બંનેને જણાવે છે. પ્રથમ કાલીસુત જતાં મગરમચ્છ તેને ગળી જાય છે. પછી પરશુરામ જિનેશ્વર ભગવંતનું સ્મરણ કરી દ્રહમાં જ્યાં પ્રવેશ કરે છે ત્યાં મગરમચ્છ તેને પીઠ ઉપર ખેસાડે છે. તેથી પરશુરામ કમળો લઈ ચંડિકાનું પૂજન કરતાં દેવીના સેવકો તેના કંઠમાં પુષ્પમાળા નાંખે છે. “દરેક ક્રાળમાં અખાદિત નિયમ છે કે-પુણ્ય-વંત કે સત્વશાળી મનુષ્યોને સંકટ આવતાં છેવટે દેવો આવી સંકટ નિવારે છે-દૂર કરે છે. વળી

આખરે સત્ય ધ્યુનું રહેતું જ નથી. સત્યનો છેવટે જય થાય છે. ” એ સનાતન-સત્ય વીતરાગપ્રણીત-શાસ્ત્રકથિત વચન છે. ” અહીં હાર મટે રાજાને જણાવે છે. રાજાની દાનત ખોટી થાય છે પરશુરામ પશુ રાખતી દાનત સમજી જઈ, “ હું લાકડાના પિંજરામાંથી વજના પાંજરામાં આવી પડ્યો છું ” અને આ રાજા પોતાને આક્રમકારક બનશે એમ જાણેવને જણાવે છે. દરમ્યાન એ ગામના રહેનાર ગુણધવલ નામના મંત્રીને સર્વાંગસુંદરી નામની સ્ત્રી છે. એક દિવસ પરિવાર સાથે નદીએ સ્નાન કરવા જાય છે. સ્નાન કરી વસ્ત્ર વગેરે પહેરી તૈયાર થાય છે ત્યાં એક યક્ષ તેના ઉપર મુગ્ધ બને છે અને વિચારે છે કે-તેને જો હું બળાત્કારે ઉપાડી જઈ તો તેના સ્વામીના વિરહે તે મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશે નહિ એમ વિચારે છે દરમિયાન સર્વાંગસુંદરી પોતાને આવાસે આવે છે.

એક દિવસ સંધ્યા સમયે ગુણધવલ મંત્રી રાજમંદિરે જાય છે અને ઉચિત સમયે ઘેર નહિ આવવાથી તે યક્ષ ગુણધવલ મંત્રીનું રૂપ ધારણ કરી તેના આવાસમાં દાખલ થઈ “ કોઈ પશુને તમારે દરવાજામાં દાખલ થવા દેવો નહિ અને બળાત્કાર કરે તો તરત જ તેને હણી નાંખવો ” એમ દારપાળને કહી મૂલ્યવાન વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરી પક્ષગમાં બેઠેલ સર્વાંગસુંદરીને જોઈ યક્ષ તેણીને હાવબાવ જાણવા લાગ્યો. આથી કોઈ દિવસ નહિ ને આજે મારા સ્વામી આ રીતે કેમ વર્તી રહ્યા છે ? આ વ્યક્તિને જોઈ મારા બંને નેત્રો કેમ બળી રહ્યાં છે ? વળી કારણુવગર મારા હૃદયમાં સંતાપ કેમ થઈ રહ્યો છે ? (“ સતી સ્ત્રીઓને શંકા ઉદ્ભવે ત્યારે તેમ થાય તે શિયલનો પ્રભાવ છે. ”) આ પ્રભાવે વિચારતી શંકાશીલ થઈ તે યક્ષને કંઈ પણ જવાબ આપતી નથી. દરમ્યાન ગુણધવલ મંત્રી આવાસે આવી દારપાળને બારણું ઉઘાડવાનું કહેતાં દારપાળ “ અમારા સ્વામી તો આવી ગયા છે અને તારું કુશળ છે ” તો અહિંથી ચાલ્યો જ ” એમ કહે છે. આ વૃત્તાંત દ્વારા સર્વાંગસુંદરી જાણી ગુણધવલ થયેલા તે યક્ષને તે મારું સતીપણું જાણ્યું નથી તેમ કહે છે. હવે ગુણધવલ ખીંજના ધરમાં રાત્રિવાસો રહી સવારે રાજા પાસે આવે છે. યક્ષ પશુ બંદોબસ્ત કરી મંત્રીનું રૂપ ધારણ કરી તે પશુ રાજસભામાં આવે છે.

હવે રાજાએ કોણ સાચો તેની પરીક્ષા કરવા યુક્ત પ્રશ્નો પૂછતાં યક્ષ દેવશક્તિથી સત્ય જવાબ આપે છે. પછી મંત્રી શહેરમાં પડહ વગડાવે છે કે-જે કોઈ આનો ઉકેલ લાવશે તેને કરોડ દ્રવ્ય આપીશ. આ સાંભળી પરશુરામ રાજા પાસે આવે છે અને બંને ગુણધવલે. રૂપર શસ્ત્ર સ્વીકારી રાજા પાસે એક કળશ મંગાવે છે અને બંનેને જણાવે છે કે-આ કળશના મુખદ્વારા પ્રવેશીને તેનો નાળદ્વારા જે બહાર નીકળશે તે સાચો ગુણધવલ છે જેથી “ પ્રથમ દેવી શક્તિથી યક્ષ તેમ કરે છે તેથી આવી શક્તિ મનુષ્યોની હોતી નથી માટે આ ખોટો છે તેમ પરશુરામ રાજાને જણાવતાં યક્ષ તરતજ ત્યાંથી પલાયન થઈ જાય છે. મંત્રી પરશુરામને કોટી દ્રવ્ય આપતાં તે ધૂર્ત રાજા ગુણધવલને અટકાવે છે. હમેશા નિશ્ચય છે કે “ મહાપુરુષો પોતાના કાર્યમાં જ પીડા પામે છે. ” હારનો લોભી રાજા, પરશુરામની સત્ય સત્યની કેટલીક પરીક્ષા કરે છે તેથી રાજાની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવે છે અને રાજા પરશુરામને તેના હાર સાથે પોતાનાં દેહ ઉપર રહેલાં આભૂષણો હથિપૂર્વક આપે છે “ ગુણનો આદર કોણ નથી કરતું ? ”

પછી જ્યદેવ શ્રેષ્ઠીની રાજ લઈ પરશુરામ પોતાને નગરે આવી પોતાના પિતાને સર્વ વૃત્તાંત જણાવી હાર આપે છે. જે તેના પિતા રાજાને સુપ્રત કરે છે.

અહિં દેવકુમાર આ સાંભળી પારકું દ્રવ્ય નહિ હરણ કરવાનો નિશ્ચય કરે છે. અને વેશ્યાએ

કરેલ પ્રતિજ્ઞાને નિષ્ફળ બનાવી શ્રી જિનેશ્વરકથિત ધર્મ સ્વીકારવાનો વિચાર કરી સ્વર્ગદિરે આવે છે. એક દિવસ પોતાની માતા અને રાજાને સમુદ્રપ્રયાણ કરતાં પોતાના પિતા પાસે જઈ તેમને બળીને હું પાછો આવીશ તેમ જણાવી રાજસભામાંથી ઘેર આવતાં રસ્તામાં એક ઝેણીને મળે છે. તેને નમસ્કાર કરતાં તે યોગી તેના પર પ્રસન્ન થઈ દેવકુમારના માથા પ્રમાણે એક તેના પુત્ર સિવાય તે પોતાની જાત હરકાષ્ટને બતાવવાને ઇચ્છે તેજ તેને મૂળ રૂપે જોઈ શકે એવો મંત્ર યોગી આપે છે. જે ત્રણ દિવસ બીજો ગામ જઈ પોતાને સ્વસ્થાને આવે છે. પછી પલંગને એક પાયો લઈ વેશ્યાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવા પૂર્વે પ્રાપ્ત થયેલ ગુટિકાનાં પ્રભાવથી બીજી રૂપ કરી સાયંકાલે પદ્મશ્રી વેશ્યાને આવાસે આવે છે. કામક્રીડામાં કુશલ એવો તે એક પાયો તે વેશ્યાને આપે છે. પ્રાતઃકાલ થતાં અદૃશ્ય થઈ ચાલ્યો જાય છે. તેને એક સિદ્ધપુરુષ માની તેને પકડવાનો વિચાર તે વેશ્યા કરે છે. બીજો દિવસે રાજસભામાં તે વેશ્યા એક પાયો રાજાને બતાવે છે. રાજા ખુશી થાય છે પરંતુ ચોરને પકડી લાવે અથવા ત્રણ પાયા લાવે તો પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ કહેવાય એમ દેવકુમાર રાજાને જણાવતાં વેશ્યા ગુસ્સે થાય છે.

હવે દેવકુમાર વેશ્યાને ત્યાં નિરંતર આવે છે પરંતુ સંતાન-ઉત્પત્તિ ન થાય તે માટે ઋતુધર્મના દિવસોમાં વેશ્યાનો ત્યાગ કરે છે. છતાં કેટલાક દિવસ બાદ તે સંબંધમાં જૂલ ખાંધે જતાં પદ્મશ્રી સગર્ભા થતાં દેવકુમારને પોતાનાથી વેશ્યાને ગર્ભ રહ્યો છે તેમ જણી થતાં ગુટિકાનાં પ્રભાવથી નિર્ભય રહે છે. વેશ્યા પણ વિચારે છે કે-દેવકુમારને જરૂર પડશે તે દિવસ રાજા પાસે અભય અપાવીશ.

કેટલાક દિવસો બાદ વેશ્યાને પુત્ર જન્મે છે, અને દેવકુમાર તેને અન્ય સ્થાને રાખવા જણાવતાં છતાં વેશ્યા કુમારના દર્શન કરવા પુત્રને દેવકુમારને બતાવે છે તે જોઈ હર્ષ પામે છે, અને “ સર્પોથી વિંટાયેલ અંદનવૃક્ષ, દુષ્ટથી રખાયેલ નિધાન, રંક મનુષ્યના હાથમાં રખાયેલ મહામૂલ્યવાન રત્ન, હલકા કુળમાં બંધાયેલ ઐરાવત હસ્તિસમાન આ બાળક આ ઘરમાં જણાય છે એમ વિચારી ખેદ ધરે છે. પછી રાજસભામાં વેશ્યા આવી તે પુરુષ ક્રીડારસિક છે, મારી પાંદડા ઉપાડી ગયેલ હોવા છતાં દ્રવ્યસોભની ખાતર નહિં પરંતુ તે ચોર પકડાય તો પણ હણવા યોગ્ય નથી તેમ કહી પદ્મશ્રી રાજા પાસેથી દેવકુમાર માટે અભયવચન માગે છે.

પાંચ વર્ષનો કુંવર થયા પછી પોતાના પિતા કેમ જણાતા નથી? તેમ પૂછતાં એક વખત બતાવવાનું કહેતાં દેવકુમારની ના છતાં (શુદ્ધ રીતે પરીક્ષા કરવા) ગોખમાંથી શુદ્ધ રીતે દેવકુમારને બતાવતાં અને તેનો વર્ણ કેવો છે? તે પૂછતાં બાળક સુવર્ણ જેવો કહેતાં, પોતે શ્યામ રંગનો જીવે છે તે જણી આ પુત્ર ઉપર તેની શક્તિ ચાલતી નથી અને તે આજ નગરનો છે એમ ઝાળખાઈ જવાના બનથી પોતાની જાતને પ્રગટ કરી શકતો નથી એમ હૃદયમાં ખાતરી કરી રાજા પાસે આવી, એક દેવમંદિરમાં આ નગરની એકે એક વ્યક્તિ પૂર્વ દ્વારે દક્ષિણ થઈ પશ્ચિમ દ્વારે નિકળી જાય અને પોતાના તે બાળકને દેખાડવો અને તે જોને મૂળ સ્વરૂપે દેખે તે ચોર જાણવો. તેમ યુક્તિ રાજાને બતાવવાથી રાજાની આજ્ઞા થતાં દેવકુમાર સંતાપ પામતો “ ભાવિભાવ બળવાન છે બનવાનું હોય તે બને છે. વળી બારવર્ષ પર્વત સૌભાગ્યમંજરીને પુત્ર ન થયો અને આ વેશ્યાનો યોગ દિવસમાં પુત્ર પ્રાપ્ત થયો. ખરેખર પાપ છુપું રહી શકતું નથી. હવે કોઈ ઉપાય નથી. દેવ વિપરીત બને છે ત્યારે બુદ્ધિશાળી મનુષ્યની બુદ્ધિ પણ નાશ પામી જાય છે ” એમ વિચારી દેવકુમાર હિંમતપૂર્વક મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં જન્મે બાળક તેને પોતાના પિતા તરીકે ઝાળખાવે છે. રાજા સર્વ હકીકત જાણે છે. રાજાને

દેવકુમાર પાયાઓ સોંપે છે. અભિમાનની ખાતર મેં આ હુકમ કાર્ય કયું હતું. મને દ્રવ્ય-લાલચ ન હતી તેમ કહેતાં રાજા દેવકુમાર ઉપર પ્રસન્ન થઈ પોતાનો મુખ્ય મંત્રી બનાવે છે અને દેવકુમાર પદ્મશ્રી સાથે લગ્ન કરી પોતાની સ્ત્રી તરીકે ગણી પોતે, સૌભાગ્યમંજરી સર્વગુણાકરસૂરિ પાસે જઈને જૈન ધર્મ સ્વીકારે છે. ઉપરોક્ત ચરિત્ર હંસીને સંભળાવી આવી પુત્રપ્રાપ્તિ માટે કોણ મનોરથ કરે? કર્મની કેવી અદ્ભૂત ઘટના છે વગેરે કહી હંસ વિરામ પામે છે.

સર્ગ ચોથા (પા. ૬૨ થી પા. ૧૧૦ સુધી)

ઉપરોક્ત દૃષ્ટાંતો સાંભળી હુનિયામાં બધા પુત્રો આવા હોતા નથી પરંતુ શાસ્ત્રમાં ચાર પ્રકારના પુત્રો કહેલાં છે. (૧) જે પુત્ર ગુણોવડે પિતા કરતાં આધિક હોય તો અતિજાત, (૨) પિતાના સમાન ગુણવાળો હોય તે સુજાત, (૩) પિતાના કરતાં ગુણોમાં ન્યૂન હોય તે હીનજાત, અને (૪) પોતાના કુળને બોળે તે કુલાંગર કહેવાય છે, માટે પુત્રપ્રાપ્તિ માટે અનેક ઉપાયો કરવા જોઈએ. વળી ગમે તેમ હોય તો પણ પિતા મૃત્યુ પામે પણ સંતાન નાશ ન પામે તેમ વિચારવું પણ જોઈએ કે જેવી રીતે અપરાજિત કુમારે પોતાના માતાપિતાને સુખ આપ્યું તેવી રીતે એકાંત સુખ તો કોઈક પુત્ર આપી શકે એમ હંસીએ કહેતાં તે કથા જાણવાની હંસની ઇચ્છા થતાં હવે હંસી તે કથા કહે છે.

જયંતી નામની નગરીમાં જયશેખર નામના રાજાને ગુણસુંદરી નામની રાણી છે. તેણીને સ્વપ્નમાં આશ્રવદક્ષને જોઈ જાગી રાજાને જણાવતાં ‘તને ગુણવાન પુત્ર થશે’ તેમ સાંભળી શુકનની ગાંઠ બાંધી, દેવ ગુરુનું સ્મરણ કરતી જાગૃત રહે છે. “ સારું સ્વપ્ન આવે ત્યારે અને તેનું ફળ જાણી શુકન તરીકે ગાંઠ બાંધવી અને સવાર સુધી જાગૃત રહી દેવગુરુનું સ્મરણ કરવામાં આવે તો જરૂર તે સ્વપ્ન ફળ આપ્યા સિવાય રહેતું નથી. સવારના રાજા સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવી તેના વડે “ ન્યાયી, શૂરવીર, મહાધર્મનિષ્ઠ, પરાધિકારપરાયણ (સર્વગુણસંપન્ન) પુત્ર થશે ” તેમ જાણી રાજા હર્ષ પામે છે. યોગ્ય સમયે ગુણસુંદરી પુત્રને જન્મ આપે છે જેનું કુમાર અપરાજિત એવું નામ આપે છે. કુમાર કલાચાર્ય પાસેથી સર્વ કલાઓ શિખી લે છે. તેની યોગ્ય વય થતાં રાજા તેના પ્રધાન પુરુષોને યોગ્ય રાજકન્યા જોવા દેશોદેશ મોકલે છે. કોઈ દિવસ ધૂળનો સમૂહ ઊડતો જોઈ કોઈ શત્રુ રાજા સૈન્ય લઈ આવે છે તેમ જાણી જયશેખર રાજા સૈન્યને તૈયાર કરે છે. કુમાર અપરાજિત અશ્વદક્ષ કરતાં જતાં અશોક વૃક્ષ નીચે બેઠેલ છે ત્યાં રાજપુરુષો આવી કુમાર અપરાજિતને જણાવતા તેના પિતાની ઇચ્છા નહિં છતાં તેમને નિવારી પોતે સૈન્ય સાથે જતાં તેનું જમણું નેત્ર ફરેકે છે. દરમિયાન સામા સૈન્યમાંથી જયશેખરે અપરાજિત કુમાર માટે કન્યા શોધવા મોકલેલ વિજય નામનો પ્રધાન આવી જણાવે છે કે-આપના પિતાએ મને રાજકન્યા શોધવા મોકલવાથી હું કુસુમાકર નગરમાં કુસુમાવતંસ રાજા, તેની કુસુમશ્રી નામની રાણીની જયશ્રી નામની પુત્રીનું અદ્ભૂત રૂપ જોઈ આપને મોઝા જાણી તેણીના પિતા પાસે આપનું ચિત્રપદ આપી માંગણી કરવાથી તે કુંવરીને ખતાવતાં આપનું સુંદર સ્વરૂપ જોઈ તેની ખાત્રી કરવાની તેણીએ તેના પિતા પાસે માંગણી કરતાં તેના પિતાના પ્રધાન પુરુષો સહિત મારી સાથે કુંવરીને મોકલવાથી હું જયશ્રીને લઈને આવ્યો છું. (પૂર્વ કાળમાં પુત્રીઓને સારું શિક્ષણ (-એસક કળા સહિતનું-) આપવામાં આવતું હતું જેથી જેમની સાથે સંસાર માંડવો છે, સુખશાંતિપૂર્વક વ્યવહાર ચલાવી સંસ્કારી જીવન-

ધર્મમય વિતાવવું છે તે માટે પતિની પસંદગી પોતે મેળવેલા શિક્ષણદ્વારા કરી લગ્નસંબંધ જોડાતો. માતાપિતા પણ પોતાની પુત્રીને તેવું સારું શિક્ષણ આપતાં અને તેથી જ પુત્રીની તે ઈચ્છાને માન આપતાં. આજે શિક્ષણ બહુ ઓછા પ્રમાણમાં નહિ જેવું અને જે અપાય છે તે સંસ્કારી જીવન જીવે તેવું અપાતું નથી. તેમજ આદર્શ સ્ત્રી અને તેવી શાળાઓ, શિક્ષણ કે શિક્ષકો પણ નથી જેથી આ કાળમાં પણ તેને અંધમેસતું શિક્ષણ પુત્રીઓને આપવાની જરૂર છે.) અપરાજિત કુમારને તથા જયશંખર રાજને તેમ જણાવતાં આવેલા સર્વનો સંકાર કરવા સાથે ઉતારો આપે છે. એક દિવસ કુમાર ફરવા નીકળતાં જયશ્રી અને તે અરસપરસ જોઈ બંને હર્ષ પામે છે. પછી લગ્નના દિવસે લગ્નની વેદી ઉપર બંને બેઠેલા છે તે દરમ્યાન કુમારને કોઈ અદ્રશ્ય રીતે લઈ જાય છે. રાજ વગેરેને શોકવું સ્થાન બને છે. જયશ્રી રૂદ્ધ કરે છે અને મૂર્ચ્છિત બની જમીન ઉપર પડી જાય છે. સચેતન થતાં રાજ જયશંખર હસ્તમેલાપ નહિં થયેલ હોવાથી બીજા લગ્ન કરવા જણાવે છે. પતિનો વિયોગ ઉત્તમ કુળની સ્ત્રીઓને માટે ખરેખર અગ્નિ શરણુ છે તેમ કહી તે માટે જયશ્રી તૈયારી કરવા કહેતાં રાજ તેણીને એક માસ પર્યંત રાહ જોવા જણાવે છે. (તે કાળમાં આદર્શ સ્ત્રી રત્નો, ઉત્તમકુળમાં જન્મેલ સંસ્કારી સ્ત્રી આવા સંયોગમાં બીજા પતિ કરતી ન હતી. આજે વિષમકાળમાં તો તેવી સત્ત્વશાળી સ્ત્રી ભાગ્યેજ જન્મે છે, ત્યારે આવા કે આને લગતા પ્રસંગોએ થું બને છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ.) જયશ્રીના પિતાને સમાચાર મળતાં બંને રાજાઓ તપાસ કરાવે છે.

પુણ્યશાળી-સત્ત્વશાળી નરરત્નોને આ રીતે અદ્રશ્ય થવું તે પણ પુણ્યયોગે સંપત્તિ, વૈભવ, સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ વગેરે સુખ માટે નિવડે છે. હવે અપરાજિત કુમાર પોતાને કોણુ લઈ ગયું તે જણાવતો નથી, પરંતુ પ્રાતઃકાળમાં એક બગીચાની મધ્યમાં રહેતા એક મહેલમાં સાતમે માળે ઢિંગોળા ઉપર પોતાને બેઠેલો જુએ છે, જ્યાં પોતે, પોતાનું નગર માતાપિતા-વગેરેને સંભારે છે. ત્યાં તે મહેલના દ્વારમાં લટકાવેલા તોરણના સ્થંભમાં રહેલ રત્નજડિત બે પૂતળીઓ એક હાથમાં સુગંધી દ્રવ્યમિશ્રિત જળ અને બીજા હાથમાં દર્પણુ લઈ નીચે ઉતરી કુમારને આપતાં તેણીના કહેવાથી સુખ સાધ કરી રહ્યા પછી “ પોતાનપુર નગરના રાજા જયસિંહની કુંવરી જયસુંદરી આ મહેલમાં રહે છે અને પ્રિયંકરી નામની દેવીને ઇચ્છિત વર વરવા માટે તે દેવીને ત્રણે સંધ્યા પ્રણામ કરી વીણા વાદન કરે છે. છ માસ પછી દેવીએ અમોને બંનેને જણાવેલ કે “ સંધ્યા સમયે જયંતી નગરીમાં જઈ લગ્નવેદીમાં રહેલા એવા તમોને લઈ આવવા. તે મહેલમાં રહેલા પક્ષંગને અન્નકૃત કરશે. ” અને જયસુંદરીના પિતાને પણ ભવિષ્યવેત્તાએ કહેલ કે તેની પુત્રી જયસુંદરી અપરાજિત પટ્ટરાણી થશે તેથી અમો બંને દિવ્ય શક્તિથી તમારું હરણુ કરી અહીં લાવ્યા છીએ. ” એમ બંને પૂતળીઓ કુમારને જણાવે છે. દરમ્યાન જયસુંદરી આવી પહોંચે છે અને કુમારના કંઠમાં મોતીની માળા પહેરાવે છે. પછી દંપતી દેવીની પૂજા કરવા જાય છે. પૂજા કરી બંને સ્વસ્થાને આવતાં કુંવરીના માતા-પિતા શુભ મુહૂર્તે અપરાજિત કુમારનું જયસુંદરી સાથે લગ્ન કરે છે અને કન્યાદાનમાં તેને અગણિત દ્રવ્યવગેરે આપે છે. હવે અપરાજિત કુમાર એક દિવસ રાત્રિના સમયે સર્વ પરિવારને કહ્યા વગર મંદિરની ભીંત ઉપર “ તારે કોઈ પણ પ્રકારનો ખેદ કરવો નહિં, હું કેટલાક દિવસોમાં આવી પહોંચીશ ” એમ લખી ત્યાંથી નીકળી જાય છે. એકત્રીશમે દિવસે અવાધ પૂરી થતાં જયશ્રી સસરાની મના છતાં સાયંકાળે હાથણી ઉપર બેસી, સુવર્ણનું દાન કરતી, લોકોના વિલાપ સાંભળતી, નગરની બહાર નદીકિનારે અંદાજે સુગંધી પ્રદાર્થોના દાકથી પ્રગટેલી અગ્નિથી બંધી દિશાઓ સુવાસિત બનેલી છે ત્યાં

આવે છે. તે વખતે તેનું ડાબું નેત્ર ફરકે છે. હાથણીથી નીચે ઉતરી સાસુ સસરાને પગે લાગી “કાંઈ પણ કારણે અવિનય થયો હોય તેની દામા માંગે છે. સર્વ રૂઢ કરે છે તેજ વખતે જયશ્રી અગ્નિદેવને પ્રણામ કરી. “આ સાહસનું કંઈ પણ ફળ હોય તો અન્યભવમાં મારો સ્વામી અપરાજિત-કુમાર થાઓ.” (ભુઓ આદર્શ જીવનની છેવટની ઉચ્ચ ભાવના) એમ બોલી અગ્નિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ જેવામાં જયશ્રી ચિતામાં ઝંપાપાત કરે છે તેવામાં અપરાજિત કુમાર ખડ્ગ લઈ સાં આવી પહોંચે છે અને જયશ્રીને આ સાહસ નહિં કરવા તેના માતાપિતાના સોગન આપે છે. અતિ ધૂમાડાને લાંબને મુખ દેખાતું નહિં હોવાથી “હે શુભ્રે! તું કોણુ છે? ક્યા કારણથી આ સાહસ કરે છે. જયશંખર રાજા રાણી અને જે કુંવરી અહિં આવી હતી તે કુશળ છે?” એમ પૂછે છે. ધૂમાડાથી નહિં દેખતી એવી તેણી ‘મારા કાર્યમાં કોણુ વિદ્વ કરે છે? જે કન્યા સંબંધી પૂછે છે તેજ હું છું. સર્વ પરિવાર કુશળ છે’ તેમ કહી રૂઢ કરે છે અને સર્વસ્વ ત્યાગ કરી મારા હૃદયમાં અપરાજિતને કાયમ માટે સ્થાપિત કરીશ; એમ સાંભળી હે મૃગસોયને! જેને માટે તું આ સાહસ કરી રહી છે તે જ અપરાજિત કુમારને તું તારી સન્મુખ ઉભેલો કેમ જોઈ શકતી નથી એમ કહે છે. તેવામાં ચંદ્રના અજવાળે કુમારને જોઈ તેને કંઈ વળગી પડી રૂઢ કરે છે. તેજ વખતે પ્રેમ રસ ઉત્પન્ન થતાં તે સ્થળે જ તેજ અગ્નિ દેવને સાક્ષી રાખી ગાંધર્વવિવાહથી લગ્ન કરે છે. અને માતાપિતા સાથે સર્વ જ્યાં ઊભા છે ત્યાં આવી માતાપિતાને બન્નેને પ્રણામ કરે છે. સર્વે દુઃખ ભૂલી જવાય છે, પિતા વગેરેના કડેવાથી પોતે ક્યાં ગયો હતો ને શું બન્યું હતું તે સર્વ વૃતાંત અપરાજિત કુમાર જણાવે છે. ત્યારબાદ કુમાર અને પુત્રવધુને હાથીએ બેસાડી નગરપ્રવેશ કરાવે છે અને જયશ્રી પિતા પાસે પ્રધાન પુરોને મોકલી સર્વ સમાચાર જણાવે છે.

એક દિવસ અપરાજિત કુમારની માતાને દાહજ્વર ઉત્પન્ન થાય છે અને તમામ ઉપચારો નિષ્ફળ જતાં “તે નગરની બહાર દક્ષિણ સર્પવાળા ઉદ્યાનમાં એક વાવડી છે જેમાં રહેલાં કમળોની શય્યા કરવામાં આવે તો દાહજ્વર મટી જાય,” એમ એક વૈદ્યના કહેવાથી એ ઉદ્યાનમાં મરવા માટે કોણુ પ્રવેશ કરે એમ પેતાના પિતાનું ચિંતાનું કારણુ બન્યું પોતાની માતાની ભક્તિ માટે ‘હું ન લાતું તો પુત્ર શૂનો?’ એમ કહી પિતાની નહિં જવા દેવાની ઈચ્છા છતાં (સત્વશાળી, પુણ્યપ્રભાવક અને ધર્મરૂપી કવચ જેમણે ધારણુ કરેલું છે તેવા નરરત્નોને સર્વ વસ્તુ સુલભ છે. વિદ્વેતો પણ પણ દૂર થાય છે.) અપરાજિત કુમાર સર્વે નિદ્રામાં હતાં તેવે સમયે ઉદ્યાનની નજીક આવી પ્રાતઃકાળ થતાં નગરકારમંત્રનું સ્મરણુ કરી વાવડીમાં જતાં તેના પૂણ્યયોગે દક્ષિણ સર્પ વિષરહિત થઈ જતાં વાવડીમાંથી કમળો લઈ, તે સર્પની પૂજા કરી, તેની મારી માંગી બહાર આવતાં તેના પિતાને ત્યાં આવેલા જણે છે. સર્વ રાજ-મહેલે આવી કમળોની શય્યા કરે છે, જેથી માતાનો દાહજ્વર શાંત થાય છે. કુમારની પ્રશંસા થાય છે. “નમસ્કાર મહામંત્રનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્મરણુ, ધ્યાન, આરાધન સર્વ વિદ્વેતો દૂર કરે છે, આવા જૈન કથા સાહિત્યમાં ઘણાં પ્રસંગો-દૃષ્ટાંતો જેવામાં આવે છે તેથી જ તેનો અપૂર્વ મહિમા છે તે સિદ્ધ થાય છે.”

તેજ દિવસ રાત્રિના પાછલા પહોરે સંતુષ્ટ થયેલ તે દક્ષિણ સર્પ તે ઉદ્યાનમાં નિર્ભય રીતે પુષ્પો, ફળો વગેરે ગ્રહણુ કરવાની રજા આપે છે અને તે પુષ્પોવડે અપરાજિતકુમાર હાર શુંથી માતાપિતાના કંઠમાં આરોપણુ કરે છે. અપરાજિતકુમાર નિત્ય સર્પને પુષ્પોથી વધાવી દુઘ્નપાન કરાવે છે. એક દિવસ મસ્તક પીડા થવાથી ત્યાં ન જઈ શક્યો અને તે સર્પ દુઘ્નપાનમાં આસક્ત બનેલ કંઈ બીજું બોજન નહિં લઈ શકવાથી ત્યાં કોઈ જઈ શકતું ન હોવાથી ઘણુ દિવસ ભૂખ્યો રહેવાથી ચોથે દિવસે મૃત્યુ પામી

ક્ષેત્રપાળ (દેવ) થાય છે. પછી અપરાજિત ત્યાં આવતાં સર્પને મરેલો જોઇ સંતાપ પામી તેના દેહને ચંદનના લાકડાથી અગ્નિસંસ્કાર કરતાં અવધિજ્ઞાનવડે તે ક્ષેત્રપાળ જોઈ ત્યાં આવી કુમારને ‘ તમારા સત્સંગથી હું દેવ થયો છું.’ તેમ કહી અપરાજિત કુમારને પોતાને આવાસે રત્નકૂટ પર્વતે લઇ જાય છે, જ્યાં તેનો સ્ફટિકનો દરવાજો ઉઘાડો છે, અને હજારો મણિઓનાં કિરણોવડે જ્યાં અંધકાર નષ્ટ થઇ ગયેલો છે ત્યાં અ.વી દિવ્ય સ્ત્રીઓ દ્વારા લગાયેલ મિષ્ટ અને સુગંધી દ્રવ્ય મુક્ત જળ પીએ છે, ત્યારબાદ ક્ષેત્રપાળ કુમારને વસ્ત્રો આપે છે અને ઉદ્યાનમાંથી ક્ષેત્રપાળે લાવેલા પુષ્પોવડે જિનબિંબની કુમાર પૂજા કરે છે. ક્ષેત્રપાળ જત્રીશ પાત્રવાળું નાટક ભજવી જતાવી પોતાનો રત્નનો હાર આપે છે અને “ તારે જરૂર પડે ત્યારે આ ઉદ્યાનમાં છેલ્લે પહોંરે આવી મારું સ્મરણ કરજે.” તેમ કહે છે. અપરાજિત ફરી દર્શન દેવા ક્ષેત્રપાળને પ્રાર્થના કરે છે.

ત્યાર બાદ ક્ષેત્રપાળ કુમારને ક્ષણમાત્રમાં તેના મહેલે પહોંચાડે છે. પ્રાતઃકાળે દિવ્ય વસ્ત્ર અને રત્નહાર સહિત કુમારને જોતાં અતિ આનંદ પામી પુત્ર પાસેથી સર્વ વૃત્તાંત પિતા જાણે છે. પોતાની ઉપર અપ્રતિમ ઉપકાર માતાપિતાનો હોઇ તે પ્રથમ માતાના કંઠમાં તે હાર પહેરાવે છે, પછી ક્ષેત્રપાળ દ્વારા ખીજે મેળવી પિતાને તે જ રીતે પહેરાવે છે. “ વિષયાભિલાષાથી પીડિત પુત્રો પોતાની સ્ત્રીને આધીન હોય છે, જ્યારે માતાપિતાની અખંડ આજ્ઞાનું પાલન કરનાર અપરાજિત કુમાર જેવા યુવાન પુત્રો વિરલા હોય છે. ” પછી અપરાજિત કુમાર પુણ્યથી સર્વ પ્રાપ્તિ થાય છે તેમ જાણી જિન-મંદિરમાં મહોત્સવ, ચૈત્ય જીર્ણોદ્ધાર અને વિશાળ રથયાત્રાઓ અનેક વાર કરાવી પુણ્ય સંચય કરે છે.

એક દિવસ મધ્ય રાત્રિએ કોઇ સ્ત્રીનું રૂદન સાંભળી કુમાર ખડ્ગ લઈ તે દિશા તરફ જાય છે. તે જોઇ તેના પિતા પણ પાછળ જાય છે. રત્નના આભૂષણો સહિત તે સ્ત્રીને જોઈ રડવાનું કારણ પૂછતાં કુમારને કહે છે કે-અમો યોગીનિઓ છીએ, અને મંત્ર સાધવા બેગી થયેલ છીએ. મંત્ર સાધવા માટે એક જત્રીશ લક્ષણો પુરુષ જે તારો પિતા છે તેને આજ સાંજે અગ્નિમાં હોમવાનો હોવાથી હું રૂદન કરું છું પરંતુ તારા પિતાને બચાવવા હોય તો તેને બદલે (તું) પણ જત્રીશ લક્ષણ યુક્ત પુરુષ હોવાથી) તું અગ્નિકુંડમાં જંઝાપાત કરે તો તારા પિતાનું વિધ્ન દૂર થઇ જાય. એમ સાંભળી અપરાજિત કુમાર નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરી, જિનેશ્વર ભગવાંતોને નમસ્કાર કરી, ધ્યાન ધરતો જેવો અગ્નિમાં જંઝાપાત કરવા જાય છે દરમ્યાન તેના પિતા ત્યાં આવી તેને નિષેધ કરવા જતાં તે સ્થિર થઇ જાય છે. અને આગળ પગલું નહિં ભરી શકવાથી પોતાના પુત્રનું મૃત્યુ ન જેવા ઇચ્છતાં તે જેવામાં પોતાના કંઠ ઉપર ખડ્ગ ફેરવે છે ત્યાં તેની ધાર યુકી થઇ જતાં ફરી તે સ્થિર થઇ જાય છે. પછી યોગિનીઓ કુમારને અગ્નિમાં જંઝાપાત કરવાનું કહેતાં તે જેવો કરવા જાય છે ત્યાં કુમાર પોતાની જાતને અખંડ સુવર્ણ-રાશિ ઉપર રહેલી જુએ છે અને યોગિનીઓ, અગ્નિકુંડને ન જોતાં આ ઇદ્રિનળ છે એમ વિચારે છે. ત્યાં કુંડોને ધારણ કરેલો એક દેવ પ્રલક્ષ થઇ વરદાન માંગવાનું કહે છે. કુમારના પૂછવાથી “ સ્વર્ગમાં ઇદ્રિ મહારાજે માતાપિતાની અપૂર્વ ભક્તિ કરનાર અને તેમના માટે પ્રાણ અર્પણ કરનાર પૃથ્વીપીઠ ઉપર એક અપરાજિત કુમાર છે એમ પ્રશંસા કરતા હતા તેને સત્ય નહિં માનનારો એવો હું તમારી પરીક્ષા કરવા આવ્યો હતો અને તેમાં તમારું સાહસ જોઇ ઇદ્રિનું કહેવું સત્ય થવાથી તમારા જેવા પુત્રનો જ્યાં જન્મ થયો છે તે માતાપિતા પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે ” એમ કહી દેવ સ્વસ્થાને જાય છે. “ ઇદ્રિ અને દેવો પણ આવા સત્યવાળી પુરુષોની, માતાપિતા પ્રત્યેની અપૂર્વ ભક્તિની પ્રશંસા કરે છે અને કપરી કસોટીમાં મૂકાયા છતાં તેના વિધ્નો દૂર થઇ જાય છે. દરેક પુત્ર

માતાપિતાની આવી ભક્તિ કરવી જોઈએ તે પુત્રધર્મ છે અને તેથી તેઓના ઋણમાંથી મુક્ત થતાં સુપુત્ર કહેવાય છે. અને દેવો પણ તેની જ પ્રશંસા કરે છે.

હવે જયશંખર રાજ્ય અપરાજિત કુમારને રાજ્ય સોંપી શ્રી તિમિરાચાર્ય પાસે દીક્ષા લે છે. નિરંતિયારપણે લાંબા વખત સુધી સંયમ પાળી કાળધર્મ પામી વૈમાનિક દેવ થાય છે,

આ રીતે કલહંસ હંસીને અપરાજિત કુમાર જેવા પુત્ર માટેનો વાર્તાલાપ પોતાની ભાષામાં કરતાં જોઈ તે બંનેનો મધુર વાર્તાલાપ સાંભળતાં ભુવનભાનુ રાજવીને ભાનુશ્રી રાણીએ કહ્યું કે-આ બંને પક્ષીઓને પાંજરામાં આપણે રાખવા જોઈએ અને આપણે પણ પુત્ર પ્રાપ્ત કરી દેવારાધન કરવું જોઈએ. એમ વિચારી જેવામાં તે હંસયુગલને રાજ્ય પકડવા જાય છે ત્યાં તે બંને જોડી એક કદલીમંડપમાં પ્રવેશ કરે છે. તેની પાછળ રાજા જતાં તેને સંતાપ પામેલો જોઈ તેની રાજ્યાધિકારી દેવી પ્રકટ થાય છે અને જણાવે છે કે-પુત્રની ઈચ્છાવાળી ભાનુશ્રી અને તે માટે હંસયુગલની માયામળ મેં રચી હતી, અને હવે જો તું અતિભવ પુત્રનાં વરદાનની માંગણી કરે છે તો છાસ સુધી અહાયર્યનું પાલન કરી, નિરંતર જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા, જિનાલયમાં અકાંઠ મહોત્સવ અને સંવત્નું સ્વામી વાતસલ્ય કરજે, અને આ જે કસ્પરૂ છે તેન ફળ ગ્રહણ કરજે જેથી તને પુત્રપ્રાપ્તિ થશે. જે સમયે ભાનુશ્રી સ્વપ્નમાં વિકસિત કમળસમૂહને જુવે અને ઉદ્યાનમાંહેના વૃક્ષો, પુષ્પો, ફળો પણ વિકસિત થાય ત્યારે અધિક પરાક્રમી પુત્ર પ્રાપ્ત થશે.” આ પ્રમાણે ફક્ત ભુવનભાનુને જણાવી તે દેવી અદૃશ્ય થાય છે. રાજ્યમહેસે રાજા આવી ભાનુશ્રીને જણાવતાં તે પણ હર્ષ પામે છે.

રાજા દેવીના કલ્પા પ્રમાણે ધાર્મિક કાર્યો કરે છે. એક દિવસ રાત્રિના પાછલા પહોરે લક્ષ્મીદેવી યુક્ત વિકસિત નિલિનીવન-કમલીનીનું વન અને અભિષેક કરાતી લક્ષ્મીદેવી તેણીના વિનાશ માટે એક મનોહર હંસ પોતાને આપે છે એવું સ્વપ્ન ભાનુશ્રી જોઈ ભુવનભાનુને તરત જણાવી શકુનની ગાંઠ રાણી બાંધે છે, રાજા કહે છે કે-તમને સદાયારી પુત્ર થશે. પ્રાતઃકાળમાં રાજા સ્વપ્નપાડકોને બોલાવી સ્વમંદળ ઉત્તમ પુત્રપ્રાપ્તિ જણાવી, હર્ષ પામી રાણીને દૃષ્ટિદોષ ન લાગે તે માટે જળ તથા મીઠું મસ્તક પરથી જતારી ફેંકી દેવામાં આવે છે. (દૃષ્ટિદોષ લાગતો ધણુ વહેમ માને છે તેમ નથી માટે તે કાળમાં પણ દૃષ્ટિદોષ નિવારવાના આચાર પ્રયોગો થતાં ચરિત્રો જોવાય છે, જે વસ્તુ મિથ્યા નથી) ગર્ભના ત્રીજા માસે શાશ્વતાશાશ્વતા, તીર્થોની યાત્રા અને સંઘભક્તિ કરવાની રાણીની ઈચ્છા થતાં રાજા રાણીને તંદોશ્વરહીપે તે માટે લઈ જાય છે.

(ભુવનભાનુ અને ભાનુશ્રીનો શુભાનગરીમાં પ્રવેશ મહોત્સવવર્ણન નામનો દેવકુમાર અને પરશુરામની કથા સંહિતનો આ ચોથો સર્ગ પૂર્ણ થયો.)

સર્ગ ૫ મો (પા. ૧૧૧ થી પા. ૧૨૭ સુધી)

ગર્ભકાળ પૂરો થતાં સર્વ અહો ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આવતા કાળીચતુર્દશીના દિવસે મધ્ય રાત્રિને વિષે ભાનુશ્રીએ પુત્રરત્નનો જન્મ આપ્યો. દાસીદ્વારા રાજાને વધામણી આપી તેથી ભુવનભાનુ રાજવીએ તેને દાસીપણામાંથી મુક્ત કરી, ગરીબોને દાન આપ્યું, કરો માફ કર્યા, દેવપૂજાદિક મહોત્સવ કરી બારમે દિવસે સ્વપ્નને અનુસારે નિલિનીગુહમ પુત્રનું નામ પાડ્યું. મહાન તેજસ્વી સર્વાંગસુંદર અને વિશેષ પ્રકારે લલાટપ્રદેશમાં સુવર્ણનો તિલકવાળા તે પુત્રને કીડા કરતો જોઈ આવા પ્રકારના

પુત્રપ્રાપ્તિ માટે માતપિતા પોતાને બાગ્યશાળી માનવા લાગ્યા. અબ્યાસની યોગ્ય વય થતાં રાજા કુમારને કલાચાર્યને સોંપે છે. કુમાર સમસ્ત કલાઓ શીખી લેતાં, કલાચાર્યે તેના પિતાને જણાવતાં કલાચાર્યને દાન આપી સંતુષ્ટ કરે છે.

એટલામાં મનને ઉન્માદ પમાડનારી વસંત ઋતુ આવી પહોંચે છે તેવું વર્ણન (પા. ૧૧૨) આપવામાં આવેલું છે. ઇદ્ર મહોત્સવ પ્રસંગે નગરજનો પોતપોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે ઉદ્યાનમાં જઈ કામદેવ-પીડિત કીડા કરે છે તે કુમાર જોવે છે એટલામાં રાજાનો પ્રધાન આવી “તમે સુંદર વસ્ત્રો પહેરી મનોહર ઉદ્યાનમાં જઈ સ્વેચ્છાપૂર્વક કીડા કરો” એવો રાજાનો આશય કુમારને સંભળાવે છે. કુમાર કહે છે કે-“મારા પિતાની આરા માટે મસ્તકે ચડાવું છું” પરંતુ આવી તુચ્છ કીડા કે જે ખીજાએ ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીદ્વારા કરવામાં આવે છે તે સજ્જન પુરુષોને અત્યંત લજ્જા પમાડે છે જેથી પોતે ઉપાર્જીલી લક્ષ્મીનું દાન કરવાથી જ તે સફળ બને છે કારણ કે નરેન્દ્રો વગેરેને પ્રાપ્ત થયેલાં શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મી એ દાનના પ્રવાહ માટે છે.” તે સાંભળી પ્રધાન રાજા પાસે જઈ કુમારના આ વિચારો જણાવે છે અને કુમારને બોલાવી “ભોગવિલાસથી તું રાજ્ય અને રાજ્યલક્ષ્મીને સાર્થક કર, આ વખત વૈરાગ્યનો નથી.” વગેરે શબ્દોથી કુમારને સમજાવે છે અને છેવટે “તું સંકોચરહિતપણે દાન પશુ દે” એમ જણાવી કોષાધ્યક્ષને “કુમાર જે પ્રમાણે માગણી કરે તે પ્રમાણે તારે આપવું.” એમ રાજા આદેશ આપે છે. પછી પિતાની આજ્ઞાને માન આપી યુવાન પુરુષોની સાથે ઐરાવણ હસ્તિ ઉપર આરૂઢ થઈ કુમાર કૌકિલ ઉદ્યાનમાં આવી પોતાની ઇચ્છાપૂર્વક આ મહોત્સવમાં દાન દે છે. કોષાધ્યક્ષ મારફત દાન દેતાં સર્વ ભંડારો ખજાસ થયેલાં જણી જીવનભાનુ રાજા અને કુમાર ચિંતાગ્રસ્ત બને છે (કહેવાય છે કે “લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં ઘણો સમય લાગે છે જ્યારે તેનું દાન આપવામાં નિમેષ માત્ર સમય જોઈએ છીએ”).

હવે કુમાર દ્રવ્યપ્રાપ્તિ માટે ચિંતાગ્રસ્ત થઈ પત્રંગમાં બેઠો છે, તેવામાં તે સ્થળે અધિકારને છિન્નભિન્ન કરતી, છત્ર ચામર યુક્ત સાક્ષાત્ લક્ષ્મીદેવી પ્રગટ થાય છે. કુમાર પલંગ પરથી ઊભો થઈ પ્રણામ કરી “માતા ! જે કાંઈ કાર્ય હોય તે કરાવો” તેમ કહેતાં લક્ષ્મીદેવી કહે છે કે-“હે પુત્ર ! તને ચિંતાતુર જણી હું આવી છું. દ્રવ્ય માટે જરા પણ ચિંતા કરીશ નહિ. હું તારા સમસ્ત ભંડારોને પૂર્ણ કરીશ. રૂપનું પરાવર્તન કરનારી આ શુટિકાનું ગ્રહણ કર અને જરૂર પડે મારું સ્મરણ કરજે.” એમ કહી લક્ષ્મીદેવી અંતર્ધર્મન થાય છે. હવે “આ શુટિકાના પ્રભાવથી મને કાંઈ જોઈ-જાણી શકશે નહિ માટે શુપ્ત વેશે દેશાંતરમાં જઈ અનેક આશ્ચર્યો જોઈ જેથી લોકોનો મારા પરત્વેનો સ્નેહ પણ જણાઈ આવશે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી નલિનીગુહ્ય કુમાર કોઈને જણાવ્યા સિવાય હસ્તમાં ખડ્ગ લઈને ચાલી નીકળે છે.

“કલ્પવૃક્ષ પોતે પુષ્કળ તેજસ્વી દ્રવ્યોથી ભંડારો ભરી દઈ ચાલ્યા ગયા છે” એમ સ્વપ્નામાં રાજા જોવે છે અને પ્રાતઃકાળે કોષાધ્યક્ષ પણ અંધા ભંડારો દ્રવ્યથી ભરાઈ ગયા છે તેમ રાજાને જણાવે છે; જેવામાં એક સજ્જન પુરુષ આવી “નલિનીગુહ્યકુમાર જેવામાં આવતાં નથી” તેમ કહે છે, તે સાંભળી રાજા રાણી સિદ્ધાસન પરથી નીચે પડી જાય છે-મૂર્છા પામે છે, શુદ્ધિ આવતાં કુમારની તપાસ માટે ઘોડેસ્વારો રવાના કરે છે. અહિં રાજપુરુષો રાજા રાણીને સાંત્વન આપે છે તેવામાં (“પુણ્યશાળી પુરુષોને હરકોઈ સંતાપજન્ય સમયે આત્માની શાંતિ માટે ઉપદેશ આપનાર મહાપુરુષ-પૂજ્ય પુરુષનો

પ

સંયોગ મળી આવે છે તેમ”) તે જ વખતે “ આપના ઉદ્યાનમાં શ્રી આનંદસૂરિમહારાજ પધાર્યા છે.” તેવી વધામણી વનપાલક આવી રાજને આપે છે તેથી વિયોગજન્ય દુઃખની શાંતિ માટે રાજા રાણી સાથે ઉદ્યાનમાં આવી ભક્તિપૂર્વક આચાર્યમહારાજને વંદન કરી મનમુગ્ધ બેસે છે.

આચાર્ય મહારાજ દેશના આપતાં જણાવે છે કે “ આ દુઃખરૂપી પાણીવાળો, રોગરૂપી મોઝાઓવાળો, કોઠાદિક કષાયોરૂપી મગરમચ્છોથી વ્યાપ્ત, દુર્ભાગ્યથી વડવાનળવાળો, ઈષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ તેરૂપી મત્સય સમૂહથી ભયંકર આવા સંસારરૂપી સમુદ્રમાં સુખનો લેશ પણ નથી, પરંતુ રાગાદિ દોષ રહિત સર્વ પ્રકારની ઈન્દ્રિયના જ્યવાળા મોક્ષમાં જ સાચું સુખ રહેતું છે. મનને કાબૂમાં રાખવાથી અને લાવનાઓ લાવવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. અનિત્યાદિ બાર લાવનાઓ અને મૈત્રી આદિ ચાર લાવનાઓ પ્રાણીઓએ અવશ્ય લાવવી જોઈએ ” આ પ્રમાણે દેશના પૂર્ણ થયા બાદ જો કુમાર અહિં હાજર હોત તો તેને રાજકારભાર સોંપી હું આપની પાસે દીક્ષા લેત, તો આપ કૃપાળુ ફરમાવો કે મારો કુમાર કયા કારણથી આવ્યો ગયો છે ? અને કુમારની પ્રાપ્તિ મને કયારે થશે ? એમ બુવન-ભાનુએ સૂરિમહારાજને પૂછવાથી “ કુમાર વિવિધ આશ્ચર્ય જોવા દેશાંતર ગયેલ છે. ભંડાર, લક્ષ્મીદેવીએ ભરપૂર કર્યા છે અને કુમારને એક ગૂઝિકા અર્પણ કરવાથી તેના પ્રભાવે તમારા ધોડેસ્વારો ઓળખી શકશે નહિં છતાં તેની સાથે વાર્તાલાપ જે થયેલ છે, તે હમણા ધોડેસ્વારો આવી તમોને જણાવશે. તમારું સ્વપ્ન પણ આ જ હકીકત સૂચવી રહેલ છે. જ મહિના બાદ તમોને કુમારનો મેલાપ થશે માટે ખેદ ન કરવો. લવિતવ્યતાનું ઉલ્લંઘન કરી શકાતું નથી. એ પ્રમાણે વિચારતાં પૂર્વે થઈ ગયેલા રત્નસાર શ્રેણીની માફક વિચક્ષણ પુરુષોએ કદિ પણ ખિન્ન થવું નહિં. એ પ્રમાણે સૂરિમહારાજ રત્નસારની કથા કહે છે.

પૂર્વે હર્ષપુર નામના નગરમાં હરિષેષુ નામનો રાજા હતો અને હિરણ્યગર્ભ નામનો પરોપકારી સાર્થવાહ અને તેને સદાયારી કનકમાલા નામની પત્ની હતી. અનેક પ્રકારની માનતાઓથી રત્નાકરસચિત સ્થાપત્યી રત્નસાર નામનો પુત્ર થયો હતો. યોગ્યવયે કલાચાર્ય પાસેથી સર્વકલાએ શીખ્યા પછી રૂપ, કુળ, શુભસંપન્ન રત્નદેવી નામની કન્યા સાથે તેનું લગ્ન કરવામાં આવ્યું હતું અને તે રાજ્યમાન્ય પણ થયો હતો.

એકદા શુરુમહારાજ પાસેથી મહાપ્રણયદાયી ચૈત્ય નિર્માપન સંબંધી દેશના સાંભળી જિનમંદિર બંધાવવાની શરૂઆત કરી. તે જ વખતે મિથ્યાદૃષ્ટિ હરિદત્તે તે જિનમંદિર બાબુમાં શિવાલય બંધવાની શરૂઆત કરી. અને પોતાનું શિવાલય જિનમંદિર કરતાં વહેતું પૂર્ણ થાય તો પોતાની કીર્તિલોકોમાં વધે તેવી હરિકાઈ કરી કારીગરોને વિશેષ દ્રવ્ય આપવા લાગ્યો. અહિં રત્નસાર તે કરતાં વિશેષ દ્રવ્ય પોતાના કારીગરોને આપવા લાગ્યો. પોતાનો તે પરાભવ જાણી મોતીનો થાળ ભરી રાજને ભેટણું આપી જે ખાણમાંથી અને પથ્થર લાવતાં હતાં તેમાંથી પોતે એકલો જ લાવી શકે તેવો રાજા પાસે કાયદો હરિદત્તે કરાવ્યાનું રત્નસારને જાણ થતાં તે પણ રાજને ભેટણું ધરી ઇર્ષાળુ મનુષ્યનું વચન માન્ય કયું તે ઠીક નથી, તેમ જણાવવાથી રાજાએ બંનેને બોલાવી (તમારા પિતાના દ્રવ્યથી વ્યય કરવા પૂરતી આ સ્પર્ધા કંઈ જાતની છે માટે હું તમો બંને પોતાના ભૂગળનથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરી ધર્મસ્થાન બનાવો, તેમાં જ માસની અંદર તમારા બેમાંથી જે વધારે લક્ષ્મી સંપાદન કરી આવશે

તે એકલો જ મંદિર બંધાવી શકશે.” તેથી હુકમ રાજ્યએ ફરમાવવાથી પોતાના પિતાની રજા લઈ રત્નસાર સમુદ્રમાર્ગે અને હરિદત્ત સ્થળમાર્ગે પ્રયાણ કરી ગયા. હવે અહિં અકાળે મેઘમાળા પ્રગટ થતાં સમુદ્રમાં તોફાન થતાં રત્નસાર દેવગુરુસ્મરણ કરે છે; દરમ્યાન વહાણ બાંગી જતાં દરીયામાં પડતા ઉછળતા મોજાં વચ્ચે કોઈ માણસનું મુઠ્ઠું રત્નસારને પ્રાપ્ત થતાં, તે વડે તરી જઈ ત્રીજે દિવસે શ્રીમંદિર શહેરના કિનારે પહોંચે છે જ્યાં તે મુઠ્ઠાનું અવલોકન કરતાં તેના કટીપ્રદેશ પર રહેલ એક મૂલ્યવાન હાર જોઈ આ દ્રવ્ય પારકું છે, મારે કામનું નથી પરંતુ તે લઈ તે વડે ધન મેળવી જિનશાસનની ઉન્નતિના અનેક કાર્યો કરીશ “આવા સંતવશાળી પુરુષોમાં જ નિર્લોભતા અને પ્રમાણિકતા હોવાથી ધર્મભાવના શુદ્ધ હોય છે.” આગળ ચાલતાં તે નગરની નજીકના એક મંદિરમાં થાક અને ઉન્નગરને લીધે ઉંઘી જાય છે.

“પુણ્યવાન પુરુષોની કુદસ્ત કપરી કસોટી કરે છે” તેમ “સારા કાર્યોમાં સો વિઘ્ન” એ કહેવત મુજબ અહિં તેને આપત્તિ આવે છે.

તે નગરમાં વલ્લભ નામના રાજ્યએ પોતાની અનંગસેના કુવરીને યોગ્ય વરની પ્રાપ્તિ થતાં સુધી શિયલના રક્ષણ માટે મનુષ્ય રહિત સ્થાનમાં એક મહેલમાં રાખેલ છે; જ્યાં એક ચોર પોતાની કુશળતા બતાવવા તેણે સમુદ્રકિનારેથી તે મહેલ સુધી સુરંગ ખોદી રાત્રિના તે મહેલમાં જઈ કુવરીને નિદ્રાધીન જોઈ તેણીના કંઠમાંથી એક અમૂલ્ય હાર ગ્રહણ કરે છે. દરમ્યાન કુવરી જાગૃત થતાં ચોર ચોર ખૂબ પાડતાં તેના રક્ષકો તે ચોરને પકડવા સુરંગ પાછળ પડતાં તે ચોર સમુદ્ર પાસે આવતા બરેલી હોવાથી સમુદ્રમાં તણાઈ જાય છે. રાજ્યને ક્રોધ થતાં અને તેને જલદીથી પકડી લાવવા હુકમ કરતાં કોટવાળ ચારે બાજુ તપાસ કરતાં જે મંદિરમાં રત્નસાર સૂતો છે ત્યાં તેના હાથમાં હાર જોઈ તેને ઉઠાડી પકડી લે છે અને રત્નસાર હાર ક્યાંથી મળ્યો તે જણાવતાં છતાં તેને અસત્ય માની મારે છે. પોતે હવે મૃત્યુ પામશે જેથી ડરતો નથી, પરંતુ પોતાની પ્રતિજ્ઞા જે જિનચૈત્ય નહિ કરાવી શકાય તેથી પોતાને માથે કલંક આવશે, પોતાના નગરના મિથ્યાત્વી લોકો જિનશાસનની નિંદા કરશે અને જીવન કે મૃત્યુ જે કલંક રહિત હોય તો જ વખાણવા લાયક છે, હવે શોક કરવો નકામો છે, (જુઓ શ્રદ્ધાળુ પુણ્યવંત પુરુષો માથે મરણાંતકષ્ટ આવે છતાં તેઓ મોતથી ડરતાં નથી કારણ કે કર્મનું સ્વરૂપ તેઓ સમજે છે પરંતુ જૈનશાસનની હેઠના-નિંદા થતી હોય તેમ જાણવાથી તેમને દુઃખ થાય છે. આવા પુરુષો જ ધર્મવીર કહેવાય છે, હવે તેનાં અંગરક્ષકો રત્નસારને રાજ્ય પાસે લઈ જાય છે ત્યાં રત્નસારે સત્ય હકીકત જણાવી તેને નહિ માનતાં તેને શૂળે ચઢાવવાનો હુકમ કરે છે અને તે હાર એક સેવકના માથા પર છાંયડીમાં મૂકાવી રત્નસારને ગધેડા પર બેસાડી વધ સ્થાન પર લઈ જાય છે, દરમ્યાન રસ્તામાં તે હાર છાંયડીમાંથી માંસનો લોચો માની કોઈ પક્ષી ઉપાડી જાય છે. વધસ્થાન પર વધ પુરુષો તેને ધણદેવનું સ્મરણ કરવા જણાવતાં દેવગુરુ સ્મરણ કરી “હું પવિત્ર હોઉંતો મને સહાય કરજો” એમ બોલે છે ત્યાં આકાશ વાણી થાય છે કે “આ મહાત્મા ચોર નથી” અને રાજ્ય અહિં આવી રત્નસારના ચરણમાં નહિ પડે તો સમસ્ત નગરને ડૂબાડી દેવામાં આવશે એ હકીકતની રાજ્યને ખબર પડતાં ત્યાં આવી રત્નસારના ચરણમાં પડી મારી માંગે છે. અને રાજ્યને કલંકમાંથી મુક્ત કરવા રત્નસાર તેને સમક્ષિતની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. રાજ્ય તેને સત્કારપૂર્વક નગરમાં લાવે છે. રત્નસાર રાજ્યને જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવે છે.

કેટલોક દિવસ ત્યાં રહી પોતાની પ્રતિજ્ઞા રાજ્યને જણાવી રાજ્યએ આપેલ અગણિત દ્રવ્ય સાથે

ત્યાંથી નીકળી એક ભયંકર અરણ્યમાં આવી પહોંચે છે, જ્યાં ગજસેના નામની પદ્મીની ધાડ પડતાં સાથેના લોકો નાશી જાય છે અને પોતાને લૂંટારા ન જીવે તેમ એક વડના ઝાડ ઉપર ચડી બે ડાળી-ઝાળી વચ્ચે નિદ્રા રહિતપણે સવાર સુધી રત્નસાર સાવધાન રહે છે, અને ધન નષ્ટ થયેલું હોવાથી હવે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાના થોડા દિવસ બાકી છે, નગરમાં જતાં અને જોઈ ચૂકેલા અંધાવી નહીં શકવાથી પોતાની નિંદા થશે એમ ચિંતા કરે છે; એટલામાં વડલાની ટોચ ઉપર રહેલ માળામાં એક જ્યોતિ જોઈ ત્યાં આવી તે જ રત્નનો હાર જોઈ ભાગ્યની વિચિત્રતાને વિચારતો તે હાર ગ્રહણ કરી આનંદ પામી પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરતો મંગળપુર આવી તે હારમાંથી એક રત્નને વેચી તેના વિવિધ કરીયાણા ભરી છ મહિનાના છેલ્લે દિવસે પોતાના નગરમાં આવે છે અને તેના પિતા તથા રાગને તેની જાણ થતાં ત્યાં રત્નસાર સર્વ વૃત્તાંત જણાવે છે. રાજા જોઈ ધર્મ ઉપર પ્રીતિવાળો થાય છે રાજા વગેરે તેને નગરપ્રવેશ કરાવે છે. ત્રીજા દિવસે હરિદત્ત આવી પહોંચે છે. રાજા પાસે જતાં રાજા તેને જણાવે છે છ માસની અવધિનું તે ઉલ્લંઘન કર્યું છે અને રત્નસારથી નીસમા ભાગ જોટલું તારું ધન નથી (અલ્પધનવાળી વ્યક્તિએ સંપત્તિ-વાળી વ્યક્તિ સાથે સ્પર્ધા કરતાં હેવટે પરાભવ પામે છે) પછી તે ચાલ્યો જાય છે અને રત્નસાર રાગની આગ્રાથી જિનમંદિર અંધાવે છે-પછી લાંબા વખત સુધી ધર્મનું પાલન કરી શ્રી પ્રસન્નચંદ્રસૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી સવાર્યાસિદ્ધ વિમાનમાં દેવ થાય છે અને હરિદત્ત ભવસાગરમાં ભ્રમણ કરશે.

કથા પૂરી થયા પછી “હે રાજા ! કષ્ટદાયી સમયમાં રત્નસારની જેમ હૃદયમાં ખિન્નતા ધારણ કરવી નહિ.” “મારો પુત્ર કયા કારણે સૌભાગ્યશાળી, દાનવીર અને વિષયોપ્રતિ વિસ્મૃત બન્યો છે?” એમ રાગના પૂછવાથી આચાર્ય મહારાજ જણાવે છે કે-થોડા સમયમાં મોક્ષે જવાવાળા જીવો આવા પ્રકારના સ્વભાવ-વાળા હોય છે. લાંબા વખત રાજ્યસુખ ભોગવી પછી તમારો પુત્ર મારા શિષ્ય વજ્રદત્ત નામના સૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી આરમા અન્યુત દેવલોકમાં જશે. ત્યાં આવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય ભોગવી, ત્યાંથી ચપ્પી જગમૂકીપના ભરતક્ષેત્રમાં સિંહપુર નગરમાં વિષ્ણુ રાગને ત્યાં પુત્રપણે અવતરશે. અને તીર્થંકરનામકર્મનું પાલન કરી સિદ્ધપદને પામશે. તે સાંભળી રાજા સમસ્ત દુઃખને ભૂલી જઈ કુમારના આગમન પછી હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ, હાલ મને ગૃહસ્થ ધર્મને અંગીકાર કરાવો એમ કહેતાં રાજા રાણી તથા લોકો બાર વ્રત ગ્રહણ કરી સૂરિમહારાજને પ્રણામ કરી સર્વ સ્વસ્થા ને જાય છે.

હવે આ બાબુ પૃથ્વીને વિષે ભ્રમણ કરતાં નલિનીગુહમે અનેક પ્રકારના સ્વરૂપો ધારણ કરી લક્ષ્મીદેવીની કૃપાથી દેવીઓ દ્વારા અર્પણ થયેલ વસ્ત્રાભૂષણો વગેરેનો ઉપયોગ કરતો, લોકોથી નહિં જોવાતો અમ્બલપુર નગરમાં આવે છે, જ્યાં સમુદ્રયાત્રા માટે તૈયાર થયેલ સુંદર નામના ધનિક વહાણ-વટી તેની ઇચ્છાથી સાથે લઈ જાય છે કેટલાક દિવસ પછી કોઈ એક દ્વીપે આવતાં ત્યાં પાણી, ફળ, બળતણ, વગેરે લેવાની ઇચ્છાથી વહાણને યોજાવવામાં આવે છે, જ્યાં સમુદ્રકિનારે વીણાતો ધ્વનિ સાંભળી કુમારે અન્યતે પૂજાં જાણવામાં આવે છે કે-રસંતિક નામના સુંદર ઉદ્યાનના મધ્ય ભાગમાં પરવાળાનું બનાવેલ જિનમંદિર અને તેની ફરતો વિશાળ સ્ફટિક રત્નનો કિલ્લો છે. (અહિં ઉદ્યાન અને મંદિરનું વર્ણન વાંચના જોઈ છે (પા. ૧૨૩ પા. ૧૨૪) તે મંદિરમાં જિનેશ્વર ભગવાંત પ્રત્યેની ભક્તિને લઈને દેવો અને વિદ્યાધરો વૃત્ત કરે છે, તે કિલ્લો અત્યંત ઊંચો હોવાથી તે જિનમંદિરનું દાર જાણી નહિં શકાતું હોવાથી મનુષ્યો ત્યાં પ્રવેશી શકતા નથી, અને તેથી માત્ર બહારના મનુષ્યો માત્ર જિનમંદિર છે તેમ જોઈ શકે છે. (તે કાળ પણ તેવો જ હતો

જેથી આત્મ પરીવાળાનું જિનમંદિર અને સ્ફટિકરત્નનો કિલ્લો હોય તેમાં શંકા રાખવા જેવું કંઈ નથી કારણ કે દેવો અને વિદ્યાધરોનું ભક્તિનું તેવું સ્થાન હોય છે) હવે નલિનીગુહમ જળક્રીડા કરી તે જિનમંદિરના કિલ્લા પાસે આવી આ મનુષ્યોથી બનાવાયેલ નથી તેમ જાણી લક્ષ્મીદેવીને યાદ કરી તેના પ્રભાવથી કિલ્લામાં પ્રવેશ કરે છે અને ત્યાં અનેક પ્રકારના આશ્ચર્યને જોઈ વિચારી દાખલ થતાં જિનમંદિર જોઈ, ન વર્ણવી શકાય તેવા મોક્ષપદ જેવું આ છે તેવા આત્મિક આનંદના અનેક ઉદ્ગાર કાઢતો (પા. ૧૨૪ મંદિરની અનુપમતા ખાસ વાંચવા જેવી છે.) હર્ષાશ્રુ સહિત જિનમંદિરમાં દાખલ થઈ શુદ્ધ ચંદ્રકાન્તમણિની જિનેશ્વર ભગવંતની પ્રતિમા જોઈ, પંચાંગ પ્રશ્નિપાત કરી અંજલી જોડી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે “ હે ! પ્રભુ ! આજે મારું દુર્ભાગ્ય દૂર થયું છે. હે જગતના દીપક સમાન ! જેના મોહાદિક રિપુઓ નષ્ટ થયા હોય તે જ પુણ્યવાન મનુષ્ય પુણ્યયોગે આપને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં એવા મને હે નાથ ! મોક્ષરૂપી નિવાસ જલદી આપો. (પા. ૧૨૪-૧૨૫) અહીં કર્તા આચાર્યમહારાજે પોતાનું નામ સૂચવ્યું છે).

આ પ્રમાણે જિનેશ્વર ભગવંતની સ્તુતિ કરી રંગમંડપમાં જ્યાં આવે છે ત્યાં સર્વાંગસુંદર એક વિદ્યાધર કન્યાને વીણા વગાડતી, સખીઓના પરિવાર સહિત જુવે છે અને તેઓના વાર્તાલાપ સાંભળી **વિદ્યાધરની શશિપ્રભા નામની કન્યા** છે એમ નિર્ણય કરે છે. તે વિદ્યાધર કુમારીની નલિનીગુહમકુમાર ઉપર કટાક્ષોણી પડતાં તેના સૌંદર્યનું પાન કરતાં અને અંગેમાં તેણીને કંપ વગેરે થતાં જોઈ તેવું કારણ તેની સખી પૂછે છે, તેના ખુલાસામાં સખીના ખોળામાં માથું નાંખી પોતાને તાવ આવ્યો છે તેમ જણાવે છે. સખીઓ તેને સૌંદર્યરૂપી અમૃતને તું વહન કરનારી છો, તેમ કહીને તારા પિતાજી વિદ્યાધરેન્દ્ર શ્રીચંદ્ર માતા **શશિકાન્તા** તારી રાહ જોતાં હશે એમ કહી તેઓ ચાલવા માંડે છે. દરમ્યાન કુમારે પુતળીને ઉદ્દેશી જણાવ્યું કે આ શશીપ્રભા મારા હૃદયને અદ્ભૂત આનંદ આપનારી છે. તેની સખી કહે છે કે આનું દિવ્ય રૂપ અને કાન્તિ એવાં છે કે આ કુમારના દેવપણા માટે અંગેને કંઈ શંકા નથી માટે તારા માટે તે યોગ્ય વર છે. પૃથ્વીપીઠ ઉપર સ્પર્શ કરતો હોવા છતાં કુમાર મનુષ્ય હોઈ તેના દિવ્ય વસ્ત્ર અહોભાગ્યનો નિશાનીરૂપ હોવાથી જ આ જિનમંદિરમાં તેનો પ્રવેશ સંભવી શકે છે.

આમ વિચારણા ચાલે છે દરમ્યાન તેણીની માતા શશિકાન્તા ત્યાં આવી પહોંચે છે અને તને તારા પિતા સંભારે છે એમ જણાવી વિમાન મારફત સર્વ જાય છે. હવે અહિં કુમાર પ્રદક્ષિણા કરે છે તેવામાં એક ધ્યાનપરાયણ ચારણ મુનિને જોતાં કુમાર પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરે છે, જેથી કુમારને ભવ્ય પ્રાણી જાણી ધ્યાનનો ત્યાગ કરી કુમારને ધર્મરૂપી કટ્ટપટ્ટકેતુનું મૂળ સમ્યક્ત્વ તથા નવતત્ત્વ અને દેવ શુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવે છે. સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં મનુષ્યે આયુષ્યનો અંધ ન કર્યો હોય તો જીવ કદી દુર્ગતિનો ભાજન બનતો નથી. નવતત્ત્વ પર શ્રદ્ધા થવાથી સમક્ષિ પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈને સ્વાભાવિક રીતે, કોઈને શુરુઉપદેશથી પ્રાપ્ત થાય છે. (પા. ૧૨૬) આ ઉપદેશ સાંભળી કુમાર સમ્યક્ત્વને અંગીકાર કરે છે. પોતાની જાતને સત્ત્વશાળી માને છે. ચારણ મુનિ તે પછી આકાશમાર્ગે વિદાય થતાં કુમાર ખિન્નતા અનુભવે છે.

(અહિં પ્રભુને સમક્ષિ પ્રાપ્તિ થાય છે તેથી આ પ્રથમ ભવ ગણવામાં આવેલ છે.) પછીકરી પરમાત્મને પ્રણામ કરવા જાય છે તેવામાં માર્ગમાં ધ્યાનપરાયણ એક વિદ્યાધરને હે પરમાત્મા ! તમારી

કૃપાથી મારી વિદ્યાઓ સિદ્ધ થાઓ એમ કહેતો સાંભળી આ વિદ્યાધરની વિદ્યાઓ તત્કાળ સિદ્ધ થાઓ એમ કુમાર બોલે છે (જુઓ સજ્જન પુરુષની પરાપકારિતા) એમ કહેતાં કુમારના સત્ત્વના પ્રભાવથી તેની વિદ્યાઓ સિદ્ધ થાય છે. આકાશમાં દુંદુભી લાગે છે, પુષ્પવૃષ્ટિ થાય છે તે જોઈ વિદ્યાધર આશ્ચર્ય પામી કુમારના ચરણમાં પ્રણામ કરી કહે છે કે તમારા કથનથી મારી વિદ્યાઓ જલદી સિદ્ધ થઈ જોઈ તમરા ઉપકારના અલ્લામાં જલદી મારી વિદ્યાઓ આપ ગ્રહણ કરો તેમ વિવેક બતાવી કુમારને વિદ્યાઓ આપે છે, અને મને જે વિદ્યાઓ પ્રાપ્ત થઈ તેનાં કરતાં તમારું દર્શન મારા માટે આધિક હર્ષદાયી છે તેમ વિદ્યાધર કહે છે, તો આપ મહેરબાની કરી હવે સિદ્ધપુર નામના નગરમાં પધારો ! જ્યાં મારા જયસિંહ નામના વિદ્યાધર સ્વામી છે, તેના હું હરિનિકેતન નામનો પ્રિય પુત્ર છું જેથી અમારી રાજ-લક્ષ્મીને સદ્ગળ કરો. પછી અને વિમાનમાં આરૂઢ થઈ વૈતાલ્ય પર્વત તરફ જાય છે, તેમાંમાં સુંદર સાર્થવાહ આવી પહોંચે છે; કુમારનો તે સત્કાર કરે છે તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ કુમાર પોતાના દેહ ઉપર રહેલ દિવ્ય વસ્ત્ર સાર્થવાહને આપે છે એટલે દેવીઓ કુમારને બીજા દિવ્ય આભૂષણ આપે છે, પછી સાર્થવાહનો ઉપકાર માની તેને પ્રયાણ કરવાનું કહે છે અને પોતે સિદ્ધપુર નગરે આવી પહોંચે છે.

(આ પાંચમા સર્ગમાં નલિનીગુહમકુમારનો જન્મ, પર્યટન, રત્નસારનું વૃત્તાંત, શશિપ્રભા કન્યાનું દર્શન, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અને વિદ્યાની સિદ્ધિ આ પ્રમાણે અધિકાર આવેલો છે.)

સર્ગ છઠો (પા. ૧૨૮થી પા. ૧૪૪ સુધી)

અહિં જયસિંહ રાજ પોતાના પુત્રદ્વારા કુમારનું વૃત્તાંત જાણી કુમરનો અનેક રીતે સત્કાર કરે છે. કુમાર ત્યાં નીત્ર નીત્ર મનોહર સ્થાનને જોતો એકાદ કાંચનપુર નગરના ઉદ્યાનમાં આવે છે, જ્યાં “આજ રાત્રિએ આ નગરનો રાજ પોતાની પ્રિયાનો વેણીકાંડ બાંધતા તેમાં રહેલ એક લઘુસર્પે તેને ડાંબ મારવાથી તેનું મૃત્યુ થતાં તે અપુત્ર હોવાથી તેની પ્રજાએ પંચદિવ્ય કરેલ છે એમ હરિવિ-ક્રમદ્વારા સાંભળે છે. દરમ્યાન તે દિવ્યો કુમારની નજીક આવતા ગર્જારવ કરતો હસ્તી કુમાર નલિની-ગુહમને અભિષેક કરી સ્કંધ ઉપર બેસાડે છે, અશ્વ હેપારવ કરે છે, આકાશમાં ચામરો વિંજાય છે, છત્ર મસ્તક ઉપર સ્થિર થાય છે, દુંદુભી લાગે છે, દેવો પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે. (“જુઓ અપરિમિત પુણ્યની નિશાની”)” તે કાળમાં જે રાજ અપુત્ર મરણ પામે તેની ગાદીએ બેસાડવા માટે પંચ દિવ્ય ઉપર પ્રભાણે કરી જે પુણ્યવંત પ્રાણી ઉપર કવચ ઢાળે છે તેને પ્રજા ગાદીએ બેસાડે છે. (આ કાળમાં તેવી પ્રણાલિકા માટે હસ્તી, અશ્વો પણ તેવી જાતના જન્મતા નથી) પછી પ્રજા તેને સન્માનપૂર્વક નગરમાં લઈ જાય છે જ્યાં નલિનીકુમાર વિદ્યાધરેન્દ્ર (રાજ) અને છે.

આ બાબુ શ્રીતિલકપુર નગરનો રાજ શ્રીચંદ્ર પોતાની પુત્રીના વર સંબંધી ચિંતા કરે છે જેથી “શશિપ્રભા તેની સખીદ્વારા જે કોઈ રાધાવેદ કરશે તે મારો સ્વામી થશે; નહિ તો અગ્નિનું શરણ સ્વીકારીશ” એમ રાજને જણાવવાથી રાજ તેની તૈયારી કરાવી અનેક યુવાન વિદ્યાધર રાજાને આમંત્રણ મોકલો નગરની બહાર એક શ્રેષ્ઠ મંડપ તૈયાર કરાવે છે અને આઠ ચક્રવાળા લાંબો સ્તંભ બોલો કરાવી તેની ટોચ ઉપર પુતળી સ્થાપે છે. રાજાઓ આવી પહોંચે છે. પોતાની બહેનની પુત્રી શશિપ્રભા હોવાથી આમંત્રણ અપાયેલ ભુવનભાનુ રાજવી પણ ભાનુશ્રી સાથે ત્યાં આવે છે. હવે અહિં નલિનીગુહમ રૂપ પરાવર્તન કરી વૈરસિંહ નામ ધારણ કરી ત્યાં આવે છે.

હવે કુમારી શશિપ્રભા ત્યાં આવતાં તેણીનું અનુપમ રૂપ દેખી આવેલા રાજાઓ એક યા બીજી રીતે કામાંધ થવાથી અનેક ચેષ્ટાઓ કરી રહ્યા છે. પછી શશિપ્રભા પોતાની સખી સાથે હાથમાં પુષ્પની માળા સાથે આવે છે તેની સખી આવેલા જીદાજીદા રાજાઓના નામ, વય, રૂપ, રાજ્યલક્ષ્મી, વૈભવ, ગુણ શૂરવીરપણું, વગેરેનું વર્ણન કરે છે (પા. ૧૩૦) પછી રાધાવેધ સાધવા માટે ધનુષ્ય ઉપાડતા કોઇક રાજાઓ ધૂંજી જાય છે, કેટલાક અટ્ટહાસ્ય પામે છે, કેટલાક હાંસીરૂપ બને છે, ટીકાપાત્ર થાય છે જ્યારે રાધાવેધ સાધવા કોઇ શક્તિમાન થયા નહિં તે જોઈ રાજા બેદ પામે છે. તે વખતે વૈરસિંહ જિભો થતાં પ્રતિહારી કલાના ધામ તરીકે તેને જણાવે છે. તેને જોઈ શ્રીચંદ્ર રાજા “જેવું કુળ અજ્ઞાત છે, માત્ર મનુષ્ય છે એવો તે કેમ શક્તિમાન થઈ શકશે?” એમ જોતાં ઉચ્ચારે છે તેવામાં નલિનીગુહ્ય કુમાર પોતાના સ્થાન ઉપરથી ઉઠે છે, ત્યાં કુમાર પોતાના ધનુષ્ય ઉપર બાણ ચડાવી તેલના કડાયામાં પ્રતિબિંબિત થતાં “જેમ ભવ્ય પ્રાણી પ્રત્રબ્યાને સ્વીકારે તેમ” પૂતળીને વીંધી નાંખે છે અને કુમારનો જય જયારવ થતાં વાજિંત્ર વાગે છે. અને શશિપ્રભા કુમારના કંઠમાં વરમાળા પહેરાવે છે. આકાશમાં રહેત્ર દેવ દેવીઓ રત્નકૃષ્ટિ કરે છે. અહિં કુમારે વેષ પરિવર્તન કરેલું હોવાથી તેના માતાપિતા વગેરે વિદ્યાધર રાજાઓ આ કોણ હશે તેમ કુમાર માટે વિચારે છે, તેવામાં કુમારે પોતાનું મૂળ રૂપ પ્રગટ કરવાથી માતાપિતા વગેરે આનંદ પામે છે. કુમાર પોતાના માતાપિતાને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરે છે પછી વાજિંત્રના નાદપૂર્વક બંનેનો પાણિગ્રહણ મહોત્સવ કરવામાં આવે છે. શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધર નલિની-ગુહ્યકુમારને આશીર્વાદ સાથે પોતાની પુત્રી શશિપ્રભાને કોઈ દિવસ નહિં ત્યજવા, તેની પ્રત્યે અનુરાગનો ત્યાગ નહિં કરવા શિખામણ આપે છે, તેમ શશિપ્રભાને શિખામણ આપે છે કે-તારા પતિની આજ્ઞામાં નિરંતર રહેજો વગેરે અને બંનેનો સંબંધ ચિરસ્થાયી બને તેમ આશીર્વાદ આપે છે (પા-૧૩૧-૧૩૨ વાંચવા જેવી હકીકત છે.) “પૂર્વ કાળમાં પોતાની પુત્રીને સાસરે વળાવતાં માતાપિતા શિખામણ આપતા હતાં. આ માંગલિક સમયેતે ઉચિત હોઈ તે વખતની માતાપિતાની શિક્ષા અને આશીર્વાદ મનુષ્ય જીવનમાં ઉપયોગી બનતાં અનેક પતી જીવન સુખી નિવડતું હવું આ કાળમાં તેવો રિવાજ જેવાતો નથી હતાં માતાપિતાઓએ પુત્ર પુત્રીઓ આવા આશીર્વાદ અને બોધપાઠ આપવા જરૂરી હોવાથી તે કર્તવ્ય બળવવા જેવું છે.”)

(પૂર્વ કાળમાં લગ્નાદિ પ્રસંગે સાથોસાથ રથયાત્રા, સંઘ સન્માન, દેવભક્તિ, દાન વગેરે ધર્માનુષ્ઠાનો પણ થતા હતા. તેથી અહિં લગ્નની ખુશાલીમાં કુમારે સમસ્ત જિનાલયોમાં પૂજા કરાવી, સંઘનું સન્માન કર્યું, રથયાત્રા મહોત્સવ કર્યો અને તેમ કરી અન્યને સમક્તિ પ્રાપ્ત કરાવ્યું. કેટલાક દિવસો બાદ પિતા જીવનભાનુ રાજવી સાથે કુમાર વિમાનમાર્ગે શ્રીપુર આવી પહોંચે છે. અન્ય વિદ્યાધર રાજાઓ કુમારનો સત્કાર કરવા આવી પહોંચે છે. પછી કુમાર શાસનની અનેક રીતે પ્રભાવના કરે છે. (જીઓ ધર્મી પુરુષો પોતાને વૈભવ, લક્ષ્મી, સુખસંપદ, માનસન્માન મળે ત્યારે તેમજ વ્યાવહારિક સારા પ્રસંગોએ અનેક રીતે જૈન શાસનની પ્રભાવના કરે છે. આપણે આવા પ્રસંગોએ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવાની જરૂર છે”)

હવે પિતાપુત્ર કાંચનપુર નગરે આવે છે. રાજા જીવનભાનુ પોતાના ભાગ્યશાળી પુત્રને જોઈ આનંદ પામે છે અને શુભાનગરીએ હવે મારે જવું જોઈએ તેમજ ત્યાં જઈ મારે આત્મકલ્યાણ પણ હવે સાધવું જોઈએ, એમ નિશ્ચય કરી ત્યાંથી શુભાનગરી જવા પ્રયાણ કરે છે, અને સર્વ શુભા

નગરીના ઉદ્યાનમાં આવેલા જાણી મંત્રી સુયુદ્ધિ નગરને અનુપમ રીતે શણગારે છે. તેમજ નગરની સ્ત્રીઓ કુમારને જોવાથી થતો આનંદ અને એક બીજી આપતી ઉપાલંબો તેમજ નગરનું પ્રવેશ વર્ણન અંધ-કર્તાશ્રીએ અહિં અ પેલ વાંચવા જેવું (પા. ૧૩૩) છે.

કુમાર પોતાના મહેલમાં આવતાં પહેલાં શ્રી જિનેશ્વર દેવની પૂજા, ચૈત્યવંદન કરી, યાચકવર્ગને ધન આપી મહેલમાં પ્રવેશ કરે છે. હવે “ જો મારા ગુરુ આનંદસૂરિ પંચારે તો પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરા ચારિત્ર ગ્રહણ કરું. આ રાજ્ય તો દુઃખદાયી છે ” વગેરે સંસારની વિટંબનાઓનો વિચાર કરી અનેક ધર્મઅનુકાનો પોતે જો પૂર્વે કરેલા છે તેને યાદ કરે છે, અને ભોગવિલાસ રોગ જેવા હોવાથી જેમ અને તેમ જલદી તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. એમ ભુવનભાનુ રાજવી વિચારે છે (હલુકર્મી અને મોક્ષમાં જેને નજીકમાં જવાનું છે તેવા ભગ્યાત્માઓને તેવા જ અનુકાનો તાત્કાલિક મળી રહે છે) તેવામાં ઉદ્યાનપાલક આવી શ્રી આનંદસૂરિજી મહારાજ પધાર્યાની રાગને વધામણી આપે છે. તરત જ કુમાર તથા અંતઃપુર સીડન આચાર્ય મહારાજ પાસે આવી પ્રણામ કરી તેમની પાસે બેસે છે. સૂરિજી મહારાજ દેશના આપનાં જણાવે છે કે-મોક્ષમાર્ગના બે રસાઓ સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ છે. રાગદ્વેષના કારણે મનુષ્યોને તે બંને માર્ગો પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ છે. સંસાર કેવી જાતનો ભયંકર છે. નરક, તિર્થંચ ગતિનાં કેવા દુઃખો છે, ધર્મશી રસાયન સેવન કરનારને જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને બાધિઓ થતાં નથી વગેરે ઉપર બંને ધર્મોનું સંક્ષિપ્તમાં સ્વરૂપ સમજાવી મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉપાયો બતાવે છે (પા. ૧૩૫, દેશના વાંચવા જેવી છે.)

ત્યારબાદ ભુવનભાનુ પોતાના પુત્રને ગાદીએ બેસાડી પોતે ચારિત્ર અંગીકાર કરવાને ઉત્સુક છે એમ સૂરિમહારાજને કહી પોતાના મહેલે આવી પોતાના પુત્ર નલિનીયુદ્ધમનો રાજ્યાભિષેક કરે છે. અને તે વખતે “ પ્રજાજનોને પોતાના પુત્ર નવા રાજ સામે કેમ વર્તવું તે જણાવી નલિનીયુદ્ધમ રાજને પ્રજાની રક્ષા કરવાનું, ન્યાયપૂર્વક રાજ્ય ચલાવવા, સાત વ્યસનો અને ભોગોમાં આસક્તિ, ઉપેક્ષાભાવ-દુર્નૈતો પર વિશ્વાસ ન રાખવો તે સર્વ કરવાથી રાજ્યલક્ષ્મી વધે છે માટે તે ચારનો ત્યાગ કરવો. અપરાધી એવા સેવક ઉપર વાત્સલ્ય ભાવ રાખવો. ષડ્રિપુઓને છતવા. જ્ઞાની પુરુષોનો સંગ કરવો. રાજ્યલક્ષ્મીનું પાલન કરવું. એમ કહી રાજ ભુવનભાનુ દીક્ષા લેવાની સર્વસંમતિ માંગે છે, સર્વ અશ્રુપાત કરે છે. નલિનીયુદ્ધમ પિતાને રોકવા વિનયપૂર્વક પ્રણિપાત કરે છે. (પા. ૧૩૬) છેવટે રાજ સંસારનું અસાર સ્વરૂપ સમજાવી સર્વને શાંત કરે છે. અહિં ભુવનભાનુ રાજવી જિનેન્દ્ર ભગવાન અને શ્રીસંધની પૂજા કરે છે. અનાયોને દાન આપે છે. ચારિત્ર લેતાં પૂર્વે આવી રીતે ધર્મકૃત્યો કરવાના જ હોય છે. પછી રાજ શિખિકા ઉપર આરંભ થાય છે. દીક્ષાની ભાવનાવાળા માતૃશ્રી વગેરે અંતઃપુર અને પૌરજનો વગેરે સહિત ઉદ્યાનમાં આવી પ્રથમ રાજવી વગેરે આનંદસૂરિ મહારાજને પ્રદક્ષિણા આપી પ્રણામ કરી દીક્ષા આપતા માટે વિનંતિ કરતાં તેમને તથા નિર્મળ અંતઃકરણવાળા મંત્રી સામંતો અને અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ વગેરેને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપે છે. નલિનીયુદ્ધમને દેશવિરનિપણું આપે છે. (તે વખતનો કેવો સુખમય કાળ ! રાજ સાથે મંત્રી, રાણીઓ વગેરે અનેક જનો દીક્ષા લેતા હતા. દીક્ષા લેનાર રાજવી પુત્ર પરિવાર, સામંત, મંત્રી તથા પૌરજનોની સંમતિ લેતાં હતાં, સર્વને દીક્ષા લેનાર રાજવી સંસાર-સ્વરૂપ સમજાવી શાંત કરી ચારિત્ર લેતા હતા. “ ધન્ય છે તે વખતના સત્ત્વશાળી મનુષ્યોને ! તે ઉત્તમ યુગમાં જન્મનારા દીક્ષાના ગ્રાહકોના પરિણામ પણ સુલભ હોય છે.) પછી ગુરુમહારાજ ભુવન-

ભાનુ મુનિશ્રીને આ ભાગવતી દીક્ષાનું પાલન ઉત્તમ રીતે કેમ કરવું તે જણાવે છે. (પા. ૧૩૭, ખાસ મનન કરવા જેવું છે.) હવે ત્યાંથી વિહાર કરે છે અને નલિનીગુહ્ય રાજ ખેદ યુક્ત અતીને દીક્ષાના મનોરથને ધારણ કરતો પૌરજનો સાથે પોતાના નગરમાં આવી પહોંચે છે. આદ પદગંગમાં સૂતો છે તેવામાં તેની પાસે હંસ ઉપર બેઠેલી લક્ષ્મીદેવી આવી પહોંચે છે, જેથી એકદમ પદગંગમાંથી બામ થઇ દેવીને પ્રણામ કરે છે. દેવી ઉપદેશ આપે છે કે “ તું ધૈર્ય ધારણ કર. ચરમશરીરીતું જીવન આવું જ હોય. હવે તું તારા માતાપિતા અન્નેને સ્થાને મને સમજ ” તેમ કહી દેવી અતંદ્યન થઇ જાય છે.

કેટલાક સમય પછી રાણી શશિપ્રભા પુત્રનો જન્મ આપે છે અને તે જ વખતે ત્યાં શ્રી આનંદસૂરિ અને જીવનભાનુ મુનિનું આગમન થાય છે. આથી પોતે જન્મેત્ર પુત્રને ભાગ્યશાળી માને છે. ત્યારબાદ પૌરજનો સાથે નલિનીગુહ્ય રાજ આનંદસૂરિ પાસે આવી ત્રણ પ્રતિક્ષણપૂર્વક પરિવાર સહિત તેઓશ્રીને પ્રણામ કરે છે. સુવર્ણકમલ પર બિરાજમાન થયેલા ગુરુ પાસે બેસી, પોતાની જાતને તેમજ પોતાના પુત્રને કૃતકૃત્ય થયેલા જણાવે છે. ગુરુમહારાજ કહે છે કે “ આ સિવાય તું પૂર્વમાં કદિ નહિં જોયેલા એવા અપૂર્વ ઉત્સવો જોઇશ. ” દરમ્યાન નલિનીગુહ્ય રાજ પોતાના માતા પિતાને કેવળજ્ઞાન ઉપદેશ થયાના સમાચાર ગુરુમહારાજવડે જાણે છે અને દેવો આવી મહોત્સવ કરે છે. તે જોયે છે માસકંઠ માટે સૂરિમહારાજને પધારવા વિનંતિ કરીને રાજ પોતાના નગરમાં આવે છે.

આ જાણુ પુત્ર પણ નિરંતર વૃદ્ધિ પામવા લાગતા તેનું નામ હર્ષચંદ્ર પાડવામાં આવે છે.

શ્રી આનંદસૂરિ મહારાજ ત્યાંથી અન્યત્ર વિહાર કરે છે. પછી જીવનભાનુ અને ભાનુશ્રી કેવળી એક માસનું અનશન કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. આનંદસૂરિ મહારાજ પોતાની પાટે વિદ્વાન્ શ્રી વજ્રહત મુનિશ્રીને સ્થાપી અનશન કરી મોક્ષમાં પધારે છે.

એકદા વજ્રહત મુનિ વિહાર કરતાં-કરતાં શુભાનગરીએ પધારે છે. નલિનીગુહ્ય રાજને તેની વધામણી મળતાં કુમાર હર્ષચંદ્ર સાથે રાજ ગુરુશ્રીને વંદન કરવા આવે છે. ગુરુશ્રી દ્વારા પોતાના માતા-પિતા મોક્ષમાં પધાર્યાના સમાચાર જાણી રાજ ખેદ પામે છે. મોક્ષમાં ગયેલા માટે ખેદ ન કરવા ગુરુમહારાજ જણાવે છે. આદ ઉપદેશ આપતાં જણાવે છે કે-મોગો ભોગવીને પણ આ પ્રમાણે આચરણ કરવું જિજિત છે; નહિં તો સ્વજનોનાં વિરહ દુઃખો સહન કરવાં પડે છે. મોહનો વિલાસ મહાન છે. જરાવસ્થા આવતાં કૃશ થતે અને છે, પચેન્દ્રિયોના વિષયો નખળા પડી જાય છે, શરીર કૃશ અને છે વગેરે વૈરાગ્યનું કારણ હોવાથી જે પ્રાણી વૈરાગ્યવાસિત બનતો નથી તે કાં તો દુર્ભવી અથવા અભવી જાણ્યો. માત્ર આસત્રસિદ્ધ જોને સંસારરૂપી વિડંબનાને જાણીને સ્વકલ્યાણ સાધે છે. (પા. ૧૪૦ ખાસ ઉપદેશ વાંચવા જેવો છે.)

ઉપરોક્ત ઉપદેશ સાંભળી, વૈરાગ્ય પામી હું મનના સંયમપૂર્વક ‘ મારા પુત્રને રાજ્યપદ ઉપર સ્થાપીને હું આપની પાસે આપના ચરણકમળમાં સંયમ સ્વીકારીશ ’ એમ ગુરુમહારાજને જણાવી રાજ નગરીમાં આવી, અન્ય વિદ્યાધરો તથા રાજને બોલાવી, કુમારનો રાજ્યાભિષેક કરી, પ્રજા વગેરે સર્વને હર્ષચંદ્ર રાજવી પ્રત્યે અને હર્ષચંદ્ર રાજવીએ પ્રજા, અન્ય રાજવીઓ અને વિદ્યાધરો સાથે કેમ વર્તવું તે માટે યોગ્ય શિખામણ આપે છે. (પા. ૧૪૦) પિતા અને રાજ તરીકે પોતાનું કર્તવ્ય બજાવી મોહનો

લાગ કરી, “ જે વસ્તુ (અપાય) દાનમાં અપાય તે વસ્તુ દાનમાં પ્રાપ્ત કરી શકાય છે ” તેમ જાણી દીનજનોને દાન આપી, જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓનું પૂજન કરી, સાધર્મીવાત્સલ્ય કરી “ નગરના લોકે માં દીક્ષા સ્વીકારનારને હું મહોત્સવ કરીશ ” એમ ઉદ્ઘોષણ કરાવી, અંતઃપુરને અનેક શિખા-મણી આપી, ઈચ્છા હોય તો મારી સાથે સંયમનો સ્વીકાર કરો તેમ જણાવી નલિનીગુહમ રાજ શિખિકા ઉપર આરૂઢ થઈ પરિવાર સહિત પૌરજનોની પ્રશંસા પામતાં, પામતાં હર્ષપૂર્વક દાન આપતાં મનોહર ઉદ્યાનમાં આવી, શિખિકા ઉપરથી નીચે ઉતરી, સુવર્ણ કમળ ઉપર બિરાજમાન થયેલા સૂરિમહારાજને દીક્ષા આપવા માટે વિનંતિ કરે છે અને પરિવાર સહિત સૂરિમહારાજ તે સર્વને દીક્ષા આપે છે. અભિલાષ ધરાવતા નાગરિક લોકો અને હર્ષચંદ્ર રાજ વગેરેને શ્રાવક ધર્મ આપે છે, પછી નલિનીગુહમ મુનિએ વિનંતિપૂર્વક સૂરિમહારાજને, તીર્થંકરનામગોત્ર શી રીતે બાંધી શકાય? તેમ પૂછતાં ગુરુમહારાજ વીશ સ્થાનકો જણાવે છે અને તેમાંથી એક પણ સ્થાનકની આરાધના કરવાથી તે ગોત્ર બંધાય છે. તે વીશ સ્થાનક આ પ્રમાણે-“ ૧ અરિહંત, ૨ સિદ્ધ, ૩ પ્રવચન (શ્રી સંઘ), ૪ સિદ્ધાંત જ્ઞાતા ધર્મોપદેશક આચાર્ય, ૫ (જન્મથી સાઠ વર્ષની વયવાળા) વય સ્થવિર, (ચોથા શ્રીસમવાય અંગ ઉપરાંત અભ્યાસવાળા) તે શ્રુતસ્થવિર, અને (વીશ વર્ષ ઉપરાંતના દીક્ષા પર્યાયવાળા) પર્યાયસ્થવિર-એ પ્રમાણે ત્રણે પ્રકારના સ્થવિર, ૬ સૂત્રના અર્થના તેમજ તે ગ્રન્થના બહુશ્રુત ઉપાધ્યાય, ૭ વાસ્તવિક ગુણોની પ્રશંસા દ્વારા સાધુજનો વિષે પ્રીતિ ૮ જ્ઞાન, ૯ દર્શન, ૧૦ વિનય, ૧૧ ચારિત્ર, ૧૨ અજ્ઞચર્ય, ૧૩ ક્રિયાઆચરણ, ૧૪ ક્ષણે ક્ષણે સમયે સમયે સંવેગ સુધ્યાન અને આસેવના વગેરે દ્વારા તપશ્ચર્યા, ૧૫ ગૌતમપદ, ગણુતરપદ ૧૬ શ્રી જિનપદ-કેવળી ભગવંત, ૧૭ સંયમ, ૧૮ અધ્યયનપૂર્વક અભિનય જ્ઞાન, ૧૯ સર્વજ્ઞલાપિત શ્રુતપદ, ૨૦ શ્રી તીર્થંકર શાસનની પ્રભાવના (તીર્થપદ) આ પ્રમાણે તમારે હમેશા આરાધના કરવા યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરવો. તે રીતે આરાધના કરતાં, ગુરુ સાથે વિચરતાં અગીઆર અંગના જ્ઞાતા બને છે. પછી અવધિજ્ઞાની બને છે અને ગુરુ આજ્ઞા લઈ બીજા મુનિઓ સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. અનેક સ્થળોએ વિચરી અનેક જીવોને પ્રતિબોધતા જિનશાસનની પ્રભાવના કરતાં તે રાજર્ષિ વીશ સ્થાનકના આરાધનથી તીર્થંકરનામગોત્ર બાંધે છે.

હવે નલિનીગુહમ રાજર્ષિ શુભા નગરીમાં રહેલ પોતાના ગુરુ વજ્રહત્તને વંદન કરવા આવે છે, જેથી હર્ષચંદ્ર રાજ ત્યાં આવે છે. નલિનીગુહમમુનિ ગુરુમહારાજને વંદન કરે છે, પછી તેમણે તીર્થંકરનામગોત્ર બાંધેલું હોવાથી ગુરુમહારાજ ધન્યવાદ આપે છે. નલિનીગુહમ મુનિ ગુરુને ‘આપના ઉપકારનું ફળ છે’ તેમ જણાવતાં કહે છે કે-નિષ્પેજન વાત્સલ્યવાળા તુષ્ટ અનેક ગુરુમહારાજ જે આત્મહિત સાધી આપે છે, તેમાંનું કંઈપણ માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ, પ્રિયા કે મિત્ર કરી શકતા નથી. ધર્મચાર્યના ચરણકમળમાં નમસ્કાર કરનાર પ્રાણી જે સુખ પ્રાપ્ત કરે છે તે સુખ રાજા, ચક્રવર્તી કે ઇન્દ્ર કરી શકતા નથી વગેરેથી ગુરુનું બહુમાન કરે છે.

ત્યારબાદ હરિશ્ચંદ્ર રાજવી નલિનીગુહમ મુનિવરને નમસ્કાર કરી, વિહાર સંબંધી સુખશાતા પૂછી લાંબા વખત સુધી વૈયાવચ્ચ કરી પોતાને આવાસે જાય છે.

અહિં વજ્રહત્ત કેવળી મહારાજ અન્ય વિહાર કરી પોતાના સ્થાને નલિનીગુહમ મુનિવરને સ્થાપન કરે છે અને ‘હવે તમારે મુનિજનરૂપી યૂથની રક્ષા કરવાની છે’ તેમ શિખામણ આપી એક માસનું અનશન કરી વજ્રહત્ત કેવળી ભગવાન મોક્ષમાં પધારે છે. નલિનીગુહમ મુનિ લાંબા વખત સુધી વિચરી અને

પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરતાં કરતાં પ્રસન્નચંદ્ર નામના શિષ્યને સ્વસ્થાને સ્થાપી, એક માસનું અનશન કરી, સત્તર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા, અસાધારણ કાંતિવાળા મહાશુક્રદેવલોકમાં ઇન્દ્રના સામાનિક દેવ થાય છે. તે દેવલોકના દેવો પોતાના અવધિમાનના બળવડે ચાર નારકપર્થિત અને ઉચ્ચ પોતાના વિમાનની ધ્વજ સુધી જોઈ શકે છે. સાડાસત્તર મહિને શ્વાસોશ્વાસ લેતાં તે દેવ સાડાસત્તર હજાર વર્ષે આહાર ગ્રહણ કરે છે. ચાર હાથના દેહ પ્રમાણવાળા તે દેવો ધર્મ વિરોધી પ્રાણીઓને એક અંશ પણ માન આપતા નથી. શ્રી જિનનામકર્મના ઉદ્ધતી ત્રણ જગતનો હું ઉપકાર કરીશ એમ જાણતા હોઈને તે સ્વર્ગમાંથી વ્યવનક્રિયા તેમને દુઃખદાયી બની નહિ.

કોઈ એક વખતે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવંતનું કેવળ કલ્યાણક જણી શકેન્દ્રે ઘંટારવ વગાઓ. તે સાંભળી અને કલ્યાણક ઉજવવા ઇંદ્ર મહારાજ આવે છે. તેની સાથે તે ઇન્દ્રને (નચિની-ગુહમનો જીવ) સામાનિક દેવ ત્યાં જાય છે, ત્યાં સમવસરણી ભૂમિમાં આવ્યા બાદ વિમાનથી નીચે ઉતરી ભક્તિપુરસ્સર તે દેવ શ્રીજિનેન્દ્ર ભગવંતને નમસ્કાર કરી સર્વ ભાષામાં સમજાય તેવી પરમાત્માની દેશના સાંભળી “બીજ દેવ કરતાં મારી સાથેના આ દેવની કાંતિ વધારે કેમ છે ? તેમ શકેન્દ્રે પૂછતાં જિનેશ્વર ભગવંત કહે છે કે-આ નિષ્પાપ દેવનો જીવ તીર્થંકર પરમાત્માનો જીવ હોવાથી કાંતિ અને બીજ દરેક વસ્તુમાં બીજ દેવોથી ચઢિયાતો છે. તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન ક્યારે કર્યું ? ક્યાં જન્મ ધારણ કરશે ? કેટલામા તીર્થંકર ભગવંત થશે ? વગેરે હકીકત શકેન્દ્રના પૂછવાથી જિનેન્દ્ર દેવ કહે છે, જે સાંભળી પર્ષદા આનંદિત થઈ અને તીર્થંકરનામકર્મની પ્રાપ્તિમાં પ્રયત્નશીલ થાય છે.

ત્યારબાદ શકેન્દ્ર પોતાનું અર્ધું સિંહાસન તે દેવને આપી સત્કાર છે અને તે પછી દેવ પણ પોતાના આવાસે (સાતમા દેવલોકે) જાય છે. ઉપર પ્રમાણે નલિનીગુહમ રાજર્ષિ અને દેવભવ એ બે ભવનું વર્ણન આ સર્ગમાં પૂર્ણ થાય છે.

(આ છઠ્ઠા સર્ગમાં કાંચનપુરમાં રાજ્યપ્રાપ્તિ, રાધાવેદધારા શશિપ્રભાની પ્રાપ્તિ, પિતા ભુવનભાનુનું વ્રતગ્રહણ, પોતાને સંયમગ્રહણપ્રાપ્તિ અને સાતમા દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ આટલી હકીકત આવેલ છે.)

—❦—

સર્ગ સાતમો (પા ૧૪૫ થી પા ૧૬૫ સુધી)

શ્રી જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આવેલ સિંહપુર નામના નગરના વિષ્ણુ રાજા અને તેમની વિષ્ણુ રાણીના ઉદરમાં શ્રી નલિનીગુહમનો જીવ મહાશુક્ર દેવલોકમાંથી અવી જ્યેષ્ઠ વદી જડના દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવ્યે છતે માતા વિષ્ણુદેવીના ઉદરમાં આવે છે. તે સમયે અર્ધ નિદ્રાવસ્થામાં સૂતેલ તે વખતે ૧. સફેદ ચાર દંતુશળવાળો હસ્તિ, ૨. પુષ્ટ, સારા બાંધાવાળો ઉજ્જવળ વૃષભ, ૩. પાતળી કડીવાળો સિંહ, ૪. સુવર્ણ કળશોદ્ધારા અભિષેક કરાતી લક્ષ્મી દેવી, ૫. વિકસિત પુષ્પવાળી યુગલ પુષ્પમાળા, ૬. હરણના લાંછનવાળો ચંદ્ર, ૭. અધકારને દૂર કરનાર સૂર્ય ૮. દિવ્ય પુષ્પ-માળાથી વિંટાયેલ પૂર્ણકુંભ, ૯. મહાધ્વજ, ૧૦ ઉજળા મોજાવાળું પદ્મ સરોવર, ૧૧. તેવો જ સમુદ્ર, ૧૨. દિવ્ય રતના સમૂહથી સુશોભિત દેવવિમાન, ૧૩. અત્યંત કાંતિવાળો રત્નસમૂહ અને ૧૪. નિર્ઘૂમ અગ્નિ એ ચૌદ સ્વપ્નો પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતાં વિષ્ણુ માતા ભુજે છે. તે જોઈને જાગી વિષ્ણુ રાજા પાસે આવી જણાવે છે. પછી રાજા “દેવાદિકથી પૂજાયેલ કલ્યાણરૂપી

વેલડીના અંકુરા સમાન પુત્ર પ્રાપ્ત થશે ” તેમ જાણી, અતિ આનંદ પામી, માતા પોતાના વસ્ત્રને છેડે શકુનતી ગાંઠ બાંધે છે. (સારું સ્વપ્ન આવે ત્યારે મનુષ્યે સૂઢ ન જતાં પોતાના વસ્ત્રના છેડે ગાંઠ બાંધવી અને નિદ્રા ન લેતાં પ્રાતઃકાળ સુધી પરમાત્માનું સ્મરણ કરવું જેથી તે શુભ સ્વપ્ન સારું ફળ આપે છે.) આ બાળુ હર્ષભર ઇન્દ્રોએ એક સાથે આવી, પ્રભુની માતાને નમસ્કાર કરી, “જગતને પ્રકાશિત કરનાર પુત્રને જન્મ આપનાર તમે પ્રશંસાને પાત્ર છો,” વગેરે માતાની સ્તુતિ કરી સુગંધી જળપુષ્પની વૃષ્ટિ કરી દેવેન્દ્રો સ્વર્ગમાં જાય છે.

સવારમાં વિષ્ણુ રાજ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવે છે. સ્વપ્નપાઠકો ૧ હસ્તિના સ્વપ્નથી આપના પુત્ર દાન-ધનની વૃદ્ધિ કરનાર, ૨ બળદના સ્વપ્નથી સમસ્ત પૃથ્વીના ભારને વહન કરનાર, ૩ સિંહના સ્વપ્નથી અત્યંત બીજી બનશે, ૪ લક્ષ્મીદેવીના સ્વપ્નથી મેરુપર્વત પર તેમનો અભિષેક થશે, ૫ પુષ્પમાળાના સ્વપ્નથી દેવસમૂહથી પૂજાશે, ૬ ચંદ્રના દર્શનથી નેત્રને આનંદ આપનાર તેમજ કલાના ભંડાર બનશે, ૭ સૂર્યના દર્શનથી જનતાના શોકને દૂર કરશે, ૮ ધ્વજના દર્શનથી જગતરૂપી મંદિરના શિખર પર સ્થિત થશે, ૯ જળથી પરિપૂર્ણ સુવર્ણ કુંભના દર્શનથી સંતાપ દૂર કરનાર થશે, ૧૦ પદ્મ સરોવરના જોવાથી લક્ષ્મીના આવાસભૂત બનશે, ૧૧ સમુદ્રના સ્વપ્નથી ગુણરૂપી રત્નનો સમુદ્ર બનશે, ૧૨ વિમાનના દર્શનથી તેઓ સ્વર્ગમાંથી આવ્યા છે તેમ સૂચવે છે, ૧૩ રત્નસમૂહ જોવાથી પુરુષરત્નોથી સેવા કરાશે અને ૧૪ અગ્નિના જોવાથી સફળ કર્મને દગ્ધ કરનાર થશે. જેમના ચરણની સેવા દેવેન્દ્રો પણ કરશે તેવો તીર્થંકર પુત્ર ત્રણ જગતનો સ્વામી આપનો પુત્ર થશે. પછી સાત પેઢી ચાલે તેટલું દ્રવ્ય સ્વપ્નપાઠકને આપે છે. તીર્થંકર ભગવંતે જ્યારથી ગર્ભમાં આવે છે ત્યારથી તે દેશમાં ધન, ધાન્ય સુવર્ણાદિકની વૃદ્ધિ થવા માંડે છે તે રીતે અહિં પણ થાય છે.

વિષ્ણુ રાજના મહેલમાં સુવર્ણ અને માણિક્યથી જડેલી દેવતાધિષ્ઠિત એક શ્રેષ્ઠ શય્યા હતી, જેના ઉપર કોઈ મનુષ્ય બેસે તો ઉપદ્રવ થતો, તેથી તેના ઉપર કોઈ બેસી શકતા ન હોતા. પ્રભુની માતાને તેના પર બેસવાનો દોહડ થવાથી તેના પર બેસા પરંતુ પ્રભુના પ્રભાવથી દેવોએ ઉપદ્રવ ન કરતાં માતાની રક્ષા કરી. ગૃહવ્યવસ્થા સંબંધી સમસ્ત કાર્યની વ્યવસ્થા ગૃહના નાયકની જેમ સૌધર્મપતિ ઇન્દ્ર કરવા લાગ્યા.

કાગણુ વહી ૧૨ ના દિવસે ચંદ્રશ્રવણ નક્ષત્રમાં, તેમજ બધા ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાને આવતાં શ્રી વિષ્ણુ-દેવી પુત્રરત્નનો જન્મ આપે છે. કાશ્યપગોત્રમાં ભગવંતનો જન્મ થાય છે. ત્રણે ભુવનોમાં અચાનક પ્રકાશ પ્રસરે છે. તરત જ આસનકંપથી અવધિજ્ઞાનદ્વારા ભગવંતનો જન્મ જાણી અધોમોકમાં રહેનારી આઠ દિગ્ગુમારિકાઓ ત્યાં આવી માતા અને પ્રભુને નમી જમીન સાફ કરે છે. બિંદુસ્રોતની આઠ કુમારિકાઓ આવી સૂતિકાગૃહની ચારે બાજુ ગંધોદ્ગતની વૃદ્ધિ કરે છે, પૂર્વ રૂચકની કુમારિકા હસ્તમાં દર્પણ ધરતી, પશ્ચિમ દિશાની આઠ કળાને ધારણ કરનારી, દક્ષિણ રૂચકની આઠ વીંઝણને (પંખાને) હાથમાં ધારણ કરનારી, ઉત્તર રૂચકની આઠ ચામારને વિંઝતી કુમારિકાઓ, રૂચકપર્વતની વિદિશામાંથી પણ દીપકને ધારણ કરતી ચાર કુમારિકાઓ આવી પોતાની દિશામાં પ્રભુના ગુણગાન કરતી જભી રહે છે. પછી મંદપરૂચકની ચાર કુમારિકાઓ આવી ચાર આંગળ શેષ રાખી પરમાત્માના નાળતું છેદન કરી, ખાડો ખોદી, તે ખાડાને રત્નોથી ભરી તેના ઉપર દુર્વાઓથી વિશાળ પીઠિકા બાંધે છે. સૂતિકાગૃહની પશ્ચિમ દિશા ત્યાં જઈ ત્રણ દિશાઓમાં કદલીગૃહમાં પ્રભુ સહિત માતાને લઈ જઈ રત્નસિંહાસન પર બેસાડી બન્નેનું અભયંગન (સુગંધી તેલોનું માર્જન) કરી પૂર્વદિશાના કદલીગૃહમાં સ્નાનાભિષેક

કરી દિવ્ય વસ્ત્રો આભૂષણોથી અલંકૃત કરી, ઉત્તર દિશાની કદલી ગૃહમાં લઈ જઈ સિંહાસન પર બેસાડી હિમાચલ પર્વતના ગોશીર્ષ ચંદનની ભસ્મ કરી તે બન્નેને રક્ષા-પોટલી બાંધી વગેરે રીતે ભક્તિ કરી બન્નેને સૂતિકાગૃહમાં લાવી સ્તુતિ કરી બેઠી રહે છે.

આઠ પરમાત્માનો જન્મ થતાં ઇંદ્ર મહારાજાઓના આસનો કંપવાથી અવધિરાનદ્વારા સૌધર્મેન્દ્ર અગિયારમા તીર્થપતિ તીર્થ કર ભગવાનનો જન્મ થયો જાણી સિંહાસન અને પાદુકાનો ત્યાગ કરી, ભગવંત પ્રતિ સાત આઠ પગલાં ચાલી નમી શક્તવ-સ્તુતિ કરી આસન પર આવી પ્રભુનો જન્મ થયો છે, તેમ નૈગમેષી દેવને જણાવતાં આજ્ઞા કરવાથી ચોજનપ્રમાણ સુશોભા નામની ઘંટા વગાડી તે દ્વારા સર્વ દેવોને ભસ્મક્ષેત્રમાં પ્રભુજન્મ થયાની વધામણીની જાહેરાત કરે છે, જેથી સર્વ દેવો આનંદ પામે છે. ઇંદ્ર મહારાજની આજ્ઞાથી પાલક નામના દેવે એક લાખ જોજનના વિસ્તારવાળું વિમાન તૈયાર કરતાં ઇંદ્ર મહારાજ પરિવારયુક્ત તે વિમાન પર ચડ્યા અને પ્રયાણ કરતાં સિંહપુર નગરે આવી પરમાત્માના આવાસને પ્રદક્ષિણા દઈ વિમાનમાંથી ઉતરી પરમાત્મા તથા તેની માતાને પ્રણામ કરી “ તમે પરમાત્માનો જન્મ આપી ત્રણે જગતને વંદન કરવા યોગ્ય અને ધન્યવાદને પાત્ર થયા છે. ” વગેરે શબ્દોથી સ્તુતિ કરી (પા. ૧૫૦) પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ માતા પાસે મૂકી અવસ્થાપિની નિદ્રા માતાને આપી ઇંદ્રે પોતાના પંચરૂપ વિકુર્વી એકરૂપથી બન્નેને હસ્તોમાં ચંદન ચર્ચી પરમાત્માને ધારણ કરી, બીજા રૂપવડે છત્ર ધારણ કરી, ત્રીજા અને ચોથા રૂપવડે બન્ને બાજુ ચામર વિંઝવા લાગે છે. અને પાંચમા રૂપવડે હસ્તમાં વજ્ર ધારણ કરી પાળાની માફક પ્રભુની આગળ ચાલી મહર્ષિક દેવો સાથે મેરુપર્વત ઉપર આવી પહોંચે છે. ત્યાં અતિપાંડુકબલા નામની શિલા પર રહેલા સિંહાસન ઉપર બોળામાં પરમાત્માને લઈ ઇંદ્રમહારાજ બેસે છે જ્યાં બીજા ઇંદ્ર મહારાજાઓ કરોડો દેવો સહિત આવી પહોંચે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, વ્યંતરેન્દ્રો તથા ભવનાધિપતિઓ વગેરે સમસ્ત ઇંદ્રો પરમાત્માને પ્રણામ કરી પોતાને સ્થાને બેસે છે. પછી અમ્યુતેન્દ્રના આદેશથી તીર્થજળ લાવવા દેવોએ (૧) સુવર્ણના, (૨) રૂપાના, (૩) રત્નના, (૪) સુવર્ણ તથા રૂપાના, (૫) સુવર્ણ તથા રત્નના, (૬) રૂપા તથા રત્નના, (૭) સુવર્ણ, રૂપુ, તથા રત્નના અને (૮) માટીના મળી આઠ હજાર ને આઠ કુંભો બનાવી, તેને કેશર, પુષ્પમાળા, ચંદનથી ચર્ચી જળથી પરિપૂર્ણ કરે છે જે વખતે વાજિત્રો વાગે છે.

કેટલાક ઇંદ્રો મણિજડિત દર્પણ પરમાત્માને દેખાડે છે, કેટલાક કૃષ્ણાગર ધૂપ ઉમેરે છે, તે વખતે કલ્પ આચારને જાણનાર બીજા આઠ ઇંદ્રો ભક્તિપૂર્વક પરમાત્માનો સ્નાનાભિષેક કરે છે. પછી સૌધર્મેન્દ્રની જેમ હિંશાનેન્દ્ર પણ ચાર રૂપો વિકુર્વી પ્રભુને બોળામાં બેસાડે છે તે વખતે ચાર ઉજવળ વૃષભના રૂપ વિકુર્વી તે ચાર વૃષભોના શિંગડામાંથી આઠ ધારાઓવડે પરમાત્માને સ્નાન કરાવે છે અને પછી સુગંધી વસ્ત્રોવડે શરીર લુંછી સૌધર્મેન્દ્રે કલ્પવૃક્ષના પુષ્પોવડે પૂજા કરી, દિવ્ય આભૂષણો પહેરાવી પ્રભુ સન્મુખ મનોહર અક્ષતથી આઠ મંગળો આગ્રેખી પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે (પા. ૧૫૧-૧૫૨) ચાર આઠ બીજા ત્રેસઠ ઇંદ્રો નંદીશ્વર દ્વીપે જાય છે અને સૌધર્મેન્દ્ર પાંચ રૂપે કરી પ્રભુને સિંહપુર નગરમાં જઈ માતાની પડખે મૂકી, પ્રતિબિંબ સંહરી લઈ અને પ્રભુ જુએ તેમ સન્મુખ ગેડીઝો અને ઓશીકિ રેશમી વસ્ત્ર, બે કુંડલો મૂકી “ જે કોઈ પ્રભુ અને પ્રભુની માતાનું અનિષ્ટ ચિંતવશે તેનું મસ્તક સાત પ્રકારે ઓરડાની માફક ભેદાઈ જશે ” એવી ઉદ્ઘોષણા કરી, સિંહપુરમાં સુવર્ણ, રત્ન, સુગંધી જળ, પુષ્પોની શ્રદ્ધ કરી, પરમાત્માને નમસ્કાર કરી, પરમાત્માના અંગૂઠામાં અમૃત સિંચી, પાંચ દેવાંગનાઓને ધાવમાતા

તરીકે રાખી, નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ સર્વ છદ્મો વગેરે મળી, અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ કરી, સર્વે પોતપોતાને સ્થાને ભય છે.

પ્રાતઃકાલે વિષ્ણુદેવી જાગી ઊઠતાં સર્વ દિવ્યઅલંકાર વિ. થી ભૂષિત પુષ્પમાળા સહિત પુત્રને જોઈ હર્ષિત થાય છે. પ્રિયવંદા નામની દાસી રાજ પાસે જઈ પુત્રજન્મની વધામણી આપે છે. રાજ દાસીને પુષ્કળ દાન આપે છે અને આખા શહેરને શણગારવા હુકમ આપે છે. દીનજનોને દાન આપે છે. પછી વિષ્ણુ રાજ અંતઃપુરમાં આવી સર્વાંગે સુંદર એવા પોતાના પુત્ર-પરમાત્મને જોઈ પરમ હર્ષ પામે છે. મહોત્સવપૂર્વક છઠ્ઠી જાગરણાદિક કરી આરમે દિવસે પોતાના સ્વજનવર્ગને બોલાવી ભોજન, વસ્ત્ર અને અલંકારોથી બહુમાન કરે છે. દિવ્ય વસ્ત્રોથી ઢંકાયેલા અક્ષત પાત્રો રાજમંદિરમાં આવવા લાગે છે તે વખતે “પ્રભુ જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે દેવાધિષ્ઠિત શય્યાનું માતાએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી અતીવ હર્ષદાયી એવું પ્રાકૃત ભાષામાં” “સિદ્ધજંસ” અને સંસ્કૃતમાં “શ્રેયાંસ” એવું પ્રભુનું નામ સ્થાપન કરે છે. હવે પરમાત્મા દેવ અને રાજઓથી પાલન કરાતાં દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામે છે. અહિં ગ્રંથકાર મહારાજ પોતાની વિદ્વત્તાપૂર્ણ કલમે પરમાત્માની શરીર-સૌંદર્યતાનું અપૂર્વ, અનુપમ વર્ણન કરે છે જે યથાર્થ છે. તે ખાસ વાંચવા જેવું છે જે વાંચતા પરમ આનંદ થાય છે. (પા. ૧૫૪-૧૫૫)

પરમાત્માનો દેહ એ શી ધનુષ્યની ઊંચાઈવાળો હતો અને એક હજાર ને આઠ ઉત્તમ લક્ષણો સહિત સુશોભિત, કલાથી સ્વયં આલિંગન અપાયેલ, ત્રણ ગાનને કારણે નિર્મળ બુદ્ધિવાળા, વાણીથી અમૃતને વરસાવનારા, જન્મથી શાસ્ત્રજ્ઞાનને અંગે સર્વ કોઈને આશ્ચર્યને પમાડનારા, યુવાવસ્થા, સૌંદર્ય, સૌભાગ્ય, ભાગ્ય, લક્ષ્મી, યુગ્મ અને કીર્તિશ્રી આભૂષણો પ્રભુને પ્રાપ્ત થયેલા હતા (દરેક તીર્થંકર પરમાત્માને દેહની ઊંચાઈની તરતમતા સિવાય ઉપરોક્ત બાબતોની પ્રાપ્તિ હોય છે.)

એક દિવસ મંત્રી, સામંતો અને રાજઓથી શોભિત રાજસભામાં વિષ્ણુ રાજ બેઠેલા છે, ત્યાં અન્ય કોઈ રાજના મંત્રીઓ રાજ્યસભાના દ્વારે આવેલા જાણી રાજ તેમને પ્રવેશ કરાવે છે, તેવામાં રાજનો જમણો હસન ફરકે છે. તેઓ આવતા રાજને પ્રશુભ કરે છે, રાજ તેને આસન આપે છે, તેવામાં સુંદર વસ્ત્રાભૂષણથી અશ્વકૃત થયેલ શ્રી શ્રેયાંસકુમાર રાજસભામાં આવી પહોંચે છે, તે વખતે સભાજનો ઊઠી પ્રભુને નમસ્કાર કરે છે. (પા. ૧૫૫)

તે પ્રધાન પુરુષો શ્રેયાંસકુમારનું મનોહર સ્વરૂપ નિહાળી પોતાનો જન્મ સફળ માને છે અને વિષ્ણુરાજને ‘આવા કુમારનો જન્મ આપી ત્રણ લોકમાં આપની જાતને પ્રસિદ્ધ કરી છે’ આપ ધન્યવાદને પાત્ર બન્યા છો” વગેરે ઉચ્ચિત પ્રશંસા કરે છે. હવે રાજ તેમને અહિં આવવાનું કારણ પૂછતાં તેઓ જણાવે છે કે-આ ભરતક્ષેત્રને વિષે કાંપિદ્યપુર છે. ત્યાંના આનંદવર્ધન રાજને આનંદશ્રી નામની પત્ની છે જેણીએ સ્વપ્નમાં કલ્પલતા જોઈ આનંદવર્ધનને જણાવતાં તે આનંદ પામે છે અને તે સ્વપ્ન સૂચિત સફળયુગ્મપત્ન પુત્રી જન્મે છે. પુત્રી ગર્ભમાં આવ્યા બાદ લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થવાથી પુત્રીનું શ્રીકાન્તા નામ રાખે છે. તે પુત્રીના જન્મથી અચિંત્ય પ્રભાવનું વર્ણન કરી શ્રીકાન્તાના શરીર, રૂપ અને દરેક દરેક અંગોપાંગનું ગ્રંથકર્તા પૂજ્ય આચાર્યદેવ અપૂર્વ અનુપમ વર્ણન કરે છે જે વાંચવા જેવું છે (પા. ૧૫૬-૧૫૮)

આવી સુંદર સ્વરૂપવંત શ્રીકાન્તાના અસૌલિક યુગ્મને અનુરૂપ વરને નહીં પ્રાપ્ત કરતો રાજ ચિંતાતુર બને છે, તેવામાં કોઈએક નિમિત્તશાસ્ત્રને જાણનાર પંડિત ત્યાં આવી પહોંચતાં શ્રીકાન્તાનો વર કાણુ થશે ? તેમ પૂછતાં શ્રીકાન્તાના લક્ષણો નિહાળી તે જણાવે છે કે-આ તમારી પુત્રી ચક્રવર્તીની પટરાણી થશે.

રાજ્યએ તેની ખાત્રી માંગવાથી (૧) આ તમારા નગર કાંપિલ્યપુરની પૂર્વ દિશામાં રહેલ નદીમાં માતલી નામના સારથીવાળા ધંત્રનો રથ પસાર થશે, (૨) અત્યંત જાડી તે નદી લખાઈને આવેલા તે વ્યક્તિને માર્ગ આપશે, તેમજ નિવાસને યોગ્ય આવાસ પણ આપશે. (૩) પોતાનો પ્રવાહ ખીણ બાજુ વહેવ રાવશે, (૪) તમારો ઉજ્જવલ ક્રાંતિવાળો જયકલશ નામનો ચાર દાંતવાળો પદ્મસ્થિત આલાન સ્તંભને જાએડી નાંખી તેનો સન્મુખ ચાલશે, (૫) અશોકવનની નજીક રહેલ દિવ્યમંદિરમાં રહેલ કુબેર નામનો યક્ષ અચાનક જાઓ થઈ તેનું સ્વાગત કરશે, (૬) અશોકવૃક્ષ નિષ્કારણુ વિકસિત બનશે અને (૭) વળી તેના પ્રભાવના કારણે અશોકવૃક્ષનો છાયા વૃક્ષની માફક ફિલસના ભાગમાં કે પછીના ભાગમાં પણ સ્થિર રહેશે. આ પ્રમાણે સાત કારણો જાણી રાજા હર્ષ પામે છે અને પુત્રીના વર સંબંધી તેની ચિંતા નાશ પામે છે. એક વખત રાજા વિચારે છે કે “મૂર્ખ લોકો પ્રાપ્તિ ન થવાના કારણે ફેાગટ સંતાપ પામે છે, કોઈ એક પુત્રી પણ એવી હોય છે કે અબુધ્ધ્યને પ્રાપ્ત કરે છે.” (નિમિત્ત શાસ્ત્ર સાચું છે તે કાળમાં જ્યોતિષશાસ્ત્રના જાણુનારા પણ અદૃશ્ય વસ્તુને સ્પષ્ટ રીતે જણાવી શકતા હતા. હાલના કાળમાં તેવા નિમિત્તશાસ્ત્રોના જાણુકારો પણ નથી)

કેટલાક દિવસો બાદ શ્રીકુંડિનપુર નગરના શશિશેખર રાજાનો પુત્ર અને આનંદશ્રીનો ભાઈ જયસિંહ પોતાના સૈન્ય સાથે કાંપિલ્યપુર નગરમાં આવે છે અને ત્યાંના રાજા આનંદવર્ધનના દર્શન કરી ખીજે દિવસે જયસિંહ પોતાની બેનને નમસ્કાર કરા જતાં પ્રણામ કરી ત્યાં બેઠેલ શ્રીકાન્તા કુમારીને પોતાના બોળામાં બેસાડે છે. પોતાની બહેનને જયસિંહ બે કુંડલો બેઠ ધરે છે તેમાં શ્રીકાન્તાનું કોતરેલું નામ જોઈ પૂછે છે કે તેમાં કોનું નામ છે ? (દરમિયાન કુમારી શ્રીકાન્તા તે કુંડલો પોતાના કાનમાં પહેરે છે) અને જયસિંહ “તે કુંડલો કેવા પ્રભાવશાળી, સૂર્ય સમાન અને જેનું ચરિત્ર અમૃત સરખું છે એવા શ્રેયાંસકુમારના રૂપ, યુગ્મ, પુણ્ય, પ્રભાવ વગેરેનું વર્ણન પોતાની બહેન પાસે કરે છે (પા. ૧૫૯) મામાનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રશંસા યુક્ત વૃત્તંત સાંભળતા શ્રીકાન્તા સાવધાન થઈ બરાબર શ્રવણ કરે છે. અહિં જયસિંહ શ્રેયાંસકુમારનું ચરિત્ર જન્મથી માંડીને અત્યાર સુધીનું સંભળાવે છે, એક દિવસ મારા પિતા કુંડિનપુરમાં રાજસભામાં બેઠા હતા તેવે વખતે આપણા નગરના દાનશૂર શ્રેષ્ઠીનો આશ્રકુમાર નામનો પુત્ર પિતાની આજ્ઞા લઈ રાજસભામાં આવી રત્નથી ભરેલ પાત્ર ચૂકી પ્રણામ કરી બેસે છે. તેણે બેઠ મૂકેલાં અમૂલ્ય રત્નો ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયાં તેમ પૂછતાં તે આશ્રકુમાર જણાવે છે કે હું પ્રયાણ કરતો કરતો એક દિવસ સિંહપુરનગરે જ્યાં વિષ્ણુ રાજાને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો હતો. ત્યાં પહોંચ્યો ત્યાં પુત્ર જન્મ્યો હતો તેનો જન્મ મહોત્સવ મેરુપર્વત ઉપર સુરાસુરોએ કર્યો હતો, તે વખતે દેવોએ તે સમસ્ત નગરમાં રત્ન, સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી હતી તે માંહેના રત્નો વગર પ્રયત્ને પ્રાપ્ત થયા હતાં અને ત્યાં તેને લઈને જે નવા નવા કુતસવો જોયાં તેનું વર્ણન હજાર જાણુઓ ઈંદ્ર પણ ન કરી શકે. વળી હે નાથ ! તે કુમારનું અદ્ભૂત રૂપનું વર્ણન સાંભળતાં મનુષ્યની જૂખ, તૃષ્ણા અને દુઃખ પણ નાશ પામી જાય છે. (પા. ૧૬૦) એક શ્રેયાંસકુમારનું લોકોત્તર ચરિત્ર સાંભળીને કુમારને જોવાની ઈચ્છા થતાં સિંહપુર દૂર હોવાના વગેરે કારણથી મારા પિતાને જણાવ્યા વગર હું ચાલી નીકળ્યો અને કાળક્રમે માર્ગ પૂર્ણ કરી હું જેવો સિંહપુર નગરમાં પ્રવેશ્યો તેવામાં પરિવાર યુક્ત કોઈ એક યુવાન પુરુષે અશ્વથી નીચે ઉતરીને મને નમસ્કાર કરી અશ્વ ઉપર આપ સવારી કરો એમ હાથ જોડીને તેણે કહેતાં આ ઉત્તમ યુક્ત મને થયેલાં છે અને શ્રીશ્રેયાંસનાથ ભગવાનની ભક્તિરૂપી વેલડી-કલ્પલતા ફળવાનું પુણ્યોત્પત્તિરૂપ કાર્ય જાણી હું તે યુવકની સાથે તેને

આવાસે ગયો. ત્યાં ભોજન વસ્ત્રાદિકથી સન્માન કરી “આપ મારા સ્વામી છો, હું આપનો સેવક છું, આ સમગ્ર લક્ષ્મી આપની છે.” એમ કહી હું ખડ્ગ ધારણ કરી કુંડિનપુરથી કેમ આવ્યો છું? એમ પૂછતાં તમે મને કેમ ઓળખ્યો તેમ મેં જણાવતાં, હું પણ કુંડિનપુરનો રહેવાસી છું, મારું નામ શ્રીકુમાર છે, પોતે પણ કુંડિનપુરથી દ્રવ્યોપાર્જન કરવા આવ્યો છે અને શ્રી શ્રેયાંસકુમારના ત્રેષ સદ્ભાવથી મેં ઇચ્છા કરતાં વિશેષ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી છે. તેમ તેણે કહ્યું. પછી મારી કુમારને જોવાની ઇચ્છા જાણી તે યુવક શ્રીકુમારની સાથે કુમારના દર્શનાર્થે હું રાજ્યમહેલમાં ગયો. ત્યાં સુવર્ણની બનાવેલ અશ્વશાળા, ગજશાળા વગેરે સુંદર ભૂમિકા, તેમજ દેવ, દેવાંગનાઓ, મંત્રી વર્ગ અનેક રાજ્યો વગેરેથી વિભૂષિત બેઠકો પ્રકારના ભજવાતા નાટકો વગેરેથી અનુવ્રમ અને રત્નજડિત સિંહાસન ઉપર શ્રી શ્રેયાંસનાથ કુમારને બેઠેલા જોઈ, તેમને નમસ્કાર કરી તેમણે આપેલ આસન ઉપર બેસી, મને કુશલ સમાચાર પૂછી, મને સુકદે સિવાયના સર્વ આજ્ઞાઓ અને પિતાના કરતાં પણ વિશાળ કંકણપુરનું રાજ્ય પરમાત્માએ આપ્યું અને મેં શ્રીકુમારને મારો મંત્રી બનાવ્યો. પછી પાંચ દિવસ ત્યાં રહીને પરમાત્માની આજ્ઞા લઈને કંકણપુર ગયો છું. શ્રીકાન્તાના અસાધારણ રૂપની ખ્યાતિ સાંભળી તે અહિં આવેલ છે અને આ કુંડલયુગલ શ્રીકાન્તાને યોગ્ય જ છે એમ કહી જયસિંહ કુમાર પોતાના આવાસે ગયો. પછી કુંડેા પડેરાથી અહિં શ્રીકામદેવ કાંતાના હૃદયને વીંધી નાખે છે અને માત્ર શ્રેયાંસકુમારનું ધ્યાન ધરતી કેઈ સાથે વાત નહિ કરતી મૌન ધારણ કરે છે. અખીવર્ગ તેને આશ્વાસન આપે છે. શ્રીકાન્તા ફક્ત કુંડલયુગને જોતી, પૂજતી અને પ્રણામ કરતી તે તેની પર કાતરેલ શ્રેયાંસનાથના નામને મંત્રની માફક સ્મરતી રહે છે.

શ્રેયાંસકુમારની પ્રત્યે શ્રીકાન્તા અનુરાગ ધરાવે છે તે તેની માતા ઉચિત માને છે તેમ જાણી કુમારી આનંદ પામે છે. કુમારના નામરૂપી મંત્રાક્ષરોનું વારંવાર સ્મરણ કરે છે. શ્રીકાન્તાનું અતિ સૌંદર્ય સાંભળી અન્ય રાજ્યો પોતાના કુંવરો માટે તેની માંગણી કરવા એક સાથે કાંપિલપુરમાં એકઠા થાય છે. આવેલા સર્વ રાજના પ્રધાન પુરુષો આગળ જ્યોતિષીએ રાજને જણાવેલ સાત કારણો સાચા કરી બતાવશે તેને હું મારી પુત્રી આપીશ એમ કુંવરીના પિતા આનંદવર્ધન સર્વને જણાવે છે.

સૌંદર્ય, રૂપ વગેરેને મોહવશ થયેલા મનુષ્યો જેમ તે પ્રાપ્ત કરવા કેવા અધીરા, બાવરા અથવા ઘેત્રજાયાળા બને છે તે અહિં યંત્રકારી પૂજ્ય આચાર્યશ્રી જણાવે છે. અત્રે શ્રીકાન્તાની માંગણી કરવા આવેલા અન્ય રાજપુત્રો ગામની બહાર રત્નગર્ભા નદીના કિનારે પગલ નાંખી ત્યાં સુતે છે, કેટલાક આતાપના લે છે, કેટલાક પૂજા કરે છે, કેટલાક નદીને પ્રણામ, સ્તુતિ કરી કેટલાક ઉપવાસ કરી રહ્યા છે. જુઓ ! મોહના ઉછાળા ! (જ્ઞાની મહારાજઓએ મોહ, રાગ વગેરેનું જે સ્વરૂપ બતાવ્યું છે તે મનુષ્ય વિચારે તો એક સૌંદર્યવાન સ્ત્રી પ્રાપ્ત કરવા આવી અનેક યેષ્ઠાઓ કરે ખરા ? આ પણ સંસારની એક જાતની જ વિચિત્રતા) આનંદવર્ધન રાજના પ્રધાન પુરુષો વિષ્ણુ રાજ પાસે આવી શ્રેયાંસકુમારને કાંપિલપુર પોતાની સાથે મોકલવા વિનંતિ કરવાથી વિષ્ણુ રાજ પોતાના મંત્રીઓ સાથે સાતે પ્રકારના કાર્યો માટે શુ કરવું તે વિચારે છે. (જો કે “જ્યોતિષી લોકોના કહેવામાં આવેલ પ્રમાણે શ્રેયાંસકુમારની પત્ની શ્રીકાન્તા થશે અને કુમાર તો તીર્થંકર થવાના છે, તો કોઈ જાતની શંકા રાખવાનું કારણ નથી. કુમારના પૂર્વપુણ્યોદયથી આવી ઉત્તમ કન્યા પ્રાપ્ત થઈ છે. વગેરે અનેક આનંદજનક યોગ્ય વચનો મુખ્ય મંત્રીના સાંભળી વિષ્ણુ રાજ ફરી સભામાં આવે છે.)

આ સાતમા સર્ગમાં શ્રી શ્રેયાંસકુમારનો જન્મ, તરુણાવસ્થા, રૂપવર્ણન, શ્રીકાન્તાનો અનુરાગ અને કાંપિલપુરથી પ્રધાન પુરુષોનું આગમન વગેરે હકીકતો આપવામાં આવેલ છે.

સર્ગ આઠમો (પા. ૧૬૬ થી પા. ૧૮૨ સુધી)

શ્રી વિષ્ણુ રાગના ફરમાવવાથી શ્રી શ્રેયાંસકુમાર કાંપિલ્યપુર પ્રતિ જ્યાં પ્રયાણ કરે છે ત્યાં દેવ-
દંડભી વાગે છે. કુમારને સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ માંગલિક કરે છે, અને ચતુરંગી સૈન્ય અને સામંતવર્ગથી
સંયુક્ત શ્વેત હાથી પર બિરાજેલા પ્રધાન પુરુષોની સાથે શ્રેયાંસકુમાર જ્યાં પ્રયાણ કરતાં પ્રથમ પડાવ
નાંખે છે ત્યાં સૌધર્મ ઇન્દ્ર પોતાના માતાદેવી નામના સારથી સાથે પોતાનો રથ મોકલે છે. સારથીની વિનંતિ-
થી પ્રભુ રથમાં બિરાજમાન થાય છે, અને અનુક્રમે રતનગણા નદીના કિનારે આવી પહોંચે છે
જ્યાં કુમારોવડે કિનારો અવરાયેલ હોવાથી નદી (પ્રભુના પ્રભાવવડે) પોતાનો પ્રવાહ બીજી તરફ વાળે
છે. શ્રેયાંસકુમાર ત્યાં પડાવ નાખે છે. પૂર્વે કરેલા પુણ્યનો આવો પ્રભાવ જાણી અન્ય રાજકુમારો
અભિમાન રહિત બનતાં પ્રભુનાં ચરણો સ્વીકારવા ઉચિત છે એમ વિચારે છે.

શ્રીકાંતાને વરવા માટે જતાં બીજા અભિમાની રાજકુમારોને, સામંતોએ શ્રેયાંસકુમાર ત્રણ લુવનના
સ્વામી, દીપક સમાન અને ત્રણ લુવનના પૂજનીય હોઇ નમસ્કારને યોગ્ય છે, એમ જણાવવાથી રાજકુમારો
સંદેહ યુક્ત ચિત્તવાળા બનવાથી પ્રભુ પાસે જતાં તેઓ મારી આપશે કે નહીં તેવો વિચાર કરે છે જેવામાં
અંદરૂદ નામનો કુમાર કહે છે કે-પ્રભુ કૃપાળુ છે માટે શંકાને દૂર કરી સ્કંધ ઉપર કુહાડો રાખી જાઓ. તેવી
રીતે શ્રેયાંસકુમારના આવાસે આવે છે ત્યાં સ્કંધ ઉપરથી કુમારની આગ્રાથી કુહાડો ઉતરાવે છે જેથી દરેક
પોતપોતાના કેશસમૂહને છૂટા મૂકી કુમાર પાસે આવે છે. (કેશ છૂટા મૂકી સ્કંધ ઉપર કુહાડો લઇ
પોતાના કરતાં મહાન પુરુષ પાસે જવાથી તેવા મનુષ્યો ક્ષમાપાત્ર બને છે, આવો ક્રમ પૂર્વકાળમાં હતો.)
“ અમારો અબ્યુદય થયેલ છે કે તેથી આપના દર્શનનો લાભ મળ્યો છે, ” એમ કહી પૃથ્વીપીઠ
ઉપર મસ્તક નમાવી પોતાના અપરાધની મારી માગી કુમારના ગુણોની અનેક રીતે પ્રશંસા કરે છે.
હવે શ્રીકાંતાના પિતા આનંદવર્ધન નગરની અતિ ઉત્તમ પ્રકારે શોભા કરાવી સૈન્ય સહિત સામે આવે છે.
શ્રેયાંસકુમારનું બહુમાન તેમજ સ્તુતિ-પ્રશંસા રાજ કરે છે (પા. ૧૬૮) હવે નગર તરફ પ્રયાણ કરતાં
કુમાર અશોકવનની મધ્યમાં આવે છે ત્યાં યક્ષ સ્વાગત કરે છે, જ્યાં બેસતાં વૃક્ષ પણ છાયા કરે છે.
એવા એવા પુણ્યયોગથી થતાં અનેક આશ્ચર્યો જોઇ જનતા જમતસ્વામીના અપૂર્વ પુણ્યની પ્રશંસા
કરે છે. પછી આનંદવર્ધન રાજ સર્વનો સત્કાર કરી, જ્યોતિર્ષીઓને બોલાવી, લગ્નમુહૂર્ત નક્કી કરી
પછી વસ્ત્રધૂને સુગંધી ઓષધવાળા પાણીવડે સ્નાન કરાવી, વસ્ત્રાલંકારો પહેરાવી, વાજિત્રોના નાદ સાથે
શ્રેયાંસકુમારનું શ્રીકાંતા સાથે પાણિગ્રહણ મહોત્સવ થાય છે. રાજ કુમારને પટહસ્તી, ઉત્તમ અશ્વો,
ઉત્તમોત્તમ અનેક વસ્તુઓ આપે છે અને પોતાની પુત્રીને શાન્તવન આપી વિદાય કરે છે. શ્રેયાંસકુમાર
પોતાના નગર તરફ પ્રયાણ કરતાં રસ્તામાં અનેક રથો સત્કાર પામી પોતાના સિંહપુર નગરના
સંહસ્રાત્રવનમાં આવી પહોંચે છે, જ્યાં સિંહરાજ નગરને અનુપમ રીતે શણગારાવે છે, દેવ સમૂહો પણ
ત્યાં હાજર થાય છે અને પિતા નગરપ્રવેશ કરાવે છે. નગરની સ્ત્રીઓ પ્રભુ અને શ્રીકાંતાના રૂપની
પ્રશંસા કરતાં અનેક જાતનો વાર્તાલાપ કરે છે. તે નગરની શોભા, સામૈયું વગેરેનું વર્ણન અંચકર્તા
મહારાજે જે કરેલ છે તે વાંચવા જેવું છે. પરમાત્મા માટે તે સર્વ હોઈ શકે છે. (પા. ૧૭૦)

પ્રભુ મહેલમાં પ્રવેશ કરતાં માતાપિતા વધામણા કરવા સાથે આશીર્વાચન આપે છે.

ત્રણ જાનવડે સંસારને આક્રાંતા ૩ સરખા તુચ્છ સમજવા છતાં, સંસારરૂપી કૃવામાં પડતાં પ્રાણી-
ઓના ઉદ્ધાર કરનારા હોવા છતાં, પૂર્વભવથી પ્રગટેલા માતાપિતાનાં આગ્રહને જાણવા છતાં “ કર્મનું ”

કૃષ્ણ અવસ્થા ભોગવતું જોઈએ.” એમ સમજી અનેક પ્રકારના વિષયસુખોને અંતરના અવિકારીપણે ભોગવતા પરમાત્મા શ્રેયાંસ કુમારાવસ્થામાં એકવીશ લાખ વર્ષો ક્ષણમાત્રમાં વ્યતીત કરે છે.

એક દિવસ ઇન્દ્ર ત્યાં આવી પ્રભુને નમસ્કાર કરી તેમના પિતાની અનેક રીતે પ્રશંસા કરે છે. પ્રભુના પિતા ઇન્દ્રને કહે છે કે-“તમારો કરેલો જન્માભિષેક વગેરે મેં જોયો પરંતુ આ કુમારનો રાજ્યાભિષેક તમે કરો અને હું રાજ્ય ચલાવી કંટાળી ગયેલો હોવાથી રાજ્યનો ભાર વહન કરવા કુમારને જણાવું છું છતાં કુમાર મને પ્રત્યુત્તર આપતાં નથી માટે તમે તેમને સમજાવી મારું મનોરથરૂપી વૃક્ષ વિકસિત બનાવો.” પછી ઇન્દ્ર પ્રભુને મસ્તક નમાવી, પોતાનો લઘુતા જણાવી, પિતાની આજ્ઞાને માન્ય કરવા અને પોતાને સંતોષ પમાડવા વિનંતિ કરતાં માતાપિતાનો આગ્રહ અને ઇન્દ્રની વિનંતિથી પરમાત્મા રાજ્યાભિષેક કરવાની હા કહેતાં ઇન્દ્ર દેવોદ્વારા તીર્થજળ મંગાવે છે. વિષ્ણુ રાજ્ય સમસ્ત સામગ્રી તૈયાર કરી અને નાગરિક તથા અન્ય રાજ્યો વગેરે ભક્તિના કારણે એકત્રિત થતાં ઇન્દ્ર પ્રભુને રાજ્ય ભિષેક કરી સ્વસ્થાને જાય છે. અને પિતા “લાંબા વખત સુધી રાજ્યલક્ષ્મી ભોગવો,” તેવો પરમાત્માને આશીર્વાદ આપે છે.

પ્રભુના પ્રતાપે સિંહપુરીમાં પ્રજા સર્વ પ્રકારે સુખ અનુભવે છે. કેટલોક સમય વિશ્વાખાદ શ્રેયાંસનાથ પ્રભુની રાણી શ્રીકાંતાને ચંદ્ર સ્વપ્ન સચિત શ્રેષ્ઠ ભાગ્યવંત પુત્ર જન્મે છે, જેનું સોમચંદ્ર નામ રાખવામાં આવે છે. તેમના સુંદર દેહનું વર્ણન કરતાં ગ્રંથકાર મહારાજ જણાવે છે કે “દેહે સૂર્ય સરખા, મુખથી ચંદ્ર સરખા, રૂપથી મંગળ સરખા, મનથી બુધ સરખા, બન્ને નેત્રોથી ગુરુ સરખા, સદાયારથી શુક્ર સરખા, તેજથી શનિ સરખા, નખની પકિતથી તારા સરખા” એ રીતે સર્વ ગ્રહોની શોભાને ધારણ કરનાર છે. કુમારને પુણ્યયોગે કોઈપણ ગ્રહ નડતો નહતો અને શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ યોગ્ય વયે પોતાના કુમારને ચંદ્રચંદ્રા નામની અન્ય સનતકુમાર નામના રાજવીની કન્યા સાથે પરણાવે છે. અનુક્રમે પ્રભુના માતા પિતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં માતાપિતાનો સ્વર્ગવાસ થતાં, પ્રજાજનોને થયેલ શોક નિવાળુ કરવા, ધૈર્ય ધારણ કરાવવા, સંસારી પ્રાણીઓનું આયુષ્ય, સ્નેહ, સંયોગવિયોગ, સંસારનો પ્રેમ, કોઈપણ વસ્તુ વગેરે સર્વનાશવંત, અસ્થિર, અસાર કેવા છે તેનું સ્વરૂપ સમજાવી, મોહનો ત્યાગ કરી વિવેક ધારણ કરવા પરમાત્મા શિખામણ આપે છે, જેથી સમસ્ત જનસમૂહ શોકનો ત્યાગ કરે છે (પા. ૧૭૩-૭૪)

હવે પરમાત્માની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થતાં પ્રથમ સોમચંદ્ર કુમારનો રાજ્યાભિષેક કરે છે અને પોતે દીક્ષા લેવાની સંમતિ માંગે છે. જે વખતે પ્રભુ સાથે એક હજાર રાજવી મિત્રો પણ દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય છે. પ્રભુની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા થતાં આસનકંપદ્વારા તે જાણી લોકાંતિક દેવો (જેઓનો આચાર કોઈ પણ તીર્થ કર પરમાત્માની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા વખતે) પ્રભુ પાસે આવે છે (જે સારસ્વત, આદિત્ય, વહ્નિ, વરુણ, ગર્ભોતય, તુષિત, અવ્યાઆધ, વાયુ અને અરિષ્ટક છે) તેઓ પ્રભુને વિનંતિ કરે છે, પોતાનો અધિકાર જણાવે છે અને ધર્મરૂપી તીર્થ પ્રવર્તાવવા વિરુદ્ધિ કરી ચાલ્યા જાય છે. તે વખતે ઇન્દ્રનું આસન કંપે છે. જ્ઞાનદ્વારા કારણ જાણી સિંહાસન પરથી ઉઠી પરમાત્માને પ્રણામ કરી, કુખેરને પરમાત્માનો મહેલ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ કરવા આજ્ઞા કરે છે, અને દાન લેવાની ઉત્ક્રાંતિ કરાવે છે, જેથી પ્રભુ વર્ષાદાન આપે છે, જે અનાથ, રોગી, વગેરે દાન લે છે, અને તેઓના દારિદ્રનો નાશ થાય છે, સેગી દાન લેતાં તેઓ રોગમુક્ત થાય છે. પરમાત્મા દિનપ્રતિદિન એક કરોડ અને આઠ લાખ સોનામહોરનું દાન દે છે. આ પ્રમાણે આખું વર્ષ વ્યતીત થાય છે અને મોક્ષ મહેલમાં

ચક્રવા માટે આવું જ્ઞાન “ પ્રથમ પગથિયા સમાન છે એમ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે. ” એ જાણુ પ્રભુ વરસીદાન આપે છે આરે સોમચંદ્ર રાજ પોતાના રાજ્યમાં સર્વત્ર અન્ન, વસ્ત્ર, ચાર પ્રકારના આહારો, રથો, ઘોડાઓ, વસ્ત્રો, અલંકારો, ગામ, અક્કર, નગર વગેરે જેને જે જોઈએ તે પ્રમાણે જ્ઞાન આપી પિતૃભક્તિ સાથે શાસનપ્રભાવના કરે છે. ત્રણ અમળ જીંદગી કરેાડ અને જીંદગી લાખ સુવર્ણ મહોરતું વરસીદાન પ્રભુ આપે છે કે જે જ્ઞાન લેનાર યાચકો પશુ ઉલટા જ્ઞાન દેવાની શક્તિવાળા બની જાય છે. પરમાત્મા આ રીતે અસાધારણ, અનુપમ, અપરિચિત અને અગણિત વરસીદાન આપ્યા પછી મોહનો ત્યાગ કરી સંયમરૂપી રથ પર આરોહણ થવા માટે નિધિ સમાન વ્રત ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળા પરમાત્મા વિધિપૂર્વક ખલિવિધાન કરી બે ઉપવાસ(છક્ર)નો તપ કરે છે. પછી આસનકંપથી પરમાત્માનો દીક્ષાસમય જાણી બધા ઇન્દ્ર મહારાજો અને સોમચંદ્ર વગેરે રાજવીઓ પ્રભુને દીક્ષાભિષેક કરવા વિનંતિ કરતાં પરમાત્માનો આદેશ મળતાથી દેવોદારા લીરજળ મંગાવી, પ્રથમ દેવો અને રાજાઓ પ્રભુનો અભિષેક કરી સુગંધી વસ્ત્રોવડે શરીર લુંછી બે દિવ્ય વસ્ત્રો પરિધાન કરેલા પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે. (પા. ૧૭૬) પછી સોમચંદ્ર રાજાએ મણિની પીઠિકાવાળી, રતના સિંહાસન યુક્ત ઉત્તમ પ્રકારની વિભવપ્રભા નામની શિખિકા સેવકવર્ગ પાસે તૈયાર કરાવી અને ઇન્દ્ર મહારાજે પશુ દેવોદારા સોમચંદ્ર રાજવીની જેવી શિખિકા તૈયાર કરાવી. રાજવીએ બનાવેલી શિખિકામાં તે દ્વબલ થઈ ગઈ, કે તરત જ પરમાત્મા સિંહાસનથી જીડી શિખિકાને પ્રદક્ષિણા આપી તેમાં પૂર્વાભિમુખે સિંહાસન ઉપર ચિરાજમાન થાય છે, કે તરત જ દેવદાનવો, રાજાઓ, ચામર, છત્ર વગેરે સહિત શિખિકાને વહન કરે છે, પરમાત્માની આગળ રતનમય અષ્ટમંગળ-કળશ, છત્ર, ઝારી, દેવોના હાથમાં રહેલ મહાધ્વજ, પતાકાઓ લુપ્તરીયુક્ત, વૈદુર્યમણિના દંડવાળું સફેદ છત્ર, સિંહાસન અને પાદપીઠ એ અષ્ટ મંગળ, પછી ઉત્તમ રીતે શણગારેલા એકસો આઠ ઉત્તમ અશ્વો, તેવા અને તેટલા જ હસ્તિઓ, રથો, તેટલા જ સુભરો અને અસંખ્ય પ્રકારની ચતુરંગી સેના ચાલવા લાગી. પછી જોજન ઊંચો, હજારો નાની ધ્વજાઓ, અને છત્રોથી યુક્ત લટકતી પુષ્પમાળાઓ, વૈદુર્ય-મણિના દંડવાળો અને દેવોવડે ઉપાડેલ મહુ-દ્રધ્વજ આગળ ચાલવા લાગે છે. ત્યારબાદ અશ્વ, રથ, હસ્તિ વગેરે વાહન ઉપર બેઠેલા રાજાઓ, ક્ષત્રિયો, સેનાપતિઓ, વિમાનમાં રહેલ દેવીઓ, પોતાના પરિવાર સાથે ચાલવા લાગે છે. ત્યારબાદ અલંકાર સજ્જ જયકુંવર નામના હસ્તિ ઉપર છત્ર અને ચામરથી વિન્નના સોમચંદ્ર રાજવી પોતાના સૈન્ય સહિત પરમાત્માની પાછળ ચાલે છે. પુષ્પદ્રષ્ટિ થાય છે, જ્ઞાન અપાય છે. એ રીતે ચાલતાં ચાલતાં સહસ્રાત્ર વનમાં પરમાત્મા આવી પહોંચે છે. તે વનમાં જ્યાં ઋતુઓના ભાવ વર્તતા હોવાથી સર્વ ઉદ્યાનોમાં જાણે કે અગ્રેસરપણું પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેમ શોભવા લાગે છે. તે વનમાં તિલ્લુક નામના વૃક્ષ નીચે ઇન્દ્રે પોતાના હસ્તનો ટેકો આપતાં પરમાત્મા તે શિખિકા ઉપરથી નીચે ઉતરી, સંયમરૂપી લક્ષ્મીને આલિંગન આપવામાં વિદ્નોરૂપ સર્વ અલંકારોને ઉતારી નાંખે છે. બેતાળીશ લાખ વર્ષ પર્વત રક્ષણ કરેલી રાજ્યલક્ષ્મીનો વસ્ત્રોને લાગેલ ધૂળની માફક ત્યાગ કરી, ક્ષાલ્યુન વદી તેરશને દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવ્યે છતે પૂર્વાક્ષિપ્ત પાંચમુદ્રિ લોચ કર્યો કે જે કશને ઇન્દ્રે દિવ્ય વસ્ત્રમાં લક્ષ્મીસ્સમુદ્રમાં નાંખી ત્યાં આવી કાલાહત્રતું નિવારણ કરે છે; તરતજ પરમાત્માએ સિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર કરીને સાવધયોગના પચ્ચક્રમાણુ સ્વીકારતાં તરત જ પરમાત્માને યોથું મનઃપર્વવગ્ધાન ઉત્પન્ન થાય છે. (દરેક તીર્થંકર ભગવંતોને આ રીતે યોથું જ્ઞાન પ્રગટ થાય છે.) તે વખતે પરમાત્માના હજાર મિત્ર રાજવીઓ પૈશુ સાથે વ્રત સ્વીકારે છે અને દેવો મહુઓનો જય જય એવો ધ્વનિ સર્વ વિશ્વમાં વ્યાપી

જય છે. તે વખતે ઇન્દ્રે નિર્મળ દેવદૂધ વસ્ત્ર પરમાત્માના ડાબા ખંભા ઉપર મૂક્યાબાદ પરમાત્માને નમસ્કાર કરી સર્વ દેવો રાગઓ વગેરે પોતપોતાના સ્થાને જાય છે.

હવે પરમાત્મા પરિવાર સહિત અન્યત્ર વિહાર કરી, બીજે દિવસે સિદ્ધાર્થ નગરે પહોંચે છે, ગોચરી સમયે પરમાત્મા નંદ ઐષ્ટીને ગૃહે આવે છે, તે ઐષ્ટીને ત્યાં તે જ દિવસે તેના પુત્રના નામાભિધાનનો મહોત્સવ હોવાથી પોતાના કુટુંબી જનોને જન્મવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ઘેર પધાર્યા જાણી પરિવાર સાથે ઊભા થઇ, સાત આઠ પગલાં સન્મુખ જઇ આનંદ ભરે વારંવાર પ્રણામ કરી, વસ્ત્રના છેડાથી પરમાત્માના બન્ને ચરણો લુંછી હે પ્રભુ! આજ મારે આંગણે આપના પધારવાથી મારો જન્મ સફળ થયેલ છે, મારું આંગણું પવિત્ર થયેલ છે.

મારી સર્વ સંપત્તિ આપને આધીન છે તો આપ મારા ઉપર અનુગ્રહ કરો, એમ સ્તુતિ કરી સરળ-યુદ્ધિવાળા નંદઐષ્ટી પરમાત્મા સમક્ષ સુવર્ણ રત્નાદિક ધરે છે, પરંતુ નિષ્પરિગ્રહી પરમાત્મા તે વસ્તુ નહિં સ્વીકારવાથી પછી ઐષ્ટી ક્ષીરાન્ન ધરતાં તે નિર્દોષ જાણી પરમાત્માએ પોતાનું હસ્તપાત્ર ધરવાથી (દરેક પરમાત્મા તેજ પાત્ર ધરે છે.) વિકસિત રોમરાજવાળા નંદઐષ્ટી ક્ષીરાન્ન વહોવરાવે છે, તે વખતે ત્યાં દેવસમૂહ આકાશમાં દેવદુંડબી વગાડે છે, સુગંધી જળપુષ્પોની વૃદ્ધિ કરે છે, અને નંદઐષ્ટીના ગૂઢાંગણમાં સાડાખાર કરોડ સુવર્ણની વૃદ્ધિ કરે છે. જય જય ધ્વનિ થવા લાગે છે, **મહો દાનમ મહો દાનમ** એમ દેવો ઉદ્ઘોષણ કરે છે અને અનેક પ્રકારના વાજિત્રો વાગે છે. (દરેક તીર્થંકર ભગવંતનું પ્રથમ પારણું જ ભાગ્યશાળી ઐષ્ટીને ત્યાં થાય તે સ્થળે દેવો ઉપર પ્રમાણે વૃદ્ધિ કરે છે.)

“જુઓ નંદઐષ્ટીના પુણ્યની રચના” પુત્ર નામાભિધાનના શુભ પ્રસંગને દિવસે જ પરમાત્મા તેને ઘરે પારણું કરે છે. આવો ઉત્તમોત્તમ પ્રસંગ કોઈ પુણ્યપ્રભાવક પુરુષને જ પ્રાપ્ત થાય છે. (પ્રાણીના પુણ્યનો ઉદય શું કામ નથી કરતો?) ગ્રંથકાર મહારાજ અહિં જણાવે છે કે “નંદ ઐષ્ટી તથા તેના પુત્રના આનંદની સ્તુતિ કરીએ છીએ કે જેના નામભિધાનના પ્રસંગે પરમાત્મા પોતે જ આવી પહોંચે છે.” અને પરમાત્મા ખરેખર મહાત્મા છે કારણ કે ગોચરી પ્રાપ્ત કરીને તેમણે અલ્લામાં સાડાખાર કરોડ સોનૈયા આપેલ છે. પરમાત્માનું સૌંદર્યપણું પણ આશ્ચર્યજનક છે. તેથી તે જ ભવમાં અક્ષય ભોગસામગ્રી અને મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

પરમાત્મા ત્યાંથી વિહાર કરી ગયા બાદ તે ઐષ્ટી પ્રભુના ચરણ-સ્થાપનને સ્થળે અન્ય જતો તે સ્થળનું ઉલ્લંઘન ન કરે તે માટે પીઠિકા બનાવે છે.

પરમાત્મા અનેક સ્થળે પ્રાણીઓ ઉપર ઉપકાર કરતાં કરતાં બે વર્ષે ફરી સિંહપુરી(જન્મભૂમિ)માં પધારે છે અને સહસ્રાત્ર વનમાં દીક્ષાવૃક્ષ નીચે રહેલા પરમાત્મા તે વખતે શુક્લધ્યાનના બે પાયાના ચિંતવનવડે ઘાતી કર્મોનો નાશ કરતાં માત્ર માસની અમાવાસ્યાને દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવતાં પૂર્વાર્ધ સમયે વ્યાઘાત રહિત પૂર્ણ અને લોકલોકને પ્રકાશ કરતું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

તે વખતે આસનકંપથી અવધિજ્ઞાનદ્વારા પરમાત્માને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જાણીને બધા ઇન્દ્ર મહારાગઓ ત્યાં આવી પહોંચે છે. પરમાત્માના સમવસરણુની રચના કરવાને ઇચ્છતાં પ્રથમ વાયુક્રમાર દેવો એક યોજનપ્રમાણુ પૃથ્વીને સાક્ષ કરે છે, પછી મેઘક્રમાર દેવો તે પૃથ્વીને ચંદન, કેસર અને ધનસાર એવા સુગંધી પદાર્થોવડે પડથાર બાંધી પુષ્પવૃદ્ધિ કરે છે. પછી વ્યંતરેન્દ્રો ચાર પ્રકારના તોરણ બાંધે છે, બાદ ભવનપતિ દેવો પ્રથમ રૂપાનો ગદ્દ સુવર્ણ કાંગરાઓવાળો બનાવે છે, તે રૂપાના ગદ્દની અંદર જ્યોતિષી દેવો સોનાનો કિલ્લો અને તેના ઉપર રત્નનાં કાંગરાવાળો બીજો ગદ્દ બનાવે છે બાદ

વૈમાનિક દેવો તે સોનાના કિલ્લાની અંદર રત્નનો કિલ્લો અને પાંચ પ્રકારના મણિરત્નના કાંગરાવાળો ત્રીજો ગઢ બનાવે છે. તેના ઉપર ધ્વજઓ અને ઇન્દ્રનીચમણિના તોરણો શોભે છે. તે કિલ્લાને બાર દરવાજા હોય છે. દરેક દરવાજા ધૂપધાની વાવડીઓ સાથે બનાવે છે. રત્નકિલ્લાની અંદર વ્યંતર દેવો રત્નની પાઠપીઠ સહિત રત્નનું સિંહાસન રચે છે. સિંહાસન ઉપર ભગવંતના દેહ કરતાં બારગણો બેસે, સમવસરણુને આવરી લેતો રક્ત પદ્મવોથી સમસ્ત પાંદડાવડે પ્રદક્ષિત અશોકવૃક્ષ રચે છે. સિંહાસન ઉપર ત્રણ છબો બનાવ્યા બાદ તે સ્થળે એક હજાર કુટ બેસે ઇન્દ્રધ્વજ સ્વેત પતાકાઓવાળો રચે છે.

વચ્ચેના બંને કિલ્લાના મધ્યભાગમાં દેવો પરમાત્માના વિશ્રામ માટે ઇશાન ખૂણામાં મણિમય દેવકાંડાની રચના કરે છે અને વ્યંતરદેવો સુવર્ણક્રમળને વિષે ધર્મચક્રનું સ્થાપન કરે છે. એ રચના કર્યા પછી પરમાત્મા નવ સુવર્ણક્રમળો પર ચરણ સ્થાપન કરતાં સ્તુતિ કરાતા પરમાત્મા પૂર્વદિશાઓથી સમવસરણુમાં પ્રવેશ કરે છે. બાદ તીર્થંકર પ્રભુ કલ્પ-આચાર પ્રમાણે ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા આપી (“**નમો તિથ્યસ્સ**”) “**તીર્થને નમસ્કાર**” કરી પૂર્વાભિમુખે બિરાજ્યા અને તરત જ વ્યંતરદેવો પરમાત્માના પ્રભાવથી ત્રણ બિંબો વિકુર્વતાં ચાર રૂપવાળા બને છે. પરમાત્માના મસ્તકની પાછળ ભામંડળ પણ સૂર્યના બિંબ જેવું દેખાવા લાગે છે.

હવે તે સમવસરણુના અગ્નિ ખૂણામાં સાધુ, દેવાંગનાઓ અને સાધ્વીઓ, નૈઋત્ય ખૂણામાં ભવનપતિ, વ્યંતર અને જ્યોતિષી દેવીઓ, વાયવ્ય ખૂણામાં ભવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યંતર દેવો, અને ઇશાન ખૂણામાં વૈમાનિક દેવો, મનુષ્યો અને સ્ત્રીઓ આ રીતે બાર પ્રકારની પર્ષદા બેસે છે. બીજા ગઢની અંદર નિત્યવૈરી એવા પ્રાણીઓ પણ વૈર રહિત થઇને પોતાના સ્થાને બેસે છે. ત્રીજા ગઢમાં દેવ, દાનવ અને મનુષ્યોના વાહનો રહે છે. ત્યારબાદ ઇન્દ્ર મહારાજ પરમાત્માને પ્રદક્ષિણા પૂર્વક પ્રણામ કરી પોતાના સ્થાને બેસે છે અને સોમચંદ્ર રાજવી પણ તે પ્રમાણે પ્રણામ કરીને ઇશાન ખૂણામાં બેસે છે.

હવે સૌધર્મ ઇન્દ્ર અહિં પ્રથમ પ્રભુસ્તુતિ કરે છે. પછી કહે છે કે “સૂર્ય મમાન હે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન ! (અહિં ઇન્દ્ર પ્રભુના પંચ કલ્યાણકોનો મહિમા અને તિથિઓની શ્રેષ્ઠતા અને બહુમાન કરતાં નીચે પ્રમાણે કહે છે.) આપના જન્મથી સિંહપુર સાર્થક બન્યું છે. આપના માનસિક કે વાચિક ભેદ તો દૂર રહ્યો પરંતુ આપના માતૃપિતાના નામમાં ભેદ નથી. શ્રાવણ, જ્યેષ્ઠ, માઘ અને ફાગણ માસની પાંચ તિથિઓને આપે ઉજવલ બનાવી છે. જ્યેષ્ઠ માસમાં આપ સ્વર્ગનો ત્યાગ કરી આવ્યા તે માસ આ જગતમાં શ્રેષ્ઠતા કેમ પ્રાપ્ત ન કરે ? છઠ્ઠે દિવસે આપનો જન્મ થવાથી તે તિથિને આપે બહુમાન આપતાં લોકો છટ્ટીના લેખને બહુ જ આદરમાન આપે છે. ફાગણમાસમાં આપનો જન્મ થવાથી પાંદડા ખેરનાર તે માસની નિષ્કળતા દૂર થઇ છે. આપના જન્મના દિવસે દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિ થવાથી તે દ્વાદશી વડીઆરશ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ છે. તેરશને દિવસે આપની દીક્ષાથી તે દિવસને આપે નિર્મળ બનાવ્યો છે. માઘ માસની અમાવાસ્યાના દિવસે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થવાથી તે તિથિ પણ ઉજવલ બની છે. અવધિજ્ઞાનદ્વારા હું જાણું છું કે શ્રાવણ માસમાં આપનું નિર્વાણ થવાનું હોવાથી તે શ્રાવણ માસને હું નમસ્કાર કરું છું. બે કલ્યાણકની તિથિ ત્રીજા હોવાથી સૌભાગ્યદાતા બની છે.

એ રીતે ચરિત્ર રચયિતા આચાર્ય મહારાજે સુંદર અલંકારપૂર્વક આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્રનો પરમાત્માનો વિવાહમહોત્સવ, રાજ્યાભિષેક, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ અને સમવસરણુની રચના આદિ હકીકતોનું આ આઠમા સર્ગમાં સુંદર વર્ણન કર્યું છે.

સર્ગ ૯ મો (પા. ૧૮૪ થી પા. ૨૧૩ સુધી)

પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાને મેઘગર્જના જેવી ગંભીર, વિશ્વના સંતાપને દૂર કરનારી, અમૃતરસ જેવી વાણીવડે યુક્તિવાળી દેશના આપી, તે ઉપર ગ્રંથકર્તા આચાર્ય મહારાજ આ નવમા સર્ગમાં વર્ણન કરે છે.

ચોત્રીશ અતિશયે બિરાજમાન પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન પાંત્રીશ પ્રકારની મનોહર વાણી અને માલકોશ રાગવડે, સર્વ પ્રાણીઓ પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે તેમ દેશના આપે છે. પરમાત્માની દિવ્ય વાણી સંસારતારિણી, સુધાવર્ષણી, જ્ઞાનરૂપી સૂર્યને પ્રગટાવનારી અને ભવ્યાત્માઓનું કલ્યાણ કરનારી છે. એવા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માએ જીવોના મિથ્યાત્વરૂપી અધિકારને મીટાવી જેમણે અનેક ભવ્યાત્માઓને સર્વવિરતિ ધર્મ ગ્રહણ કરાવ્યો, અનેક આત્માને મોક્ષવક્ત્રીના પથિક બનાવ્યા, અનેક આત્માને સ્વર્ગલક્ષી આપી આ જગ્યા પરમાત્માની દિવ્ય વાણીનો મહાન ચમત્કાર-પ્રતાપ-મહિમા છે.

આ ચરિત્રના આગલા આઠ પ્રસ્તાવોમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુના ચરિત્ર વર્ણનોનો ગ્રંથ-પરિચય કરાવ્યો છે, પરંતુ આ નવમા સર્ગમાં પ્રભુએ આપેલ અમૃતમય દેશના દૃષ્ટાંતો સાથે સંપૂર્ણ વાંચવા, મનન કરવા, આદર કરવા યોગ્ય હોવાથી તેનો માત્ર સાર આપવો યોગ્ય લાગતો નથી, કારણ કે તેમ કરતાં અત્યંત જ્ઞાની, દેવાધિદેવ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાને સમવસરણુમાં બિરાજમાન થઈ જે ધર્મદેશના આપી છે તે સંપૂર્ણ રીતે વાંચતા વાચકને પ્રમાદ ન થાય, અને પરમાત્માની દેશનારૂપી મધુરરસમાં ક્ષતિ ન પહોંચે, આત્મિક આનંદનો લાભ મળે તે માટે અહિં માત્ર તેમાં આવેલા ધર્મના વિષયોનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આપવા સાથે તેને લગતી કથાઓનો માત્ર નામનિર્દેશ જ કરીશું જેથી વાચકવર્ગને છેલ્લા પ્રસ્તાવો મનનપૂર્વક સંપૂર્ણ વાંચી જવા નમ્ર સૂચના છે.

પરમાત્માએ સમવસરણુમાં બિરાજમાન થઈ ભવ્યાત્માઓનું કલ્યાણ કરવા જે દિવ્ય દેશના આપી છે તે સર્વ અક્ષરશઃ એકાગ્ર ચિત્તે શ્રદ્ધાપૂર્વક વાંચતાં આત્મકલ્યાણ જરૂર થશે અને સાથે વિદ્વાન આચાર્યદેવશ્રી ભાનુગંધર્વચંદ્ર જેમણે પોતાની અનુપમ વિદ્વત્તાવડે આ ચરિત્રમાં તેની સંકલનારચના કેવી અપૂર્વ રસમય મનોહર સુંદર કરી છે તે જાણવા સાથે, તેઓશ્રી માટે પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય તેનું છે જેથી સર્વ વાચક વર્ગને પ્રભુની દેશના સંપૂર્ણ મનનપૂર્વક વાંચવાની ભલામણ કરીએ છીએ.

ઉપરોક્ત રીતે પરિષદાઓ સર્વ યોગ્ય સ્થાને બેસે છે. વૈર-વિરોધવાળા પ્રાણીઓ વૈરભાવને ત્યાગી પ્રભુને નમી પોતાના સ્થાનમાં બેસે છે. પછી ભગવાન શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ સંસારના ભયને દૂર કરનારી સર્વ પ્રાણીઓનું કલ્યાણ કરવામાં સમર્થ દેશનાનો આરંભ કરે છે.

હે ભવ્યાત્માઓ ! સમસ્ત મનોરથને પૂર્ણ કરનાર તેમજ જ્ઞાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ચાર પ્રકારની શાખાવાળા એવા આ ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષને તમે જાણો, જાણ્યો, સમજો. એ ચારમાં જ્ઞાન ધર્મ મુખ્ય છે અને તેના અનેક પ્રકારો છે, જેમાં જ્ઞાનજ્ઞાન મુખ્ય અને સર્વપ્રકારનું કલ્યાણ કરનારું છે. જ્ઞાની પુરુષો જ્ઞાનદ્વારા કૃત્યાકૃત્ય સમજી અકૃત્યનો ભાગ કરી યોગ્યનું આચરણ કરે છે જેથી તે પ્રાણી સુખી તેમજ યશભાગી બને છે અને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સ્વર્ગ તથા મોક્ષનાં સુખ પામે છે. અજ્ઞાની પુરુષ પરભવમાં દુઃખનું ભાજન બને છે, જ્યારે જ્ઞાન કરનાર સમગ્ર સુખનો દાતા બને છે. જ્ઞાન આપનાર વ્યક્તિનો કદી પણ ઉપાર વાળી શકાતો કારણકે જ્યારે બીજા પ્રકારના જ્ઞાનો પ્રાણીઓને ફક્ત એક જ

ભવ પૂરતાં ઉપકારી બને છે, ત્યારે જ્ઞાનદાન તો કલ્યાણ કરનાર, ઉપકારી અને બંને લોકના સુખ આપનાર થાય છે જેથી જ્ઞાનદાનને મુખ્ય કહેવામાં આવે છે.

સર્વ પ્રાણીઓને અભય આપવું તે ઇષ્ટ છે, જેથી આરોગ્ય, આયુષ્ય, સુખ અને સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તે અભયદાન સિવાય પ્રાણીઓએ કરેલા અનેક કષ્ટદાયી આચરણો પણ ઉપર-ભૂમિમાં વાવેલા બીજની જેમ નિષ્ફળ બને છે. કુપાત્રની વિદ્યા, રૂપ વિનાની નર્તિકા, નેત્ર વિનાનું મુખ, કાંતિ રહિત સૌંદર્ય, સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાઓની શ્રેણી રહિત આકાશ, દરિદ્રના વિલાસ, વિનય વિના વસ્તુની પ્રાપ્તિ, જ્ઞાન રહિત ગુરુ, જળ રહિત સરોવર, મૂર્ખ વૈદ્ય, અન્યાયી રાજા, શરમ વગરની વધૂ (પત્ની) અને ફક્ત વિનાનું વૃક્ષ જેમ શોભતા નથી તેમ દ્યારહિત અનેક પ્રકારની ધર્મક્રિયા શોભતી નથી.

હિંસારૂપી વિષવૃક્ષના પુષ્પો હવે તમોને જણાવું છું. માતાના ગર્ભમાં, જન્મતાં જ બાળપણમાં તેમજ યુવાવસ્થામાં મૃત્યુ, અનેક પ્રકારના આધિ-આધિઓ, દુર્ભાગીપણું અને બીજા પ્રકારના અનેક દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે વિષ વૃક્ષનું ફળ તો નરકની વેદના જ છે. આહારાદિકના દાન કરતાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે વધભૂમિમાં લઈ જવાતો પુરુષ રાજ્યના દાન કરતાં પ્રાણી બચાવનારને પ્રશંસે છે. ત્રીજું સુપાત્રદાન શય્યા, ચાર પ્રકારનો આહાર, વસ્ત્ર અને પાત્ર વગેરે ભેદોથી અનેક પ્રકારનું છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ સતતચવાળા પાત્રનું ધર્મ નિમિત્ત, આદરપૂર્વક અપાયેલું નિર્દોષ દાન મહાફલને આપનાર છે. ૧ જિનચિંત ૨ જિનભવન, ૩ સાધુ, ૪ સાધ્વી, ૫ શ્રાવક, ૬-શ્રાવિકા, તેમજ ૭ જ્ઞાન એ સાત પ્રકારના સુપાત્ર છે.

આ સાત પ્રકારના ક્ષેત્રોને વિષે જે પ્રાણી ધનરૂપી બીજ વાવીને ભાવરૂપી પાણીથી તેવું સિંચન કરે છે તેને મોક્ષરૂપી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભવમાં જે પ્રાણી પોતાના મરણ પર્થત સુપાત્રમાં ધન-વ્યય કરતો નથી, તે લક્ષ્મી રહિત અવસ્થામાં સેવક બને છે. કંજુસ માણસો પોતાનું ધન ભૂમિમાં દાટે છે તેઓ (નીચી ભૂમિમાં) નરકગતિમાં જવાનું સ્થન કરતા હોય તેમ જણાય છે. પુણ્યથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું પાત્ર, વિત્ત અને ધન પ્રાપ્ત કરીને જે પ્રાણી સુપાત્રદાન દેતો નથી તે ખરેખર મૂઢ છે. બુદ્ધિમાન પુરુષો પરાધીન, અસ્થિર અને દુઃખદાયક ધનદારા-નિશ્ચય અને વિધન રહિત સુખ ઉપાર્જન કરે છે, માટે હંમેશા બુદ્ધિમાન પુરુષે સુપાત્રદાન દેવું જોઈએ. પૂર્વભવમાં આપેલા સુપાત્રદાન સંબંધમાં શ્રીદત્તનું દંટાંત (પા-૧૮૪ થી પા.-૨૧૩ સુધી) આપેલું છે, તે સમજવા જેવું અને આદરણીય છે.

કલ્યાણ કરવામાં સમર્થ હવે ત્રણ ભુવનના સ્વામી શ્રી ત્રેયાંસનાથ ભગવાન સંસારના ભયને દૂર કરનારી સર્વપ્રાણીઓને સર્વભાષામાં સમજાતી મેધગર્જના જેવી ગંભીર, વિશ્વના સંતાપને દૂર કરનારી, અમૃત રસ જેવી વાણીવડે દાનધર્મ ઉપર નવમા સર્ગમાં આપવામાં આવેલી છે.

આ કથામાં શ્રીદત્તે આપેલ દાન વિશુદ્ધ અને સમૃદ્ધિના કારણભૂત સમજી તેમજ ક્રમે ક્રમે મોક્ષ-સુખ આપનાર હોઈ સજ્જન પુરુષો પરમાત્માની આવી દીપ્ત ઉપદેશવાણી સાંભળી સુપાત્રદાન આપવા-માં એકચિત્ત બનો એમ પૂજ્ય અંકાર આચાર્યમહારાજ જણાવે છે.

સર્ગ ૧૦ મો (પા. ૨૧૪ થી ૨૪૪ સુધી)

દશમા સર્ગમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન શીવધર્મ ઉપર જે દેશના આપે છે તે ગ્રંથાકાર ભગવાન જણાવે છે. પ્રાણી દાનતીર હોવા છતાં જો તે શીલસંપન્ન હોય તો મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીથી તે સેવાય છે. કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ અને નવમહાનિધિઓનો જેણે તિરસ્કાર કર્યો છે તેવું અને અનેક સુખના કારણભૂત શીવધર્મ જ્યવંત વર્તે છે. જે શીવધર્મની પ્રાપ્તિથી જીવન અને મરણ અને પ્રશંસાપાત્ર અને છે અને તેના અભાવમાં નિંદાપાત્ર અને છે એવા અનુપમ શીવધર્મની અત્યંત સ્તુતિ કરીએ છીએ. આ શીવધર્મ ચિંતામણિ રત્ન કરતાં પણ અધિક છે; અને તે ઉભય લોકમાં મહાઋષિના કારણભૂત અને છે. શીલવાન પ્રાણીને જાજ્વલ્યમાન અગ્નિ, સિંહ, ગજેન્દ્ર, દેવ અને દાનવો લેશમાત્ર ભય આપી શકતા નથી, માટે બુદ્ધિશાળી મનુષ્યોએ હંમેશા શીવધર્મનું સેવન કરવું. આ વિષયમાં પ્રાણીઓને આનંદદાયક નંદ્યંતીની કથા પરમાત્મા જે કહે છે તે સાંભળવા લાયક અને શીવધર્મ ગ્રહણ કરવાને માટે જ છે. આ નંદ્યંતીની કથા (પા. ૨૧૪થી પા. ૨૪૪ સુધીમાં) આપેલ ધણીજ સુંદર રસમય, આત્મિક આનંદ ઉત્પન્ન કરાવે તેવી છે.

આ શીવધર્મ ઉપર શ્રી નંદ્યંતીની કથામાં છેવટે નંદ્યંતી સાધ્વી થઇ અગીયાર અંગની રૂપતા થઇ, સંયમનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરી, એક મહિનાનું અનશન સ્વીકારી આયુષ્ય ક્ષય થયે બારમા દેવલોકે ઉપજે છે, ત્યાંથી અધી તે મોક્ષે જશે.

આ પ્રમાણે શીવનો પ્રભાવ જણી સજ્જન પુરુષોએ હંમેશા શીલ પાત્રનમાં સાવધાન થવું. સમયસરણુને વિષે પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતે સૂર્યના કિરણ સરણું તેજસ્વી અને શીવ-મહાત્મ દર્શાવતું આ નંદ્યંતીનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે.

અગિયારમા સર્ગમાં (પા. ૨૪૫ થી પા. ૨૫૨ સુધીમાં) દેવાધિદેવ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા તપધર્મ ઉપર જે દેશના દૃષ્ટાંત સહિત આપે છે તે ગ્રંથકાર જણાવે છે.

શીલરૂપી ચંદ્રનો ઉદય થયે છતે જો તપરૂપી તેજ પ્રગટે તો અજ્ઞાનરૂપી અધિકાર અત્યંત રીતે નાશ પામે અને અજ્ઞાનનો ફરી પ્રાદુર્ભાવ ન થાય. તપની તૂલ્યે આવી શકે તેવો કોઈ પણ પદાર્થ નથી, કેમકે તપના પ્રભાવથી દુર્લભ એવી આમાર્પણધિ પ્રમુખ લગ્નિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. સુરેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર અને રાજાઓ જે શ્રેષ્ઠ પ્રકારના સુખો ભોગવે છે તેને તમે તપરૂપી વૃક્ષના અસાધારણ પુષ્પરાશીરૂપ જાણો. તે તપના પ્રભાવનું અમે કેટલું વર્ણન કરીએ કે જે તપના માહાત્મ્યથી નિકાસિત કર્મો પણ અળીને ખાખ થઇ જાય છે. તપના ગુણ કરતાં બીજો કોઈ પણ ગુણ શ્રેષ્ઠ નથી કારણ કે જિનેશ્વર ભંગવતોએ પણ ક્ષય નહીં પામેલા કર્મોના ક્ષય માટે તપશ્ચર્યાનું જ અલંબન લીધેલું છે. આ સંબંધમાં તપશ્ચર્યાને કારણે તૃપ્ત બનેલ શાસનદેવીએ જેને સહાય કરી હતી તે નિર્મળ આશયવાળી કમળાનું દૃષ્ટાંત (પા. ૨૪૫ થી ૨૫૨ સુધીમાં) આપેલું છે તે એ દૃષ્ટાંત વાંચી ભવ્ય પ્રાણીઓએ તપધર્મનું આરાધન કરવામાં નિરંતર પ્રયત્નવાન થવું.

હવે ચોથા ભાવધર્મ ઉપર પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતે આપેલ દેશના ગ્રંથકર્તા પૂજ્ય આચાર્યશ્રી બારમા સર્ગમાં (પા. ૨૫૩ થી પા. ૨૬૦ સુધીમાં) જણાવે છે.

જો પ્રાણીઓના નિઃસ્પૃહ ચિત્તમાં ભાવના સ્ફુરે તો દાન શીલ અને તપ વિગેરે સર્વ પ્રકારો સાર્થક બને. જેમ વૃષ્ટિ વિના બીજ ફલરૂપ ન બને અને લોહું સિદ્ધિરૂપ વિના સુવર્ણ ન બને તેમ ભાવ વિના

મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. દુઃસાધ્ય વસ્તુને પણ પ્રાપ્ત કરવાનો ભાવ વિના ખાત્તે કોઈ ઉપાય નથી કારણ કે તે ભાવને કારણે જ શ્રી ભરત ચક્રવર્તીએ ગૃહસ્થાવસ્થામાં જ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેથી વિવેકી પ્રાણીએ ધનાવહ શ્રેણીનો માર્ગ સંસારરૂપી સંતાપની શાન્તિના માટે ભાવરૂપી જળવડે પોતાનો આત્માને સિંચિત કરવો જોઈએ. અહીં ધનાવહ શ્રેણીની કથા (પા. ૨૫૩ થી પા. ૨૬૦ સુધીમાં) આપવામાં આવેલ છે.

સુખપૂર્વક સાધી શકાય તેવા ભાવના વિશાળ ફલ જાણી સંકટસમયે કે સુખસમયમાં તે જ ભાવનાનું શરણ સ્વીકારવું. ભાવના કેવી રીતે ભાવવી તે જાણાવે છે કે “તે દિવસ ક્યારે આવે કે જ્યારે હું ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરીને ગુરુ સમીપે વ્રત ગ્રહણ કરું અને ફલાકાંક્ષા રહિત તપશ્ચર્યાદ્વારા કૃશ બનીને ગુરુમહારાજની સાથે વિચરું. આ પ્રમાણે પરમાર્થનો વિચાર કરીને હું ધનને સાર્થક કરીશ.” શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા કહે છે કે-હવે બધું પ્રાણીઓ ! ધનાવહના દષ્ટાંતથી ભાવનું નિર્ભજ ફળ જાણીને દાન, શીલ અને તપને સાર્થક કરવા માટે સંસારના શત્રુસ્વરૂપ ભાવ ધર્મને વિષે જ તમારા મનને નિશ્ચળ બનાવો.

તેરમા (છેલ્લા) સર્ગમાં પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાંતની દેશના સાંભળીને કૌસ્તુભ વગેરે છોંતેર ક્ષત્રિય પુરુષો પોતાના સો સો સેવકજનો સાથે પ્રતિબોધ પામી પરમાત્માના હરતે દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે. ધારિણી પ્રમુખ કુલીન સ્ત્રીઓ પણ સંયમ સ્વીકારે છે; નિર્ધન્યો, દેવો, અમુરો સમ-ક્રિતની પ્રાપ્તિ કરે છે અને રાજરાણીઓ વગેરે દેશવિરતિ ધર્મ સ્વીકારે છે.

આ રીતે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનના પ્રથમ સમવસરણમાં ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના થાય છે. હવે પરમાત્મા કૌસ્તુભ વગેરે ગણધરોને ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રૌંચ એ ત્રિપદી આપી તેમને ગણધરપદે સ્થાપે છે, જ્યાં ગણધર ભગવાનો બુદ્ધિના અતિશયને કારણે દ્વાદશાંગીની રચના કરે છે. પછી છત્રમહારાજ વાસક્ષેપથી પરિપૂર્ણ રત્નનો થાળ લાવતાં પરમાત્મા આસન ઉપરથી જોડી ચૂર્ણની સંપૂર્ણ મુદ્રિ ભરી, જ્યારે દેવો મંગળ વાજિંત્રો વગાડે છે તે વખતે “દ્રવ્ય અને ગુણપર્યાયયુક્ત સૂત્ર તેમજ સૂત્ર અને અર્થ અનેથી હું તમોને અનુયોગની તથા ગણની આજ્ઞા આપું છું” તેમ બોલી પરમાત્મા નતમસ્તક-વાળા તે ગણધરો પર પ્રથમ અને ગુણીયલ ધારિણી પ્રવર્તિની પર પછી વાસક્ષેપ નાંખી પંદ અર્પણ કરે છે. પરમાત્માને કૌસ્તુભ વગેરે છોંતેર ગણધર થયા. પૃથ્વીતલને વિષે મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર એવા દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ચાર પ્રકારનો ધર્મ તે વખતે પ્રવર્ત્યો. હવે પ્રથમ પોરસી પૂર્ણ થતાં સુવર્ણના થાળમાં રહેલ ચાર પ્રસ્થ* (આઠ શેર) સુગંધી કમોદમાંથી બનાવેલો, હુંડભીનો અવાજ થઇ રહેલ છે તે વખતે અક્ષત-અક્ષી મંગારી સોમચંદ્ર રાજવીએ પૂર્વ દ્વારથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કરી આકાશમાં ઉછાળેલા તે બલિમાંથી અડધો ભાગ આકાશમાંથી દેવો અને અડધો ભાગ પૃથ્વી પરના રાજાઓ તથા શ્રેષ્ઠ લોકો પ્રેમપૂર્વક ગ્રહણ કરે છે, કે જે બલિના પ્રભાવથી પૂર્વના રોગો નાશ પામે છે, અને છ માસ સુધી નવા રોગો થતાં નથી એમ શાસ્ત્રોમાં જાણાવેલ છે.

હવે શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા ઉત્તર દરવાજેથી નીકળી ઈશાન ખૂણામાં રહેલ દેવછંદામાં જઈને વિશ્રામ કરે છે. એટલે ભગવાંતની પાદપીઠ પર બેઠેલા મુખ્ય ગણધર કૌસ્તુભ બીજ પોરસીને વિષે ક્ષેષ-સંતાપને દૂર કરનારી દેશના આપે છે. છેવટે પરમાત્માને નમસ્કાર કરી દેવ, જ્ઞાનવો સ્વસ્થાને જાય છે.

* તે વખતનું માપ.

શ્રી ઋષ્યાંસનાથ ભગવંતના તીર્થમાં ચાર હસ્તવાળો, ત્રણ નેત્રવાળો, વૃષભના વાહનવાળો ઇન્દ્ર નામનો યક્ષ, તેમજ માનવી નામની સિંહના વાહનવાળી યક્ષિણી-શાસનદેવ થયા. આ પ્રમાણે સિંહપુરનગરમાં કેટલાક દિવસો સુધી ભવ્ય પ્રાણીઓને ઉપદેશ આપી અનેક સ્થળે ઉપકાર કરતાં પોતાનપુર નગરે પરમાત્મા પધારે છે, જ્યાં દેવો સમવસરણુની રચના કરે છે. ઉદ્યાનપાલકે ત્યાં જઈ રાજા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવને પરમાત્માનું આગમન જણાવતાં રાજા સર્વ પરિવાર સાથે ત્યાં આવી સમવસરણુમાં પ્રવેશ કરી પરમાત્માને પ્રદક્ષિણા આપી પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે અને સર્વ પોતાના સ્થાન બેસે છે. બાદ પરમાત્માએ દેશના આપતાં જણાવ્યું કે-ભયંકર સંસારસાગરમાં ડૂબતાં ભવ્ય પ્રાણીઓને તારવામાં નૌકા સરખો એક સાધુ ધર્મ અને ઝીંજો આવક ધર્મ એમ બે પ્રકારે છે. જેમાં સાધુધર્મ ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, નિર્લેશિતા, તપ, સંયમ, સત્ય, શોચ, બ્રહ્મચર્ય અને આકિંચન્ય એમ દશ પ્રકારે છે. આવકધર્મ જીવહિંસા, મૃધાવાદ, અદત્તાદાન, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહ એ પાંચેની દેશચક્રી વિરતિ એ પાંચ અણુવ્રતો તથા દ્વિગૂપરિમાણુ, ભોગોપભોગ પરિમાણુ, અનર્થદંડ વિરમણુ, સામાયિક, દેશાવકાશિક, પોષધ અને અતિથિસંવિભાગ એ સાત પ્રકારના શિક્ષાવ્રતો મળી બાર પ્રકારે છે. હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે સાધુ તથા આવક ધર્મનું અવલંબન હોય કે જેથી ભયંકર એવા સંસારરૂપી કૂવામાં ન પડો. એ રીતે પરમાત્માની દેશના સાંભળી કેટલાકોએ સર્વવિરતિ, કેટલાકોએ દેશવિરતિ ગ્રહણ કરી, બ્યારે રાજા ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ માત્ર સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કરે છે. ત્યારબાદ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પોતાને વિરતિ પરિણામ શા માટે થતા નથી તેમ પૂછતાં પરમાત્મા તેમને કહે છે કે તે પૂર્વે નિયાણું કયું છે, પરમાત્મા તેના પૂર્વ-ભવની હકીકત જણાવે છે અને છેવટે તું ભવિષ્યમાં શ્રી વર્ધમાન નામનો ચોવીશમે તીર્થંકર થઈશ એમ કહે છે. (પા. ૨૬૩ થી પા. ૨૬૫) એ રીતે પરમાત્માનું કથન સાંભળી, હર્ષ પામી, પરમાત્માને નમી વાસુદેવ સ્વસ્થાને ન્યથ છે.

હવે પરમાત્મા અહિંથી વિહાર કરી શ્રીશત્રુંજય મહાતીર્થે પધારે છે, જ્યાં દેવો સમવસરણુની રચના કરે છે. અહિં શ્રી શત્રુંજય તીર્થ પર શ્રી ઋષભદેવનું જિનમંદિર જે મેરુપર્વતની જેમ શાભે છે, અને શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના ત્યાં દર્શન મોક્ષદળને આપે છે વગેરે મહિમાનું વર્ણન પરમાત્મા કરે છે. અહિં આવું સુંદર મંદિર કોણે બંધાવ્યું એમ કોસ્તુભ ગણુધરના પૂછવાથી ભગવંત શ્રી શત્રુંજય તીર્થની ઉત્પત્તિ, તેના અચિંત્ય મહિમા, પૃથ્વીપીઠને વિષે આ તીર્થ સૌથી પ્રથમ તીર્થ તરીકે કેમ ચયું તેનું વર્ણન વગેરે જણાવે છે, જે સાંભળી આ પર્વત ઉપર અનેક અનિવરો અનશન કરી મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે. (પા. ૨૬૬) ત્યાંથી પરમાત્મા અનેક પ્રાણીઓ પર ઉપકાર કરી પૃથ્વીપીઠ પર વિહાર કરે છે. ચોરાશી હજાર સાધુઓ, ત્રણ લાખ એંશી હજાર સાધ્વીઓ, બે લાખ ને ઓગણ્યેંશી હજાર આવકો, ચાર લાખ ને અડતાલીશ હજાર આવિકાઓ, તેસો ચૌદપૂર્વીઓ, છ હજાર અવધિજ્ઞાનીઓ, છ હજાર મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓ અને સાડા છ હજાર કેવળ-જ્ઞાનીઓ, અચાર હજાર વૈદિક લબ્ધિધારી, પાંચ હજાર વાદલબ્ધિધારી આ પ્રમાણે પરમાત્માનો પરિવાર હોતો.

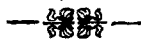
એકવીશ લાખ વર્ષ કુમારપણ્યામાં, બેતાલીશ લાખ વર્ષ રાજવીપણ્યામાં, એકવીશ લાખ વર્ષ સાધુપણ્યામાં આ પ્રમાણે ચોરાશી લાખ વર્ષનું અત્યુબ્ધ ભોગવીને પરમાત્મા શ્રી સમેતશિખર પર્વતે

પધાર્યા અને ત્યાં હજાર સાધુઓ સાથે પ્રભુ અનશન સ્વીકારે છે. દરમ્યાન ઈંદ્ર મહારાજાઓના આસન કંપવાથી અવધિજ્ઞાનદ્વારા પરમાત્માનો નિર્વાણસમય જાણી સર્વ ઈંદ્રો ત્યાં આવી પ્રભુને નમસ્કાર કરી પોતાની બેઠક લે છે. તે સમયે આવળુ વહી ડના રોજ ચંદ્ર ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં આવતાં “સૂક્ષ્મક્રિય” નામના શુકલધ્યાનના ત્રીજા પાયાના અંત પ્રત્યે પ્રાપ્ત થયા પછી “ઉચ્છિન્નક્રિય” નામનો ચોથો પાયો જેનો પાંચ હસ્તવાકર જેટલો કાળ છે, તેનું ધ્યાન કરતાં પરમાત્મા તેમજ સાથે અનશન સ્વીકારેલ હજાર મુનિવરો તેજ સમયે સિદ્ધિ વરે છે. પછી પરમાત્માના દેહને સ્નાન કરાવી, ગોશીર્ષ-ચંદનથી લીપી, દિવ્ય વસ્ત્રો પહેરાવી, પૂજા કરી, અશ્રુ વહાવતા ઈંદ્ર પ્રભુના દેહને શિબિકામાં પધરાવે છે. અન્ય સાધુઓના દેહને સ્નાનાદિક ક્રિયા પશુ કરાવી દેવદેવીઓ, સમૂહ ગીત, નૃત્ય વાદ્યો વગાડતા શ્રી જિનેશ્વરના મોક્ષમનનો મહોત્સવ કરે છે.

પરમાત્માની શિબિકાને ઈંદ્ર અને ત્રીજા મુનિવરોની શિબિકાને દેવતાઓ ચિતા સમીપે લઈ જતાં અગ્નિ કુમાર અગ્નિ પ્રગટાવે છે, જેથી અસ્થિ સિવાય દેહ હવે થયા પછી મેઘકુમાર દેવો ગધી-દકતી વૃષ્ટિથી શાંત કરી સૌધર્મેન્દ્ર ઉપરની જમણી, ઈશાન ઈંદ્ર ડાબી બાજુની તેમજ ચમરેન્દ્ર નીચેની જમણી અને બલીન્દ્ર નીચેની દાઢા લે છે. દેવો દોતો ગ્રહણ કરે છે, અને ચિતાની જગ્યાએ રત્નનો સ્તૂપ કરે છે; બીજા દેવો અસ્થિઓ અને રાજાઓ ભસ્મ ગ્રહણ કરે છે અને પરમાત્માની નિર્વાણશિલા પર ઈંદ્ર વજ્ર વડે પ્રશસ્તિની માફક પરમાત્માનું નામ અને લાંછન કોતરે છે અને પછી નંદીશ્વર દ્વીપે જઈ શાશ્વતા જિનેશ્વરનો અષ્ટાન્હિક મહોત્સવ કરી સર્વ દેવો સ્વર્ગમાં જાય છે. ત્યાં માણુવક સ્થંભમાં પરમાત્માની દાઢાઓ મૂકી પ્રતિદિન ઈંદ્રો પૂજા કરે છે.

એ રીતે કર્તા પૂજ્ય શ્રીમાતુંગસૂરિ પોતાની લઘુતા બતાવતા કહે છે કે-મારા પોતાના અભ્યાસ માટે સંસ્કૃત ભાષામાં આ અગિયારમા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માના ચરિત્રની રચના કરી છે કે જેથી તે પુણ્ય કાર્યોને વિષે વિશેષ પ્રકારે ઇચ્છાઓને વૃદ્ધિ પમાડો.

અહિં તેરમો સર્ગ, પરમાત્માના ત્રણ ભવનું વર્ણન સહિત (ચરિત્ર) સંપૂર્ણ થાય છે.

પ્રશસ્તિ

અંચકર્તા મહારાજે કયા જ્ઞેકામાં, કયા સંયોગોમાં, કયા સ્થળમાં, કયા કયા કારણોવડે આ ગ્રંથની રચના કરી છે તે હકકીત (પા. ૨૬૬) અહિં સંક્ષિપ્તમાં જણાવવામાં આવે છે.

શ્રી વીર પરમાત્મારૂપી નંદનવનમાં કોટિક ગચ્છ થયો જેમાંથી વૈરી નામની શાખા પ્રગટી. તેમાંથી ચાર ગચ્છો થયા જેમાં ચંદ્રકુળ, તેમાં શ્રી શીલભદ્રાચાર્ય થયા. તેમને શ્રી ચંદ્રસૂરિ, ભરતેશ્વરસૂરિ, શ્રી ધનેશ્વરસૂરિ, શ્રી સર્વદેવસૂરિ અને ધર્મધોષસૂરિ થયા તે ગચ્છનાયક બન્યા. ભાલેજ નામના નગરમાં શ્રી સર્વદેવસૂરિના શિષ્ય શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ, તેમના શિષ્ય શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ થયા. તેમના શિષ્ય શ્રી માનતુંગસૂરિએ આ શ્રીશ્રેયાંસનાથ મહાકાવ્યની વિક્રમ સંવત ૧૩૩૨ની સાલમાં માધ વહી પાંચમને દિવસે રચના કરી. જ્યાં સુધી જૈન ધર્મરૂપી વૃષભ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવે ત્યાં સુધી મુનિવૃંદને વ્યાખ્યાનદ્વારા ગર્જના કરતું આ શ્રીશ્રેયાંસનાથ ભગવંતનું ચરિત્ર વિશ્વમાં વિસ્તાર પામ્યો.

આ ગ્રંથમાં માત્ર શ્રી ત્રેયાંસનાથ પરમાત્માનું એકલું ચરિત્ર નથી પરંતુ જિનેશ્વર ભગવંતના જીવન સાથે એમના સમયની અનેક ઘટનાઓ અને અનેક જાણવાયોગ્ય વિષયોની અખૂટ સમૃદ્ધિઓ ભરી છે, તેમજ સંકલનાપૂર્વક આખું ચરિત્ર રસભરી રીતે સુંદર શૈલીમાં સંકલનાપૂર્વક આલેખ્યું છે. તેમાં કેટલું કૌશલ્ય દાખવ્યું છે, અને તેમાં સંસ્કૃત ભાષાની મધુરતા કેટલી ભરી છે તે આ ગ્રંથના વાંચન-મનનથી વાચકો જોઈ શકશે.

* આવા આવા સુંદર પ્રાચીન વિદ્વાન પૂજ્ય પર્યાયાર્થકૃત જૈન કથા, ઇતિહાસ, તત્ત્વજ્ઞાન સાહિત્યના ગ્રંથોના પ્રકાશનો જોયા પછી જૈન જૈનેતર વિદ્વાનો, સાક્ષરો, સાહિત્યકારોને પણ હવે કહેવું પડે છે કે-ભારતીય સંસ્કૃતિ અને ઇતિહાસ જૈન સાહિત્યના પૂર્ણ અભ્યાસ વિના અપૂર્ણ જ રહેશે.

પૂર્વ કાળમાં જ્યારે ભવ્ય આત્માઓ માટે મોક્ષમાર્ગ ખુલ્લો હતો, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ પણ તેવા જ વર્તતા હતા, પૃથ્વીવંત પ્રાણીઓનો જન્મ પણ વિશેષ થતો હતો, મોક્ષ માટે યોગ્ય સામગ્રીઓ તૈયાર હતી, તીર્થંકર ભગવાનો, કેવળી ભગવંતો, અવધિજ્ઞાની મહારાજો, વગેરે પૂજ્ય મહાત્મા-સદ્ગુરુઓ સુયોગ અને તેવા પરમ ઉપકારી મહાન્ પુરુષની અમૃતમય દેશનાનો લાભ તે કાળના પ્રાણીઓને સુલભ રીતે મળતો હતો તેથી કેટલાક ભવ્યજનો પૂર્વભવ વગેરેના વૃતાન્તો સાંભળી જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં પૂર્વભવે કરેલા શુભાશુભ કર્મના વિપાક જાણી, દેખી સમ્પત્તિપૂર્વક દેશવિરતિપણું કે સર્વવિરતિપણું અંગીકાર કરી મહાન્ તપાદિક અનુષ્ઠાનોએ કર્મનો નાશ કરી સિદ્ધિપદ ક્રમે ક્રમે કરી જરૂર મેળવી શકતા હતા. આ બધા આત્મકલ્યાણનાં સાધનો આ કાળમાં તેવા નથી, તો પણ શ્રદ્ધા-ધર્મમાં નિશ્ચલતા, શાસ્ત્રશ્રવણ, દેવભક્તિ, ગુરુઉપાસના વગેરે વડે પણ નિરંતર આત્મસાધન કરતાં પ્રાણી છેવટે થોડા ભવે મોક્ષ મેળવી શકે છે. વળી તીર્થંકર ભગવંતો હાલ આ ક્ષેત્રમાં વિદ્યમાન નહિ હોવાથી પૂર્વાચાર્ય મહારાજોઓએ પ્રમાણિકપણે સર્વજ્ઞ ભગવંતોની વાણી કે જે પ્રાણીઓ માટે તેટલી જ ઉપયોગી છે, તે આગમો, કથા-સાહિત્યમાંથી ઉદ્ધૃત કરી જનસમૂહ કેમ વિશેષ લાભ લઈ શકે તે રીતે જુદી જુદી ભાષા-માં, આવા સરેલ, અપૂર્વ મનોહર, આત્મિક આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર સુંદર ચરિત્રો-માં સર્વ પ્રાણીઓના કલ્યાણ માટે વિદ્વતાપૂર્ણ રીતે ગુંથી છે, તેથી જે પ્રાણી શ્રદ્ધાપૂર્વક, એકાગ્ર ચિત્તે, ધર્મગુરુદ્વારા શ્રવણ કરે છે, તેમજ તેનું સ્મરણ, મનન, ધ્યાન, પઠન-પાઠન, વગેરે વારંવાર કરે છે, તેમના આત્મામાં મહાપુરુષનું ચિત્ર ખડું થાય છે અને તેથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ કે થોડા વખતમાં તેવા પૂજ્ય પુરુષ ખની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

કરોડો લાખો કે હજારો વર્ષ પૂર્વે થઈ ગયેલા આવા જિનેશ્વર ભગવંતોના ચરિત્રોમાં આવેલો અમૃત રસ કોઈ કાળે શુષ્ક થતો નથી, તેથી જ જગતઉપકારી અરિહંત

* સાક્ષરોત્તમ શ્રી આનંદશંકર બાપુભાઈ ધ્રુવે આ સમાની લીધેલી મુલાકાત વખતે સમાના વિવિધ સાહિત્યગ્રંથો (મૂળ અનુવાદ) જોયા પછી કાઢેલ ઉદ્ગારો.

ભગવંતોનો અપૂર્વ મહિમા, અચિન્ત્ય માહાત્મ્ય અવર્ણનીય હોવાથી તીર્થંકર ભગવંતોના ચરિત્રોત્તુ વારંવાર વાંચન-મનન જરૂર આવશ્યક ઉપયોગી છે. જેથી તેના અભ્યાસે પોતે કોણુ છે? પોતાનું શું કર્તવ્ય છે? તેનું ભાન થતાં આત્મા ઘડીભર અપૂર્વ શાંતિ અનુભવે છે અને આત્માદસાસ પ્રગટ થતાં વિરતિપણું ગ્રહણ કરી છવટે પોતાને મોક્ષ સમિપ લાઇ જાય છે. તેથી જ

પરમપૂજ્ય તીર્થંકર ભગવંતો અનુપમ કૃપાનિધાન હોવાથી, ભવ્ય પ્રાણીઓને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યકૃત આવા સુંદર અનુપમ ચરિત્રો પણ અસાધારણ આલંબનરૂપ હોવાથી જ આ સભાએ જ્ઞાનભક્તિ સાથે કથાસાહિત્ય પ્રકાશન કરવાનો માંગલિક પ્રયત્ન શરૂ કરેલો છે.

પ્રાર્થના! શ્રીશ્રેયાંસનાથ (શ્રેયસ્કર) ભગવાન સર્વ જીવોત્તું કલ્યાણ કરો! અને આ ચરિત્રના વાચકો, પ્રકાશકો, સંપાદકો, સહાયકો, અનુમોદકો વગેરેના હે જગદ્ગુરુ! આપ કૃપાળુને કોટી કોટી વંદન હો! એમ હૃદયપૂર્વક ઇચ્છી આ ગ્રંથપરિચય પૂર્ણ કરીએ છીએ.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ અગિયારમા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતનું વિસ્તારપૂર્વકનું સુંદર, અનુપમ અને યોધપ્રદ (નામ પ્રમાણે આત્મિક લાભ) આત્માનું શ્રેય-કલ્યાણ કરનાર ઉત્તમોત્તમ ચરિત્ર સાથે કોઇ જૈન નરરત્ન પુણ્યપ્રભાવક, સૌજન્યમૂર્તિ પુરુષનું નામ અંકિત થાય તો તેનો સોના સાથે સુગંધની જેમ યોગ થયો કહેવાય, તેમ આ સભા વિચારતી હતી. ગુરુદેવની કૃપાથી, આ સભાના માનનીય પેટ્રન શ્રીયુત આનંદલાલ અમરચંદલાઈ દ્વારા, એમની સાથે આ સભાના મુખ્ય સેક્રેટરીને તે માટે વાતચીત થતાં, તેઓશ્રીના શુભ પ્રયત્નવડે, અનન્ય રીતે-ભવિતવ્યતાના શુભયોગે દાનવીર જૈન નરરત્ન, રાજ્ય માન્ય, પ્રજાપ્રિય અને હાલમાં જેઓશ્રી ભારતસરકારની રાજ્યસભાના સભાસદ થયા છે, તેમજ દેવગુરુધર્મના ઉપાસક હોવા સાથે આ સભાના માનનીય મુરબ્બી પેટ્રન હોઈ, તેમજ આ સભાને પોતાની નિરંતર માની હૃદયમાં જેમણે સ્થાન આપેલું છે, તેવા શ્રાવકકુળભૂષણ, શેઠ સાહેબ ભોગીલાલભાઈ મગનલાલ મીલવાળાએ આ ગ્રંથમાં ઉદ્ધારપણે આર્થિક સહાય આપી જ્ઞાન-સાહિત્યની ભક્તિ કરી છે જેથી તેમના મુખારક નામની સિરિઝ ગ્રંથમાળા તરીકે આ અગિયારમા જિનેશ્વર ભગવંતના આ ચરિત્રનું પ્રકાશન થાય છે, જેથી શેઠસાહેબ ભોગીલાલભાઈનો આ સભા હૃદયપૂર્વક આભાર માને છે અને શ્રીયુત આનંદલાલભાઈના આ શુભ પ્રયત્ન માટે સભા તેઓશ્રીને ધન્યવાદ આપે છે.

આવા અનુપમ, ઉપકારક, સુંદર, કલ્યાણકારી શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાનનું ચરિત્ર કોઇ માંગલિક કલ્યાણક દિવસે અથવા શેઠસાહેબ ભોગીલાલભાઈના માંગલિક જન્મદિવસે જ પ્રકાશન થઈ તે જ દિવસે તેઓશ્રીને આ પરમાત્મા ચરિત્ર ગ્રંથ અર્પણ કરવા માટે સફળતા પ્રાપ્ત થાય એમ આ સભા પરમાત્માની પ્રાર્થના કરે છે.

વર્તમાનમાં બીજી વસ્તુઓની જેમ દિવસાનુદિવસ છાપકામ માટેના કાગળો, છપાઈ, ડીઝાઈનો, ખેલોકો, બાઈડીંગ વગેરેના ભાવો એટલા બધા વધેલા છે અને લગાઈ બંધ થયા છતાં છાપકામનું જે પૂર્વે મળતું હતું તેવું સારું સાહિત્ય મળતું પણ નહિ હોવા છતાં આવા

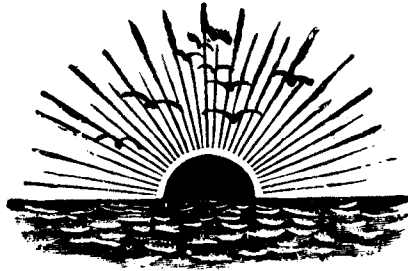
પૂજ્ય વિદ્વાન્ પૂર્વાચાર્ય મહારાજકૃત ઉત્તમ કથાસાહિત્યનું બધી રીતે સુંદર પ્રકાશન કરવા અંથમાળામાં મળતી આર્થિક સહાય ઉપરાંત મહેટો ખર્ચ કરવો પડે છે, કારણ કે અંથની આંતરિક વસ્તુ અનુપમ હોવાથી તેની બાહ્ય સુંદરતામાં પણ તેને શોભે તેમ લક્ષિત કરવા નિમિત્તે દૃષ્ટિ રાખી, તેના સુંદર પ્રકાશન સાથે પરમાત્માના જુદા જુદા પ્રસંગોના ત્રિરંજી વગેરે અનુપમ કળાની દૃષ્ટિએ સુંદર ચિત્રો તૈયાર કરાવીને તેમાં દાખલ કરી લાઇબ્રેરી, જ્ઞાનભંડાર અને ગૃહશૃંગારરૂપ આવો ચરિત્ર અંથ તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

આ પરમાત્માના ચરિત્ર અંથનો અનુવાદ પંડિતશ્રી જગજીવનદાસ પોપટલાલે યથા-યોગ્ય રીતે કરી આપવાથી તેઓને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે.

આ અંથની શુદ્ધ માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, છતાં દૃષ્ટિદોષ, પ્રેસદોષ કે અન્ય કારણથી આ અંથમાં કોઈ સ્થળે સ્પષ્ટતા નહોતી તો ક્ષમા માગવા સાથે અમોને જણાવવા નમ્ર વિનંતિ છે.

(આત્માનંદ બવન)
આત્મકાન્તિ જ્ઞાનમંદિર.
સંવત ૨૦૦૯
જ્ઞાનપંચમી દિન, ગુરુવાર.

ગાંધી વૃક્ષભદ્રાસ ત્રિભુવનદાસ
ભાવનગર.

શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલનો જીવનપરિચય

વીસમી સદીના પહેલા દાયકાની વાત છે. અમદાવાદની પાડા પોળમાં વસતા સામાન્ય સ્થિતિના એક ગૃહસ્થની સાથે તેમને આંગણે એક બ્રાહ્મણ બાઈ કરુણ સ્વરે પોતાની વાત કરી રહી હતી. વાત કાંઈક એવી હતી કે તે બાઈ પોતાની પુત્રીના લગ્ન ઉપર કેાઈ મોટી એવી રકમની મદદની માગણી કરી રહી હતી અને તે ગૃહસ્થ કહેતા હતા કે તેઓ તો સામાન્ય સ્થિતિના હતા અને તે બાઈની આવી મોટી માગણી સંતોષી શકે તેવું તેમનું ગણું ન હતું. નિરાશ થઈને તે બાઈ ભારે હૈયે પાછી વળતી હતી. પેલા ગૃહસ્થનું હિલ પીગળી ગયું. તેમનાથી ન રહેવાયું. તેમણે તે બાઈને પાછી બોલાવીને કહ્યું: “બેન, મારા પાસે તો માંડ બે ત્રણ હજારની બચત છે. પણ તને હું રૂપિયા ૭૦૦ (સાતસો) આપીશ, તું સુએથી તારી દિકરીના લગ્ન કરાજે.” અને તે બાઈએ અંતરના આશીર્વાદ આપ્યા. અલબત્ત, તે મદદથી તેની પુત્રીનાં લગ્ન તે કરી શકી.

*

*

*

આપણા ઉપરોક્ત પ્રસંગના ગૃહસ્થ તે બીજા કેાઈ નહીં પણ આજે સૌરાષ્ટ્રના રાજકારણમાં, પારમાર્થિક કાર્યોમાં, દાનનાં ક્ષેત્રમાં, વિદ્યા અને વિદ્વાનોને પ્રોત્સાહન આપવામાં, અને ઔદ્યોગિક વિકાસમાં જેમનું નામ પ્રથમ હરોળમાં સ્થાપિત થયેલું છે તે શેઠ ભોગીલાલભાઈ મગનલાલ.

તેઓનું નામ એટલું તો સુપ્રસિદ્ધ છે કે તેઓનાં વિષે કાંઈ લખતાં કે કહેતાં સામૌલિક રીતે જ એવો ક્લોલ રહ્યા કરે કે કદાચ તેમની આવી સર્વાંગી કદયાણુ-

પ્રવૃત્તિને પૂરતો ન્યાય ન પળુ આપી શકાય. પોતે જ પોતાનું સર્જન કરે તેવા મનુષ્યો જગતમાં વિસ્તૃત જ હોય છે, અને એમાંનાં એક શેઠ ભોગીલાલભાઈ છે. કિશોર વયમાં સામાન્ય રીતે પોતાની કારકીર્દિની શરૂઆત કરી આજે તેઓ શ્રીમંતાઈની સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે તેમ છતાં તેઓએ પોતાના મન ઉપર, આચરણમાં કે વહેવારમાં શ્રીમંતાઈની છાપ લેશ માત્ર પળુ પડવા દીધી નથી, તેમજ શ્રીમંતાઈ સાથે સામાન્ય રીતે જે નબળાઈઓ જોડાએલી છે તેનાથી તેઓ સદંતર મુક્ત રહ્યા છે.

શેઠ ભોગીલાલભાઈના પિતાશ્રી મૂળ વતની ઉત્તર ગુજરાતમાં કંઘોલ પાસે ડીરોડા ગામના. આજથી આશરે સોએક વરસ પહેલાં બ્રિટીશ સરકારે પોતાનો કેમ્પ ડીસામાં નાખ્યો તે વખતે તેઓ વ્યાપાર અર્થે ડીસાકેમ્પ જઈને વસ્યા. ત્યાં તેઓ પરચૂરણ વ્યાપાર કરતા. શેઠ ભોગીલાલભાઈનો જન્મ ડીસાકેમ્પમાં થયો હતો. સ્વભાવમાં જ રહેલી વ્યવહારુ બુદ્ધિને શાળાનો અભ્યાસક્રમ બહુ ન રુચ્યો. તેમાં વળી કુટુંબની સ્થિતિ સામાન્ય. એટલે લગભગ પચાસ વરસ ઉપર એટલે કે માત્ર ૧૫-૧૬ વરસની કિશોર વયે તેમણે અભ્યાસ છોડી વીરમગામ જઈ પોતાની કારકીર્દિની શરૂઆત કરી.

સહુ પહેલાં તેઓ વીરમગામમાં પોતાના મામાની મિલમાં, માસિક રૂ. ૧૫નાં પગારથી કારકૂન તરીકે જોડાયા પરંતુ બે એક માસમાં તો કારકૂની તેમને નિરસ લાગવા માંડી, એટલે મિલમાં તેમણે વણકર(વીવર)નું કામ શીખવું શરૂ કર્યું. આ કામમાં તેઓને ખૂબ ફાવટ આવી ગઈ. કામમાં ઉત્સાહ અને ચીવટ, પ્રારબ્ધનો યોગ અને દેવની કૃપાથી ચાર પાંચ વરસનાં ટૂંકા ગાળામાં તો તેઓ ખૂબ ઝડપી રીતે આગળ વધ્યા. ૧૯૦૭માં તેમનાં મામાના પુત્ર શેઠ મણિલાલે અમદાવાદમાં સ્વદેશી મિલની સ્થાપના કરી ત્યારે તે મિલનાં સાંચા જોડીને પોતાની તે બાબતની હેંચાઉકલત બતાવી બધાની ખૂબ તારીફ મેળવી જેને પરિણામે ૧૯૧૦ની સાલમાં તો બહુ લાંબા વખત સુધી કામ કરેલ નિષ્ણાતને જ પ્રાપ્ય તેવા વીવીંગ માસ્તરના દરજ્જે પહોંચ્યા. કાપડ વણવાની કળા-Technique-ઉપર તેઓએ એટલો કાબૂ મેળવ્યો કે તે ઉદ્યોગમાં તેમની સલાહ લેવાવા લાગી. તેમનાથી જૂના, અનુસરી અને સારા ગણાતા વીવીંગ માસ્તરો કરતાં તેમણે સારી નામના મેળવી. ૧૯૧૪માં અમદાવાદની બે મિલો અને વીરમગામની એક મિલ એમ ત્રણ મિલોના વીવીંગ માસ્તર અને સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે તેઓએ સુંદર કામ કરી બતાવ્યું.

૧૯૧૬માં તેમનાં મિત્ર સ્વ. શ્રી ભલુભાઈ દેસાઈની સાથે રહીને તેમણે અમદાવાદની શેરબજારનું કાર્ડ લીધું અને તે રીતે એક વ્યાપારી પ્રવૃત્તિમાં વધારો કર્યો. તેમાં પ્રમાણમાં તેઓ સારું કમાયા અને આમ વિસ્તરતી જતી પ્રવૃત્તિને લઈને તેઓ સુંબઈના બજારના સંસર્ગમાં આવ્યા.

તે સમયે ભાવીના ગર્ભમાં શું છુપાયું હતું તેનો તાગ કોણ લઈ શકે? અહીં તેમને મૂળ તળાબના વતની અને વરસોથી વ્યાપારાર્થે સુંબઈ જઈને વસેલા શેઠ

શ્રેષ્ઠ ભોગીલાલ મગનલાલ

હરગોવિન્દદાસ જીવણદાસનો ૧૯૧૮માં પરિચય થયો, જે ગાઠ મૈત્રીમાં પરિણમ્યો અને તેમાંથી શેઠ ભોગીલાલભાઈની ભાવનગરની સર્વ પ્રવૃત્તિઓનો જન્મ થયો. સાથે સાથે ભાવનગરના બહિર જીવનમાં એક નૂતન પ્રકરણનો આરંભ થયો. શેઠ ભોગીલાલભાઈના પ્રમાણિકપણની, નિરાશિમાની નિખાલસ સ્વભાવની અને મિલકતોગ્રામમાં નૈપુણ્યની ઊંડી છાપ શેઠ હરગોવિન્દદાસના મન ઉપર પડી અને તે એટલે સુધી કે માત્ર શેઠ ભોગીલાલભાઈના વચન ઉપર જ તેઓએ અમદાવાદની એક પેદીને કેઈ પણ બતની બાંહેધરી વિના રૂપિયા સાત લાખ જેટલી મોટી રકમ ધીરી હતી.

શેઠ હરગોવિન્દદાસ છેક ૧૯૨૨ની સાલથી એક કાપડની મિલ શરૂ કરવાનો વિચાર કરતા હતા અને શેઠ ભોગીલાલભાઈને જ્યારે તેઓ મળતા ત્યારે મિલની યોજના કરતા. તેઓ શેઠ ભોગીલાલભાઈને વિના વિલંબે મિલ શરૂ કરવા કાયમ આગ્રહ કરતા પણ તેઓનો કાયમી વસવાટ મુંબઈ હતો, જ્યારે શેઠ ભોગીલાલભાઈ અમદાવાદ રહેતા. તેથી સ્વાભાવિક રીતે જ તેઓની યોજના અમલમાં આવવામાં વિલંબ થયો અને તે દરમિયાન તો તેઓની પ્રગતિ સતત ચાલુ જ હતી. તેમાં એક તો એ હતી કે વીરમગામની જે મિલમાં તેઓએ કામ શીખવું શરૂ કર્યું હતું અને જે મિલનો વહીવટ પાછળથી શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલના હાથમાં આવેલો તે જ મિલના સર્વોચ્ચ અધિકારીનું પદ તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું.

૧૯૩૦ નાં અરસામાં શેઠ ભોગીલાલભાઈએ શેઠ ભગુભાઈ ચુનીલાલની સાથે ભોગીદારીમાં રહી અમદાવાદમાં એક મિલ સ્થાપવાનું લગભગ નક્કી જ કરેલું. આ વાતની ખબર શેઠ હરગોવિન્દદાસને મુંબઈમાં પડી એટલે તરત જ તેમણે શેઠ ભોગીલાલભાઈને મુંબઈ બોલાવ્યા અને કહ્યું, “તમે મને વચન આપ્યું છે અને હવે અત્યારે તમે આવી રીતે ભોગીદારીમાં જોડાઓ છો તે વાજમી નથી. આપણે સંબંધ કેવો છે? આપણે અત્યાર સુધી વિચાર્યું છે તે મુજબ આપણે ગમે તેમ કરીને પણ સ્વતંત્ર મિલકતોગ્રામ શરૂ કરવો છે.” અને તેઓએ મિલ તત્કાળ શરૂ કરવાના વિચારથી યોગ્ય સ્થળની શોધ શરૂ કરી. ઘણા સ્થળોએ ફરી આવ્યા પણ છેવટે તેમની નજર ભાવનગર ઉપર ઠરી. મિલના કાર્યનો પ્રારંભ કરવા શેઠ ભોગીલાલભાઈ ૧૯૩૨ના એપ્રિલ માસની ૧લી તારીખે ભાવનગર આવીને વસ્યા. તે પછી ૧૯૩૨ના જુન માસની ૨૬મી તારીખે ભાવનગરમાં મહાલક્ષ્મી મિલની સ્થાપના થઈ. શેઠ ભોગીલાલભાઈ ભાવનગર આવીને વસ્યા પછી તેમના જીવનમાં અને ભાવનગરના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં એક નવો તબક્કો શરૂ થયો.

મહાલક્ષ્મી મિલની સ્થાપનાનાં શરૂઆતનાં વરસોમાં શેઠ ભોગીલાલભાઈએ પોતાની સર્વ શક્તિ અને સમય મિલને ઊંચે લાવવામાં જ ખર્ચ્યા. મિલકતોગ્રામ તેઓના વરસોના અનુભવે તેમને જે જ્ઞાન લાધ્યું હતું તેનો ઉપયોગ તેમણે મિલના જ ઉત્કર્ષ માટે કર્યો. મહાલક્ષ્મી મિલે જે અસાધારણ પ્રગતિ કરી છે તેનું માપ એટલા પરથી નીકળી રહે છે કે તેઓએ રૂ. ૧૦૦ની કિંમતના શેરમાંથી રૂ. ૯૬ શેરહોલ્ડરોને પાછા આપ્યા અને તે શેરની દાર્શનિક કિંમત રૂ. ૧૭ કરવામાં આવી હતી. તે સમયે

શેઠ ભોગીલાલભાઈને તથા શેઠ હરગોવિન્દલાલને મિલનો વહીવટ આવો સરસ ચલાવવા બદલ શેર હોલ્ડરો તરફથી માનપત્ર એનાયત કરવામાં આવ્યું હતું. તેના સમારંભમાં બોલતા અમદાવાદની શેર બજારના પ્રમુખ શ્રી. નંદુભાઈ મંછારાએ કહ્યું હતું કે “શેર હોલ્ડરો મિલ એજન્ટને માનપત્ર આપતા હોય તેવો પ્રસંગ આ પ્રથમ છે. અને ખરી રીતે આ અસાધારણ પ્રગતિનો યશ શેઠ ભોગીલાલભાઈને જ છે. રૂ. ૧૦૦ના શેરમાંથી રૂ. ૯૫ પાછા આપવાનો દાખલો પણ હિન્દભરમાં પ્રથમ જ છે.”

આવી રીતે ઘટાડેલી કિંમતના એટલે કે રૂ. ૫ની કિંમતના શેરના ભાવ વધીને એક વખત રૂ. ૨૦૦૦ સુધી પહોંચ્યા હતા, જે હિન્દભરના લિમિટેડ કંપનાના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય છે.

પરંતુ આ બધી આર્થિક બાબતો અને મિલઉદ્યોગમાં શેઠ ભોગીલાલભાઈએ પ્રાપ્ત કરેલી સફળતા અને તેમણે ઉપાર્જન કરેલી સંપત્તિને અગત્ય આપવાનો અહીં ઉદ્દેશ નથી. જો કે મિલ ઉદ્યોગે શેઠ ભોગીલાલભાઈના જીવનમાં અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો છે અને સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત લેખાતા મીલમાલિકના દરજ્જે તેમને પહોંચાડ્યા છે અને તે ઉદ્યોગના પ્રતાપે તેઓ લોકકલ્યાણનાં અને પરમાર્થનાં અનેક કામ કરી શક્યા છે અને તેમની સ્થિતિના બધા જ ઉદ્યોગપતિઓ તે પ્રમાણે કરી શકતા નથી તે વાત ખરી છે, પરંતુ શેઠ ભોગીલાલભાઈના જીવનની કૃતકૃત્યતા એ ઉદ્યોગના મર્યાદિત વર્તુલને અપેક્ષિત નથી, પરંતુ તેમનામાં મનુષ્યત્વની જે ભાવના અને બીજાઓ પ્રત્યે જે પ્રકારની સહૃદયતા રહેલી છે તેને અપેક્ષિત છે. માણસ પાસે દ્રવ્ય હોય પણ તેનો સદુપયોગ કરવાનો પુણ્ય યોગ ન હોય એવું કેટલીક શ્રીમંત વ્યક્તિઓ પરત્વે લોકવ્યવહારમાં વારંવાર દેખાય છે. એનું કારણ એ હોઈ શકે કે પૂર્વસંચિત કર્માનુસાર માણસને અર્થસંપત્તિ મળે છે પરંતુ એ અર્થસંપત્તિના મૂળમાં ધર્મની ભાવના ન હોય તો તેના સન્માર્ગે ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. વિદ્યા, બુદ્ધિ અને અર્થનું ખરું મૂલ્ય તેના પ્રમાણમાં નહીં પણ તેના કેવા પ્રકારે ઉપયોગ થાય છે તેનાથી અને તેની પાછળ રહેલી ધર્મભાવનાથી અંકાય છે. શેઠ ભોગીલાલભાઈએ પોતાની સંપત્તિના પ્રમાણમાં હંમેશાં કાંઈ ને કાંઈ પરમાર્થનું કામ કર્યા જ કયું છે. શરૂઆતમાં આપણે જે પ્રસંગ જોયો તે તેમની માનવી પ્રત્યેની અનુકંપા બતાવે છે. અને તેઓના જીવનમાં આવી સહૃદયતા છવોછવ લરી છે. ભગતા જીવનમાં તેઓ સાઇકલ પર બેસીને કાંકરિયા તળાવમાં માછલાઓને ખરાવવા જતા અને તે પછી જરા આગળ વધ્યા ત્યારે ગાડીમાં રોટલા લઈને છેક શાહીબાગ સુધી વાંદરાઓને ખવડાવવા પણ જતા. કોઈના કહેવાથી કે કોઈ બીજી અપેક્ષાએ તેઓ આ બધું કરતા તેમ પણ ન હતું પરંતુ તેમના સ્વભાવનો એ સહજ ધર્મ હતો. અને એ ધર્મજ ઉત્તરોત્તર તેમને આટલે જાણે લાગ્યો છે અને એ ધર્મે જ તેમને પરોપકારબુદ્ધિ તરફ, પોતાની સંપત્તિને બીજાના હિત અર્થે વાપરવાની ઉદાત્ત ભાવના તરફ અને આ બધું અહીં જ રહેવાનું છે એવી તાત્વિક વિચારસરણી તરફ દોર્યા છે.

અ. સૌ. ચંચળબહેન ભોગીલાલ

આગળ જણાવ્યું તેમ શરૂઆતમાં તેઓએ ઇતર પ્રવૃત્તિ તરફ ખાસ લક્ષ ન આપતા. ગલગ એક દસકા સુધી મહાલક્ષ્મી મિલના વિકાસ માટે પોતાની સર્વશક્તિ ખર્ચી, એમનીમાં સફળતા મળતાં ૧૯૪૦ની સાલમાં મહાલક્ષ્મી મિલની પાસે માસ્ટર સીલક મિલ્સ લિમિટેડની સ્થાપના કરી. એમની કાર્યક્ષમતાએ શેઠ હરગોવિન્દાસને ખૂબ સંતુષ્ટ કર્યા એટલું જ નહિ પણ “મહાલક્ષ્મી” નામને તેમણે પૂરેપૂરું સાર્થક કરી બતાવ્યું. મિલઉદ્યોગને તેમને અનુભવ સૌરાષ્ટ્રના બીજા સ્થળોની મિલોને ઘણે જ ઉપયોગી નીવડ્યો છે.

આ બધાની સાથે સાથે એમણે મિલના સંચાલન માટે એમના પુત્ર શ્રી. રમણિકલાલને તૈયાર કર્યા, અનુભવી સ્ટાફની યોજના કરી, મિલની ચાલીમાં હરકોરખાઈ પ્રસૂતિ-ગૃહ તથા મજૂર કલ્યાણ કેન્દ્ર વગેરે સ્થાપ્યાં. મધ્યમ વર્ગ પ્રત્યે તેમને એક જાતનો ખાસ પક્ષપાત છે અને તે પક્ષપાત અનેકવિધ રીતે અમલમાં મૂકે છે. તેઓએ મિલમાં કારકૂન ભાઈઓને તેમણે છેક ૧૯૩૭-૩૮ની સાલથી “બાળક ભથ્થું” (Children allowance) આપવાનું શરૂ કરેલ અને તે રીતે ટૂંકા પગારવાળા કારકૂન ભાઈઓને એક યા બીજી રીતે રાહત મળે તેમ બંદોબસ્ત કરેલો. એ નોંધવા જેવું છે કે આ જાતનું ભથ્થું આપવાનો દાખલો પણ પ્રથમ જ છે.

જ્યારે પ્રસંગ મળે ત્યારે તેઓ કારીગર વર્ગ સાથે સીધા સંપર્કમાં આવવાનું ચૂકતા નથી અને પોતે તેમનામાંના જ એક છે તેવી દૃઢ છાપ કારીગર ભાઈઓના મન પર તેમણે પાડી છે. અત્યારના મૂડી અને મજૂરી વચ્ચેના વિસંવાદોથી ભાવનગર કે સૌરાષ્ટ્રની મિલો મુક્ત રહી શકી નથી, પરંતુ જ્યારે જ્યારે વિસંવાદો ઉપસ્થિત થયા છે ત્યારે તે દરેક વખતે તેમણે ભૂતકાળ તરફ નજર રાખી, નિખાલસતા અને શુદ્ધબુદ્ધિથી કામ લીધું છે. પરિણામે તેઓ કામદારોમાં પોતાના પ્રત્યે એક જાતની કોટુમ્બિક ભાવના ઉત્પન્ન કરી શક્યા છે. આ રીતે તેઓશ્રીએ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રમાં યુગને અને યુગના પ્રવાહને બરોબર ઓળખી લીધા છે, તેમ કહેવામાં લેશમાત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી.

શેઠ ભોગીલાલભાઈએ તેમના પુત્ર શ્રી. રમણિકલાલને છેક ૧૯૩૬ની સાલથી મિલનાં કામકાજમાં પોતાની જાતિદેખરેખ નીચે તૈયાર કરવાનું શરૂ કર્યું હતું અને તેઓની તૈયારીથી તેમને સંતોષ થતાં ૧૯૪૪ના મે માસની પાંચમી તારીખે શ્રી. રમણિકલાલ-ભાઈ ઉપર મિલના તમામ વહીવટનો ભાર મૂકીને અને વ્યાપારી પ્રવૃત્તિઓમાંથી નિવૃત્તિ લઈને ધર્મ અને લોકસંગ્રહના કાર્યમાં પોતાની લગભગ તમામ શક્તિ રોકી. મનુષ્યની ઉત્તરાવસ્થામાં તેના અંગોપાંગો ઉપર અવશેષ રહેલા આયુષ્યનાં વરસોના સતત ઘા થયા કરે છે છતાં તે ધનાશા અને જિજ્ઞાસાના દંદમાંથી મુક્ત રહી શકતો નથી. જગતમાં સર્વત્ર આ પ્રમાણે જોવામાં આવે છે પરંતુ જ્ઞાન, ભકિત, વૈરાગ્ય અને સત્પુરુષોની અને લોકની સેવાદારા એ દંદના મોહથી દૂર રહી શકાય છે. આ માટે શેઠ ભોગીલાલભાઈ સદા પ્રયત્નશીલ રહ્યા છે અને આ સંસારની ક્ષણિકતા, જીવનની અનિત્યતા અને મનુષ્યત્વની ઉચ્ચ ભાવનાને લક્ષમાં રાખી એમણે છેલ્લા દસકામાં

જે પારમાર્થિક તથા ધાર્મિક કાર્યો કરેલાં છે તે તેમના જીવનની સંધ્યાને અંજાર દીપાવે તેવા છે.

ધર્મના ક્ષેત્રમાં તેમજ જ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં તેમના મિત્ર શ્રી ખાન્તિલાલ અમરચંદ વોરાના સહકારથી તાલધ્વજગિરિ તીર્થક્ષેત્રના ઉદ્ધારના કાર્યમાં એમણે મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે. ભોગીલાલભાઈના ધાર્મિક જીવન ઉપર પ્રાતઃસ્મરણીય સૂરિસાહેબ આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજની ઘેરી છાપ છે અને તેઓના ધાર્મિક વ્યવહારમાં સૂરીશ્વરશ્રીની પ્રેરણા સ્પષ્ટપણે દેખાઈ આવે છે.

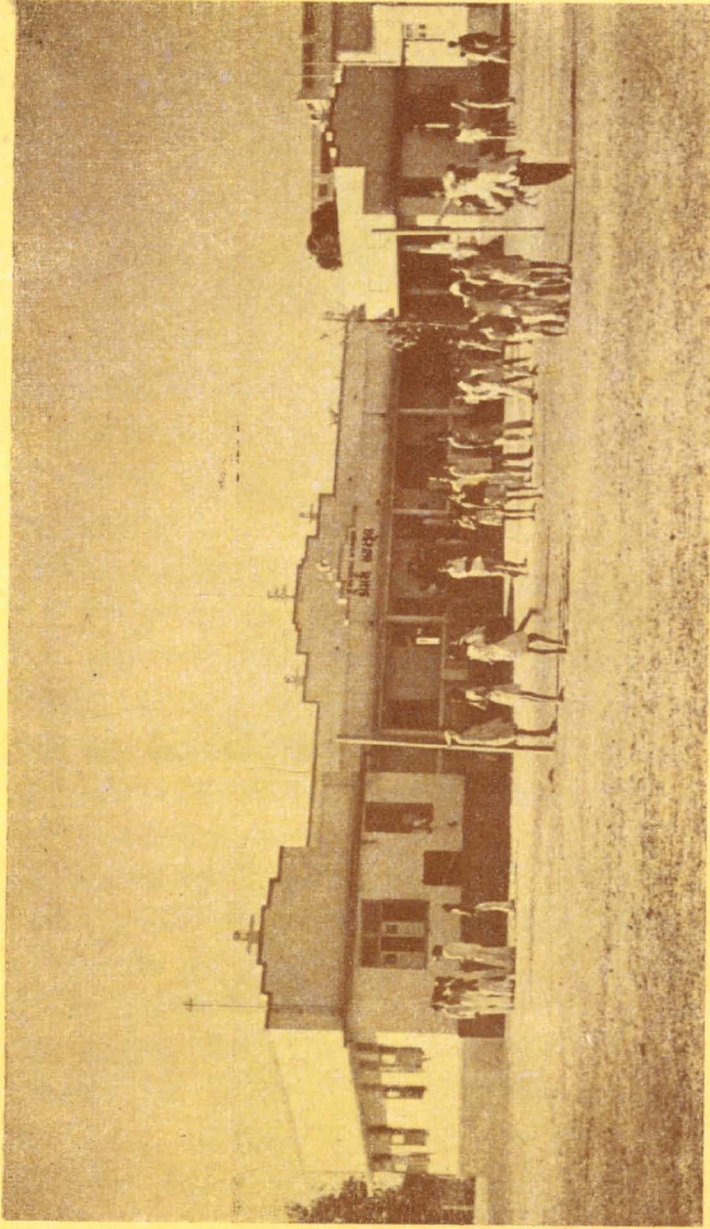
તેઓશ્રીની પ્રેરણાથી મહાગિરિરાજ શ્રી શત્રુંજય તીર્થની એક ટુંક સમાન લેખાતા તળાબ ખાતેના શ્રી તાલધ્વજગિરિના વહીવટ તેમણે ઉપાડ્યો, અને તેમના મિત્ર શ્રી ખાન્તિલાલ અમરચંદ વોરાના સહકારથી ટુંક સમયમાં આ તીર્થસ્થાનને સારી ખ્યાતિમાં મૂક્યું, યાત્રિકોની સગવડ માટે એક ભોજનશાળા જોડવામાં આવી અને કોઈપણ જાતનો બદલો લીધા સિવાય જમવાની સુંદર સગવડ કરવામાં આવી.

તાલધ્વજગિરિનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ ઘણું છે. આ પ્રાચીન તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાનો તરત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો અને તરત આ શુભ કામની શરૂઆત કરવામાં આવી. આજે તીર્થની મુખ્ય ટુંકને આવન જિનાલયથી લગ્ય બનાવવામાં આવી છે. ચૌમુખજીની સૌથી ઊંચી ટુંકનો અને ત્યાં જવાના માર્ગનો ઉખ્તાર કરી તે સુશોભિત બનાવવામાં આવી છે. અને યાત્રિકોનું આકર્ષણ વધતા આજે તાલધ્વજગિરિ એક મોટું તીર્થધામ બની ગયું છે. ભાવનગરના મહારાજ શ્રી સર કૃષ્ણકુમારસિંહજીએ પણ અત્રે પધારી શ્રી જૈનવિદ્યાર્થીગૃહનું ખાત-મુહૂર્ત કરી તથા ચૌમુખજીનો કીર્તિસ્થંભ ખુલ્લો મૂકી આ તીર્થ તરફની પોતાની ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી છે.

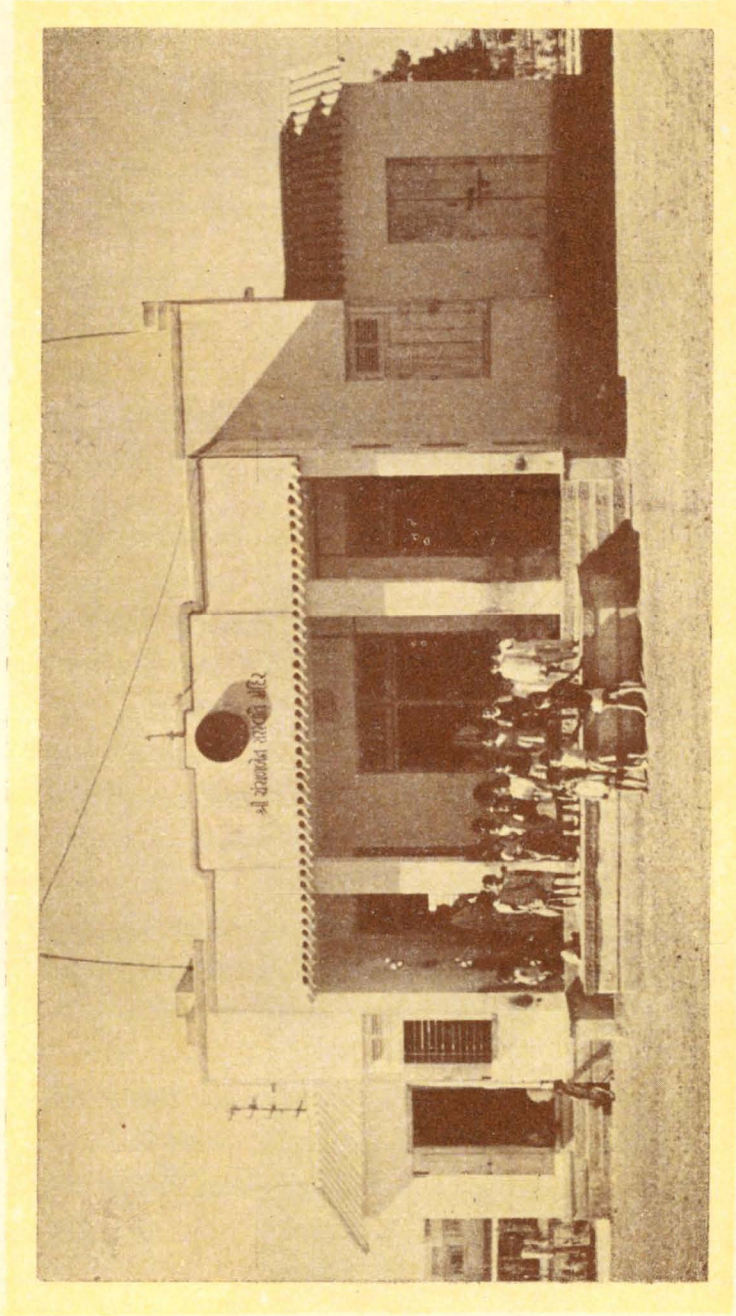
તે ઉપરાંત તાલધ્વજ જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહની સ્થાપના કરવા માટે શેઠ ભોગીલાલભાઈએ શેઠ મોહનલાલ તારાચંદ વગેરે મિત્રોના સહકારથી રૂપિયા બે લાખ જેટલી મોટી રકમ એકઠી કરી સમગ્ર જૈનસમાજ ઉપર ભારે ઉપકાર કર્યો છે.

આ ફંડમાં વિશિષ્ટતા એ હતી કે-વિદ્યાર્થીગૃહ જોડવાનો વિચાર માત્ર કરવાની સાથે માત્ર એક જ દિવસમાં ફા. બે લાખ તેઓશ્રી એકત્ર કરી શક્યા હતા. શેઠ ભોગીલાલભાઈની કાર્યકુશળતા અને અપૂર્વ શ્રદ્ધા સિવાય આ રીતનો ફાળો જવલ્લે જ બની શકે.

તેઓની વિદ્યા પ્રત્યેની પ્રીતિ આદરણીય છે. વિદ્યા અને વિદ્વાનોના તે પૂજક છે. ચુસ્ત જૈન મતાનુયાયી હોવા છતાં સર્વ ધર્મ પ્રત્યે તેમને સદ્ભાવ છે. આથી ભાવનગરના ધાર્મિક અને સામાજિક મંડળોમાં તેઓ અત્યંત માનવંતું સ્થાન ધરાવે છે. ભાવનગરમાં આવતા સર્વ પંથના સાધુસંતોનો તેમને ત્યાં ભાવ-

શ્રી ભોગીલાલ મગનલાલ કેામર્સ હાઇસ્કૂલ (ભાવનશર)

શ્રી ગ્યાંચળભેન સરસ્વતિ મંદિર (ભાવનગર)

પૂર્વક સત્કાર થાય છે અને તેવા પ્રસંગોને તેઓ ધાર્મિક ઉત્સવ તરીકે ઉજવે છે. આવા પ્રકારની તેમના ધર્મશ્રદ્ધા અને સહિષ્ણુતાને સંપૂર્ણ પ્રકારે ક્રિયામાં મૂકાય કે ન મૂકાય પરંતુ જીવનનું ધ્યેય અને જીવનમાં સત્ય શું છે તે તો નિર્વિવાદ રીતે તેમના અંતરમાં ઉતરી ગયાં છે. સરળભાવે અને નમ્રતાપૂર્વક એક કરતાં વધારે વખત બહાર રીતે એમણે એ વાતનો સ્વીકાર કર્યો છે અને આ નિશ્ચયને આચારમાં મૂકવા એમણે પોતાના ગૃહસ્થ-જીવનમાં શક્ય તેટલો પ્રયત્ન કર્યો છે, અને કરે છે એ એમના પરિચયમાં આવનાર સહુ કોઈ જાણે છે.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાએ પ્રાચીન પુસ્તકોના પ્રકાશનમાં અને જૈન ધર્મના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના પુનરોદ્ધારમાં જે મહત્વનું કાર્ય કર્યું છે એવું કાર્ય ભાગ્યે જ બીજી કોઈ સંસ્થાએ કર્યું હશે, તેવી પ્રતીતિ થતાં તેઓશ્રી આ સંસ્થાના પેટ્રન થયા છે અને તેઓશ્રી આ સંસ્થાના સંપર્કમાં આવ્યા પછી રૂ. ૫૦૦૦૦ તેઓશ્રી તરફથી સંસ્થાને મળતા સભાના લેકચર હોલ સાથે તેઓશ્રીનું નામ જોડવામાં આવેલ છે. આમ સભામાં ‘શેઠ ભોગીલાલભાઈ લેકચર હોલ’ થતાં સભા પરત્વેનો તેમનો પ્રેમ ચિરસ્મરણીય બન્યો છે. આ શ્રેયાંસનાથ ભગવાનના ચરિત્રનું પ્રકાશન પણ એમની જ ઉદાર સહાયને આભારી છે. આ સભાની પ્રત્યેક કાર્યવાહીમાં તેમનો હિસ્સો હોય છે જ. શ્રી આત્માનંદ પુણ્યભુવનનું ઉદ્ઘાટન એમના હાથે થયું અમિ “આત્મક્રાંતિજ્ઞાનમંદિર”નું ઉદ્ઘાટન પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના હસ્તે થયું ત્યારે પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીની સાથે તેઓએ પૂજનવિધિમાં ભાગ લીધો હતો. જૈન આત્માનંદ સભાની જ્ઞાનપ્રચારની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમાં તેઓ હંમેશા પ્રોત્સાહન આપ્યા કરે છે.

સાથોસાથ જ્ઞાનપ્રચારનાં અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ તેઓ અન્યકર્તાને સહજ ભાવે મદદ આપે છે. કોઈ વિદ્યોપાર્જન કરનાર અથવા તો કોઈ લોકકચ્છાણની પ્રવૃત્તિ કરનાર વ્યક્તિ એમની પાસેથી યથાસ્વરૂપે સહજ આધિક સહાય મેળવી શકે છે એ એમના દિલની ઉદારતા અને નિર્મોહતા સૂચવે છે. જેઓને ઇશ્વરે સંપત્તિ આપી હોય છે તેઓ જો સંપત્તિનો ઉપયોગ ફળની આશા વિના કરે તો જ એ ઉપયોગ શોભે છે, અને જેને માટે ઉપયોગ થાય છે તેને શોભાવે છે, તથા જેને આપવામાં આવે છે તેને ખરેખર લાભપ્રદ નીવડે છે. શેઠ ભોગીલાલભાઈ કોઈ દિવસ આપેલું યાદ લાવતા નથી. લેનારને યાદ આવે તેવું આચરણ પણ તેઓ કરતા નથી. અને તેના તરફથી પ્રતિફળની આશા રાખતા નથી. જગત કેવું છે તે તેઓ સારી પેઠે જાણે છે. મનુષ્યને શાથી દુઃખ થાય છે અને દુઃખમાં પણ તે કઈ રીતે સુખાનુભવ કરી શકે છે એ એમણે પૂરેપૂરી રીતે અનુભવ્યું છે. એમના મિત્રો સાથે, એમના નોકરો સાથે અને પોતાનાં કરતાં જેઓને તેઓ વડીલ ગણતા હોય તેમની સાથેના વ્યવહારમાં આ જ દષ્ટિએ તેઓ વર્તે છે. એમના માટે એટલું કહેવું બસ થશે કે શ્રીમંત હોવા છતાં એઓ શ્રીમંત નથી તેમ તેઓ નિશ્ચયપૂર્વક માને છે.

ભાવનગર રાજ્યે ધારાસભાની સ્થાપના કરી ત્યારે તેઓ તેના સભ્ય હતા અને

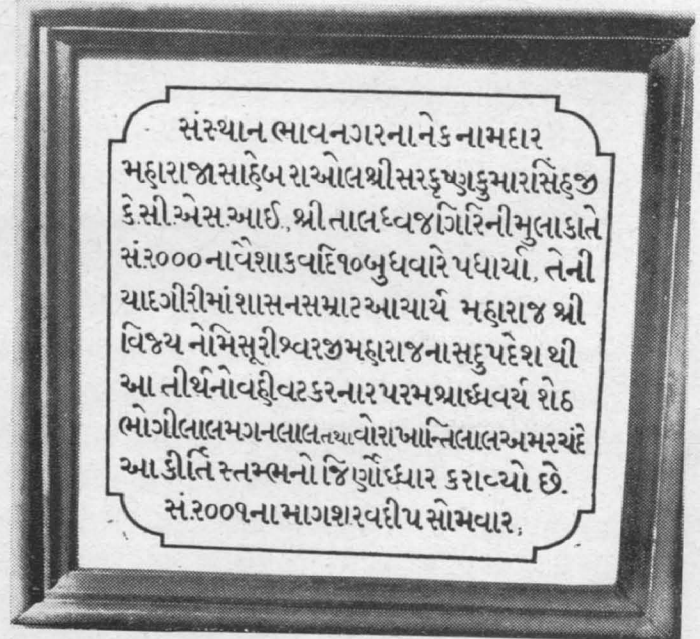
છેક સુધી સભ્ય તરીકે રહ્યા. તે દરમિયાન રાજ્ય અને ધારાસભ્ય તરીકે ફેટલાકે તીવ્ર વહીવટી મતભેદો જિલા થતા ત્યારે તેઓનું વલણ હંમેશાં સરકારના ઉકેલ તરફ રહેતું. આથી તેઓ નામદાર મહારાજા શ્રી સર કૃષ્ણકુમારસિંહજીના સંપર્કમાં, રાજ્યના દિવાન શ્રી અનંતરાય પટ્ટણીને અને રાજ્યના વરિષ્ઠ અધિકારીઓના વિશ્વાસ મેળવી શક્યા હતા. અત્યારે જો કે સંયોગો બદલાયા છે છતાં પણ તેઓના તે સંબંધમાં અને તેમના પ્રતિના વિશ્વાસમાં લેશમાત્ર ફેર પડ્યો નથી.

લાવનગર રાજ્યે જ્યારે આવકવેરો નાખ્યો ત્યારે તેની સામે ઘણો જ પ્રખર લોકમત જિલો થયો હતો. વેપારીઓનું માનસ ઘણું અશાન્તિમય બની ગયું હતું, તે વખતે શેઠ ભોગીલાલભાઈએ વેપારીઓને મળી તથા રાજ્યના સત્તાવાળાઓને મળી વચ્ચે માર્ગ કાઢવામાં ખૂબ જ કૌશલ્ય દાખવ્યું હતું, એટલું જ નહીં પણ આવા સંતોષપ્રદ જીકેલનો સ્વીકાર કરવા રાજ્યના દિવાન શ્રી અનંતરાય પટ્ટણીને જુદા જુદા વ્યાપારી મંડળોએ ફૂલહાર કરી અલિનંદન આપ્યાં હતાં. આવો સુખદ માર્ગ નીકળ્યો તે શેઠ ભોગીલાલભાઈની વ્યવહારુ બુદ્ધિને આભારી હતું.

યુરોપની લડાઈ શરૂ થઈ તે પછી જ્યારે જાપાને લડાઈમાં અંતર્યાયી અને યુદ્ધ ભારતની નજીક આવતું લાગ્યું ત્યારે અનાજના ભાવો વધી જશે તેવી ભીતિ લાગવાથી તેમણે તેમના મિત્રો શેઠ જીવરાજ દેવચંદ, શ્રી મણિલાલ સી. બક્ષી, શેઠ સુખલાલ ઝવેરચંદ વિગેરે સમક્ષ એક દીર્ઘદિશ્ચિમરી દરખાસ્ત રજૂ કરી. તેમની યોજના એવી હતી કે તે જ વખતે એટલે યુદ્ધને અંગે અનાજ વગેરેના ભાવમાં ઉછાળો આવે તે અગાઉ અનાજની ખરીદી થાય તો ભાવ વધે ત્યારે ઓછા દરે લોકોને અનાજ આપી શકાય. આ યોજનાને મિત્રો તરફથી ટેકો મળ્યો, એટલે તેઓએ લાવનગર રાજ્યના તે વખતના દિવાન શ્રી અનંતરાય પટ્ટણી પાસે તે યોજના મૂકી. યોજના ખૂબ વ્યવહારુ હતી એટલે તેમના તરફથી પણ અનુમોદન મળ્યું અને “ માનવ રાહત સમિતિ ”ની રચના થઈ. લગભગ એક લાખ રૂપિયાની રકમ એકઠી કરવામાં આવી. રૂપિયા ત્રણથી ચાર લાખનું અનાજ ખરીદવામાં આવ્યું. એટલે ઉત્સાહ શેઠ ભોગીલાલભાઈને હતો તેટલો જ ઉત્સાહ દિવાન શ્રી અનંતરાય પટ્ટણીને પણ હતો. અનાજના ભાવ વધ્યા ત્યારે મધ્યમવર્ગને, ગરીબવર્ગને તેમજ હરિજનોને, કેઈ પણ લેહભાવ સિવાય ખૂબ જ સસ્તા ભાવથી અનાજ આપવામાં આવ્યું. અને તે રીતે જરૂરિયાતવાળા સહુને જીવનની જરૂરિયાતની મુખ્ય વસ્તુમાં સારી એવી રાહત મળી. અનાજ આપવાનું વગેરે બધું કામકાજ તેમની તથા તેમના મિત્રોની જાતિદેખરેખ નીચે થતું. પછી તો ઢોઢેક વરસ બાદ કન્ટ્રોલો આવતાં તે અંધ કરવું પડ્યું, પરંતુ આખી વ્યવસ્થાની વિશિષ્ટતા એ હતી કે જરૂરિયાતવાળા પ્રજાજનોને આવી સધર રાહત આપવા છતાં તે સમિતિએ જે નાણાં દાનવીરો પાસેથી ઉઘરાવ્યાં હતાં તે બધા જ નાણા સમિતિ પાસે રહ્યાં હતાં અને લંડોળની મુદ્દલ રકમમાંથી કાંઈપણ રકમ વાપરી ન હતી અને તે રકમ તેટલી જ રહી હતી, જે ફાળો આપનારને પાછી ભરી આપવામાં આવી હતી. આ એક વિરલ દાખલો કહી શકાય.

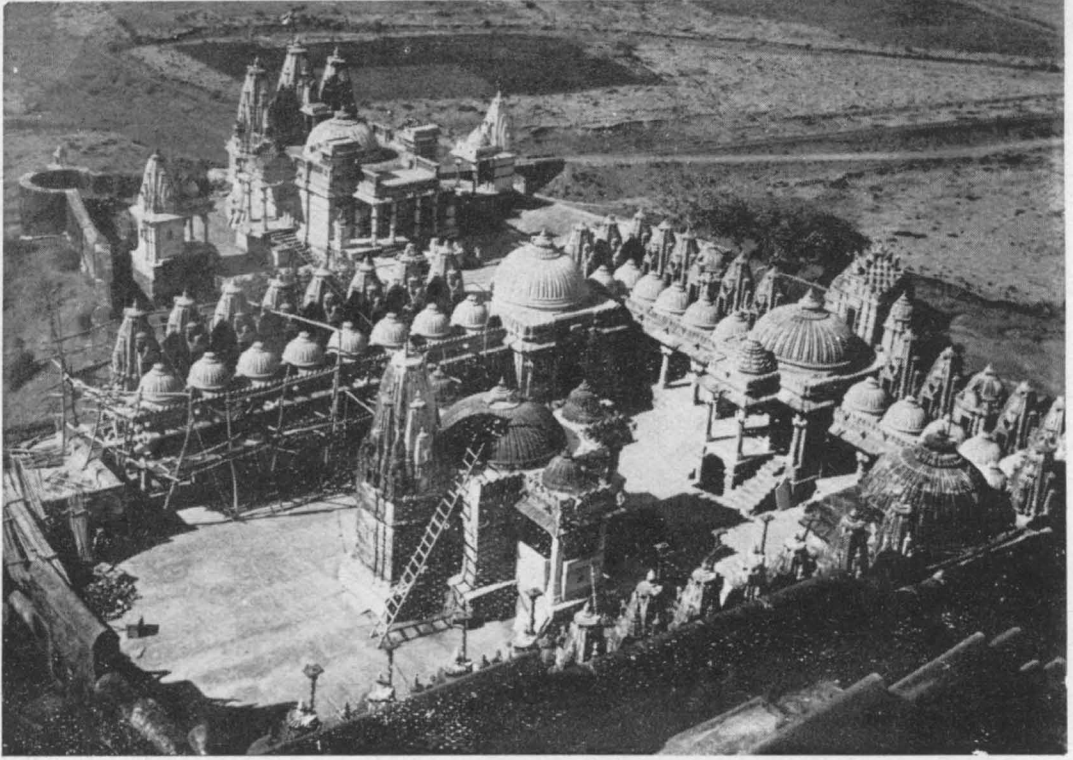

સાચાદેવ શ્રી સુમતિનાથનું મુખ્ય જિનાલય
(તાલધ્વજગિરિ)

ચોમુખજીની ટુંકમાં આવેલ કીર્તિસ્તંભનો શિલાલેખ

(તાલધ્વજગિરિ)

श्री तालध्वजगिरि
आवनजिनालयनुं रभ्य दृश्य

ભાવનગર રાજ્ય તરફથી લેઠાઈના વરસોમાં કન્ટ્રોલ અને રેશનાંગની શરૂઆત કરવામાં આવી ત્યારે તેને લગતી દરેક સમિતિમાં તેમજ સીવીલ ડીફેન્સ વોર્ડમાં, પોસ્ટવોર રીકન્સ્ટ્રક્શન કમીટીમાં તથા વેપારઉદ્યોગ ખાતાની કમીટીમાં તેઓ પ્રમુખ, ઉપપ્રમુખ અથવા સભ્ય નીમાયા હતા અને દરેક કમીટીમાં તેઓની સેવા સર્વ પ્રકારે ઉપયોગી થઈ પડી હતી.

તે ઉપરાંત ઘણા કુટુંબોને તેઓએ નાતજાતના કે ધર્મના ભેદ વિના ગુપ્ત રીતે આર્થિક મદદ આપી હતી. માત્ર જૈન કુટુંબોમાં જ નહિ પરંતુ સારાય ભાવનગર શહેરમાં મધ્યમ વર્ગનાં કુટુંબોને મોંઘવારીના કપરા સંજોગોમાં રાહત મળે તે હેતુથી તેઓ લગભગ છેડલાં પાંચ વરસ ઉપરાંતથી વ્યવસ્થિત પ્રકારે આર્થિક સહાય આપવાની યોજના કરતા આવ્યા છે. છેલ્લા ચારેક માસથી તેમણે પોતાના ઘરમાં મિષ્ટાન્નનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો છે, એટલું જ નહિ, એમના કુટુંબની પ્રત્યેક વ્યક્તિએ દરરોજ મધ્યમવર્ગની સહાય નિમિત્તે અમુક રકમ અલગ મૂક્યા પછી જ ભોજન લેવાનો નિયમ સ્વીકાર્યો છે અને ખીજાઓ તે પ્રમાણે કરે તે માટે આગ્રહ સેવ્યો છે. સમસ્ત જૈન ધર્મીઓમાં આ જાતની વ્યવસ્થા શરૂ થાય તે માટે તેઓ છેલ્લા ત્રણ માસથી ઘરે ઘરે ફરીને વિનંતિ કરે છે. શેઠ ભોગીલાલભાઈએ એક પત્રિકાદ્વારા સમસ્ત જૈન ભાઈઓ અને બહેનોને એક ફરજ થેલી રાખીને મધ્યમ વર્ગની રાહત માટે અમુક રકમ અનામત મૂકીને પછી જ હંમેશા ભોજન લેવું તેવી વિનંતિ કરી હતી. અત્યારે તેમની આ જહેમતને પરિણામે મોટા ભાગના સમર્થ જૈન કુટુંબોએ માસિક અમુક રકમના વચન આપ્યા છે અને રીતસરની સમિતિઓ આ દિશામાં કામ કરવા લાગી છે. આ આખોય વિચાર અને તેનો અમલ શેઠ ભોગીલાલભાઈની વિશિષ્ટ વિચારસરણીને જ આભારી છે.

આ બધાં પારમાર્થિક કાર્યોમાં તેમનો હંતુ કોઈ પણ પ્રકારની કીર્તિ કે લોકેષણ પ્રાપ્ત કરવાનો નહિ પરંતુ એમણે અનુભવેલી મધ્યમ વર્ગની મુશ્કેલીમાંથી એ વર્ગ પ્રત્યે જાગેલી સહજભાવે સહાનુભૂતિનું એ પરિણામ છે. આ જ કારણે એમણે કેટલાક વરસો પહેલાં કૃષ્ણનગરમાં ઘોઘા સરકલ ઉપર અ. સૌ. અંચળબહેનના નામથી બાલમંદિરની સ્થાપના કરી છે. અને જે વરસ પહેલાં તે જ લક્ષ્માં લગભગ રૂપિયા બે લાખના ખર્ચે “ શ્રી. ભોગીલાલ મગનલાલ કોમર્સ હાઈસ્કૂલ ”ની સ્થાપના કરી છે, જે અત્યારે વ્યાપારી શિક્ષણ લેતા અને લેવા માગતા મધ્યમ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને આશીવાદરૂપ થઈ પડી છે. તે ઉપરાંત જેને ગુપ્તદાન કહી શકોએ તેવું તે કોમર્સ હાઈસ્કૂલની રકમ કરતાં પણ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં તેમના હાથે થયું હશે અને હજી પણ ચાલુ જ છે.

શેઠ ભોગીલાલભાઈનું જાહેર જીવન વિવિધ પ્રકારનું છે. જો કે તેઓ કોન્ગ્રેસના સભ્ય છે, છતાં પણ તેમના સ્વભાવમાં રહેલી વિશિષ્ટ સહિષ્ણુતાને અંગે કોઈ પણ રાજકીય વિચારસરણી ધરાવનાર સાથે તેઓ સુમેળ રાખી શકે છે અને તેમની

સાથેના અંગત સંબંધોમાં પૂરી મનાશ જળવાવી શકે છે અને રાજકીય વિચારોને વચ્ચે આવવા દેતા નથી. આમ છતાં એક વખત વિચારપૂર્વક કરેલા નિશ્ચયમાં ટકી રહેવાનું દૃઢ મનોબળ તેઓ ધરાવે છે. ભાવનગરના જાહેર જીવનમાં તેમનું સ્થાન નિશ્ચિત અને પ્રથમ પંક્તિમાં છે. શહેરભરમાં એક પણ એવી પ્રવૃત્તિ નહિ હોય કે જેના યોજકોની નજર શેઠ ભોગીલાલભાઈ ઉપર નહિ જતી હોય. કોંગ્રેસનો ફાળો હોય, પાંજરાપોળનું કામ હોય, ક્ષયનિવારણ દવાખાનાનું કામ હોય, રેડક્રોસનું સપ્તાહ હોય, કેળવણી સંસ્થાનું કાર્ય હોય, વ્યાયામનો મેલાવડો હોય, કોઈને માનપત્ર આપવાનું હોય, જાહેર સભા હોય, ભારત સરકાર કે સૌરાષ્ટ્ર સરકારના કોઈ મંત્રી કે ઉચ્ચાધિકારીનો સંપર્ક સાધવાનો હોય કે પંડિત નેહરુનું આગમન હોય—તે બધામાં શેઠ ભોગીલાલભાઈ અગ્રણી હોય છે.

ભાવનગર શહેરની છેલ્લી મ્યુનીસીપલ ચૂંટણી વખતે એમને એમ લાગ્યું કે ચૂંટણીમાં સમગ્ર શહેરનું પ્રતિનિધિત્વ શક્ય હોય ત્યાંસુધી સંપૂર્ણ રીતે જળવાવું જોઈએ અને એક જ પક્ષ બહુધા મોટી સંખ્યામાં આવે તે ઠીક નહિ. એમણે કરેલા આ નિર્ણયને અંગે એમને કેટલાક મિત્રોની નારાજી વહોરવી પડેલી છતાં તેઓ પોતાના નિર્ણયમાં અડગ રહ્યા હતા, અને પોતાનું મંતવ્ય સિદ્ધ કરી શક્યા હતા. નવા મ્યુનીસીપલ બોર્ડને તેઓ વારંવાર સલાહ—સૂચનો આપતા એટલું જ નહિ પણ મ્યુનીસીપાલીટીના સભ્યો અને શહેરના અગ્રગણ્ય નાગરિકોને એકત્ર કરી તેઓ મ્યુનીસીપાલીટીની આર્થિક સ્થિતિ, મ્યુનીસીપાલીટીને કરવાના કાર્યો, સભ્યોની જવાબદારી અને મુશ્કેલીઓ—એ બધી બાબતો પર ચર્ચા કરતા. જો કે આ સભાઓનું મિલન દીર્ઘાયુ નથી રહી શક્યું, પરંતુ તેની હયાતી દરમિયાન મ્યુનીસીપલ તંત્રના કેટલાક એવા શહેરી પ્રજોના ઉકેલ કરવા બાબતમાં જે જે માર્ગદર્શન મળ્યું છે તે દરેકમાં શેઠ ભોગીલાલભાઈનો પરોક્ષ રીતે પ્રબળ હિસ્સો હતો.

સૌરાષ્ટ્રનું એકમ થયા બાદ વ્યાપાર અને ઉદ્યોગને લગતા પ્રશ્નો જ્યારે જ્યારે ઉપસ્થિત થયા હતા અને આજ પશ્ચુ થાય છે ત્યારે સૌરાષ્ટ્ર સરકારે શેઠ ભોગીલાલભાઈના અભિપ્રાયને વજનદાર ગણ્યો છે. સૌરાષ્ટ્રના પ્રધાન મંડળમાંના કોઈપણ સભ્ય જ્યારે જ્યારે ભાવનગર આવે છે ત્યારે શેઠ ભોગીલાલભાઈનો સંપર્ક અચૂક સાધે છે. વ્યાપાર-ઉદ્યોગને લગતા વિષયોમાં તથા મિલઉદ્યોગ સાથે સંબંધ ધરાવતી ઝીણામાં ઝીણી બાબતોમાં તેમનો પુખ્ત અનુભવ હોઈ તેને લગતી કમીટીમાં પણ તેમની નિયુક્તિ કરવામાં આવે છે. પંચવર્ષીય યોજનાને માટે સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની જે આયોજન સમિતિ છે તેના સભ્ય તરીકે તેઓની નિયુક્તિ પ્રથમથી જ કરવામાં આવી છે.

સૌરાષ્ટ્ર મિલઓનર્સ એસોસીએશન તથા ભાવનગર એમ્બર ઓફ કોમર્સની સ્થાપનામાં શેઠ ભોગીલાલભાઈએ આગળ પડતો ભાગ લીધો હતો અને વર્ષો સુધી એસોસીએશનના ઉપપ્રમુખ અને એમ્બરના પ્રથમ પ્રમુખ તેઓ હતા. તેવી જ રીતે ભાવનગરમાં

શેઠ રમણિકલાલ ભોગીલાલ

રોટરી કલેમની સ્થાપના થઈ ત્યારે કલેમના પ્રથમ પ્રમુખ તરીકે તેઓ જ ચૂંટાયા હતા. એલ ઇન્ડીયા મેન્યુફેક્ચરર્સ એસોસિએશનની સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યની શાખાની શરૂઆત થઈ ત્યારથી તેઓ તેના પ્રમુખ છે. એટલે આ બધી સંસ્થાઓમાં અતિમાનભર્યું અને મહત્વનું સ્થાન તેઓ ધરાવે છે. આ સંસ્થાઓ દ્વારા વ્યાપારી હિતના પ્રશ્નામાં, આવકવેરા, રેલ્વે, ઉદ્યોગ પરના કર, કંટ્રોલ કે એવી કોઈપણ નાની મોટી બાબતને ઉકેલ કરવામાં તેમણે સફળ હિસ્સો આપ્યો છે.

અત્યારે સર્વત્ર મિલોના સંચાલકો અને મજૂરો વચ્ચે સકારણ કે નિષ્કારણ વારં-વાર ઝગડાઓ ઉપજી થાય છે અને કોઈવાર એ ઉઘ્ઘાટ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. આ પરિસ્થિતિમાંથી શેઠ ભોગીલાલભાઈની બંને મિલો બાકાત રહી નથી, છતાં તેઓએ મજૂર ભાઈઓ પ્રત્યે કદાપિ રાગ-દ્વેષાત્મક વલણ રાખ્યું નથી. મજૂરભાઈઓએ ભૂલો કરી હશે, અવિવેક દેખાડ્યો હશે, આવેશમાં આવી અયોગ્ય વર્તન કર્યું હશે, છતાં શેઠ ભોગીલાલભાઈએ તેમના પ્રત્યે અણગમતની વૃત્તિ સરખી કદી બતાવો નથી, એટલું જ નહીં પણ મજૂરભાઈઓને પોતાના બાંધવો જેવા ગણી તેમની ભીડને વખતે કાયમ તેઓની સાથે જોલા રહ્યા છે.

૧૯૪૪ ની સાત્રમાં જ્યારે તેઓએ મિલના કામકાજની ધુરા તેમના પુત્ર શ્રી. રમણિકલાલ (બકુભાઈ)ને સોંપી તે વખતે તેમણે બહેરમાં શિખામણ આપી હતી કે “જૂના નોકરને અનિવાર્ય પ્રસંગ સિવાય રજા આપવાનું પગલું કદાપિ ભરવું નહિ.” આ સિદ્ધાન્તનું પાલન પોતે તો અક્ષરશઃ કર્યું જ છે, પરંતુ નોકરો સાથેના સંબંધો પરત્વે વારંવાર એમણે પોતાના પુત્રનું પણ ધ્યાન દોર્યું છે. તેમની લોકપ્રિયતા તેમના દાનથી કે તેઓ મિલમાલિક છે તેટલા જ કારણથી નથી. એમની લોકપ્રિયતાનું ખરું કારણ એમની નમ્રતા, નિરાશિમાની વર્તન, નિખાલસ સ્વભાવ અને બીજાની મુશ્કેલીઓના પ્રસંગે કોઈ ઉપકાર કરતા હોય તેવી ભાવનાથી નહિ, પરંતુ માત્ર ફરજની ભાવનાથી તેમની પડખે જોલા રહેવાની હિંમતમાં રહેલું છે. તેમના પરિચયમાં આવનાર સહુકોઈ જાણે છે કે અપકાર ઉપર ઉપકાર કરવાનું શેઠ ભોગીલાલભાઈના જીવનનું ઘડતર છે. જેઓએ તેમના પ્રત્યે ઉદાસીનતાથી જોયું હશે તેઓના સુખ-દુઃખના પ્રસંગોમાં કોઈની પણ પરવા કર્યા વિના-લોકાપવાદના ભય વગર-તેના ભાગીદાર બને છે.

તેઓ સૌરાષ્ટ્ર તરફથી ભારતની મધ્યસ્થ રાજસભામાં સવાનુમતે ચૂંટાયા તે વખતે શહેરની અનેક સંસ્થાઓએ અને વ્યક્તિઓએ તેમને સન્માન-પત્રો આપ્યાં હતાં, ગોહિલવાડના ગામેગામની લગભગ દરેક જૈન સંસ્થા તેઓશ્રીને વ્યક્તિગત માનપત્ર આપવા ઉત્સુક હતી પણ તે સ્વીકારવા તેમણે સખત નારાજ બતાવી. એટલે ભાવનગર જૈન સંઘે અને ગોહિલવાડની લગભગ સવાસો જેટલી જૈન સંસ્થાઓએ સાથે મળી એક લઘુ સમારંભ યોજી તેઓશ્રીનું બહુમાન કર્યું હતું, જે પ્રસંગ ભાવનગરમાં અભૂતપૂર્વ અને તેમની લોકપ્રિયતાનું સાચું માપ કાઢનાર હતો.

પોતે જેવા છે તેવા દેખાવાનો તેઓ સદા પ્રયત્ન કરે. દંભને તેમણે કદી પોષ્યો નથી, અજ્ઞાનને દૂષાવ્યું નથી તથા લોકનાદને કાયમ અનુમોદન આપ્યું છે. પોતાના સમવય અને સમાન સ્થિતિના માણસો વચ્ચે તે ઠીક પણ અનુકૂળ સાથે પણ તેઓ હંમેશાં સરળતાથી જ વર્તવાનું પસંદ કરે છે. તેમના સ્વભાવમાં આ ભાવ સહજ છે, કદાચ એમના જીવનની આવી જવાંત સફળતાની એ જ આવી છે.

લાવનગરના મહારાજ સાહેબ તથા દિવાન શ્રી અનંતરાય પટ્ટણી સાથે તેમને જે બંધન સંબંધ હતો અને એ ઉભય પાસે શેઠ ભોગીલાલભાઈનું માનભયું સ્થાન હતું તેમાં કયો ફેરફાર થયો નથી, પણ સૌરાષ્ટ્રનું એકમ થયા પછી એમનું સ્થાન સૌરાષ્ટ્રના પ્રધાનમંડળમાં પણ એવું જ રહ્યું છે, અને પ્રધાનમંડળના સભ્યો તેમના વ્યાપારી અનુભવો સંબંધી ખૂબ માન ધરાવે છે.

તેમના મિત્ર શ્રી બળવંતરાય મહેતાના આગ્રહથી તેઓ ભારતની મધ્યસ્થ રાજસભામાં કોંગ્રેસના પ્રતિનિધિ તરીકે જિલા રહ્યા અને સર્વાનુમતે ચૂંટાયા. રાજસભાની બેઠકોમાં તેઓ નિયમિત હાજરી આપે છે. રાજસભાની બીજી બેઠકને અંતે તેઓ રાષ્ટ્રપ્રમુખ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદને રાજભવનમાં જ્યારે મળવા ગયા હતા તે વખતે સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રવર્તતી દુષ્કાળની પરિસ્થિતિથી તેમને વાકેફ કર્યા હતા, અને તેમના અહેવાલથી રાષ્ટ્રપ્રમુખના મન ઉપર ઊંડી છાપ પડી હતી. રાજસભામાં ગયા પછી જો કે તેઓએ ભાષણો કર્યા નથી પરંતુ ભારતના વ્યાપાર-ઉદ્યોગને લગતી બાબતમાં તેમણે મૂકેલા જોર નોંધાવ્યો છે.

શેઠ ભોગીલાલભાઈનું આર્થિક અને રાજકીય જીવન જેટલું સહજદર્શી છે તેટલું જ પ્રેમાળ અને શિષ્ટ એમનું કોટુમ્બિક જીવન પણ છે. જેને “સુધરેલાં” કહેવામાં આવે છે તેવા આચાર-વિચારોથી તેમનું આખું કુટુંબ અલિપ્ત છે. શેઠ ભોગીલાલભાઈ તો શ્રીમંત પિતાના પુત્ર નથી, પરંતુ એમના પુત્ર રમણિકલાલભાઈ તો ગર્ભશ્રીમંતાઈમાં જ ઉછર્યા છે, છતાં ગર્ભશ્રીમંતાઈના દોષોથી તેઓ સંપૂર્ણપણે મુક્ત રહ્યા છે. પિતાના ઔદાર્યનો અને ધર્મશ્રદ્ધાનો ગુણ પુત્રમાં અનેકગણો વિકસિત થયો છે. સમભાવ અને નમ્રતાથી શ્રી. રમણિકલાલે પોતાના ઉપરની ધંધાદારી જવાબદારીમાં પોતાની ચોગ્યતા અને આવડત પુરવાર કર્યા છે અને તે રીતે પિતાના ઉપરનો બોલો હળવો કર્યો છે, પરંતુ તે કરતાં પણ સવિશેષ યુવાવસ્થામાં દુર્લભ એવી આધ્યાત્મિક ભાવના તેમણે પોતાના જીવનમાં જિતારી અને વિકસાવી છે. ખરેખર શેઠ ભોગીલાલભાઈ એક અત્યંત સુશીલ અને આશાંકિત પુત્રના પિતા થવાને લાગ્યશાળી બન્યા છે.

શેઠ ભોગીલાલના ધર્મપત્ની અ. સૌ. ચંચળબહેન એક આદર્શ ગૃહિણી છે. પતિના દરેક કાર્યમાં તેમનો હંમેશા ભક્તિભર્યો સહકાર હોય છે. એમની પતિભક્તિએ, આર્થ ગૃહિણીને શોભે એવા એમના સદાચારે અને નમ્રતાએ તથા એમના ઘરરખુ-

અ. સૌ. મધુકાન્તાબહેન રમણિકલાલ

પણાએ શેઠ ભોગીલાલભાઈના જીવનમાં મૂંગો પણ મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે. શેઠ ભોગીલાલભાઈ પોતાની ધંધાદારી તેમજ ધાર્મિક તથા સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ કેવળ નિશ્ચિંતપણે કરી શક્યા હોય તે અ.સૌ. ચંચળખંડેનને આભારી છે. જેવી રીતે અ. સૌ. ચંચળખંડેન શેઠ ભોગીલાલભાઈની સર્વ ધર્મપ્રવૃત્તિઓમાં પૂરો સહકાર આપે છે, તેવી જ રીતે શ્રી રમણિકલાલભાઈના ધર્મપત્ની અ. સૌ. મધુકાન્તાખંડેન શ્રી રમણિકભાઈના ધાર્મિક તથા સામાજિક કાર્યો પોતાની સ્વાભાવિક ગરવાઈ અને બિંડી ધર્મભાવનાથી શોભાવે છે. આ રીતે શેઠ ભોગીલાલભાઈનું કૌટુંબિક જીવન એટલું સુખદ અને શીતળતાભર્યું છે કે તેથી તેઓ લોકસંગ્રહના કાર્યમાં પૂરી તન્મયતા જાળવી શકે છે.

માનવીની મહત્તા શાના ઉપરથી અંકાય તેનું કોઈ સર્વમાન્ય માપ કે ધોરણ હજી સુધી તો નક્કી થયું નથી અને ક્યારેય થાય કે કેમ તે શંકા છે. શેઠ ભોગીલાલભાઈની જનકદયાળુની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ તો સતત ચાલુ જ છે, એટલે તે બધાનું છેવટનું મૂલ્યાંકન કરી શકાય તેમ નથી, છતાં એમ કહેવાય કે કોઈ માનવીએ એક ક્ષણભર પણ બીજા દીન દુઃખી બાંધવોને સુખ આપવા માટે સાચા દિલથી પ્રયાસ કર્યો હોય અને તેમના આંસુ લોહ્યાં હોય કે અનેક વ્યક્તિઓને જીવન જીવવામાં ઉપયોગી નીવડે કે માર્ગદર્શક થાય તેવાં કાર્યો કર્યાં હોય તો તેને મહાન કહેવાય, તો શેઠ ભોગીલાલભાઈને વિનાસકેચે તે કક્ષામાં મૂકી શકીએ. માનવતાની સુવાસથી મહેકતું એમનું જીવન સાચી માનવતાના દર્શન કરાવે છે અને અંતે તો માણસે સાચી માનવતાના સિવાય બીજું પણ પ્રાપ્તેય શું કરવાનું છે?

ચિત્ર સૂચિ

૧. તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુઞ્જય મુખપૃષ્ઠ ઉપર
૨. પૂજ્ય ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મહારાજ.
૩. શેઠ ભોગીલાલભાઈ મગનલાલ
૪. અ. સૌ. ચંચળખડેન ભોગીલાલ
૫. શેઠ ભોગીલાલભાઈ મગનલાલ કોમર્સ હાઇસ્કૂલ
૬. અ. સૌ. ચંચળખડેન સરસ્વતી મંદિર
૭. શ્રી તાલધ્વજગિરિમંડન શ્રી સુમતિનાથનું જિનાલય
૮. શ્રી તાલધ્વજગિરિની મૂળ ટૂંકનું રમ્ય દૃશ્ય
૯. શ્રી તાલધ્વજગિરિ પરનો કીર્તિસ્તંભનો શિલાલેખ
૧૦. શેઠ રમણિકલાલ ભોગીલાલ
૧૧. અ. સૌ. મધુકાન્તાખડેન રમણિકલાલ
૧૨. પરધરચુકત શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતનો પ્રાચીન કારીગરીવાળો ફાટો
૧૩. વર્તમાનકાલીન સિંહપુરી તીર્થ ૧૪૫
૧૪. મેરુપર્વત પર દેવોએ કરેલ પ્રભુનો જન્મભિષેક ૧૫૦
૧૫. સમવસરણુમાં બિરાજીને પ્રભુએ આપેલ દેશના ૧૮૦
૧૬. પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ, ચક્ષુ ચક્ષિણી સહિત ૧૮૩
૧૭. પરમાત્માની નિર્વાણભૂમિ શ્રી સમેતશિખર તીર્થ ૨૬૬
૧૮. પરમાત્માનું મોક્ષગમન (નિર્વાણ) ૨૬૬

આ ભા ર

આ શ્રી શ્રેયાંસનાથચરિત્રના મુદ્રણકાર્ય તથા તેને આકર્ષક બનાવવામાં શ્રી આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસના માલિકો શેઠ શ્રી દેવચંદલાઇ દામજીના સુપુત્રોએ જે જહેમત ઉઠાવી છે તેમજ આ ગ્રંથ શીઘ્ર છાપી આપવામાં જે ચીવટ દર્શાવી છે તે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

જન્મ (વ. સં. ૧૯૪૨ના પોસ વદ ૦))

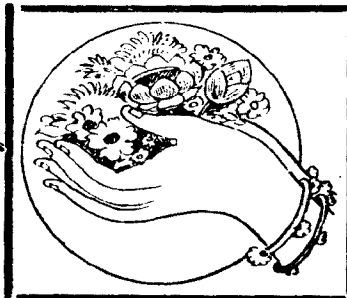
અ....પ....ણ.

પુણ્ય પ્રભાવક, દાનવીર, જૈનનરરત્ન
શેઠશ્રી ભોગીલાલભાઈ મગનલાલ ભાવનગર

શ્રી: શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માના કેવળજ્ઞાન કલ્યાણકના
માંગલિક લોકોત્તર પર્વદિવસે જ આપશ્રીની ૬૭ મી
વર્ષગાંઠ(જન્મ)ના આનંદજનક દિવસના સુવર્ણ
પ્રભાતે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતનો સચિત્ર ગ્રંથ
આપને અર્પણ કરી કૃતાર્થ થઈએ છીએ.

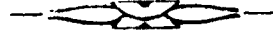
સંવત ૨૦૦૬ પોષ વદ ૩૦
તા. ૧૫-૧-૫૭ ગુરુવાર

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા
ભાવનગર.

વિષયવાચકમંથિ

સર્ગ પહેલો
(પ. ૧ થી ૩૪)

વિષય

પૃષ્ઠ

૧. મંગલાચરણ.	...	૧
૨. શુભા નગરીનું વર્ણન.	...	૨
૩. ભુવનભાતુ રાજવીનું મૃગની પાછળ જવું.	...	૩
૪. ભુવનભાતુ રાજવીનો લેખ લખને આવેલ વિદ્યાધર.	...	૪
૫. વિદ્યાધરે કહેલ ભુવનભાતુ રાજવીનો વૃત્તાન્ત.	...	૫
૬. રાજ્યે તાપસીને જણાવેલ આત્મ-વૃત્તાન્ત.	...	૬
૭. તાપસીએ ભુવનભાતુ રાજવીને કહેલ સ્વ-વૃત્તાન્ત.	...	૭
૮. ચંદ્રેખાની ચંદ્રકુમાર પરત્વે આસક્તિ.	...	૮
૯. દ્વિતીએ ચંદ્રેખાને જણાવેલ ચંદ્રકુમારની વિહુવળ સ્થિતિ.	...	૯
૧૦. ચંદ્રે ચંદ્રેખા પાસે ધાવમાતાને મોકલવી.	...	૧૦
૧૧. ચંદ્રેખાનો ચંદ્રકુમારે છેદેલ કંઠપાશ.	...	૧૧
૧૨. ચંદ્રેખા માટે ધનદ શ્રેષ્ઠીપુત્રની માગણી.	...	૧૨
૧૩. ચંદ્રકુમારનું વહાણ ભાંગી જવાના ચંદ્રેખાને મળેલ સમાચાર.	૧૩	
૧૪. ચંદ્રેખાની કામદેવને પ્રાર્થના.	...	૧૪
૧૫. ચંદ્રેખા અને ચંદ્રકુમારનો સમાગમ.	...	૧૫
૧૬. ચંદ્રેખા અને ચંદ્રનો વિવાહોત્સવ.	...	૧૬
૧૭. ધનદનું દુષ્ટાચરણ.	...	૧૭
૧૮. ધનદની ચંદ્રેખા પાસે અચોચ માગણી.	...	૧૮
૧૯. ચંદ્રેખાનો આત્મહત્યાનો પ્રયાસ.	...	૧૯
૨૦. ભુવનભાતુએ તાપસીદ્વારા કરેલ મંત્ર-સ્વીકાર.	...	૨૦
૨૧. ભુવનભાતુ રાજવીને યજ્ઞે કહેલ આત્મવૃત્તાન્ત	...	૨૧

૨૨. યજ્ઞે ભુવનભાતુ રાજવીને આપેલ ચિંતામણી રત્ન ...	૨૩
૨૩. ચિંતામણી રત્નનો પ્રભાવ, શૃંગારમંજરીનો મેળાપ ...	૨૪
૨૪. શૃંગારમંજરીએ રાગને કહેલ આત્મવૃત્તાંત ...	૨૫
૨૫. ભાતુશ્રીના ચિત્રપટ દર્શનથી રાગની આસક્તિ ...	૨૬
૨૬. વિદ્યાધર કુમાર પ્રત્યે શૃંગારમંજરીની આસક્તિ ...	૨૭
૨૭. ભાતુશ્રીને જણાવેલ શૃંગારમંજરીએ પોતાની સ્થિતિ ...	૨૮
૨૮. સિંહકુમાર સાથે શૃંગારમંજરીનું પાણિઅહણ્ય ...	૨૯
૨૯. વનશૈભા નીરખવા નીકળવું ...	૩૦
૩૦. તપસ્વીના શાપથી સિંહકુમારનું મૃગ બની જવું ...	૩૧
૩૧. શૃંગારમંજરીએ પૂછેલ શાપ-મૂકિતનો ઉપાય ...	૩૨
૩૨. શૃંગારમંજરીની રાગને મેળવવાની પ્રતીક્ષા ...	૩૩
૩૩. શૃંગારમંજરીને થએલ શુભ શકુનો ...	૩૪

સર્ગ બીજો
(૫. ૩૫ થી ૬૦)

૩૪. ભાતુશ્રીને શૃંગારમંજરીએ જણાવેલ નૈમિત્તિકનું કથન ...	૩૫
૩૫. શૃંગારમંજરીના કથનથી ભાતુશ્રીની રાગ પ્રત્યે આસક્તિ ...	૩૬
૩૬. ભુવનભાતુ રાજવીએ મકરધ્વજને આપેલ જીવિતદ્ધાન ...	૩૭
૩૭. મકરધ્વજે રાગને કહેલ સ્વવૃત્તાંત ...	૩૮
૩૮. મકરધ્વજે ભુવનભાતુ રાગને આપેલી વિદ્યાઓ ...	૩૯
૩૯. મકરધ્વજે જણાવેલ કનકરથ વિદ્યાધરની પરિસ્થિતિ ...	૪૦
૪૦. શુકે (પોપટે) જણાવેલ રતિસુંદરીનો વિલાપ ...	૪૧
૪૧. રતિસુંદરીનો મેળાપ	૪૨
૪૨. ભુવનભાતુ અને ભાતુશ્રીના વિવાહની તૈયારીઓ ...	૪૩
૪૩. ભાતુશ્રીનું પાણિઅહણ્ય	૪૪
૪૪. કનકરથની ભાતુશ્રી તેમજ ભુવનભાતુને શિખામણ	૪૫
૪૫. મકરકેતુના દ્વિતનું રાગ પાસે આગમન ...	૪૬
૪૬. શ્રીકંઠ ચક્રીનું યુદ્ધ માટે પ્રયાણ ...	૪૭
૪૭. શ્રીકંઠને મંત્રીની શિખામણ ...	૪૮
૪૮. વિવિધ અસ્ત્રોદારા તૃપ્તિ યુદ્ધ ...	૪૯
૪૯. શ્રીકંઠનો પરાભવ અને દીક્ષા ...	૫૦
૫૦. ભુવનભાતુ રાજવીને ચક્રીપણાનો અભિષેક ...	૫૧
૫૧. યુદ્ધિ વિષમક સત્તકીનું દૃષ્ટાન્ત ...	૫૨
૫૨. સત્તકીની દુર્દશા ...	૫૩
૫૩. પ્રભાકરે સત્તકીનો કરેલ તિરસ્કાર ...	૫૪
૫૪. સત્તકીએ સુયુદ્ધિ મંત્રીને જણાવેલ હકીકત. ...	૫૫
૫૫. સુયુદ્ધિ મંત્રીની સ્ફળ યુદ્ધિ ...	૫૬
૫૬. સુયુદ્ધિ મંત્રીએ વિચક્ષણ મંત્રીનું કરેલ સન્માન ...	૫૭

સર્ગ ત્રીજો
(૫. ૬૧ થી ૯૧)

૫૭. ભુવનભાનુને અગેલ લેખ	૬૧
૫૮. સ્વનગરીએ જવાની રાજની અભિલાષા	૬૨
૫૯. ભુવનભાનુનો સ્વનગરીમાં ભવ્ય પ્રવેશ	૬૩
૬૦. રાજવીની બ્રાહ્મણી સાથે વિવિધ પ્રકારની કીડઓ	૬૪
૬૧. રાજહાસે સંભળાવેલ દેવકુમારની કથા	૬૫
૬૨. મહાલક્ષ્મીને નિઃસંતાનપણાને કારણે થતું દુઃખ...	૬૬
૬૩. દેવી-કૃપાથી થયેલ પુત્રપ્રાપ્તિ	૬૭
૬૪. દેવકુમારની પૂતળી પરત્વે આસક્તિ	૬૮
૬૫. દેવકુમારનું વેસ્તામંદિરે ગમન	૬૯
૬૬. ધનહીન અનેલા દેવકુમારને કાઢવાનો અક્કાનો પ્રયત્ન	૭૦
૬૭. દેવકુમારની દ્વિશાશ્વત્યતા	૭૧
૬૮. દેવકુમારે કરેલ રાજમંદિરમાં ચોરી.	૭૨
૬૯. પિતાનું છેદાયેલ મસ્તક લઇને દેવકુમારનું નાશી છૂટવું.	૭૩
૭૦. દેવકુમાર(ચોર)ને પકડવા માટે રાજની યુક્તિ.	૭૪
૭૧. દેવકુમારની વિવિધ યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ.	૭૫
૭૨. દેવકુમારે કોટવાળને છેતરવો.	૭૬
૭૩. દેવકુમારે યુક્તિપૂર્વક કરેલ પિંડહાન.	૭૮
૭૪. મુનિરાજે દેવકુમારને કહેલ ચોરી-નિષેધની કથા.	૭૯
૭૫. પરશુરામનો મધ્ય રાત્રિએ ગૃહત્યાગ.	૮૦
૭૬. રાજએ કરેલ ન્યાય અને પકડેલ ચોર.	૮૧
૭૭. રાજની વિકૃત અનેલ દાનત.	૮૨
૭૮. સર્વાંગસુંદરી પરત્વે યક્ષને થયેલ આસક્તિ.	૮૩
૭૯. પરશુરામે કરેલ પડહ-સ્પર્શ.	૮૪
૮૦. દેવકુમારની ચોરી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા.	૮૫
૮૧. દેવકુમારને પ્રાપ્ત થયેલ અદ્વ્ય-વિદ્યા.	૮૬
૮૨. પદ્મશ્રીને થયેલ પુત્રપ્રાપ્તિ.	૮૭
૮૩. પદ્મશ્રીએ દેવકુમારના અભય માટે કરેલ માગણી.	૮૮
૮૪. રાજએ કરેલ યુક્તિ.	૮૯
૮૫. દેવકુમારને મંત્રીપદની થયેલ પ્રાપ્તિ.	૯૧

સર્ગ ચોથો
(૫. ૯૨ થી ૧૧૦)

૮૬. હંસીએ કહેલ અપરાજિતનું કથાનક.	૯૨
૮૭. અપરાજિતનો જન્મ.	૯૩
૮૮. વિજય પ્રધાનનું આગમન.	૯૪
૮૯. જયશ્રીની પ્રાપ્તિનું કરેલ નિવેદન.	૯૫
૯૦. લખવેદીમાંથી અપરાજિતનું અદ્વ્ય થઇ જવું.	૯૬

૯૧. જયશ્રીની અગ્નિપ્રવેશની તૈયારી ...	૯૭
૯૨. નાગરિકોનો વિલાપ. ...	૯૮
૯૩. અપરાજિતનું આગમન, ...	૯૯
૯૪. અપરાજિતે વણુવેલ સ્વાતુભવ ...	૧૦૦
૯૫. પુતળીએ જયસુંદરીને કહેલ નિમિત્તકથન. ...	૧૦૧
૯૬. જયસુંદરીએ આપેલ વીંટી. ...	૧૦૨
૯૭. માતાના જ્વરની શાંતિ માટે કુમારનું સાહસ. ...	૧૦૩
૯૮. સર્પરાજ સાથે કુમારની ગાઢ મૈત્રી, ...	૧૦૪
૯૯. અપરાજિત કુમારની માત-પિતાની અપ્રતિમ ભક્તિ ...	૧૦૫
૧૦૦. અપરાજિતની દેવપરીક્ષા ...	૧૦૬
૧૦૧. ઇંદ્રે કુમારની કરેલ પ્રશંસા. ...	૧૦૭
૧૦૨. હંસીના સ્વરૂપમાં અધિષ્ઠાત્રી દેવીએ રાજાને કરેલ સૂચના ...	૧૦૮
૧૦૩. ભાનુશ્રીનું ગર્ભધારણ. ...	૧૦૯

સર્ગ પાંચમો
(પ. ૧૧૧ થી ૧૨૭)

૧૦૪. નલિનીગુહ્ય કુમારનો જન્મ. ...	૧૧૧
૧૦૫. કુમારનો કલાબ્યાસ અને યુવાવસ્થા ...	૧૧૨
૧૦૬. કુમારની ઉદ્યાનકીડા. ...	૧૧૩
૧૦૭. નલિનીગુહ્યનું અચાનક ચાલ્યા જવું. ...	૧૧૪
૧૦૮. સરિમહારાજે કહેલ કુમારનો વૃત્તાંત. ...	૧૧૫
૧૦૯. આચાર્ય મહારાજે કહેલ રત્નસારની કથા. ...	૧૧૬
૧૧૦. રત્નસાર અને હરિદત્તનું દેશાટન. ...	૧૧૭
૧૧૧. રત્નના હારની પ્રાપ્તિ અને પકડાઈ જવું. ...	૧૧૮
૧૧૨. રત્નસારને મરણાંત કષ્ટ અને સત્યની સાબિતી. ...	૧૧૯
૧૧૩. પડેલ ધાડ અને રત્નહારની પ્રાપ્તિ. ...	૧૨૦
૧૧૪. રત્નસારે પૂર્ણ કરેલ સ્વપ્રતિજ્ઞા. ...	૧૨૧
૧૧૫. ભુવનભાનુનો ગૃહસ્થ-ધર્મ-સ્વીકાર. ...	૧૨૨
૧૧૬. સમુદ્રયાત્રામાં કુમારે નિહાળેલ જૈનમંદિર. ...	૧૨૩
૧૧૭. કુમારે કરેલ જિનસ્તુતિ. ...	૧૨૪
૧૧૮. શશિપ્રભા ને કુમારનો પરસ્પર આસક્ત ભાવ. ...	૧૨૫
૧૧૯. નલિનીગુહ્યની સમક્ષિપ્રાપ્તિ. ...	૧૨૬
૧૨૦. કુમારનું સિદ્ધપુર નગરે આગમન. ...	૧૨૭

સર્ગ છઠ્ઠો
(પ. ૧૨૮ થી ૧૪૪)

૧૨૧. પંચદિગ્યે નલિનીગુહ્યનો કરેલ વિધાધરેન્દ્ર તરીકે સ્વીકાર. ...	૧૨૮
૧૨૨. શશીપ્રભાને જોવાથી અનેક રાજાઓની યેષ્ઠાઓ. ...	૧૨૯
૧૨૩. રાધાવેષ કરવામાં રાજાઓની નિષ્ફળતા. ...	૧૩૦
૧૨૪. નલિનીગુહ્યની સફળતા અને પાણ્ડુગ્રહણ. ...	૧૩૧

૧૨૫. પુત્રનો મિલનથી ભુવનભાનુને થયેલ હર્ષ....	...	૧૩૨
૧૨૬. શુભા નગરીમાં નલિનીશુદ્ધ કુમારનો પ્રવેશોત્સવ	...	૧૩૩
૧૨૭. ભુવનભાનુ રાજવીની વિચારણા	૧૩૪
૧૨૮. આનંદસુરિજીની દેશના.	૧૩૫
૧૨૯. ભુવનભાનુ રાજવીની સંયમ-ભાવના.	૧૩૬
૧૩૦. ગુરુની રાજવીને હિતશિક્ષા	૧૩૭
૧૩૧. ભુવનભાનુ રાજર્ષિનું શુભા નગરીએ આગમન.	૧૩૮
૧૩૨. રાજર્ષિનું મોક્ષાગમન અને કુમારનો શોક.	૧૩૯
૧૩૩. નલિનીશુદ્ધકુમારનું સંયમ-ગ્રહણ.	૧૪૦
૧૩૪. તીર્થ કરનામકર્મ કેમ બધાય ? તે સંબંધી ગુરુનો ઉપદેશ.	૧૪૧
૧૩૫. વીરા સ્થાનકનું વર્ણન અને તીર્થ કર નામકર્મનું ઉપાર્જન.	૧૪૨
૧૩૬. નલિનીશુદ્ધ મુનિનું મહાશુદ્ધ દેવલોકમાં જવું, શકેદ્રની પૃચ્છા.	૧૪૩

સર્ગ સાતમો
(૫. ૧૪૫ થી ૧૬૫)

૧૩૭. સિંહપુરનું વર્ણન.	૧૪૫
૧૩૮. વિષ્ણુદેવીએ જોયેલ ચૌદ મહાસ્વમી.	૧૪૬
૧૩૯. ચાલ સ્વમીનું ફળ.	૧૪૭
૧૪૦. વિષ્ણુ દેવીનો દોહદ.	૧૪૮
૧૪૧. પરમાત્મા શ્રી ઐયાંસનાથ પ્રભુનો જન્મ.	૧૪૮
૧૪૨. છપ્પન દિક્કુમારીઓએ કરેલ જન્મમહોત્સવ.	૧૪૯
૧૪૩. ઇંદ્ર મહારાજાએ કરેલ સ્તુતિ.	૧૫૦
૧૪૪. પરમાત્માનો મેરુપર્વત ઉપર કરેલ ઇંદ્રો વગેરેએ જન્માભિષેક.	૧૫૧
૧૪૫. પુત્રજન્મની વધામણી અને ઉત્સવ.	૧૫૨
૧૪૬. પરમાત્માનું નામાભિધાન.	૧૫૩
૧૪૭. પ્રભુના દેહનું વર્ણન.	૧૫૪
૧૪૮. પરમાત્માનો કલાબ્યાસ.	૧૫૫
૧૪૯. કાંપિલપુરના મંત્રીનું નિવેદન.	૧૫૬
૧૫૦. શ્રીકાંતા કુમારીના દેહનું વર્ણન.	૧૫૭
૧૫૧. નિમિત્તવેતાએ કરેલ સૂચનો.	૧૫૮
૧૫૨. જયસિંહે કરેલ ઐયાંસકુમારનું વર્ણન.	૧૫૯
૧૫૩. જયસિંહકુમારને થયેલ ઐયાંસકુમારનો સમાગમ	૧૬૧
૧૫૪. શ્રીકાંતાની કામાધીન અવસ્થા	૧૬૨
૧૫૫. શ્રીકાંતાનો ઐયાંસકુમાર પ્રત્યે અનુરાગ	૧૬૩
૧૫૬. જ્ઞાનગર્ભ મંત્રીની સલાહ...	૧૬૪

સર્ગ આઠમો
(૫. ૧૬૬ થી ૧૮૨)

૧૫૭. ઐયાંસકુમારનો રત્નગર્ભા નદીને કિનારે પડાવ	૧૬૬
૧૫૮. અન્ય રાજકુમારોએ સ્વીકારેલ પ્રભુનું શરણ	૧૬૭

૧૫૬. શ્રીકાંતાનું શ્રી ગ્રેયાંસકુમાર સાથે પાણિમહલ્યુ.	૧૬૯
૧૬૦. સ્વનગરે આગમન.	૧૭૦
૧૬૧. ઇંદ્રની પરમાત્માને પ્રાર્થના.	૧૭૧
૧૬૨. ઇંદ્રે કરેલ પરમાત્માનો રાજ્યાભિષેક.	૧૭૨
૧૬૩. વિષ્ણુ રાજની તથા વિષ્ણુ દેવીનું સ્વર્ગગમન.	૧૭૩
૧૬૪. પરમાત્માની સયમ-ગ્રહણની ભાવના.	૧૭૪
૧૬૫. સાંવત્સરિક દાન.	૧૭૫
૧૬૬. પરમાત્માનો દીક્ષાભિષેક.	૧૭૬
૧૬૭. પરમાત્માનો દીક્ષા-મહોત્સવ.	૧૭૭
૧૬૮. મનઃપર્યવેશનની પ્રાપ્તિ.	૧૭૮
૧૬૯. પરમાત્માનું પારણ્ય અને સુવર્ણચુદિ.	૧૭૯
૧૭૦. પરમાત્માને કેવલજ્ઞાન-પ્રાપ્તિ અને દેવોએ કરેલ સમવસરણી રચના. ૧૮૦	
૧૭૧. ઇંદ્રે કરેલ પરમાત્માની સ્તુતિ.	૧૮૧
૧૭૨. પરમાત્માની દેશના.	૧૮૩
૧૭૩. સુપાત્રદાન પ્રત્યે શ્રીહતનું દ્વિધાંત.	૧૮૪
૧૭૪. વૈરિસિંહ અને રણસિંહની વિચારણા.	૧૮૫
૧૭૫. વૈરિસિંહને દેવીનું વરદાન.	૧૮૬
૧૭૬. શ્રીહતને પ્રાપ્ત થએલ નૂતન મિત્રો.	૧૮૭
૧૭૭. રાજકુમાર સાથે શ્રીહતને થયેલ વૈર.	૧૮૮
૧૭૮. શ્રીહતને દેવીએ કરેલ આત્મકથા.	૧૮૯
૧૭૯. શ્રીહતના સત્ત્વની પરીક્ષા.	૧૯૦
૧૮૦. શ્રીહતના માતા-પિતાનું મૃત્યુ.	૧૯૧
૧૮૧. વિક્રમશક્તિને હણવા માટે શ્રીહતની પ્રતિજ્ઞા.	૧૯૨
૧૮૨. શ્રીહત સાથે વ્યંતરીનો પ્રપંચ.	૧૯૩
૧૮૩. વ્યંતરીએ આપેલ વિષહારક વીંટી.	૧૯૪
૧૮૪. રાજકુમારો કરેલ વિષાપહાર.	૧૯૫
૧૮૫. સંગમિકા દાસીનું આગમન.	૧૯૬
૧૮૬. નાસી હૃદવાની ગોઠવેલ બાજી.	૧૯૭
૧૮૭. મૃગાંકલેખાનું ગુમ થઇ જવું.	૧૯૮
૧૮૮. પદ્મીપુત્રીની શ્રીહત પ્રત્યે આસક્તિ.	૨૦૦
૧૮૯. શ્રીહતને સાંપડેલા મૃગાંકલેખાના સમાચાર.	૨૦૧
૧૯૦. શ્રીહતનું ચોર તરીકે પકડાઈ જવું.	૨૦૨
૧૯૧. શ્રીહતનો વધ કરવાનો આદેશ.	૨૦૩
૧૯૨. મૃગાંકલેખાનું મળવું.	૨૦૩
૧૯૩. રાજ્યશ્રી માટે શ્રીહતનું પ્રમાણ.	૨૦૫

સર્ગ નવમો
(મુ. ૧૮૩ થી ૨૧૩)

૧૯૪. સુંદરી સાથે મીઠાનો મેળાપ	૨૦૭
૧૯૫. વિક્રમશક્તિ સાથે યુદ્ધ કરવા પ્રયાસ	૨૦૯
૧૯૬. વિક્રમશક્તિનો વધ	૨૧૦
૧૯૭. શ્રીહત્તનો પૂર્વભાષ	૨૧૧
૧૯૮. શ્રીહત્તની સંયમ-આવના	૨૧૨
૧૯૯. શ્રીહત્તનો સ્વર્ગવાસ	૨૧૩

સર્ગ દસમો

(પૃ. ૨૧૪ થી ૨૪૪)

૨૦૦. શીલ વિષે નંદ્યંતીનું કથાનક	૨૧૪
૨૦૧. સમુદ્રહત્તનો કામાભિલાષ	૨૧૫
૨૦૨. શુભ રીતે સમુદ્રહત્તનું સ્વગૃહે આવવું	૨૧૬
૨૦૩. સ્વગૃહમાં પ્રવેશ અને શૂર સેવકનું ભાગી જવું	૨૧૭
૨૦૪. શૂરને આપેલ લાંચરૂપે વીંટી	૨૧૮
૨૦૫. નંદ્યંતીનો માર્મિક વાર્તાલાપ	૨૧૯
૨૦૬. વાર્તાલાપથી સમુદ્રહત્તને પ્રગટેલ રોષ	૨૨૧
૨૦૭. નંદ્યંતીના કંઠપાશનું છેદન	૨૨૨
૨૦૮. સમુદ્રહત્ત ને નંદ્યંતીનું મિશન	૨૨૪
૨૦૯. નંદ્યંતીના શીલ માટે પ્રગટેલ શંકા	૨૨૬
૨૧૦. નંદ્યંતીનો અરણ્યવાસ	૨૨૭
૨૧૧. નંદ્યંતીના શીલનો પ્રભાવ	૨૨૮
૨૧૨. નંદ્યંતીને થયેલ પિતાના મિત્રોનો સમાગમ	૨૨૯
૨૧૩. નંદ્યંતીએ શૂર કરેલ દાનસાધના	૨૩૧
૨૧૪. ધનવતીનો પશ્ચાત્તાપ	૨૩૧
૨૧૫. ધનવતી અને સાગરહત્તનો વાર્તાલાપ	૨૩૨
૨૧૬. શૂર સેવકનું આગમન	૨૩૩
૨૧૭. શૂરે કરેલ ઘટસ્ફોટ	૨૩૪
૨૧૮. હંસિકાએ કરેલ પુષ્ટિ	૨૩૫
૨૧૯. સાગરહત્તનો પશ્ચાત્તાપ	૨૩૬
૨૨૦. વસુમિત્ર અને નંદ્યંતીનો મેળાપ	૨૩૭
૨૨૧. વસુમિત્રે કહેલ આપવીતી	૨૩૮
૨૨૨. નંદ્યંતીની આત્મચાતની કોશીક્ષ	૨૩૯
૨૨૩. સમુદ્રહત્તનું તે સ્થળે આગમન	૨૪૦
૨૨૪. સમુદ્રહત્તનો ઝંપાપાતનો નિષ્ફળ	૨૪૧
૨૨૫. શીલના પ્રભાવથી અનેનો થયેલ ખ્યાલ	૨૪૨
૨૨૬. દેવયોગે થયેલ સર્વ સ્વર્ગનો મેળાપ	૨૪૩
૨૨૭. નંદ્યંતીની દીક્ષા અને સ્વર્ગવાસ	૨૪૪

સર્ગ અગિયારમો
(પૃ. ૨૪૫ થી ૨૫૨)

૨૨૮. તપશ્ચર્યા વિષે કમલાનું વૃત્તાન્ત.	૨૪૫
૨૨૯. કમલા પરવે રાજની આસક્તિ.	૨૪૬
૨૩૦. રાણીની રાજવીને શિખામણુ	૨૪૭
૨૩૧. કમલાકર રાજવી અને કમલાનો વિવાહ.	૨૪૮
૨૩૨. કમલા પર ખોટો આક્ષેપ.	૨૫૦
૨૩૩. શાસનદેવીએ કરેલ સહાય.	૨૫૧

સર્ગ બારમો
(પૃ. ૨૫૩ થી ૨૬૦)

૨૩૪. ભાવ ધર્મ વિષે ધનાવહ શ્રેષ્ઠીની કથા.	૨૫૩
૨૩૫. ધનશ્રીની ધનાવહને ભંભેરણી.	૨૫૪
૨૩૬. ધનાવહના રત્નોની ધનપાલને પ્રાપ્ત.	૨૫૫
૨૩૭. ધનશ્રીનું દંભીપણું.	૨૫૬
૨૩૮. ધનશ્રીએ કપટથી ધનાવહને કૃવામાં નાખી દેવો.	૨૫૮
૨૩૯. ધનાવહને થયેલ કેવળગ્તાન.	૨૫૯

સર્ગ તેરમો
(પૃ. ૨૬૧ થી ૨૬૯)

૨૪૦. પરમાત્માએ કરેલ ગણધરપદની સ્થાપના.	૨૬૧
૨૪૧. પરમાત્માના તીર્થમાં થયેલ યજ્ઞ અને યક્ષિણીનું વર્ણન... ..	૨૬૨
૨૪૨. પરમાત્માનું પોતનપુરનગરે આવાગમન	૨૬૨
૨૪૩. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે પરમાત્માને કરેલ વંદન	૨૬૨
૨૪૪. પરમાત્માએ સાધુ અને શ્રાવક ધર્મ ઉપર આપેલ દેશના... ..	૨૬૩
૨૪૫. ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનો પરમાત્માએ કરેલ પૂર્વભવ	૨૬૪
૨૪૬. પરમાત્માનું શ્રી શત્રુઞ્ચ તીર્થે આવાગમન અને શત્રુઞ્ચ મહાતીર્થનું જણાવેલ મહાત્મ	૨૬૬
૨૪૭. પરમાત્માના પરિવારનું વર્ણન	૨૬૭
૨૪૮. પરમાત્માનું સમેતશિખર પર્વત ઉપર નિર્વાણુ	૨૬૭
૨૪૯. ઇદ્રે કરેલ નિર્વાણુ મહોત્સવ	૨૬૭
૨૫૦. અંશકર્તાની પ્રશસ્તિ	૨૬૯

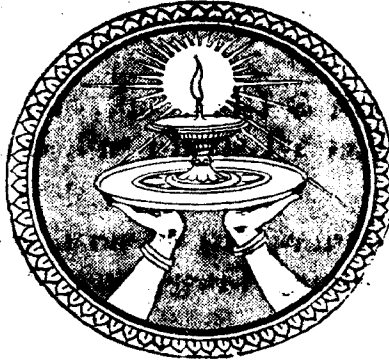

શ્રી માનવુગમુરિકૃત.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ ચરિત્ર.

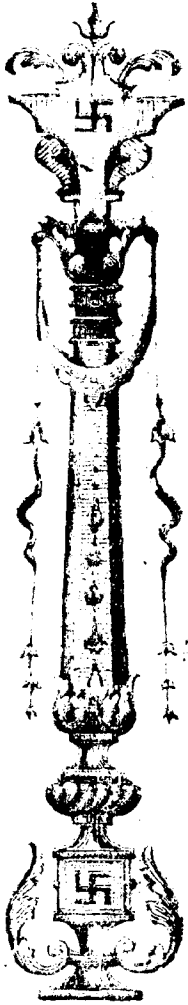
(સચિત્ર)

(અનુવાદ)

૧૩૧૪

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ જિન સ્તવન.

શ્રી શ્રેયાંસજિન અંતરભ્રમી, આતમરામી નામી રે;
અધ્યાતમમત પૂરણ પામી, સહજ મુગતી ગતિગામી રે.
શ્રી. શ્રેં ૧

સયલ સંસારી ઈન્દ્રિયરામી, મુનિગુણ આતમરામી રે;
મુખ્યપણે જે આતમરામી, તે કેવલ નિઃકામો રે.
શ્રી. શ્રેં ૨

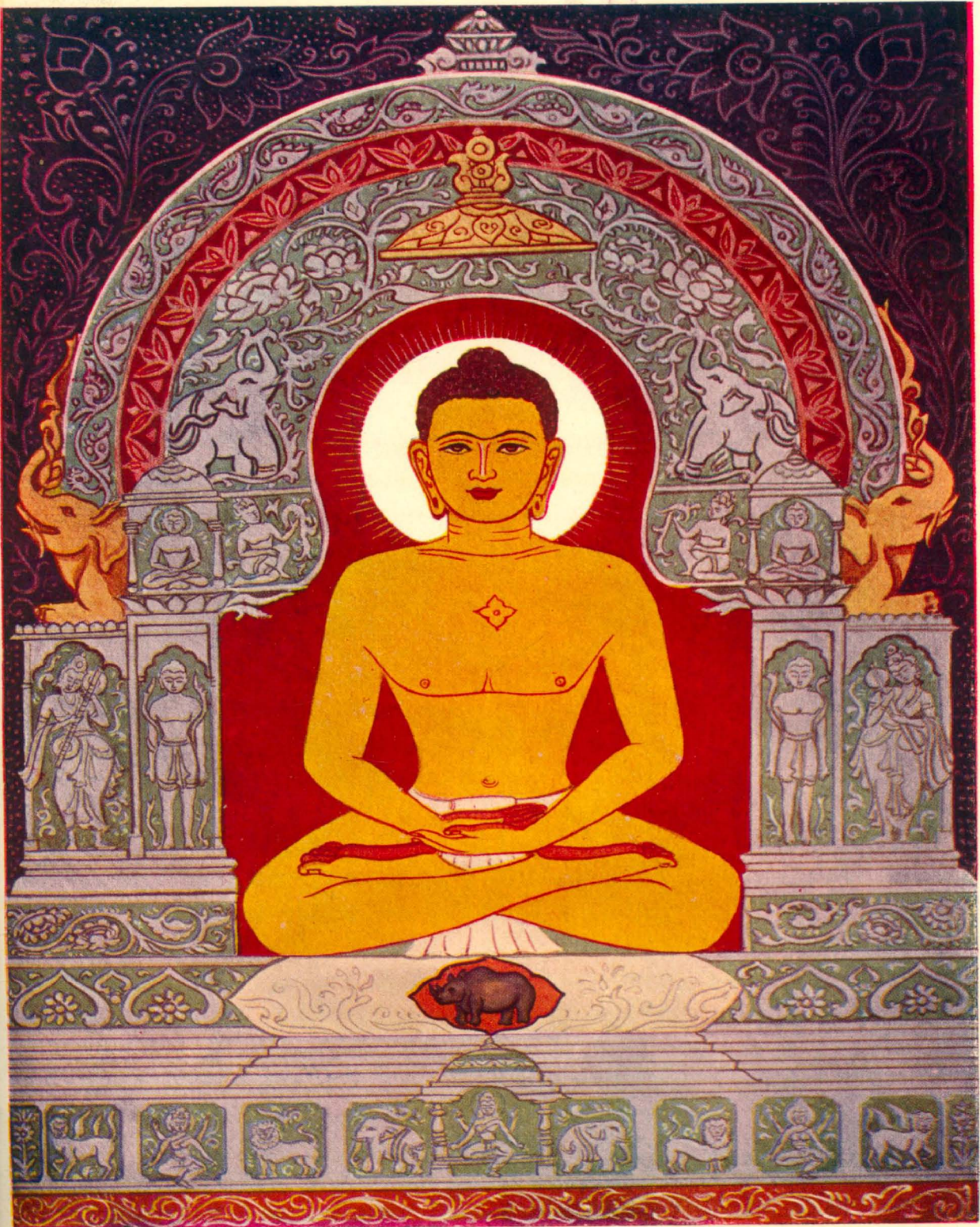
નિજસ્વરૂપે જે કિરિયા સાધે, તેહ અધ્યાતમ લહિયે રે;
જે કિરિયા કરી ચક્રગતિ સાધે, તે ન અધ્યાતમ હહિયે રે.
શ્રી. શ્રેં ૩

નામ અધ્યાતમ ઇવણ અધ્યાતમ, દ્રવ્ય અધ્યાતમ છંડા રે;
ભાવ અધ્યાતમ નિજગુણ સાધે, તો તેહણું રહ મંડા રે.
શ્રી. શ્રેં ૪

શબ્દ અધ્યાતમ અરથ સુણીને, નિરવિકલ્પ આદરજો રે;
શબ્દ અધ્યાતમ ભજના બાણી, હાન મહણુ મતિ ધરજો રે.
શ્રી. શ્રેં ૫

અધ્યાતમ જે વસ્તુ વિચારી, બીજા બાણુ લાખાસી રે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે, આનંદધન મતવાસી રે.
શ્રી. શ્રેં ૬

(શ્રી આનંદધનજી મહારાજ)

નિરંતર ધ્યાન, સ્મરણ અને દર્શન માટે
શ્રેયસ્કર શ્રી (૧૧) શ્રેયાંસનાથ ભગવાન

પ્રકાશક : શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા, ભાવનગર

ॐ अहं नमः

ॐ श्री श्रेयांसनाथजिनेश्वराय नमः ॥

ॐ श्री विजयानंदसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ॥

श्री श्रेयांसनाथ प्रभु चरित्र-

(श्रीमानतुंगाचार्यकृत)

सर्ग पहलो—

भंगलाचरण.

साधु અને શ્રાવક ધર્મનું પોષણ કરવામાં સતત શ્રમ (પુરુષાર્થ) કરનાર તેમજ કેશના બહાનાથી દુર્વા (ધરો)ના સમૂહથી શોભિત સ્કંધવાળા શ્રી ઋષભદેવ ભગવંત તમારું રક્ષણ કરો ! જે પ્રભુ(શ્રેયાંસ)ના લાંછનરૂપે રહેલા ગેંડાએ પશુઓને વિષે શ્રેષ્ઠ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું તે કલ્યાણના નિધિસમાન શ્રી શ્રેયાંસનાથ તમને કલ્યાણ અર્પો ! ત્રણ લોકની શાંતિને કરનારા અને દેવેન્દ્રોના મુકુટથી પૂજાએલા ચરણવાળા શ્રીમાન શાંતિનાથ પરમાત્માને નમસ્કાર થાઓ ! સાત દ્વીપના અધિપતિ, કાંતિથી અગ્નિ સમાન દેહીપ્યમાન, સાત ક્ષણના બહાનાથી રત્નોયુક્ત, સાત સાગરથી સેવાતા શ્રીપાર્શ્વનાથ તમારું રક્ષણ કરો ! શ્રી સિદ્ધાર્થ રાગના પુત્ર અને આત્મિક કાર્યસિદ્ધિવાળા શ્રી વીર-જિનેશ્વરની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ, જેની મસ્તક પર વહન કરેલી આજ્ઞા દોષને નાશ કરનારી અને *શ્વેત સરસવતી જેવી કાર્યસિદ્ધિ કરનારી છે. શ્રી જિનેશ્વરના મુખરૂપી ચંદ્રની ચંદ્રિકાના સંગમથી શ્રી સરસ્વતી દેવી મારા અંતઃકરણરૂપી મંદિરમાં રહેલ (અજ્ઞાનરૂપી) અધકારને શાન્ત કરો. જે (કેવળજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી)ને માટે અષ્ટાપદ પર્વત પર ગમન કર્યું તે પ્રિય કેવળલક્ષ્મીને જેમણે માત્ર ગુરુભક્તિના કારણે દૂર કરી તે શ્રી ગૌતમસ્વામીની હું સ્તુતિ કરું છું. મારા જેવા બાળજીવને પણ જે વાચાલ બનાવે છે તેમજ કૌતુકાદિને પ્રગટાવનારી એવી શ્રી દેવબદ્ધ ગુરુદેવની જે વાણી છે તે

* શ્વેત સરસવતી પ્રાપ્તિ કાર્યસિદ્ધિ સુચવનારી છે

કલ્યાણને વિસ્તારો. આ ગ્રંથનું સંશોધન કરનાર શ્રી દેવાનંદના શિષ્ય શ્રી કનકપ્રભ મુનિના શિષ્ય પ્રદ્યુમ્નસૂરિ સદાને માટે જયવંત વર્તો. શ્રી જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય શ્રી રત્નપ્રસન્ના શિષ્ય શ્રી માન-તુંગાચાર્ય આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્રનું વર્ણન કરે છે. વિદ્વાનોથી વખાણવા લાયક સજ્જન પુરુષને અમે સેવીએ છીએ કે જે અલંકારયુક્ત અને સારા વર્ણેતી ઘટનાપૂર્વક કાવ્યની રચના કરે છે. ગુણોને ભરમીભૂત કરતો, નિર્મળ કાવ્યરૂપ ભીતને અશુદ્ધ-મગ્ન બનાવતો દુર્જન પુરુષ, રાત્રિનો આશ્રય કરવાથી દીવો જેમ કાંતિથી પ્રકાશે છે તેમ, દોષનો આશ્રય કરવાથી દુર્જન પ્રકાશે છે. શ્રી દેવસદ્ગુરુના ઉદ્યાન-સમા આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતના ચરિત્રમાં હું તેમની પદપરંપરામાં આવેલ હોવાથી પદરૂપી પુષ્પ અને અર્થરૂપી ફલોદારા ભાગ લઈ રહ્યો છું અર્થાત્ હું આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્રની રચના કરું છું.

પૂર્વે પુષ્કરવર્ત દ્વીપના પૂર્વ મહાવિદેહમાં શુભા નામની નગરી હતી, જેમાં યશ અને લક્ષ્મીના મંદિર સમાન નલનીગુટ્તમ નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજા મૃત્યુ પામીને સાતમા શુક નામના દેવલોકમાં ગયો હતા, ત્યાંથી સ્વર્ગને શ્રી જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રના મંડનરૂપ (સહુપુર નગરમાં શ્રી વિષ્ણુ રાજાની રાણીની દૂક્ષીમાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયા. તે શ્રી શ્રેયાંસનાથ નામના તીર્થંકર થશે તેના શ્રુતરૂપી મહાસાગરમાં વણવાયેલ ત્રણ ભવો હું (કવિ-શ્રી માનતુંગસૂરિ) કહું છું.

પુષ્કરદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે, જેનો અર્ધ ભાગ માનુષોત્તર પર્વતે વહેંચીને બાણે મનુષ્યોને આપ્યો છે, જ્યારે બાકીનો અડધો ભાગ પશુ-સમૂહને અર્પણ કર્યો છે. જે પુષ્કરદ્વીપના મધ્ય ભાગમાં રહેલ કમળ, ભમરાના ચુંબનરવના બહાનાથી બાણે સ્વર્ગની લક્ષ્મીને તિરસ્કારી કાઢતું હોય તેમ પોતાની કાંતિવડે વિકસિત બની રહ્યું છે. મધ્ય ભાગમાં રહેલ માનુષોત્તર પર્વત પર રહેલ સિદ્ધાચતનોની શ્રેણિ શોભી રહી છે તે બાણે કે તે દ્વીપમાં વસનારા લોકોની કીર્તિ હોય તેમ જણાય છે. તે દ્વીપના પૂર્વાર્ધમાં આવેલ પૂર્વ મહાવિદેહ, શંકા-સમૂહને નષ્ટ કરનારા લોકોથી વ્યાપ્ત હોવાને કારણે ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને આસ્તિક છે. તે પૂર્વ વિદેહમાં મેરુપર્વતના સમીપપણાને લીધે જ બાણે હોય તેમ અકાળે પણ કલ્યાણની શ્રેણિ વિસ્તરી રહે છે. તે પૂર્વ વિદેહમાં ‘રમણીય’ નામની વિજય છે કે જે તેમાં વસનારા લોકોના ધર્માચરણથી સ્વર્ગલોકના વિજયથી શ્રેષ્ઠ-ઉત્તમ બનેલ છે. તે વિજયના રમણીય-પણાને, મેરુપર્વત પોતાના શિખરના બહાનાથી ઊંચી ડોક કરીને જોતો હોય તેમ ચંદ્ર અને સૂર્યરૂપી નેત્રના બહાનાથી જોઈ રહેલ છે.

તે વિજયમાં પોતાને વિષે રહેલા મંદિરોની ધ્વજરૂપી ભુજાઓથી બાણે અમંગળને દૂર કરી નાખતી હોય તેવી અને સજ્જન પુરુષોથી પૃથ્વીને વિષે પ્રખ્યાતિ પામેલી શુભા નામની નગરી રહેલી છે, તે નગરીના ચૈત્યની ધ્વજના છંદાથી બળભળાયેલા સ્વર્ગગંગાના નીચે પડતા પાણીથી તુષ્ટ બનેલા આતક પક્ષીઓ આકાશ તરફ ઊંચું મુખ રાખીને રહે છે. તે નગરીને વિષે અનેક રાણીઓવાળા અને પોતાના ઊંચા પ્રાસાદ (મહેલ)ને વિષે ગયેલા રાજાના શ્રવેત છત્રની શોભાને ભૂમિપ્રદેશ પર રહેલ ચંદ્ર ધારણ કરી રહ્યો છે. તે નગરીની ફરતી રહેલી કમળરૂપી મુખવાળી ખાઈ, નગરસ્ત્રીઓના નેત્રના ખાનાથી પોતાના

સ્વામી-કિલ્લાને વારંવાર જોવા છતાં તૃપ્તિ પામતી નથી. તે નગરીને વિષે પૃથ્વીના સૂર્ય સમાન ભુવનભાનુ નામનો રાજ છે, જેનાથી ભય પામેલ શત્રુસમૂહ અંધકારની માફક નાશ પામી ગયો છે. તે રાજની છાતીમાં લક્ષ્મીએ, બાહુને વિષે પૃથ્વીએ, મુખમાં ચંદ્રે અને ખુદ્ધિમાં બૃહસ્પતિએ સ્થાન લીધું છે-વાસ કર્યો છે, તે જાણે કે હંમેશને માટે પોતાનો યશ જીવંત રહે તેવા હેતુથી તે સર્વેએ રાજનો આશ્રય લીધો હોય તેમ જણાય છે. તે રાજના રૂપથી જીતાયેલા જગતને જીતનાર એવો કામદેવ, પોતાના અભિમાનનો ત્યાગ કરીને, રૂપને સંકેતીને લોકોની નજરે પડતો બંધ થઈ ગયો છે. હસ્તીના કર્ણના પવનથી પ્રબલિત કરાયેલ તે રાજના પ્રતાપરૂપી અગ્નિએ પૃથ્વી પર વિસ્તરીને શત્રુરાજઓના વંશોને બાળી નાખ્યા. લક્ષ્મી કલંકિત ચંદ્રનો અને કાંટાવાળા કમળનો ત્યાગ કરીને દૂષણ રહિત તે રાજના મુખનું સેવન કરવા લાગી. તેમનું રૂપ સૌમ્યગુણ યુક્ત, શૂરવીરપણું ક્ષમાયુક્ત, સ્વામીપણું પરોપકાર યુક્ત અને જ્ઞાન ગંભીરવાણી યુક્ત હતું. આ પ્રમાણે તે રાજના ગુણાનુબંધી ગુણો જોવાય છે, જેને વર્ણવવાને માટે બૃહસ્પતિની વાણી પણ મૂક (અસમર્થ) બની જાય છે. જેવી રીતે ઇશ્વર સ્વર્ગલોકને લોગવે તેમ વિશાળ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓના નેત્રના છેડાથી વીંજાયેલ તે રાજવી પૃથ્વીપ્રદેશને વિના પ્રયાસે લોગવી રહ્યો છે.

કોઈએક દિવસ કામદેવના બાણસમૂહ સરખા કમળવનને સજ્જ કરતી તેમજ કામદેવની પ્રતિહારિણી સરખી શરદ્ધૃતુ આવી પહોંચી. તે સમયે ઉત્તમ અશ્વ પર ચઢેલા રાજવી ભુવનભાનુ પોતાના સુખુદ્ધિ વિગેરે મંત્રીઓ સહિત નગરીની નજીકમાં રહેલ ઉદ્યાનને જોવા માટે નીકળ્યા. તે સ્થળે સેવકોવડે દેખાડાતા પદાર્થોને આમતેમ જોતાં રાજાએ ડાંગરના ક્ષેત્રના મધ્ય ભાગમાં રહેલા એક મૃગને દ્રશ્ય જોયો. રત્નની ઘુઘરીઓની માળાથી શોભતા તેમજ ડાંગરની ડુંડીઓનું ભક્ષણ કરતાં તે મૃગને જોઈને રાજાએ આ પ્રમાણે વિચાર્યું કે—

‘શું ચંદ્રે કલંકને કરનાર આ મૃગને પોતાના ખોળામાંથી ફેંકી દીધો છે? અથવા તો શું આ મૃગ શાલિ વનની રક્ષણ કરનારી ગોપીઓના ગીતને સાંભળવાને માટે સ્વેચ્છાથી આવેલ હશે? તો હવે કીડાની ખાતર આ મૃગને હું પકડી લઉં.’ એમ વિચારતા તે રાજાએ તે મૃગની પાછળ પોતાના અશ્વને છોડી મૂક્યો. પોતાની પાછળ પડેલા રાજાને જોઈને તે હરણ પણ પોતાની જાતને થોડીવારમાં દૂર અને થોડી વારમાં નજીક દર્શાવતો નાસવા લાગ્યો. આ બાબત, પવનવેગી અશ્વને અંગે જાંચી-નીચી ભૂમિને નહીં નીહાળતો અને હરણની પાછળ લાગેલો રાજા કોઈએક વનમાં દાખલ થયો.

તે સમયે રાજાને નહીં દેખવાથી દુઃખી બનેલા, શક્તિહીન સૈન્યે, રાજાની ઘણું સમય સુધી રાહ જોઈને સુખુદ્ધિ નામના મંત્રી સાથે નગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. નગરીમાં આવીને સુખુદ્ધિ મંત્રીએ ‘તમે ચારે દિશામાં રાજાની તપાસ કરો’ એ પ્રમાણે શિક્ષા આપીને માણસોને રવાના કર્યા. જેમ સૂર્ય અસ્ત થવાથી સંસાર અંધકારરૂપી સાગરમાં ડૂબે તેમ ભુવનભાનુ

રાજા અદૃશ્ય થયે છતે પ્રજા-રૈયત સર્વ કાર્યો ત્યજી દઇને દુઃખરૂપી સાગરમાં નિમગ્ન બની ગઇ. અધિકારવાળી રાત્રિને વિષે જેમ ચંદ્ર દર્શન ન થાય તેમ રાજાના અદૃશ્ય થવાથી વ્યાપારી બજારોમાં વ્યાપાર થતો ન હતો, નાટકશાળામાં નાટક થતું નહોતું તેમ જ અભ્યાસશાળામાં અધ્યયન થતું ન હતું.

આ સમયે મંત્રીએ વિચાર્યું કે-“અમારા કરતાં હરણુ પશુ વખાણવા લાયક છે, કે જેની વિપત્તિ અને સંપત્તિ ચંદ્રની સાથે છે, અર્થાત્ ચંદ્રની સાથે જ તે પશુ દુઃખ અને સુખનો અનુભવ કરે છે. કમળોરૂપી એકેન્દ્રિય જીવો પણ સત્પુરુષોની સ્તુતિને લાયક છે, કેમકે પોતાના સ્વામી સૂર્યના વિયોગમાં પોતાની શોભાનો દૂરથી જ ત્યાગ કરે છે. સૂર્ય સરખા ભુવનભાનુ રાજા અદૃશ્ય થવા છતાં પ્રાણીનું રક્ષણ કરવામાં સાવધાન તેમજ જીવવા છતાં મરેલા જેવા મને ધિક્કર હો!” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં, કેટલાક દિવસો બાદ તે મંત્રીશ્વરનું જમણું નેત્ર જાણે ભવિષ્યના શુભ ભાવકળને સૂચવતું હોય તેમ ફરકયું ત્યારે ‘કયા પ્રકારનો લાભ થશે?’ એ પ્રમાણે વિચારતાં તે મંત્રીને આનંદ નામના દ્વારપાળે આવીને વિજ્ઞાપિત કરી કે-“કોઈ એક માણસ લેખ લઇને આવેલ છે. તે માણસ આપના ચરણોનું દર્શન કરવા ઇચ્છે છે.” ત્યારે મંત્રીશ્વરે હર્ષપૂર્વક જણાવ્યું કે-“તેને જલ્દી પ્રવેશ કરાવ.” ત્યારે પ્રતિહારીએ તેને પ્રવેશ કરાવ્યો.

પછી નમસ્કાર કરીને ઉચિત સ્થાને બેઠેલા તે પુરુષને મંત્રીશ્વરે પૂછ્યું કે-“તમે કુશળ છો ને?” ત્યારે તે પણ જોડ્યો કે-“તમારી મહેરબાનીથી કુશળ છું.” આ પ્રમાણે કહીને રાજમુદ્રાવાળા તે લેખને તેણે મંત્રીને આપ્યો ત્યારે બંધ કરેલા તે લેખને ઉખેળીને નીચે પ્રમાણે વાંચવો શરૂ કર્યો.

“શ્રીપુર નગરેથી વિદ્યાધરના ચક્રવર્તીપણાને પામેલા, કાંતિથી સૂર્ય સમાન મહારાજા ભુવનભાનુ શુભા નગરીને વિષે રહેલા સુખદિમંત્રીને પોતાની કુશળતાના આનંદજનક સમાચારદ્વારા ખુશી કરીને દુરમાવે છે કે-‘તમારે હાથી, અશ્વ આદિ ચતુરંગી સેનાના રક્ષણ માટે હંમેશાં પ્રયત્નશીલ રહેવું. કેટલાક દિવસો બાદ હું આવી પહોંચીશ.’ આ પ્રમાણે પત્ર વાંચીને, દેહમાં પ્રગટેલ રોમરોમથી દુઃખને દૂર કરતાં તેણે વિચાર્યું કે-“હું ખરેખર ધન્ય છું, જેને આવો ભાગ્યશાળી સ્વામી-રાજા છે. આ શુભા નગરી ક્યાં અને વિદ્યાધરનું ચક્રીપણું ક્યાં? ખરેખર આ આ આશ્ચર્યકારક ઘટના છે! જ્ઞાના પુણ્યશાળી જીવોને આ જગતમાં કંઈ કંઈ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થતી નથી?”

આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે તે વિદ્યાધરને પૂછ્યું કે “આ વસ્તુ કેવી રીતે બની? તેમના વૃત્તાંતરૂપી અમૃતરસથી અમારા મનને પ્રકુલ્લ બનાવો.” ત્યારે ખેચર પણ જોડ્યો કે “હો મંત્રીશ્વર! વિદ્યાધર ચક્રવર્તીનું વિસ્મયકારક અને પવિત્ર ચરિત્ર તમે સાંભળો- મૃગની પાછળ પડેલ રાજાને તો તમે જાણતા હતા. બાદ તે અટવીમાં ગયા પછી મૃગ અદૃશ્ય થઇ

ગયો. ભયંકરથી પણ ભયંકર (અતિભયંકર) અને દુઃખપૂર્વક ઉલ્લંઘન કરી શકાય તેવી તે અટવીમાં ગયા બાદ અશ્વ પર બેઠેલો રાજા, ચિત્તમાં રહેલ આત્માની જેમ, બ્રમણ કરવા લાગ્યો. પોતાના સ્વામી ભુવનભાતુ રાજાના મેળાપથી પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીએ વૃક્ષના પાંદડાથી પોતાનો દેહ ઢાંકી દીધો તે બાજુ કે શરમીદી બનીને પોતાના સ્વરૂપને દર્શાવતી ન હતી તેમ જણાતું હતું અર્થાત્ તે અટવીનો ભૂમિભાગ એટલા બધા પાંદડાઓથી ભરચક હતો કે કોઈ પણ સ્થળે પૃથ્વી દેખાતી જ ન હતી. વળી તે અટવીમાં રાજાના આગમનથી બાજુ તોરણને માટે જ હોય તેમ વાંદરાઓથી વૃક્ષની શાખાઓ હર્ષપૂર્વક ભંગાવા લાગી. પોતાની થપાટથી નીચે પાડી દીધેલ હાથીઓના ગાંડસ્થળમાંથી પ્રગટેલ મોતીઓવડે સિંહ તે રાજાનું ભેટણું કરવા લાગ્યો. તરસ્યો બનેલ, અટવીના માર્ગથી ખિન્ન બનેલ અને જલની તપાસ કરતાં તેણે વિકસિત કમળોથી સુશોભિત એક સરોવર જોયું જે સરોવર પોતાના ઊંચા તરંગોરૂપી ભુજાવડે આકાશલક્ષ્મીને ભેટે છે તેમજ કમળરૂપી નેત્રોવડે જોઈ રહેલ છે. જેવામાં અશ્વ પરથી શીઘ્ર નીચે ઊતરીને તે રાજા પાણીમાં પ્રવેશ કરે છે તેવામાં તે અશ્વ પણ અચાનક અદ્રશ્ય બની ગયો.”

આ પ્રમાણે કહેવાતું વૃત્તાંત સાંભળીને, પવનથી હણાયેલ વૃક્ષની જેમ મંત્રી, સેવકોના અશ્વઓની સાથેસાથ પોતાના આસન પરથી નીચે ભૂમિ પર પડી ગયો. બાદ પરિજનવર્ગથી અદ્વાજનવડે સિંચાયેલ તે મંત્રી, ગ્રીષ્મકાળના ક્ષીણ વૃક્ષની જેમ તત્કાળ સ્વસ્થ બન્યો. પછી તે મંત્રીશ્વર દેવને ઉદ્દેશીને નીચે પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગ્યો કે—“ હે અધમ ! મારા સ્વામીને જંગલમાં ફેંકી દઇને, તે શું અશ્વ પણ હરી લીધો ? વળી આ બાબતમાં કંઈક વિચારવા જેવું પણ છે; કેમકે જે ઘોડા પર બેસીને મહારાજા હતા તે અશ્વ અહીં અશ્વશાળામાં રહેલો છે. અને તમે કહો છો કે—તે અશ્વ અદ્રશ્ય થઇ ગયો તો તે હકીકત પણ અત્યંત અફભુત જણાય છે. ” આ પ્રમાણે વિશેષ પ્રકારે વિલાપ કરીને, પોતાના વસ્ત્રના છેડાથી બંને આંખોને લૂછીને મંત્રી બોલ્યો કે—“ હે મહાભાગ ! પછી આગળ શું બન્યું તે તું કહે. ”

હવે વૃત્તાંત આગળ જણાવતાં કહ્યું કે—“ ત્યારબાદ રાજા વિચારવા લાગ્યો કે—મારા દેખાતા છતાં પણ હરણ અને અશ્વ કોઈપણ કારણને આગે ચાલ્યા ગયા તે ખરેખર આશ્ચર્ય-કારક છે. શું આ કોઈ સ્વપ્ન છે કે ભાગ્યદેવીની ઇર્દ્રાજ છે ? હું ઘંટીની માફક મારા દુર્ભાગ્યને દળી નાંખીશ-નષ્ટ કરીશ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને, સરોવરમાં સ્નાન કરીને, વૃક્ષની નીચે બેઠેલા તેણે વિચાર્યું કે—“ મારા વિયોગથી નગરજનોનું શું થયું હશે ? અથવા તો જે નગરીમાં રાજકાર્યની ચિંતા કરનાર, સ્વામીભકત અને સમર્થ સુબુદ્ધિ મંત્રીશ્વર વસે છે તેની ચિંતા કરવાની મારે શી જરૂર છે ? ” તે સમયે ‘આ જગતમાં જે મધ્યસ્થ (કોઈનો પણ પક્ષ નહીં કરનાર) રહે છે તે જગત્ પર સામ્રાજ્ય કરે છે’ એમ સૂચવવાને માટે બાજુ હોય તેમ સૂર્ય આકાશપ્રદેશમાં આવ્યો અર્થાત્ મધ્યાહ્નકાળ થયો.

આદ દંડને ધારણ કરનાર પ્રતિહારોની જેમ મુખમાં કમળની ડાંડલીના ખીસતંતુઓને ધારણ કરનાર હંસોવડે લોજનસમયનું સૂચન કરાયેલ રાજવી વનમાં ફલોની શોધ કરવા લાગ્યો. રંભા વિગેરે અપ્સરા-વૃંદથી રમ્ય સ્વર્ગ જેવું કદલી વિગેરે વૃક્ષોથી મનોહર ઉદ્યાનને ભેતાં તેણે એક પ્રૌઢ તાપસીને ભેઠ. તેણીએ રાતું વસ્ત્ર પહેરવાના બહાનાથી બાણે હૃદયમાંથી રાગને બહાર કાઢ્યો હોય અને શરીર પર રાખ ચોપડવાને કારણે આત્માને ચશથી વ્યાપ્ત કર્યો હોય તેમ જણાતું હતું. તેણે મનરૂપી હાથીને બાંધવાને માટે જટારૂપી પાશને અને હૃદયમાં રહેલા કામદેવના કાખૂ માટે રુદ્રાક્ષની માળાને ધારણ કરી હતી. તેને ભેઠને હર્ષિત બનેલ રાજવી ત્યાં ગયો એટલે તેણીએ પોતાનું આસન ત્યજી દીધું અને કેટલાક પગલાં આગળ જઈને આદર-સત્કાર આપીને પોતાનું આસન રાજને આપ્યું.

પછી રાજની સમક્ષ બેસીને તેણીએ કહ્યું કે-“ હે પુરુષોત્તમ ! તમારું સ્વાગત હો ! ” ત્યારે રાજએ પણ કહ્યું કે-“ તમારા દર્શનથી જ હું મારું સ્વાગત સમજું છું. પહેલાં મારો સંતાપ વૃદ્ધિ પામ્યો હતો પરંતુ તમારા દર્શનરૂપી અમૃત રસથી દુઃખથી સંતપ્ત બનેલો મારો સર્વ સંતાપ નાશ પામ્યો છે. જેમ ભાગ્યદેવીથી અર્પણ કરાયેલ દુઃખોની સીમા હોતી નથી તેમ આ પૃથ્વીપીઠ પર સજ્જન પુરુષના સમાગમથી થતાં સુખોની પણ મર્યાદા હોતી નથી. હે ભગવતિ ! આતિથ્યયુક્ત તમારું દર્શન સાકરથી મિશ્ર દ્રાક્ષરસના પાનનું સ્મરણ કરાવે છે.” ત્યારે તેણી બોલી કે-“તમે કોઈ સત્પુરુષ છો એમ મને પહેલાં જણાતું હતું પરંતુ હવે તમારી કુશળ વાણી સાંભળવાથી તમે કોઈ રાજ હો તેમ જણાય છે. જો મારી યોગ્યતા હોય તો તમે મને તમારું વૃત્તાંત જણાવો ” એટલે રાજએ કહ્યું કે-“સંસારના શત્રુ સદશ તમારી સમક્ષ શું કહેવા લાયક નથી ? જો કે આ અવસરે મારું વૃત્તાંત જણાવતાં મને શરમ આવે છે છતાં પણ હું કહું છું.” એ પ્રમાણે કહીને રાજએ પોતાનું સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું.

રાજનું સમગ્ર વૃત્તાંત સાંભળીને તાપસી બોલી કે-“ તમારે મનમાં લેશ માત્ર ખેદ કરવો નહીં, કારણ કે તમારા અહીં આગમનથી સર્વ સારા વાનાં થશે. હે મહારાજ ! અગ્નિને સંયોગ થતાં કૃષ્ણાગરુ ધૂપની સુવાસ સ્ફૂરે છે અને સમુદ્રના ખારા પાણીના સંયોગથી મોટા રત્નોનું તેજ વૃદ્ધિ પામે છે. વળી ઝંઝાવાતથી મેરુપર્વત ચલાયમાન થતો નથી તેમ આ સંકટ-સમયમાં તમારી સ્થિરતા પ્રશંસનીય છે.” તે સમયે રાજ બોલ્યો કે-“ જ્યાં સુધી અમૃતની પ્રાપ્તિ નથી થતી ત્યાંસુધી જ ઝેર રહે છે અને જ્યાં સુધી મેઘ વરસતો નથી ત્યાંસુધી જ દાવાનળ પ્રજ્વલિત રહે છે. જેમ ગારુડિક મંત્રની પ્રાપ્તિ થતાં સર્પ પોતાનું બળ દાખવી શકતો નથી તેમ સજ્જન પુરુષોને પોતાનું દુઃખ જણાવવાથી દુઃખ આલ્યું બય છે.” પછી રાજના સંતાપને શાંત કરતી તાપસીએ રાજને જણાવ્યું કે-“ જેટલામાં હું ફલો લઈ આવું તેટલામાં આપ અહીં વિશ્રામ લ્યો.”

પછી તેણી પાંદડાનો પડિયો હાથમાં લઈ વૃક્ષ નીચે જઈને બોલી કે—“ મને ભિક્ષા આપો. ” ત્યારે એકદમ પડિયો ભરાઈ જવાથી રાજા વિસ્મય પામ્યો. તેણે વિચાર્યું કે—“ આં કોઈ તપનો પ્રભાવ છે. આ નિર્જન અરણ્યમાં ધન્ય એવી તાપસીનું થયેલ દર્શન મારા માટે મંગળકારક છે. ” આ પ્રમાણે રાજા વિચારી રહ્યો છે તેટલામાં તાપસીએ તેને ફલાહાર કરવા જણાવ્યું અને રાજાએ પણ આહાર કર્યો. પછી તે તાપસી પણ બાકી રહેલા ફળોનો આહાર કરીને ક્ષણ માત્ર વિસામો લઈને રાજા પાસે આવી. બાદ તે બંનેએ નીચે પ્રમાણે પરસ્પર વાર્તાલાપ કર્યો.

રાજાએ જણાવ્યું કે—“આપ પૂજ્યની મારા પ્રત્યેની વાતસલ્યતા આપને કંઈક પૂછવાને માટે મને પ્રેરણા કરે છે. તમારો આ વનવાસ શા માટે ? ગૃહસ્થાપણમાં રહીને દાનાદિકથી પરલોકનું સાધન થાય છે, તો આ સંબંધમાં મને જે કંઈ જણાવવા જેવું હોય તે કહો.” એટલે તાપસી બોલી કે—“ હે રાજા ! સ્વપરને અસુખકારક, શદ્ય સદશ મારા અશુભ વૃત્તાંત સાંભળવાથી હમણાં શું પ્રયોજન છે ? તો પણ આશ્ચર્યથી પૂછતા એવા અતિથિરૂપ તમને હું મારું વૃત્તાંત કહું છું ; કારણ કે સજ્જન પુરુષોની યાચનાનો ભંગ કરવો ઉચિત નથી.

આ જ વિજયને વિષે શ્રેષ્ઠ પર્વત પર આવેલી અને કલ્યાણના આશ્રયભૂત શિવા નગરી છે તે જાણે કે હિમાલયની પુત્રી અને શંકરનો આશ્રય કરનારી પાર્વતી સરખી શોભે છે. તે નગરીમાં કુબેર જેવો ધન નામનો સાર્થવાહ હોતો અને તેને લક્ષ્મી નામની પત્ની હતી, જેનું વર્ણન શું કરવું ? સંતતિ વિનાના તે બંનેને, શોભા યુક્ત ચંદ્રની રેખા જેવી સૌ પ્રથમ હું ચંદ્રરેખા નામની પુત્રી થઈ. માત-પિતાની મહેરબાનીથી, રાજાની આજ્ઞાની માફક મારા બાલકાળને યોગ્ય સર્વ વસ્તુઓ મને શીઘ્ર પ્રાપ્ત થતી હતી. પછી કામદેવની આજ્ઞાને કરાવવાને માટે વાણીમાં કુશળ એવી દૂતી સરખી મનોહર યુવાવસ્થાએ મારા શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો અર્થાત્ હું યૌવનવતી બની. બાલકાલને ઉચિત પોતાના સમસ્ત આપારનો ત્યાગ કરીને હું યુવાવસ્થાને યોગ્ય કાર્યો, જાણે કામદેવની આજ્ઞાથી જ કરતી હોઉ તેમ કરવા લાગી. તેવામાં પાંદડાચુક્ત વેલસમૂહથી દિશાઓને શોભાવતી વસંતઋતુ લોકોને ઉન્મત્ત બનાવવાને માટે આવી પહોંચી. તે ઋતુમાં લોકો સ્વેચ્છાપૂર્વક કીડા કરી રહ્યા હતા ત્યારે પિતાની આજ્ઞાથી સખીજનો સહિત હું પણ કામદેવની પૂજા કરવા માટે કામદેવના મંદિરમાં ગઈ.

ચંદન, અગરુ, કપૂર, કરતૂરી અને કેશરથી વિલેપન કરીને સુંદર પુષ્પોથી મેં કામદેવની પૂજા કરી. પછી હર્ષથી ભરપૂર મનવડે તેમજ આદરસત્કારપૂર્વક મેં કામદેવને પંચાંગ પ્રણિપાત કર્યો. “ ઇન્દ્રિયોમાં, ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં અને પુષ્પરૂપી શરોને વિષે પાંચ સ્વરૂપોને ધારણ કરતા હે ત્રણ ભુવનને ઊવાડનાર કામદેવ ! તમને નમસ્કાર થાયો ! ” આ પ્રમાણે

કામદેવની સ્તુતિ કરીને હું બોલી કે-“હે કામદેવ ! જો તમે ખરેખર મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મને મારે યોગ્ય રૂપવંત વર આપો. ” આ પ્રમાણે બોલીને, નમસ્કાર કરીને જેવામાં અમે કામદેવના મંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યા તેવામાં એક નવયુવાન પુરુષને અમે અચાનક જોયો. તેને જોઈને મેં વિચાર્યું કે-“ આ ખરેખર ચંદ્ર જણાય છે, જેને જોવા માત્રથી જ તે મારા અંગોને શીતળ બનાવે છે, કારણ કે કારણને અનુરૂપ જ કાર્ય હોય છે. અથવા આ વસંતોત્સવ પ્રસંગે સાક્ષાત્ કામદેવ પોતે જ આવ્યા હોય તેમ જણાય છે.”

આ પ્રમાણે વિચારીને મેં મારી ચંદ્રકાંતા નામની સખીને કહ્યું કે-“ હે સખી ! આ ખરેખર પ્રત્યક્ષ કામદેવ છે. ” ત્યારે તેણી પણ બોલી કે-“હે સુંદરી ! તારા સરખી રતિથી તે યુક્ત બને તો તે કહ્યું તે પ્રમાણે તે જરૂર કામદેવ બની શકે. ” ત્યારે મારી સખીની હાજરીમાં મારા મનોભાવને ગ્રહણ કરવાને માટે હાસ્યના મિષથી જાણે સંમતિ દર્શાવતો હોય તેમ તે યુવકે મારા પ્રત્યે સ્નેહભાવ દર્શાવ્યો, એટલે મેં પણ કહ્યું કે-“હે સખી ! તમે આદરપૂર્વક આ પુરુષની પૂજા કેમ કરતા નથી ? ” ત્યારે સખીએ પણ જણાવ્યું કે-“ તને થયેલ વરપ્રાપ્તિથી અમે કૃતકૃત્ય બન્યા છીએ, માટે તું જ તેની પૂજા કર, કારણ કે આ યુવકની મહેરબાનીથી તારાં સર્વ ઇચ્છિત પૂર્ણ થશે. ” તે સખીની હકીકતને બીજી સખી-ઓએ પણ અનુમોદન આપ્યું અને કહ્યું કે-“ આ તારી ચંદ્રકાંતા નામની સખી મીઠું-મીઠું બોલનારી છે, માટે તેને ઇચ્છિત પ્રીતિદાન (ઇનામ) આપો. ” એટલે મેં તેના કંઠમાં રત્નનો હાર પહેરાવ્યો. તે સમયે તેણીએ પણ જણાવ્યું કે-“હું આ હારને યોગ્ય નથી. આ હારથી તું કામદેવની પૂજા કર.” એ પ્રમાણે સૂચવીને મારા અભિપ્રાયને જાણતી તેણીએ તે પુરુષના કંઠમાં તે હાર પહેરાવી દીધો અને ચતુર એવી દૃષ્ટિરૂપી દ્વિતીએ અમારા બંનેના ચિત્તને વ્યાકુળ બનાવ્યું.

પછી સખીવર્ગે જણાવ્યું કે-“ હે સખી ! તમારા બંનેની કીડાને જ જાણે જોઈને હોય તેમ, ખરાબ દિવસને વિષે દુર્જનના ચિત્તની માફક દિવસ પણ રાત્રિને વિષે ભળી ગયો અર્થોત્ રાત્રિ પડી ગઈ છે. હે સખી ! તારા વિરહથી માતપિતા અત્યંત દુઃખ અનુભવતા હશે એટલે આપણે હવે જવું જોઈએ. તું તારા પ્રિયના દર્શનરૂપી અમૃતનું ફરીથી તારી દૃષ્ટિરૂપી પડિયાથી પાન કરજે. ” ત્યારે મેં પણ કહ્યું કે-“ પ્રિયદર્શનનું પાન કરવા છતાં મને તૃપ્તિ થતી નથી, કારણ કે નીચેથી સાત વસ્તુઓના સંબંધમાં કદાપિ તૃપ્તિ થતી નથી. (૧) લક્ષ્મી, (૨) સુખ, (૩) કીર્તિ, (૪) સંગીત, (૫) જીવિત, (૬) પ્રિયજનનો મેળાપ અને (૭) સુભાષિત. પછી સખીઓના આગ્રહથી અને માતાના ભયને કારણે હું મારા ચિત્તને ત્યાં જ મૂકીને મંદિરે ગઈ.

ધનસાર શ્રેણીનો ચંદ્ર નામનો તે પુત્ર પોતાના મિત્રવર્ગની સાથે પોતાના આવાસે ગયો અને ગૃહે આવેલી મને મારા મનોહર ગૃહનાં પ્રદેશો ગમ્યા નહિ,

પરંતુ મારા પ્રિય ચંદ્રથી સ્પર્શ કરાયેલા તે તે પ્રદેશોત્તું હું સ્મરણ કરવા લાગી. પછી અતિ સ્નેહ (તેલ) વાળા ચિત્તરૂપી પાત્રમાં વિરહરૂપી અગ્નિ પ્રગટવાથી મારા શરીર-ને વિષે દેહીખ્યમાન અગ્નિથી પણ અધિક તાપ પ્રગલ્બ્યો. જેવામાં આવી સ્થિતિમાં હું રહી હતી તેવામાં કોઈ એક ફૂતી મારા ઘરના બારણે આવી એટલે મેં મારી સખીદ્વારા તેણીને પુછાવ્યું કે-“તું કોણ છે? અને કયા કારણસર આવી છે?” ત્યારે તે ફૂતી પણ બોલી કે-“જે કામદેવની તમે પૂજા કરી છે તેણે હર્ષપૂર્વક મને તમારી પાસે મોકલી છે.” એમ મારી સખીએ આવીને મને જણાવ્યું. એટલે મેં સખીને સૂચના આપી કે-“માતા તેણીને ન બાણી બાય તે પહેલાં તેને જલ્દી અંદર પ્રવેશ કરાવ.” ચતુર દાસીએ તેને પ્રવેશ કરાવ્યો.

પછી ઊભા થઈને મારાથી અપાએલ આસન પર તે ફૂતી બેઠી અને મેં તેને નમસ્કાર કર્યો ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે-“તારા સર્વ મનોરથ પૂર્ણ થાઓ.” પછી તે ફૂતીએ આગળ ચલાવ્યું કે-“તે તારા વલ્લભે તારા સંતાપને દૂર કરનાર હાર તારા માટે મોકલ્યો છે.” એટલે મેં પણ તે હારને મારા પ્રિય જનની માફક મારા હૃદયસ્થળમાં સ્થાપન કર્યો-પહેર્યો. બાદ ફૂતીએ કસ્તૂરીના ચૂર્ણથી લખેલો એક લેખ (પત્ર) મને આપ્યો અને સ્થિર દષ્ટિએ હું તે લેખને નીચે પ્રમાણે વાંચવા લાગી કે-

“હે કોમળ અંગવાળી ! તને રતિ તરીકે સમજતો કામદેવ, તારા વિષે આસક્ત બનેલા મને, કુદ્ધ બનીને ડુઃખી કરી રહ્યો છે.” આ પ્રમાણેનો તે પત્ર વાંચીને ચંદ્રની હકીકત પૂછતાં તે ફૂતીએ મને જણાવ્યું કે-“ઉદ્યાનમાંથી ઘરે આવેલા તેણે સાચકાણે પોતાના મિત્રવર્ગને રજા આપી. પછી ઉપલા માળે ચિત્રશાળામાં રહેલા પલંગ પર જઈને તે જેવામાં બેઠો તેવામાં તેના પ્રત્યેના વાત્સલ્યભાવથી હું તેની પાસે ગઈ. હું તેની ધાવમાતા છું અને તેના પ્રત્યેક કાર્યની હું ચિંતા રાખું છું. તે પણ મને પોતાની માતાની માફક ઘણા પૂજ્ય-ભાવથી રાખે છે. તેની નજરે નહીં પડેલ હું જેવામાં બેઠી હતી તેવામાં મેં તેને, બાણે તપેલી શિલા પર તરફડતા મત્સ્યની માફક ડુઃખી બનેલો જોયો. તે ચંદ્ર પલંગમાં પડ્યો પડ્યો અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલતો હતો કે-“હે કૃષ્ણાંગી ! તેં મારા વિશાળ અને કલાયુક્ત મનને એક કલા માત્રથી કેમ વશ કરી લીધું છે? તારા વિયોગમાં ચંદ્ર મને અત્યંત વિષતુલ્ય બન્યો છે. તારા અધરામૃત(ચુંબન)ના પાન સિવાય તેની શાંતિનો કોઈપણ ઉપાય નથી.” આ પ્રમાણે બોલીને તે ઉચ્ચારણ કરતો બંધ પડ્યો એટલે હું તેની પાસે પ્રત્યક્ષ થઈ અને બાણે હું કંઈ બાણતી જ ન હોઉં તેમ વ્યાકુળ બનેલા તેને મેં કહ્યું કે-“હે પુત્ર ! તારા શરીરે કુશળ હો ! તારા મનોગત ભાવ તું મને જણાવ.”

તે સુમયે કંઈક વિચારીને બનેલું સર્વ વૃત્તાંત તેણે મને જણાવ્યું એટલે મેં તેને કહ્યું

કે—“ તારો વિચાર ખરાખર છે, કારણ કે તું કુમાર છે અને તે કન્યા છે. જેણે સ્ત્રીનું મુખ-
રૂપી કમળ જોયું નથી એવા તને ભય શા માટે?” ત્યારે ચંદ્ર જોડ્યો કે—“હિ માતા ! ભયનું
કારણ સાંભળો. પિતા મને સમુદ્રયાત્રા માટે મોકલવાના છે, અને પ્રાતઃકાળે પ્રસ્થાન છે.
વહાણમાં અનેક પ્રકારનાં કરીયાણા ભરી દેવાયા છે, અને લોકસમૂહ તૈયાર થઈ ગયો છે.
સ્નેહાળ તે મૃગનયનીને મેં ઉદ્યાનમાં જોઈ, તેથી હું ચિંતારૂપી સમુદ્રમાં પડ્યો.
પિતાનું વહાણ કરિયાણાથી પરિપૂર્ણ બન્યું છે, જ્યારે મારું વહાણ સંકલ્પ-
વિકલ્પોથી પરિપૂર્ણ બન્યું છે. એક બાબત પિતાની આજ્ઞા છે જ્યારે બીજી બાબત તેણી છે.
પિતાની આજ્ઞાથી કરાતા કાર્યને ધિક્કાર હો ! ખરેખર પ્રાણીએ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવો
જોઈએ! પિતાનો પ્રતિકાર કરવો દુષ્કર છે અને દેવની માફક આરાધવા લાયક છે. તેમની
આજ્ઞાનું પાલન કરતા એવી મારી તે મૃગાક્ષી મૃત્યુ પામશે. જીવવા છતાં પણ મારા દર્શન
વિના તે સ્નેહ વિનાની બનશે. વળી પિતાની આજ્ઞાથી તે અન્ય વરને વરશે. આના કરતાં તો
તે મૃગાક્ષીનું મને દર્શન ન થયું હોત તો ઘણું જ સારું હતું. પોતાની ઇચ્છિત વસ્તુઓને
નેત્રોથી જોયા બાદ અંધ બનવું તે ખરેખર અસહ્ય છે; માટે હિ ધાવમાતા ! હાર દેવાના બહા-
નાથી ત્યાં જઈને મારું વૃત્તાંત તું તેને જણાવ. તેમજ તારે તેના ચિત્તરૂપી મશકતું રક્ષણ
કરવું. વળી “હું સ્નેહરહિત, પ્રેમ વગરનો, દયા વિનાનો, કૃતદ્રી અને સ્વાર્થપરાયણ છું
એમ જાણવો નહીં, તેમજ પિતાના આદેશથી દૂર જતાં મારા હૃદયને વિષે રત્નના હારની
માફક તું હંમેશા રહેશે. ” એ પ્રમાણે તારે જઈને તેણીને કહેવું. આ પ્રમાણેનું તે ધાવમાતા-
નું વચન સાંભળ્યા બાદ મેં પત્થરની રેખા સદૃશ (સ્થિર) વાણીથી કહ્યું કે—“આવી સ્થિતિ-
માં પડેલી મને જોઈને તે ભય તો ભલે વિનય ગુણને લીધે તેમ કરે.” આ પ્રમાણે અશ્રુ સારતી
તેમજ નિઃસાસાપૂર્વક ઉપરનું વૃત્તાંત જણાવીને મેં તેનું સન્માન કરીને સંદેશો કહેવરાવ્યો
કે—“ તમારા નજીકપણાને લીધે પવિત્ર બનેલા વૃક્ષોનો પણ હું ત્યાગ કરી શકતી નથી,
જ્યારે તમારાથી સર્વ વસ્તુ સહેલાઈથી છોડવા લાયક બની છે, માટે તમે ખરેખર વીરપુરુષ
છો! હું પાપી એવા મારા અંગોને નિંદુ છું કે જે અંગો તમારા પ્રસ્થાનસમયે મારા ચિત્ત-
ની માફક તમારી નજરે ન પડે, હે ભુવનભાનુ રાજવી ! આ પ્રમાણે સંદેશો કહેવરાવીને
તેણીને વિદાય કરી ત્યારે સખીએ આવીને મને જણાવ્યું કે—“ અર્ધ રાત્રિ વ્યતીત થઈ ગઈ
છે.” ત્યારે મેં પણ સખીઓને જણાવ્યું કે—“તમે સર્વ તમારા સ્થાને જાવ. રાત્રિ ઘણી
વ્યતીત થઈ ગઈ છે. મને ઊંઘ આવે છે.” આ પ્રમાણે કહીને મેં સખીવર્ગને રજા આપી પણ
તે ધાવમાતા સાથેના વાર્તાલાપથી શંકાયુક્ત બનેલ મારી ચન્દ્રકાન્તા નામની સખી મારાથી
ગુપ્ત રહીને તે સ્થાનમાં જ રહી અને હું પણ નીચે પ્રમાણે વિચારવા લાગી કે—

બ્રહ્માએ મારા હૃદયને વજ્રથી બનાવ્યું હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે અત્યંત દુઃખથી
પરિપૂર્ણ બનવા છતાં તે જલ્દી તૂટી જતું નથી. બાળવયમાં ત્રત ચઢણ કરતી તાપસી

ધન્યવાદને પાત્ર છે, કે જેના મનમાં પ્રેમરૂપી નટે પ્રગટાવેલ માયારૂપી નાટક ઉદ્ભવતું નથી અર્થાત્ જે પ્રેમ-અંધનમાં પડતી નથી, તો આ જીવિતનો ત્યાગ કરું. ” એમ વિચારીને હું ઉદ્યાનમાં ગઈ અને બકુલ વૃક્ષની શાખા પર પાશ બાંધીને હું બોલી કે “ હે વિધિ ! આવા પ્રકારના સાહસકાર્યથી જો કંઈ ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો મને ફરી વાર આવી દુઃખપાત્ર બનાવીશ નહીં. ” આ પ્રમાણે બોલીને મેં ગળાફાંસો મારી ડોકમાં શોક-પૂર્વક નાખ્યો. તે વખતે સમગ્ર દિશામંડળ ભ્રમતું હોય તેમ મને લાગ્યું. તેટલામાં કેાઈ એકે શીઘ્ર છરીવડે મારો પાશ છેદી નાંખ્યો અને મને ખોળામાં બેસાડીને સુશ્રૂષા કરી.

પછી મારી મૂર્છા નષ્ટ થવાથી મેં તેને ચંદ્ર જાણીને, જેમ ચંદ્રકિરણોથી ચંદ્રકાંત મણિની પૂતળી જળથી આદ્ર્ અને તેમ હું પરસેવાથી રેબરેબ બની ગઈ. બાદ તે ચંદ્રકુમાર બોલ્યો કે-“ હે સુંદરી ! પૂર્વે રતનાવલિ હાર આપીને જીવિતદાન આપેલ, તેમજ તારા આદેશને આધીન બનેલ હું તારાથી ખરીદાયેલ છું અર્થાત્ હું તારી આજ્ઞાને આધીન છું. ” પછી મેં તેને પૂછ્યું કે-“ હે કુમાર ! તમે અહીં કેવી રીતે આવ્યા ? ” ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે-“ મારી ધાવમાતાને તેં જણાવેલ સંદેશો સાંભળીને મારું ડાબું નેત્ર ફરકવા લાગ્યું. એટલે અનિષ્ટની શંકા કરતો હું જેટલામાં બહાર નીકળ્યો તેટલામાં તારી સખી મને સામી મળી અને અશ્રુ સારતી તેણીએ તારા સાહસકાર્યને પણ મને જણાવ્યું; એટલે હું જલ્દી અહીં આવી પહોંચ્યો અને તારા ઉચ્ચરાયેલા વચનો પણ મેં સાંભળ્યા ”

આ સમય દરમિયાન મારી સખી ચંદ્રકાંતા પણ આવી પહોંચી અને હું શરમાઈ ગઈ. બાદ અનેક પ્રકારના સોગનપૂર્વક તેણે મને મરણથી અટકાવીને તે કુમાર ચાલવા લાગ્યો ત્યારે મેં પણ સ્નેહપૂર્ણ વાણીથી કહ્યું કે-“ સમુદ્રદેવ, નેત્રને આનંદ આપનાર તમારા શરીર તું કદ્યાણુ ને કુશળ કરનાર થાઓ ! ” ત્યારે “ ભલે એમ હો ! ” એ પ્રમાણે બોલીને ચંદ્ર આલ્યે ગયે છતે, કંઈક દુઃખ અને કંઈક સુખ અનુભવતી હું સખી ચંદ્રકાંતાની સાથે મારે ઘેર ગઈ.

પ્રાતઃકાળે સમગ્ર માંગલિક વિધિ કરીને, લોકોથી અનુસરાતો, વડીલજનોની આશીષ અને પિતાની શિખામણને આદરપૂર્વક ધારણ કરતો, સમુદ્રની પૂજા કરીને, નાગરિક લોકોને રજા આપીને, પિતાના ચરણકમળમાં નમસ્કાર કરીને તે ચંદ્ર વહાણમાં બેઠો. અને ભ્રમિત ચિત્તવાળાની માફક મરણથી પણ અધિક તેના પ્રેમવિરહને સહન કરતી હું કૃશ (દુબળી) બની ગઈ.

માતાપિતા ન જાણી જાય તે રીતે ચતુર એવી ચંદ્રકાંતાદિ સખીઓ મારા અસ્વસ્થ ચિત્તને આશ્વાસન આપવા માટે મને પૂછતી હતી. વળી વિવાહને યોગ્ય મને જોઈને મારા માતાપિતા મારે યોગ્ય વરને માટે હંમેશાં ચિંતાતુર રહેતા હતા.

એવામાં કેટલાએક દિવસો વીત્યા બાદ મારા મામાએ શીઘ્ર મોકલેલ કોઈએક પુરુષ સુવર્ણદ્રીપથી અમારે ઘર આવ્યો. તેણે નમસ્કાર કરીને મારા પિતાને એક કુંડું મ પત્રિકા આપી અને મારા પિતા પણ તેને નીચે પ્રમાણે વાંચવા લાગ્યા.—

“સ્વરિતશ્રી શિવા નગરીમાં વ્યવહારીઓમાં મુખ્ય શ્રી ધનાવહ શ્રેષ્ઠીના ચરણ-કમળને પ્રણામ કરીને મણિપુર નગરથી વિચક્ષણ ધનદેવ શ્રેષ્ઠી વિશ્વસિ કરે છે કે-મારી પુત્રી ચંદ્રશ્રીનો લગ્ન મહોત્સવ થવાનો છે તો તમારે પરિજનવર્ગ સહિત આવીને મારા પ્રત્યે મહેરબાની કરવી.”

મારા પિતાએ તે પુરુષને પૂછ્યું કે—“મારી પુત્રી ચંદ્રદેખાને અનુરૂપ કોઈ યોગ્ય વર છે ?” ત્યારે મારા પિતાનું આવા પ્રકારનું વચન સાંભળીને હું ભયભીત બની ગઈ, અને મારો આનંદ નાશ પામી ગયો. પ્રતિકૂળ બનેલ દૈવ શું બીજું કંઈ કરશે ? દુર્ભાગીઓના મનોરથો શું પાર પડે છે ? તે પુરુષે મારા પિતાને જણાવ્યું કે—“ચંદ્રદેખાને યોગ્ય, રૂપશાલી ને શુભવંત ચંદ્ર નામનો શ્રેષ્ઠીપુત્ર, અહીં આવતાં મેં જોયો હતો.” ત્યારે મારા પિતાએ કહ્યું કે—“તે યોગ્ય હતો તે વાત સાચી પણ તે સમુદ્રયાત્રાએ ગયેલ છે. આ મારી પુત્રી ચૌવનવતી બની છે, અને મારાથી તેની રક્ષા કરવી મુશ્કેલ બની છે, માટે તું કોઈ અન્ય વર બતાવ.” ત્યારે તેણે કહ્યું કે—“આ જગતમાં તેની સિવાય ચંદ્રદેખાને યોગ્ય બીજો કોઈ વર નથી.” તે સાંભળીને મારો આનંદ પૃથ્વીમાં પણ ન સમાયો. આ પ્રમાણેના વાર્તાલાપથી મેં એક રીતે ‘ચંદ્ર’નું કુશળ જાણ્યું અને બીજી રીતે વર સંબંધીનો નિર્ણય જાણ્યો એટલે દૈવની અનુકૂળતાથી મારો હર્ષ બમણો થયો.

પછી મારા પિતા પરિવાર વર્ગસહિત આડંબરપૂર્વક વહાણ પર ચઢીને સમુદ્રમાર્ગે ચાલી નીકળ્યા. આનંદથી પરિપૂર્ણ મારા પિતા કાળક્રમે મણિપુર આવી પહોંચ્યા એટલે મારા મામા ધનદેવ સામા જઈને પોતાના આવાસે લઈ ગયા. તે મણિપુરમાં વૈભવવિલાસોદ્ધારા શુશ્રૂષાથી મુગ્ધપ્રદ અને વાર્તાલાપોથી તેમજ હર્ષયુક્ત કીડાઓથી અમારા દિવસો પસાર થવા લાગ્યા.

બાદ કેટલાક પુરુષોએ મારા માનપિતા પાસે આવીને જણાવ્યું કે—“હે ધનાવહ સાર્થવાહ ! તારી ચંદ્રદેખાનામની પુત્રી સુંદર કાંતિવાળી છે. તે કુલ, શીલ, કલા, લક્ષ્મી, રૂપ અને ચૌવનથી શોભતા ધનપતિના પુત્ર ધનદેવે આપો. હાર લાંબો હોવા છતાં, તે હાર તેમાં રહેલા મધ્ય ભાગના ચંદ્રકથી શોભે છે. શરદ્ પૂર્ણિમાના સંગથી સુંદર બનેલ ચંદ્ર શોભા યુક્ત બને છે.” તે પુરુષના વાર્તાલાપમાં “ચંદ્ર” એવું નામ સાંભળવાથી મેં તરત જ શકુનની ગાંઠ બાંધી લીધી. પછી તે પુરુષે મારા પિતાને કહ્યું કે—“બીજી કન્યાઓના માગા આવે છે, પરંતુ તમારી સાથે સંબંધ બંધાય તે માટે અમારા શેઠની આ વિનંતિ છે. તે પ્રથમથી જ કોટિ સુવર્ણમહોરથી આપનું સન્માન કરવા ઇચ્છે છે. તમારી પુત્રી બીજાને

આપવાની છે તો અમારી વિરસિ કબૂલ રાખો; કારણ કે કામઘેનુ, કલ્પવૃક્ષ ને ચિન્તામણિ રત્નની માફક કન્યા બીજાના ઉપકારને માટે જ હોય છે. ”

તે સમયે ‘ હું વિચારીને જણાવીશ ’ એ પ્રમાણે તે પુરુષોને કહીને, તેઓનું સન્માન કરીને, વિદાય આપીને મારા પિતા વિચારવા લાગ્યા કે—“ આ વિષયમાં હવે શું કરવું ? તે ધનદ મારી પુત્રીને લાયક નથી. આ લોકોએ ધનદના ગુણોનું વર્ણન કર્યું તે યોગ્ય જ છે, કારણકે આ જગતમાં પોતાના ગુણસમૃદ્ધમાં લોકોને અત્યંત બહુમાન હોય છે. આ મારી એક જ પુત્રી છે તે સર્વસ્વ, જીવિત અને ધન છે, અને તેના દુઃખમાં અમને પણ દુઃખ જ થાય. પછી મારા પિતાએ મને મારો મનોરથ પૂછ્યો ત્યારે મેં પણ મારી પ્રીતિ ચંદ્રકુમારને વિષે જાહેર કરી, એટલે પિતાએ મને જણાવ્યું કે—“ તે યોગ્ય જ છે. ચંદ્રિકા ચંદ્રને જ અનુસરે. ” લોકપરંપરાદ્વારા મારા આ અભિપ્રાયને જાણીને ધનદ, મરુભૂમિમાં રહેલ હંસની માફક કોઈપણ સ્થળે શાંતિ પામ્યો નહીં.

કોઈ એક દિવસે મેં મારા મામાની પુત્રી ચંદ્રશ્રીની ડોકમાં ચંદ્રકુમારને મેં આપેલ રત્નાવલી હાર જોયો અને તે સંબંધમાં મેં તેને પૂછતાં તેણીએ કહ્યું કે—“ કેટલાએક દિવસ પહેલાં કોઈ એક પુરુષ મારા પિતા પાસે આવ્યો હતો અને તેણે આ હાર મારા પિતાને દેખાડતાં પિતાએ એક કોડ સુવર્ણમહોર આપીને ખરીદી લીધો છે. પછી મારા પિતાએ તે પુરુષને પૂછ્યું કે—‘હે ભદ્ર ! તને આ હાર ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયો ? ત્યારે તેણે નિસાસાપૂર્વક અશ્રુ સારતાં નીચે પ્રમાણે કથા કહી સંભળાવી.

નમસ્કાર કરનારને (સેવકજનને) કલ્પવૃક્ષ સમાન ચંદ્રકુમાર સમુદ્રના મધ્ય ભાગમાં આવ્યો ત્યારે કર્મના ઉદયને કારણે તેનું વહાણ વમળમાં સપડાઈ ગયું. જેમ કુંભારના ચક્ર ઉપર ચડાવેલ માટીનો પિંડ ઢંડના ભમાવવાથી ભ્રમણ કરે તેમ તે વહાણ પણ દૈવના યોગથી વહાણમાં રહેલા માણસોના ચિત્તની સાથેસાથ વમળમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યું. તે સમયે વહાણમાં રહેલા લોકોના મુખની જેમ દિશાઓ વાદળાઓથી શ્યામ બની ગઈ, અને રાંક લોકોના હૃદયના ફાટી જવાની જેમ મેઘ-ગર્જન થવા લાગ્યો. યમરાજની બહાર કાઢેલ જિહ્વા સરળી વીજળી ચમકવા લાગી. વળી જળજંતુઓનો મહાભયંકર હાહારવ પણ થવા લાગ્યો. આવા સમયે વીર પુરુષો નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. કેટલાક પોત-પોતાના ઇષ્ટ દેવોની મહોત્સવપૂર્વક માનતાઓ કરવા લાગ્યા, તે વખતે ચંદ્રકુમાર બોલ્યો કે—“ હે પૂજ્ય રત્નાકર ! જો મેં મારા પૂજ્ય જનોની આજ્ઞાનું ખંડન ન કર્યું હોય તો મારા પ્રાણોનું રક્ષણ કરો ! ” પછી લોકોને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—આ વહાણમાંથી તમારી ઇચ્છાપૂર્વક વસ્તુઓ મેળવે કરો. પછી નીચે લોકોના મનમાં રહેલ ગુસ્સાવાર્તાની માફક વહાણ તૂટી ગયું. મેં આ રત્નાવલિ હાર લઈ લીધો અને વહાણ ભાંગવા છતાં સદ્ભાગ્યને લીધે તરવાને માટે એક પારિયું મને પ્રાપ્ત થયું.

આ પ્રમાણે સાંભળીને જીવવાની આશા વિનાના મેં અશ્રુપાત કર્યો અને મેં વિચાર કર્યો કે-તે સમયે મારા ઉપવનમાં તેનું દર્શન કયાં ? પિતાની આજ્ઞાથી સમુદ્રની દુસ્તર આત્રા કયાં ? હે દેવ ! મારા પ્રાણત્યાગમાં તું મને સહાય કર. જીવવાનું સુખ મેં જોઈ લીધું તો હવે મને મૃત્યુનું સુખ દેખાડ. હે રતનાકર ! બીજા સેંકડો રતનોથી તારી પૂર્તિ (તૃપ્તિ) ન થઈ કે જેથી દુઃખપ્રાપ્ય એવું આ નરરત્ન (ચંદ્રકુમાર) તેં હરી લીધું.” આ પ્રમાણે અશ્રુયુક્ત મને જોઈને ચંદ્રશ્રી જોલી કે-“બહેન ! તુ કેમ દુઃખી બની છે તેનું કારણ મને મહેરબાની કરીને કહે. જો તું મને વહાલી ગણતી હો તો મને તારા દુઃખમાં ભાગીદાર બનાવ. તે પુરુષને ખરેખર ધન્ય અને વખાણવા લાયક માનું છું કે જે તારા હૃદયમાં વાસ કરીને રહ્યો છે.” ત્યારે મેં તે મારી નાની બેનને ખોળામાં બેસારીને અને આલિંગન આપીને કહ્યું કે-“ વત્સ ! આવી મિષ્ટ વાણી તને કોણે શીખવી ? હું માનું છું કે-બ્રહ્માએ સમુદ્રની મધ્યમાંથી સુલભ એવા અમૃતને પ્રાપ્ત કરીને તને સર્જાવી છે અને તેથી જ તારી વાણી અમૃતરસનું સિંચન કરનારી બની છે.”

આ પ્રમાણે તેણીને સંતોષ પમાડીને તેમજ વસ્ત્રવડે તેણીના અશ્રુને લૂછી નાખીને મેં વિચાર્યું કે-મારા દુઃખથી ચંદ્રશ્રી સંતાપ ન પામે. વળી આ લગ્નોત્સવ પ્રસંગે નિરસતા ન વ્યાપો અને પિતા પણ મારા સંબંધી આ હકીકત જાણીને મને આગ્રહપૂર્વક અન્ય સ્થળે ન પરણાવે એવો વિચાર કરીને હું જોલી કે-“ હું કોઈ પણ વ્યક્તિનું સ્મરણ કરતી નથી, પરંતુ વહાણમાં બેઠેલા લોકોના દુઃખથી દુઃખી બની છું.” મારા આ પ્રમાણેના કથનથી ચંદ્રશ્રી પણ વિશ્વાસ પામી. પછી પાણી લાવીને, સુખ ઘોષીને, લૂછી નાખ્યું, તેમજ તેણીને મારા પ્રત્યેનો સહભાવ જોઈને, મરવા માટે તૈયાર થયેલ હું મનમાં જ ખેદને ધારણ કરવા લાગી.

બાદ સારા મુહૂર્તમાં ચંદ્રશ્રીનો ગુણદેવના પુત્ર ગુણચંદ્ર સાથે, સંભળાતા વાર્ણિકના ધ્વનિવાળો, સ્વજનોથી સન્માનિત ભિક્ષુકસમૂહના મનોરથ પૂર્ણ કરવાવાળો તેમજ વિશાળ પાણિગ્રહણ મહોત્સવ થયો. તે શ્રેષ્ઠ પાણિગ્રહણ મહોત્સવ તથા શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીપુરુષના યુગલોને જોતી એવી મારા હૃદયમાં ચંદ્રકુમાર પીડા કરવા લાગ્યો. હું ભોજન કરતી નહોતી, હું ઊંઘતી નહોતી તેમજ અલંકાર પણ ધારણ કરતી નહોતી. તાંબૂલ વગેરે સર્વ વસ્તુઓનો મેં દૂરથી જ ત્યાગ કરી દીધો. આ સંબંધમાં માતાપિતાથી વારંવાર ચર્ચાતી હું અસત્ય ઉત્તરો આપતી. આ બાબુ ચંદ્રશ્રીનો વિવાહોત્સવ પણ પૂર્ણ થઈ ગયો.

પછી કામદેવની મહેરબાનીથી ઉત્તમ વર પ્રાપ્ત થયો તેથી ચંદ્રશ્રી પરિવાર સહિત કામદેવને નમસ્કાર કરવા માટે ગઈ. નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં આવીને કામદેવને નમસ્કાર કર્યા અને તે સ્થળે જેટલામાં સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓ મંગળ ગીતો ગાઈ રહી હતી તેટલામાં મેં પણ વિચાર્યું કે- સ્વાર્થ સાધના માટે આ ઉત્તમ અવસર છે. પછી કામદેવના બંને ચરણોમાં ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરીને મેં કહ્યું કે “ હે કામદેવ ! હું માનું છું કે તમે વિયોગજન્ય દુઃખ

અનુભવ્યું નથી, જેથી દુઃખી એવી મને તમે નિર્દયપણે સંતાપી રહ્યા છો.” આ પ્રમાણે બોલીને કોઈ પણ મને ન જોઈ જાય તેવી રીતે મનુષ્યરહિત ઉદ્યાનના મધ્ય ભાગમાં હું ચાલી ગઈ. ત્યાં આગળ જઈને મેં વિધિને ઉચ્ચ સ્વરે અનેક પ્રકારના ઉપાસંભો આપ્યા કે—“હે દેવ ! તેં મને દુર્ભાગી કેમ બનાવી ? શા માટે તેં મને યુવાવસ્થાવાળી બનાવી ? શામાટે તેં મને ચંદ્રકુમારનું દર્શન કરાવ્યું ? કયા કારણથી તેના મને વિરહ કરાવ્યો ? શામાટે વહાણનો ભંગ થયો ? અને વહાણનો ભંગ થયો તો શામાટે તેં તેના હાથમાં પાટિયું ન આપ્યું ? તેના વિરહની સાથોસાથ મારું હૃદય પણ કેમ ન ફેડી નાખ્યું ? હવે તો તું મારા પ્રાણોને પણ ગ્રહણ કર. સ્ત્રીહત્યાના પાપથી તું ભયભીત ન થા ! હે પાપીષ્ઠ ! તે ચંદ્રકુમારને હણતાં આશા વિનાની બનેલી મને તેં પહેલેથી જ હણી નાખી છે. સ્ત્રીઓને સ્વામી એ જ તેના પ્રાણ છે. તેના રક્ષણને માટે બીજો કોઈ સમર્થ નથી.”

આ પ્રમાણે દેવને અનેક પ્રકારે ઠપકો આપીને હું બોલી કે—“અન્ય ભવમાં ચંદ્રકુમાર જ મારા પતિ થાઓ. દુઃખમય એવા આ ભવથી મારે સર્ચું.” આ પ્રમાણે બોલીને મેં મારા પોતાના ગળામાં તેમજ વૃક્ષની શાખામાં પાશ નાખ્યો, જેથી એક ચંદ્રકુમારને ઇચ્છતી હું અનેક ચંદ્રો એવા લાગી-અર્થાત્ ગળામાં પાશ નાખવાથી મને આંખે અંધારા આવવા લાગ્યા.

તે સમયે ‘હે બાલા ! આવા પ્રકારની ચેષ્ટાથી સર્ચું’ આ પ્રમાણે બોલતો કામદેવ સરખો કોઈએક પુરુષ ત્યાં આવી ચઢ્યો. એટલે મેં તેની ભક્તિપૂર્વક સ્તુતિ કરી. જલ્દી પાશને છેદી નાખતાં તેણે મને ઓળખી અને હું પણ તેને મારા સ્વામી બાણીને તેના ગળે વળગી પડીને રુદન કરવા લાગી. અશ્રુના બહાનાથી દુઃખરાશિ ઝરી જવાથી-નખ તથાથી પ્રિયજનના દર્શનરૂપી અમૃતથી મારા હૃદયનો સંતાપ ચાલ્યો ગયો. પછી તેણે મને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે—“હે સુંદરી ! તું ખેદ ન કર, કારણ કે શું પૂર્ણિમા સાથેનો ચંદ્રનો સંયોગ હંમેશ હોઈ શકે છે ?” પછી તેનાથી પુછાયેલ મેં મારું સમગ્ર વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યું અને પછી મારાથી પુછાયેલ તેણે પણ પોતાની હકીકત નીચે પ્રમાણે કહી સંભળાવી.

“વહાણના ભંગ થયા બાદ મેં મારી જાતને સમુદ્રકિનારે જોઈ તેથી મેં અંતઃકરણમાં વિચાર્યું કે-સમુદ્રદેવ પાસે મેં માગેલ પ્રાણોની ભિક્ષા તેણે મને આપી છે. આ સંસારનાટક કેવું વિચિત્ર છે. ધન-ધાન્યથી પરિપૂર્ણ વહાણ ક્યાં અને એકલા એવા મારું આ સ્થાન ક્યાં ? મારા અકુશળ વૃત્તાંતને બાણીને તેણી (ચંદ્રરેખા) જરૂર મુત્યુ પામશે. તે પક્ષીઓ અરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે કે જે પોતાના ઇષ્ટ સ્થળે જલ્દી જઈ શકે છે. તેણીએ તો મારા માટે પોતાની બિંદગી તિરસ્કારી કાઢી પણ હું તે પ્રમાણે કરી શક્યો નહીં. હું તેણીના ઉપકારનો બદલો વાળી શક્યો નહીં તેથી મારા હૃદયને ધિક્કાર હો ! તેણીના અકુશળ સમાચાર સાંભળું તે પૂર્વે જ

હું મારા જીવનનો ત્યાગ કરું. તેવામાં મેં આકાશવાણી સાંભળી કે-તું જો જીવતો રહીશ તો તને ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થશે.

પછી મૃત્યુથી વિરામ પામીને હું તાપસના આશ્રમે પહોંચ્યો અને ત્યાં એક શાન્ત મુનિને જોયા. તેમને નમસ્કાર કરીને મેં પૂછ્યું કે-આ કયો દ્વીપ છે? તેમણે જણાવ્યું કે આ સુવર્ણદ્વીપ છે. પછી તેનાથી દર્શાવાયેલા માર્ગે ચાલતા કેમપૂર્વક હું પાછલે પહોરે અહીં આવી ચઢ્યો. તે ચંદ્રરેખા કન્યાનું શું થયું હશે? એ પ્રમાણે જેવામાં હું વિચારતો હતો તેવામાં તારી દીનવાણી સાંભળીને ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યો કે-મારી પ્રિયાની સરખી કોઈએક સ્ત્રી મારા સરખા નામવાળા પ્રિયતમને વારંવાર યાદ કરીને કહે છે. અહીં મારી પ્રિયાનું આગમન ક્યાંથી હોઈ શકે?

ખીજી બાજુ કામદેવને નમસ્કાર કરીને જ્યારે ચંદ્રશ્રી ચાલી ત્યારે મને નહીં જોવાથી તેણીએ પૂછ્યું કે-ચંદ્રરેખા ક્યાં ગઈ? એટલે સમસ્ત પરિવાર શોધવા લાગ્યો પણ નજરે ચઢેલ અને પુછાયેલી મેં શરમનો ત્યાગ કરીને સમસ્ત વૃત્તાંત જણાવી દીધું, ત્યારે ચંદ્રશ્રી બોલી કે-‘લક્ષ્મી અને વિષ્ણુનો સંયોગ ઉચિત જ છે. મારાથી પૂછવા છતાં પણ તે તારો હૃદયનો ભાવ મને જણાવ્યો નહીં તે ઠીક નહીં અથવા આ ચંદ્રકુમારથી તારું હૃદય પરિપૂર્ણ હોવાથી તે તારા હૃદયમાં હું કેવી રીતે સમાઈ શકું? માટે મહેરબાની કરીને ઘેર ચાલ. આપણે બધા સાથે જ જઈએ. તમારા આવવાથી, મારા લગ્નોત્સવ કરતાં પણ મહાન ઉત્સવ આજે ઉપસ્થિત થયો છે.

પણ મારા મુખભાવને જોઈને ચંદ્રકુમાર પણ સાથે ચાલ્યો અને ચંદ્રશ્રીના જણાવવાથી મારા માતા-પિતા પણ અત્યંત તુષ્ટ બન્યા. દુઃખરૂપી અલંકારને નષ્ટ કરતા તે ચંદ્રકુમારનું મારા માતાપિતાએ તથાપ્રકારનું સ્વાગત કર્યું કે જેથી તેનું સમગ્ર દુઃખ દૂર થઈ ગયું અને કહ્યું કે-“હે વત્સ! મારી આ સર્વ સંપત્તિ તારી જ છે તેથી સુખપૂર્વક તું તેને ભોગવ. પછી જ્યોતિષીઓને બોલાવીને શુભલગ્ન જોવરાવ્યું. વિવિધ પ્રકારનાં વિનોદ કરતાં અમારા દિવસો નિમેષમાત્રમાં ચાલ્યા ગયા. પણ લગ્ન મહોત્સવ પ્રસંગે અમને બંનેને વાણીને પણ અગોચર એવું સુખ થયું. લોકો પણ મસ્તક ધુણાવવાના બહાનાથી પરસ્પર જાણે કહેતા હતા કે-આવો વિવાહોત્સવ અને આવા પિતા થયા નથી.

પછી પિતાએ મને શિખામણ આપી કે-“ હે પુત્રી! તું પતિપરાયણ બનજે. તેના સૂતા પછી શયન કરજે અને તેના ભોજન કર્યા બાદ જમજે.” આ લગ્નપ્રસંગે મારા મામા ધનદેવે તે જ રતનાવલિ હાર સંતોષપૂર્વક મને ભેટ આપ્યો. વળી મારા પિતાએ મને કહ્યું કે “ હે પુત્રી! તું જ મારા પુત્રના સ્થાને છો. એમ કહીને પોતાનો સમગ્ર વૈભવ તેમણે મને અર્પણ કર્યો.

મેં પણ તે રતનાવલિ હાર સ્નેહપૂર્વક ચંદ્રશ્રીને આપ્યો. પછી મારા મામાએ કહ્યું કે-

‘તમારે કેટલાક દિવસ હજુ અહીં રોકાવાનું છે.’ વળી અગણિત ગુણરૂપી નેત્રને અમૃતના અંજન સમાન મારી નાની લગિની ચંદ્રશ્રી પણ મારા પર અત્યંત રનેહ દર્શાવવા લાગી. પ્રાર્થનાનો ભંગ કરવાને નહીં આહતા તેમજ વિજ્ઞપ્તિ કરાયેલ મારા પિતાએ મારા મામાનું વચન સ્વીકાર્યું.

વિષયસુખ ભોગવતાં અમારા બંનેના દિવસો ઉત્તમ ગુણની પ્રશંસાપૂર્વક ક્ષણમાત્રમાં પસાર થવા લાગ્યા. કપટી એવા ધનદે પોતાની સમસ્ત વસ્તુના સમર્પણથી નિષ્કપટી મારા પતિ સાથે કૃત્રિમ પ્રેમભાવ બાંધ્યો, તે મારી સાથે ઠકા-મશ્કરી કરવા લાગ્યો પરંતુ હું તો મૂંગી જ રહેતી હતી. વળી ઘરમાં કોઈ ન હોય ત્યારે આવીને પ્રેમપૂર્ણ વચનો બોલવા લાગ્યો કે-“ હે ભદ્રે ! તારા દર્શન માત્રથી જ હું મારી જાતને કૃતકૃત્ય માનું છું. તારા મુખનું દાસીપણું ચંદ્ર કરે છે એટલે તેનામાં કલાંક જોવાય છે. ” વળી તે મને શિથિલ ચારિત્રવાળા પુરુષોની વિચિત્ર વાતો કહેવા લાગ્યો તેમજ અધમ ધનદ અકૃત્ય કરવા માટે મને પ્રેરણા પણ કરવા લાગ્યો.

પછી મેં તેને ઘરમાં આવતો બંધ કર્યો એટલે મારા વચનથી કોપે ભરાયેલ દુષ્ટ ધનદ મારા સ્વામીના છિદ્રો જોવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે શરીર ભિન્ન ભિન્ન હોવા છતાં એક ચિત્તવાળા તેમજ સુખી એવા અમારા બંનેના કેટલાક મહિનાઓ પસાર થઈ ગયા.

હવે કોઈ એક દિવસે પોતાના પુત્ર ચંદ્રકુમારને બોલાવવા માટે ધનસાર શ્રેષ્ઠીવડે મોકલાયેલ કોઈ એક પુરુષ મણિપુર નગરે આવી પહોંચ્યો. તે બોલ્યો કે-“ હે સ્વામિન્ ! તમારા માતાપિતાના નેત્રોમાં રહેલ મેઘ, તમારા આગમનરૂપી શરદઋતુથી કદાચ શાન્ત થાય, અર્થાત્ તમારા માતાપિતાના નેત્રોમાંથી અહર્નિશ અશ્રુધારા વહી રહી છે. બાદ મારા પિતાએ મારા મામાને સ્વસ્થાને જવાને માટે જણાવ્યું ત્યારે તેણે પોતાની ઈચ્છા નહીં હોવા છતાં પણ મારા પિતાની ઈચ્છાને માન્ય રાખી. બાદ પ્રયાણ કરવાને માટે સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર થવા લાગી ત્યારે ધનદે તે હકીકત બાણી અને કપટી એવા તેણે મારા સ્વામી ચંદ્રકુમારને કહ્યું કે-“ હે મિત્ર ! તારા વિયોગમાં હું અહીં ક્ષણમાત્ર રહેવાને માટે શક્તિમાન નથી, તો જો તું આદેશ આપે તો હું તારી સાથે આવવાને ઇચ્છું છું. ” એટલે સરળ સ્વભાવને કારણે ચંદ્રે ધનદની માગણી કબૂલ રાખી; કારણ કે આ જગતમાં સંતપુરૂષો તેમજ દુર્જન પુરૂષો પોતાના આત્માની જેવા જ અન્યને પણ બાળે છે.

અમારા વિશાળ વહાણમાં ધનદ પણ પોતાના અલ્પ પરિવાર સાથે આવ્યો અને દાનાદ્વિધી અમારા સમસ્ત પરિજનવર્ગને તાબે કરી લીધો. પછી માર્ગમાં સજ્જન પુરુષની મર્યાદા દૂર કરતાં ધનદે કાયચિ તા(સ્થડિલ) માટે ગયેલ સૌથી પ્રથમ મારા પિતા અને પછી મારા સ્વામીને પણ સમુદ્રમાં પાડ્યા. પછી તે ફાગટ શોક કરવા લાગ્યો. લોકોએ પણ ધનદનું દુષ્ટ આચરણ બાણી લીધું. આ જગતમાં પાપ છુપુ રહેતું નથી.

આ રીતે મારા પિતા તથા સ્વામીનું અકલ્યાણ (મૃત્યુ) જાણીને હું મૂર્છા પામી. પાપી એવી હું મૃત્યુ ન પામી અને ઉપચારને કારણે હું સચેત બની. પ્રેમથી અને સુખથી હું ત્યજી દેવાઈ અને તેને અંગે મારી કાલ્પવાસના અને દેહકાંતિ પણ નષ્ટ થઈ ગઈ. તે બંનેની સાથે મારા પુણ્ય પણ સાગરમાં પડી ગયા હોય તેમ મારા હૃલ્હાસને કારણે મારું સમસ્ત વહાણ માણસ વિનાનું બની ગયું અર્થાત્ અન્ય લોકો પણ ચાલ્યા ગયા. શોકની સાથોસાથ શ્વાસો-શ્વાસ પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા અર્થાત્ ઉતાવળે મારા શ્વાસોશ્વાસ ચાલવા લાગ્યા. શરીર-કપની સાથોસાથ દુઃખ પણ વૃદ્ધિ પામ્યું. બંને ત્રેણી કીડાની સાથે મારો કેશકલાપ પણ વીખરાઈ ગયો. સમુદ્રમાં પડી મૃત્યુ પામવાની ઈચ્છાવાળી માફ તે પાપીનું ધનદ રક્ષણ કરવા લાગ્યો; અને હું પણ મારા પિતાના તેમજ અંદ્રકુમારના ગુણોનું વારંવાર સ્મરણ કરી નીચે પ્રમાણે વિલાપ કરવા લાગી—

હું જ એક માત્ર જેનું સંતાન છું એવા હે પિતા ! તેમજ હું જ માત્ર જેની પ્રિયા છું એવા હે સ્વામી ! તમે મને એકલી છોડીને ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? હે પિતા ! મારા પર દયા લાવીને તમે મને કેમ જોલાવતા નથી ? વડીલ પુરુષો, દુઃખી એવા પોતાના સંતાન પ્રત્યે કદી પણ પરાઈમુખ બનતા નથી. હે મારા સ્વામિન ! કયા અપરાધને લીધે તમે રોષે ભરાયા છો ? અપરાધી એવા મારા એક અપરાધને આપ માફ કરો અને પ્રસન્ન થાઓ ! હે સમુદ્રદેવ ! મારા પિતા તથા મારા સ્વામીની તમે રક્ષા કરો ! અને મને ગ્રહણ કરો ! હે હૃદય ! આવા પ્રકારનાં દુઃખોથી તું કેમ ચીરાઈ જતું નથી ? ”

પછી વિષયાલિલાષી અને દુષ્ટ આશયવાળા ધનદે મને કહ્યું કે—“ હે સુંદરી ! તું શોકથી અત્યંત વ્યાકુળ ન થા. નીલકમળ જેવા તારા બંને નેત્રો અશ્રુજન્ય ખેદને સહન કરવાને લાયક નથી, અને ઉષ્ણ નિસાસાને કારણે તારો સુકોમળ અધરોષ સુકાઈ રહ્યો છે. લોકાચારને કારણે તેં આવા પ્રકારનો શોક કર્યો. હવે તેને ઓછો કર. ખરેખર સમગ્ર જનતાનું પ્રિય કરવું જોઈએ; નહીં કે માત્ર એક વ્યક્તિનું. હે સુમુખી ! બીજી રીતે પણ જો કાર્ય થઈ શકતું હોય તો શોક કરવાથી શો લાભ ? આ હું તારી સન્મુખ ઊભેલો તારા આદેશને વિશેષ પ્રકારે કરીશ, તો મૃત્યુ પામેલા તારા પિતા તેમજ સ્વામીના શોકનો તું ત્યાગ કર. જીવતા પ્રાણી માટે કરાતો શોક સાર્થક ગણાય.”

તેના આવા પ્રકારના વિષ સદૃશ અને કહ્યુંને અપ્રિય વચન સાંભળીને ચિત્તનું વ્યાકુળ-પણ્થ થવાથી મૂર્છાને અંગે હું નીચે પડી ગઈ. તે પણ મને આવા પ્રકારની મૂર્ચ્છિત બનેલી જોઈને ક્ષણ માત્ર મૂર્ચ્છિતની માફક ઉભો રહ્યો. પછી ચંદનાદિકના સિચ્ચનથી હું ફરી વાર સચેત બની. મેં વિચાર્યું કે—“હું કેવા પ્રકારના સંકટમાં આવી પડી છું. ક્ષત (ચાંદા) પર ક્ષાર (મીઠા) ની માફક ઇષ્ટ વ્યક્તિના વિયોગમાં મને આ અનિષ્ટ વ્યક્તિનો મેળાપ થયો છે, તો આ ચોરથી મારા શીલરૂપી રત્નની કેવી રીતે મારે રક્ષા કરવી ? ખરેખર આ સમયે સ્વાધીન હોવા છતાં પણ મારું મૃત્યુ પરાધીન બની ગયું છે અર્થાત્ હું મૃત્યુ પામતી નથી.”

ઉપર પ્રમાણે વિચારીને મેં અન્ન—પાણીનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે તેણે મને જણાવ્યું કે—“ મહેરબાની કરીને તું ભોજન કર અને તાંબૂલને પણ સ્વીકાર. સુંદર શ્રંગાર ધારણ કર અને મારી સાથે મિઠ વાર્તાલાપ કર. ” ત્યારે મેં પણ જણાવ્યું કે—“ પરસ્ત્રીનો સંગ કરવો તે આ લોક તેમજ પરલોક બંનેને અહિતકારક છે એમ તું જાણ. ” ત્યારે તે ધનદ બોલ્યો કે—“ તારા દર્શન તેમજ આલિંગનથી આ લોકમાં મારું કલ્યાણ છે અને તારા અધરામૃતના પાનથી પણ મને દેવપણાનો (પરલોકનો) અનુભવ થનાર છે. ” એટલે મેં કહ્યું કે—“ વિશ્વાસઘાત કરનાર તું આવો અસંખદ અપલાપ કેમ કરી રહ્યો છે ? મને જણાય છે કે—શિક્ષા કર્યાં સિવાય તું મૂંગો રહીશ નહીં. ” આ પ્રમાણે કહીને મેં સમુદ્રદેવને વિજ્ઞાપિ કરી કે—“ મારા પતિ ચંદ્રકુમાર સિવાય મેં મારા મનમાં અન્ય કોઈ પણ પુરુષનું ચિંતન ન કર્યું હોય તો પાપાત્મા આ ધનદને શિક્ષા કરો. ” તેટલામાં જ અચાનક પર્વત સાથે અક્ષ-જાઇને વહાણ ભાંગી ગયું અને મેં મારી જાતને સમુદ્રને કાંઠે રહેલી જોઈ. બાદ મેં વિચાર્યું કે—“ કુળનો નાશ કરનારી હું છું રહી છું. વાઘ, હસ્તી અને સિંહ વિગેરે પાપીષ્ઠ એવી મને હણતા નથી. ”

પછી સમુદ્રકિનારે રહેલ કોઈએક પર્વત પર ચઢીને હું ઝંપાપાત કરું (મારા દેહને પડતો મૂકું) એમ વિચારીને હું ધીમે ધીમે પર્વત પર ચઢવા લાગી. તેવામાં મેં એક સૌમ્ય તાપસને મારી સમક્ષ જોયા. તેમને જોવા માત્રથી મારા બંને નેત્રો જાણે અમૃતથી સિંચાયા હોય તેવા બન્યા. બાદ મારાથી નમસ્કાર કરાયેલ તેમણે મને પૂછ્યું કે—“ હે પુત્રી ! તું ક્યાંથી આવી ? ” એટલે અશ્રુ સારતી મેં જ્યારે તેમને મારો સમગ્ર વૃત્તાંત જણાવ્યો ત્યારે તેમણે મને જણાવ્યું કે—“ તારા પિતા મારા નાના ભાઈ થાય છે. ” તે સમયે કોઈ મહાનદી સાગર-ને મળતી હોય તેમ મારા અ જળથી વૃદ્ધિ પમાયું અર્થાત્ હું સકે ક્રુસકે રડી પડી. **ખરેખર સ્વજનને જોવાથી દુઃખી જનોનો અ પ્રવાહ અત્યંત વૃદ્ધિ પામે છે** મેં તાપસને પૂછ્યું કે—“ મારા પિતા તથા પતિનું શું થયું હશે ? ” ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે—“ યશસ્વી દેહથી તેઓ રહેલા છે, અર્થાત્ તેઓ મૃત્યુ પામ્યા છે. ” પછી મેં તેમને જણાવ્યું કે—“ હું પર્વત પર જઈને ઝંપાપાત કરવા ઇચ્છું છું. ” ત્યારે તેમણે મને જણાવ્યું કે—“ તું શોક ન કર. **ભવિતવ્યતા ખરેખર દુર્લભનીય છે.** હે પુત્રી ! વૈષધિક સુખ મધુખિંડુની માફક તુચ્છ છે. આ જગતમાં સંયોગ વિયોગવાળા જ હોય છે. સંસારમાં અખંડ સુખ કદી પ્રાપ્ત થતું જ નથી. આત્મહત્યા કરવામાં મહાપાપ રહેલું છે, તો તું મરણ પામવાથી પાછી વળ. દુઃખરૂપી વૃક્ષને છેદવામાં પરશુ [કુહાડી] સમાન અમારું તાપસ વ્રત તું ગ્રહણ કર. ”

તે સમયે મારી માતા પણ ત્યાં આવી પહોંચી તાપસે પણ તેને ઓળખી. મારી માતાએ પણ તેમને ઓળખ્યા અને મસ્તક નમાવીને પ્રણામ કર્યો. પછી મારી માતાના

કંઠે મજબૂત રીતે વલગીને ઉચ્ચ સ્વરે રુદન કરતી મેં હરણોને પણ રોવરાવ્યાં. આ પ્રમાણે જોઈને તાપસ પણ ગદ્ગદ સ્વરથી કહેવા લાગ્યા કે—

જોતજોતામાં નાશ પામનાર સંસારસુખને ધિક્કાર હો ! આ બાળાની તરુણાવસ્થા ક્યાં અને તેની આવા પ્રકારની દુર્દશા ક્યાં ? ખરેખર દુષ્ટ વિધાતાએ ફળને યોગ્ય વનમાં અગ્નિ પ્રજ્વલિત કર્યો છે. બાદ દયાળુ તેમણે અમને બંનેને કંઈક શાન્ત કરીને કહ્યું કે—“સંસારસુખ નાશ પામ્યે છતે કુળવાન સ્ત્રીએ વ્રતનું ગ્રહણ કરવું એ જ ઉચિત છે.” પછી મંત્રના ભંડાર સરખા તેમની પાસે અમે બંનેએ વ્રત ગ્રહણ કર્યું અને વૈરાગ્યને અંગે પવિત્ર ક્રિયાતુષ્કાન કરવા લાગ્યા. પછી કેટલોક સમય પસાર થયા બાદ મને ઉત્તમ મંત્ર આપીને તે તાપસ અનશન કરીને સ્વર્ગે ગયા. હે રાજન્ ! સમસ્ત ઉપદ્રવોનું નિવારણ કરનાર તે મંત્રને આપ ગ્રહણ કરો, તે મંત્રના પ્રભાવથી અમે બંને નિરુપદ્રવપણે રહીએ છીએ. રાજાએ સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવને નષ્ટ કરનાર, તાપસીએ આપેલા મંત્રને ભક્તિ ને શ્રદ્ધાપૂર્વક ગ્રહણ કર્યો. તેવામાં નિરાધાર આકાશમાં ભ્રમણ કરવાથી જાણે થાકી ગયો હોય તેમ સૂર્યે અસ્તાચલ-નો આશ્રય લીધો અને છાયાવાળી પૃથ્વીની છાયાની માફક વિશાળ બન્યો. બાદ તે તાપસીએ રાજાને કહ્યું કે—“હે રાજન્ ! સત્પુરુષના સંગમથી પ્રાપ્ત થયેલ સુખની સાથે આ કમળો પણ સંકોચાઈ રહ્યા છે અર્થાત્ તમારો પણ હવે વિરહ થવાનો છે, તો જેટલામાં સૂર્ય અસ્ત ન થાય તેટલામાં આપ સુખપૂર્વક પધારો. એક યોજન પ્રયાણ કર્યા બાદ રાત્રિએ તમારે તે સ્થળે વાસ કરવો, કારણ કે તાપસોથી વ્યાપ્ત આ ભૂમિ અશ્વિમુખ નામના યક્ષની છે. જે કોઈ આ વનમાં વાસ કરે છે તેને તે યક્ષ કદર્થના કરે છે. અમારા પૂર્વજ તાપસ લોકોએ કોઈ પણ અતિથિને અહીં રાત્રિવાસો ન રાખવો તેવી જાતની કબુલાત તે યક્ષને આપી છે. તમારા મંત્રજાપથી તે યક્ષ વશમાં આવી શકશે નહીં, નહીંતર અમેાએ પૂર્વે આપેલ વચન નિષ્ફળ નીવડે.”

ભુવનભાનુ રાજા બોલ્યો કે—“ હે પૂજ્ય ! તમારો જન્મ અને જીવિત બંને વખાણવા લાયક છે. મારું અરણ્યમાં આવી પડવું તે પણ તમારા દર્શનને લીધે પ્રશંસાપાત્ર બન્યું છે. જો તમે યક્ષને વચન ન આપી દીધું હોત તો મારા પુરુષાર્થના પ્રકાશને માટે હું આવા પ્રકારના સ્થાનમાં વિશેષ પ્રકારે વાસ કરત.” આ પ્રમાણે કહીને, તેણીને નમીને, આશીર્વાદ મેળવેલ રાજા તેણે દર્શાવેલા માર્ગે ચાલી નીકળ્યો, અને તાપસી પણ રાજાને થોડે સુધી વળાવીને, તેને વારંવાર જોતી પાછી ફરી.

પછી ભુવનભાનુ રાજાનું પોતાના કરતાં અધિક તેજ જોઈને, જાણે લજ્જાને લીધે હોય તેમ અદ્ય તેજસ્વી સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. બધી દિશાઓમાં અંધકાર ફેલાઈ ગયો એટલે શિયાળીઆઓ ફૂટકાર કરવા લાગ્યા. સિંહો ગર્જના કરવા લાગ્યા અને ચિત્તાઓ આમતેમ ફરવા લાગ્યા. અંધકારસમૂહને નષ્ટ કરવામાં દીપક સમાન રાજાએ દૂરથી જ તે

યજ્ઞમંદિરને દીપકયુક્ત ઝેયુ, અને તે તરફ આગળ જતાં રાજાએ તે મંદિરને રત્નમય નિરખ્યું. પછી રાજા યજ્ઞમંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં યજ્ઞમૂર્તિ હાસ્ય કરવા લાગી. યજ્ઞના હાસ્યથી રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો એટલે યજ્ઞ બોલ્યો કે—“ હે રાજા ! તારું સ્વાગત હો ! તું ભલે આવ્યો ! દિવસ સુખપૂર્વક પસાર થઈ ગયો ? ” રાજાએ જણાવ્યું કે—“ દિવ્ય ચક્ષુ-વાળા(દેવ)ને શું કહેવા યોગ્ય હોય ? તો પણ મને તમારા હાસ્યનું કારણ કહો. ” યજ્ઞે કહ્યું કે—“ હે રાજા ! તું સમસ્ત પૃથ્વીનું રક્ષણ કરે છે, પરંતુ પોતાના ઘોડાનું રક્ષણ કરી શક્યો નહીં તે જ મારા હાસ્યનું કારણ છે. ” રાજાએ જણાવ્યું કે—“ કૂતરાની માફક કોઈ પણ મારા અશ્વને હરી બંધ તેની ગણના કોણ કરે ? તે ચોરને મને બતાવો તો મારો પુરુષાર્થ તેને બતાવું. ”

ચિત્તમાં ચમત્કાર પામેલા યજ્ઞે રાજાને જણાવ્યું કે—“ તારા અશ્વનું કોઈએ હરણ કર્યું નથી. મેં જ અશ્વરૂપે કોઈપણ કાર્યને અંગે નગરીમાંથી તારું હરણ કર્યું છે, તો સાંભળ-શુંગારમંજરી નામની વિદ્યાધરીએ લાંબા સમય સુધી મારી આરાધના કરી અને ગદ્ય કાલે મારી પૂજા કરીને તેણે મારી પ્રાર્થના કરી કે—‘ તથાપ્રકારના ઉપાયવડે ભુવનભાનુ રાજા અહીં આવે તેમ કરો. ’ એટલે મેં તારું હરણ કર્યું અને મારી ભૂમિમાં રહેલ તને મેં કોઈ પણ બતનો ઉપદ્રવ કર્યો નથી. ” રાજાએ પ્રશ્ન કર્યો કે—“ તમારી ભૂમિમાં તમે કોઈને રહેવા દેતા નથી તેનું કારણ તમે કહો. ” ત્યારે યજ્ઞે કહ્યું કે—“ પૂર્વભવમાં હું તાપસ હતો અને મારી પ્રિયા મારી સેવા કરતી હતી. જેણીનો ગર્ભ દેખાતો નથી એવી તેને મેં પૂર્વે પૂછ્યું ત્યારે તેણીને એક માસનો ગર્ભ હોવા છતાં દીક્ષા ગ્રહણ કરવામાં વિઘ્ન થશે તેવા ભયને કારણે મને તે ગર્ભાધાન જણાવ્યું નહી. કેટલોક કાળ વ્યતીત થઈ ગયા બાદ તે ગર્ભાધાનની હકીકત મેં કુલપતિને જણાવી ત્યારે તેમણે મને એકાન્ત સ્થાન અર્પણ કર્યું, જ્યાં આગળ તેણીએ સુદર્શના નામની પુત્રીનો જન્મ આપ્યો. તેણીને જન્મ આપ્યા બાદ તેની માતા અનુચિત આહાર કરવાને કારણે મૃત્યુ પામી, પણ તે પુત્રીના પુણ્યના યોગથી વનદેવીએ, તેની માતાની માફક તેને વૃદ્ધિ પમાડી-ઉછેરી. તાપસોના એક હાથથી બીજા હાથમાં સુદર્શના વૃદ્ધિ પામવા લાગી. તેણીના દર્શન વિના હું પણ અર્ધાં ક્ષણ માત્ર રહી શકતો નહોતો. વનદેવીએ આપેલા રમકડાંઓવડે તે સુદર્શના ક્રીડા કરતી હતી. અને બાલ્યાવસ્થા વ્યતીત થઈ ગયા બાદ તે મારી પૂજાને માટે પુષ્પાદિ લાવતી. તાપસોથી જીતાયેલ કામદેવરૂપી ચોરને માટે, વિદ્યાધરીના હૃદયને હચમચાવી નાખનાર મારી પુત્રી સુદર્શના, તે કામદેવને માટે ન્યાલતા કિલ્લા સમાન બની અર્થાત્ મારી પુત્રી યુવતી બની.

“ કોઈ એક દિવસે અશ્વથી હરણ કરાયેલ કોઈ એક યુવાન રાજા તેણીના રૂપને જોવાને માટે ઇંદ્રિની માફક ત્યાં આવ્યો, એટલે રૂપ અને ગુણથી આકર્ષાયેલ ચિત્તવાળી સુદર્શનાએ તે રાજાની અર્ધાંજલિના બહાનાથી પોતાનો આત્મા સુપ્રત કરી દીધો અર્થાત્ મારી પુત્રી તે

રાજા પ્રત્યે આમકત બની ગઈ. સુદર્શનાને જોઈને રાજા વિચારવા લાગ્યો કે-શંકરથી કામદેવ હૃદય જીવવાને કારણે તેની પત્ની રતિ અહીં આવી ચઢી છે કે શું ? અથવા તો શંકિત હૃદયવાળા ઇંદ્રે તાપસ લોકોના મનને ચળાચમ્ભાન કરવાને માટે શું રંભા નામની અપ્સરાને મોકલી છે કે શું ? આ પ્રમાણે એક ચિત્તવાળા બનેલા તે બંનેનો દિવસ જાણે એક વર્ષ જેટલો હોય તેમ પસાર થયો અને તાપસ લોકો સમાધિસ્થ બન્યા ત્યારે તે રાજાએ સુદર્શનાનું હરણ કર્યું. પૂર્ણ ધ્યાનમાં રહેલા મેં જ્યારે પુત્રીને જોવાની ત્યારે તે આવી નહીં તેથી મૂંઝાં પામેલો હું જળથી સિંચાવાને કારણે ચેતના પામ્યો.

“ બાદ સર્વ દિશામાં તાપસોથી તપાસ કરાવા છતાં તેણી જોવાઈ નહીં અને શૂન્ય ચિત્તવાળો હું સર્વ વસ્તુને સુદર્શનામય જ જોવા લાગ્યો. દુઃખોથી પીડા પામેલો અને શોકને કારણે ક્રિયા રહિત બનેલ હું મૃત્યુ પામ્યો અને યક્ષ બન્યો, તેમજ મોહને અંગે આ વનમાં જ વાસ કરવા લાગ્યો. પુત્રી-હરણના પ્રસંગને યાદ કરીને હું આ વનમાં માણસને પ્રવેશ કરવા દેતો નથી, પરંતુ તાપસલોકોએ અતિથિને માટે મને અત્યંત આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેઓની મારા પ્રત્યેની ભક્તિને લીધે મેં જણાવ્યું કે-અતિથિ, આ વનમાં, દિવસે રહી શકશે, પરંતુ રાત્રિએ તો નહીં જ.

“ પછી સુદર્શનાનું હરણ કરનાર તે રાજાને મેં જ્ઞાનદ્વારા જાણ્યો. જયકીર્તિ નામના રાજાના ચંદ્રપુર નામના નગરમાં ધૂળની વૃષ્ટિ કરતાં મેં ક્રોધપૂર્વક કહ્યું કે-તમારા ઇષ્ટદેવને યાદ કરો. તે સમયે મોટો હાહારવ કરતાં લોકોએ મને ધૂપ કર્યો અને કહ્યું કે-શરણે આવેલા અમારું, હે યક્ષરાજ !, તમે રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો. એટલે મેં વિચાર્યું કે-નિરપરાધી લોકોને હણવાથી શું ? માત્ર અપરાધી જયકીર્તિ રાજાનો જ નાશ કરું. આ પ્રમાણે વિચારીને મેં રાજાને કહ્યું કે-મારી પુત્રીનું હરણ કરનાર તને હમણાં હું હણું છું. ત્યારે સુદર્શનાએ કહ્યું કે-હે પિતા ! તે અપરાધ મારો છે. આ રાજવી લેશ માત્ર અપરાધી નથી; તેમ મારો પણ અપરાધ નથી; કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-કન્યા સ્વયંવર વરનારી છે. આ પ્રમાણે સુદર્શના જણાવી રહી હતી તેવામાં વનદેવી પણ જોલી કે-હે પુત્રી ! તું ભય પામ નહીં. પછી મને ઉદેશીને તે વનદેવી જોલી કે-હે યક્ષ ! તમે અપ્રસન્ન ન થાઓ. અશ્વના બહાનાથી આ રાજાને વનમાં લાવીને મેં જ સુદર્શનાને તેને અર્પણ કરી છે. તે બંનેનો કોઈપણ જાતનો દોષ નથી, માટે તમે સુવર્ણવૃષ્ટિ કરીને અત્યંત પ્રસન્ન થાઓ. એટલે મિથની માફક મેં સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી અને ચંદ્રપુર નામ સાર્થક થવાથી લોકો વધામણી કરવા લાગ્યા. તે સમયે સુવર્ણથી ચંદ્રપુરને, સંતોષથી રાજાના ચિત્તને અને કીર્તિથી પૃથ્વીને મેં એકી સાથે જ અત્યંત પુષ્ટ કરી. સુદર્શનાના ગુણોએ તથાપ્રકારે રાજાના મનને ઘેરી લીધું જેથી અન્ય કોઈ પણ સ્ત્રી તેના મનમાં પ્રવેશ કરી શકી નહીં. પછી મેં જયકીર્તિ રાજાને કહ્યું કે-હું તમારું શું પ્રિય કરું ? ત્યારે તેમણે મને જણાવ્યું કે-હૃલ્લ એવા

તમારા દર્શન સિવાય બીજું શું પ્રિય હોય ? તો પણ જો આપ પૂજ્ય મારા જેવા ક્ષુદ્ર સેવક ઉપર તુષ્ટ થયા હો તો હું માગું છું કે—અમારા બંનેનો સ્નેહ કદી તૂટે નહીં. બાદ હું તથા વનદેવી બંને પોતપોતાને સ્થાને ગયા અને સુદર્શનાના કથનથી જ્યકીર્તિ રાજાએ આ સ્થળે મારું મંદિર કરાવ્યું છે. તેણે મારી વિશાળ પ્રતિમા આ મંદિરમાં સ્થાપી અને ત્યારથી આ વનમાં કોઈપણ માણસને હું રાત્રિને વિષે વસવાટ કરવા દેતો નથી. ”

રાજાએ જણાવ્યું કે—“ હે યક્ષ ! જો તમે કબૂલ કરો તો હું કંઈક તમારી પાસે ચાચના કરું. ” યક્ષે ! જણાવ્યું કે—“ હું તારું વચન માન્ય રાખીશ. તું માગ. ” રાજાએ કહ્યું કે—“ હે યક્ષ ! માણસ પ્રત્યેનો તમારો આ રોષ દૂર કરો. જો કોઈપણ માણસ કબૂતને અંગે આ વનમાં આવી ચઢે તો તમારે તેનું રક્ષણ કરવું. આ જગતમાં અપકાર કરવાને માટે સર્પો પણ શક્તિવાન છે, પરંતુ ઉપકાર કરવાને ઇંદ્ર પણ સમર્થ થઈ શકતો નથી, તો મારી નિંદગી લઈ ને પણ તમે અન્ય લોકોને જીવિતદાન આપો. ” એટલે યક્ષે કહ્યું કે—“ તું દીર્ઘકાળ સુધી જીવ. તારા કહેવા પ્રમાણે હું સર્વ કરીશ. તમારા આગમનથી આ સમગ્ર વન પવિત્ર થયું છે તેમજ હે રાજા ! મારું જીવિત પણ સફળ બન્યું છે, કારણ કે તમારા આગ્રહથી મને આ વિષયમાં શાન્તિ થઈ છે, તો તમે બીજું કંઈ માગો, જેથી હું તમને આપી શકું. ” ‘ મારે કંઈ પણ માગવું નથી ’ એમ ભુવનભાનુ રાજાએ જણાવ્યું ત્યારે યક્ષે કહ્યું કે—“ લોગાદિ સામગ્રીને પૂરનાર આ ચિંતામણિ રત્ન તું ગ્રહણ કર. ” આ પ્રમાણે કહીને યક્ષે પોતાના ઉદરમાંથી ખેંચી કાઢીને રાજાના હાથમાં એક રત્ન આપ્યું. બાદ રાજાએ હાસ્યપૂર્વક યક્ષને કહ્યું કે—“ શું રત્નના સમૂહને કારણે તમારું ઉદર સ્થૂળ (મોટું) બન્યું છે ? ” ત્યારે યક્ષે પણ હસતાં હસતાં કહ્યું કે—“ હે રાજા ! તારા આગમનજન્ય હર્ષ-થી મારું ઉદર વિશાળ બન્યું છે. ” પછી યક્ષે કહ્યું કે—“ સંકટ સમયે મારું સ્મરણ કરવાથી હું તમને સહાય કરીશ ” રાજાએ પણ વિચાર્યું કે—“ પુરુષને અંગે આપાત્તઓ પણ ઉત્સવરૂપ બને છે. ” આરાધન કર્યા સિવાય યક્ષરાજ મને પ્રત્યક્ષ થયા. મંત્રના પ્રભાવથી ઉપદ્રવસમૂહ નષ્ટ થયો અને રત્નથી લોગપરંપરા પ્રાપ્ત થઈ.

યક્ષના અંતર્ધાન થવા બાદ યક્ષના આદેશથી રાત્રિ પસાર કરીને હર્ષ પામેલ રાજા આગળ ચાલ્યો તેવામાં રાત્રિ પૂર્ણ થઈ ગઈ. ચંદ્રને કાંતિરહિત જોઈને દુઃખી બનેલ કુસુદના છોડે પતિના દુઃખના કારણે પોતાના કુસુદરૂપી નેત્રો બંધ કરી દીધા અર્થાત્ રાત્રિ પૂર્ણ થતાં કુસુદો સંકોચાઈ ગયા, ચંદ્રકિરણોથી સ્પર્શાવાને કારણે જાણે દુભાઈ હોય તેમ સૂર્યની પૂર્વ દિશા સંધ્યાના રાગથી જાણે રોષને અંગે લાલ બની ગઈ હોય તેમ જણાતું હતું અર્થાત્ અરુણોદય થયો.

અગળ ચાલતાં રાજાએ મધ્યાહ્નકાળે એક સરોવર જોઈને, માર્ગના શ્રમને દૂર કરવાની ઇચ્છાથી સ્નાન કર્યું, પછી હાથમાં ઘોરસલીના પુષ્પો લઈને, યક્ષે આપેલા રત્નની,

ભક્તિ યુક્ત મનવાળા રાજાએ પૂજા કરી, તેવામાં તેણે એક સાત માળવાળો પ્રાસાદ, શશ્યા-
વાળો પલંગ અને એક મનોહર સ્ત્રી જોઈ. તેણીએ રાજાની સમક્ષ કહ્યું કે-“ હે પુણ્યશાળી !
દિવ્ય રસોઈ, સ્વાદિષ્ટ, સુવાસિત અને શીતળ જળ તૈયાર છે, તેને, હે કલાનિધિ, ઉપયોગમાં
લઈને સાર્થક કરો. ” ત્યારે હર્ષિત બનેલા રાજાએ, રાજાની માફક તે વસ્તુઓનો ઉપયોગ
કર્યો. ભોજન કર્યા બાદ તેણીએ રાજાને દિવ્ય કસ્તૂરી, કેસર, ચંદન વગેરે વસ્તુઓના ચૂર્ણ-
વાળું તેમજ કપૂરવાળું તાંબૂલ આપ્યું. તેવામાં તે સ્ત્રી અદ્દશ થઈ જવાથી આશ્ચર્ય પામેલ
રાજા તે પલંગ પર કંઈક વિશ્રામ કરીને વિચારવા લાગ્યો કે-“શૂન્ય એવા આ મહેલમાં
રહેવું શું ? ” આમ વિચારીને જેવામાં રાજા ચાલ્યો તેવામાં ન મળે પલંગ અને ન મળે
મહેલ. એટલે રાજાએ બોલ્યું કે-“ આ બધો પ્રભાવ રત્નનો છે. ખરેખર રત્ન મંત્ર અને
ઔષધિનો પ્રભાવ ન ચિંતવી શકાય તેવો છે. ” આ પ્રમાણે વિચારતાં રાજા તે અટવીમાં
બ્રમણ કરવા લાગ્યો. વનની અંદર ભમતાં રાજાએ પંચમ સ્વરથી રમણીય, બાણે ચિત્રમાં
રહેલા હોય તેમ હરણોથી શ્રવણ કરાતો વીણાનો નાદ સાંભળ્યો. પછી વીણાના ધ્વનિને
અનુસારે આગળ વધતાં અને ઊંચું મુખ કરીને જોતાં રાજાએ બાણે હર્ષને લીધે હાસ્ય કરતો
હોય તેવો વૈતાલ્ય પર્વત જોયો. સુગંધ-સમૃદ્ધથી બાણે બનાવાયેલો હોય તેમ તે વૈતાલ્ય
પર્વત કસ્તૂરીની સુવાસ અને કપૂર તથા અચુરુના વૃક્ષોથી શોભી રહ્યો હતો. તે પર્વત
મથૂરોના સુંદર નૃત્યથી તેમ જ વાંસના ધ્વનિથી અતિથિજનોનું સ્વાગત કરી રહેલ છે.

પર્વત પર ચઢેલા રાજાએ સાત માળવાળા પ્રાસાદને જોયો. તે ગિરિની સુંદરતાને
કારણે આવેલ દેવવિમાન હોય તેમ જણાતો હતો. તે પ્રાસાદમાં પલંગ પર બેઠેલી અને
પોતાની ચતુરાધપૂર્વક વીણાના તાંતુને બરાબર કરતી એક પ્રૌઢ સ્ત્રીને જોઈ. તેને જોઈને રાજા
વિચારા લાગ્યો કે- કોઈ નૂતન પ્રજ્ઞાએ આ સ્ત્રીનું રૂપ ઘડ્યું જણાય છે કારણ કે ધ્રુજતા
હાથવાળો જૂનો પ્રજ્ઞા આવા પ્રકારનું રૂપ ઘડી શકવાને અસમર્થ છે. હું માનું છું કે-આ
સ્ત્રીના ચરણની લક્ષ્મીને જોઈને કમળોએ પાણીમાં ઝંપાપાત કર્યો અને તેણીના નખની રક્ત-
તાથી જીતાએલ પરવાળાનો સમૂહ સમુદ્રમાં પડ્યો. તેણીના સાથળની શોભાને પ્રાપ્ત કરવાને
માટે જ બાણે હોય તેમ કેળ વનમાં વાસ કરી રહી છે. વળી નદીના બંને કિનારાનો અભ્યાસ
કરીને પ્રજ્ઞાએ તેની કમર (કેડ) બનાવી છે. તેણીનો મધ્યભાગ માત્ર અનુમાનથી જ બાણી
શકાય છે, દષ્ટિથી જોઈ શકાતો નથી. તે મધ્યભાગ વિના તેણીનો છાતીનો પ્રદેશ કેવી રીતે
રહી શકે ? ખરેખર ત્રણ જગતના રૂપને જીતવાને કારણે તેણીના ઉદરપ્રદેશ પર ત્રણ રેખાઓ
છે. કામદેવને સ્નાન કરવાને માટે બાણે કે કલશ સરખા બે સ્તનો છે કંટકથી વ્યાપ્ત
કમળની ડાંડલી સાથે તેની કોમળ બે ભુજાઓને કેમ ઉપમા આપી શકાય ? શોભા રહિત
પાંદડા સાથે તેના વીણાવાદનમાં કુશળ બંને હસ્તોને કેમ સરખાવી શકાય ? ત્રણ રેખાવાળો
તેણીનો કંઠ ત્રણે કાળતું બાણપણું રચ્યવી રહેલ છે. તેણીના મુખ પાસે ચંદ્ર, સેવક જેવો
જણાય છે. તેણીના મુખની સુવાસન કારણે બાણે સર્પ આવ્યો હોય તેમ તેણીનો વેષ

હંડ શોભે છે અને તેણીની કાંતિથી જીતાયેલ હોય તેમ સોનું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે.”

આ પ્રમાણે રાજા વિચારી રહ્યો હતો તેવામાં તેણીએ શીઘ્ર ઊભા થઈને, ઉચિત સન્માન કરીને રાજાએ આસન આપ્યું. પછી રાજાની સમક્ષ બેઠીને, તેને ઉત્તમ પુરુષ બાણીને તેણી બોલી કે—

“તમારું સ્વાગત હો !” એટલે રાજાએ જણાવ્યું કે—“ પોતાના ગુણોથી વનદેવી તરીકે જણાતી તારી સમક્ષ મારે શું કહેવું ? અર્થાત્ તું વનદેવી હોવાથી સર્વ વસ્તુ બાણી શકવાને સમર્થ છે. ” ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે—“ હું કોઈ દેવી નથી, માત્ર વિદ્યાધરી છું. ” એટલે નિમેષવાળા નયનને લીધે તેને ખરેખર વિદ્યાધરી બાણીને રાજાએ પૂછ્યું કે—“ તમારી જેવી સુકુમાળ વ્યક્તિનો વાસ આ નિર્જન વનમાં કેમ હોઈ શકે ? મને એમ જણાય છે કે— તમારા આવા નિર્જન વનના વસવાટથી બાંધની કળી પર સાંબેલાનો પ્રહાર અને કદપવેલડી પર કુહારાઘાત થઈ રહ્યો છે. ” એટલે આંસુ સારીને, નિઃશ્વાસ મૂકીને તેણે રાજાને જણાવ્યું કે—“હો પુરુષોત્તમ ! પોતાના દુઃખો કેની આગળ કહી શકાય ? તમારી સમક્ષ મારું દુર્ભાગ્ય હું કઈ રીતે કહું ? જેથી મહાભયંકર એવા દુઃખમાં મેં મારા અતિ પ્રિયજનને નાખ્યા ? જેનાવડે જે અપરાધ થયો હોય તે જ તે અપરાધનું ફળ ભોગવે, પરંતુ જેનો આચાર બાણ્યો નથી એવા પુરુષને રહસ્ય—ગુપ્ત વાત કઈ રીતે કહી શકાય ? તેની પાસે જ દુઃખનું વર્ણન કરી શકાય કે જે દુઃખને દૂર કરે અથવા દુઃખમાં ભાગ પડાવે.”

જેવામાં તેણી આ પ્રકારે બોલી રહી હતી તેવામાં ડાબા અંગના ફરકવાથી તુષ્ટ બનેલ તેણી પુનઃ બોલી કે—“ હો સુંદર ! મારા ડાબા અંગના સ્ફુરવાથી મને જણાય છે કે—તમારી પાસે મારું વૃત્તાંત કહેવાથી મારું સારું થશે, તો હો ચતુર પુરુષ ! તમે સાંભળો.

“ ત્યારે બાબુથી રૂપાથી વીંટળાયેલ વૈતાલ્ય નામનો પર્વત છે જેની કાંતિરૂપી ગંગાની સાથે લાગેલા વાહળાંઓ યમુના નદી જેવા જણાય છે. તે પર્વત પર કનકપુર નામનું શ્રેષ્ઠ નગર છે અને તે નગરમાં મહારથી કનકરથ નામનો વિદ્યાધરેન્દ્ર રાજા છે. યુદ્ધ પ્રસંગે જે રાજાના તેજસ્વી ખડ્ગને જયલક્ષ્મી જળક્રીડા કરવાને માટે પાણી યુક્ત સમજે છે, તે વિદ્યાધરેન્દ્ર યુદ્ધમાં જયલક્ષ્મીને જ વરે છે. સમગ્ર અંતઃપુરના સારસ્વતેનેકનક શ્રી નામની ભાર્યા છે, જેને લીધે વિદ્યાધરેન્દ્ર અંતઃકરણમાં પોતાના સમગ્ર રાજ્યને સંકલ્પ માને છે. તે બંનેને ઘણા પુત્રોની ઉપર હું પુત્રી તરીકે જન્મી, અને માત-પિતાએ મારું શૃંગારમંજરી એવું નામ રાખ્યું. પુત્રો હોવા છતાં મારા પિતાને હું અત્યંત વહાલી હતી. ધનની માફક, મારા મહેલમાં મારા મોટા ભાઈઓ કલહ-કંકાસ કરતા હતા તેથી પિતાની સમક્ષ મારા કીડાના દિવસો પસાર થતા અને પર્વતની શુક્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ

વેલની સરખી હું, હાલતીચાલતી વૃદ્ધિ પામવા લાગી અર્થાત્ હું બાળકાળના દિવસો સુખ-પૂર્વક વીતાવવા લાગી.

આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ વ્યતીત થયા બાદ મારા માતૃપિતાને બીજી પુત્રી થઇ. જન્મ-સમયે તેની દેહકાન્તિ સૂર્યના પ્રકાશ સરખી શોભતી હતી, એટલે માતૃપિતાએ તેનું **ભાનુશ્રી** એવું નામ પાડ્યું. તેણીએ મારા પિતાનો મારા પ્રત્યેનો રનેહ હરી લીધો, તો પણ તે મને અત્યંત પ્રિય હતી. શ્રવણપથમાં આવતા તેના કાલાકાલા વચનોથી લોક પોતાના કર્ણની સફળતા માનતા હતા, અને તેને જોવાથી પોતાની દૃષ્ટિનું (નેત્રનું) સાર્થક્ય સમજતા હતા. જાણે સ્પર્ધાને લીધે જ હોય તેમ તેણીની સાથેસાથ સ્વજનવર્ગમાં હર્ષ પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. તેણીના રૂપ પાસે મારું રૂપ સુવર્ણ પાસે અંગારા સરખું જણાતું હતું. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને ભુવનભાનુ રાજા મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે-“ આ તો ઘણું આશ્ચર્યકારક છે, કારણ કે શૃંગારમંજરી કરતાં ભાનુશ્રીની દેહકાન્તિ અત્યંત સુંદર સાંભળાય છે. જો હું તેણીને ન જોઉં તો મારા નેત્રની પ્રાપ્તિ નિષ્ફળ ગણાય. જોવા લાયક વસ્તુના દર્શનથી જ માણસોના નેત્રોની સાર્થકતા છે, તો સૂર્ય સરખા રૂપવાળી અને હરણના જેવા નેત્રવાળી ભાનુશ્રીને કઈ રીતે જોઈ શકાય ? આ શૃંગારમંજરીના રૂપ કરતાં તેણીનું રૂપ ચંદ્રિયાતું હોય તેમ મારું મન માનતું નથી. ” આ પ્રમાણે વિચારીને રાજાએ તેણીને પૂછ્યું કે-“ હે શૃંગારમંજરી ! શું આ સત્ય છે ? અથવા તો આક્ષેપને માટે જ તે વાણીવિલાસ કર્યો છે ? ” ત્યારે શૃંગારમંજરી બોલી કે -

“ હે રાજન્ ! મેં તો તમારી પાસે અત્યંત અદ્ય હકીકત જણાવી છે, કારણ કે તેના રૂપવર્ણનમાં બૃહસ્પતિની વાણી પણ સફળ ન બને. તેણી પોતાના સૌંદર્યરૂપી સુધા (અમૃત)-થી, કોધે ભરાયેલા શંકરના નેત્રના સ્પર્શમાત્રથી દગ્ધ થયેલા ગાત્રવાળા કામદેવને ક્ષણમાત્રમાં સજીવન કરે છે. જો તમને મારા કથનમાં વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો, હે સુંદર પુરુષ ! પાટિયા પર ચિતરેલું અને દેખવા લાયક વસ્તુઓમાં સર્વોત્તમ એવું તેણીનું રૂપ તમને દેખાડું, કારણ કે હું તેણીના વિના એક ક્ષણમાત્ર પણ રહેવાને શક્તિમાન નથી તેથી તેણીના દર્શનને માટે મેં તેણીનું રૂપ પાટિયા પર ચિતર્યું છે. ” આ પ્રમાણે કહીને શૃંગારમંજરીએ રાજાને તે ચિત્રપટ અર્પણ કર્યું. રાજાએ પણ તે ચિત્રપટમાંથી તેણીના પ્રતિબિંબને પોતાના ચિત્તરૂપી પદ્મમાં અત્યંત આગેબી લીધું અર્થાત્ રાજા તેણીના રૂપમાં તન્મય બની ગયો.

બાદ ભુવનભાનુ રાજા વિચારવા લાગ્યો કે-બ્રહ્માએ તેણીના દરેક અંગોને આબેહુબ બનાવ્યા છે. બંને ચરણોને અનુરૂપ બે સાથળ, તેને અનુરૂપ નિતંબપ્રદેશ, તેને અનુરૂપ સ્તનો, તેને અનુરૂપ આંગળી યુક્ત બે ભુજ, તેને અનુરૂપ કંઠ, તેને અનુરૂપ મુખકમળ અને તેને અનુરૂપ મસ્તક બનાવ્યું છે. વળી તેણીના બીજા અંગો તથાપ્રકારના કોમળ અને સુંદર છે કે

જેને જોતાં, હું માનું છું કે લોકોના નેત્રો સંતાપ પામે છે અર્થાત્ જોઈ શકવાને સમર્થ બનતા નથી એટલે પીડા પામે છે. બ્રહ્માએ શું આ સ્ત્રીને વજ્રલેપથી બનાવી હશે ? જેથી તેણીના રૂપને જોવામાં આસક્ત બનેલું મારું નેત્ર બીજે સ્થળે જવાને શક્તિમાન થતું નથી, અર્થાત્ હું આ રૂપને જોયા જ કરું તેમ થયા જ કરે છે. તે સમયે નિર્નિમેષ નેત્રવાળી તેણીને, જાણે આદરપૂર્વક સ્પર્ધા બાંધી હોય તેમ, નિર્નિમેષ નેત્રવાળો બનેલ રાજા ચિત્રમાં તેનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. (ચિત્રમાં આલેખેલી ભાનુશ્રીને કંઈ પોતાના નેત્રનું ઉઘાડવું-મીંચવાપણું હોતું જ નથી. રાજા પણ તેને જોવામાં એવો તન્મય બની ગયો કે તેની આંખ ઉઘાડ-મીંચ થતી ન હતી. આ રીતે તે બંનેએ પરસ્પર સ્પર્ધા શરૂ કરી હોય તેમ કવિએ કલ્પના કરી છે.)

આ પ્રમાણે લાંબા સમય સુધી તેણીને જોઈને રાજા બોલ્યો કે “ હે ભદ્રે ! તારું કહેલું સત્ય છે. હવે મારા મનની શાંતિને માટે તારું વૃત્તાંત કહે.” એટલે શૃંગારમંજરીએ કહ્યું કે—

“ પિતાના આદેશથી અમે બંને કલાબ્યાસ કરવા લાગી અને તે મારા કરતાં વીણા-વાદનમાં અત્યંત નિપુણ બની.” આ વાક્ય સાંભળીને ભુવનભાનુ રાજા વિચારવા લાગ્યો કે—ભાનુશ્રી સૌભાગ્યશાળીઓમાં મંજરી સમાન (ઉત્તમ), સુવર્ણમાં સુગંધ સમાન અને સુવાસ તથા રસમાં બકુલ(બોરસલી)ના પુષ્પ સમાન બની છે. શૃંગારમંજરીએ વૃત્તાંત આગળ ચલાવ્યું કે—“ બાદ આમ્રલતાની માફક અમારા બંનેની યુવાવસ્થા, યુવકરૂપી ભભરાઓને આકર્ષણ કરવામાં મંજરી હોય તેમ, વૃદ્ધિ પામવા લાગી.

કોઈ એક દિવસે અમે બંને રતિમંદિર નામના ઉદ્યાનમાં ગઈ અને ત્યાં સખીઓ સાથે ભાનુશ્રી પુષ્પ ચુંટવા લાગી. હું પણ નજીકમાં રહેલા વૃક્ષોના પુષ્પોને ચુંટતી હતી તેવામાં કોઈ એક ભ્રમરે મારા અધર(હોઠ) પર ડાંગ દીધો અને તે દુષ્ટ ભ્રમર મારા પાસેથી દૂર થતો ન હતો. બાદ ઘણી મુશ્કેલીથી મેં તે ભ્રમરાને દૂર કર્યો. આ સર્વ દ્રશ્ય વિમાનમાં બેઠેલા કોઈ એક યુવાન વિદ્યાધરે જોયું. બાદ કંઈક હાસ્ય કરીને, અને મારા મુખ તરફ પોતાની નજર ફેંકીને તે બોલ્યો કે—“ હે ભ્રમર ! તું રુદન કર નહીં (ગણગણાટ કર નહીં) શું અમૃતનું વિશેષ પાન કરી શકાય ? તું ખરેખર કૃતાર્થ છો કે તે લીલામાત્રમાં સુધારસનું પાન કરી લીધું. જેણે આ સુધારસનું પાન નથી કર્યું તે ખરેખર અધન્ય છે અર્થાત્ તેનું જીવિત નિષ્ફળ છે. ” પછી તે વિદ્યાધરકુમારે મને ઉદેશીને કહ્યું કે—“ હે કલ્યાણિ ! તું આ ભ્રમર પ્રત્યે ક્રોધ ન કર, કારણ કે સ્તનરૂપી શુન્ધા(જુમળા)વાળી અને અધર (હોઠ)-રૂપી પલ્લવવાળી તું લતા છે. ”

આ પ્રમાણે તે કુમારની વાણી સાંભળીને જાણે કામદેવના બાણોથી વીંધાઈ ગઈ હોઈ તેમ, ધ્રુજતા શરીરવાળી મેં તેને કંઈપણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. રોમાંચિત શરીરવાળી તેમજ શરમીંદી બનેલ હું હસ્તની શોભારૂપ ચંદનને નખવડે ઉખેડવા લાગી. ત્યારે તેણે મને પુનઃ બોલાવ્યું કે—“ શું હું અયોગ્ય વચન બોલ્યો છું કે જેથી તું મને જવાબ પણ આપતી

નથી. જો મારું કથન અયોગ્ય હોય તો તું મને માફ કર. ઉત્તમ મનુષ્યો નમસ્કાર કરનારા પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવવાળા જ હોય છે. હું કુસુમપુર નામના નગરમાં જઈ રહ્યો છું, તારે કંઈ કહેવું હોય તો કહે. મારા વિરહથી મારા પિતા કુસુમસાર હુઁળી થઈ રહ્યા છે.” આ પ્રમાણે બોલીને તે વિદ્યાધરકુમારે પોતાનું વિમાન ચલાવ્યું ત્યારે ઘૂઘરીઓના અવાજને સાંભળીને દીન મુખવાળી મેં ઊંચું જોયું અને પછી તેણે પણ મારી તરફ નજર કરી. મેં પણ તેના તરફ ક્રોધપૂર્વક જોયું એટલે આવીને, કંઈક હસીને બોલ્યો કે-“ હે સુંદરી ! તું મારા અપરાધને માફ કર. હવે તો તારો આદેશ મળ્યા પછી જ હું અહીંથી જઈશ. તારા રનેહ-જન્ય ક્રોધથી હું કૃતાર્થ બન્યો છું.”

બાદ માનનો ત્યાગ કરીને, હસ્ત ઊંચા કરીને મેં તેને કૂલો આપ્યા એટલે મારા પુષ્પોને ગ્રહણ કરીને, આલિંગન આપવાપૂર્વક લાંબા સમય પછી મને છોડી દીધી. તે સમયે તરણ સૂર્ય આકાશના મધ્ય ભાગમાં આવ્યો અને ગંગાના તરંગોએ આકાશલક્ષ્મીને ત્રણ આવલિ (રેખા) યુક્ત બનાવી હતી.

તેવામાં સખી યુક્ત ભાનુશ્રી ચાલી પરન્તુ વૃક્ષોની ગાઢ ઘટાને લીધે નજીકમાં રહેલ છતાં પણ તે મને જોઈ શકી નહીં એટલે તેણે મને ખૂમ પાડીને બોલાવી. તેણીનો અવાજ સાંભળીને સંભ્રમપૂર્વક હું તેણીની પાસે આવી પહોંચી. તે વિદ્યાધરકુમાર પણ મને વારંવાર જોતો પોતાના કુસુમપુર નગરે ગયો. ભાનુશ્રીએ મને જણાવ્યું કે-“ હે બહેન ! તેં મને જવાબ કેમ ન આપ્યો ? શું મારો કંઈ અપરાધ થયો છે ? અથવા પુષ્પ ચુંટવાને લીધે શું સખી-વર્ગથી અવિનય થયો છે ? તારામાં વ્યગ્રપણું જોવાય છે, તારા પાસે હું કૂલો જોતી નથી. પુષ્પો ન ચુંટવા છતાં તને ઘણો સમય લાગ્યો.” તે સમયે, જો હું ભાનુશ્રીને સાચી હકીકત જણાવીશ તો તે જરૂર માતાને કહી દેશે. વળી ભાનુશ્રીને પુરુષ સંબંધી વાત ગમતી નથી, તો હું અસત્ય જવાબ આપું, એમ વિચારીને મેં કહ્યું કે-“ મારા હોઠ પર ભ્રમરે ડાંખ માર્યો તેથી તેની પીડાથી વિહ્વળ બનેલી અને બોલવાને અસમર્થ મેં તને જવાબ આપ્યો નહીં. કૂલોને જોવાને માટે ફરીવાર આવવાને ઇચ્છતી મેં કૂલો ચૂંટ્યા નહીં. હું ઉદ્યાનની શોભાને વખાણું છું.”

પછી વિનયપૂર્વક પૂછતી સખીઓને, તે વિદ્યાધરકુમારના ધ્યાનમાં હું લયલીન બનેલ હું કંઈક ન્ય (અસ્તવ્યસ્ત) ઉત્તરો આપવા લાગી. તે વિદ્યાધરકુમારના પ્રતિબિંબને મારા ચિત્તરૂપી પાટિયામાં સ્થાપન કરીને ઈષ્ટ દેવની માફક ચિતન કરી રહી છું, તેના વિચારમાં વિદ્વ કરતાં સખીઓના વચન મને પસંદ પડતા ન હતા, હું પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય ભાનુશ્રી સાથે પણ બોલતી ન હતી એટલે તેણીએ મને પૂછ્યું કે-“ હે બહેન ! તું ન્ય હૃદયવાળી કેમ બની છે ? તું મધુર ભાષણ કરતી નથી, હસતી પણ નથી. મારી પાસે તું સત્ય હકીકત કહે. હું તારું કાર્ય કરી આપીશ. વ્યાધિનું નિદાન જાણ્યા પછી જ ઔષધ

કરાય છે.” બાદ મનોહર મુખવાળી ભાનુશ્રીને ભેટીને મેં કહ્યું કે-“ સ્વજન સિવાય હું કોઈને મારી હકીકત જણાવતી નથી.” પછી શરમનો ત્યાગ કરીને મેં બધા વૃત્તાંત તેણીને જણાવ્યો. ભાનુશ્રી અમારા કુલમાં નાની હોવા છતાં પણ ગુણોને લીધે મહાન હતી.

કોઈએક દિવસે મારા પિતા સભામાં બેઠા હતા તે સમયે દ્વારપાળે આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-“ રાજન્ ! કુસુમસાર રાજનો મંત્રી દ્વાર પર આવીને બિલો છે.” ત્યારે મારા પિતાએ આજ્ઞા આપવાથી પ્રવેશ કર્યા બાદ પ્રણામ કરીને તે મંત્રી આસન પર બેઠો, એટલે અમૃતની વૃષ્ટિ કરતી પોતાની દષ્ટિથી તે મંત્રીને સંતોષીને મારા પિતાએ જણાવ્યું કે- “મારા સ્નેહપાત્ર, શત્રુસમૂહથી વંદાયેલા અને યાચક લોકોને સંતોષ પમાડનારા કુસુમસાર રાજવી કુશળ છે ને ? ” એટલે વિનયશીલ મંત્રીએ જવાબ આપ્યો કે-“ આપની કૃપાથી મારા સ્વામી દરેક પ્રકારે સુખી-કુશળ છે. આપને મારે કંઈક વિજ્ઞપ્તિ કરવી છે, તો મને એકાન્ત આપો અર્થાત્ હું એકાન્તમાં આપને કંઈક કહેવા માગું છું.” બાદ મારા પિતાએ એકાન્તસ્થાનની ગોઠવણ કરતાં તેણે જણાવ્યું કે- “ આપની પુત્રી શૃંગારમંજરી કુસુમસાર રાજવીના પુત્ર સિંહકુમારને આપો. આ પ્રમાણે કરવાથી પૂર્વના સ્નેહરૂપી વૃક્ષનો વિકાસ થશે.” પછી આ સંબંધમાં મારા પિતાએ મને પૂછતાં મેં કહ્યું કે- “મને તો આપની આજ્ઞા પ્રમાણુ છે, અર્થાત્ આપ ફરમાવો તે પ્રમાણુ કરવાની મારી ફરજ સમજું છું.”

બાદ મેં વિચાર કર્યો કે- “વિધિની અનુકૂળતાથી આ કાર્ય બનવા પામ્યું છે. ખરેખર “જોઈતું હતું અને વેદ્ય બતાવ્યું” તેની માફક આ હકીકત બની છે. પછી મારા પિતાએ મંત્રીને જણાવ્યું કે- “ તમે તમારા રાજને જણાવજો કે તમારા પ્રેમભર્યા વચનની કદી પણ અવગણના અમે કરતા નથી અર્થાત્ તમારું કથન મને કબૂલ છે. સાગરની સાથે ગંગાનો સંગમ થાય તેને કોણ અવગણે ? તો જઈને કુસુમસાર રાજવીને જણાવ કે જદ્દી આવીને આ મંગળપ્રસંગ કરાય.” આ પ્રમાણુ તે મંત્રીને ફરમાવીને, તેનું સન્માન કરીને પિતાએ તેને વિદાય કર્યો. હું પણ સંતોષ, ભાગ્ય અને સૌભાગ્યથી પરિપૂર્ણ બની હોઉં તેવી બની ગઈ અર્થાત્ હું અત્યંત સંતુષ્ટ બની.

કેટલાક દિવસો વીત્યા બાદ વિશાળ બળવાળા ને પરાક્રમી, ગંભીર નાદવાળા સિંહની માફક સિંહકુમાર આવી પહોંચ્યો. મારા પિતાએ સામા જઈને તેમનો ઉચિત સત્કાર કર્યો અને ઈંદ્ર જેમ નંદનવનમાં રહે તેમ તે સિંહ રાજકુમાર કુસુમાકર નામના ઉદ્યાનમાં રહ્યો. બાદ સમસ્ત વિદ્યાધરેંદ્રોનો સમૂહ એકત્ર થયો ત્યારે, આકાશ અને દિશાસમૂહ વાજિંત્રના ધ્વનિથી પરિપૂર્ણ કરાયે છતે, સ્તુતિ કરતાં ભાટ-ચારણોને મહાદાન દેવામાં આવ્યું ત્યારે, મંગળ ગીતોથી કુલ સ્ત્રીઓ જનસમૂહના ચિત્તને આનંદ પમાડી રહી હતી ત્યારે, જેમ ચંદ્ર પોતાના પ્રિયા ચંદ્રિકાની સાથે મેરુ પર્વતની પ્રદક્ષિણા કરે તેમ, હે રાજન્ ! મેં દેહીખ્યમાન અગ્નિને, સિંહકુમારની સાથે રહીને, પ્રદક્ષિણા આપી; અર્થાત્ અમારા બંનેના લગ્ન થઈ

ગયા. તે સમયે પ્રવેદના બહાનાથી અમારા બંનેનું દુઃખ ગળી ગયું. વળી કરમોચન સમયે મારા પિતાએ અશ્વ, હસ્તી, સુવર્ણ અને રત્ન વિગેરે આપ્યું. પિતાએ પછી મને શિખામણ આપતાં કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! આ તારા સ્વામીના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી બનજે. ” બાદ વિવિધ પ્રકારના વિલાસોદ્ધારા અમારા દિવસો નિમેષ માત્રની માફક વ્યતીત થઈ ગયા. ખરેખર સજ્જન પુરુષના સંગથી જતો એવો કાળ જણાતો નથી.

કેટલાક દિવસો બાદ મારા પિતાની રજા લઈને, સિંહકુમાર, જેનું સ્વાગત કરવાને નાગરિક લોકો સામે આવ્યા છે તેવા અમારા નગરે, મારી સાથે આવી પહોંચ્યા. અનેક માંચડા અને હાટડીઓની શોભાથી મનોહર દેખાતા, અનેક લોકોથી વ્યાપ્ત રાજમાર્ગવાળા, સુગંધી જળથી સિંચિત પૃથ્વીપ્રદેશવાળા તે નગરમાં નગરસ્ત્રીઓ મંગળગીત ગાઈ રહી હતી ત્યારે, મારી જેવી ઉત્તમ સ્ત્રી પ્રાપ્ત કરવાથી યુવાન લોકો સિંહકુમારની પ્રશંસા કરી રહ્યા હતા ત્યારે, સિંહકુમાર જેવા સુંદર સ્વામીને પ્રાપ્ત કરવાથી યુવતીઓ મારી પ્રશંસા કરી રહી હતી, ત્યારે, ત્યારે બાબુથી વિમાનોથી વીંટળાયેલ દિવ્ય વિમાનમાં બેઠેલો, પૃથ્વીપટ પર ચાલવાથી જેઓએ રાજમાર્ગોને સંકુચિત કરી નાખ્યા છે તેવા સૈનિક સમૂહવાળો, લોકોવડે સ્તુતિ કરાતો, શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીઓવડે આંગળીથી દેખાડાતો, ડાબી બાબુમાં બેઠેલી મને અનેક રમણીય સ્થાનોને દર્શાવતો, પવિત્ર સ્ત્રીઓના મંગળ આશીર્વાદોને સ્વીકારતો સિંહકુમાર રત્નોના સ્તંભો પર રહેલ પૂતળીઓથી સુશોભિત સ્વર્ગલોકોને તિરસ્કારી કાઢનાર સૌંદર્યવાળા પોતાના મહેલમાં આવી પહોંચ્યો.

મેં મારા સસરા કુસુમસારને સુંદર પ્રણામ કર્યા જે વખતે મારા સસરાએ મને રત્નાદિ અલંકારો એટલાં બધાં આપ્યાં કે જેની સીમા નહોતી. મસ્તક પર માલતીની માળાની જેમ લોકોવડે સન્માન કરાતી હું સુખપૂર્વક દિવસો વિતાવવા લાગી, તેવામાં વસંત ઋતુ આવી પહોંચી. ભાટચારણના વચન સરખા પુષ્ટ બનેલ કોચલના મધુર ધ્વનિવાળી તેમજ ઊંચા દંડવાળા કમળની શોભાવાળી વસંત ઋતુ રાજની માફક શોભી રહી હતી. મંજરીરૂપી ધનુષ્ય પર રહેલા ભમરારૂપી બાણવાળી વસંતઋતુ બાણે જગત જીતવાને ઇચ્છતા કામદેવને સહાય કરવાને આવી હોય તેમ શોભી રહી હતી. અન્યથા શ્યામપણાને હરણ કરનારી વનરાજીને બાણે બેઠેને જ હોય તેમ, હરાયેલ શોભાવાળી સ્ત્રીઓ ક્ષણે ક્ષણે ખિન્ન થવા લાગી. પાંદડાવડે આ અશોક અમારી શોભાને ગ્રહણ કરે છે તેમ જ વિયોગાવસ્થામાં અમને સંતાપે છે એમ વિચારીને બાણે હોય તેમ યુવતી જનો પોતાના ચરણથી અશોકને પાદપ્રહાર કરે છે (અર્થાત્ સ્ત્રીના ચરણાઘાતથી અશોક વૃક્ષ વિકસ્વર થાય છે.)

તે સમયે મેં મારા સ્વામીને કહ્યું કે-“ મને આ વનલક્ષ્મી દેખાડો. ” ત્યારે તે જ ક્ષણે મારું કથન સ્વીકારીને મને મારા સ્વામી વિમાનમાં બેસાડીને નીકળ્યા. વસંતઋતુની લક્ષ્મીસ્વરૂપ ચંપક વૃક્ષને અમે બંને, મન સંતુષ્ટ બને ત્યાં સુધી જોવા લાગ્યા. પછી

વૈતાલ્ય પર્વત પર રહેલા અને નિર્જન એવા એક ઉદ્યાનને અમે જોયું. નંદનવન સરખા તે ઉદ્યાનમાં, જાણે કૌતુકને લીધે કોઈના વડે મેરુપર્વતના શિખરને લવાયું હોય તેમ ચંપકવૃક્ષને જોયું. (ચંપકવૃક્ષ પીળું હોય છે અને મેરુપર્વત સુવર્ણનો હોવાથી બંનેનું સામ્ય દર્શાવ્યું છે.) નાસિકાદ્વારા ચંપકવૃક્ષની સુગંધને પ્રાપ્ત કરીને પછી બીજી સુગંધની સ્પૃહા થતી નથી. તે ચંપકવૃક્ષના અવયવોથી (મૂળિયાઓથી) જાણે બીજા ચંપકવૃક્ષો ઉદ્ભવ્યાં ન હોય તેમ જણાતું હતું. મેં સિંહકુમારને જણાવ્યું કે-“ આ ચંપકવૃક્ષનું એક પુષ્પ મારા આભૂષણને માટે લાવી આપો. ” ત્યારે મારા સ્વામીએ કહ્યું કે-“ હે પ્રિયા ! અહીંયા એક મહાતપસ્વી મુનિ રહેલા છે. તે સ્વભાવથી અત્યંત ક્રોધી છે, તેમને દુઃખ આપનાર પુષ્પને તોડવું તે ઉચિત નથી. ” એટલે મેં કહ્યું કે-“ આ સ્થળે કોઈપણ જણાતું નથી. ” ત્યારે સિંહકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે-“ તેણીને (મને) આ ચંપક પુષ્પ પ્રત્યે અત્યંત આસક્તિ પ્રગટી છે. જો હું આ કાર્ય નહીં કરું તો તે માટે પોતાના પ્રાણોનો ત્યાગ કરશે. તેના વિરહમાં મારું પણ મૃત્યુ થશે, જેથી અકાળે પણ અમારા બંનેનું મૃત્યું નીપજશે; તો ભલે મુનિના ક્રોધથી મને દુઃખ પ્રાપ્ત થાઓ, પણ તેણીને (મને) કંઈપણ દુઃખ ન થાઓ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે મને જણાવ્યું કે-“ તારા આગ્રહથી હું અમૃત કુંડ કે ઝેરના કુંડમાં પણ અંપાપાત કરું. આ કાર્ય કરવાથી તું દુઃખમાં પડશે. પાછળથી તું મને કહીશ કે-પહેલાં તમે મને કેમ જણાવ્યું ન હતું ? મને તો ક્ષત એટલો જ ભય છે કે સત્ય (સ્પષ્ટ) જોલનારી જનતા કહેશે કે-આ સિંહકુમાર ડાહ્યો હોવા છતાં મૂર્ખની જેવું આચરણ કેમ કર્યું ? ડાહ્યા પુરુષનું મૃત્યુ આવા પ્રકારનું ન હોય, લોક કહેશે કે-ખરેખર સિંહે ઉચિત કાર્ય કર્યું નહીં. ” ત્યારે મેં સિંહકુમારને જણાવ્યું કે-“ નામથી જ સિંહ બનેલા તમને ભય ક્યાંથી હોય ? ” આ પ્રમાણે મારા વચનને નહીં સહન કરતાં સિંહકુમારે ક્રાળ ભરીને એક પુષ્પ લઈ લીધું. તપસ્વીએ આ પ્રમાણે જોઈને કહ્યું કે-“ હે પુરુષાધમ ! મારા ઈષ્ટ દેવની પૂજાને યોગ્ય પુષ્પને તેં સ્ત્રીને માટે કેમ ગ્રહણ કર્યું ? માટે મારા તપના પ્રભાવથી તું સિંહ હોવા છતાં હરણ બની જા. ” મારી આવા પ્રકારની દુશ્ચેષ્ટાને લીધે સિંહકુમાર તરત જ મૃગ બની ગયો. તે દિવસે થયેલા દુઃખના સ્મરણથી હું કોઈની પાસે મારું દુઃખ કહી શકતી નથી. ”

રાજા ભુવનભાનુ પણ આ વૃત્તાંત સાંભળીને ગળગળો બની ગયો. વિદ્વાન પુરુષો ખરેખર સાચું જ કહે છે કે-ઉત્તમ પુરુષોને આ વસ્તુ સ્વાભાવિક જ સિદ્ધ હોય છે કે-તેઓ પારકાના દુઃખે દુઃખી બને છે અને પોતાના દુઃખમાં ધૈર્ય ધારણ કરે છે, પણ ભુવનભાનુ રાજાથી આશ્વાસન અપાયેલ શૃંગારમંજરી એકધારા અશ્રુપ્રવાહથી પૃથ્વીને સિંચીને ફરી કહેવા લાગી કે-“ તાપસે મને જણાવ્યું કે-તારા સ્વામીના (મૃગરૂપે) દર્શન સિવાય તું તેની સાથે વાણીથી પણ વિષયમુખ ભોગવી શકીશ નહીં. ” ત્યારે મેં વિચાર્યું કે-“ વિધાતાએ મારી દુષ્ટ ચેષ્ટાને ઉચિત ફળ આપ્યું છે. મને મારા સ્વામી તરફથી નિષેધ કરવામાં આવેલ છતાં પણ મેં તેમના

કથન પર શ્રદ્ધા ન રાખી. હે દૈવ ! તો જેવી રીતે મારા સ્વામીને મૃગ બનાવ્યો તેવી રીતે મને પણ મૃગી બનાવ જેથી અમે બંને સથે રહી શકીએ. તું મારા વક્તવ્યને ફેડી નાખ જેથી મારા દુઃખનો અંત આવે. હવે મારે આ દુઃખ કેવી પાસે કહેવું ? અને જેને કહેવાનું છે તે તો મૃગ બનેલ છે. જો કોઈપણ વિદ્યાધરરાજથી આ મારો સ્વામી પરાલવ પમાડાયેલો હોય તો શીઘ્ર પિતાની આગળ કહી શકાય. પેતાના શરીર પ્રત્યે પણ મમત્વ વિનાના આ તાપસલોકોનું, ઘણા જ શક્તિશાળી હોવા છતાં પણ મારા પિતા શું અનિષ્ટ (શિક્ષા) કરી શકે ? હે દૈવ ! તું અમારા પરસ્પરનાં સ્નેહસંબંધ જોવા શક્તિમાન ન થયો તેથી હે પાપીઝ ! નિષ્કારણ વેરી એવાં તે આ કાર્ય કર્યું જણાય છે. હું લોકોના ધિક્કારને કઈ રીતે સહન કરી શકીશ ? અનાય (પાપી) એવી મેં અન્ય સ્ત્રીસમૂહને પણ કલંકિત કર્યો છે. (લોકો કહેશે કે-સ્ત્રીઓ તો મૂળી જ હોય, કારણકે જો તેનામાં બુદ્ધિમત્તા હોય તો ફક્ત પુષ્પની ખાતર કોઈ પોતાના પતિને મૃગ બનાવે ખરી ?)

વળી આ હકીકત સાંભળ્યા બાદ-જાણ્યા બાદ મારા સસરા કેવી રીતે પોતાનો કાળ વ્યતીત કરશે ? સ્ત્રીને માટે આમ બન્યું (સ્ત્રીની ખાતર મારો પુત્ર મૃગ બન્યો)-એ પ્રમાણેની શરમજનક હકીકત તે કેવી રીતે સહન કરી શકશે ? સજ્જન પુરુષોને પણ સ્ત્રીઓ કલંકિત કરે છે, કારણ કે ધૂમાડાની રેખા નિર્મલ મહેલને પણ શ્યામ બનાવે છે. ખરેખર ખેદની વાત છે કે-પાપીઝ અને અધમ એવી મેં પરોપકારપરાયણ મારા સ્વામીને કેવા સંકટમાં નાખ્યા ? વળી આવી સ્થિતિમાં (તિર્યચ્છદશામાં) મારા સ્વામીને છોડીને હું પ્રાણેનો ત્યાગ કેમ કરું ? હવે તો મારે વિશેષ પ્રકારે તેમની સેવા જ કરવી જોઈએ. ખરેખર અગ્નિથી દાઝેલાને માટે અગ્નિ જ ઔષધરૂપ બને છે, એટલે આ તાપસ લોકો પાસે જ મહેરબાનીની માગણી કરું. આ પ્રમાણે વિચારીને તે લોકોની પાસે હું ગઈ અને કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! મહેરબાની કરીને મારા આ એક અપરાધને આપ સહન કરો. મને જે શિક્ષા કરવી હોય તે કરો. મારી પ્રેરણાથી જ મારા સ્વામીએ એક પુષ્પ લીધું છે, તો હે મુનિવર ! તે હકીકત આપ આપના જ્ઞાનનેત્રદ્વારા જાણો. મારા કહેવાથી જ જો આપ તેનો અપરાધ માનતા હો તો પણ તે અપરાધ માફ કરો; કારણ કે આ જગતમાં કંઈ વ્યક્તિ ભૂતને પાત્ર બનતી નથી ? તો હે પૂજ્ય ! ગરીબડી એવી મને હજી સુધી આપ કેમ તિરસ્કારી રહ્યા છો ? ”

આ પ્રમાણે મારા વચનો સાંભળ્યા બાદ ક્રોધ રહિત બનેલા મહર્ષિએ મને કહ્યું કે-“ તારી વાણીથી સંતોષ પામેલ હું જે કહીશ તે કરીશ પરંતુ ઋષિએ આપેલ શાપ કદાપિ અન્યથા થઈ શકતો નથી; છતાં પણ તારા આગ્રહથી હું એક ઉપકાર કરું છું કે-જ્યારે ભુવનભાનુ રાજ તારી નાની બહેન ભાનુશ્રીને પરણશે ત્યારે તારો સ્વામી મૂળ રૂપને પ્રાપ્ત કરશે. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને ભુવનભાનુ રાજ પણ ચક્રવર્તીપણાની પ્રાપ્તિની માફક

અત્યંત તુષ્ટ બન્યો; અને ચિત્રપટમાં રહેલ રૂપને વિશેષ પ્રકારે જોઈને બોલ્યો કે—“ત્યાર-બાદ શું થયું?”

શૃંગારમંજરી આગળ બોલી કે—“પછી હું મારા વિમાનમાં આવીને મૃગના બંને અરણ્યમાં પડીને બોલી કે—“હો સ્વામી ! મારો એક અપરાધ માફ કરો, હવે હું આવો આગ્રહ કદાપિ કરીશ નહીં અને મારા વચનથી આવા પ્રકારની સ્થિતિ થઈ એવો વિચાર પણ કદી ન કરશો.” તે મૃગ કંઈપણ બોલવાને અશક્ત હતો, છતાં પણ મસ્તક ધુણાવીને તેણે મારું કથન માન્ય કર્યું.”

પછી મેં વિચાર્યું કે—“મારા માટે હાલમાં વનવાસ એ જ ઉચિત છે. હાસ્ય કરતાં એવા કેટલા દુર્જનોને હું જવાબ આપીશ ? એમ વિચારીને હું આ મારા કીડાપર્વત પર આવીને રહી છું. મેં એકાંતમાં મારા સસરાને બધી બીના જણાવી અને સૂચના આપી કે—પૂજ્ય ! આ હકીકત તમારે મારા સાસુજીને પણ જણાવવી નહીં અને જે કોઈ પૂછે તેને જણાવવું કે—વહુના અત્યંત આગ્રહથી યુવરાજ પર્વતની ગુફામાં વિદ્યા-સાધના કરી રહ્યો છે. પુત્રની હાંસી ન થાઓ એમ વિચારીને મારા સસરાએ પણ મારું કથન સ્વીકાર્યું અને મેં પણ આવીને વેણી-બંધ કર્યો છે. (કુલીન સ્ત્રીઓ સ્વામીના વિરહમાં પોતાનો અંજોડો બાંધી રાખે છે, તેને વેણીબંધ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે પતિનો સમાગમ થાય ત્યારે તેને હસ્તે વેણીનું બંધન દૂર કરાવે છે.) મૂળ રૂપને પ્રાપ્ત થયેલ મારો સ્વામી જ મારો આ વેણીબંધ દૂર કરશે, એમ વિચારીને હું મૂળ અને કૂલ વિગેરેથી આજીવિકા ચલાવું છું.

મારા મનોરથની પૂર્તિ માટે આરાધન કરાયેલ અશ્વમુખ યજ્ઞને મેં કહ્યું કે—કોઈપણ પ્રકારે તું ભુવનભાનુ રાજને લાવી આપ પણ આજ સુધી તેણે મને કંઈપણ જવાબ આપ્યો નહીં એટલે આજ સવારના મેં જણાવ્યું કે—આજે તો જવાબ લીધા સિવાય હું તમને છોડીશ નહીં.

શૃંગારમંજરીનું આ કથન સાંભળીને, મનમાં કંઈક હસતો ભુવનભાનુ રાજ વિચારવા લાગ્યો કે—“આ શૃંગારમંજરી મને ઓળખતી નથી. પૂર્વે યજ્ઞે પણ મને આ હકીકત જણાવી હતી.”

બાદ શૃંગારમંજરી આગળ બોલવા લાગી કે—યજ્ઞરાજ તે રાજને લાવશે કે કેમ ? તે બાબતમાં શંકા છે. કદાચ લાવશે તો તેના દર્શન થશે કે કેમ ? તે બાબત શંકા છે. અને દર્શન થશે તો તે મારી બહેન ભાનુશ્રીને પરણશે કે કેમ ? મારી બહેન ભાનુશ્રી યૌવનવતી હોવા છતાં પુરુષના નામ માત્રને પણ સહન કરી શકતી નથી, તેથી મને આ બધી વસ્તુઓ શંકાસ્પદ લાગે છે. ત્યારે પોતાના હાસ્યને કંઈક પ્રયત્નપૂર્વક રોકીને રાજાએ શૃંગારમંજરીને કહ્યું કે—“હું નિમિત્તના જ્ઞાનથી બાણું છું કે—તે રાજ આવશે અને તારું કાર્ય સિદ્ધ થશે, માટે

તું ખેદ ન કર.” એટલે શકુનની ગાંઠ બાંધીને શૃંગારમંજરી બોલી કે-અમૃત જેવી શીતળ તમારી વાણીવડે મારા અંગે જરેખર શીત બન્યા છે અર્થાત્ મને જરેખર શાંતિ થઈ છે. વળી પહેલેથી જ મારું ડાબું નેત્ર ફરક્યું હતું. જો તમે મારી પ્રાર્થનાનો ભંગ ન કરો તો હું તમને કંઈક કહેવા માગું છું. આપ તત્કષણે જ (પ્રહાર) ઘાતને અટકાવનારું ઔષધરૂપી આ વલય(કડું) ગ્રહણ કરો.” રાજાએ પણ તેની સૌજન્યતાને કારણે મહાપ્રભાવવાળું તે કડું ગ્રહણ કર્યું.

રાજાએ પૂછ્યું કે-મૃગ બનેલ તારો સ્વામી ક્યાં છે ? ત્યારે તેણીએ હરણી-ઓના સમૂહમાં રહેલા અને જોકેલા તે મૃગને બતાવ્યો. તે મૃગને જોઈને રાજા મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે-વિચિત્ર ધુધરીઓથી શોભતો આ મૃગ મને લલચાવવાને માટે જ યજ્ઞે પૂર્વે બતાવ્યો હતો, તે જ જણાય છે. પછી રાજાએ શૃંગારમંજરીને પૂછ્યું કે-તમે કયા પ્રકારના વિનોદથી તમારો સમય પસાર કરો છો ? એટલે તેણીએ જણાવ્યું કે-વીણાના ધ્વનિ યુક્ત સુંદર સંગીતથી સમય પસાર કરું છું, જે મૃગને અત્યંત પ્રિય છે. પછી રાજા બોલ્યો કે-કર્મનું ફળ મહાબળવાન છે, જેણે વિદ્યાધર જેવાને પણ પોતાનું રમકડું બનાવ્યું-પશુ બનાવ્યો.

બાદ રનેહને લીધે સૂર્ય ભગવાન પશ્ચિમ તિશામાં અત્યંત દૂર ગયે છતાં અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત થવા લાગ્યો ત્યારે સંધ્યાકર્મ કરેલ રાજા પણ, રાત્રિને વિષે ભાતુશ્રીને જોઈ રહ્યો હોય તેમ અત્યંત નિદ્રાળુ બન્યા બાદ શય્યામાં જઈને સૂતો.

આ સર્ગમાં ભુવનભાતુ રાજાનું અપહરણ, અને તેની સમક્ષ તાપસી, યજ્ઞ, વિદ્યાધરી શૃંગારમંજરીએ કહેલ કથા વર્ણવવામાં આવી છે.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતના ત્રણ ભવ પૈકી પ્રથમ ભવના વર્ણનરૂપ પહેલો
સર્ગ સમાપ્ત.

પ્રાતઃકાળે શૃંગારમંજરીની રજા લઈને ભુવનભાનુ રાજા ચાલી નીકળ્યો એટલે તેણી પણ થોડે સુધી તેની પાછળ જઈને, તેની રજા લઈને પાછી ફરી. બાદ તેણી વિચારવા લાગી કે-કામધેનુ, કંઈપણ ને ચિંતામણિ રત્ન સમાન આ કોઈ પુરુષ, પોતાની જાતને બતાવીને મારા પાપોદયને કારણે આટલો ગયો. આ પ્રમાણે ક્ષણમાત્ર વિચારમગ્ન બનીને તેણી યક્ષ પાસે આવી અને તેને નમીને, પૂછને કહ્યું કે-“ મારું ઈચ્છિત આપ કેમ કરતા નથી ? ” ત્યારે આકાશવાણી થઈ કે-“ હે સુંદરી ! ગઈ કાલે જ તારી પાસે ભુવનભાનુ રાજા આવ્યા હતા. ” શૃંગારમંજરીએ તે કથન સાંભળી શીઘ્ર પશ્ચાત્તાપપૂર્વક કહ્યું કે-“ પુણ્યહીન મેં તેમનો કંઈપણ ઉચિત સત્કાર કર્યો નહીં, તેમનું નામ-કામ કંઈપણ પૂછ્યું નહીં અને જતા એવા તેમને મેં આજે શેક્યા પણ નહીં. અન્યોક્તિદ્વારા તેમણે પોતાની જાત જણાવી ખરી છતાં અજ્ઞાન એવી હું કશું જાણી શકીજ નહીં. “ નિધાન (ધનભંડાર) નજીક હોવા છતાં પુણ્યહીનને દૂર જ જણાય છે. ” હે કૃપાના સાગર રાજવી ! તમે મને સત્ય હર્ષિત કેમ ન કહી ? બીજનું ચેરી લેનાર વિધિએ મને પણ લૂંટી લીધી છે. હે સક્ષરાજ ! તમે પણ મને કેમ ન કહ્યું ? તમે મારી ઉપેક્ષા કેમ કરી ? ”

આ પ્રમાણે દીર્ઘ સમય સુધી વિલાપ કરીને, પશ્ચાત્તાપ યુક્ત તેણી પોતાના સ્થાને આવી અને વિચારવા લાગી કે-“ હું મારી બહેન ભાનુશ્રીને ભુવનભાનુ રાજાનું યથાસ્થિત રૂપ જણાવીશ. ” તેવામાં ઉત્કંઠિત બનેલ ભાનુશ્રી પોતે જ ત્યાં આવી પહોંચી. બાદ પ્રણામ કરીને, લાંબા સમયે મળેલ ભાનુશ્રીને સ્નેહપૂર્વક આલિંગન આપીને, પોતાના બોજામાં બેસારીને સમાચાર પૂછ્યા ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે-“ પિતાજી, ભાઈ વિગેરે મનમાં છે, ક્ષત તારું અદર્શન જ ચિંતાકારક છે, જેથી માતા ખેદ પામી રહી છે. વિવાહને લાયક મને બેઠને તેમજ પુરુષજાત પ્રત્યે મારો દ્રેષ જાણીને પિતાજીએ એક નૈમિત્તિકને પૂછ્યું કે-“ મારી પુત્રીનો કોણુ ઉત્તમ વર બનશે ? ” ત્યારે નિમિત્તિયાએ વિચારીને જણાવ્યું કે-“ તમારી કન્યાનો પતિ ભુવનભાનુ રાજા થશે અને લગ્નોત્સવ બાદ તે રાજા ચક્રવર્તીપણાને પ્રાપ્ત કરશે. ” ત્યારે સંતોષ પામેલ પિતાજીએ સુવર્ણાદિથી તે નૈમિત્તિકનો સત્કાર કર્યો.

નૈમિત્તિકને વિસર્જન કર્યા બાદ પિતાજી મંત્રીઓ સાથે વિચારણા કરવા લાગ્યા કે તે ભુવનભાનુ રાજને કઈ રીતે અહીં લાવી શકાય ? પિતાએ તે પ્રમાણે પૂછતાં એક મંત્રી બોલ્યો કે-“ હસ્તીનું રૂપ કરીને તેનું સૂઅપૂર્વક હરણુ કરાય. ” ત્યારે બીજો મંત્રી બોલ્યો કે-“ આ પ્રમાણે હરણુ કરાયેલ રાજવી હસ્તીને જ મારી નાખે, માટે મહેલની અગાશીમાં સૂતેલા તેમને વિદ્યાધરદ્વારા લઇ આવવો. ” બાદ પિતાએ **પવનગતિ** નામના વિદ્યાધરને તે કાર્ય માટે મોકલ્યો, પરંતુ તે અંબવાણો બનીને પાછો આવ્યો ત્યારે પિતાએ કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે- “ હે સ્વામિન્ ! ગુપ્ત રૂપવાળા મેં તે નગરીને કાંતિ રહિત જોઈને, કોઈએક પુરુષને તેનું કારણ પૂછ્યું. તે પુરુષે મને જણાવ્યું કે-ગઈ કાલે કોઈ એક માયાવીએ રાજ આગળ મૃગ બતાવીને શ્રેષ્ઠ અશ્વનું રૂપ ધારણ કરીને, અમારા પાપોદયને કારણે, અમારા રાજને હરી લીધા છે. અશ્વ પર બેઠેલા અને આશ્ચર્ય પામેલા સૈનિકોએ આ જ સ્થળે તેમને અશ્વ પર બેઠેલા જોયા હતા. હવે તેમની વિના સમસ્ત જનસમૂહ દુઃખ-સાગરમાં ડૂબી ગયો છે. ” આ પ્રમાણે તે પવનગતિની હકીકત સાંભળ્યા બાદ પિતાએ દુઃખપૂર્વક કહ્યું કે-“ શું ત્યારે નિમિત્તયાની વાણી નિષ્ફળ થશે ? ના, એમ તો નહીં જ થાય કારણ કે ગઈ કાલે જ દિવ્ય વાણીએ ભાનુશ્રી સંબંધી જણાવ્યું હતું કે-જે કોઈ ભાનુશ્રીને પરણશે તે ચક્રી થશે. બાદ પિતાએ ભુવનભાનુ રાજને જોવા માટે ચારે બાજુ વિદ્યાધરોને મોકલ્યા છે. ”

આ પ્રમાણે ભાનુશ્રીએ હકીકત જણાવી એટલે શૃંગારમંજરીએ વિચાર્યું કે-જો પિતા તેમની શોધ કરાવે તો મારા મનની ચિંતાનો ભાર ઊતરી જાય. આ પ્રમાણે માનસિક વિચાર કરીને તેણીએ ભાનુશ્રીને કહ્યું કે-“ હું તારી સમક્ષ કંઈ કહેવા ઇચ્છું છું કે અખંડ ભાગ્યશાળી તારા તે સ્વામી ગઈ કાલે અહીં આવ્યા હતા. તેના દેહનું લાવણ્ય ઘડાઓની માફક જ ગ્રહણ થઈ શકે. (ઘડો જલદી ભરાઈ જાય અને તેમાં વસ્તુ રહી શકે-તેની માફક આ રાજનું એટલું બધું તો લાવણ્ય છે કે તેના તો ઘડા જ ભરાય.) વળી તેમનું દર્શનરૂપી અમૃત નેત્રને શાંતિ આપનાર છે. અનેક રાજ્યોનો પરાભવ કરનાર ભુવનભાનુ રાજને જોઈને, જેણે માત્ર જો જ પર્વત(ઉદયાચળ ને અસ્તાચળ)ને પરાભવ પમાડ્યા છે તેવો સૂર્ય દુઃખી બનીને તાપને વહન કરી રહ્યો છે અર્થાત્ આ રાજવી સૂર્ય કરતાં પણ તેજસ્વી ને સામર્થ્યવાન છે. ”

શૃંગારમંજરીના વૃત્તાંતથી ભાનુશ્રી ભુવનભાનુ રાજનું વારંવાર સ્મરણ કરવા લાગી. વળી ઘણા સમય સુધી તિરસ્કાર કરાયેલા કામદેવે કોથે ભરાઈને તેણીને પોતાના બાણોથી વીંધી અર્થાત્ તેણી કામવિદૂવળ બની. વળી તેણી વિચારવા લાગી કે-તે પૃથ્વીને હું ખરેખર ધન્ય માનું છું કે જે રાજથી કદિ વિખૂટી પડતી જ નથી કારણ કે ગમે તે સ્થળે જતાં તે તો રાજની સાથે ને સાથે જ રહે છે. તે રાજનું નામ સાંભળવાથી મારા બંને કાન તો સફળ થયા પરંતુ તેનું દર્શન કરવાથી મારા બંને નેત્રો ક્યારે સફળ થશે ? ”

પછી શૃંગારમંજરીને તેણીએ પૂછ્યું કે-“ હે બહેન ! તે અહીં શા માટે આવ્યા હતા ? ” એટલે શૃંગારમંજરીએ યક્ષ સંબંધી સમગ્ર વૃત્તાંત તેણીને જણાવ્યો. આ પ્રમાણે હકીકત સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલ ભાનુશ્રી પોતાના નગર તરફ ચાલી ગઈ. અશ્લીષ કાંતિવાળો સૂર્યપ્રકાશ પણ આકાશના મધ્ય ભાગમાં આવી પહોંચ્યો અર્થાત્ મધ્યાહ્ન થયો.

આ બાળુ જતાં એવા ભુવનભાનુ રાજાએ, સારસ પક્ષીઓના ધ્વનિથી સ્વાગત કરતી હોય તેવી એક નદીને શીઘ્ર જોઈ. તે નદીના કિનારાની નજીકની કુંજમાં તેણે હાર, કુંડલ અને બાળુબંધથી શોભિત તેમજ રૂપમાં કામદેવ સમાન કોઈ એક પુરુષ જોયો. તે પુરુષ મૂર્છાને લીધે મીચેલને ત્રવાળો, અર્ધ ઓવા છેઢાવાને કારણે પીડિત, ક્રોધને લીધે હોડને ડસતો અને શત્રુ તરફ ઊગામેલી તલવારવાળો હતો. પછી કંઈક વિચારીને, તેની પાસે આવીને રાજાએ તેને ઔષધી-વલયના જળથી સિંચન કર્યું એટલે બાળુ સૂઈને ઊઠતો હોય તેમ હાથમાં ખડ્ગ લઈને તે બોલ્યો-અરે વિદ્યાધરાધમ ! તું મારી પ્રિયાને લઈને ક્યાં જાય છે ? એ પ્રમાણે પૂર્વના આવેશને વશ બનીને બોલતો તે ઊભો થઈ ગયો, પરંતુ પોતાની સમક્ષ રાજાને જોઈને, લજ્જિત બનીને, નમસ્કાર કરીને બોલ્યો કે- ‘ હે પુરુષશ્રેષ્ઠ ! જીવિતદાન આપવાથી, સેવકની માફક, આપે મને ખરીદી લીધો છે. પ્રથમથી જ ઉપકાર કરનાર તમારો હું પ્રાણીથી પણ બઢલો વાળી શકું તેમ નથી, કારણ કે મૃત્યુ પામેલ મને તમે જ સજીવન કરેલ છે. ” ત્યારે રાજાએ વળતો જવાબ આપ્યો કે-“ જ્યારે હું તારી પત્નીને પાછી લાવી આપું ત્યારે જ મારો કરેલો ઉપકાર સાર્થક ગણાશે. ” એટલે તે વિદ્યાધર પુરુષ વિચારવા લાગ્યો કે-આ કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિ નથી. પૂજવા લાયક પુરુષોથી પણ માન્ય વ્યક્તિ છે, કારણ કે મનોરથથી ઉત્તમપણું કે અધમપણું જણાઈ આવે છે. કોઈએક પુરુષ પારકી સ્ત્રીને હરી જાય છે, હું તેની રક્ષા કરવાને સમર્થ નથી, તે સ્ત્રીને પાછી લાવવાની ચિંતા કરવાવાળો આ ઉત્તમ પુરુષ ખરેખર દુઃખી થઈ રહ્યો છે.

બાદ રાજાએ તેને જણાવ્યું કે-“ તું તારું વૃત્તાંત કહે જેથી આ સંબંધમાં ઉપાય કરી શકાય. ” એટલે તે પુરુષ બોલ્યો કે-“ આપે ઠીક આદેશ કર્યો કારણ કે હંમેશાં લક્ષ તાકીને જ બાણ છોડાય છે. હું હવે આપને મારું વૃત્તાંત સંભળાવું છું. ”

લક્ષ્મીપુર નામના નગરમાં મકરકેતુ નામનો રાજા છે, તેનો હું મકરધ્વજ નામનો મોટો પુત્ર છું. મારા પિતાએ જયપુર નામના નગરમાં જયશેખર રાજા પાસે તેની રતિસુંદરી નામની કન્યાની માગણી કરવા દૂતને મોકલ્યો. પ્રતિહારીથી સૂચવાયેલ તે દૂત રાજસભામાં પ્રવેશ કરીને જયશેખર રાજાને નમીને અસન પર બેઠો એટલે તેને રાજાએ પૂછ્યું કે-મકરકેતુ રાજા કુશળ છે ને ? દૂતે જવાબ આપ્યો કે-જેની તમારી સાથે મિત્રાચારી વધી રહી છે તેને કુશળ જ હોય.

હવે માફ એક કાર્ય આપ સાંભળો. અમારા રાજાના મોટા પુત્ર મકરંધવજને યોગ્ય તમારી પુત્રી રતિસુંદરી છે તો હે સ્વામિન્ ! તે તેને આપો. એટલે જયશેખરે જણાવ્યું કે-કન્યાનુ એ કુળ છે કે-તેનાથી સ્વજનપાત્રું (સંબંધીપાત્રું) પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આ સંબંધથી અમે ખુશી થયા છીએ. તું તારા રાજાને જઈ જણાવ. ” આ પ્રમાણે તે દૂતને જણાવીને તેનું સન્માન કરીને વિદાય કર્યા બાદ પ્રતિહારીએ પુનઃ આવીને જણાવ્યું કે-“ હે રાજા ! રત્નચૂડ વિદ્યાધરનો દૂત આવેલ ’ છે. જયશેખરના આદેશથી પ્રતિહારદ્વારા પ્રવેશ કરાયેલ તે દૂતે નમીને રાજાને વિજ્ઞાપિ કરી કે-આપની પુત્રી રતિસુંદરી અમારા રાજાના પુત્ર મણિચૂડને આપો એટલે ‘ રત્નચૂડ પણ મહાન્ રાજા છે ’ એમ વિચારીને જયશેખર રાજાએ દાક્ષિણ્યતાથી તેનું વચન માન્ય રાખ્યું અને ફક્ત વચન માત્રથી તેનું સન્માન કરીને વિદાય કર્યો.

પછી જયશેખર રાજા વિચારવા લાગ્યો કે-રત્નચૂડ સાથે અવશ્ય યુદ્ધ થશે તો આ સંબંધમાં હવે મારે શું કરવું ? આ પ્રમાણે જેટલામાં તે વિચારી રહેલ છે તેટલામાં રતિસુંદરી પણ ત્યાં આવી પહોંચી પણ રાજાએ તેને જોઈ પણ નહીં તેમજ બોલાવી પણ નહીં. ત્યારે રતિસુંદરીએ પૂછ્યું કે-હે પિતા ! તમે કેમ ચિંતામગ્ન બન્યા છો ? મને તેનું કારણ જણાવો. રાજાએ તેણીને સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યું એટલે રતિસુંદરીએ જવાબ આપ્યો કે-“આ સંબંધમાં ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. હું પોતે જ આ બાબતમાં સર્વ સુંદર કરીશ.” એટલે સંતુષ્ટ બનેલા જયશેખરે પુત્રીને વિદાય આપી.

પછી રતિસુંદરીએ ભવિતવ્યતા નામની સત્યવાદિની દેવીની આરાધના કરી. હમેશની પૂજાથી તુષ્ટ બનેલ દેવી પ્રત્યક્ષ થઈને બોલી કે-હું તારું શું પ્રિય કરું ? રતિસુંદરીએ પૂછ્યું કે મારો વર કોણ થશે ? દેવીએ જવાબ આપ્યો કે-મકરંધવજ. જે કોઈ તમને આ સંબંધમાં પૂછે ત્યારે તમારે આ પ્રમાણે જ કહેવું. દેવીએ પણ તે હકીકત કબૂલ રાખી અને અંતર્યામી થઈ ગઈ. રતિસુંદરી હર્ષિત બનીને ઘરે ગઈ.

કાળક્રમે હું તેમજ મણિચૂડ બંને જયપુરમાં આવ્યા. જયશેખર રાજાએ અમારા બંનેનો ઉચિત સત્કાર કર્યો. રતિસુંદરી મારા પ્રતિ વિશેષ પ્રેમભાવ બતાવતી હતી. રાજા અન્ય વ્યક્તિદ્વારા વ્યવહાર ચલાવે છે એટલે મેં વિચાર્યું કે-અવશ્ય જયશેખર રાજા મને પોતાની પુત્રી પરણાવશે. પછી રાજાએ અમારા બંને પાસે પોતાના બે પ્રધાનો મોકલ્યા. તેઓએ અમને જણાવ્યું કે-તમારા બંને પૈકી ગમે તે એકને કન્યા અપાય તો બીજો અમારો શત્રુ થશે, માટે ભવિતવ્યતા નામની સત્યવાદી દેવી છે, તો તમારા બંનેએ તે જે કહે તે વચન કબૂલ કરવું. આ વાત અમો બંનેએ કબૂલ રાખી ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે-ભલે, તે પ્રમાણે કરો. પછી તે પ્રધાનોએ જણાવ્યું કે-એક અમારો પ્રધાન અને એક તમારો પ્રધાન એ પ્રમાણે મંદિરમાં રાત્રિને વિશે રહેશે અને દેવીની પૂજા કરશે.

આ પ્રમાણે સ્વીકારીને, તેઓ બંને પ્રધાનોનું સન્માન કરીને રાત્રિએ રાજના બે પ્રધાનો-
ને અને અમારા એક-એક પ્રધાનને મોકલવામાં આવ્યા. તે દેવીમંદિરમાં ઉત્તમ પ્રકારે પૂજા
કરીને પ્રધાનોએ હાથ જોડીને પૂછ્યું કે-રતિસુંદરીનો વર કોણ થશે ? દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈને
કહ્યું કે-રતિસુંદરીનો પતિ મકરધ્વજ થશે. પ્રાતઃકાળમાં તે તે પ્રધાનોએ પોતપોતાના સ્વામી-
ને તે હકીકત જણાવી.

દિવસે ચંદ્રના પ્રકાશની માફક રત્નચૂડ કાંતિરહિત બન્યો. તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો
કે-“લોકો મને પુણ્યહીન કહેશે. મિત્રોના સમૂહને તેમજ પિતાને લજ્જાળુ એવો હું મુજ કઈ
રીતે બતાવી શકીશ ? ખરેખર ખેદની વાત છે કે-આ કેવું થયું ? યુક્તિદ્વારા કરાયેલ આ
કાર્ય માટે મારે હવે સંગ્રામ કરવો પડતો નથી. જો કદાચ હું યુદ્ધ કરું તો લોકો મને ઈર્ષ્યાળુ
કહેશે. અવસર આવ્યે હું મકરધ્વજને અમત્કાર બતાવીશ.” આ પ્રમાણે તે વિચાર કરી રહ્યો
હતો તેટલામાં તેની પાસે જયશેખરના મંત્રીઓ આવી પહોંચ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે-આ
બાબતમાં આપે ખિન્નતા કરવી નહીં. આ સંબંધમાં અમારો કોઈપણ પ્રકારનો અપરાધ
નથી. આપે તો મધ્યસ્થ રહીને મહોત્સવ કરાવવો જોઈએ. આ પ્રમાણે રત્નચૂડે કબૂલ
કરવાથી તેઓ મારી પાસે આવ્યા. પછી મહોત્સવપૂર્વક લગ્ન-સમારંભ થયો અને હું
કેટલાક દિવસ તે સ્થળે રોકાયો.

એકદા જેવામાં હું મારી પ્રિયા સાથે વનલક્ષ્મી(શેલા) જોતા હતા તેવામાં તેણે
આવીને મને શુભ પ્રહાર કર્યો. તેના પ્રત્યે સામે પ્રહાર કરવાને અશકત બનેલ તેમજ વેદ-
નાથી ખીડા પામેલ મેં હરણ કરાતી મારી પ્રિયાની કરુણ વાણી સાંભળી. તેના પ્રહાર મને
જેટલી ખીડા નથી કરતો કે જેટલી રતિસુંદરીની કરુણ વાણી મને ખીડા ઉપજાવી રહેલ છે.
વિલાપ કરતી બીજું કોઈપણ વ્યક્તિ જોઈ શકાતી નથી, તો પ્રિયજનનો વિલાપ તો કેમ
સાંભળ્યો જાય ? મારો તો નિશ્ચય છે કે રતિસુંદરી અન્ય મનવાળી બનશે નહીં. રાહુથી
ગ્રહણ કરાવા છતાં ચંદ્રની કલા પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરતી નથી. મેં મારો વૃત્તાંત આપને
જણાવ્યો, તો આ સંબંધમાં આપ ઉચિત કરો. આપ વિદ્યાઓ ગ્રહણ કરો જેથી મણિચૂડ
આપ સાથે યુદ્ધ કરવા અસમર્થ બને.

પછી ભુવનભાનુ રાજવીએ મકરધ્વજ પાસેથી વિદ્યાઓ ગ્રહણ કરી. મકરધ્વજે વિશેષમાં
રાજાને જણાવ્યું કે-શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની ભક્તિથી આ વિદ્યાઓ સિદ્ધ થાય
છે તો આપને શ્રી તીર્થંકર ભગવંત દેખાડું જેને પોતાના નિર્મળ અંતઃકરણમાં સ્થા-
પન કરીને વિદ્યાધરે ક્ષણ માત્રમાં વિદ્યા સાધે છે. આ પ્રમાણે સૂચવીને મકરધ્વજ ભુવનભાનુ
રાજાને વનમાં રહેલા, અમૃત જેવા ઉજ્જવળ અને સુવર્ણકુંભ તથા ધ્વજથી યુક્ત જિનમંદિર-
માં લઈ ગયો. તે શ્રી જિનમંદિરના મધ્ય ભાગમાં કાંતિવડે ચંદ્રકાન્ત મણિ સરળી, સુકૃતને
બહન કરનારી તેમજ સમગ્ર પાપનો નાશ કરનારી ભગવંતની પ્રતિમા દેખાડી. ચંદ્રના બિંબ

સરખી તે પ્રતિમાને જોઈને રાજના નેત્રરૂપી જાંને પોયણા ક્ષણમાત્રમાં વિકસ્વર થયા. બાદ નજીકમાં રહેલા સરોવરમાંથી અત્યંત સુગંધીવાળા કમળો લાવીને રાજાએ પરમાત્માની પૂજા કરી અને પરમાત્માની સ્તુતિ કરી કે પૃથ્વીના ભૂષણ, સરોવર સરખા હે પરમાત્મન્ ! ભવજ્વલણથી થતા શ્રમરૂપી તૃષ્ણાને આપ દૂર કરો. આ પ્રમાણે કુરુદાયભૂષણ પરમાત્માની સ્તુતિ કરીને ભુવનભાનુ રાજાએ પ્રાર્થના કરી કે-હે સ્વામિન્ ! આપ પ્રસન્ન થાઓ, જેથી મારી વિદ્યાઓ જલદી સિદ્ધ થાય.

બાદ પોતે મકરધ્વજ (કામદેવ) યુક્ત હોવા છતાં કામવાસનાથી રહિત બનીને ભુવનભાનુ રાજાએ એકાગ્ર મનથી વિધિપૂર્વક વિદ્યાઓની સાધના કરી. ભયભીત બતાવતી વ્યક્તિઓથી પણ નહીં ડરતા અને મકરધ્વજને ઉત્તરસાધક રાખતા પુણ્યશાળી રાજાએ અદ્ય સમયમાં જ વિદ્યાઓ સાધી લીધી. તે સમયે આકાશમાં પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ, દુહાંસીનો ધ્વનિ થવા લાગ્યો, “જય જય” એવો શબ્દ થયો અને આમરો વર્ષાવા લાગ્યા. તત્કાળ વિદ્યાસિદ્ધિને જોઈને મકરધ્વજ વિદ્યાધરે રાજાને પૂછ્યું કે-“પુરુષશ્રેષ્ઠ ! તમે કોણ છો ? તે મને મહેરબાની કરીને કહો. જ્યારે રાજાએ પોતાનું સમગ્ર વૃત્તાંત જણાવ્યું એટલે મકરધ્વજ બોલ્યો કે-તમે મને પ્રાણહાન આપ્યું એટલે હું માનું છું કે-મારું પુણ્ય હજી જાગૃત છે.

વિશેષમાં મકરધ્વજે જણાવ્યું કે-ભાનુશ્રી નામની પોતાની પુત્રીના પાણિયહણને માટે આપને શોધવા માટે વિદ્યાધરેશ કનકરથે વિદ્યાધરેને પૃથ્વીપીઠ પર મોકલ્યા છે; પરંતુ હાલમાં કનકરથ તમને ખાસ કરીને મળવાને ઇચ્છે છે કારણ કે શ્રીપુરનગરનો સ્વામી, વિદ્યાને ભુજાબળથી ગર્વીષ્ઠ શ્રીકંઠ નામના વિદ્યાધરચકવર્ત્તીએ ભાનુશ્રીનું અહ્ભુત રૂપ સાંભળીને તેની ચાચના કરવા માટે પ્રધાન પુરુષોને મોકલ્યા છે. માગણી કરતાં તે પ્રધાનપુરુષોને કનકરથે જણાવ્યું કે-હું વિચારીને જણાવીશ. બાદ તેઓનું સન્માન કરીને વિદાય કર્યાં.

પછી કનકરથે પોતાની પુત્રી ભાનુશ્રીને પૂછવાથી તેણીએ જણાવ્યું કે-હે પિતાજી ! આપ શું પૂછો છો ? નૈમિત્તિકનું વચન શું આપ ભૂલી ગયા ? તેનું વચન કદાપિ નિષ્ફળ નીવડે જ નહીં. પુત્રીની ઇચ્છા જાણીને કનકરથે ચાર દિશામાં ખેંચરોને મોકલી હુકમ કર્યો કે ભુવનભાનુ રાજાને જલદી લાવો. આવું અનુપમ કન્યારત્ન તે રાજાને સોંપવા બાદ આપણી રાજકાર્યને ભુલાવનારી ચિંતા દૂર થાય.

આ બાબત નિમિત્તિયાનું વચન જાણીને શ્રીકંઠ ચક્રીએ આદરપૂર્વક ભાનુશ્રીની માગણી કરી, અને પોતાના બળથી ગર્વીષ્ઠ બનેલા તેણે બહાર કહ્યું કે-મને પરણવાની ઇચ્છાવાળો જાણ્યા બાદ, અત્યંત ઉત્કંઠાવાળો બીજો કોણ પુરુષ ભાનુશ્રીને પરણવાની ઇચ્છા ધરાવશે કે જેને મરવાની ઇચ્છા હોય તે જ વ્યક્તિ ભાનુશ્રીને (મારા સિવાય) આહી શકે. જેમ દિવસ અંધકારને નષ્ટ કરનાર તેમજ પ્રતાપી સૂર્યને ઇચ્છે તેમ ભાનુશ્રીના પિતા તો તમને એકને જ વર તરીકે ઇચ્છી રહ્યા છે. કનકરથ વિદ્યાધર મારા પિતાની પરંપરાથી

આવેલા સ્વામી છે. હું તમારા આગમનની તેમને વધામણી આપું.”

ત્યારે હર્ષ પામેલા રાજાએ તેને જણાવ્યું કે—“ પહેલાં હું તને તારી પત્ની રતિસુંદરી મેળવી આપું, પછી તું મારી આગમનની હકીકત જણાવજે. અત્યારે જણાવવાથી તારા કાર્યમાં વિઘ્ન થશે. પોતાના કાર્યમાં કાળક્ષેપ કરવો ઉચિત નથી. જો કે તું કહે છે તે વસ્તુ બરાબર છે પણ તે સંબંધી ચિંતા કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે તે વિષયમાં વિધિ(નચીબ) પોતે જ પ્રયત્નશીલ છે. ભાનુશ્રીની પ્રાર્થના કરીને બુદ્ધિહીન શ્રીકંઠ ઇર્ષ્યાને કારણે પોતાની રાજલક્ષ્મીથી પણ ત્યજશે. તેવી ચિંતા કરવાથી શું ? પરોપકાર કરવો તે જ યોગ્ય છે.” આ પ્રમાણે રાજા બોલી રહ્યો હતો તેવામાં નજીકના આમ્રવૃક્ષ પર બેઠેલ શુકયુગલ દેખાયું.

તે સમયે પોપટીએ પોપટને પૂછ્યું કે—હે સ્વામિન્ ! દુઃખી થયેલ વ્યક્તિની જેવા તમે કેમ દેખાવ છો ?

પોપટે જવાબ આપ્યો કે—બીજાના દુઃખને લીધે.

પોપટીએ પુનઃ પૂછ્યું કે—તેનું કારણ કહો જોઈએ.

પોપટે જણાવ્યું કે—મણિનિધાન નામના કીડાપર્વત પર ઉદ્યાનમાં આવેલા મહેલમાં રહેતી રતિસુંદરી નામની કન્યાની મણિચૂડ નામનો વિદ્યાધર નીચે પ્રમાણે પ્રાર્થના કરતો સંભળાયો કે—હે પ્રિયે ! લક્ષ્મી, મારો સ્વજનવર્ગ, હું અને આ બધું તને આધીન છે તો હવે આ સમસ્ત વસ્તુનું તું ફળ લોગવ અને નમ્ર બનેલ મારા તરફ કૃપા-નજર કર. મૃત્યુ પામેલા મકરધ્વજ વિષે તું શા માટે આગ્રહ રાખે છે ? આ પ્રમાણે કહેવાયેલી તેણી બોલી કે—મકરધ્વજ અગર તો સળગતા અગ્નિ સિવાય કંઈ પણ મારે શરણભૂત નથી. આ મારા અંતઃકરણનો નિશ્ચય છે.

આ પ્રમાણે બોલતી રતિસુંદરીની રક્ષા માટે વિદ્યાધરીઓ મૂકીને મણિચૂડ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. રતિસુંદરી પણ પોતાના સ્વામી તથા સ્વજન વર્ગને વારંવાર સંભારીને રુદન કરવા લાગી. તેના રુદનથી અમારા જેવા પક્ષીઓનું ચિત્ત પણ દુઃખથી ભરાઈ ગયું. દુઃખથી પીડા પામેલી તે ખેયરીઓ પણ અત્યંત રડવા લાગી. રતિસુંદરી વિલાપ કરવા લાગી કે—

હતભાગી મારો, સ્વામી કદાચ ત્યાગ કરે પણ હે પિતા ! તમે મારી સારસંભાળ કેમ લેતા નથી. ? મેં પૂર્વભવમાં આત્માને અહિંતકર કયું પાપ કાર્ય કર્યું હશે ? જેથી મકરધ્વજનો અગ્નિ સરખો ભયંકર વિરહ મને પ્રાપ્ત થયો ? આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી તેણીને ખેયરીઓએ કોઈ પણ પ્રકારે આશ્વાસન આપ્યું. મેં ત્યાં આગળ આંખાનું ઝાડ જોયું હતું. હે પ્રિયે પોપટી ! મારા દુઃખનું આ જ કારણ છે.

આ પ્રમાણે શુકયુગલનો વાર્તાલાપ સાંભળીને રાજા દયાળુ અંતઃકરણવાળો બન્યો.

અને મકરધ્વજ પણ આ હકીકત સાંભળીને, આંસુ સાંસીને વિચારવા લાગ્યો કે-શું હું કાયર પુરુષની માફક રુદન કરું ? દુઃખમાં રુદન એ સ્ત્રીનું બળ છે, જ્યારે પુરુષને માટે તો શત્રુનો નિશ્ચય કરવો ઘટે છે, તો ત્યાં આગળ જલ્દી જઈને શત્રુનો પરાલવ કરું.

ભુવનલાલ રાજાએ જણાવ્યું કે-ખરેખર દયાળુ આ પોપટ ઉત્તમ છે. શક્તિ હોવા છતાં પ્રતીકાર નહીં કરનાર આપણી આ પક્ષની સાથે તુલના થઈ શકે તેમ નથી, અર્થાત્ આપણા કરતાં તો આ પક્ષી ઉત્તમ છે. સમય પસાર થયે રતિસુંદરી નિરાશ બની જશે, માટે આપણે વેગપૂર્વક જવું જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને બંને વિમાનદ્વારા ચાલી નીકળ્યા. તે બંનેને આવેલા જાણીને ખેચરીઓ નાશી ગઈ, અને છૂટા કેશવાળી, ક્ષીણ શરીરવાળી અને કાંતિ રહિત બનેલ રતિસુંદરી તેઓને જોઈને રડવા લાગી. વિદ્યાધર મકરધ્વજે તેણીને ઉદ્દેશીને કહ્યું ?—

હું સુંદરી ! તું વિલાપ કરવો ત્યજ દે, કારણ કે હું આવી પહોંચ્યો છું. પતિના અવાજને બરાબર સાંભળીને તેણી હર્ષપૂર્વક ઊભી થઈ ગઈ. તે સમયે વિરહથી પીડાયેલા તે બંનેને અરસપરસ જે કંઈ ભુખ થયું તે તેઓ બંનેએ પરસ્પર જાણ્યું. બીજાને તેનો અનુભવ ક્યાંથી હોય ? મકરધ્વજે તેણીને વિમાનમાં બેસારીને કહ્યું કે-આ મારા પ્રાણદાતા રાજાને તું નમસ્કાર કર. તે તારા સાસરા છે. રતિસુંદરીએ પણ ભુવનલાલ રાજાને પ્રણામ કર્યો. ભુવનલાલ રાજાએ પણ વધુ સરખી રતિસુંદરીનું નિર્મળ દષ્ટિથી સ્વાગત કર્યું.

પછી ભુવનલાલ રાજાએ પ્રતિહારીને પૂછ્યું કે-પરસ્પરીલંપટ તે મણિચૂડ ક્યાં ગયો ? એટલે લયલીત બનેલા પ્રતિહારીએ કહ્યું કે-રતિસુંદરીને અહીં મૂકીને તે પોતાની નગરે આદ્યો ગયો છે. આ પ્રમાણે સાંભળીને મકરધ્વજે રાજાને કહ્યું કે-શું સૂર્યની સન્મુખ આંધકાર થઈ શકે ? તમારા પ્રતાપરૂપી અગ્નિમાં મણિચૂડ પતંગિયારૂપ બની ગયો છે. રાજાએ જવાબ આપ્યો કે-તેને શિક્ષા કરવી જોઈએ. મકરધ્વજે જણાવ્યું કે-નીતિશાસ્ત્રમાં પુણ્યથી પણ યુદ્ધ કરવાનો નિષેધ કર્યો છે. માત્ર ભુદ્ધિથી જ શત્રુનો પરાલવ કરવો જોઈએ. આપણે તે કાર્ય કરી ચૂક્યા છીએ. હવે તમારે અત્યારે વિલંબ કરવો જોઈએ નહીં કારણ કે-શ્રીકંઠ લાલુશ્રીની હમેશા માગણી કર્યા કરે છે, તો સૌથી પહેલાં મારા નગરમાં આવીને મારા રાજ્યને સફળ કરો. ત્યારે દાક્ષિણ્યવાન ભુવનલાલ રાજાવી પણ તેની સાથે વિમાનમાં ચાલી નીકળ્યા.

આકાશમાર્ગે ચાલતાં તેઓ જેટલામાં તુમુલઃ ધ્વનિને સાંભળીને આગળ જુએ છે તેવામાં તૈયાર થઈને આવતાં કેઈએક સૈન્યને નિહાળ્યું એટલે રાજાએ મકરધ્વજને પૂછ્યું કે-આ શું છે ? મકરધ્વજે કહ્યું કે-વિદ્યાધરીઓના કહેવાથી તે મણિચૂડ વિદ્યાધર લડવાને માટે આવી રહ્યો જણાય છે. આ હકીકત સાંભળીને રતિસુંદરીની દષ્ટિ વિહ્વળ બની ગઈ. રાજાએ મકરધ્વજને જણાવ્યું કે-તમે બંને હવે મારી યુદ્ધકુશળતા જુઓ. તું રતિસુંદરીનું રક્ષણ

કરજે. હું તે આવતા સમય સૈન્યને પહોંચી વળીશ. મકરધ્વજે કહ્યું કે-મારા જેવો સેવક હોવા છતાં શું આપ સ્વામી યુદ્ધ કરશો, તમે તમારા સેવકની શક્તિ તો જાણો. આ પ્રમાણે બોલતાં તેણે મજબૂત કછોટો બાંધીને હાથમાં ખડ્ગ લીધું.

આ પ્રમાણે તેઓ બંને પરસ્પર વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા તેવામાં કોઈએક વિદ્યાધર વિમાનમાં આવી પહોંચ્યો અને મકરધ્વજને આલિંગન આપ્યું. રતિસુંદરીએ પણ વિનય-પૂર્વક તેના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો. આશ્ચર્ય પામેલા ભુવનભાનુ રાજાને મકરધ્વજે જણાવ્યું કે-મંગરસિંહ નામના આ વિદ્યાધર મારા મામા છે. પછી તેના મામાને મકરધ્વજે પૂછ્યું કે-આ સૈન્ય લઈને તમે કઈ તરફ જાવ છો ? શું પિતાની સીમાનું કોઈએ ઉલ્લંઘન કર્યું છે ? જવાબમાં મંગરસિંહે જણાવ્યું કે-દુઃખી થયેલા મકરકેતુ રાજાએ તારી તપાસને માટે ચારે દિશામાં સેનાને મોકલી હતી તો હે પુત્ર ! તું કહે કે તું અત્યાર સુધી ક્યાં રહ્યો હતો ? તું કેમ કાંતિહીન બન્યો છો અને સાક્ષાત્ ઇંદ્ર સરણે આ શ્રેષ્ઠ પુરુષ કોણ છે ?

મકરધ્વજે સમગ્ર વૃત્તાંત જણાવ્યો ત્યારે અત્યંત હર્ષિત બનેલા મંગરસિંહે જણાવ્યું કે-જેના ઉપકારનો બદલો ન વાળી શકાય તેવા આ પુરુષની તારે હમેશાં સેવા કરવી. એટલામાં સૈન્ય પણ આવી પહોંચ્યે છતે પોતાનાં પ્રધાન પુરુષોને મકરધ્વજે કહ્યું કે-સૌથી પ્રથમ તમારે ક્ષત્રિયોમાં મુગટ સમાન આ રાજાને પ્રણામ કરવો જોઈએ. એટલે મંત્રીઓએ સૌથી પ્રથમ રાજાને નમીને પછી બીજાઓને પ્રણામ કર્યો અને સર્વ હર્ષપૂર્વક લક્ષ્મીતિલક નગરમાં ગયા.

મકરકેતુ વિદ્યાધરે કરીને વર્ધાપન ભુવનભાનુ રાજાને જણાવ્યું કે-મહાશય ! આ સમગ્ર રાજ્ય તમારે આધીન છે. મારા નગરમાં રહીને આ સમગ્ર લક્ષ્મીને આર્થિક કરો. આ પ્રમાણે કહેવાથી ભુવનભાનુ રાજાની ત્યાં સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યા.

બાદ મકરધ્વજે કનકરથ વિદ્યાધરને ભુવનભાનુ રાજાના મેળાપની વધામણી આપી. કનકરથે પણ તેના પ્રત્યે અત્યંત પ્રસન્નતા બતાવી. આ હકીકત સાંભળીને નજીકમાં રહેલ દાસીઓએ ભાનુશ્રીને પણ વધામણી આપી. ભાનુશ્રી પણ તે દાસીઓને પારિતોષિક આપીને જાણે અમૃતથી સિંચાયેલી હોય તેવી બની. સગીઓએ તેણીને કહ્યું કે-“હે સગી ! હવે તું અમને જોતી નથી. સ્વામી ઉપર તમારે પ્રેમ કરવો જોઈએ અને અમારા પ્રત્યે પણ કંઈક પ્રેમ ધારણ કરવો જોઈએ. તારા હૃદયમાં અમને પણ કંઈક સ્થાન આપવું તેમજ મીઠ વચનથી બોલાવવી.”

પછી કનકરથથી દુરમાવાયેલ જ્યોતિષીઓએ સર્વથાહોના બળવાળું તેમજ છ વર્ગથી શુદ્ધ એવું લગ્નનતું મુદૂર્ત જોયું. પછી મકરધ્વજને ઇનામમાં દેશ આપીને, તું જલ્દી ભુવનભાનુ રાજાને લઈ આવ, એ પ્રમાણે સૂચના આપીને તેને વિદાય કર્યો. પછી કનકરથે સર્વ દિશામાં અન્ય રાજાઓને લગ્નની કુંકુમપત્રિકાઓ મોકલી અને પોતાના પરિજનવર્ગને વિવાહની સામગ્રી તૈયાર કરવા માટે આદેશ આપ્યો.

નગરીની નજીકના ઉદ્યાનમાં આવનાર રાજાઓ માટે યોગ્ય આવાસો તૈયાર કરાવ્યા અને લગ્ન સંબંધી દરેક કાર્યમાં પોતાનું ચિત્ત પરોવ્યું. ભાનુશ્રીને આપવા માટે હજારો કિંમતી આભરણો કરાવ્યા અને પાંચ વર્ણવાળા રેશમી વસ્ત્રો ખરીદ કર્યાં. રાજમાર્ગો પર દુકાનેની શોભા કરાવી અને તોરણો બંધાવ્યા તેમજ વિવાહપ્રસંગને માટે સોપારી, કપૂર, કસ્તૂરી વિગેરે પદાર્થો તૈયાર કરાવ્યા.

આ બાબતુ દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો, ચારે બાબુથી અંધકારને દૂર કરતો અને છત્રધારી ભુવનભાનુ રાજા આવી પહોંચ્યો. ભુવનભાનુ રાજાના વિમાનની ઘુઘરીઓના શ્રવણને સુખ આપનાર ધ્વનિથી દિગ્હસ્તીઓ ઊંચા કાન રાખીને લાંબા સમય સુધી સ્થિર બન્યા અર્થાત્ ઘુઘરીઓનો નાદ સાંભળવા લાગ્યા. વળી આકાશમાર્ગમાં રાજાના હસ્તીઓના ગર્જન-રવને સાંભળીને મથૂરો મેઘ-ગર્જનની બ્રાંતિથી હર્ષપૂર્વક નાચવા લાગ્યા.

કનકરથ વિદ્યાધર ભુવનભાનુ રાજાની સામે આવ્યો અને તે બંનેનો પરસ્પર સૂચ્ય અને ચંદ્ર જેવો સમાગમ થયો. પછી ચંદ્રોદય સમયે પૂર્ણિમા પ્રગટી ત્યારે અને નિર્મળ આકાશપટ તારાઓથી વ્યાપ્ત બન્યું ત્યારે શ્રેષ્ઠ કવિના કાવ્યની જેમ પદાર્થોથી ભરપૂર સુંદર મહેલમાં ભુવનભાનુ રાજા આવી પહોંચ્યા.

પછી ભુવનભાનુ અને ભાનુશ્રીના પરસ્પર દર્શને તારામૈત્રક થયું અને વાણીએ પણ પ્રેમહૂતિનું કાર્ય કર્યું. હંમેશાં એક બીજાની તરફ મોકલાવાતી વસ્તુઓવડે વસ્તુઓની જેમ, એક બીજાના ચિત્તનો પણ વિનિમય કર્યો અર્થાત્ તેઓ બંનેની પરસ્પર ગાઢ પ્રીતિ બંધાઈ. લગ્ન થવાના મધ્યના ત્રણ ચાર દિવસો, લગ્નને માટે આતુર બનેલા તેઓ બંનેને માટે વર્ષ જેવડા બન્યા.

બાદ અનેક વિદ્યાધરોના આગમનથી ઉત્સવરૂપ બનેલ, સ્વામી(મૃગ)ની આજ્ઞાથી શૃંગારમંજરી આવ્યે છતે, આકાશપટ વાજિંત્રના નાદથી પૂરાયે છતે, સંકેત માત્રથી ચારે બાબુ કાર્યો થઈ રહ્યા હતા ત્યારે, મંદિરોમાં વિશેષ પ્રકારે પૂજાવિધિ થઈ રહી હતી ત્યારે, પૂજવા લાયકનો સત્કાર કરાતો હતો ત્યારે, મંગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા ત્યારે, વિવાહને દિવસે વિવાહને યોગ્ય વસ્ત્રને ધારણ કરનાર તે બંનેનું કૃષ્ણ ને લક્ષ્મીની માફક પાણિગ્રહણ થયું.

ભાનુશ્રીની પ્રાપ્તિથી ભુવનભાનુ રાજા જાણે પોતાને ત્રણે લોકની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમ માનવા લાગ્યો. ભુવનભાનુ રાજાનો હસ્ત સ્પર્શ પ્રાપ્ત કરીને ભાનુશ્રીના નેત્રરૂપી બંને કુસુદ્ધો વિકસ્વર થયા.

આ બાબુ મૃગ બંનેલ સિંહકુમાર પણ પોતાનું મૂળ રૂપ પ્રાપ્ત કરીને ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યો, જેથી શૃંગારમંજરીને માટે આ ઉત્સવ વિશેષ મહોત્સવરૂપ બન્યો. એટલે ભુવનભાનુ રાજાએ કંઈક હાસ્ય કરીને, શૃંગારમંજરીના મુખ તરફ બેઠને કહ્યું કે- હે સિંહ ! મારા સર્વ કલ્યાણનું કારણ તું જ છે, તો હું તારો શો ઉપકાર કરું ? વિનયથી નમ્ર બંનેલ સિંહ

બાદ્યો કે-હે રાજન્ ! તમારા પ્રભાવથી હરણીયા પણ સિંહ જેવા બની બંધ છે. અકલિપત વસ્તુને આપવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન હે રાજવી ! તમારી શી રીતે સ્તુતિ કરવી ? બાદ ભાનુશ્રીને ઉદ્દેશીને તેણે જણાવ્યું કે-ભુવનભાનુ રાજાનું ચરિત્ર લોકોને અગમ્ય છે. તે સમયે કંઈક હસીને શૃંગારમંજરીએ પણ સિંહ સન્મુખ જોયું ત્યારે તેણે પણ તેને પોતાની પત્ની બાણીને કંઈક હાસ્ય કર્યું.

કનકરથે ભાનુશ્રીને શિખામણુ આપી કે-“હે પુત્રી ! તારે હમેશાં, જેમ ચંદ્રિકા ચંદ્રને અનુસરે તેમ ભુવનભાનુ રાજાને અનુસરવું અને જમાઈ ભુવનભાનુ રાજવીને પણ જણાવ્યું કે-મારી પુત્રી ભાનુશ્રીએ કદાપિ દુઃખ જોયું નથી તો તમારે તેવી રીતે વર્તવું કે જેથી હાથણી વિંધ્યાચળને યાદ ન કરે, તેમ તે પણ અમોને યાદ ન કરે. તે સ્વભાવથી જાહું બોલતી નથી, પરદૂષણને કહેતી નથી, વળી તે ઉચિતને બાણુનારી, સુશીલ, દયાળુ ને મૃદુભાષિણી છે. પાત્ર અને અપાત્રને બાણુનારી, સ્નેહીજનો પ્રત્યે પ્રીતિભાવવાળી તથા તમારા પ્રત્યે વફાદાર બનેલ મારી આ પુત્રી પ્રત્યે કદી પણ પરાંગમુખ થશે નહીં, અથવા તો નિર્મળ ગુણસમૂહવાળા તમારા પાસે તેના વધારે શું વખાણ કરવા ? કારણ કે સ્વભાવથી જ અયોગ્ય કાર્ય નહીં કરનાર તમને તે સોંપવામાં આવે છે.”

બાદ ભુવનભાનુ રાજવીએ જણાવ્યું કે-“આપ અસાધારણ સૌજન્યવાળા છો, કારણ કે ગુણહીન મને તમે સર્વથા પ્રકારે સફળી કહી રહ્યા છો. મારા પિતા સ્વર્ગવાગ્ની થવાથી બાલવયમાં જ મને રાજ્ય પ્રાપ્ત થયું તેટલા માત્રથી જ શું હું ગુણવાન બની ગયો ? સજ્જન પુરુષો પારકાના આણુ માત્ર ગુણને મેરુપર્વત સરખા બનાવે છે. સાધુ પુરુષોના નિર્મળ હૃદયથી દર્પણમાં કેાનું પ્રતિબિંબ નથી પડતું ? અર્થાત્ સંતપુરુષો તો અન્ય વ્યક્તિઓને સારી જ માને છે. હું તો મારી પોતાની બતને ગુણહીન માનું છું છતાં તમે મને સફળી માની રહ્યા છો. સમુદ્રે પોતાની પુત્રી લક્ષ્મી કૃષ્ણને આપીને તેમને ખરેખર શ્રીપતિ-લક્ષ્મીયુક્ત બનાવ્યા. તમારે તમારી પુત્રી ભાનુશ્રીની લેશ માત્ર ચિંતા ન કરવી. ઘરે આવેલ કામધેનુનો કેાણુ તિરસ્કાર કરે ? કૃત્રિમ સ્નેહ ટકતો નથી જ્યારે સ્વાભાવિક સ્નેહ રિશર હોય છે. તમારી પુત્રી પ્રત્યે મારો પૂર્વભવનો સ્નેહ જણાય છે.”

કનકરથ વિદ્યાધરે જણાવ્યું કે-“ આ કન્યારતને તમને અર્પણ કરવાથી મેં તમને રાજ્ય અર્પણ કરેલ છે; કારણ કે મારા રાજ્યમાં શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ વસ્તુ ભાનુશ્રી જ છે.” બાદ અત્યંત સંતુષ્ટ બનેલ કનકરથ વિદ્યાધરે પોતાના જમાઈ ભુવનભાનુ રાજવીને શ્રેષ્ઠ હસ્તી, અશ્વ, વિમાન અને મણિ-માણિક્યાદિ આપ્યું. બીજા રાજવીઓએ પણ ઉચિત ભેટો આપી અને પોતપોતાને ઉચિત કાર્ય કરીને તે સર્વ રાજ્યો પોતાના સ્થાને ગયા. શ્વસુરગૃહે રહીને ભુવનભાનુ રાજા સુખપૂર્વક વિનોદમાં સમય પસાર કરવા લાગ્યા. શૃંગારમંજરી પણ બાણુ પુનઃ પરણી હોય તેમ પોતાની બતને માનવા લાગી. (તેનો પતિ સિંહકુમાર જે મૃગ બની ગયો હતો તે ભાનુશ્રીના પાણિગ્રહણ મહોત્સવ પ્રસંગે ફરીને મૂળ રૂપમાં આવી ગયો.)

‘ગારમંજરી’એ હાસ્યપૂર્વક કોઈએક દિવસે ભાનુશ્રીને કહ્યું કે-“ આ તારા સ્વામી ભુવનભાનુ રાજવી જ્યોતિષ શાસ્ત્રના જાણકાર છે આ હકીકતની ખાત્રી મને કીડાપર્વત પર થયેલ છે. તે સમયે આ ભુવનભાનુ રાજવી જ ત્યાં આવી ચઢ્યા હોય તેમ મને જણાય છે. તેમણે મને જણાવેલ કે-તમારી ઇષ્ટસિદ્ધિ અદ્ય સમયમાં થશે. આ રાજવી ખરેખર ડગારા જણાય છે. તારે આવી ઋદ્ધિસિદ્ધિથી ફૂલાઈ ન જવું, કારણ કે ઘણી પત્નીવાળા આ રાજવી તને અંતઃપુરમાં રાખીને ઠગશે. ” ત્યારે કાંઈક હાસ્ય કરતાં રાજાએ શંગારમંજરીને કહ્યું કે-“ લોળી અને સરલ એવી ભાનુશ્રીને તું શા માટે કપટ-પ્રપંચ શિખવાડે છે ? તું ભલે તારા મનમાં આવે તે પ્રમાણે કહે પરંતુ ભાનુશ્રી તો કદાપિ મારા પ્રત્યે કોધ કરવાની નથી જ. તે સમયે ભાનુશ્રીએ ભૂકુટી ચઢાવીને પોતાના સ્વામીને કમળથી તાડન કયું. ” આ પ્રમાણે જાણીને શંગારમંજરીએ રાજાને જણાવ્યું કે-“ હે રાજન્ ! તમે આ પ્રમાણે અપરાધો કર્યો કરજો. ” વળી ભાનુશ્રીએ શંગારમંજરીને જણાવ્યું કે-“ પૃથ્વીપ્રિય ” એ પ્રમાણે બોલતાં તારો હું કયા પ્રકારનો ઉગ્ર દંડ કરું ? શું આ રાજાને મારા સિવાય બીજી કોઈ પત્ની છે ખરી ? હે બહેન ! તો તો તારે તેમને મહાનરેંદ્ર તરીકે સંબોધવા જોઈએ. ”

તે સમયે ભુવનભાનુ રાજાએ મસ્તક ધુણાવીને શંગારમંજરીને જણાવ્યું કે-“ તે અદ્ય સમયમાં જ ભાનુશ્રીને સારું શિક્ષણ આપી દીધું. આ કોમળાંગી જેમ મારો દંડ કરવા ઇચ્છે છે તેમ તારો પણ કરશે. ” ત્યારે શંગારમંજરીએ જણાવ્યું કે-તે બધો તમારા તેજનો જ પ્રભાવ છે. પહેલાં મેં તેણીને ઘણા પ્રકારે બોલાવવા છતાં પણ જવાબ આપ્યો ન હતો. સૂર્યના પ્રભાવથી શું ઉજ્જ્વળતા (ગરમી) દેદીપ્યમાન નથી થતી ? સ્નેહ વગર સ્ત્રીઓ અભિમ ની બનતી નથી. આપ આ કામ-રહસ્યને સ્વતઃ વિચારી ચમગ્નિ થયો. તમારે તેણીને કોઈ પણ પ્રકારે અપરાધ કરવો નહીં. ભાનુશ્રી તમારા વચન માત્રને પણ સહન કરી શકતી નથી તો તે તમારા અનેક પ્રકારના અપરાધોને કેવી રીતે સહન કરી શકશે ? ” આ પ્રમાણે પોતાની પત્ની ભાનુશ્રીનું હંમેશાં લાલન-પાલન કરતો રાજવી સમય પસાર કરતો હતો તેમજ તેની હાજરીમાં સ્વર્ગને પણ તુચ્છ ગણતો હતો.

એકદા રાજસભામાં બેઠેલા ભુવનભાનુ રાજાને દ્વારપાળે આવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-“ હે દેવ ! મકરકેતુ રાજાનો દૂત રાજદ્વારે ઊભો છે. ” ત્યારે ભુવનભાનુએ પ્રવેશ કરાવવાની આજ્ઞા આપી એટલે તેણે પ્રવેશ કરીને, દૂરથી જ રાજવીને પ્રણામ કર્યો અને રાજાએ પણ તેને અત્યંત દૂર ન બેસારતાં પોતાની નજીક બેસાડ્યો. ઉત્તમ પુરુષોએ કરેલું સન્માન માણસોનું માન વધારે છે. દેવથી અધિષ્ઠિત થયેલી પ્રતિમાને લોકો પૂજે છે. નિર્મળ દૃષ્ટિથી નિહાળતાં રાજાએ તેને પૂછ્યું કે-“ મારા મિત્ર અને તારા સ્વામી મકરકેતુ રાજવી કુશળ છે ને ? ” હોતે જણાવ્યું કે-“ તમારા સંબંધથી તેમને અધિક કુશળતા છે. ઉતાવળે પ્રયાણ કરતાં મને આપને તેડી લાવવા માટે મોકલ્યો છે. ”

ભુવનભાનુએ વિચાર્યું કે-- “ મકરકેતુનો મારા પ્રત્યે અત્યંત દ્વેષ છે. જો હું નહીં જઈ તો મેં દ્વેષ-ભંગ કર્યો ગણાશે. જો જઈ છું તો કનકરથ વિદ્યાધરને સંતાપ થશે, કારણ કે પોતાની પુત્રી-રત્નના અર્પણથી તેનો મારા પ્રત્યે દ્વેષ જમણો થયો છે. તે વિદ્યાધરાજની દ્વેષરૂપી સાંકળથી મારો દ્વેષ ગાઢ બન્યો છે; તેથી અહીંથી મારું પ્રયાણ બીજી રીતે થવું શક્ય નથી.” પછી તેમણે વિદ્યાધરપતિ કનકરથને વિનયપૂર્વક પૂછ્યું ત્યારે તેમણે વિચાર્યું કે--“ મારી પુત્રી ભાનુશ્રી અને તેના સ્વામી ભુવનભાનુ મારા નેત્રરૂપ છે. તે બંને વિના મારી સર્વ દિશાઓ અધકારમય બની જશે. આ પૃથ્વીપીઠ પર કોઈએક વસ્તુ નથી કે જે માનવીઓને ફક્ત સુખદાયક જ હોય. આ ભવમાં કે પરલવમાં સ્ત્રીઓ નૂતન વેલ સમાન છે. તે સિવાય બ્રહ્મા પણ પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવાને શક્તિમાન નથી. હું હમણું કદાચ તેઓને રોકી રાખું તો પણ કેટલાક સમય પછી તો તેઓ જશે તો ખરા, તો પછી તેઓને અત્યારે દુઃખી કરવા ઉચિત નથી.” આ પ્રમાણે વિચારીને કનકરથે કહ્યું કે--તમે જવાને ઉત્સુક થયા છો પણ હજી અમારા મનોરથ અપૂર્ણ રહ્યા છે. તમારા કરતાં અધિક ગુણુશાળી ભાણુજનું સુખ જોવાથી અમારી મનોરથ-પૂર્તિ થાય, તેથી આ ભાનુશ્રીને છોડીને એક પગલું પણ તમારે ભરવું જોઈએ નહિ. તેમજ પ્રયાણ સંબંધી તમારે મારી પાસે વાત પણ કરવી નહીં.”

ભુવનભાનુએ કહ્યું કે--“ જો હું ન જઈ તો મકરકેતુ મારા પ્રત્યે ઉદ્દાગ્રીન બનશે, તો મને આજ્ઞા આપો. હું જલદી પાછો આવીશ.” બાદ કનકરથે ઇચ્છા નહીં છતાં આદરપૂર્વક આજ્ઞા આપી.

બાદ પ્રયાણને લગતી સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર કરી અને પોતે હસ્તી, અશ્વ અને પાયદળ સહિત ચાલી નીકળ્યા. વિમાનોથી આકાશપ્રદેશને ભરી દેતો, છત્રોથી સૂર્યના તાપને આવરી લેતો, અભિમાની પુરુષોના માનને તિરસ્કારતો, દુર્જનોની ધીરજને છોડાવતો, વિકસિત નેત્રવાળા કિન્નરયુગલોથી જોવાતો, નાગરિકજનો યુક્ત કનકરથથી ઉત્સાહપૂર્વક અનુસરતો, પોતે જાતે જ વાર્તાલાપ કરી-કરીને નગરજનોને વિદાય કરતો, પોતાના સંબંધીજનોની શિખામણને સાંભળતો ભુવનભાનુ ચાલી નીકળ્યો. કનકરથ વિદ્યાધર પોતાના નગરે પાછા ફર્યા બાદ શ્રીકૃંદ ચક્રીને તેના હૃતે જણાવ્યું કે--“ હે સ્વામિન્ ! તમારો શત્રુ ભુવનભાનુ રાજવી સ્ત્રીરત્નને પરણીને પોતાના નગરે જઈ રહ્યો છે. હે દેવ ! આપને ઉચિત લાગે તેમ કરો.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને ક્રોધી બનેલા શ્રીકૃંદે પોતાના માણસો પાસે યુદ્ધ ભેરી વગડાવી, તેના નાદથી ચતુરંગી સેના સજ્જ થઈ ગઈ. વિમાનમાં બેઠેલ શ્રીકૃંદ રાજ પોતાની નગરીના નજીકના ભાગમાં આવ્યા અને અન્ય વિદ્યાધર રાજ્યોને બોલાવવા માટે પોતાના હૃતોને ચારે દિશામાં રવાના કર્યો, તેઓ સર્વ પાછા આવી ગયા બાદ જલદી પ્રયાણ કર્યું અને કોઈએક સ્થળે પડાવ નાખીને રહેલ ભુવનભાનુ રાજવી પ્રત્યે હૃત મોકલ્યો. હૃતે જણાવ્યું

કે-“ હે મહારાજ ! પરાક્રમથી પ્રાપ્ત કરેલ સ્ત્રી, લક્ષ્મી અને વિદ્યા પાછળથી કદી પણ ભય આપનાર બનતી નથી, તો આપ આ ભાનુશ્રીને અર્પણ કરીને અને અમારા સ્વામી શ્રીકંઠની સેવા સ્વીકારીને, નિર્ભય બનીને તમારા નગરે જાઓ. આ પ્રમાણે શ્રી કંઠનો આદેશ છે.”

ભૂકુટીને કારણે ભયંકર મુખવાળા અને પ્રલયકાળના સૂર્યની માફક મુશ્કેલીથી જોઈ શકાય તેવા ભુવનભાનુ રાગજ્યે મેઘગર્જના સરળી વાણીથી કહ્યું કે-“ અરે ! યમરાજ અરે-ખર કોધે ભરાયો જણાય છે. મારા કોપરૂપી અગ્નિમાં ઝંપાપાત કરવાને કયું પતંગીયું ઈચ્છે છે ? સિંહને આલિંગન કરવાને અથવા તો સર્પની ફેણ પરથી મણિને ગ્રહણ કરવાને કોણ ઈચ્છે છે ? અગ્નિમાં હાથને કોણ ફેંકી રહ્યો છે ? વિષ ખાવાને કોણ ઈચ્છે છે ? કઈ વ્યક્તિ, ભુલાર્થ ગયેલી પોતાની જાતને યમરાજને યાદ કરાવી રહી છે ? હે હૂત ! આ કોણ દુઃશિક્ષિત ખેચરાધિપતિ છે ? કે જે મૂર્ખ શિષ્યની માફક મારાથી અપાતા શિક્ષા-દંડને ઈચ્છી રહ્યો છે ? શું તે વ્યંતરગ્રસ્ત છે ? શું તે વાતગ્રસ્ત (વાયડો) છે ? અથવા તો શું તેણે મદિરાપાન કરેલ છે ? કે જેણે તને મોકલીને અયોગ્ય વચનો કહેવરાવ્યા. અરે ! તેનું નિર્ભ-જન્યપણું, અનાચારીપણું, અમર્યાદપણું અને વિવેકરહિતપણું કેવું છે ? હું માનું છું કે તેનું પુણ્ય નષ્ટ થઈ ગયું છે, તો તું જઈને તે દુર્બુદ્ધિને કહે કે-હું આવી રહ્યો છું. યુધ્ધને માટે તૈયાર થા. ”

હૂતે શ્રીકંઠને ભુવનભાનુનો જવાબ જણાવ્યા બાદ અધિક ક્રોધી બનેલ તેણે સંગ્રામ-ને માટે ભેરી વગડાવી, જેથી તેનું અગણિત સૈન્ય એકત્ર થઈ ગયું. ભુવનભાનુએ પણ પોતાની ચતુરંગી સેના ઉત્કંઠાપૂર્વક તૈયાર કરી, અને ગરુડવ્યૂહ રચીને તેના સૈન્યની સામે ઊભો રહ્યો. શૌર્યપૂર્વક યુધ્ધ કરવા માટે બંને સૈન્યો એકત્ર થયા અને રણવાદ્યોથી આકાશ ચોતરફ ભરાઈ ગયું. બાણસમૂહથી સૂર્યને ઢાંકી દેતું, હસ્તીસમૂહના આટોપવાળું, પરાક્રમી સુભટસમૂહવાળું, અરસ્પરસ અશ્વો ભેગા કરી દેતું, રથસમૂહને પરસ્પર અથડાતું, દંડ કપાઈ જવાથી નીચે પડેલા છત્ર સમૂહવાળું, મહાવતો હણાઈ જવાથી હસ્તીસમૂહદ્વારા પાયદળને આગળ વધવું અશક્ય બનાવતું, પ્રચંડ ગદાના પ્રહારથી રથોને ચૂર્ણ બનાવતું, સૂંઢરૂપી દંડ કપાવાને કારણે ગર્જના કરતા હસ્તીઓવાળું, સુભટો અને દેવાંગનાઓદ્વારા મહારથીઓનો સત્કાર કરતું, શિયાળના ધ્વનિથી સ્ફુરાયમાન થયેલ સંગીતને કારણે નૃત્ય કરતાં ધડવાળું, તાલીઓ પડતાં વેતાલસમૂહવાળું પ્રચંડ યુદ્ધ થવા લાગ્યું. શ્રીકંઠ વિદ્યાધરે, રાજવીઓ, સામંતો, હસ્તીઓ અને અશ્વોનો નાશ થવાથી નિર્બળ બનેલા પોતાના સૈન્યને જોઈને ભુવનભાનુ રાજવી પાસે પોતાનો હૂત મોકલીને કહેરાવ્યું કે-“ શા માટે આપણે ફાગટ જનતાનો સંહાર કરવો જોઈએ ? આપણે બંને યુધ્ધ કરીએ.” એટલે ભુવનભાનુએ જણાવ્યું કે-“ હે હૂત ! તું તારા સ્વામીને જણાવ કે પોતાના સૈન્યનો નાશ અટકાવે અને જો જીવવાની ઈચ્છા હોય તો મારી આજ્ઞા માને. ખરેખર જેનું મૃત્યુ નજીક આવ્યું હોય તેની ખુદ્ધિ બ્રહ્મ થાય છે. કીડીઓને મૃત્યુકાળે પાંખો આવે છે. જો કોઈપણ પ્રકારની તેની

યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હોય તો હું તો તૈયાર જ છું. તેને તૈયાર થવાનું કહેજે. ”

ઉપર પ્રમાણે ફરતે જઈને કદ્યા બાદ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા મતિસાગર મંત્રીએ શ્રીકંઠને બજાવ્યું કે “ હે સ્વામિન્ ! યુદ્ધ કરવાથી વિરામ પામો. તમારા બંને વચ્ચે કંઈક આંતરું છે; કારણ કે અગસ્ત્ય મુનિ સરખા તે ભુવનભાતુ રાજાએ તમારા સૈન્યરૂપી સાગરનું પાન કર્યું છે. પવિત્ર પરાક્રમી હોય તે જય પ્રાપ્ત કરી શકે છે. હે નાથ ! ભુવનભાતુ રાજવીમાં અતુલ પરાક્રમ જોવાય છે. ક્રૂર સ્ત્રીના આવા નજીવા કારણસર તમે રાજ્ય જતું ન કરો. ન્યાયી પુરુષોનો સ્નેહ તો દેવો પણ કરે છે. બીજાની પરણેલી સ્ત્રીને ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરવી તે ન્યાયી નથી. આપણા પક્ષમાં રહેલા જેયરેંદ્રોને પણ આ કાર્ય રુચતું નથી. ‘આપણા સ્વામી ન્યાયી, ચક્રવર્તી, વૃદ્ધ, સુંદર સ્ત્રીઓવાળા, બીજાને ન્યાયી બનાવતા, બીજા રાજાઓની સેંકડો કન્યાઓને પ્રાપ્ત કરવા છતાં, આ પારકી સ્ત્રી માટે પોતાના પક્ષનો-સૈન્યનો નાશ કરી રહ્યા છે. ’ એમ તે જેયરેંદ્રો ગુસ્સે રીતે બોલી રહ્યા છે. જ્યારે પુણ્યનો ક્ષય થાય છે ત્યારે કોઈ પણ પ્રકારે લક્ષ્મી ચાલી જાય છે. “ ભાતુશ્રી શ્રીકંઠની પત્ની નહીં થાય. ” એવું શું જ્યોતિષીઓનું વચન બોલું પડે ? કેટલાક વિદ્યાધરો શત્રુ પક્ષ પ્રત્યે પ્રીતિ ધરાવે છે જ્યારે કેટલાક તેમના પ્રત્યે પોતાનો સ્નેહ દર્શાવવાને માટે ફરતો મોકલ્યા છે. આપણા પક્ષમાં રહેલા અને ઉદ્ધિગ્ન બનેલા કેટલાક વિદ્યાધરો પોતાની જાતનું રક્ષણ કરવા તત્પર બન્યા છે; આથી હું આપને નમ્રભાવે વિનંતિ કરું છું કે-“ આ યુદ્ધ ન થાય. બીજા મંત્રીઓએ આપને નિષેધ કર્યો નથી, છતાં હું કરું છું તો મારું ભક્તિ યુક્ત છતાં કઠોર વચન આપ માફ કરો. સમસ્ત જનતા સાચી ભક્તિને નષ્ટ કરનાર છતાં મોઢે મીઠું બોલે છે. ”

શ્રીકંઠ ચક્રી કંઈક હાસ્યપૂર્વક બોલ્યા કે-“ હે મંત્રી ! તમે વ્યાકુળ શામાટે બની ગયા છો ? કદાચ આપણા સેંકડો રાજવીઓ હજારો ગયા હોય તેથી આપણું શું નાશ પામી ગયું ? હું ભાતુશ્રીની માગણી કરી રહ્યો છું તે મારો અન્યાય નથી, કારણ કે પૂર્વે પણ ભાતુશ્રીને પરણવાની મેં માગણી કરી હતી. એટલે જો હું અત્યારે તેની પાસેથી ભાતુશ્રીને ગ્રહણ ન કરું તો મારી અપકીર્તિ થાય. સ્ત્રી તરફથી થતાં પરાભવને તિર્યંચો પણ સહન કરતા નથી તો વિશ્વને વિષે અસાધારણ પરાક્રમી મારા જેવો પરાભવને તો સહન જ કેમ કરી શકે ? દરેક પ્રકારના પરાભવોને વિષે સ્ત્રી તરફનો પરાજય એ હુઃસહ્ય છે; તેથી અભિમાનીને માટે તો મૃત્યુ એ જ સુજીવિત છે. તેના પ્રત્યે અનુરાગી, આપણા પક્ષમાં રહેલા છતાં સ્નેહ વિનાના તેમજ જે પોતાની જાતની જ રક્ષા કરવામાં તત્પર બન્યા છે તો તેઓની મને શી પરવા છે ? કારણ કે મારી પાસે ચક્ર છે, તો હું આ ભુવનભાતુનો નાશ કર્યા સિવાય પાછો ફરનાર નથી, કારણ કે સિંહના પગલા હંમેશા આગળ વધવા માટે જ હોય છે. ” આ પ્રમાણે બોલીને, વિમાનમાં બેસીને હાહારવ કરતાં વિદ્યાધરો ચાલી નીકળ્યા.

પછી દેવોએ માંહોમાંહે કહ્યું કે-શ્રીકંઠ ચક્રદ્વારા ભુવનભાનુનું અમંગળ કરવાનું બોલે છે પણ તે તો કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરશે, કારણ કે વિશ્વને વિષે ધર્મ વિજયવંત બને છે. કંઈ પણ અમારું પુણ્ય હોય તો આ ભુવનભાનુ રાજવી વિજયી બનેા.” આ પ્રમાણે દેવો તેમજ વિદ્યાધરેન્દ્રો બોલી રહ્યા હતા તેવામાં વૃષભ અને મહિષ સરખા ભુવનભાનુ અને શ્રીકંઠ સામસામે આવ્યા, એટલે શ્રીકંઠને બેઠને ઉદાર ચિત્તવાળા ભુવનભાનુ રાજાએ તેને ઉદ્દેશીને જણાવ્યું કે- “ લોકોના કહેવા છતાં પણ તું શરમાતો નથી તો ભલે, પરંતુ તારા શ્વેત કેશોથી પણ તું શરમાતો નથી. ? વૃધાવસ્થાથી હજાયેલા તારા પ્રત્યે બાણ છોડતાં હું તો શરમાઉં છું. મરેલાને મારવો તે સુલટોને ઘટતું નથી, તો “ શેષની માફક મારી આજ્ઞાને મસ્તક પર ચઢાવીને તું જ અને વૃથા મૃત્યુ ન પ મ. જો તારે સ્વર્ગલક્ષ્મીની ઈચ્છા હોય તો આ યુદ્ધનો માર્ગ સારો છે. સંગ્રામમાં મૃત્યુ પામવું તે તેની પ્રાપ્તિ માટેનો તાત્કાલિક ઉપાય છે; છતાં પણ બાળકની માફક વૃદ્ધને હણવો તે મારા માટે ઉચિત નથી. ”

શ્રીકંઠ ચક્રીએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે-“ હે બાળક ! તું મૂર્ખ હોઈને અયોગ્ય વચનો બોલી રહ્યો છે; તો અયોગ્ય બોલાયેલા તારા વચનનું તું ફળ મેળવ. તું કન્યાની પ્રાપ્તિથી સંતુષ્ટ થયો જણાય છે, પરંતુ હું હમણાં જ તે તારા સર્વ સુખને હરી લઉં છું.” આ પ્રમાણે બોલતાં શ્રીકંઠે ક્ષણમાત્રમાં અગ્ન્યાસ્ત્ર મૂક્યું. એટલે ખેચરો અને દેવો નાશીજવા લાગ્યા અને સર્વત્ર મહાન ક્રોધાહળ વ્યાપી ગયો. તે અગ્ન્યાસ્ત્રને ભુવનભાનુએ મેઘાસ્ત્રદ્વારા છેદી નાખીને આકાશ ભરી દીધું, અને તેને કારણે મથૂરો નાચવા લાગ્યા. તે સમયે આશ્ચર્ય તો એ થયું કે-મેઘોથી રાજહંસો ખુશી ન થવા બેઠેલો છતાં રાજરૂપી હંસો હર્ષ પામ્યા. તેમજ મેઘના આગમનથી મુખે શ્યામ થવા બેઠેલો છતાં ભુવનભાનુના વિજયથી સન્નિવન પુરુષોના મુખે ઉજ્જવળ બન્યા.

ભુવનભાનુ રાજવીએ શ્રીકંઠને કહ્યું કે-“ હે જશ્ન ! તારા પ્રત્યેની કરુણાબુદ્ધિને લીધે જ તારા ક્રોધરૂપી અગ્નિને બુઝાવવા માટે જ મેં મેઘાસ્ત્ર મૂક્યું હતું. મારા ઉપર ફેંકાએલું કોઈ પણ પ્રકારનું શસ્ત્ર કે અસ્ત્ર કોઈ પણ સમયે કંઈ પણ કરી શકશે નહીં, માટે ફરીને પણ તું વિશ્વાસપૂર્વક તારું સામર્થ્ય બતાવ. વળી તારા જેવું ક્રોધ કરવાને યોગ્ય રમકડું મને ક્યાંથી મળે ? ” આ પ્રમાણે ભુવનભાનુ બોલ્યા ત્યારે શ્રીકંઠે ઘણા ભયંકર નાગાસ્ત્રો ફેંક્યા; એટલે તેને ગરુડાસ્ત્રો દ્વારા તરતજ નષ્ટ કર્યા, અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે-“ તારા પાસે જેટલાં અસ્ત્રો હોય તેટલા એકી વખતે જ ફેંક ” ત્યારે શ્રીકંઠ ચક્રી ભુવનભાનુના વચનોથી તેમજ પોતાના અસ્ત્રોને નિઃક્ષણ બનાવવાથી વિસ્મય પામ્યો અને વિચાર્યું કે-“ પૂર્વે જે મેં સાંભળેલ છે તે જ આ જણાય છે, તો ચક્રની સહાય વગર આ રાજા જીતી શકાય તેમ નથી. ” ચક્રીએ આ પ્રમાણે વિચાર્યું તેવામાં સૂર્ય સરખું ઝળહળતું ચક્ર તેના હસ્ત પર આવ્યું એટલે ભુવનભાનુને કહ્યું કે-“ હે બાળક ! તું આ ચક્રને લોગ બનીશ, માટે તું અભિમાનનો ત્યાગ કર અને

અકાળે મૃત્યુ ન પામ” ભુવનભાનુએ મીઠા વાણીથી જણાવ્યું કે-“ લોહાના ટુકડાથી અભિમાની બનેલા તથા અધમ એવા તને ધિક્કાર હો! હું આ ચક્રનો ભોગ બનીશ. એમ તેં જે જણાવ્યું તેથી ખરેખર મને લાગે છે કે-મહામૂઢ એવા તેં પોતાને પરાજય દર્શાવ્યો છે.”

ત્યારપછી શ્રીકંઠે ચક્રમૂક્યું એટલે હસ્તી અને અશ્વાદિને ભયભીત બનાવતો અને મનના આનંદને દૂર કરતો મહાકોલાહલ આપી ગયો. તે સમયે પ્રેક્ષક તરીકે જોઈ રહેલા, ભયભીત બનેલા અને ચક્રની જવાબાથી દાઝી જવાની બીકને લીધે દેવીયોએ ઉતાવળે ઉતાવળે પોતાના સ્વામીને આલિંગન આપ્યું. પછી અગ્નિકણુ રહિત ચક્ર ભુવનભાનુને પ્રદક્ષિણા આપીને, કલહંસની માફક તેના હસ્તરૂપી કમળ પર બેઠું. તે સમયે આકાશમાં પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ, દેવ દેવીઓ હુંદુલીઓ વગાડવા લાગી, જય જયારવ થવા લાગ્યો અને દિવ્ય વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ થવા લાગી. વિદ્યાધરોના સમૂહે “ભુવનભાનુ જયવંત રહો” એવી ઘોષણા કરી. અને શ્રીકંઠની રાણીએ જણાવ્યું કે-“નવીન ચક્રવર્તીની સેવા સ્વીકારો. બધા વિદ્યાધરો ભુવનભાનુના ચરણમાં પડયા. તે સમયે હીન પુણ્યવાળા શ્રીકંઠ મનમાં આ પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો. “શા માટે આ રાજાએ પોતાના ચક્રથી મારો નાશ ન કર્યો અથવા તો યશરૂપી જીવિતના નાશથી હું ખરેખર હણાયેલ જ છું. અથવા તો હું જીવવા છતાં મરેલો છું; કારણ કે મારી લક્ષ્મી શત્રુના હાથમાં ગઈ છે. સર્વ વિદ્યાધરોના સ્વામી હોવા છતાં આ રાજાની આજ્ઞાને કેમ વહન કરી શકું? બલીષ્ટ વ્યક્તિને અન્યાય કદી સહાયક બનતો નથી, જ્યારે ન્યાય સ્વરૂપ બળવાળાને પણ ફળદાયક બને છે. પુણ્યની પ્રાપ્તિથી માણસ આબાદી મેળવે છે અને તેની હાનિમાં વિકસિત બનતો નથી, તો હું હવે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની ઉપદેશેલી દીક્ષાદ્વારા પુણ્ય પ્રાપ્તિ કરું.” આ પ્રમાણે વિચારીને બુદ્ધિમાન શ્રીકંઠે પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો એટલે દેવોએ તેમને મુનિવેષ આપ્યો એટલે ભુવનભાનુ વિગેરે સમસ્ત રાજવીઓએ ભક્તિભરપૂર ચિત્તવાળા બનીને તે મુનિવરને નમસ્કાર કર્યો.

પછી વિનયી અને નૂતન ચક્રી ભુવનભાનુ રાજાએ અંજલિ જોડીને કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! આપે હમણાં મને ખરેખર જીતી લીધો છે. તીક્ષ્ણ ખડ્ગ ધારા સમાન સંયમમાર્ગમાં ચાલવાને માટે આપ સમર્થ છો. હે સમસ્ત પ્રાણીઓનું હિત કરનાર ! આપ મારા સમસ્ત અપરાધોને માફ કરો.” એટલે શ્રીકંઠ મુનિવરે જણાવ્યું કે-“ હે રાજા ! તમે જ ખરેખર મારા ઉપકારી છો. ભવસંતાપને હરનાર આ સંયમ રાજ્ય મને કયાંથી પ્રાપ્ત થાય ? આ સંયમની પ્રાપ્તિમાં ખરેખર તમે જ મારા નિમિત્તરૂપ બન્યા છો, તો હે મહારાજ ! આ સંબંધમાં મને લેશ મત્ર પણ દ્રેષ થતો નથી. હવે તમારે તથાપ્રકારે આચરણ કરવું જોઈએ કે જેથી આ લોક કે પરલોકમાં કોઈ પણ પ્રકારે કોઈપણ પ્રાણી દુઃખભાજન ન બને. ” આ પ્રમાણે રાજાએ ઉપદેશ આપીને તે નિષ્પાપ ચારણશ્રમણ શ્રીકંઠ મુનિવર તીર્થોની યાત્રા કરવા માટે આકાશમાર્ગે ઊડી ગયા. ભુવનભાનુ રાજાએ પણ પોતાના તથા શ્રીકંઠ ચક્રીના હસ્તી, અશ્વ

તથા પાયદળને જે જે પ્રહારો થયા હતા ને તે પ્રહારોને પોતાની પાસેના ઔપધિવલ્લય-
ના જળથી ડૂબવી નાખ્યા.

આઠ લક્ષ્મીતિલક નગરના માર્ગને ત્યજી દઇને ભુવનભાનુ શ્રીપુરનગરે ગયા અને નાગ-
રિક જનોથી સન્માનિત તેઓ નગરની બહાર પડાવ નાખીને રહ્યા. દરેક આવાસોમાં સુગંધી
જળથી ભૂમિપીઠ સિંચવામાં આવ્યું, દરેક ચૌટામાં મોતીના તોરણો બાંધવામાં આવ્યા,
મણિઓના તોરણોથી શોભતા માંચડાઓ ઊભા કરવામાં આવ્યા, રંગભૂમિને સુવર્ણના તાર-
લાઓથી સુશોભિત કરવામાં આવી, પંચરંગી વસ્ત્રના સગૂહથી હાટડીઓ શોભાયમાન કરવામાં
આવી, હજારો હાથી, અશ્વ તથા વિમાનો શણગારવામાં આવ્યા, મનોહર વાજિત્રો વાગવા
લાગ્યા, પ્રેક્ષક લોકો એકત્ર થતા લાગ્યા તે સમયે ભાનુશ્રીની સાથે દિવ્ય વિમાનમાં બેઠેલા,
સુંદર, સૌભાગ્યશાળી, નિર્મળ આશયને કારણે પાપને નષ્ટ કરનાર, કન્યા, યુવતીઓ અને
વૃદ્ધ સ્ત્રીઓથી અનુક્રમે જોવાતા, પરાક્રમી, પુણ્યવાન, દાતા, કુશળ, શ્રેષ્ઠ કવિ, પંડિત, દયાળુ,
સરલ, ન્યાયી, ગંભીર, ધૈર્યશાલી, આ પ્રમાણે ઈષ્ટ ગુણોને ગ્રહણ કરવામાં તત્પર અને
સત્કાર કરતાં નાગરિક જનોથી જેના ગુણોને પાર પમાતો નથી, શ્રીપુરનગરની અપૂર્વ શોભાને
નીહાળતો, શ્રેષ્ઠ વસ્તુઓ ભાનુશ્રીને પ્રેમપૂર્વક દર્શાવતો, મંચો પરથી ફેંકાતી લાભ(ધાણી વિ.
મંગલસૂચક પદાર્થો)ને ગ્રહણ કરતો, ગણ પ્રકારનાં વાજિત્રોને જોતો, વારાંગનાઓથી મંગળ
કરાતો અને તેઓને સંતોષપૂર્વક દાન આપતો, વીંઝાતા ચામરવાળો, પ્રવેત છત્રોથી સુશો-
ભિત, એકત્ર થયેલા પુણ્ય સમૂહથી જાણે વીંટળાઇને આવતો હોય તેવો, એક આંખમાં આંજણ
આંજેલી, છૂટી ગયેલા કેશકલાપવાળી, મુખ પર અર્ધ શોભા કરેલી, કટિપ્રદેશ પર પહેરેલા
વસ્ત્રની નાડીને હાથમાં પકડી રાખતી, ફક્ત એક જ પગલે અળતાથી રંગેલી, તૂટી રહ્યા છે મોતી-
ના હાર જેના એવી કેટલીક-કેટલીક સ્ત્રીઓથી ઉતાવળે જોવાતો ભુવનભાનુ રાજવી ગોશીર્ષ
ચંદનથી લીંપેલા પડથાતવાળા, સિંહાસન સ્થાપન કરાયું છે જેમાં, સુંદર ચંદરવાવાળા,
પુષ્પની માળાઓથી સુશોભિત, બળતા અગરુ ધૂપવાળા, મોતીના સાથીઆઓથી પૂરેલા,
પૂર્ણ કળશોવાળા એવા રાજમંદિરમાં આવી પહોંચ્યા.

આઠ હૂતને મોકલીને બોલાવાયેલ અને આવી પહોંચેલા કનકરથ વિગેરે વિદ્યાધરેશોએ
તેમનો વિદ્યાધર ચક્રીપણાનો અભિષેક કર્યો. જો કે તેમની રાજલક્ષ્મી સાત અંગોથી સુંદર હતી
છતાં ભાનુશ્રીને કારણે તે તેને આઠ અંગવાળી માનવા લાગ્યો તે યુક્ત જ હતું. દરેક રાજ-
ઓને વશ કરનાર, શૂરવીર અને હમેશાં સમસ્ત લોકો પર ઉપકાર કરનાર ભુવનભાનુ રાજવીનો
પ્રતાપ ચોતરફ વિસ્તરી ગયો. કવિની નજરમાં તેનું રાજ્ય પારકાના ઉપભોગ માટે જ જણાતું,
જડતા(મૂર્ખતા) શીતકાળ(ઠંડી)માં જ હતી, મદ (અભિમાન) મદોન્મત્ત હસ્તીઓમાં
હતો, ભોગનો અભાવ મુનિજન વિષે હતો, ધ્વનિ ઝાંઝરને વિષે હતો, અમર્યાદપણું ગુણોને વિષે
જ હતું, અથવા તો સ્ત્રીઓની નજરમાં હતું, વ્યાકરણના અભ્યાસમાં જ ઉપસર્ગનું કથન
કરવામાં આવતું, સંધિ કે વિનાશ કોઇ પણ સ્થળે જોવામાં આવતો નહીં. આ પ્રમાણે

ચક્રવર્તી બનેલ ભુવનભાનુ રાજવી રાજ્ય કરવા લાગ્યા અને હર્ષપૂર્વક સર્વ પ્રકારનાં ક્રીડા-સ્થાનોને જોવા લાગ્યા અર્થાત્ ક્રીડા કરવા લાગ્યા.

તે રાજવી નૂતન-નૂતન જિનાલયો કરાવતો, જીર્ણુ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરાવતો, વળી જુદા જુદા પ્રકારની રથયાત્રાઓ પણ કરાવતો. જેમ આચાર્ય મહારાજ પર્ષદામાં ધર્મનો જ ઉપદેશ આપે તેમ સિંહાસને બેઠેલ તે રાજવી, સેવાને માટે આવેલ રાજવીઓને ફક્ત ધર્મનો જ ઉપદેશ આપતો હતો. તેના રાજ્યમાં ધર્મનું એકછત્રી રાજ્ય થયું તેથી કોઈ પણ પ્રકારનો અવકાશ ન મળવાથી અધર્મ દૂર નાશી ગયો.

કોઈ એક દિવસે ચાંદની ખીલી રહી હતી તેવી રાત્રિને વિષે મહેલના ઉપરના ભાગમાં અગાશીમાં રહેલા સિંહાસન પર બેઠેલા તેમજ પોતાના મુખ્ય મુખ્ય માણસો નજીકમાં રહ્યા હતા ત્યારે રાજાએ મને (વિચક્ષણને) કહ્યું કે-“ હે વિચક્ષણ મંત્રી ! તમે જણાવો કે ચંદ્ર કરતાં અધિક સુખ આપનાર કોણ છે ? અને આકાશપ્રદેશ કરતાં પણ વિશાળ કોણ છે ? ”

મેં જવાબ આપ્યો કે -“ હે રાજન ! જગતમાં આપ જ આ વસ્તુને બરાબર જાણો છો, અન્ય કોઈ જાણતું નથી છતાં ચારણશ્રમણ મુનિએ કહેલ કંઈક હું આપને જણાવું છું કે-ચંદ્ર કરતાં પણ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાંતનું વચન વિશેષ સુખદાયક છે અને સન્નજન પુરુષોની બુદ્ધિ ગગન કરતાં પણ વિશાળ છે. વિષયસુખથી પરાંગમુખ બનેલા તે ચારણશ્રમણ મુનિવરોએ સંક્ષિપ્તમાં, બુદ્ધિ વિષયક જે દષ્ટાન્ત મને કહેલ તે આપને નીચે પ્રમાણે કરી સંભળાવું છું—

વસંતપુષ્પમાં જ્યોતારિ નામનો રાજા હતો કે જે શત્રુઓના હૃદયમાં શત્રુરૂપ હતો, જ્યારે સ્ત્રીઓના હૃદયને રોમાંચિત કરનાર હતો. તેને વિશ્વ પત્ર ઉપકાર કરનાર તેમજ દરિદ્રી લોકો પર વિશિષ્ટ પ્રકારે પક્ષપાત ધરાવનાર સુબુદ્ધિ નામનો મંત્રીશ્વર હતો. તે નગરમાં સંપત્તિને કારણે કુબેર સમાન સત્યકી નામનો શ્રેષ્ઠી હતો કે જે નિઃસ્પૃહ ગુણને કારણે ધન તેમજ પોતાના શરીરથી અન્યનો ઉદ્ધાર કરતો હતો. તે ધર્મી, પરોપકારી, સરલ, કરુણાવાન, ગુણવાન આ પ્રમાણે લોકોને વિષે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો હતો. વિશ્વમાં બ્રમણ કરતા પોતાની કીર્તિને, તેનો થાક દૂર કરવાને માટે જ જાણે વિશ્રામસ્થાનો હોય તેમ તેણે અનેક દાનશાળાઓ કરાવી. તે શ્રદ્ધીને પ્રભાકર નામનો પુરોહિત ગાઢ મિત્ર હતો. સત્યકી સ્વભાવે સરળ હતો જ્યારે પ્રભાકર કપટી હતો. પોતાના સરલગુણના ગુણને કારણે સત્યકી પ્રભાકર પુરોહિતને સાથે માનતો હતો જ્યારે પ્રભાકર પોતાના ધનનું રક્ષણ કરીને સત્યકીનું ધન ખાઈ જતો હતો. જેમ વેશ્યામાં આસક્ત થયેલ પ્રાણી પોતાના ધનનો નાશ કરે તેમ સત્યકીએ ક્રીડાસક્ત પ્રભાકરની સાથે મિત્રાચારીને કારણે પોતાના દ્રવ્યનો નાશ કર્યો.

કોઈએક સમયે સત્યકીએ વિચાર્યું કે-હવે મારી પાસે થોડુંક ધન છે તો અધિક દ્રવ્ય આપનાર સમુદ્રયાત્રા હું કરું. જો હું સમુદ્રગમન નહીં કરું તો મારું ધન ખલાસ થઈ જશે

જેથી મારો મહિમા-કીર્તિ ઘટશે અને પગલે-પગલે મારો પરાભવ થશે. દાન ન આપવા છતાં પણ લક્ષ્મીવાળો પુરુષ લોકને પ્રિય બને છે. જુઓ મેરુપર્વતનું પડખું જ્યોતિશ્ચક્ર છોડતું જ નથી.

પછી સત્યકીએ નીલ વસ્ત્રમાં પાંચ રત્નો બાંધીને સાક્ષી રાખ્યા સિવાય જ પ્રભાકરને સોંપ્યા અને તેને કહ્યું કે-“ ધનોપાર્જન નિમિત્તે હું સમુદ્રયાત્રા કરીશ તો તારે આ પાંચ રત્નો સાચવવા અને જ્યારે હું માથું ત્યારે તારે તે મને પાછા સોંપવા. હે પુરોહિત ! હે કલ્યાણકારક ! તારામાં મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. મારા સર્વસ્વરૂપ આ પાંચ રત્નો તારે ચત્તપૂર્વક સાચવવા. ” એટલે પ્રભાકરે તે રત્નો લઈને તેની સમક્ષ પેટીમાં મૂક્યા અને કહ્યું કે-“ તારે લેશ માત્ર ચિંતા ન કરવી. આ રત્નો હવે તારા હસ્તમાં જ રહેલા છે તેમ સમજજે. ”

સત્યકી પણ રાજા તથા પોતાના સ્વજનોની રજા લઈને કરિયાણા ભરીને અન્ય લોકો સાથે ધન-ઉપાર્જન કરવા માટે વહાણ પર ચઢ્યો. પછી વાયુની અનુકૂળતાને કારણે વહાણ રુખ્યદ્વીપમાં જઈ પહોંચ્યું એટલે કરિયાણાનો ત્યાગ કરીને તેણે વહાણમાં રૂપું ભરી લીધું. તે સમયે કોઈકે જણાવ્યું કે-“ સુવર્ણ દ્વીપમાં સુવર્ણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ” એટલે લોભ-વશથી ત્યાં જઈને તેણે સુવર્ણ સમૂહ જોયો અને રૂપાનો ત્યાગ કરીને સુવર્ણથી વહાણ ભરી લીધું. વળી તે સમયે કોઈકે જણાવ્યું કે “ રત્નદ્વીપમાં ઘણાં રત્નો હોય છે, ફક્ત એક જ રત્નથી કોટિ સુવર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે ” ત્યારે સત્યકીએ સંમતિ આપવાથી વહાણ રત્નદ્વીપે પહોંચ્યું; તે સ્થળે રત્નસમૂહને જોઈને વહાણમાં ભરેલ સુવર્ણનો ત્યાગ કર્યો અને વહાણ રત્નોથી તેમજ પોતાનું હૃદય હર્ષથી પરિપૂર્ણ થયું. પછી તેણે પોતાની ઇચ્છાને તેમજ વહાણને પાછું ફેરવ્યું અને પવનની અનુકૂળતાથી તેઓ ઝડપથી પાછા ફરી રહ્યા હતા તેવામાં સમુદ્રે વિચાર્યું કે-આ રત્નના સમૂહ વિના “રત્નાકર” કઈ રીતે કહેવાઈશ ? તેથી તેણે પોતાનું બાણ (પ્રચંડ મોઝુ) ફેંચ્યું એટલે પ્રચંડ મોઝાથી પછડાયેલું અને ઉછાળા-એલું તે વહાણ, માણસોના મનોરથોની સાથોસાથ ભાંગી ગયું. તે સમયે જનસમૂહ અને રત્નસમૂહ ચારે દિશામાં ચાલ્યા ગયા અને સત્યકી શ્રેષ્ઠી પણ પાટિયું મેળવી તરતો તરતો કાંઠે પહોંચ્યો.

તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે-ક્યાં તે રત્ન સમૂહ અને ક્યાં આ મારી આવા પ્રકારની હુકંશા? લાભને ચાહતાં મારું મૂળ દ્રવ્ય પણ નાશ પામ્યું. પૂણ્યરૂપી કરિયાણા વગર માણસો-એ કરેલ પ્રવાસ તદ્દન નિષ્ફળ બને છે; જ્યારે પુણ્યશાળી વ્યક્તિઓને પોતાના ઘરમાં જ રહેવા છતાં લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ થાય છે. જે દિવસ મેં પારકાના હાથમાં દિવ્ય પ્રભાવવાળા તે પાંચ રત્નો સોંપ્યા તે દિવસથી જ મારું પુણ્ય નષ્ટ થયું હોય તેમ જણાય છે. મારા પૂર્વ પુરુષો-એ કહ્યું હતું કે-જેના ઘરમાં આ પાંચ રત્નો રહેશે તેને કમળની માફક કદાપિ લક્ષ્મી ત્યજશે

નહિ,” તો હવે નગરમાં જઈને હું તે રત્નોને શ્રદ્ધા કરું.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોતાના નગર તરફ ચાલી નીકળ્યો તેમજ પોતાના નગરને જોઈ પોતાની જાતને ભાગ્યશાળી માની.

પોતાની જાતને જણાવવાને અસમર્થ તે સંધ્યાકાળે પોતાના આવાસે ગયો, અને તેને આવેલ જાણીને, વૃત્તાંત પૂછવાને માટે લોકો તેની પાસે આવ્યા અને તેનું કહેલું વૃત્તાંત સાંભળીને ખેદયુક્ત બનેલા લોકોએ તેને કહ્યું કે-“મેઘની માફક લોકોને શોક કરાવન રી તારી સુવર્ણ લક્ષ્મી નષ્ટ થઈ છે, છતાં પણ તારે તારા મનમાં લેશમાત્ર સંતાપ ન કરવો કારણ કે વૃક્ષ પણ ફરી નવીન પદ્મવત્રાળું બને છે. અને ચંદ્ર પણ પૂર્ણ કલાવાન બને છે.” આ પ્રમાણે આશ્વાસન આપીને પોતપોતાને આવાસે ગયા પરંતુ પ્રભાકર પુરોહિત ન આવવાથી તેણે વિચાર્યું કે-કયાં તો મારા મિત્રને મારા આગમનની ખબર નહીં હોય, જેથી તે આવ્યો જણાવતો નથી. અથવા તો રાજ્યકાર્યમાં વ્યથા બનવાથી તેને આગમનમાં ટીલ થઈ જણાય છે. આ બાબત પોતાના પોતાના લેખદાર સત્યકીને આવેલ જાણીને પ્રભાકર પણ દેવદારની માફક પોતાના ઘરની બહાર નીકળ્યો નહીં.

કોઈ એક દિવસે અત્યંત શરમાળ અને પ્રભાકરના ઘરે જતાં સત્યકીને લોકોએ જોયો તેથી તેઓએ તેને કહ્યું કે-“ તે આ જ સત્યકી છે કે જેણે દીન દુઃખીઓની દરિદ્રતાને દૂર કરી હતી અને તે કારણે તેના પ્રત્યે રોષને લીધે જ હોય તેમ આધાર રહિત બનેલ દરિદ્રતા તેને જ ગળે વળગી પડી છે, અર્થાત્ સત્યકી દરિદ્ર બની ગયો છે. પૂર્વે જે કરુણાપાત્ર વ્યક્તિઓને જોઈને તે અત્યંત દયાળુ બનતો હતો તેને જ હમણાં વિધિએ દયાળુ પાત્ર બનાવેલ છે.” આ પ્રમાણે દુઃખન લોકોની પીડાકારક વાણી સાંભળતો સત્યકી અચાનક પ્રભાકરને ઘરે ગયો અને પ્રભાકરે પણ તેને જોયો.

પહેલેથી જ શિખવાડાયેલી તેની પત્નીએ સત્યકીને કહ્યું કે-“ પુરોહિત ઘરે નથી. ” કોઈ પણ પ્રકારનો સત્કાર નહીં કરતા તેણીને જ્યારે પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તે અનાદરપૂર્વક બોલી કે- “ પુરોહિત હમણાં જ રાજકુળમાં ગયા છે ” જ્ઞાન મુખવાળી તેણીને જોઈને સત્યકીએ વિચાર્યું કે- ખરેખર દરિદ્રપણાને ધિક્કાર હો ! જે પોતાનો હોવા છતાં પારકો બનાવે છે. જાણે હું બીજો જન્મ ધારણ કરીને આવ્યો હોઉં તેમ આ પુરોહિત પત્ની મને જોખમતી પણ નથી. ધનનો નાશ તથા પ્રકારે મારા મનને દુલવતો નથી કે જે મારા પોતાના જ માણસોદ્ધાર કરાવતો અનાદર મને પીડી રહ્યો છે, તો હવે આ પુરોહિત-પત્નીથી મારે શું પ્રયોજન છે ? ” આ પ્રમાણે વિચારીને તે પોતાના ઘરે આવ્યો અને પોતાના કુટુંબને દુઃખી જોઈને તેણે નિસાસો નાખ્યો.

બીજે દિવસે ગયેલા તેણે પોતાના તે કુમિત્રને પલંગમાં બેઠેલો જોયો અને પોતે પોતાની મેળે જ આસન લઈને તેની સન્મુખ બેઠો. જાણે ભૂતથી ગ્રસાયેલો હોય તેમ પ્રભાકરે તેની સામું પણ જોયું નહીં; અને મૂંગા માણસ માફક તેની સાથે કંઈ પણ બોલ્યો નહીં. સત્યકીએ

જણાવ્યું કે- “હે મિત્ર ! તું મને મારા રત્નો પાછા આપ. ” ત્યારે પ્રભાકરે જણાવ્યું કે- “તું કોણ છે ? કયા રત્નોની વાત કરે છે ? તારું વચન કોઈ પણ સત્ય માનશે નહીં. તું મારા ઘરમાંથી બહાર નીકળી જા. ” સત્યકીએ પુનઃ કહ્યું કે- “મિત્ર ! લોભથી અંધ બનીને તું આ શું બોલી રહ્યો છો ? હું ખમાં આવી પડેલા મને તારે તારા દ્રવ્યથી સહાય આપવી તો દૂર રહી, પરંતુ મારાં રત્નો પણ તું મને આપતો નથી એટલે ખરેખર તું મને પડયા પર પાડુ મારી રહ્યો છે. જો તું સ્નેહપૂર્વક મારા રત્નો પાછાં આપતો હોય તો આપ, નહિતર કોઈપણ પ્રકારે તે રત્નો હું તારી પાસેથી અવશ્ય લઈશ. પોતાની લક્ષ્મીમાં પણ આસક્તિ રાખતી ઉચિત નથી કારણ કે વારાંગનાની માફક લક્ષ્મી પણ અચળ છે. ભલે તું તારું મસ્તક મુંડિત કરાવે પરંતુ પારકું દ્રવ્ય મુખમાં મૂકવા પૂરતું જ મધુર જણાય છે. મને તું અન્નમર્થ સમજીશ નહિ. જો તારી બુદ્ધિ પારકાનું ધન પડાવી લેવાની છે તો શું હું મારા પોતાના રત્નોની પ્રાપ્તિમાં અનાદર કરું ? અર્થાત્ હું કોઈપણ પ્રકારે મારા રત્નો પાછા મેળવીશ.” આ પ્રમાણે ઘણા પ્રકારે બોલતાં સત્યકીને પ્રભાકરે ગળે પકડીને પોતાના ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂક્યો. હુખી બનેલાં સત્યકીએ વિચાર્યું કે હું શા માટે હવે જીવી રહ્યો છું ? અત્યારે હું આવા પ્રકારના હુખના ભાજનરૂપ બન્યો છું. અગ્નિમાં ઝંપાપાત કરવો સારો, પરંતુ હુખની સોબત કરવી સારી નહિ કે જે વિશ્વાસુ બનેલા સજ્જનના ચિત્તને ઉદાસીન સ્નેહ રહિત બનાવે છે. ખડ્ગનો પ્રહાર સહન કરવો સારો, કાતીલ જેર આવું સારું અથવા તો વનવાસ સારો પરંતુ નીચ જનોની સોબત સારી નહી. પ્રભાકરે મારો જે પરાભવ કર્યો તેને શું ભૂલી જઈશ ? તેના પેટમાં રહેલું મારે તેની નાસિકા દ્વારા વમન કરાવવું પડશે.”

આ પ્રમાણે વિચારીને પોતાના ઘરે આવેલા તેણે લોભને જણાવ્યું કે-પ્રભાકર પુરોહિતે મને છેતર્યો છે એકદા સુખબુદ્ધિ મંત્રીને તેણે જોયા એટલે તેની સમક્ષ પુષ્પોની ભેટ ધરીને નમસ્કાર કરીને સત્યકીએ કહ્યું કે-“હું અનાથ બન્યો છું, મારો કોઈ રક્ષણકર્તા નથી. રક્ષકો જ જ્યારે લક્ષકો બન્યા છે ત્યારે હું કોની પાસે જઈને પોકાર કરું ? એટલે મંત્રીએ તેને જણાવ્યું કે-“તું મારા ઘરે આવજે, તું ખેદ ન પામ.” પછી મંત્રીએ પોતાની સાથે રહેલ પ્રતિહારીને કહ્યું કે-“જ્યારે આ વ્યક્તિ આપણા આવાસે આવે ત્યારે શીઘ્ર તેમને મારી પાસે લાવવો.”

આ પ્રમાણે કહીને મંત્રી પોતાના આવાસે ગયો અને સત્યકી પણ પોતાને ઘરે ગયો. સત્યકીએ વિચાર્યું કે-“તિરસ્કારરૂપી અગ્નિથી દગ્ધ બનેલા મારા અવયથોને આ મંત્રીએ શીતળ બનાવ્યા. આવા પ્રકારના પુરુષોથી જ પૃથ્વીતલને વિષે ધર્મને ધારણ કરવામાં આવે છે, નહીંતર આધાર રહિત બનેલ આ ધર્મ અવશ્ય પાતાલમાં પેસી જાત. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે, હાથમાં ફલ લઈને સત્યકી મંત્રીના આવાસે ગયો એટલે દ્વારપાળે તેને પ્રવેશ કરાવ્યો અને મંત્રીએ આપેલા આસન પર બેઠો. બાદ સત્યકીએ હકીકત જણાવતાં

કહ્યું કે-“ નીલ વસ્ત્રમાં બાંધીને પાંચ રત્નો મેં પ્રભાકરને આપ્યા હતા. ” સુબુદ્ધિએ પૂછ્યું કે-“ આ વાતમાં કેાઈ સાક્ષી છે ? ” સત્યકીએ જણાવ્યું કે-“ કેાઈ સાક્ષી ન હતો. તે મારો મિત્ર અત્યંત વિશ્વાસપાત્ર હતો. ” શ્રેષ્ઠ મંત્રીએ તેને જણાવ્યું કે-“ કેાઈ પણ સાક્ષી રાખ્યા સિવાય તેં આ થાપણુ આપી તે ઠીક કયું નથી. પોતાના સ્વજનોને પણ સર્વંશ આપવામાં આવતું નથી, તો બીજાને તો કેમ જ આપી શકાય ? જેને કશી જરૂર નથી એવા વૃક્ષોને પણ ધનની આસક્તિ હોય છે અને તે હકીકત પ્રસિદ્ધ જ છે તો પછી જેને પગલે-પગલે દ્રવ્યની જરૂર છે એવા મનુષ્યોની તો વાત જ શી કરવી ? અથવા હવે બનેલા કાર્યનો અફસોસ કરવો નકામો છે. તારે હવે રાજસભામાં આવવું, જેથી તારા કાર્યની સિદ્ધિ કરી શકાય. ”

પણ કપૂર લઈને સત્યકી રાજદ્વારે આવ્યો એટલે તેને જોઈને દયાળુ બુદ્ધિવાળા સુબુદ્ધિ મંત્રીએ તેને શીઘ્ર પ્રવેશ કરાવ્યો. નમસ્કાર કરતાં તેને રાજાએ તેના આગમનનું કારણ પૂછ્યું એટલે મંત્રીએ રાજાને એકાંતમાં સર્વ હકીકત જણાવી. પછી રાજાનીએ પ્રભાકર પુરોહિતને બોલાવીને વારંવાર પૂછવા છતાં તે માન્યો નહીં, એટલે રોષે ભરાયેલા રાજાએ તેને કહ્યું કે-“ જો તું સાચો હો તો મારી આજ્ઞા સ્વીકાર ” ત્યારે ધૂર્તપણાને લીધે તેણે રાજાની આજ્ઞા સ્વીકારી. અને રાજાને જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! પોતાનું વડાણ ભાંગી જવાથી આ સત્યકી વધિક ગાંડો થઈ ગયો છે અને આપની મહેરબાનીથી મંત્રી પણ ગર્વિષ્ઠ બની ગયો છે. આ ગાંડા માણસના વચનથી આપ મને શા માટે આ પ્રમાણે કહી રહ્યા છો ? આપ મારા પ્રત્યે કૃપા દર્શાવો છો તેથી આ મંત્રીને મસ્તક-પીડા થાય છે. આ મંત્રી હમેશાં મારા છિદ્રો ભેઈ રહ્યો છે, પરંતુ મારો દોષ દેખાતો નથી ત્યારે તે બીજાઓ દ્વારા આવો ખોટો આરોપ મારા પર મુકાવે છે. હે રાજન્ ! જો આપ આ મંત્રીનું વચન સત્ય માનશો તો સર્વ જગત આપને દોષવાળું જ જણાશે, કારણ કે જે પોતે દ્રેષી હોય તે બીજાને પણ દોષવાળો જ જુએ છે, કારણકે કપાયેલી નાસિકાવાળો પુરુષ પોતાના પ્રાંતબિંબને છિન્ન-કપાયેલ નાસિકાવાળું જુએ છે. અવસરે આપ આ મંત્રીના દોષોને બહી શકશો. શુભ પાપો કેટલાક સમય પર્યંત શુભ રહી શકે છે. હે સ્વામિન્ ! આ મંત્રીના કહેવાથી આપ મારા પ્રત્યે અપસન્ન ન બનશો. ” ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે-“ જો તું નિષ્કલંક છો તો મારા બંને ચરણોને સ્પર્શ કર. ” ત્યારે પાપીષ્ઠ પ્રભાકરે રાજાના ચરણોને સ્પર્શ કર્યો. એટલે રાજાને તે સંબંધી ખાત્રી થવાથી તેને વિસર્જન કરીને રાજાએ સર્વ હકીકત સુબુદ્ધિ મંત્રીને જણાવી. મંત્રીએ કહ્યું કે-“ કલંકના ભયથી તે પુરોહિત જૂઠું બોલ્યો છે. આપે તેને અવશ્ય શિક્ષા કરવી જોઈએ; કારણ કે આ જગતમાં બળાડીનોતું બળ રાજા છે. તેણે મારા સંબંધી આપને જે વૃત્તાંત જણાવેલ છે તે હે રાજન્ ! સત્ય જણાય છે. જો તેમાં કંઈ પણ ફેરફારવાળું જણાશે તો મારો દોષ અલ્પ થશે, અર્થાત્ હું સાચો નીવડીશ. હે સ્વામિન્ ! આ વિષયમાં બુદ્ધિપૂર્વક કામ લ્યો. તેની સાથે સ્નેહ દર્શાવવાપૂર્વક આપ જુગટું રમો, તમારા નામથી

અંકિત મુદ્રિકા તેને પહેરાવીને પ્રપંચપૂર્વક તેની મુદ્રિકા ગ્રહણ કરી લેયો. તે જ દિવસે સોની પાસે તેના જેવી જ બીજી મુદ્રિકા તૈયાર કરાવો. વળી તે દિવસે તેણે જે લોજન કયું હોય તે બાણી લઈને પછી મુદ્રિકાને લઈને નોકરને તેને ઘરે મોકલવો.”

રાજા પુરોહિતની સાથે નિરંતર જુગટું રમવા લાગ્યો અને અત્યંત રનેહ બતાવીને તેને અત્યંત વિશ્વાસ પમાડ્યો. ઘણા અભિમાનવાળો પુરોહિત પણ પોતાને રાજાનો કૃપાપાત્ર માનવા લાગ્યો. પછી કોઈએક દિવસે રાજાએ મંત્રીની સૂચનાનુસાર સર્વ આચરણ કયું અને તેની સાથે રમતાં રાજાએ પણ રાત્રિને વિષે પોતાના નોકરને પુરોહિતના ઘરે મોકલ્યો. તેણે જઈને પુરોહિત-પત્નીને કહ્યું કે-“ પુરોહિતને અત્યંત કામ હોવાથી મને મુદ્રિકા આપીને અને આજે તેમણે જે લોજન કરેલ છે તે મને જણાવીને-આ પ્રમાણે બંને ઓળખાણ આપીને મને તમારી પાસે મોકલેલ છે, તો જે રત્નો નીલ વર્ણવાળા વસ્ત્રમાં બાંધેલા છે તે જલ્દી પેટી-માંથી કાઢીને મને આપો. જો તે પ્રમાણે આપવામાં વિલંબ કરશે તો કાર્ય નાશ પામશે.” પુરોહિત-પત્નીએ પણ તેને તે રત્નો આપી તથા તેણે પણ જઈને પુરોહિતની સમક્ષ જ તે રત્નો રાજાને અર્પણ કર્યાં, એટલે રાજાએ પુરોહિતને પૂછ્યું કે-“ શું હવે પણ તું તારી બતને દોષિત માનતો નથી ? મારી આજ્ઞાને જૂઠી માને છે અને કલંકી હોવા છતાં મારા ચરણને સ્પર્શે છે ? તું સત્યકી શ્રેષ્ઠીને ગાંડો જણાવે છે અને મંત્રી તો ઇર્ષ્યાળુ છે એમ જણાવે છે ! ”

આ પ્રમાણે રાષ્ટ્રને લીધે રાજાની ભૂટ્ટી જોઈને પુરોહિતે વિચાર્યું કે-“ રાજાએ મને છેતર્યો છે, તો હવે શું ઉત્તર આપું ? ” છતાં પણ ધૃષ્ટતાપૂર્વક તેણે જણાવ્યું કે-“ હે રાજા ! તે રત્નો મારા જ છે. જો તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો આપના રત્નભંડારમાં તેને નાખો. જો તેને ઓળખીને સત્યકી શ્રેષ્ઠી ગ્રહણ કરી લે તો તે રત્નો તેના જણવા; અન્યથા તે મારા જણવા.” રાજાએ તેને જવાબ આપ્યો કે-“ તારો અભિપ્રાય મેં જાણી લીધો છે. તે પ્રમાણે હું આજે જ કરું છું જેથી સત્યકી સાચો છે કે જૂઠો તે જણાઈ આવશે. રાજાએ પુરોહિતનું વચન ન માન્યું અને તેને ઉગ્ર દંડ આપ્યો. ” આ પ્રમાણે જનતા ન ઓલે તે પ્રમાણે હું વર્તીશ. ”

ત્યાર પછી પોતાના રત્નસમૂહમાં તે રત્નો નાખીને સત્યકીને બોલાવીને રાજાએ તેને કહ્યું કે-“ તું ઓળખીને તારા રત્નો આ રત્નસમૂહમાંથી લઈ લે. ” એટલે સત્યકીએ પોતાના રત્નો ગ્રહણ કરી લીધા. પછી સત્યકીને સાચો જાણીને અને પ્રભાકર પુરોહિતને જૂઠો માનીને રાજાએ મંત્રીને આદેશ આપ્યો કે-“ આ પુરોહિતનું સર્વસ્વ લૂંટી-લેયો તેની જામ કપા-વીને દેશનિકાલ કરો. ” મંત્રીએ પણ રાજાના હુકમથી તે પ્રમાણે કયું. પછી સત્યકીએ પણ પોતાના તે રત્નો મંત્રી સન્મુખ મૂકીને કહ્યું કે-“ મહેરબાની કરીને આપ આ રત્નો ગ્રહણ કરો. હવે મારે રત્નોની જરૂરિયાત નથી. ફક્ત મારો પરાભવ જ મને અસહ્ય બન્યો હતો. હે મંત્રીશ્વર ! આપે બુદ્ધિપૂર્વક મારો થતો પરાભવ દૂર-નિર્મૂળ કર્યો છે. ” એટલે સુબુદ્ધિ મંત્રીએ તેને જણાવ્યું કે-“ હું તને આ રત્નો આપી દઉં છું તો તું તે ગ્રહણ કરી લે. તે રત્નો

દ્વારા દ્રવ્ય-પ્રાપ્તિ કર, મને તે રત્નોનું કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. ઉપકાર કરવો તે સન્માન પુરૂષોને ઇષ્ટ છે. કેાઈ પણ પ્રકારની આશા વગર કરાયેલ ઉપકારમાં બદલાની ઇચ્છા રાખવી તે વર્મેલા લોજનને ખાવાની ઇચ્છા તુલ્ય છે; માટે તારે મને આ વિષયમાં વિશેષ આગ્રહ ન કરવો. જેમ ધર્મીષ્ઠ પુરુષ પાંચ આણુવ્રતોને ગ્રહણ કરે છે તેમ તારા આ પાંચ રત્નોને સ્વીકારીને તું તારા ગૃહે જા. ” બાદ શ્રેષ્ઠીને પણ મંત્રી પ્રત્યે ઘણું જ સન્માન પ્રગટ્યું. તે રત્નો દ્વારા પુનઃ વ્યાપાર કરતાં તેને અત્યંત દ્રવ્ય-પ્રાપ્તિ થઈ. લોકોને વિષે સત્યકી શ્રેષ્ઠી તેમજ સુખુદ્ધિ મંત્રીશ્વરનો અમૃત સરખો ઉજ્જવળ યશ વિસ્તાર પામ્યો; જ્યારે પ્રભાકર પુરોહિત દુઃખી બન્યો તેમજ અપકીર્તિનું ભાજન બન્યો. આ પ્રમાણે સુખુદ્ધિ મંત્રીની માફક બુદ્ધિમાન પુરુષ, ભયંકર કષ્ટરૂપી જળ-પ્રવાહમાં ડૂબેલી પોતાની જાતને તેમજ ખીજાને પણ તારી શકે છે.

ઉપરની કથામાં આવતા સુખુદ્ધિ મંત્રીના ઉલ્લેખથી ભુવનભાતુ રાજવીએ પોતાના મંત્રી સુખુદ્ધિ(તમે) ને યાદ કરીને મને કહ્યું કે-“ હે વિચક્ષણ! તમે જે સુખુદ્ધિ મંત્રીની વાત કરીતેવો જ મારો મંત્રી સુખુદ્ધિ નામનો છે, કારણ કે બ્રહ્માએ તેને પણ ઉપકાર કરવામાં આસક્ત બનાવ્યો છે અને અમે તેના હૃદયને જાણ્યું નથી તે યોગ્ય કયું નથી. અમારા વિરહમાં તે અવશ્ય પ્રાણોને ત્યજ દેશે, તો તું મારા આદેશથી શીઘ્ર શુભા નગરીએ જા અને સુખુદ્ધિ મંત્રીશ્વરને ધૈર્ય ઉપજવનાર મારી આ સર્વ હકીકત તું તેમને કહી સંભળાવજે. ”

વિચક્ષણ મંત્રીના શુભા નગરીએ આગમન બાદ હર્ષ પામેલા સુખુદ્ધિ મંત્રીએ પોતાના પ્રધાનોને, ખોલાવ્યા તેમજ તેને ઉચિત સ્થાન આપીને લેખ વાંચ્યો, જે સાંભળીને સમસ્ત નગર આનંદ પામ્યું. નાગરિક લોકોએ ગૃહે-ગૃહે એક એકથી ચઢિયાતા વધામણા કયાં તેમજ પોતપોતાની કુળદેવીઓની માનતાઓ પૂર્ણ કરી. વળી મંત્રીએ પોતાના તાબાના ખંડિયા રાજાઓના હર્ષને માટે હકીકત જણાવતાં લેખો મોકલાવ્યા. ચક્રવર્તીપણાનો મહોત્સવ કરવાને માટે લોકો આતુર બન્યા એટલે સુખુદ્ધિ મંત્રીએ વિચક્ષણને કહ્યું કે-“ તમે અમારા સ્વામીના કુશળ-સમાચાર આપીને અમારા પ્રત્યે કયો ઉપકાર નથી કર્યો ? તો હવે હું તમારું યોગ્ય સન્માન કરવા ઇચ્છું છું. તમે કરેલા કાર્યનો બદલો પ્રાણો આપવાથી પણ વળી શકે તેમ નથી. ” આ પ્રમાણે કહીને, પોતે કૃત બે ઉજ્જવળ વસ્ત્ર પહેરીને વિચક્ષણને પુનઃજણાવ્યું કે-“ હું તમને મારા આવાસની સઘળી લક્ષ્મી અર્પણ કરું છું ” ત્યારે વિચક્ષણે પણ કહ્યું કે-“ હે મંત્રીશ્વર ! ભુવનભાતુ રાજવી પ્રત્યેની તમારી અસાધારણ સાચી ભક્તિ જણાઈ આવે છે. હું તો તમારા સ્વામીનો સેવક હોવા છતાં પણ તમે મારા પ્રત્યે તમારા સ્વામીની માફક જે ભક્તિ દર્શાવી રહ્યા છો તેથી હે સુખુદ્ધિ મંત્રીશ્વર ! તમારા વચન માત્રથી જ હું કૃતકૃત્ય થયો છું. તમે તો મારા માટે પિતા તુલ્ય પૂજનીય છો. આપ મને લેખ લખો આપો જેથી તેના દ્વારા હું રાજવીને હર્ષિત બનાવીને કૃતકૃત્ય બનું. ”

પછી કંઈક હાસ્ય કરીને સુખુદ્ધિએ આગ્રહપૂર્વક પોતે પહેરેલા સમસ્ત આભૂષણો વિચક્ષણને આપ્યા. વળી ભાનુશ્રી તેમજ ભુવનભાનુને યોગ્ય આચવાના આભૂષણો પણ વિચક્ષણને આપ્યા. બાદ વિચક્ષણને લેખ આપીને જણાવ્યું કે “-જેમ અને તેમ સીધા ભુવનભાનુ રાજા આ શુભા નગરીને પોતાના ચરણોથી પાવન કરે તેમ તમારે કરવું.”

મકરધ્વજનો વૃત્તાંત, ભાનુશ્રીનો પાણિગ્રહણોત્સવ,
 શ્રાકંઠ ચક્રીનું રાજ્ય-ગ્રહણ કરવું અને સુખુદ્ધિ મંત્રીની
 કથા વિગેરે વૃત્તાંતવાળો અને ભુવનભાનુ ચક્રવર્તિ-
 પદવી વર્ણન નામનો આ ખીળો મર્ગ, સંપૂર્ણ થયો.

વિચક્ષણ મંત્રી શુભા નગરીથી નીકળીને શ્રીપુર આવી પહોંચ્યો એટલે દ્વારપાળે તે હકીકત જણાવવાથી, રાજસભામાં આવી, ભુવનભાનુ ચક્રીને પ્રણામ કરીને તે ભેઠા. એટલે રાજવીએ તેને પૂછ્યું કે-“ સુખુદ્ધિ મંત્રીશ્રવર કુશળ છે ને ? ” વિચક્ષણે જવાબ આપ્યો કે-“ આપની કૃપાથી મંત્રી તથા પ્રજા સર્વ કોઈ કુશળ છે. ” આ પ્રમાણે કહીને તેણે લેખ તથા આભૂષણો રાજવી પાસે મૂક્યા. પૂર્વની મૈત્રીથી તેને પોતાના નામવાળા ભેઠને રાજાએ તે જ સમયે તેને પોતાના દેહ પર ધારણ કર્યા. ભાનુશ્રીના નામથી અંકિત આભરણો દાસીદ્વારા તેણીને મોકલાયા એટલે તેને ભેઠને તેણી અત્યંત આશ્ચર્ય પામી. વિશિષ્ટ પ્રકારની સુંદર ઘડાઈને કારણે તે આભૂષણોને ભાનુશ્રીએ ધારણ કરીને, રત્નજડિત વિદ્યાધરોના આભૂષણોને પણ તુલ્ય ગણ્યા.

પોતાની પાસે લેખ વાંચનાર મંત્રી હાજર હતા છતાં ઉત્સુકતાને કારણે ભુવનભાનુ પોતે જ તે લેખ નીચે પ્રમાણે વાંચવા લાગ્યા કે-

“સ્વસ્તિશ્રી શ્રીપુર નગરે રહેલ, વિદ્યાધરેન્દ્રોથી સેવાયેલા, ભુવનભાનુ ચક્રીના ચરણકમળમાં બારંબાર ભક્તિપૂર્વક સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીને, શ્રી શુભાનગરીથી લખીતંગ પૂજા-સેવાકાર્યમાં રહિત, આપના ચરણકમળમાં ભ્રમર સમાન, આપનો કિંકર એવો સુખુદ્ધિ મંત્રી આપને નીચે પ્રમાણે વિજ્ઞપ્તિ કરે છે કે-આપની મહેરબાનીથી રાજ્યની ચિંતા કરતાં મને, સર્વ વિગ્નેરૂપી ચોખાને ખાંડવામાં મુશળ સમાન એવું કુશળ છે, પરંતુ આપને મળવાની અતિ તીવ્ર ઉત્કંઠારૂપી રોગથી હું, રાજ્યલક્ષ્મી તેમજ પ્રજાજનો પીડાઈ રહ્યા છીએ. બલીઘ રાજાએ વિષે મુકુટ સમાન આપને, અમને જલ્દી દર્શન આપીને ઉચિત રક્ષા કરવી જરૂરી છે, તો આપે મારા પ્રત્યે મહેરબાની દર્શાવવી જોઈએ. બાકીનું શુભા નગરીનું સમસ્ત વૃત્તાંત, જેમ જોઈએ તેમ વિચક્ષણમંત્રી, આપની સમક્ષ રહીને, આપના આદેશથી કહી સંભળાવશે.”

બાદ વિચક્ષણ મંત્રીએ પણ શરૂઆતમાં પોતે જોયેલ શુભા નગરીનું વર્ણન કયું અને

પાછળથી જે ઘણા પ્રકારના મહોત્સવો થયા તેનું વર્ણન કર્યું. વળી સુબુદ્ધિ મંત્રીએ પોતાનું કરેલ સન્માન વિગેરે હકીકત પણ ભુવનભાનુ ચક્રવર્તીને જેવી રીતે બની હતી તેવી કહી સંભળાવી. વિશેષમાં જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! વધારે શું કહું ? સમસ્ત પ્રજા આપને જોવાને ઉત્કંઠિત તો હતી જ પરંતુ જ્યારે આપનું સમસ્ત વૃત્તાંત મેં જણાવ્યું ત્યારે તે આતુરતા બમણી બની ગઈ. વળી, તમારું આશ્ચર્યકારક ચરિત્ર જણાવવા છતાં નાગરિક લોકો પૈકી કેાઇપણ વ્યક્તિ, શપથ (સોગન) લેવા છતાં, શ્રદ્ધા કરતી નથી-તે લોકો સાચું માનતા નથી. કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે-આવા પ્રકારની મહાન્ પ્રસિદ્ધિને આપનારી શ્રેષ્ઠ ઋષિ મનુષ્યને હોઇ શકે ખરી ? જ્યારે કેટલાક તો કહે છે કે-અમે તે વસ્તુ નજરે જોઈશું ત્યારે જ સાચી માનશું. કેટલાક જણાવે છે કે આ તો મંત્રીની કલ્પના માત્ર છે, જ્યારે કેટલાક દુશ્મન રાજાઓ તમારો અપકાર કરવાને ઇચ્છી રહ્યા છે. વિદ્યાધર પુરુષ દ્વારા તમારું અપહરણ જાણીને કેટલાક મનસ્વી રાજાઓ મંત્રીથી મોકલાવાયેલ ખંડણી ઉધરાવનારાઓને, માગવા છતાં પણ વિલંબથી કર (ખંડણી) આપી રહ્યા છે. વળી તમારા ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા ક્ષત્રિયકુમાર પાસેથી કેટલાક રાજાઓ કેાઇપણ ઉપાયદ્વારા રાજ્ય હરી લેવાની ચેષ્ટા કરી રહ્યાં છે પરંતુ સુબુદ્ધિ મંત્રીના લયને કારણે કેાઇપણ રાજા ખુલ્લી રીતે પ્રગટ થઈ શકતો નથી, તો હે સ્વામિન્ ! આપને હવે શુભા નગરીએ પધારવું ઉચિત છે.

બાદ રાજાએ વિચાર્યું કે-આ વિચક્ષણ મંત્રી ઠીક કહી રહ્યા છે. મારે હવે જવું જોઈએ, જેથી સજ્જનો તેમજ દુર્જનો મારી સંપત્તિ જોઈ શકે. વળી સજ્જનોના મનને શાંતિ મળે અને વિવિધ પ્રકારની કલ્પના કરવાવાળા દુર્જનોને સંતાપ પ્રગટે. પછી પોતાના સાસરા કનકરથ રાજવીને બોલાવીને કાર્યકુશળ રાજવીએ, સમગ્ર હકીકત જણાવીને રાજ્યની બાબતે તેમને સોંપીને, શ્રીપુરવાસી નગરજનોને શિખામણ આપીને, પોતપોતાનું રાજ્ય સંભાળવા માટે વિદ્યાધરોને સૂચના આપીને, સમસ્ત લોકોથી પૂજાયેલ, હજારો વિમાન સહિત ભુવનભાનુ મહાઋષિ સાથે શ્રીપુર નગરથી ચાલી નીકળ્યા. શત્રુસમૂહને પોતાની સંપત્તિ દેખાડવાને માટે, સમસ્ત લોકોના હર્ષની સાથેસાથ આકાશમાં ગમન કરતાં, ગર્વીષ્ઠ રાજાઓના અભિમાનને નષ્ટ કરતાં, તેઓને આશ્ચર્ય પમાડતાં, યાચકવર્ગને તુષ્ટ કરતાં, રાજાઓથી થતાં સત્કારને ઝીલતાં, અભિમાની પુરુષના ગર્વનું ખંડન કરતાં, સ્નેહી રાજાઓને સંતોષ પમાડતાં “ હે દેવી ભાનુશ્રી ! આ અમુક દેશ છે, આ અમુક નગર છે,” એમ પોતે જ તેણીને જણાવતાં, વગાડાતા ડંકાના વિસ્તરતા ધ્વનિથી સૂર્યના સાત અપ્રવોને લય ઉપજવાથી અરુણ સારથિને ખેદ પમાડતાં, ચંદ્ર સરખા કિરણોને પ્રસરાવતાં, કેટલાક વિમાનોદ્વારા દિવસે પણ આકાશને સેંકડો ચંદ્રવાળું બનાવતાં, ગાદ અધિકારવાળી રાત્રિઓને વિષે સૂર્ય બિંબને જીતી લેનાર વિમાનોદ્વારા દિવસની શોભાને દર્શાવતાં, “ આ શેષનાગ મારા સૈન્યનો ભાર કઈ રીતે ઝીલી શકશે ? ” એમ વિચારીને જ હોય તેમ વિમાનદ્વારા આકાશને ભરી

દેતાં, ભુવનભાનુ રાજ્યે અમુક સમયે શુભા નગરીની નજીકના પ્રદેશમાં આવીને મનોહર બગીચાઓને વિષે પોતાનો પડાવ નાખ્યો. રત્નજડિત સુવર્ણ તોરણથી ભૂષિત, અનેક પ્રકારની રચનાથી બનાવાયેલા પુષ્પના માંડવાથી સુશોભિત, અનેક પ્રકારનાં મણિઓ યુક્ત લઘુમંડપોથી મનોહર, ચારે દિશાઓમાં મોતીઓની લટકતી માળાઓવાળા, મણિની પૂતળીઓથી સુશોભિત સ્તંભોવાળા અને કળશોથી યુક્ત વિશાળ મંડપો બનાવવામાં આવ્યા. આસોપાલવના પાંદડાંઓથી માંગલિક તોરણો ઘરે-ઘરે બાંધવામાં આવ્યા, કદ્યાણુસૂચક મોતીઓની શ્રેણીથી સાથિયાઓ કરવામાં આવ્યા. ભુવનભાનુ રાજના આગમન સમયે કુંકુમ, અગરુ, ગોશીર્ષચંદનના રસથી મિશ્રિત સુગંધી જળવડે પૃથ્વીને સિંચવામાં આવી. ખીબા દેશથી લવાયેલા અને તેજસ્વી રેશમી વસ્ત્રોથી વણિકોએ પોતાની હુકાનોને સંપૂર્ણ રીતે શણગારી. સિંદુરના વિલેપનથી હસ્તીઓને અત્યંત મનોહર બનાવવામાં આવ્યા, અશ્વોને શણગારવામાં આવ્યા અને પાચદળ સેના તૈયાર કરવામાં આવી. ચક્રવર્તીપણાની લક્ષ્મી તથા ભાનુશ્રી આ પ્રમાણે દ્વિગુણલક્ષ્મીથી શોભિત બનેલા, શ્વેત છત્રથી શોભિત, દિવ્ય વિમાનમાં આરૂઠ થયેલા, પુણ્યયોગે ઈંદ્રાણી સાથે બાણે ઈંદ્ર પોતે જ આવી રહ્યા હોય તેમ લોકોના મનમાં શંકા પ્રગટાવતા, આકાશને ધ્વનિયુક્ત બનાવતા એવા અનેક પ્રકારના વાજિત્રોના શબ્દોથી બાણે સમસ્ત લોકોના હૃદયસમૂહને ત્રાસ પમાડતા, વસ્ત્રને ઉડાડતા, “જય જય” શબ્દ બોલતા નાગરિક લોકોને કૃપાકટાક્ષથી નિર્મળ દૃષ્ટિવડે જોતાં, “આ બંનેએ પૂર્વજન્મમાં કેવા પ્રકારનું ન સમજી શકાય તેવું પુણ્ય કર્યું હશે કે જેથી તેમને સમાન રૂપ અને ગુણ પ્રાપ્ત થયા છે ?” એ પ્રમાણે લોકોની ઉક્તિને સાંભળતા, વારાંગનાઓએ અર્પણ કરેલા ઉત્તમ અર્ધ્યને ગ્રહણ કરતાં, રાજાને જોવામાં વિધન કરતાં નેત્રના નિમેષને કારણે ક્રોધિત બનેલી સ્ત્રીઓથી નેત્રરૂપી પરિચાઓદ્વારા પીવાતા, વળી કોઈ એક સ્ત્રી, જોવાના કાર્યમાં વિધનભૂત બનતાં ભ્રમરના ભયને કારણે પોતાના કણમાં રહેલા કણના ભૂષણરૂપ કમળને ફર કરતી, વળી કોઈ બીજી સ્ત્રી, પોતાના નેત્રના જેટલા વિસ્તારવાળા (લાંબા) કોઈ એક પત્રને કમળમાંથી લઈ લઈને બાણે તેનું અને પોતાના પત્રનું સામ્ય દર્શાવતી હોય તેમ નેત્ર પર તેને સ્થાપન કરતી—આ પ્રમાણે વિવિધ વેષોથી મનોહર સ્ત્રીઓની અનેક રચનાઓ દ્વારા ચેષ્ટાઓને જોતા, ભાનુશ્રીને હર્ષપૂર્વક દેખાડતા, પોતાનો તેમજ પારકાનો ભેદ રાખ્યા સિવાય તેમજ પાત્રાપાત્રનો વિવેક રાખ્યા વિના દીનજનોને નવીન મેઘની માફક દાન આપતા ભુવનભાનુ રાજવી, મનોહર ચંદન પુષ્પની માળાથી યુક્ત, ચિત્ર-વિચિત્ર ભીંતવાળા, સુંદર ચંદરવાને વિષે લટકાવેલી મોતીઓની માળાવાળા, વિવિધ પ્રકારના રત્નજડિત સિંહાસનની કાંતિથી ઈંદ્રધનુષ્યની શોભાવાળા, જેમાં માંગલિક કાર્યો થઈ રહ્યા છે તેવા રાજમહેલમાં આવી પહોંચ્યા. ક્ષણમાત્ર સિંહાસન પર બેસીને, વારાંગનાઓએ કરેલી અનેક પ્રકારની કદ્યાણુસૂચક વસ્તુઓ ગ્રહણ કરી.

ખાદે ભક્તિભાવવાળા ભુવનભાનુ રાજવીએ કેટલાક જિનચંત્યોને પૂછને, નમસ્કાર

કરીને પોતાના સ્થાનમાં આવી પહોંચેલા તેણે ગૃહચૈત્યની પૂજા કરી. બાદ સાથે આવેલા વિદ્યાધરના આવાસમાં વખાણવા લાયક ઉચિત વસ્તુઓ-પદાર્થો મોકલી આપ્યા. ભુવનભાનુ રાજની સેવા કરવાને ચાહતા રાજાએ ભેટણાં લઈને પોતપોતાની નગરીથી તે શુભા નગરીએ આવી પહોંચ્યા, એટલે કેટલાક દિવસો પર્યાન્ત તે આવેલા એચરેન્દ્રો અને રાજાઓનો ઉચિત સત્કાર કરીને વિદાય કર્યાં.

સુબુદ્ધિ મંત્રીશ્વર પર રાજ્યનો ભાર નાખીને, ભાનુશ્રી સાથે ક્રીડાસક્ત ચક્રીના દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. કોઈ એક દિવસે જલક્રીડાને માટે રાજવી, ભાનુશ્રી વિગેરે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ સાથે પ્રમદવનમાં ગયા. તે ક્રીડા-વનમાં પોતાની ભાષામાં બોલતા રાજહંસના યુગલને, પક્ષીની ભાષા જાણવામાં કુશળ ભુવનભાનુ રાજવીએ લાંબા સમય સુધી સાંભળ્યા કર્યું. તે હંસયુગલ વાર્તાલાપ કરતું બંધ પડ્યું ત્યારે ભાનુશ્રીએ ચક્રીને પૂછ્યું કે “આ યુગલે આટલા લાંબા સમય સુધી કયા પ્રકારનો વાર્તાલાપ કર્યો ? તે મને જણાવો.” ભુવનભાનુએ જણાવ્યું કે-“તે હક્રીકત જાણવાથી તને શો લાભ છે ? તે હક્રીકત જાણવાથી ઉલટું તું હુઝી બનીશ” રાજવીએ આ પ્રમાણે જણાવવાથી અત્યંત ઉત્સુકતાવાળી ભાનુશ્રી બોલી કે-“તેમાં શું અમંગળ થવાનું હતું ? હે નાથ ! એવું તે શું છે કે જે આ મને કહી શકતા નથી ? મંગળમાં કે અમંગળમાં મને કોઈ પણ પ્રકારનો લય નથી. પૂર્વે જે કર્મ કર્યાં હોય છે તે પ્રમાણે, રક્ષા કરવા છતાં પણ, બને જ છે. કોઈ પણ કારણને લીધે તમે કહેવા ઇચ્છતા ન હો તો હે સ્વામિન્ ! મને જણાય છે કે આજથી આપણા બંનેના હૃદય બુદ્ધિ પડ્યા જણાય છે. અત્યાર સુધી મારો એવો ખ્યાલ હતો કે આપણા બંનેનું ચિત્ત મન એક જ છે, પરંતુ અત્યારે આપનું વર્તન તે મારા મંતવ્યને નષ્ટ કરે છે. જે ભ્રમરનું મન બીજા માલતીના ફૂલ પર ગયું હોય તે પોતાને આધીન બનેલા ફૂલ પર કયાં સુધી સ્થિર રહી શકે ?” આ પ્રમાણે સ્નેહને અંગે ગુસ્સે બનેલી ભાનુશ્રીને ગાઢ આલિંગન આપીને રાજાએ તેણીને કહ્યું કે-“હે દેવી ! મારા પ્રત્યે તમે કદાપિ ગુસ્સે ન થશો. હે સુંદર સુખવાળી ! ઘણા પ્રકારના વિકલ્પો કરવા ઘટતા નથી. શું પોતાનું પ્રતિબિંબ કદી ઉલટું બને છે ? જો હું તને તે વૃત્તાંત જણાવીશ તો તને તે વસ્તુની ઇચ્છા થશે અને જો હું તે પદાર્થ તને નહીં લાવી આપીશ તો તને સંતાપ થશે, તેથી હે માનિનિ ! હું તને તે હક્રીકત જણાવતો નથી, છતાં પણ જો તારો અત્યંત આગ્રહ હોય તો તું સાંભળ.”

રાજહંસી પોતાના સ્વામી પ્રત્યે પ્રણયને કારણે ક્રોધિત બનેલી હતી. હંસે પ્રણય રસ-ભરપૂર મીઠ વાણીથી હંસીને જણાવ્યું કે-“હે પ્રિયા ! આજે તું શા માટે ઉત્સાહ વિનાની જણાય છે ?” તેણીએ તેને જણાવ્યું કે-“સ્નેહ વગરના તમને કહેવાથી શો લાભ છે ? શરમ વિનાની અને પાપી એવી હું હજી સુધી ભૂલી રહી છું ? અથવા તો વાસ્તવિક રીતે હું મૃત્યુ પામેલી જ છું, કારણ કે સ્વામીથી અપમાનિત થવાથી ભવવું એ મૃત્યુ સરખું જ છે. પૂર્વે મેં જે તમને કહ્યું હતું તે પ્રમાણે કરો, જેથી મને સુખ આપનાર પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય. મારા

કરતાં નાની હંસીઓને, નેત્રોને આનંદ આપનાર સેંકડો બચ્ચાંઓ જન્મેલા હું જોઈ રહી છું તે નાની નાની હંસીઓ પોતાના બચ્ચાંઓની હર્ષપૂર્વક લાલના-પાલના કરે છે અને તેની પુષ્ટિ માટે પાણી તથા કમળના તંતુઓ લાવીને તેને આપે છે-બવરાવે-પીવરાવે છે. આટલો સમય વ્યતીત થવા છતાં ભાગ્યહીન મને, મારા મનને સંતોષ પમાડનાર પુત્ર થયો નથી. પુત્ર વિના, સર્વપ્રકારે સંતાપ પ્રગટાવનાર વૃદ્ધાવસ્થામાં હું કઈ રીતે જીવી શકીશ ? તે તમે કહો.”

હંસે જણાવ્યું કે-“હે પ્રિયા ! તું લેશ માત્ર પણ શુસ્સે ન થા. પુત્ર-પ્રાપ્તિ થવી તે મનુષ્યને આધીન નથી; પરંતુ કર્મોધીન વસ્તુ છે. માતા-પિતાને પુત્રથી સુખ જ પ્રાપ્ત થાય તેવો કોઈ નિર્ણય નથી. દેવકુમારની માફક કોઈ પુત્ર પિતાને કષ્ટ આપનાર થાય છે.” એટલે હંસીએ પૂછ્યું કે-“તે દેવકુમાર કોણ હતો ? અને તેણે શું કર્યું હતું ?” રાજહંસે પણ તે કથા નીચે પ્રમાણે રાજહંસીને કહી સંભળાવી.

પૂર્વે કુસુમપુરનામના નગરમાં શત્રુપી અધિકારને નષ્ટ કરવામાં સૂર્ય સરજો તેજસ્વી સૂર નામનો રાજા હતો. તે નગરમાં દત્ત નામનો શ્રેષ્ઠી હતો, અને તેને વિષે, આપણે વિચારી ન બની જઈએ-બુદ્ધા બુદ્ધા ન પડી જઈએ એમ વિચારીને જ બાણે હોય તેમ સર્વ પ્રકારનાં શુભોચ્ચે આશ્રય કર્યો હતો. તેને મહાલક્ષ્મી નામની પત્ની હતી કે જેને વિનય શુભ, રૂપ, સંપત્તિ અને શીલની સાથેસાથ કદાપિ છોડતો ન હતો અર્થાત્ તે પણ અતીવ શુભશાળી હતી. પરસ્પર આસક્ત ચિત્તવાળા, વંશપરંપરાથી ઉપાર્જન કરેલ ન્યાય દ્રવ્યવાળા, દીનજનોને દાન આપતા, રાત્રિદિવસને પણ નહીં બાણતા એવા અને વિલાસ કરતાં તે બંનેનો સમય સુખપૂર્વક પસાર થતો હતો.

કોઈએક દિવસે ગોખમાં જોડેલી, ભક્તિપરાયણ દાસીદ્વારા પગથંપી કરાવતી, સમસ્ત શરીરે આબૂષણથી શોભિત, કર્પૂરમિશ્રિત તાંબૂલ આવતી, પાનના રસની પીચકારી ઊડાડતી તે જ લક્ષ્મી સરખી મહાલક્ષ્મીએ પોતાના મહેલના નજીકના આવાસમાં રહેલી, પલગ પર જોડેલી, કોઈએક યુવાન બાલાને, પોતાના બાળકને રમાડતી જોઈ. એટલે અનંત ભવોના અભ્યાસને લીધે મોહવશ બનેલી તેમજ નિસ્તેજ વદનવાળી તેણીએ વિચાર્યું કે-“અમારા પાસે રહેલ પુષ્કળ ધનથી પણ શો લાભ ? કારણકે હસતા મુખવાળા, સ્તનપાન કરવાની ઈચ્છાવાળા, ઊંચા મુખવાળા પોતાના પુત્રને મારા બોળામાં બેસાડીને હું લાલન-પાલના કરી શકતી નથી. પુત્ર વિનાના મહેલને હું રમશાન તુલ્ય સમજું છું. પોતાના પુત્ર સિવાય પોતાનું દ્રવ્ય પણ પારકું બને છે. પુત્ર વિના વૃદ્ધાવસ્થામાં કોઈ પણ પ્રકારની શાંતિ મળી શકતી નથી. જેનું નામ પણ બાણવામાં આવતું નથી તેવા દેવને પણ કોણ પૂજે છે ?”

આ પ્રમાણે અચાનક શ્યામ મુખવાળી પોતાની શેઠાણી મહાલક્ષ્મીને જોઈને, પારકાના અભિપ્રાયને બાણવામાં કુશળ તે કુશલ નામની દાસીએ તેણીને કહ્યું કે “હે સ્વામિની !

હાથમાં મસળાયેલી માલતી પુષ્પની માળાની માફક તેમજ દિવસે ચંદ્રની રેખાની જેમ તું અચાનક કાંતિ રહિત કેમ બની ગઈ ? શું સ્વામીએ કહેલ કંઈ પણ અપ્રિય તને યાદ આવી ગયું ? અથવા તો શું તમારા કુટુંબી જનોને મળવાની ઉત્કંઠા થઈ છે ? લાંબા સમયથી રક્ષાયેલા ધનનો શું નાશ થયો છે ? અથવા તો સેવકવર્ગમાં કોઈએ શું તમારા હુકમનો અનાદર-તિરસ્કાર કર્યો છે ? અથવા તો શું શરીર કંઈ અસ્વસ્થ બન્યું છે ? લાંબા સમયથી ઈચ્છેલો કોઈ મનોરથ શું ફળ્યો નથી ? મહેરબાની કરીને મને જે હોય તે સ્પષ્ટ જણાવો જેથી દત્ત શ્રેષ્ઠીને જણાવીને તમારું વાંછિત સિદ્ધ કરું. ” ત્યારે મહાલક્ષ્મીએ જણાવ્યું કે- “ શ્રેષ્ઠીના પ્રસાદથી મને સર્વપ્રકારે સુખ છે; ફક્ત સંસારસુખના કારણભૂત પુત્રની પ્રાપ્તિ નથી થઈ. આ પુત્ર-સુખ તો પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલ કર્મને જ આધીન છે. પુરુષોનો પુરુષાર્થ લેશમાત્ર કામ આવતો નથી. તારે આ હકીકત શ્રેષ્ઠીને જણાવવી નહીં, કારણકે તેથી તે પણ મારી માફક દુઃખદ ન બને. ”

પછી વસ્ત્રાભરણોથી સુશોભિત, અને કીડા કરતાં બીજાઓના બાળકોને તેણી ભુલે છે તેમ તેમ તેણી ખિન્ન બને છે. અમાવાસ્યાના ચંદ્રખિંબની માફક ખિન્ન બનેલી તેણી કેટલાક દિવસો બાદ અત્યંત દુર્બળ બની ગઈ. તેણીને તથાપ્રકારની દુબળી જોઈને દત્ત શ્રેષ્ઠીએ તેણીને પૂછ્યું કે- “ દેદીપ્યમાન દાવાનલથી બળેલી લતાની માફક તું કેમ દેખાય છે ? ” ત્યારે શ્રેષ્ઠીને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ન થાઓ ” એમ વિચારીને તેણીએ કંઈ પણ કારણ જણાવ્યું નહિ એટલે શ્રેષ્ઠીએ નૈમિત્તિકોને પૂછ્યું. ગ્રહબળની ગણતરી કરીને તેઓએ જણાવ્યું કે- “ તમારી પત્નીને સૂર્ય પીડી રહ્યો છે, તો પૂજા કરવાથી તે શાન્ત થશે. ” ત્યારે દત્ત શ્રેષ્ઠીએ સૂર્યની પૂજા માટે ઘણું દ્રવ્ય તેઓને આપ્યું. એટલે દ્રવ્યની લાલસાથી તેઓ બીજા બીજા ગ્રહોની પીડા બતાવવા લાગ્યા. આ રીતે ઘણું દ્રવ્ય વાપરવા છતાં પણ પોતાની પત્નીને કોઈપણ પ્રકારનો લાભ નહીં જોઈને મોહના વશથી તેણે તેણીને મંત્રવાદીઓને બતાવી, ત્યારે મહાલક્ષ્મીએ કહ્યું કે- “ હે સ્વામિન્ ! નકામો દ્રવ્યવ્યય ન કરો. યોગ્ય સમયે હું સ્વયં જ સાજી થઈ જઈશ. ” દત્તે જણાવ્યું કે- “ શું તારા કરતાં દ્રવ્ય મને વધારે વહાલું છે ? શું માણસોને સોના કરતાં તેનો મેલ વહાલો હોઈ શકે ? ” આ પ્રમાણે અટકાવવા છતાં પણ શ્રેષ્ઠો દ્રવ્યવ્યય કરતાં અટક્યો નહીં ત્યારે મહાલક્ષ્મીએ પોતાનો મનોરથ તેને જણાવી લીધો એટલે દત્તે પોતાના બંને હાથોને ઘસતાં કહ્યું કે- “ પુત્રપ્રાપ્તિના વિષયમાં તે તારા આત્માને ખેદચુક્ત બનાવ્યો તે ઠીક કયું નહીં. હવે હું તથાપ્રકારે કરીશ જેથી તને પુત્રપ્રાપ્તિ થશે. મનુષ્યોને પુરુષાર્થ કરવાથી હંમેશા લાભ થાય છે. ” સ્વામીના આવા પ્રકારનાં વચ્ચેનાં સાંભળવાથી મહાલક્ષ્મીનાં અંગો વેકસ્વર બની ગયા. જેમ વસંતઋતુની શરૂઆતથી જ લતાઓ વિકસ્વર બને છે.

કોઈએક દિવસે પવિત્ર થઈને, સ્ત્રીને શિખામણ આપતો, પૂજના સાધન-સામગ્રીવાળો

“ તારા મનોરથ પરિપૂર્ણ થાઓ ” એમ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓથી અપાતા આશીર્વાદને હર્ષપૂર્વક ગ્રહણ કરતો, નિર્મળ અંતઃકરણવાળો દત્ત શ્રેષ્ઠિ, થોડા પરિવાર સાથે, પોતાના નગરના બહારના ઉદ્યાનમાં રહેલા મહાદેવના મંદિરમાં સ્થાપિત કામદુધા નામની દેવીની આરાધના કરવા માટે હર્ષપૂર્વક ચાલી નીકળ્યો. તે દેવીને નહવણ કરાવી, વિલેપન કરીને તેમજ પૂજા કરીને તેણે કહ્યું કે-“હે દેવી ! હવેથી તારા ચરણો જ મારા શરણભૂત છે ” આ પ્રમાણે બોલીને તે પવિત્ર મંદિરમાં દર્શના સંતારા પર બેસીને, અને સાત્વિક વૃત્તિ ધારણ કરીને ઉપવાસ કરવા લાગ્યો. સાતમા ઉપવાસે ધ્વનિ કરતાં ઝાંઝરના શબ્દદ્વારા પોતાના આગમનને સૂચવતી કામદુધા દેવી તેની સમક્ષ પ્રત્યક્ષ થઈ. પોતાના દિવ્ય આભરણોદ્વારા સર્વગ પ્રકાશને પ્રસરાવતી દેવી બોલી કે- “હે પુત્ર ! હું તને પ્રસન્ન થઈ છું, તારી ઇચ્છામાં આવે તે વરદાન માગ.” બાદ દત્ત શ્રેષ્ઠિએ મસ્તક પર બે હાથ બેઠીને દેવીને જણાવ્યું કે- “હે દેવી ! મારો ભાર ઊપાડવાને સમર્થ અને હર્ષ પમાડનારો એવો પુત્ર મને આપો.” ત્યારે ખિન્ન મુખવાળી દેવીએ જણાવ્યું કે-“તે અયોગ્ય સમયે મારા પાસે પુત્રની માગણી કરી છે, જેથી તારો વિનાશ કરનાર પુત્ર તને પ્રાપ્ત થશે. જો તું કેટલાક દિવસો રાહ જુઓ તો તને કીર્તિ, લક્ષ્મી, વિનય અને સુખ આપનાર એવો પુત્ર આપું.” દત્તે વિચાર્યું કે-“જો હું કેટલાક દિવસો પર્યન્ત રાહ બેઠશો તો મહાલક્ષ્મી મૃત્યુ પામશે અને લોકોમાં મારી હાંસી થશે. હવે હું વધારે ઉપવાસ કરવાને સમર્થ નથી. આ દેવી બહાનું બતાવી રહી છે. ભલે જે થવાનું હોય તે થાય, પણ મારા આયુષથી ભલે મારી પત્ની જીવતી રહે. પુત્રથી તો મારું મૃત્યુ તે જન્મ્યા પછી ઉચિત કાળે થશે, પરન્તુ મારી પત્ની તો હમણાં જ મૃત્યુવશ થઈ રહી છે. “આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે કહ્યું કે-“હે દેવી ! મને હમણાં જ પુત્ર આપો.” ત્યારે “આમાં મારો કોઈ દોષ નથી” એમ બોલીને દેવીએ તેને જણાવ્યું કે-“પશ્ચિમ દિશામાં એક આમ્રવૃક્ષ છે તેનું એક ફળ તું ગ્રહણ કરજે.”

દેવી અંતર્ધ્યાન થયા બાદ તેણે આંખાના ઘણા ફળો ગ્રહણ કર્યાં. ભવિષ્યમાં પુત્ર ચોર થવાનો હોઈને તે દત્ત શ્રેષ્ઠિ સજ્જન હોવા છતાં તેનું આવા પ્રકારનું ચિત્ત થયું. જેટલામાં તે ઘણા ફળો લઈને નીચે ઊતરે છે તેવામાં તેના બોળામાં ફક્ત એક જ ફળ રહ્યું; બાકીના પાછા વૃક્ષ પર ચોટી ગયા. વિસ્મય પામેલ અને પોતાના અનુચિત કાર્યનો વિચાર કરતાં તેણે એક કેરી પોતાની પત્નીને આપી અને સંતોષ પામેલી તેણીએ તે ફળ ખાધું. તે જ દિવસે દેવીના પ્રભાવથી તેણીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો અને તેની સાથોસાથ તેણીના અંગોપાંગ પણ પુષ્ટ બનવા લાગ્યા. તીખા, ખાટા, કડવા અને ખારા પદાર્થોને નહીં ખાતી અને નિરંતર મંદમંદ ગતિએ ચાલતી તેણી, કૃપણ માણસ જેમ ધનની રક્ષા કરે તેમ ગર્ભનું રક્ષણ કરવા લાગી. તેણીના ગર્ભ સંબંધી દોહલાને દત્તે પૂર્ણ કર્યાં અને તેણીએ પણ સંપૂર્ણ સમયે દેવ સરખા તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે સમયે, વાર્ષિક, ગીત અને નૃત્યથી મનોહર, પુષ્કળ અક્ષતોથી ભરેલા પાત્રવાળો, મહા-

જનોને માન્ય, કુળની સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓએ પોતાના સેંઘામાં કુંકુમ પૂરેલ છે તેવો, નાગરવેલ, સોપારી તથા શ્રીકુળ અને ઉત્તમ વસ્ત્રથી પૂર્ણ થાળીવાળો, દીનજનોને તેની ઇચ્છા કરતાં પણ અધિક દાન દેવાતો, અને ઇષ્ટ દેવોનું પૂજન કરાતો એવો વર્ધાપન મહોત્સવ થયો. એક માસ વ્યતીત થવા બાદ તેનું દેવ સરખું રૂપ હોવાથી માતાપિતાએ તેનું ઉત્સવપૂર્વક “ દેવકુમાર ” એવું નામ રાખ્યું. પાંચ ધાવમાતાથી લાલનાપાલના કરાતો તે બીજના ચંદ્રની માફક વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. દત્ત, પોતાની સંપત્તિ અને સ્વેચ્છાને અનુરૂપ સુંદર અને જાત-જાતના વસ્ત્રો તથા આભૂષણો પહેરાવવા લાગ્યો. તેને કળાને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જાણીને દત્તે તેને કલાચાર્યને સોંપ્યો ત્યારે તેણે કમપૂર્વક સુંદર અભ્યાસ-શિક્ષા ગ્રહણ કરી લીધી. દત્તે કલાચાર્યને એટલું બધું ધન આપ્યું કે જેથી તેની સાત પેઢી સુધી દ્રવ્ય નાશ ન પામે. પછી સરખા કુળ અને શીલવાળી શ્રેષ્ઠી કન્યા સાથે તેને મહોત્સવપૂર્વક પરણાવ્યો. દેવકુમાર પોતાની પરિણીત સ્ત્રી સાથે વાત માત્ર પણ કરતો નથી એટલે તેના પિતાએ તેને ભોગ-વિલાસને માટે ખરાબ મિત્રોની સાથે જોડ્યો. દેવમંદિરોમાં થતાં ઉત્સવોને જોવાને માટે તે મિત્રો સાથે જતો હતો, પરંતુ વેસ્થાઓના બોલાવવા છતાં તે તેણીના ઘરે જતો ન હતો. શ્રેષ્ઠી તેના મિત્રોને દેવકુમાર સંબંધી વૃત્તાંત પૂછતાં ત્યારે તેઓ જેવું હતું તેવું કહેતા, પરંતુ તે ભોગાસક્ત ન બનવાથી દત્ત શ્રેષ્ઠી સંતાપ પામતા હતા.

કોઇએક દિવસે તે દેવકુમાર પોતાના દુરાચારી મિત્રો સાથે રાજાએ સુંદર રત્નોથી બનાવેલ દેવમંદિરમાં ગયો. ત્યાં તેણે સુવર્ણના તોરણની પાસે, જાણે હાસ્ય કરતી હોય અથવા બોલી રહી હોય તેવી એક મણિની પૂતળી જોઈ, ત્યારે તે જાણે ચિત્રમાં આજેબેલ હોય તેમ ઊંચું મુખ રાખીને નિર્નિમેષ નયને તે પૂતળીના અંગો જોવા લાગ્યો, જાણે કામદેવના બાણોથી તે વીંધાયો હોય તેમ ભૂમિ પર તે સ્થિર થઈ ગયો અને બોલ્યો કે-“ મેં આજે લાંબા સમયે નેત્રદ્વારા સૌંદર્યનું પાન કર્યું છે, હે પૂતળી ! તું કાંઈક બોલ કે જેથી મારા બંને કણો સાર્થક બને, અથવા તો સ્ત્રીઓ પ્રથમ મેળાપે બોલવાને સમર્થ થઈ શકતી નથી તેં તો મારા આત્માને સરલ દષ્ટિથી કૃતકૃત્ય બનાવ્યો છે, પરંતુ તારા આ મર્મસ્થળને વીંધનારા કટાક્ષોને કારણે હું તને જોઈ શકતો નથી. ” આ પ્રમાણે બોલતા તેના પ્રત્યે હસીને મિત્રોએ કહ્યું કે-“ તમે કોની સાથે વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છો ? આ તો રત્નની પૂતળી છે. ” મિત્રોએ આમ કહેવાથી વિશ્વાસ ન થવાથી તે પૂતળીનો સ્પર્શ કરીને લજ્જાળુ બનેલ તેને મિત્રોએ કહ્યું કે-“ હે મિત્ર ! તું ખેદ ન કર. જેનું સ્વરૂપ જોઈને શિલ્પીએ આ પૂતળી બનાવી છે તે જ વ્યક્તિને અમે તને દેખાડીએ. આ પૂતળીને વિષે તને આટલો બધો શો આદર ઉપજ્યો છે ? ” કુમારે કહ્યું કે-“ ગ્રહ સરખા રાગથી-રનેહથી પહેલેથી જ હું વિટંબના પામી રહ્યો છું અને હમણાં પણ હે મિત્રો ! તમે મને છેતરી રહ્યા છો. ” એટલે મિત્રોએ અનેક પ્રકારનાં સોગન બાંધને જણાવ્યું કે-“ આ

પૂતળીની જે રીતે ઉત્પત્તિ થઇ છે તે તું સાંભળ.

કેટલાએક વર્ષો પૂર્વે અહીં દૂર દેશથી, વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળો કેઈ એક સુતાર આવ્યો હતો. તેણે રાજાની રાજસભામાં સૌભાગ્યમંજરી નામની વેશ્યાનું પ્રતિબિંબ બનાવવા બીડું ઝડપ્યું. જે કેઈ સૌભાગ્યમંજરીનું યથાસ્થિત પ્રતિબિંબ કેાતરશે તેને હું હોશિયાર માનીશ. જ્યારે બીજા સુતારો તેમ કરવાને અશક્ત નીવડ્યા ત્યારે તે પરદેશી સુતાર તે પ્રતિબિંબ ઘડવા લાગ્યો. વસ્તુને બનાવતા પ્રદક્ષાદ્વારા ધુણાક્ષરન્યાયથી સૌભાગ્યમંજરી બની ગઈ તેમ પૂતળી ઘડતાં એવા તે સુતારને કંઈક સાદશ્ય પ્રાપ્ત થયું એમ રાજાએ બોલ્યું. અને તેને મળતાવડી પૂતળી બની ગઈ.”

આ પ્રમાણે હકીકત સાંભળીને તેણે તેણીના આવાસ-મંદિર સંબંધી પૃચ્છા કરી ત્યારે મિત્રોએ કહ્યું કે-“તે સ્થળ બહુ દૂર નથી.” ત્યારે તેઓની સાથે તે વેશ્યાના મંદિરે ગયો. નિધાન સરખા આવતાં તેને થોડા દૂરથી જ જોઈને અક્ષાએ તેને બોલાવવા માટે દાસીને મોકલી. જેમાં અગરનો ધૂપ સળગી રહ્યો છે તેવા, પુષ્પના ગુચ્છ સરખા મોતીસમૂહવાળા, ચિત્ર-વિચિત્ર અને મણિના પડથારવાળા વાસગૃહમાં રહેલી, હીંડોળા પર શય્યામાં બેઠેલી, હસ્તમાં રાખેલ દર્પણમાં પોતાના રૂપને જોતી એવી પોતાની પુત્રી સૌભાગ્યમંજરીની પાસેથી જલ્દી ઊભી થઈને તેણી તે કુમારની સામે ગઈ. અને રત્નની આરીમાંથી પાદ-પ્રક્ષાલન માટે પાણી આપ્યું.

પછી પોતાના મિત્રવર્ગને રજા આપીને અત્યંત સન્માન અપાયેલ તે દેવકુમાર, સૌભાગ્યમંજરીથી અપાયેલ આસન પર બેઠો. કપટ-નાટકમાં કુશળ તે અક્ષા સ્વાગત-કુશળ પ્રશ્નો પૂછવાપર્વક તેને ખુશ કરવા માટે મધુર વચનો બોલવા લાગી. હે સુંદર પુરુષ ! તમને જોવાથી મારા નેત્રો કૃતકૃત્ય બન્યા છે. અગણિત પુણ્યને લીધે, દુઃખને નષ્ટ કરનાર તમારું દર્શન અમને થયું છે. તમારા ચરણકમળથી પવિત્ર બનેલ અમારું મંદિર સ્વાર્થક બન્યું છે. અને સૌભાગ્યમંજરીએ આજે જયપતાકા પ્રાપ્ત કરી છે. અક્ષાના વચનો સાંભળતાં અને તેની પુત્રી સૌભાગ્યમંજરી વેશ્યાને જોતાં તેણે મિત્રોનું વચન સત્ય માન્યું તેમજ પોતાની જાતને પણ સ્વર્ગમાં રહેલી જાણી.

હર્ષિત બનેલ અક્ષાએ દાસીઓને આદેશ કર્યો કે-“દેવકુમારને જલ્દી સ્નાન કરાવો.” દાસીઓએ સ્નાનગૃહમાં તેને લઈ જઈને તથાપ્રકારે તેનું તૈલાદિકથી અભ્યંગન કર્યું કે જેથી અત્યંત સુખને લીધે બીભ્વું બધું તે ભૂલી ગયો. પછી તે દાસીઓએ સુગંધી જળથી ભરેલા સુવર્ણના કળશો દ્વારા સાવધાન બનીને મણિમય ઊંચા આસન પર બેઠેલા તેને સ્નાન કરાવ્યું. તેના શરીરને વસ્ત્રથી લુંછીને, ઉત્તમ વસ્ત્રો આપીને, વિલેપન કરીને તેને કર્પૂરમિશ્રિત તાંબૂલ આપ્યું. પછી અક્ષાએ તેને જણાવ્યું કે-“થોડા સમય સુધી આ પલંગ પર બેસીને આરામ કરો. જેટલામાં ઉત્તમ રસવતી તૈયાર થઈ જાય.” ક્ષણ માત્ર આરામ લઈને તે સૌભાગ્યમંજરીની

સાથે શુષ્ક તેમજ આર્દ્ર રસવાળા ફળ યુક્ત એક જ થાગમાં સાથે બેઠો, અને સમસ્ત ઇંદ્રિયોને હર્ષ આપનાર, સુંદર મીઠ તથા ખારા જળપાનથી, તેમજ રાજને લાયક ખુદ્ધિ અને બળને વધારનાર ભોજન કર્યું.

રાત્રિસમયે ભોગાસક્ત બનીને તેણે સૌભાગ્યમંજરી સાથે ઉત્તમ પ્રકારના ભોગો ભોગવ્યા. સૌભાગ્યમંજરીએ તેને તેવા પ્રકારે પોતાની ખુદ્ધિથી રંજિત કર્યો કે, જેથી દેવકુમાર આ સંસારને વિષે તેણીને જ સારભૂત માનવા લાગ્યો. દેવકુમાર દાસીને હમેશાં પોતાની મુદ્રિકા આપીને પોતાના ઘરેથી સુવર્ણ મંગાવવા લાગ્યો અને તેની માતા મહાલક્ષ્મી પણ પુત્રનેહને કારણે પાંચ સો સોનામહોર મોકલવા લાગી. જેમ જેમ તેના ઘરેથી સુવર્ણ આવવા લાગ્યું તેમ તેમ પારકાતા ધનમાં અત્યંત લુબ્ધ બનીને અઘ્ઘા તેને વિશેષ-વિશેષ સત્કાર કરવા લાગી. અઘ્ઘાએ સૌભાગ્યમંજરીને સૂચના આપી કે-“તારે તથાપ્રકારે સફલાવપૂર્વક દેવકુમાર સાથે વર્તવું કે જેથી તે તને આધીન બની જાય.” તેણીએ પણ તેને તથાપ્રકારે વશ કરી લીધો કે જેથી તેણીનો વિરહ સહન કરવાને તે શક્તિમાન ન થાય. દેવકુમાર કોઈ વખત હર્ષાન્વિત અને સંગીતમાં કુશળ સ્ત્રીસમૂહથી કરાતા ત્રણ પ્રકારના વાદ્ય. ગીત અને નૃત્યને જોતો હતો. કોઈવાર સૌભાગ્યમંજરીથી વગાડાતી વીણાને સાંભળતો હતો તો કોઈવાર ઉદ્યાનકીડા કરતો હતો. ગાયક લોકો સંગીત દ્વારા તેનું ગાન કરતા હતા અને બંદીજનો તેની પ્રશંસા કરતા હતા. આ પ્રમાણે રતનમય મંદિરમાં રહેતો તે દિવસ-રાત્રિને પણ જાણતો ન હતો. આ પ્રમાણે ભોગરૂપી કાદવમાં ડૂબેલા તેણે તેણીની સાથે બાર વર્ષ પર્યન્ત ભોગ ભોગવતાં બાર કરોડ સોનૈયાનો વ્યય કર્યો.

કોઈ એક દિવસે અઘ્ઘાએ મુદ્રિકા આપીને, હજાર સોનામહોર લાવવાને માટે દાસીને તેના ઘરે મોકલી. હવે તો દેવકુમારની માતા મહાલક્ષ્મી, નામ માત્રથી મહાલક્ષ્મી રહી હતી અર્થાત્ તેનું દ્રવ્ય ખલાસ થઈ ગયું હતું તેથી અશ્રુ સારીને તેણીએ પોતાના શરીર પર રહેલ આભૂષણ તે દાસીને આપ્યું. દાસીએ પણ તે વૃત્તાંત કહેવાપૂર્વક દેવકુમારની સમક્ષ તે આભૂષણ મૂક્યું, ત્યારે તે સંબંધી વિચાર કરીને સૌભાગ્યમંજરીએ દાસીને જણાવ્યું કે-તું પાછી જઈને આ આભૂષણ દેવકુમારની માતાને પાછું આપી આવ. દાસીએ પણ તથાપ્રકારે કર્યું. સૌભાગ્યમંજરી પણ પૂર્વની માફક દેવકુમારની શુશ્રૂષા કરવા લાગી. પછી અઘ્ઘાએ સૌભાગ્યમંજરીને કહ્યું કે- “હે પુત્રી ! આ ધનહીન દેવકુમારનો તું ત્યાગ કર.” એટલે તેણીએ જણાવ્યું કે- “હે માતા ! કોડો સોનામહોરને આપનારા આ પુરુષનો કેમ ત્યાગ કરી શકાય ? આ કુમાર હમેશ માટે ભલે અહીં રહે. બીજા કોઈની કે ધનની હવે મારે જરૂર નથી. આંખ વિનાના મુખની માફક ગુણશાળી દેવકુમાર રહિત ધનથી શું પ્રયોજન છે ?” સૌભાગ્યમંજરીનો તથાપ્રકારનો આગ્રહ જોઈને અઘ્ઘાએ પોતાની દાસીઓને સૂચના આપી કે-તમારે દેવકુમાર પ્રત્યે તથાપ્રકારે અયોગ્ય આચરણ કરવું કે જેથી તે પોતે જ આપણા

મંદિરમાંથી નીકળી આવ્યો જાય. ત્યારથી તે દાસીઓ દેવકુમારની આજ્ઞા માનતી નહીં અને માનતી તો વિલંબથી કાર્ય કરતી. હવે દાસીઓ તેને ખેતરમાં રહેલા ચાડીયા પુરુષની માફક માનવા લાગી.

કેાઇએક દિવસે પ્રાતઃકાળે તે કુમારની સમક્ષ કેાઈ એક દાસી દંતમજન કરવા લાગી, તેને બીજી દાસીએ કહ્યું કે-“તું કેમ ધૂળ ઉઠાડી રહી છે ? શું તું દેવકુમારને જોતી નથી ?” “જો તને આ કુમાર પ્રિય છે તો તેની સન્મુખ રહીને તારો વસ્ત્રનો છેડો આડો ધર.” આ પ્રમાણે પરસ્પર બોલતી તે બન્નેને કૃત્રિમ કોપને ધારણ કરતી અક્કાએ અટકાવી. આ પ્રસંગ પરથી દેવકુમારે વિચાર્યું કે-અહીંથી મને દૂર કરવાનો આ પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે. નિર્ધન પુરુષ નો ત્યાગ કરવો તે વેશ્યાનો ધર્મ છે. અને વેશ્યાઓ સિવાય વિષયજન્ય સુખ બીજે સ્થળે મળી શકતું નથી, તો હવે હું ઘરે જઈને દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય કરું. આ પ્રમાણે વિચારીને સુખભાવનો અંશ પણ ફેરફાર ન થવા દેતાં સૌભાગ્યમંજરીને તેણે કહ્યું કે-“હે પ્રિયે ! મને અહીં રહ્યાને બાર વર્ષ વ્યતીત થઈ ગયા છે, તો પિતાના ચરણમાં નમસ્કાર કરવાની મને ઉત્કંઠા થઈ છે તો હું ઘરે જવા ઇચ્છું છું.” ત્યારે સૌભાગ્યમંજરીએ કહ્યું કે-“શું મારી ગેરહાજરીમાં કેાઈએ તમારો અનાદાર કર્યો છે ? અથવા તો શું મારો કેાઈ પણ ભતનો અપરાધ થયો છે ? કે જેથી મારા પ્રત્યેનો પ્રેમ ઓછો થયો ?” દેવકુમારે કહ્યું કે-“હે સુંદરી ! તે કહ્યાં તે પૈકી એક પણ કારણ નથી. ફક્ત મને જવાની ઉત્કંઠા થઈ છે. કેટલાક દિવસો બાદ હું પાછો આવીશ.” આ પ્રમાણે કહીને દેવકુમાર આવ્યા ગયા બાદ અક્કાએ તે ઘરને શોક રહિત માન્યું; જ્યારે સૌભાગ્યમંજરીએ તેને ભૂતોને રહેવા યોગ્ય માન્યું. દેવકુમારે ઘરે આવીને, માતાને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે-“આપણું ઘર આવું જીર્ણ કેમ બની ગયું ? આપણો સેવકવર્ગ કયાં આવ્યો ગયો ? પિતા કયાં છે ? તમારી વહુ કયાં છે ?” ત્યારે મહાલક્ષ્મીએ જણાવ્યું કે-“હે પુત્ર ! ધન વિના ઘરની આવી દુર્દશા થઈ છે: સેવકવર્ગ આવ્યો ગયો છે અને તારા પિતા દુકાને ગયા છે. હમણાં આપણી પાસે કેાઈ એવી વસ્તુ નથી કે જેથી તારા પિતા વ્યાપાર કરી શકે. અને નિરાશ બનેલી તારી પત્ની પોતાના પિયર આવી ગઈ છે. હે પુત્ર ! હમણાં તે તારા ઘરને જે યાદ કર્યું છે તે ઠીક કર્યું. પુત્રથી જેને સુખપ્રાપ્તિ થઈ છે તે માણસો બીજા જ કેાઈ છે, જ્યારે અમને તો તારા જેવા પુત્રથી ફક્ત અસુખ જ મળ્યું છે. મોહવશ બનીને અમે મને એ તને દુરાચારીઓની સાબતમાં મૂક્યો અને તારા ખાતર મેં સર્વ દ્રવ્ય વેડફી નાખ્યું.” અક્કા ત્રી થયેલા પરાભવને કારણે, સૌભાગ્યમંજરીના વિયોગથી, માતાના ઉપાલંબથી અને પતાના ભયને કારણે તે ઉદ્વિગ્ન બની ગયો. તેને દિશાચ્છ શૂન્ય દેખાવા લાગી. બાદ તેણે વિચાર્યું કે-મેં જેટલું પિતાનું દ્રવ્ય વાપર્યું છે તેટલું દ્રવ્ય હું પેદા કરું તો જરૂર હું અનુણી બની શકું.

સર્વે પ્રકારના ઉપાયોદ્વારા ઘણા કાળે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થઈ શકે, પરંતુ જલ્દી દ્રવ્ય

મેળવવાનો કોઈ ઉપાય મળી જાય તો સારું આમ વિચારીને ભ્રમણ કરતાં તેણે એક યોગિનીને જોઈને નમસ્કાર કર્યો, ત્યારે તેણીએ તેને આશીર્વાદ આપ્યો કે-“તું કરોડ દિવાળી પર્યન્ત જીવ. દેવકુમારે યોગિનીને કહ્યું કે-“હે પૂજ્ય ! એવો આશીર્વાદ ન આપો. “તું જલ્દી મૃત્યુ પામ” એવો આશીર્વાદ આપો, કારણ કે દુઃખી એવા મને જીવવાથી શું ? યોગિનીએ પૂછ્યું કે-“તને શું દુઃખ છે ?” કુમારે કહ્યું કે-“હું દ્રવ્ય રહિત છું” ત્યારે તેણીએ તેને એક ગુટિકા આપીને જણાવ્યું કે-“આ ગુટિકાના પ્રભાવથી તું ઇચ્છિત રૂપ કરી શકીશ. અને હે પુત્ર ! ફરીથી પણ તું તારા મૂળ રૂપને મેળવી શકીશ. સ્વભાવથી જ આ ગુટિકાની આવા પ્રકારની શક્તિ છે.”

દેવકુમાર પણ આવી ગુટિકાની પ્રાપ્તિથી હર્ષિત બન્યો. પછી યોગિનીને પ્રણામ કરીને તે પોતાના ઘરે આવ્યો, એટલે તેની માતાએ દત્ત શ્રેષ્ઠીને કહ્યું કે-“મેં પૂર્વે પુત્રને ઠપકો આપ્યો છે, તો હવે તમારે તેને કશું કહેવું નહીં. જો તેને તાડન કરવામાં આવશે તો કંઈ પણ અનર્થ કરશે અથવા તો કોઈપણ સ્થળે ચાલ્યો જશે.”

કાળક્રમે ઇંદ્ર મહોત્સવ પર્વ પ્રસંગે સમસ્ત જનતા આનંદમાં આસક્ત બનીને સ્વેચ્છા-પૂર્વક વિચરી રહી હતી જ્યારે દેવકુમારના મનમાં આવો કુવિકલ્પ ઉદ્ભવ્યો. કે-“હું ગજ-મહેલમાં જઈને ચોરી કરું કે જેથી મારા સઘળા મનોરથો પૂર્ણ થાય. સામાન્ય માણસને ત્યાં ચોરી કરવાથી શું ? સિંહની લપડાક મહોત્સવ હસ્તીઓના કુંભસ્થળ પર જ પડે છે. મુખમાં તૃણને ગ્રહણ કરતાં મૃગના ટોળા પર તે હલ્લો કરતો નથી.” આમ વિચારીને યમ-રાજની જિહ્વા સરખી તીક્ષ્ણ છરી લઈને, સાહસિક એવા તેણે વસ્ત્રવડે પોતાનું મુખ ઢાંક્યું. ‘હું ઉત્સવ જોવા માટે જઈ છું’ એમ પિતાને જણાવીને દેવકુમાર ચાલી નીકળ્યો. ત્યારે દત્તે વિચાર્યું કે-“જે પ્રકારને વેષ ધારણ કરીને દેવકુમાર ચાલ્યો જાય છે તે ઠીક થતું નથી, એટલે હું તેની પાછળ જાઉં” એમ વિચારીને હાટ બંધ કરીને તે તેની પાછળ ચાલી નીકળ્યો.

આ બાબત જાતો એવો દેવકુમાર રાજમહેલના દ્વારે આવી પહોંચ્યો અને દૈવયોગથી તેને ઉઘાડું જોયું, ખાતર પાડવા માટે ભીંત તોડી, અંદર પ્રવેશ કરીને તેણે પલંગમાં રહેલ એકલા રાજાને જ જોયો; તેમજ તે પલંગના પાયાઓને પણ બહુમૂલ્ય રત્નજડિત જોયા. સમગ્ર રાજ્યના સારભૂત આ પાયાઓ છે એમ વિચારીને તે ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળા તેણે એક પાયાને ખેંચી લઈને તેની જગ્યાએ એક ખુરશી મૂકી દીધી. બાદ બીજો અને ત્રીજો પાયો પણ ગ્રહણ કરી દીધો. આ બાબત તેને રાજમહેલમાં પ્રવેશ કરતો જોઈને ભય પામેલા દત્ત શ્રેષ્ઠીએ વિચાર્યું કે-“આજે મારા મૃત્યુનો સમય આવી પહોંચ્યો જણાય છે, કારણ કે કામદુધા દેવીનું વચન અન્યથા યશે નહીં કારણકે અત્યંત ઉત્સુક બનીને મેં તે સમયે આવા દુષ્ટ પુત્રની માગણી કરી હતી. પહેલાં તો તેણે મારા બાહ્ય પ્રાણરૂપ ધનનો નાશ કર્યો અને

હમણાં મારા આંતરિક પ્રાણોનો પણ નાશ કરશે-મૃત્યુ પમાડશે. રાજપુરુષો દેવકુમારને પકડી લેશે ત્યારે પ્રાતઃકાળે લોકોના દેખતા છતાં અમારા વંશનો નાશ થશે; તો હવે હું શું કરું? મારા દૂર રહેવા છતાં પણ તેણે તો અચાનક પ્રવેશ કર્યો છે, તો હવે હું તેને પાછો વાળું,” એમ વિચારીને દત્ત શ્રેષ્ઠી અંદર પ્રવેશ કરવાને ઇચ્છી રહ્યો. રાજમહેલની ખાળદારા પ્રવેશ કરવાને અસમર્થ તે શ્રેષ્ઠી શરૂઆતમાં તો આમ-તેમ જવા-આવવાની ક્રિયા કરવા લાગ્યો, પરંતુ બીજું કોઈ સાધન ન મળવાથી છેવટે હિંમત કરીને પુત્રને જોવા માટે તે જ માર્ગદારા અંદર દાખલ થયો. તોડેલી ભીંત પાસે પલંગના ત્રણ પાયા પડેલા જોઈને દત્તે વિચાર્યું કે-પુત્ર આટલામાં જ છે એટલે તેણે તેના નામથી બોલાવ્યો. પિતાને દેવકુમારે જોયા ત્યારે પિતાએ તેને કહ્યું કે- ‘આ પાપથી તું પાછો ફર.’ દેવકુમારે કહ્યું કે-“હે પિતા ! જે થવાનું હતું તે તો થઈ ગયું છે. તમારે કંઈપણ બોલવું નહીં.” જેવામાં દત્તશ્રેષ્ઠી અંદર આવ્યા અને જેટલામાં તે ચોથો પાયા લેવાની તૈયારી કરે છે તેવામાં રાજ જાગી ઊઠ્યો. પછી રાજાએ જેવામાં કટારી લીધી તેવામાં દેવકુમાર ચપળતાથી તોડેલા બાકમાંથી બહાર નીકળી ગયો અને દત્ત શ્રેષ્ઠી મસ્તક બહાર કાઢીને જેવામાં નીકળે છે તેવામાં રાજાએ તેને બે પગથી પકડી લીધો. બાકમાંથી દેવકુમાર નીકળી ગયો પણ દત્ત નીકળી શક્યો નહિ. બાદ દત્તે પુત્રને કહ્યું કે-“તું મારું મસ્તક છેદીને જલ્દી નાશી જ, જેથી લાંબા સમયથી રક્ષાયેલ મારું ચશ્મી શરીર નાશ ન પામે.” દેવકુમારે જણાવ્યું કે-“પિતૃહત્યાનું પાપ હું કેમ કરી શકું?” ત્યારે દત્તે ગાંઠે બાંધેલું તાલપુટ ઝેર પોતાના મુખમાં મૂક્યું-ખાધું. પિતાને મૃત્યુ પામેલ જોઈને દેવકુમારે વિચાર્યું કે-“ મારા જીવિતને ધિક્કાર હો ! પાપીષ્ઠ મારી જાતને જ હું છરીદારા હણી નાખું. જો અમે બંને આ પ્રમાણે મૃત્યુ પામશું તો અમારો અગ્નિસંસ્કાર કોણ કરશે ? અને આ વૃત્તાંત જાણીને ચીરાઈ ગયેલ હૃદયવાળી મારી માતા પણ તત્ક્ષણ મૃત્યુ પામશે. લોકો કહેશે કે- નિર્ધન બની જવાથી પિતા-પુત્ર બંને ચોરી કરતા હતા, તો મારા નિષ્કલંક પિતાને આવું કલંક ન લાગે.” સજ્જન પુરુષોના મુખ સ્થામ ન બને! અને દુર્જન લોકો હાંસી ન કરે. ભવ્ય જીવે માટે ભવિતવ્યતા, શરીરના પડછાયાની માફક દૂર ન કરી શકાય તેવી છે. ચોરી, પિતાનું આગમન અને રાજાનું જાત્રી થવું-આ હકીકતો બને જ શા માટે ? પિતાની ગેરહાજરીમાં મને રત્નના પાયાનું શું પ્રયોજન છે ? તો હવે તેને ત્યજ દઈને, હું ચાલ્યો જઉં. પરંતુ પિતા મૃત્યુ પામવાથી કારણપુરસ્સર મારે આ પાયાએ તો ગ્રહણ કરવા જોઈએ. હવે હું પિતાના મસ્તકનો અગ્નિસંસ્કાર કરીશ.”

આમ વિચારીને, પિતાનું મસ્તક તથા તે રત્નજડિત ત્રણ પાયાઓ લઈને દેવકુમાર ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો. રાજાએ જ્યારે તે શ્રેષ્ઠીના દેહને ખેંચ્યો ત્યારે માત્ર તેણે ઘડ જ જોયું. દેવકુમારે ત્રણ પાયાને ગુપ્ત રીતે સંતાડીને પિતાના મસ્તકનું પૂજન કરીને, તે જ ક્ષણે અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. બાદ ઘરે આવીને, માતાને જણાવ્યું કે-“હે માતા ! મારા પિતા ગામ

ગયા છે, કેટલાક દિવસો બાદ તે પાછા આવશે.”

રાજાએ પ્રાતઃકાળમાં રાજસભામાં આવીને રાત્રિનો વૃત્તાંત મંત્રીને કહ્યો ત્યારે મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“આ ચોર કોઈ સિદ્ધપુરુષ જણાય છે, નહીં તો મુશ્કેલીથી પ્રવેશ કરી શકાય તેવા મહેલમાં ખાતર પાડવું કેમ બની શકે? વળી, પલંગના ત્રણ પાયા કેમ હરી શકાય?” દેવકુમાર પણ વૃત્તાંત જાણવાને માટે રાજસભામાં ગયો અને પ્રશ્ન કરી પિતાના આસન પર બેઠો. રાજાએ મુખ્ય મંત્રીને કહ્યું કે “જેણે પોતાની બુદ્ધિથી આ કાર્ય કર્યું છે તે અવશ્ય રુદન કરશે કારણ કે મેં તે બંનેને વાતચીત કરતાં સાંભળ્યા છે; તો હવે આ ઘડને ઉપાડીને રાજદ્વારે મૂકો, તેને જોઈને જે રુદન કરે તેને કોટવાળે પકડી લેવો.” દેવકુમારે કહ્યું કે “હે રાજા! આપે કહ્યું તે બરાબર છે, ચોર રાત્રિએ આવે છે તો રાત્રિએ બરાબર બારીકાઈથી તપાસ કરવી જોઈએ.” એટલે કોટવાલને વિશેષ પ્રકારે રાજાએ હુકમ કર્યો કે-તમારે રાત્રિએ ખાસ તપાસ રાખવી. કોટવાળ રાજાની આજ્ઞા સ્વીકારીને પોતાના ગૃહે ગયો. દેવકુમાર પણ રાજાના સિંહદ્વારે જઈને વિચારવા લાગ્યો કે-લોકોના સમક્ષ હું રુદનક્રિયા કરીને રાજાને ખોટો પાડીશ. આ પ્રમાણે તેણે પોતાના મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી

આ સંબંધમાં યુક્તિ વિચારી તે નગરની બહાર ગયો અને છાશ વેચવા માટે આવતી કોઈ એક વૃદ્ધ સ્ત્રીને જોઈ, એટલે તેને પૂછ્યું કે-“માટલા સાથે તારે છાશ વેચવી છે? ” વૃદ્ધાએ હા પાડી એટલે તેને વધારે દ્રવ્ય આપ્યું. બાદ બીજી દિશા તરફ મુખ રાખીને તેણીને પોતાના વસ્ત્રો આપીને તેણીના બહુમૂલ્ય (કીમતી) કંબળોને ગ્રહણ કરી લીધા. પછી તે ભરવાડણને ગામમાં મોકલી દઈને, પોતાના મુખમાં ગુટિકા નાખીને લોકોથી છાશ વેચનારીરૂપે જોવાતો તે રાજદ્વારે લોકોને એકત્ર થયેલા જોઈને હિમ્મતપૂર્વક ઉચ્ચ સ્વરે બોલવા લાગ્યો કે-છાશ લ્યો, કોઈ છાશ લ્યો, તેવામાં એક સિપાઈને તેણે પૂછ્યું કે-બધા નાગરિક લોકો અદરપૂર્વક આ શું જોઈ રહ્યા છે? તે તું મને કહે; પરંતુ ધડની રક્ષા કરવામાં તત્પર હોઈને તેણે કંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો; છતાં તે તેને વારંવાર પૂછવા લાગ્યો ત્યારે તે સૈનિકો ક્રોધપૂર્વક તેને કહ્યું કે-“હે રાંડ! તું આવી ખસ.” આ પ્રમાણે તેનાથી દૂર ખસેડાયેલી તે તરત જ ભૂમિ પર પડી ગઈ એટલે માટલું ફૂટી ગયું; છાશ ઢોળાઈ ગઈ અને તે રુદન કરવા લાગી કે-“હે માત! હું ઘરે આવીને તને શું જવાબ દઈશ? હે પિતા! તમારા વિયોગમાં હું દુઃખી બની છું. હવે આધાર વિનાની મારું કોણ રક્ષણ કરશે?” ત્યારે કેટલાક મધ્યસ્થ લોકોએ તેને રુદન કરવાતું કારણ પૂછ્યું એટલે તેણે કહ્યું કે-“હું છાશ વેચવાને માટે ગામ-ડેથી આવી છું. મેં આ સિપાઈને પૂછ્યું કે-લોકો આ શું જોઈ રહ્યા છે? ત્યારે ક્રોધપૂર્વક ધક્કો મારીને તેણે મને પાડી દીધી. મારી મા મને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મૂકશે, તો હું હવે કેના ઘરે જઈને શયન તથા ભોજન કરીશ? દુઃખી બનેલ મારી કોણ સાર-સંભાળ લેશે?” આ પ્રમાણે તેને રુદન કરતી જોઈને મધ્યસ્થ લોકોએ કોટવાલને કહ્યું કે-“આ ભરવાડણને છાશના માટલાતું મૂલ્ય આપો. આ ગરીબ અને નિર્ધન છે, અને તેને ખાવાના પણ ફાંફાં છે

તો તેને કંઈક દ્રવ્ય આપો જેથી તે પોતાના સ્થાને જાય.” આ પ્રમાણે લોકોએ સૂચન કરવાથી કોટવાલે દયાળુ બુદ્ધિથી તેને મૂલ્ય આપ્યું. આ પ્રમાણે પોતાનો હેતુ પાર પડવાથી કૃતકૃત્ય બનેલ દેવકુમાર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અને મુખમાંથી ગુટિકા લઈ લીધી. પિતાના મૃત્યુથી શોક અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાથી હૃદયમાં હર્ષને ધારણ કરતો તે દિવસના પાછલા પહેરે રાજસભામાં આવ્યો.

રાજાએ આરક્ષકોને વૃત્તાંત પૂછ્યું ત્યારે તે પૈકી એકે છાશ વેચનારી બાઈની હકીકત જણાવી એટલે રાજાએ તેઓને જણાવ્યું કે-“ તમે છેતરાયા છો. ખુદલી રીતે રુદન ન કરવા છતાં સ્ત્રીવેષ ધારણ કરીને તે ચોરે તમને પ્રપંચથી ઠગ્યા છે. માત્ર તેણે રુદન કર્યું છે એટલું જ નહીં પણ તમારી પાસેથી છાશના માટલાનું મૂલ્ય ગ્રહણ કરતાં તેણે પ્રત્યક્ષ રીતે તમારી પાસેથી દ્રવ્ય લીધું છે. જેણે કપટપૂર્વક સત્ય આચરણ કરેલ છે તે ચોર ખરેખર બુદ્ધિશાળી છે, તેણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી છે. હવે તમે આ ઘડને રમશાનમાં લઈ જાવ, જેથી તે આવીને અગ્નિદાહ આપશે.” તે વખતે દેવકુમારે રાજાને જણાવ્યું કે-“હે સ્વામિન્ ! આપ સિવાય ચોરને પકડવાનો ઉપાય કોઈ જાણતું નથી.” રાજાએ તે ઘડની રક્ષા કરવા માટે સુભટોને આદેશ આપ્યો અને જણાવ્યું કે-“ જે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ ત્યાં આવે તેને તમારે પકડી લેવો.” ચોરના બુદ્ધિચાતુર્યથી સમસ્ત જનતા આશ્ચર્ય પામી. કોટવાલ પણ સર્વ સ્થળે ચોરને શોધવા લાગ્યો. ખડી, ગેરુ અને કાજળથી લેપાયેલ અંગવાળો, પીળી દાઢીમૂછવાળો, કોડાના આભરણવાળો, ગળામાં લટકતી લીંબડાની માળાવાળો, મોરના પીંછાની શોભાવાળો, ભાંગેલી છીપલીની ભયંકર બે દાઢવાળો, બંને બભા ઉપર બળતા પાંચ-પાંચ દીવાવાળો, અવાજ કરતી ચાખડીઓ પહેરેલો, મસ્તક પર બળતા દીવાવાળા ગરબાને ધારણ કરતો, ફેતારથી પિશાચની શંકાને દર્શાવતો, વિખરાયેલા વાળવાળો, જોરથી વગાડાતા ડમરુના નાદથી આકાશને ભરી દેતો તેમજ ભૂતોને પણ ડરાવતો એવો દેવકુમાર મધ્યરાત્રિએ તે સુભટોની સમક્ષ પ્રગટ થયો. તેને જોઈને તે સુભટોના અંતઃકરણો ધ્રૂજવા લાગ્યા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે-આ કોઈ ભયંકર ભૂત આવ્યું છે. કીડા માત્રમાં ખાઈ જવાની ઈચ્છાવાળી આ કોઈ મરકી પ્રત્યક્ષ જણાય છે. જીવવાની ઈચ્છાવાળાએ તેની સામે થવું જોઈએ, નહીં તો ચાલો નાશી જઈએ. ત્યારે કોઈ એક બુદ્ધિશાળી સુભટે કહ્યું કે-“આપણે આટલા બધા હોવાથી રાજા આપણને શિક્ષા કરશે નહીં, કારણ કે કઈ હજાર માણસો શિક્ષાને પાત્ર બનતા નથી, તો અહીંથી થોડે દૂર જઈને, મૂંગા ઊભા રહો, જેથી આપણા પર કલંક ન આવે. આ મારી કોઈ એક મુડકું લઈ જઈને શાન્ત થશે.”

બાદ તે સઘળા સુભટો વૃક્ષની આડમાં શાન્ત ઊભા રહ્યા. દેવકુમાર પણ કુત્કાર કરતો તે ઘડ લઈને દૂર ચાલ્યો ગયો. નદીના પુરમાં તણાઈ આવેલા લાકડાઓવડે, પોતાની પાસે રહેલા ઘડોમાં રહેલ અગ્નિવડે અગ્નિસંસ્કાર કરીને, રાત્રિએ વનમાં વાસ કરીને પ્રાતઃકાળે

સ્નાન કરીને તે ઘરે ચાલ્યો ગયો. પછી સુંદર વસ્ત્રો પહેરીને તે રાજઘરખારે ગયો અને રાજને પ્રણામ કરીને પોતાને ઉચિત સ્થાને બેઠો. પ્રાતઃકાળે સુભટોએ આવીને રાજને જણાવ્યું કે- “મધ્યરાત્રિએ મારી આવી હતી, અમે તેની સામે થઈ શક્યા નહીં. જાણે ચોરને ઝોળખી કાઢવા માગતી હોય તેમ મહાએના ઢગની વચ્ચે ઊભી રહીને પછી તે મારી થોડે દૂર ચાલી ગઈ. તે સ્થળે તેણે અગ્નિ સળગાવ્યો અને જેવામાં પાછા ફરીને અમે જોઈએ છીએ તો ત્યાં ઘડ નહોતું.”

“બધા મહાએની મધ્યમાંથી કોઈપણ હેતુથી તેણે તે ઘડ જ ઉપાડ્યું તેનું કારણ ડર-પોક એવા તમે જાણી શક્યા નહીં. મારીના રૂપમાં તે ચોર જ હતો. લાંબા સમયે પણ હું તમારું સર્વનું સુભટપણું જાણી શક્યો ! ” આ પ્રમાણે રાજથી કહેવાયેલા તે સર્વ સુભટોને તિરસ્કારપૂર્વક દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યા. પછી કોટવાલને પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે-“ હું હજી ચોરને પકડી શક્યો નથી.” મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“ તે ચોર મહાબુદ્ધિશાળી જણાય છે. રાજ્યની ઉત્તમ વસ્તુઓ ગ્રહણ કરીને જે આ પ્રમાણે વર્તી રહ્યો છે, તો હે રાજન્ ! તે ચોર જરૂર તે ઘડની રાખ પાણીમાં પધરાવશે, તો આપણે તે રાખની ચોકી કરવી જોઈએ.” ત્યારે રાજએ પણ કોટવાલને તે રાખની ચોકી કરવા માટે હુકમ કર્યો. દેવકુમારે પણ જણાવ્યું કે- “ હે રાજન્ ! મંત્રીએ જે સલાહ આપી છે તે ઉચિત જ છે.”

હવે કોટવાલ તે રાખની રક્ષા કરવા માટે તૈયાર થઈને તે રાખના ઢગલાની નજીકમાં ખાટલા પર બેઠો. તેવી સ્થિતિમાં તેના ત્રણ રાત્રિ-દિવસ પસાર થઈ ગયા છતાં કોઈપણ તેની નજરે ચઢ્યું નહીં એટલે તેનો ઉત્સાહ લાંબી પડ્યો. ચોથે દિવસે દેવકુમારે શુટિકા દ્વારા કોટવાળની રખાત સ્ત્રી કમળશ્રીનું રૂપ ધારણ કર્યું. ગામડે જવાના માર્ગદ્વારા આવીને અને સાયંકાળે નદી બેઠીને, ગળામાં મોતીની માળાવાળી તેણીએ પોતાની જાતને પ્રગટ કરી. તેણીને જોઈને કોટવાલના સુભટોએ તેને તે હકીકત જણાવી ત્યારે કોટવાલે ફરમાવ્યું કે-“તેને અહીં લઈ આવો.” તેણીને જોઈને કોટવાલ હર્ષપૂર્વક બોલ્યો કે-“તારા આગમનથી મારી રાત્રિ આનંદદાયી બનશે. હે પ્રિયા ! કયા કારણથી અત્યારે તારું આગમન થયું છે ? ” તેણીએ જવાબ આપ્યો કે-“નજીકના ગામમાં ઈષ્ટદેવીની યાત્રા કરવા માટે હું ગઈ હતી. તેને નમસ્કાર કરીને પાછા ફરતાં હું અહીં આવી ચઢી છું; તો હવે મને જવાની રજા આપો. આભૂષણોવાળી, સહાય રહિત હું રાત્રિએ અહીં રહેવાને સમર્થ નથી. વળી મારી માતા પણ મારી ચિન્તા કરશે. હે સ્વામિન્ ! દેવીના દર્શન નિમિત્તથી મને આજે બ્રહ્મચર્ય પાળવાનો નિયમ છે.” ત્યારે જાણે વજીથી હજાયો હોય તેમ કોટવાલ બોલ્યો કે-“મને આજે કેટલી ઉત્કંઠા હતી અને તું તો આજે બ્રહ્મચારિણી બની છો ! તો પણ હું આજે વિનોદ વિનોદો હોવાથી તું થોડો સમય મારી પાસે રહે. તું થોડો સમય મારી સાથે દૂતકીડા કર, પછી તને ઘરે પહોંચાડવા માટે સેવકો આપીશ.”

“ભલે એમ થાઓ” એમ કહીને રાખના ઢગલા પર ઘૂતનું પાટિયું મૂકીને પાસાઓ દ્વારા તરમવાનું શરૂ કર્યું. કોટવાલે તેણીને કીંમતી મુદ્રિકા આપી. તે મુદ્રિકા દ્વારા ઘૂત રમતી કમળશ્રીએ કોટવાલને જીતી લીધો. “હવે હું જઈશ” એમ બોલતી જેવામાં તે ઊભી થઈ તેવામાં કોટવાલે તેણીના વસ્ત્રનો છેડો પકડ્યો અને તેના હારમાં હાથ ભરાઈ ગયો એટલે કમળશ્રીએ પોતે જ ચપળતાથી તે હારને તોડી નાખ્યો અને સાથેસાથ તેણીની આંખમાંથી અશ્રુઓ અને હારમાંથી મોતીયો એકી જ વખતે નીચે પડવા લાગ્યા. વળી તેણી વિલાપ કરવા લાગી કે-“હવે આ રાખમાંથી મારે કઈ રીતે મોતીયો મેળવવા ? હવે હું મારી માતાને શો જવાબ આપીશ ? હું આ માર્ગે શા માટે આવી ચઢી ?” કોટવાલે તેને આશ્વાસન આપતાં જણાવ્યું કે-“ તું વિલાપ ન કર, જો તારું એકાદ મોતી ઓછું થશે તો હું તને આપીશ. તારા વસ્ત્રના છેડાથી રાખને ઝાટકીને તારા બધા મોતીયો તું લઈ લે. ” કામદેવના બાણથી હૃદયમાં ઘાયલ થવાથી કોટવાલ, કમળશ્રીમાં આસક્ત બનીને, રાજનો આદેશ ભૂલી ગયો. તેણીએ પણ તે રાખ તેવા પ્રકારે ઝાટકી કે જેથી તે બધી રાખ નદીમાં પડી, અને પોતાના બધા મોતી પાછા મેળવી લીધા, “ કાલે તને કિંમત આપીને હું આ મારી મુદ્રિકા પાછી લઈશ. ” એમ બોલીને, તેણીને તાંબૂલ આપીને કોટવાલે તેણીને પોતાના સુભટો સાથે વિદાય કરી. સુભટો તેને નગરમાં દાખલ કરીને પાછા ફર્યા.

પ્રાતઃકાળે દેવકુમાર પણ રાજસભામાં ગયો અને પિતાના આસન પર બેઠો. કોટવાલે પણ આવીને રાજને જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! મારા વસવા છતાં કોઈપણ તે સ્થળે આવ્યું નથી. ” ત્યારે રાજએ પૂછ્યું કે-“ શું બીજી કોઈ વ્યક્તિ ત્યાં આવી હતી ? ” એટલે કોટવાળે કમળશ્રી સંબંધી હકીકત જણાવી ત્યારે રાજએ કહ્યું કે-“ તે કમળશ્રી ન હોય, તેવા રૂપથી તને છેતરવામાં આવ્યો છે. જો તને આ સંબંધમાં વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો કમળશ્રીને બોલાવીને પૂછી જો. ” બાદ કમળશ્રીને બોલાવીને પૂછવામાં આવતા તેણીએ કહ્યું કે-“ હું ગઈકાલે ઘરની બહાર નીકળી જ નથી. જો હું અસત્ય બોલતી હોઉં તો દિવ્ય કરવા તૈયાર છું. ” રાજએ જણાવ્યું કે-“ મને તો ખાતરી જ છે, પરંતુ કોટવાળની ખાતરી માટે તને બોલાવવામાં આવી છે. ” પછી દેવકુમારે કહ્યું કે-“ જ્યાં કોટવાળ છેતરાઈ બચે છે ત્યાં બીજાની શી વાત જ કરવી ? ” કોટવાળ વિચારવા લાગ્યો કે-“ હું કઈ રીતે મારી મુદ્રિકા પાછી મેળવી શકું ? ” રાજ પણ વિલંબો બન્યો ત્યારે દેવકુમારે જણાવ્યું કે-“ હે રાજન્ ! તેને પકડવાનો હજી એક ઉપાય છે. જેના ઘરમાં પિંડદાનની ક્રિયા થતી હશે તે ચોક્કસ ચોર સમજવો. ”

રાજએ પણ તે સંબંધી તપાસ કરવા માટે સર્વ સ્થળોમાં ચોકીદારો મૂકી દીધાં. ઘરે આવીને દેવકુમારે પણ પોતાની માતાને જણાવ્યું કે-“ ઘરમાં કાંઈપણ ભોજન તૈયાર છે ?

કારણ કે હું અંધોને તેમજ ગરીબ લોકોને આહાર આપવા ઇચ્છું છું.” ત્યારે તેની માતાએ જણાવ્યું કે-“ હા, લોજન તૈયાર છે. ’ બાદ દેવકુમાર ગુગળને શરીર પર લેપ કરીને જીર્ણ મંદિરમાં ગયો. ત્યાં આગળ “આજે અમોને કોઈએ લોજન કરાવ્યું નથી” એમ બોલતાં કેટલાક અંધ જનોને સાંભળ્યાં. દેવકુમારે તેઓને રાત્રિએ પોતાના ઘરે આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. બાદ તે સઘળાને એક બીજાની સાથે વળગાડીને પોતે મોઢા આગળ ચાલ્યો. રસ્તાને વિષે, ગુગળના વિલેપનની ગંધને કારણે, આ કોઢિયાઓનો સમૂહ છે એમ જાણતો જનસમૂહ પણ તેઓનાથી દૂર ચાલ્યો જાય છે. કોઈએ પણ તેમને અટકાવ્યા નહિ.

તેઓની ઇચ્છા પ્રમાણે લોજન કરાવીને, તે અંધલોકોને નિર્જન સ્થાનમાં રાખ્યા. પ્રાતઃકાળ થતાં દેવકુમારે તે અંધોને ટીંબરાજના નામથી પિંડદાન આપ્યું. પછી લોજન કરાવીને, તેઓ સર્વને બાર-બાર દ્રમ્મ દક્ષિણામાં આપ્યા. તાંબૂલ તેમજ ચંદનાદિથી તેઓને હર્ષ પમડીને રાત્રિને વિષે તેઓને તેઓના સ્થાને મૂકીને દેવકુમાર પણ સ્વગૃહે પાછો ફર્યો. મધ્યરાત્રિને ચારે તરફ ફરતાં કોટવાલના ચોકીદારોએ તે જીર્ણ મંદિરમાં રહેલા અંધ પુરુષોની વાણી સાંભળી કે-“જેવી રીતે આજે કોઈએક વ્યક્તિએ અમને લોજન કરાવ્યું તેવું લોજન અગાઉ કોઈ પણ વ્યક્તિએ કરાવ્યું નથી. તેમજ ધર્મોત્તમા તેણે અમારા હસ્તથી પિંડદાન પણ આપ્યું. આ ઉપરાંત તેણે ઉત્તમ દક્ષિણા પણ આપી કે જેથી લોજન સંબંધી કેટલાક દિવસો પર્યંત અમને બીજાની અપેક્ષા ન રહે.” આ પ્રમાણે તેઓની વાણી સાંભળીને ચોકીદારોએ તેમને ધમકાવીને પૂછ્યું કે-“અરે ! તમે કયે સ્થળે જમી આવ્યા ?” અંધોએ જવાબ આપ્યો કે-“કેટલાક પારકાને તૃપ્ત બનાવનારા હોય છે જ્યારે તમારી જેવા કેટલાક અમૃતમાં ઝેર નાખનારા હોય છે.” ત્યારે ચોકીદારોએ તે અંધોને જણાવ્યું કે-“તમે ચોરના ઘરે જઇને પિંડદાન આપ્યું છે માટે તેની માફક તમારો પણ દંડ કરવો જોઈએ. જો તમે તેનું ઘર બતાવી આપશો તો દંડમાંથી મુક્ત મેળવશો.”

અંધપુરુષોએ જણાવ્યું કે-“અમે જન્મથી જ અંધ હોઈને તેનું ઘર કઈ રીતે જણાવી શકીએ ?” રક્ષકોએ તેનું નામ પૂછ્યું ત્યારે તેઓએ તેનું નામ ટીંબરાજ જણાવ્યું. ચોકીદારોએ કહ્યું કે-“તમે જણાવેલ નામ સાચું જણાતું નથી.” અંધોએ જણાવ્યું કે-“તેણે તો તે નામ જણાવેલ હતું.” આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ સાંભળીને એક ચોકીદારે તે અંધો પકી કોઈ રે કને લાકડીથી પ્રહાર કર્યો ત્યારે તે સર્વ અંધપુરુષો “અરે ! અમે બ્રાહ્મણો હજીયે છીએ” એ પ્રમાણે પોકાર કરવા લાગ્યા. તે સમયે તે સ્થળે એકઠા થયેલા અને હકીકતને જાણતા જનસમૂહે તે ચોકીદારોને કહ્યું કે-“દીન અને જન્માંધ આ બ્રાહ્મણો આ વિષયમાં શું જાણે ? ચોર પ્રત્યેના રોષને કારણે આ અંધ-બ્રાહ્મણને મારતા તમે બરેબર લોક કહેવતને સાચી કરી બતાવો છો કે-ભૂંડ વાલ ખાઈ જાય અને શિક્ષા ચોરને કરવામાં આવે. બાદ નાગરિક લોકોએ મુશ્કેલીથી તે અંધ બ્રાહ્મણને છોડાવ્યા.

કોટવાલે પ્રાતઃકાળે રાજાને અંધ-બ્રાહ્મણો સંબંધી હકીકત જણાવી ત્યારે રાજાએ પણ દાઢી પર હાથ ફેરવીને જણાવ્યું કે-“ તે ચોરે મરનાર વ્યક્તિની સમસ્ત ક્રિયાઓ કરી લીધી તેમજ સાથેસાથ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પણ પૂર્ણ કરી લીધી. ” બાદ દેવકુમારે કહ્યું કે-“ હે રાજા ! માણસોની બુદ્ધિ જ વિજયવંત નીવડે છે. બુદ્ધિ વિનાનો અને અક્ષૌહિની સેના-વાળો રાજા પણ પરાજિત બને. ”

સલાને વિષે નીચું સુખ રાખીને રહેલા સામંતો વિગેરેને તથા વિલાખા બનેલા રાજાને જોતાં પદ્મશ્રી વારાંગનાએ કહ્યું કે-“ હું તે ચોરને પકડી પાડીશ. ” પછી તે પદ્મશ્રી વેશ્યા તે પલંગને બોલ્યા પાંચે લઈને પોતાના આવાસે ગઈ. અને અક્કાને જણાવ્યું કે-“ જે કોઈ રત્નનો પાંચો આપવાને ઇચ્છે તેને જ આપણે પકડી પાડવો છે પરંતુ બીજી વ્યક્તિને ચાહવી નથી. ” બાદ વેશ્યાને ઇચ્છતા એવા પુરુષોને તે અક્કા તે પાંચે બતાવતી હતી અને તેવા પાંચા વિના વેશ્યાનો સ્વીકાર નહીં થઈ શકે તેમ જણાવતી હતી. જેવામાં દેવકુમાર રાજમ દિરથી નીકળીને રસ્તામાં ચાલ્યો જાય છે તેવામાં તેણે ઉચ્ચ સ્વરે અપાતી સાધુ-મુનિ-રાજની દેશના સાંભળી, ત્યારે ઉપાશ્રયમાં દાખલ થઈને, આચાર્યમહારાજથી ભવ્ય જીવે સમક્ષ કહેવાતી, ચોરીના નિષેધ સંબંધી કથા કહેતા હતા તે સાંભળવા લાગ્યો.

કાંપિલ્યપુરમાં ચક્રેશ્વર નામનો રાજા હતો. તેને વસુધરા નામની પત્ની હતી. તેને, યશ અને સ્નેહવડે નિર્મળ અર્જુન નામનો મંત્રી હતો, જેને ગુણશાલી દેવકી નામની સ્ત્રી હતી. તે બંનેને બુદ્ધિશાળી પરશુરામ નામનો પુત્ર હતો, કે જે ગીત, નૃત્ય, સ્ત્રી, મિત્ર અને ગૃહકાર્યથી પરાંગમુખ હતો, રાજસેવાને સમયે પણ તે રાજા પાસે જતો ન હતો, માત્ર પંડિતોની સાથે શાસ્ત્ર સંબંધી વાર્તાલાપમાં મગ્ન રહેતો હતો.

એકદા તેના પિતા અર્જુન મંત્રીએ તંને કહ્યું કે-“ તું ગૃહકાર્ય પ્રત્યે લક્ષ આપ. ફક્ત શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવાથી તું ગાંડો બની જઈશ. ભૂખ્યા તથા તરસ્યા એવા તારા તેમજ કુટુંબનો આધાર કંઈ શાસ્ત્ર બનશે નહીં, માટે તું રાજાની સેવા કર. ” પિતાએ કહેલા હિતવચનને હાસ્યરૂપ માનતો પરશુરામ શાસ્ત્રાભ્યાસમાં જ રક્ત રહેવા લાગ્યો. વ્યક્તિનો સ્વભાવ મુશ્કેલીથી ફેરવી શકાય તેવો હોય છે. પરશુરામ પિતાને શલ્યની માફક દુઃખદાયી બન્યો હતો પરંતુ ગાંભીર્યને કારણે અર્જુન મંત્રી તેને દુઃખ થાય તેવું કંઈપણ કહેતો નહીં.

કોઈએક દિવસે રાજાથી ફરમાવાયેલ કોઈએક રાજપુરુષ, રાજાનો બહુ મૂલ્યવાળો, પાંચ પ્રકારના રત્નોથી સુશોભિત હાર મંત્રીને આપીને બોલ્યો કે-આ હારને યોગ્ય સ્થાને મૂકીને તમારે આવવું. આ પ્રમાણે સૂચન કરીને તે રાજપુરુષ ચાલ્યો ગયો. જવાની ઉતાવળને કારણે મંત્રી તે હાર પરશુરામને આપીને રાજમંદિરે ગયો. શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતાં પરશુરામે કોઈ મુશ્કેલ અર્થને વિચારતાં તે હારને તે સ્થળે જ મૂકી દીધો. તે સ્થળને મનુષ્ય રહિત જાણીને સેવક બનેલો કોલીનો પુત્ર તે હાર લઈને નાશી ગયો. મુશ્કેલ અર્થને જાણી લીધા બાદ જેવામાં

પરશુરામ તે હારને જીએ છે તેવામાં તેને નહીં નીહાળીને હૃદયમાં ફોલ પામેલ તે અન્યજનોને પૂછપરછ કરવા લાગ્યો. તેવામાં અર્જુનમંત્રી આવી પહોંચ્યો. હાર ખોવાયાથી ક્રોધ અને ખેદ યુક્ત બનેલા તેમજ ભૂકુટી ચઢાવેલા મંત્રીએ અત્યંત કઠોર વાણીથી પરશુરામને કહ્યું કે-
“અરે પુત્ર ! તું અમારા કુળનો નાશ કરવા માટે પ્રપંચથી કાળરૂપે જ (ચમરાજરૂપે જ) અવતર્યો જણાય છે, માટે હવે રાજાને કયા પ્રકારે પ્રસન્ન કરવો ? હણતાં એવા અમારું હવે કોણ રક્ષણ કરશે ? ખરેખર તું પાપરૂપી કાષ્ઠમાંથી પ્રગટેલ અને અંધકાર કરતાં ધૂમાડા સરખો છો. ”

આ પ્રમાણે પરશુરામને ઠપકો આપતાં મંત્રીને પ્રધાનોએ કહ્યું કે-“ પોતાના ઉદ્ધરમાં વડવાનલને રાખવા છતાં સમુદ્ર કંદી શીતળતાનો ત્યાગ કરતો નથી. તમે વિચારો કે-માનહાનિ ધનહાનિ, સંતાપ, છેતરપીંડી, અને ઘરના દુરાચરણને બુદ્ધિમાન પુરુષે પ્રકાશિત કરવા જોઈએ નહીં. જો કદાચ પરશુરામે રાજાનો હાર ખોઈ નાખ્યો તો તમે હમણાં તમારી મોટાઈને કેમ ભૂલી રહ્યા છો ? ” એટલે અર્જુને મૌન ધારણ કર્યું. પરશુરામે પણ વિચાર્યું કે-“ મારો ગુણ પિતાને દોષરૂપે ભાસે છે, તો મારો તેજોવધ થવાને કારણે સૂર્યની માફક મારે અંતરે રહેવું યુક્ત નથી. ” આમ વિચારીને મધ્યરાત્રિએ તે પહેર્યે લુગડે ઘરબહાર નીકળી ગયો.

પરશુરામ ઉત્તર દિશામાં આવેલા ઇંદ્રપ્રસ્થ નગરમાં પહોંચ્યો અને ત્યાંના બહારના બગીચામાં વિશ્રામ લીધો. તે બગીચામાં ગુણશાળી ધર્મચરિત્ર નામના મુનિવરની, માધુર્યને અંગે વીણાના સ્વરને પણ જીતી દેનાર, વાણી સાંભળી, તેમને નમીને, દેશના સાંભળીને, અદત્તાદાનનું વ્રત ગ્રહણ કરીને પોતાને કૃતકૃત્ય માનતો પરશુરામ ઇંદ્રપ્રસ્થ ગયો. તે નગરમાં જયદેવ નામના ઉત્તમ શ્રેષ્ઠી સાથે તેણે પરિચય કર્યો અને તે પણ તેના ગુણોથી હર્ષિત બન્યો. સ્થાનભ્રષ્ટ બનવા છતાં ગુણશાલી વ્યક્તિઓ આદરપાત્ર બને છે: કારણ કે રોહણાય-લથી અલગ થવા છતાં પણ રત્નો રાજાઓના મસ્તક પર ધારણ કરાય છે. જયદેવના આવાસમાં તે પરશુરામ પુત્ર તરીકે રહેવા લાગ્યો. કેાઈએક દિવસે બુદ્ધિમાન શ્રેષ્ઠી તેની સાથે વાવે ગયો. તે સ્થળે હાથ, પગ અને મુખકમળને ઘોતાં તે શ્રેષ્ઠીના હાથમાંથી ન જણાય તેવી રીતે એક કિંમતી વીંટી પડી ગઈ. પછી ઘર તરફ પાછા ફરતાં પરશુરામે તે વીંટી લઈ લીધી અને તે પણ પાછળ પાછળ ચાલ્યો. રસ્તામાં શ્રેષ્ઠીએ તે વીંટી યાદ કરી ત્યારે પરશુરામે તેમને પૂછ્યું કે-“ તમે શા માટે વ્યાકુળ બન્યા છો ? ” શ્રેષ્ઠીએ જણાવ્યું કે કોઈ પણ સ્થલે રસ્તાને વિષે મારી વીંટી પડી ગઈ છે, હમણાં મને તે વીંટી યાદ આવી. તે સમયે પરશુરામે તે મુદ્રિકા જયદેવને આપી, એટલે હવે પામીને શ્રેષ્ઠીએ તેને કહ્યું કે-“ તમારા જેવા પુરુષો જગતમાં જોવાય છે, તેથી હું માનું છું કે હજી પણ ધર્મ જયવંત વર્તે છે. કલિકાલના પ્રભાવથી હજી આ પૃથ્વી કલંકિત થઈ નથી. જે સ્થળમાં તમારા જેવા સંજ્ઞન પુરુષો

વસે છે તેવું મારું મંદિર(ગૃહ) એ પ્રકારે ધન્યવાદને પાત્ર છે.” બાદ તે બંને પોતાના આવાસે આવી પહોંચ્યા.

કોઈએક દિવસે પરશુરામ શ્રેષ્ઠીના હાટની નજીકના પ્રદેશમાં વસત્ર ઓઢીને સૂતો હતો. તેવામાં તે કાલીસુત શ્રેષ્ઠી પાસે રાજાનો હાર બતાવવા આવ્યો. ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે—આ હાર રાજાને યોગ્ય છે. તેવામાં તે કાલીસુતને ઓળખી કાઢીને પરશુરામે શ્રેષ્ઠીના કર્ણુમાં સમસ્ત હકીકત કહી સંભલાવી. બાદ તેને કહ્યું કે—“ અરે કાલીસુત ! (દાસ) ! તું કયાંથી આવ્યો ?” તે સમયે પરશુરામને અર્જુન મંત્રીના પુત્ર તરીકે જાણીને કાલીસુતે પણ કહ્યું કે—“તમે કોણ છો ? હું કોણ છું ? તમારી સાથે પૂર્વે મારો કેવી રીતે પરિચય થયો હતો ?” પરશુરામે જણાવ્યું કે—“તું અર્જુન મંત્રીનો સેવક ન હોતો ?” કાલીસુતે કહ્યું કે—“ દાસ તરીકે મને ઓળખી કાઢતાં તમે ખરેખર ભ્રમિત થયા જણાવ છો ! ખરેખર તમને કોઈપણ પ્રકારનો ભય થયો જણાય છે. ” ત્યારે જ્યદેવ શ્રેષ્ઠીએ તેને પૂછ્યું કે—“ તું પોતે જ તારી જાતને ઓળખાવ. ” એટલે તેણે ધૃષ્ટતાપૂર્વક જણાવ્યું કે—“ હું રોહિણીના ગંગા નામનો નોકર છું. મારા સ્વામીએ મને આ હાર વેચવા માટે મોકલ્યો છે. આ હારનું મૂલ્ય એક લાખ સોનામહોર છે. ” જ્યદેવે હાસ્યપૂર્વક કહ્યું કે—“ અરે મૂર્ખ ! તું આ હારની વાસ્તવિક કિંમત જાણતો નથી. તેના એક એક રત્નની કિંમત એક એક લાખ સોનામહોર છે; તો આ સંપૂર્ણ હારની કિંમત કરવાને કોઈ શક્તિમાન નથી. તે જોટું બોલવાથી રત્નની પણ કિંમત ઘેંટાડી છે. આ હારની કિંમત ઘટાડવાથી તે તારા આત્માને મુશ્કેલીમાં મૂક્યો છે. ખરેખર ચોરો ચોરેલી વસ્તુની કિંમત જાણી શકતા નથી. ”

બાદ યુસ્સે થયેલા કાલીસુતે કહ્યું કે—“ તમે મને કેવો ગણો છો ? હું પારકાના દ્રવ્યને પૂજ સમાન માનું છું. શું હું પારકાનું દ્રવ્ય હરણું કરું ? તમે મારો હાર મને પાછો આપો. તમારી સાથે વ્યવહાર કરવાથી મને જિંદગીનું જોખમ જણાય છે. ” તે સમયે હારને પાછો આપતાં જ્યદેવને પરશુરામે મના કરી. ત્યારે “હું હુંટાયો છું, હું હુંટાયો છું,” એમ પોકાર કરતાં કાલીસુત રાજદ્વારે ગયો. રાજાએ પૂછવાથી તેણે પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. પછી રાજાથી સેવકો દ્વારા બોલાવીને પુછાયેલ મંત્રીપુત્ર પરશુરામે પોતાનું વૃત્તાંત કહ્યું. એટલે કાલીસુતે કહ્યું કે—“ પરશુરામનું વૃત્તાંત જાહેર-અસત્ય છે. મારી સન્મ્યાયની ખાત્રી માટે હું કોઈપણ ભયંકર દેવી સન્મુખ દિવ્ય કરવા ઇચ્છું છું. ”

રાજાએ તે હાર મગાવીને જોયો. તે હારની અતિ તેજસ્વી કાંતિને જોઈને તે ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળા રાજાએ કહ્યું કે—“અરે દાસ ! જો તું સાચો હો તો દ્રહમાંથી કમળો લઈ આવ. અને તે કમળોદ્વારા ચંડિકાનું પૂજન કર. ” એટલે ધૃષ્ટતાપૂર્વક તેણે દ્રહમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરત જ મગરમચ્છ તેને ખાઈ ગયો. પછી પરશુરામને પણ રાજાએ કહ્યું કે—“ તું પણ આ વિધિપૂર્વક આવરણ કરીને હાર ગ્રહણ કર. ” તેણે જવાબ આપ્યો કે—“ હે રાજા !

તે સેવકની અસત્યતાને કારણે મારી સમ્યાઈ તો આપોઆપ સિદ્ધ થઈ ચૂકી છે, છતાં પણ મારે આપની આજ્ઞા ઉલ્લંઘવી ન જોઈએ.” આ પ્રમાણે કહીને, જિનેશ્વરભગવંતનું સ્મરણ કરીને અને પવિત્ર બનેલ પરશુરામ દ્રહમાં પ્રવેશ કરવા લાગ્યો. જેવામાં તેણે દ્રહમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરત જ મગરમચ્છે તેને પોતાની પીઠ પર બેસાડી દીધો. તેની પીઠ પર બેસીને પરશુરામે ઘણા કમળો લીધાં. “ખરેખર, આ પવિત્ર છે, પવિત્ર છે.” એમ લોકો બોલી રહ્યા હતા તેવામાં પરશુરામ બહાર આવ્યો અને ચંડિકાના ઉપાસકોએ તેના કંઠમાં પુષ્પની માળા નાખી.

રાજાએ વિચાર્યું કે-“જો બળાત્કારથી હું આ હાર ગ્રહણ કરીશ તો મારી અપકીર્તિ થશે તો મારે કોઈપણ પ્રકારે આ હાર લેવો જોઈએ.” આવી વિચારણા કરતાં રાજાને જ્યદેવ શ્રેષ્ઠે એ કહ્યું કે-“હૈ સ્વામિન્ ! આ પરશુરામ કાંપિલ્યપુરના મંત્રીનો પુત્ર છે. આ કંઈ સામાન્ય વ્યક્તિ નથી. આપે પ્રત્યક્ષ તેનું મહાત્મ્ય જોયું છે, તો તેને હાર આપીને, તેનું સન્માન કરીને તેને વિદાય આપો.” બાદ પરશુરામે વિચાર્યું કે-“મારો હાર લોકડાના પાંજરામાંથી વજના પાંજરામાં આવી પડ્યો છે.” રાજાએ શ્રેષ્ઠને જણાવ્યું કે-“તું ફરીવાર તારું વૃત્તાંત જણાવ.” આ પ્રમાણે સૂચવીને ભૂકુટીના ઇશારાથી સભાને વિસર્જન કરી. પરશુરામે જ્યદેવને જણાવ્યું કે-“રાજાની ઇચ્છા સારી નથી. રાજા માને છે કે-હાથી પાસે ગાડર અને સૂર્ય પાસે દેહકાની માફક કોધે ભરાયેલ આ મંત્રીપુત્ર (હું) શું કરી શકવાનો હતો? પણ આ રાજા જણતો નથી કે-અનીતિનું પરિણામ સારું નથી. ધનથી મદોન્મત્ત અક્ષુવાળો ન્યાયમાર્ગને જોઈ શકતો નથી. ન્યાયમાર્ગથી બ્રહ્મ બનેલ આ રાજા જરૂર આશ્તકારક બનશે, તો તમે મને જણાવો તો હું મારા નગરે જાઉં. મેં હાર જોયો છે તે હાર કયાંય પણ ચાલ્યો જશે નહીં.” જ્યદેવે જવાબમાં તેને કહ્યું કે-“તું જરા રાહ જો. હું ફરીથી પણ રાજાને વિનંતિ કરી જાઉં.”

આ બાબતે જ નગરમાં ગુણધુવલ નામનો મંત્રી રહે છે. તેને યથાર્થ નામવાળી સર્વાંગ-સુન્દરી નામની પત્ની હતી. પરસ્પર પરિપૂર્ણ પ્રીતિવાળા તે બંનેનો સમય વિષય-વિલાસમાં વ્યતીત થતો હતો. કોઈ એક પર્વદિવસે સર્વાંગસુંદરી વાહન પર ચઢીને પરિવારશુક્ત સ્નાન કરવાને માટે નદીએ ગઈ. નદીના જળમાં પ્રવેશ કરેલ તેણીના મુખશોભાથી જતાયેલ અને નિસ્તેજ બનેલા કમળો શરમને અંગે જળમાં ડૂબી ગયા. સ્નાન કરેલી અને જળમાંથી બહાર આવેલી, એક માત્ર સુતરાઉ વસ્ત્રને ધારણ કરેલી અને કેશકલાપને સુકવતી તેણી લક્ષ્મીની માફક શોભી ઊઠી તેવામાં અશોકવૃક્ષની નીચે રહેલી, અશોકવૃક્ષના પાંદડા જેવા રક્ત હસ્ત તથા ચરણકમળવાળી તેણીના પ્રત્યે મુગ્ધ બનેલ કોઈએક યક્ષ જોઈ. તેણે વિચાર્યું કે-ખરેખર આ સર્વાંગસુંદરીનું રૂપ અસાધારણ છે કે કામદેવ મુનિવરના મનનું હરણ કરીને, આ સ્ત્રી દ્વારા જયપતાકા પ્રાપ્ત કરશે. જે સમયે શંકરે કામદેવને દગ્ધ કર્યો તે સમયે જો સૌંદર્યરૂપી અમૃતને ધારણ કરનારી આ સ્ત્રી હોત તો શંકરે કામદેવને બાળી શકત નહીં. જેને આ સ્ત્રીએ સ્વીકાર્યો છે તે જ ખરેખર દેવ નામને સાર્થક કરે છે. પુણ્યહીન મારી જેવા તો ફક્ત

ભતિ માત્રમાં જન્મવાને કારણે જ દેવ ગણાય છે. આ સ્ત્રી કદી રીતે મોહવશ થાય ? જો હું બળાત્કારે તેણીને ઉપાડી જઉં તો પૂર્વના સ્વામીના વિરહજન્ય દુઃખને કારણે કદાચ તે મારી ઇચ્છાપૂર્તિ ન કરે-મારે આધીન ન બને. જો હું પ્રત્યક્ષ થઈને મધુર વચનોથી તેણીને સમજાવું તો પણ તે સતી હોવાને કારણે મને અનુકૂળ થશે નહીં.” આ પ્રમાણે તે યક્ષ વિચાર કરી રહ્યો છે તેવામાં સર્વોગસુન્દરી પોતાના પરિવાર સાથે પોતાના આવાસે ચાલી ગઈ. યક્ષ પણ બિવિધ પ્રકારનાં ઉપાયો વિચારવા લાગ્યો.

સંધ્યાસમયે ગુણધવલ મંત્રી રાજમંદિરે ગયો અને રાજકાર્યના કારણે લાંબા સમય સુધી ત્યાં જ રોકાવાથી ઉચિત સમયે પોતાના ઘરે પાછો આવી શક્યો નહીં. “ આ યોગ્ય અવસર છે ” એમ જાણીને યક્ષ દિવ્ય શક્તિથી મંત્રીનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું અને તેના આવાસમાં દાખલ થયો. મંત્રીના આવાસમાં દાખલ થતાં તેણે દ્વારપાળોને સૂચના આપી કે- “તમારે કોઈને પણ દરવાજામાં દાખલ થવા દેવો નહીં અને સખત ચોકી પહેરો રાખવો. કદાચ જો કોઈ બળાત્કારથી પ્રવેશ કરવાને ઇચ્છે તો તમારે તેને હણી નાખવો. વળી તેના કથનમાં તમારે વિશ્વાસ કરવો નહીં કારણ કે ધૂર્ત પુરુષો લોકોને ઠગે છે.”

દ્વારપાળોએ તેનો હુકમ માન્ય કર્યો. યક્ષે પણ શ્રેષ્ઠ અશ્વ પરથી નીચે ઊતરીને દીપકોથી અગ્નિજ્વળતા, અગુરુના ચૂર્ણ તથા ઘનસાર-કર્પૂરથી સુવાસિત વાસભુવનમાં મહામૂલ્યવાન પલંગમાં રહેલ તેમજ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાભૂષણને ધારણ કરેલી તેણીને જોઈ. તે યક્ષ તેણીની સમક્ષ હાવભાવ દર્શાવવા લાગ્યો. આ બાબત સર્વોગસુન્દરી શંકાશીલ બની વિચારવા લાગી કે- “આજે મારા સ્વામી નૂતન આટુકાર(કાલાવાલા કરનાર)ની માફક કેમ વર્તી રહ્યા છે ? આ બ્રહ્માને જોઈને મારા બંને નેત્રો કેમ બળી રહ્યા છે ? વળી કારણ વગર મારા હૃદયમાં સંતાપ કેમ થઈ રહ્યો છે ? ” આ પ્રમાણે શંકાશીલ મનવાળી સર્વોગસુન્દરી જેવામાં તે યક્ષને જવાબ આપતી નથી તેવામાં ગુણધવલ મંત્રી પણ રાજમંદિરેથી પોતાના આવાસે આવી પહોંચ્યો. દરવાજે આવીને દ્વારપાળોને તેણે કહ્યું કે- “ અરે ! ખરણું ઉઘાડો. ” ત્યારે દ્વારપાળોએ શોષપૂર્વક જણાવ્યું કે- “ તું કોણ છે ? તારું નામ શું ? ” ત્યારે મંત્રીએ જણાવ્યું કે- “અરે ! તમે કાંઈ ગાંડા બની ગયા છો કે કેમ ? કેમ ઘપાન કર્યું છે ? કે ઊંઘમાં બોલી રહ્યા છો ? ઘરે આવેલા એવા તમારા સ્વામી મને શું એળખી શકતા નથી ? ” દ્વારપાળોએ જણાવ્યું કે- “પારકાના ઘરમાં પ્રવેશ કરવાને ઇચ્છતો તું જ ઉપર જણાવેલા દોષોવાળો જણાય છે. અમારા સ્વામી તો ઘરમાં આવી ગયેલા છે, તો જો તું તારું કુશળ ઇચ્છતો હો તો આસો ભા. તમારા જેવા ધૂતારાઓનો અહીં પ્રવેશ થઈ શકે તેમ નથી. ” ત્યારે મંત્રીએ જણાવ્યું કે “ શું પહેલાં આવેલા ધૂતારાથી તમે ઠગાયા છો ? હું જ સાચો ગુણધવલ છું.” દ્વારપાળોએ કહ્યું કે “ તું ખરેખર બળદ જણાય છે. ” દરવાજે આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ થવા લાગ્યો ત્યારે સર્વોગસુન્દરીએ દાસીને કહ્યું કે- “ આ શું છે ? ” પછી દાસીએ પણ તે વૃત્તાંત જાણીને તેણીને જણાવ્યો. સર્વોગસુન્દરીએ શૃંગારની સાથેસાથ પલંગનો પણ ત્યાગ

કયો અને યક્ષને કહ્યું કે-“ તેં સર્વ જાણ્યું પરંતુ મારું સતીત્વ જાણ્યું હોય તેમ જાણતું નથી. ” તેથી વિલખો બનેલ યક્ષ તેણીનું મુખ જોઈને જ રહ્યો.

મંત્રીએ વિચાર્યું કે-“ ન ચિંતવી શકાય તેવી આકૃત આવી પડી જણાય છે. સવારે આનો કંઈક ઉપાય કરીશ ” એમ વિચારીને તે કોઈએક બીજા ઘરમાં જઈને રહ્યો અને તે સ્થળે તેની રાત્રિ એક વર્ષ જેવડી બની. સવારે દ્વારપાળોને સંકેત કરીને, બારણાઓને મજબૂત કરાવીને, યક્ષ રાજમંદિરે ગયો અને રાજાને નમીને રાજસભામાં બેઠો. યક્ષ કહેલા સંકેતને નહીં જાણનાર મંત્રી પોતાના આવાસમાં પ્રવેશ કરી શક્યો નહીં. તે પણ રાજસભામાં ગયો. અને તે સ્થળે આકૃતિ, વેષાદિકથી ઝરાઝરા પોતાના જ સરખો તેને જોયો. લોકો પણ એ મંત્રીને જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા.

વાદવિવાદ કરતાં તે બંને તેમજ લોકસમૂહ રાજા પાસે ગયા અને “ હું સાચો છું, આ ખોટો છે ” એમ તે બંને જોલવા લાગ્યા. સત્ય અને દૈવીશક્તિને કારણે તે બંનેએ રાજાએ પૂછેલ ગુપ્ત વાતોને સ્પષ્ટ કહી બતાવી તેમજ દિવ્ય કાર્યતાં તેમાં પણ પસાર થયાં. યક્ષને માટે તો આ કીડામાત્ર હતું, જ્યારે મંત્રીને હાનિ થઈ રહી હતી, તેથી ગુણધવલે નગરમાં પડહ વગડાવ્યો કે-“ જે કોઈ બુદ્ધિશાળી આ વાતનો ઉકેલ લાવશે તેને હું કરોડ દ્રવ્ય આપીશ. ” વગડાતા પડહને મંત્રીપુત્ર પરશુરામ સ્પર્શીને ગુણધવલ પાસે આવ્યો અને તે પરશુરામને રાજા પાસે લઈ ગયો. સત્ય મંત્રી ગુણધવલે રાજાને જણાવ્યું કે-“ આ પરશુરામ અમારી તકરારનો અંત લાવશે. ” ત્યારે હારના લોભી રાજાએ તેને કહ્યું કે-“ જો તું આ તકરારનો અંત ન લાવી શકે તો તારો શો દંડ કરવો ? ” પરશુરામે જણાવ્યું કે-“ આપને જે યોગ્ય લાગે તે દંડ આપ કરી શકો છો. ” બાદ રાજાની સમક્ષ બંને મંત્રીઓ, કૌતુકને કારણે શ્રેષ્ઠ નાગરિક લોકો બેઠા હતા ત્યારે પરશુરામે તે બંનેને કહ્યું કે-“ હું જે નીતિમાર્ગ તમને બતાવું તે તમને બંનેને કબૂલ છે ને ? ” તેઓએ તેનો સ્વીકાર કરવાથી પરશુરામે કહ્યું કે-“ તમે બંને મને કોલ આપો. ” તેઓ બંનેએ પણ હર્ષપૂર્વક કોલ આપ્યો ત્યારે પરશુરામે એક કળશ મગાવીને તેઓને જણાવ્યું કે-“ જે કોઈ આ કળશના મુખ દ્વારા પ્રવેશ કરીને જલ્દી તેના નાળાદ્વારા બહાર નીકળશે તે સાચો મંત્રી નિર્ણીત થશે. ” એટલે યક્ષ શીઘ્ર દિવ્ય શક્તિથી તે પ્રમાણે કયું. ત્યારે પરશુરામે રાજાને જણાવ્યું કે-“ આ ખોટો છે, કારણ કે માણસોની આવી શક્તિ હોતી નથી. આ દેવ હોવાથી આ પ્રમાણે કીડા કરી રહેલ છે. ” બુદ્ધિશાળી પરશુરામથી આ પ્રમાણે છેતરાયેલ યક્ષ વિલખો બનીને જલ્દીથી ત્યાંથી અદશ્ય થઈ ગયો. મંત્રી પરશુરામને કોટિ દ્રવ્ય આપવા લાગ્યો ત્યારે રાજાએ તેને અટકાવ્યો અને હુદ્દ આશયવાળા તેણે સ્પષ્ટતાપૂર્વક કહ્યું કે-“ આ ધૂતે આ સર્વ ઈંદ્ર-જાળની રચના કરી છે, કારણ કે પરદેશી માણસો હુદ્દા હોય છે. ” રાજા તો ચિત્તમાં પરશુરામના બુદ્ધિચાતુર્યથી અસત્કાર પામ્યો પરંતુ તેના હારના લોભથી અંધ બનવાને

કારણે અન્યાયી બન્યો. રાજના હુદ્દાચરણથી વિલગો બનેલ જનસમૂહ ઉજવળ મુખવાળા પરશુરામ સાથે પોતપોતાના ઘરે ગયો.

હવે હાર તથા દ્રવ્યપ્રાપ્તિના ઉપાયને ચિંતવતા અને નાગરિક લોકોથી સ્તુતિ કરતાં પરશુરામના દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. મહાપુરુષો પોતાના કાર્યમાં જ પીડા પામે છે-સ્વકાર્યસિદ્ધિ કરી શકતા નથી, કારણ કે ચંદ્ર સમસ્ત વિશ્વને ઉજ્જવલ કરે છે, પરંતુ પોતામાં રહેલ કલંકને દૂર કરવા સમર્થ થઈ શકતો નથી. હારના લોભને કારણે રાજાએ પણ પરશુરામનું છિદ્ર શોધવાને માટે તેના જવા-આવવાના માર્ગને વિષે વીંટી તથા રત્નો વિગેરે મુકાવ્યા અને જડ પ્રકૃતિવાળા તેમજ વિદ્યાસુ નોકરોને તે સ્થળે ચોકી કરવા માટે મૂક્યા, પરંતુ પરશુરામ તો મુનિવરની માફક તે વીંટી તથા રત્નાદિકને ધૂળ સમજીને, તેને નહીં ગ્રહણ કરતાં જ જવા-આવવા લાગ્યો. નોકરોએ આવીને તે હકીકત જણાવતાં ચિત્તમાં ચમત્કાર પામતાં રાજાએ પોતે પરશુરામને બોલાવીને તેના હારની સાથેસાથ પોતાના દેહ પર રહેલા આભૂષણો પણ હર્ષપૂર્વક આપ્યા. ગુણનો આદર કોણ કરતું નથી ?

પછી રાજાએ ગુણધવલને બોલાવીને તેની પાસેથી પણ પરશુરામને કોટિ દ્રવ્ય અપાવું અને ગુણધવલે પણ પરશુરામનો અત્યંત આદરસત્કાર કર્યો. પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ રાજસભામાં તેના વખાણ કરતાં કહ્યું કે-“ પૃથ્વીપીઠને વિષે તમારા જેવા મનુષ્યો વસતા હોવાથી શેષનાગ પૃથ્વીને ધારણ કરે છે, આથમેલો સૂર્ય ઉદય પામે છે, સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા છોડતો નથી, મેઘો યોગ્ય સમયે વરસે છે, હજી પણ સત્ય, પવિત્રતા આદિ ગુણો ટકી રહ્યા છે.” પછી પરશુરામ રાજાને પ્રણામ કરીને હર્ષપૂર્વક પોતાના મંદિરે ગયો. જયદેવ શ્રેષ્ઠીની પ્રેમપૂર્વક રજા લઈને સારા સાર્યાવાહ સાથે સારા મુહૂર્તે પ્રયાણ કર્યું અને પોતાના નગર કાપિલ્યપુરમાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના આવાસમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો એટલે તેના આવવાથી હર્ષ પામેલા પિતાએ રાજાનું તે આભરણ (હાર) નીહાળ્યું અને તે રાજાને સુપ્રત કર્યું. પરશુરામે કાલી-હૃત સંબંધી સમસ્ત વૃત્તાંત પિતાને જણાવ્યો. મંત્રી પણ પરશુરામને રાજા પાસે લઈ ગયો એટલે રાજાએ પણ તેનું સન્માન કર્યું. આ પ્રમાણે જે પારકાનું ધન હરે છે તે કાલીસુતની માફક નાશ પામે છે અને પારકાના દ્રવ્યને ધૂળ સમજનાર પરશુરામની માફક લક્ષ્મી તેમજ શ્રદ્ધાને પાત્ર થાય છે.

દેવકુમારે તે કથા સાંભળીને હૃદયને વિષે વિચાર્યું કે-“આજથી લેશ માત્ર પણ પારકું દ્રવ્ય હરણ કરીશ નહીં. વેશ્યાએ કરેલ પ્રતિજ્ઞાને કોઈપણ પ્રકારે નિષ્ફળ બનાવીને હું મુનિ-વરના ચરણમાં શ્રી જિનેશ્વરકથિત ધર્મ સ્વીકારીશ.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે સ્વમંદિરે ગયો. પછી એકદા તેણે રાજાને વિનંતિ કરી કે-“સમુદ્રતીરે રહેલા મારા પિતા પાસે જવા મુશ્કેલી છે. જ્યારે મારા પિતા સમુદ્ર-પ્રયાણ કરી જશે ત્યારે તેમને મળીને હું પાછો આવી પહોંચીશ.” પછી રાજાથી રજા અપાયેલ દેવકુમારે તે જ હકીકત પોતાની માતાને જણાવી.

પોતાના પિતા દત્તશ્રેષ્ઠીને લાંબા સમય સુધી નહીં જોવાને કારણે પોતાની માતા તેમજ રાજને કોઈપણ પ્રકારની શંકા ન થાય તે માટે તેણે ઉપર પ્રમાણે સૂચન કર્યું.

માર્ગમાં જતાં તેણે એક ઉત્તમ યોગીને જોયો એટલે તેમને નમસ્કાર કરીને હર્ષિત બનેલા તેણે તાંબૂલ તથા સોપારી તેમને આપ્યા. આ પ્રમાણે વિનય કરતાં તેણે તે યોગીની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરી. યોગી બોલ્યા કે—“હું તારી પર પ્રસન્ન થયો છું, જેથી તારે જોઈએ તે માગી લે.” દેવકુમારે કહ્યું કે—“આપ પૂજ્યના દર્શનથી જ હું કૃતકૃત્ય બનેલો છું. આપની આજ્ઞાની નિમિત્તે કોઈપણ મંત્ર ગ્રહણ કરવા ઇચ્છું છું, જેથી હું મારી જાત જેને બતાવવાને ઇચ્છું તે જ મને જોઈ શકે; બીજા જોઈ શકે નહીં.” આ પ્રમાણે દેવકુમારે જણાવ્યું ત્યારે યોગીએ તેવા પ્રકારનો મંત્ર તેને આપ્યો. વળી યોગીએ જણાવ્યું કે—“આ મંત્રના પ્રભાવથી તારા કાર્યની સિદ્ધિ થશે. જે તારો પુત્ર થશે તે હમેશાં તને તારા સાચા સ્વરૂપમાં જોઈ શકશે. આ મંત્રની આ પ્રમાણે પદ્ધતિ છે.” દેવકુમાર પણ તે મંત્રની ઉચિત પ્રકારે પૂજા કરતો હતો. યોગીની રજા લઈને, કોઈ એક ગામમાં બે ત્રણ દિવસ સ્થિરતા કરીને તે ફરી પોતાના ગામમાં આવ્યો અને રાજને તેમજ માતાને મળ્યો.

પછી તે વિચારવા લાગ્યો કે—“મારે પદ્મશ્રી વેશ્યાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કેવી રીતે કરવો ? જો હું રત્નનો પાયો આપી દઉં તો મહાઅનર્થ થાય. જો હું વેશ્યા પાસે ન જઉં તો તેનાથી પરાજિત થયેલો ગણાઉં. વળી અભિમાનની રક્ષા કરવી મનુષ્યો માટે દ્રવ્યનું ફળ છે; તો એક જ પાયાથી હું મારું ઇચ્છિત સાધીશ. અને પાછળના બે પાયાથી મારું ઇચ્છિત થશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને પૂર્વે પ્રાપ્ત થયેલ ગુટિકાના પ્રભાવથી બીજું રૂપ ધારણ કર્યું અને મંત્રના પ્રભાવથી સાયંકાળે બીજા લોકોથી નહીં જોવાતો તે પદ્મશ્રીના ઘરે ગયો અને તે રત્નમય પાયો બતાવ્યો. અક્ષાએ પોતાની પુત્રીને કહ્યું એટલે તેણીએ તેનો આદરસત્કાર કર્યો. કામકીડામાં કુશળ અને ત્યાં રહેતા દેવકુમારે પોતાની કુશળતા દર્શાવવા પૂર્વક તેણીના ચિત્તરૂપી રત્નને ચોરી લીધું. અર્થાત્ પદ્મશ્રીને વશ કરી લીધી. પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે—“તમે અહીં ભોજન કરો.” ત્યારે દેવકુમારે ના પાડવાથી તેણીએ કહ્યું કે—“તો રાત્રિયે આવીને મારા પર પ્રસન્નતા બતાવજો.” ત્યારે “બહુ સારું” એમ જણાવીને ચિત્તમાં મંત્રનું સ્મરણ કરીને પદ્મશ્રીના દેખવા છતાં જ તે જ ક્ષણે તે અદૃશ્ય થઈ ગયો. ત્યારે આશ્ચર્ય પામેલ તેણીએ વિચાર્યું કે—“આ કોઈ સિદ્ધ પુરુષ અથવા વિદ્યાધર જણાય છે.” તેવામાં ત્યાં આવેલ અક્ષાએ તેણીને પૂછ્યું કે—“તે પરપુરુષ કયાં ગયો ?” ત્યારે તેને લગતું સમસ્ત વૃત્તાંત જણાવીને તેણીએ કહ્યું કે—“જે આવો શક્તિશાળી છે તે કઈ રીતે પકડી શકાય ?” ત્યારે અક્ષાએ જણાવ્યું કે—“જેમ જેમ તેનું સ્વરૂપ જણાય તેમ તેમ ધીમે ધીમે તેને પકડવાનો ઉપાય કરવો.”

પછી પદ્મશ્રીએ રાજમંદિરે જઈને રાજાની સમક્ષ ખાટલાનો રત્નમય એક પાયો બતાવ્યો. રાજાએ સલાની વચ્ચે કહ્યું કે—“આ વેશ્યાનું પરાક્રમ જુઓ.” ત્યારે મંત્રી વિગેરે રાજપુરુષો,

બંને શરમને લીધે જ હોય તેમ નીચા મુખવાળા બની ગયા. તે સમયે દેવકુમારે જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન ! દીવાનો પ્રકાશ ગૃહોના અંધકારનો નાશ કરે તેથી શું તે સૂર્ય કરતાં અધિક કહી શકાય ? હે રાજન્ ! નાના છિદ્રમાં સોય પ્રવેશ કરી શકે, મુશળ ન પ્રવેશ કરી શકે તેથી શું સાંઝલા કરતાં સોયને વિશેષ-અધિક માની શકાય ? કીડીને પકડવાને માટે હસ્તી શક્તિશાળી ન થાય તેથી શું કીડી હાથી કરતાં સામર્થ્યશાળી ગણી શકાય ? ક્યાં તો તેણી ચોરને પકડી બતાવે અથવા તો ત્રણે પાયા રજૂ કરે તો હે નાથ ! હાહ્યા માણસો તેને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી માની શકે.”

એટલે રોષે ભરાયેલી તેણીએ કહ્યું કે-“ જો તને તારી બુદ્ધિનો ગર્વ હોય તો તું જ આ કાર્ય કર ” ત્યારે દેવકુમારે જણાવ્યું કે-“ હું તારું સામર્થ્ય જોઉં છું, પછી હું જે કંઈ આચરણ કરીશ તે તું પોતે જ જાણે.” પછી રાજાએ પદ્મશ્રીને કહ્યું-“હે ભદ્રે ! ઉતાવળી ન થા. ક્રમે ક્રમે ભલે અનેક દિવસ વ્યતીત થઈ જાય તો પણ તારે ચોર પાસેથી બાકીના રહેલા ખંને પાયાઓ લાવવા. આ વિષયમાં તું પોતે જ કુશળ છે એટલે તને વિશેષ કહેવાની જરૂર નથી. સ્વભાવથી ઉજ્જવળ ચંદ્રિકાને શું કોઈ વધારે ઉજ્જવળ બતાવી શકે છે ?” રાજાએ પ્રસન્નતાપૂર્વક દાન આપીને વિદાય કરાયેલી તેણીનો હર્ષ સમાતો નહોતો. સ્ત્રી સ્વ-ભાવથી જ તુચ્છ હોય છે.

રાત્રિએ અદૃશ્ય રીતે પ્રવેશ કરીને પદ્મશ્રીથી આદર અપાયેલ દેવકુમાર પલંગ પર બેઠો. કંઈપણ ભેટ લીધા સિવાય આવવા છતાં પદ્મશ્રીથી અત્યંત આદર અપાયેલ દેવકુમારને તેણીએ અત્યંત પ્રસન્ન કર્યો, કારણ કે તેણીને આશા હતી કે-બાકીના બે પાયા તે લાવી આપશે. તેના ચિત્તને વશ કરવા માટે પદ્મશ્રી તેની સાથે તથાપ્રકારે હસે છે, રમે છે અને બોલે છે. પદ્મશ્રી તેને પકડી લેવા ઈચ્છે છે પરંતુ અવિશ્વાસુ દેવકુમાર તે સ્થળે લેશ માત્ર નિદ્રા લેતો નથી અને પોતાની બાતને નિરંતર સાવધાન રાખે છે. દેવકુમારની આંખના મીચાવાથી પદ્મશ્રીએ જાણ્યું કે-“ આ કોઈ સિદ્ધપુરુષ છે, દેવ જણાતો નથી. ” પ્રાતઃકાળે અદૃશ્ય રીતે તે પોતાના આવાસે આદ્યો ગયો.

આ પ્રમાણે કોઈપણ પ્રકારની ભેટ લીધા સિવાય દેવકુમાર પદ્મશ્રી પાસે નિરંતર આવે છે અને જાય છે. પરંતુ સંતાનોત્પત્તિના દિવસોનો પ્રયત્નપૂર્વક ત્યાગ કરે છે. (પોતાથી તેણીને સંતાનોત્પત્તિ ન થાય તે માટે તેણીના ઋતુધર્મના દિવસોમાં તેણીની પાસે આવવાનું દેવકુમાર બંધ રાખતો.) પદ્મશ્રી હંમેશાં રાજાને તે વૃત્તાંત જણાવે છે અને વિશેષમાં સંતાનોત્પત્તિના દિવસોનો ત્યાગ પણ જણાવ્યો. રાજાએ કહ્યું કે-“ આ વિષયમાં કંઈ પણ શ્લેષ સમાયેલું છે. ” દેવકુમારે એક વખત તે ઋતુધર્મના દિવસો સંબંધમાં ભૂલ કરી અને પરિણામે પદ્મશ્રી સગર્ભા બની. પછી જ્યારે ગર્ભ પ્રકટપણે દેખાવા લાગ્યો ત્યારે દેવકુમારે તેણીને પૂછ્યું કે-“તને કોનાથી ગર્ભ રહ્યો છે ?” પદ્મશ્રીએ જણાવ્યું કે-“ તમારાથી ” દેવકુમારે વિચાર્યું કે-“પદ્મશ્રી ખોટું બોલે છે. સંતાનોત્પત્તિના દિવસોનો તો મેં ત્યાગ કર્યો

હતો. અંચળ ચિતવાળી તેણીએ પરપુરુષ સાથે ક્રીડા કરી લાગે છે. બીજા પુરુષથી પ્રગટેલા પુત્રનો મને ભય નથી. જો તે મારો પુત્ર હશે તો હું એવું કરીશ કે જેથી તે મારું સ્વરૂપ જોઈ શકે નહીં. પહેલેથી જ કાયર બની જવાથી શું ? તે સમયે જોઈ લેવાશે.” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે પોતાના મુખ પર કોઈપણ જાતનો ફેરફાર ન દેખાડતાં મૌનનો આશરો લીધો. તેણીએ ગર્ભ સંબંધી હકીકત રાજાને જણાવતાં રાજાએ કહ્યું કે-“ તું તેનાથી પ્રગટેલા ગર્ભનું ચત્તનપૂર્વક રક્ષણ કરજે. ” ગર્ભના કારણે અધિક સ્નેહવાળી બનેલી પદ્મશ્રીએ વિચાર્યું કે-“હું આ ચોરને રાજા પાસેથી અભયદાન અપાવીશ. ”

કેટલાક દિવસો બાદ તેણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. દેવકુમારે તેણીને કહ્યું કે-“ આ પુત્રને ધાવમાતા સાથે બીજા ઘરે મૂકી આવ, નહીંતર હું તારા પાસે આવીશ નહીં.” પદ્મશ્રીએ પણ કહ્યું કે-“ હે નાથ ! તમે જે કહેશો તે હું કરીશ; પરંતુ દેવકુમાર (દેવનો કુમાર) સરખી કાંતિવાળા આ તમારા પુત્રને જોઈને હે નાથ ! તમે તમારા બંને નેત્રોને સફળ કરો.” પોતાનું નામ લેવાથી શંકાશીલ બનેલ તે વિચારવા લાગ્યો કે-“ શું હું પદ્મશ્રીથી ઝોળખાઈ ગયો હોઈશ ? અથવા તો શંકા કરવાની જરૂર નથી. ફક્ત તેણીએ તો આ બાળકને તેવી ઉપમા આપી જણાય છે.”

બાદ ઉત્કંઠિત બનેલા તેણે પદ્મશ્રીને જણાવ્યું કે-“ મને તારો પુત્ર દેખાડે. ” જ્યારે તેણીએ પણ રત્નમય પારણામાંથી લાવીને તેને બતાવ્યો એટલે હસતા મુખવાળો, પોતાની સરખો અને પોતાની તરફ જોઈ રહેલા તેને સ્નેહપૂર્વક રમાડ્યો અને વારંવાર ચુંબન કર્યું. “ આ બાળકની આકૃતિ અને આચરણ જણાવે છે કે-તે મારો પુત્ર હોય, પણ ખેદની વાત છે કે-દેવવશથી તેનો જન્મ વેશ્યા સ્ત્રીદ્વારા થયો છે. સર્પોથી વીંટળાયેલ ચંદનવૃક્ષ, હુષ્ટ વ્યન્તરોથી રખાયેલ સ્પષ્ટ નિધાન, રંક માનવના હાથમાં રહેલ મહામૂલ્યવાન રત્ન, હલકા કુળમાં અંધારેલ ઐરાવણ હસ્તી સમાન આ ઘટના જણાય છે.” આ પ્રમાણે પોતાના મનને હર્ષ તથા ખેદયુક્ત નહીં બતાવતાં તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું કે-“ મારી સાથે મળતાવડા નહીં એવા આ બાળકને તું મારો જ પુત્ર કઈ રીતે કહે છે ? ” શરમને લીધે નીચા મુખવાળી પદ્મશ્રીને, પોતાના ખોળામાંથી લાંબા સમયે પુત્રને સોંપીને તેણે કહ્યું કે-“જો તું તારું કલ્યાણ ચાહતી હો તો આ પુત્રને કેટલાક વર્ષો પર્ચંત બીજાને ઘરે રાખ.” પદ્મશ્રીએ જાણ્યું કે-“ આ કોઈ ભવિષ્યવેત્તા જણાય છે, તેથી કંઈક અમંગળ જુએ છે.” બાદ તેણીએ પણ તેના કહ્યા પ્રમાણે કર્યું. ધાવમાતા રાકીને પોતે પણ તેની સાર-સંભાળ લેવા લાગી. અત્યંત કાંતિવાળો તે પુત્ર પદ્મશ્રીને પોતાના પ્રાણો કરતાં પણ અધિક પ્રિય બન્યો અને સજ્જન પુરુષોના સ્નેહની માફક હમેશાં વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. “ પદ્મશ્રી વેશ્યાને ચોરથી પુત્ર જન્મ્યો છે. ” એ પ્રમાણે સમસ્ત જનતામાં પ્રખ્યાતિ થઈ.

કોઈએક દિવસે રાજા સભામાં બેઠો હતો અને તે સભામાં પદ્મશ્રી પણ હાજર હતી ત્યારે દેવકુમારે રાજાને સ્પષ્ટતાપૂર્વક વિજ્ઞાપિત કરી કે-“ હે સ્વામિન્ ! આ પદ્મશ્રીની પ્રતિ-

જ્ઞાની સાથેસાથ ચોર સંબંધી બીના નાશ પામી ચૂકી છે, કારણ કે ચોરથી પુત્ર જન્મવાને કારણે પદ્મશ્રીએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી છે.” દેવકુમારે આ પ્રમાણે કહેવાથી રાજા સભા-સદો સહિત હાસ્ય કરવા લાગ્યો અને શરમીંદી બનેલ પદ્મશ્રી પણ એ પ્રકારે (રાજાના હાસ્યથી અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ ન થવાથી) અધોમુખવાળી બની. પછી તે પદ્મશ્રીને આશ્વાસન આપીને દેવકુમારે રાજાને કહ્યું કે-“તે ચોરને કંઈ રીતે પકડી શકાય? કે જે ભેતભેતામાં અદૃશ્ય થઈ જાય છે. જે ચોરની આવી અદૃશ્ય બનવાની શ્રેષ્ઠ શક્તિ છે તે મારા સમસ્ત નગરમાં શા માટે ચોરી નહીં કરતો હોય? એટલે હું માનું છું કે-જનતા પર તેને ક્યાભાવ જણાય છે.” પદ્મશ્રીએ કહ્યું કે-“હે રાજા! આટલું જ સામર્થ્ય હોય તેમ શા માટે કહો છો? તે સર્વ પ્રકારની શક્તિ ધારણ કરે છે. કીડારસિક તે પાદુકા પણ ઉપાડી ગયેલ છે, પણ તે ફક્ત દ્રવ્ય લોભથી ગ્રહણ કરેલ નથી, કારણ કે તે સર્વ પ્રકારે શક્તિમાન છે, તેથી રાજા! તે ચોર કદાચ પ્રાપ્ત થાય તો પણ હણુતો ચોગ્ય નથી.” ત્યારે દેવકુમારે કહ્યું કે-“હે સ્વામિન્! ચોરે આ પદ્મશ્રીને વશ કરી લીધી જણાય છે.” આ પ્રમાણે યુક્તિથી પદ્મશ્રી તેના અભયની માગણી કરી રહી છે; તે ચોરની શક્તિ ખરેખર અદ્ભુત જણાય છે કે-જેણે આવી વેશ્યાને પણ વશ કરી લીધી.” રાજાએ જણાવ્યું કે-“જ્યારે આ પદ્મશ્રી તે ચોરને પકડી પાડશે ત્યારે હું તેને ચોક્કસ અભયદાન આપીશ. આ બાબતમાં કંઈપણ અસત્ય સમજવું નહીં.” ત્યારે હર્ષિત બનેલ પદ્મશ્રીએ “તમારી મોટી મહેરબાની થઈ” એ પ્રમાણે કહ્યું. દેવકુમારે પણ વિચાર્યું કે-“ચોક્કસ આ વેશ્યા મારા પ્રત્યે અનુરાગિણી બની જણાય છે. જેવી રીતે વિશેષ પ્રકારના રંગને કારણે કેરીમાં મીઠાશ જણાય છે તેમ વિશિષ્ટ પ્રકારની વાણીથી પ્રેમભાવ પણ દર્શાવાય છે.” પછી રાજાથી વિસર્જન કરાયેલ સમસ્ત સભાજનો રાજાને નમસ્કાર કરીને રાજસભામાંથી પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

દેવકુમારનો પુત્ર પાંચ વર્ષનો થયો, પરંતુ તેના અંગોપાંગ પુષ્ટ હોઈને તે આઠ વર્ષ જેવડો દેખાતો હતો. બીજા બાળકોના માબાપને જોઈને મુગ્ધ બનેલ તે બાળક પોતાની માતા પદ્મશ્રીને પૂછતો હતો કે-“મારા પિતા કેમ જણાતા નથી?” ત્યારે તેણી હસીને જણાવતી કે-“તારા પિતા તો છે.” બાળકે પૂછ્યું કે-“તું મને મારા પિતા બતાવ.” પદ્મશ્રીએ જણાવ્યું કે-“સવારે બતાવીશ.” બાદ રાત્રિએ આવેલા દેવકુમારને તેણે પુત્રે જણાવેલ હકીકત કહી. ત્યારે શુભ હકીકત ખુલ્લી થઈ જવાના ભયને કારણે દેવકુમારે તેણીને જણાવ્યું કે-“આ બાબતમાં મેં તને નિષેધ કરેલ છે કે તારે પુત્રને અહીં લાવવો નહીં.” ત્યારે પદ્મશ્રીએ પણ કંઈક ઉપાલંભ આપવાપૂર્વક દેવકુમારને કહ્યું કે-“હું માનું છું કે પ્રમાણ અંતઃકરણ વજ્ર જેવું કઠોર જણાય છે, કારણ કે લાંબા સમયથી આતુર બનેલા પુત્રને પણ જોવાને તમે ઇચ્છતા નથી.” પછી તેણીએ મનમાં વિચાર્યું કે-“જે સ્થિતિમાં દેવકુમાર અહીં આવે છે તે સ્થિતિમાં પુત્ર તેને જોવે તો શુભ રીતે તેને અહીં લાવીને હું આજે પરીક્ષા કરી ભેઉ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને પદ્મશ્રીએ પોતાની દાસીને શિખામણ આપી કે-“ તારે ગોખમાંથી ગુપ્ત રીતે તેના પિતાને બતાવવા.” દાસીએ પણ તે પ્રમાણે કયું. પછી તે બાળકને તેણે પૂછ્યું કે-“ તારી માતાની નજીકમાં તું કોઈ પુરુષને જોવે છે કે કેમ ? ” બાળકે જવાબ આપ્યો કે-“ બરાબર જોઈ છું.” દાસીએ પુનઃ પૂછ્યું કે-“ તે વર્ણથી કેવો છે ? ” બાળકે જવાબ આપ્યો કે-“ સુવર્ણના રંગ જેવા છે.” બીજે દિવસે પણ પૂછવામાં આવતાં બાળકે સુવર્ણ વર્ણ જણાવ્યો ત્યારે તેની માતા આશ્ચર્ય પામી. વિચાર્યું કે-“ હું તો તેને શ્યામ વર્ણના જોઈ છું તે જોતું છે; જ્યારે પુત્ર સાચી રીતે તેને જોઈ શકે છે. તેની શક્તિ આ બાળક પર ચાલતી જણાતી નથી, તેથી આ બાળક વિશેષ શક્તિશાળી હોય તેમ જણાય છે. હું માનું છું કે-તે આ નગરનો જ નિવાસી હોવો જોઈએ. ઓળખાઈ જવાના ભયને લીધે તે પોતાની જાતને પ્રગટ કરતો નથી; તો હવે હું તેને બરાબર ઓળખી લઉં.” આ પ્રમાણે વિચારીને પદ્મશ્રીએ દાસીને સૂચના આપી કે-“ તારે કેટલાક દિવસો પર્યન્ત આ બાળકને તેના પિતાને બતાવ્યા કરવા કે જેથી તે તેને બરાબર ઓળખી શકે.”

એકદા પદ્મશ્રીએ રાજાને એકાંતમાં વિજ્ઞાપિત કરી કે-“ હે રાજન્ ! અભય આપો કે જેથી હું ચોરને પકડી પાડવાનો ઉપાય કહું. ” રાજાએ સંમતિ આપવાથી પદ્મશ્રીએ જણાવ્યું કે-“ આપે દેવમંદિરમાં બેઠીને દરેક વ્યક્તિને બતાવીને તમારી પાસે રહેલા બાળકને પૂછવું કે-આ તારો પિતા છે કે કેમ ? ચોક્કિદારદ્વારા દરેક ઘરેથી માણસોને જોલાવવા અને તે સર્વને પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરાવીને પશ્ચિમ દ્વારથી બહાર કાઢવા અને જેને આ બાળક ઓળખી કાઢે તેને ચોક્કસ તમારે ચોર જાણી લેવો. ” રાજાએ પણ તેવા પ્રકારનો પડકાર નગરમાં વગડાવ્યો કે જે સાંભળીને દેવકુમારના હૃદયમાં અત્યંત સંતાપ થયો. તે વિચારવા લાગ્યો કે-“ મને સમજાય છે કે ચોક્કસ પદ્મશ્રીએ મને તેના પુત્રને બતાવ્યો જણાય છે; નહીંતર રાજા શા માટે આ પ્રમાણે કરે ? ખરેખર જે વસ્તુ બતાવવાની હોય તે બને જ છે. બાર વર્ષ પર્યન્ત સમાગમ રહેવા છતાં સૌભાગ્યમંજરીને પુત્રપ્રાપ્તિ ન થઈ, જ્યારે આ પદ્મશ્રીને થોડા દિવસમાં જ પુત્ર-પ્રાપ્તિ થઈ. ખરેખર, પાપ છૂપું રહી શકતું નથી. આમાંથી કોઈપણ પ્રકારે છૂટી જવાનો ઉપાય હું જોઈ શકતો નથી. દેવ (વપરીત) બને છે ત્યારે બુદ્ધિશાળીઓની બુદ્ધિ પણ નાશ પામે છે; હું દેવમંદિરમાં તો જઉં. જે થવાનું હશે તે થશે.” પછી દેવકુમાર પોતે જ દેવમંદિરમાં ગયો.

ચોક્કિદારોવડે ક્રમપૂર્વક પ્રવેશ કરાવાતા પ્રધાન પુરુષો સંખંધી રાજા તે બાળકને પૂછવા લાગ્યો. પછી દેવકુમારનો વારો આવ્યો ત્યારે ચોક્કિદારોથી પ્રવેશ કરાયેલ તે હિંમતપૂર્વક અંદર દાખલ થયો. તે પ્રણામ કરીને ઉભો રહ્યો ત્યારે રાજાએ બાળકને પૂછ્યું કે-“ શું આ તારો પિતા છે ? ” બાળકે જવાબ આપ્યો કે-“ હા. ” તે વખતે આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ દેવકુમારને કહ્યું કે-“ આ તારી કઈ જાતની કીડા ? ” દેવકુમારે જણાવ્યું કે-“ હા, તે સાચું

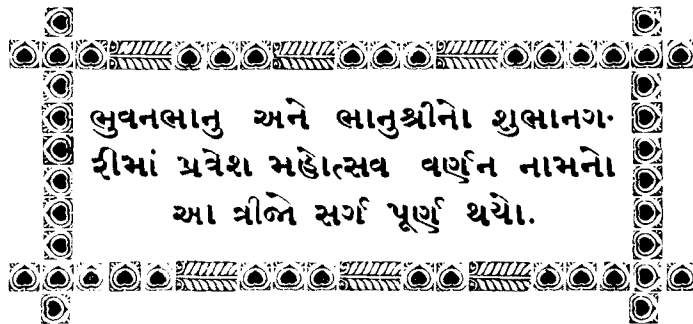
છે.” બાદ તેના બુદ્ધિકૌશલ્યથી રંજિત બનેલા રાજાએ તેને કહ્યું કે-“ તને અભય છે. હવે તું કહે કે શા માટે તે રત્નના પાયા ચોર્યા હતા ? આ બાળક જ તને જોઈ શકે અને બીજા શા માટે ન જાણી શકે ? પદ્મશ્રીએ શા માટે તારા માટે અભયની માગણી કરી ? ”

દેવકુમારે વિશ્વજિત કરી કે-“ તે રત્નના પાયા મારા પાસે મોબુદ છે. મહેરબાની કરીને તે જેવા હતા તેવા જ આપ ગ્રહણ કરો. ફક્ત અભિમાનને કારણે જ હુકર એવું આ કાર્ય મેં કર્યું છે. મને કોઈપણ જાતની દ્રવ્યની લાલચ નહોતી. ફક્ત મારો પુત્ર જ મને સાચા સ્વરૂપે જોઈ શકે તે સંબંધમાં યોગીરાજે આપેલ ગુટિકા તથા મંત્રનો પ્રભાવ જાણવો. પદ્મશ્રીએ મારા માટે જે અભયની માગણી કરી હતી તેમાં ફક્ત પુત્રોત્પત્તિજન્ય રનેહ જ કારણભૂત છે. તેણીએ મારા માટે જે અભયદાનની માગણી કરી હતી તે કંઈ ઠીક કર્યું નહોતું, કારણ કે કોઈપણ મારો પરાભવ કરવાને શક્તિમાન નથી. ” બાદ તે વીજળીની માફક અદ્વૈત થઈને તરત જ પુનઃ દેવકુમાર તરીકે દેખાયો, તેથી રાજા અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેને પાંચસો મંત્રીઓમાં મુખ્ય બનાવ્યો.

પદ્મશ્રી પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવાથી સંતોષ પામી. દેવકુમાર મંત્રીશ્વરની કુશળતાથી અસાધ્ય કાર્યો પણ સિદ્ધ થશે એમ વિચારીને રાજાના હૃદયમાં હર્ષ સમાતો ન હતો. પછી અમૃત જેવી મિષ્ટ વાણીથી પુત્રે દેવકુમારને સૂચના કરવાથી તેણે પદ્મશ્રીને પોતાના આવાસે બોલાવી અને તેની સાથે આદરપૂર્વક લગ્ન કર્યાં.

પછી દેવકુમારે સૌભાગ્યમંજરી, પુત્ર યુકત પદ્મશ્રી સહિત ગુણાકર સૂરિપાસે જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. દેવકુમારના બુદ્ધિચાતુર્યથી અત્યંત અભિમાની અન્ય રાજાઓ પણ રાજાને આધીન બન્યા. પ્રતિ-દિવસ રાજાની મહેરબાની વૃદ્ધિ પામવાને કારણે દેવકુમાર સુખનું ભાજન થયો.

આ પ્રમાણે પિતાના મૃત્યુના કારણભૂત દેવકુમારનું ચરિત્ર સાંભળીને હે હંસી ! પુત્ર-પ્રાપ્તિને માટે કોણ મનોરથ કરે ? ” આ પ્રમાણે દેવકુમારનું વૃત્તાંત કહીને હંસ વિરામ પામ્યો.

૨૧ જહંસે દેવકુમારનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું ત્યારે હંસીએ જવાબમાં જણાવ્યું કે—
 “કદાચ કોઈ એક પુત્ર તે પ્રમાણે વર્તે તેથી શું બધા પુત્રો તેવા પ્રકારના હોઈ શકે? બધા શીંગડાવાળા પશુઓ હિંસક હોતા નથી. શું બધા વૃક્ષો કટુ ફળ આપનારા હોય છે? હે સ્વામિન્! શાસ્ત્રમાં પુત્રો ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે. જે પુત્ર ગુણોવડે પિતા કરતાં અધિક હોય તે (૧) અતિજાત, પિતાના સમાન ગુણવાળો હોય તે (૨) સુજાત, પિતા કરતાં ગુણોમાં ન્યૂન હોય તે (૩) હીનજાત અને જે પોતાના કુળને બાળે તે (૪) કુલાંગાર કહેવાય છે, માટે કોઈપણ પ્રકારે ઉત્તમ પુત્રની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ. પિતાની ખાતર દેવકુમારે ઘણું દુઃખ સહન કરેલું છે. પિતા મૃત્યુ પામે, પણ સંતાન નાશ ન પામે તે વિચારવું જોઈએ. પૂર્વે વિનયાદિ ગુણવડે જેવી રીતે અપરાજિત કુમારે પોતાના માતૃપિતાને સુખ આપ્યું તેવી રીતે એકાંત સુખ તો કોઈક જ પુત્ર આપી શકે છે.” એટલે હંસે પૂછ્યું કે—“હે પ્રિયા! તે અપરાજિત કોણ હશે? તેણે કઈ રીતે માતા-પિતાને સુખ આપ્યું? તે તું મને કહે.” ત્યારે હંસીએ જણાવ્યું કે—

“પોતાની શોભાથી સ્વર્ગપુરીને જીતી લેનાર જયંતી નામની નગરી છે અને તે નગરીમાં વિજયશાલી તેમજ બળવાન જયશેખર નામનો રાજા છે. તેને ગુણસુંદરી નામની મહારાણી છે અને તે બંનેના દેવ તથા દેવીની માફક સુખમાં દિવસો પસાર થઈ રહ્યા છે.

કોઈએક દિવસે ગુણસુંદરી સ્વપ્નમાં ફળેલા-વિકસિત થયેલા આમ્ર વૃક્ષને જોઈને બગી જોડી. રાજાને તે હકીકત જણાવતાં તેણે કહ્યું કે—“તને ગુણવાન પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. વિનય-શાળી તે પુત્ર રાજ્યને વહન કરશે” એટલે રાણીએ પણ “ભલે એમ હો” એમ કહીને શકુનની ગાંઠ બાંધી અને દેવ-ગુરુનું સ્મરણ કરતી બગૃત રહી. પ્રભાતકાળ થતાં જ સ્તુતિ-પાઠક નીચે પ્રમાણે બોલ્યો કે—“હે રાજન્! સૂર્યોદય થવાથી દિશાઓ પ્રકાશી બોડી છે, તો અત્યારે પ્રાતઃકાળને યોગ્ય કાર્ય આપ કરો.” આ પ્રમાણે સાંભળી રાજા વિચારવા લાગ્યો કે—“આ મંગળપાઠકના વચનો રાણીના સ્વપ્નની સાથે સંબંધ ધરાવનારા છે.”

પછી નિત્ય કર્મ કરીને, સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવ્યા. બહુમાનપૂર્વક તે સ્વપ્નપાઠકોનું સન્માન કરીને સ્વપ્ન સંબંધી હકીકત જણાવી ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું કે-“હે રાજન! આપને દાનવીર, ક્રીડાસક્ત, ગંભીર, વિનયશાલી, ન્યાયી, શૂરવીર, પરાક્રમી, મહાધર્મિષ્ઠ અને પરાપકારપરાયણ આ પ્રમાણે સર્વગુણસંપન્ન પુત્ર થશે.” પછી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ તે સ્વપ્નપાઠકોને કહ્યું કે-“એક રાત્રિ દિવસમાં તમે હાથી, અશ્વ, વસ્ત્ર અને ધન-જે જેટલા પ્રમાણમાં જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં લઈ જાવ.” તેઓએ જવાબમાં જણાવ્યું કે-“હે સ્વામિન! આપ જે આટલું બધું દાન આપી રહ્યા છો તે ભવિષ્યમાં થનારા પુત્રના પ્રભાવના કારણે જ આપને આવી સદ્બુદ્ધિ થઈ છે.” પૃથ્વીની માફક ગુણસુંદરી ગર્ભરૂપી રત્નનું રક્ષણ કરવા લાગી અને તે ગર્ભના પ્રભાવથી રાજાને વિશેષ પ્રીતિપાત્ર બની. રાજાએ સ્નેહપૂર્વક તેણીના દોહદો પરિપૂર્ણ કર્યાં. યોગ્ય સમયે ગુણસુંદરીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

નૃત્ય કરતી વારાંગનાઓના તૂટી જતાં મોતી સમૂહવાળું અને આનંદના અંકુરાઓને પ્રગટાવતું વધામણું થયું. આ પુત્ર કોઈપણથી પરાભવ પામશે નહીં એમ હૃદયમાં વિચારતાં રાજાએ એક મહિના બાદ તેનું અપરાજિત એવું નામ રાખ્યું. પાંચ ધાવમાતાઓથી લાલનાપાલના કરાતો કુમાર ક્રમશઃ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો અને કલાચાર્ય પાસેથી સમસ્ત કલાઓ શીખી લીધી. યુવાવસ્થામાં આવેલા તેની દૃષ્ટિ બંને પ્રકારે વિશાળ બની અને પરાક્રમની સાથેસાથ તેની છાતી પણ વિશાળ બની. ઉત્સાહની સાથેસાથ તેના બંને બાહુનું બળ વૃદ્ધિ પામ્યું અને વાક્યાતુર્યની સાથેસાથ તેના દરેક અંગે સુંદર બન્યા. લોકોના સ્નેહની સાથેસાથ તેના બંને હસ્ત (હથેલી) રક્ત બન્યા અને વિવેકની સાથેસાથ દેહકાંતિ પણ શોભી ઉઠી. કલાવાન, સૌંદર્યશાળી, વિનયી તે અપરાજિત માતાપિતાની માફક લોકોના સ્નેહનું ભાજન બન્યો. તેને વિવાહ યોગ્ય જાણીને જયશેખર રાજાએ પોતાના પ્રધાન પુરુષોને રાજકન્યાઓ જેવા માટે દરેક દેશોમાં મોકલ્યા. આજ્ઞાને માથે સ્વીકારનાર સેવકવર્ગ હાજર હોવા છતાં વિનયી અપરાજિત માતા-પિતાની આજ્ઞાનું શીઘ્ર પાલન કરતો હતો.

કોઈએક દિવસ અશ્વક્રીડા કરવા ગયેલ તે કુમારે અશ્વક્રીડા કરવાથી, થાકી જવાથી અશોકવૃક્ષની નીચે આશ્રય લીધો. તે સ્થળે કુમાર જોઈ હતો તેવામાં ધૂળને સમૂહ નજરે પડ્યો. તે જોઈને જેવામાં તે સંભ્રમ પામે છે તેવામાં તેણે વાજિત્રોનો ધ્વનિ સાંભળ્યો. “શત્રુસૈન્ય આવી રહ્યું જણાય છે.” એમ વિચારીને બહાર રહેનારી જનતા જયંતિ નગરીમાં પ્રવેશ કરતાં વિશાળ દરવાજાઓમાં પણ સમાઈ શકી નહીં. રાજાએ પણ કોળાહળ સાંભળીને નજીકમાં રહેલા પુરુષોને પૂછ્યું. તેઓ દ્વારા શત્રુસંબંધી વૃત્તાંત જાણીને તેમણે ચુદ્ધભેરી વગડાવી અને હુકમ કર્યો કે “જલ્દી ચતુરંગી સેના સજ્જ કરો, તેમજ અશ્વક્રીડા માટે ગયેલા કુમારને શીઘ્ર બોલાવો; તેને રાજ્યમાં સ્થાપન કરીને હું શત્રુને જીતવા માટે જઈશ.” સૈન્ય તૈયાર થઈ ગયું અને પ્રધાન કુમારને બોલાવવા માટે ગયો. પ્રધાને કુમારને જણાવ્યું

કે-“યુદ્ધને માટે તૈયાર થયેલ મહારાજ આપને જોલાવે છે અને વિશેષમાં કહ્યું છે કે-અત્યાર સુધી યુદ્ધને નહીં જોનાર તમારે યુદ્ધમાં સાથે આવવું નહીં.” કુમારે જવાબ આપ્યો કે-“પિતાની આજ્ઞા હમેશાં મારે શિરોમાન્ય છે, પરંતુ આ બાબતમાં થતો મારો અવિનય મહારાજ માફ કરે. પરાક્રમી હું વિદ્યમાન હોવા છતાં શા માટે પિતાને યુદ્ધ કરવું પડે? મેં પૂર્વે યુદ્ધ જોયું નથી તે પ્રમાણે પિતા જે કહી રહ્યા છે તો હું વિનંતિ કરું છું કે-શું યુદ્ધ જોયું હોય તો જ સમજી શકાય? આ જગતમાં નહીં જોવાયેલી વસ્તુ શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે. મને સહાય કરવાને માટે તમે જઈને પિતાને વિશ્વસિ કરો કે-“આપની મહેરબાનીથી કુમાર યુદ્ધને વિષે જયલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરશે. તમારે સૈન્ય મોકલવું નહિં. અંધકારને નષ્ટ કરવામાં ફક્ત સૂર્ય જ શક્તિમાન છે.” પ્રધાને પણ કુમારની સૂચના પ્રમાણે જણાવવાથી, રાજાએ પણ સંતોષપૂર્વક કહ્યું કે-“તે બાળક હોવા છતાં તેનું દઢ મનોબળ જણાય છે.” પ્રધાનોએ જણાવ્યું કે-“સિંહનો પુત્ર સિંહ જ હોય છે. સૂર્યનું બિંબ સૂર્ય સરખું પ્રતાપી અને કલ્પવૃક્ષના અંકુર કલ્પવૃક્ષની માફક વાંછત આપનાર હોય છે.”

પછી રાજાએ આદેશ કર્યો કે-“કુમારે ના પાડવા છતાં પણ સૈન્યને સાથે મોકલો, કારણ કે પવનથી પ્રેરાયેલ અગ્નિ આખા વનને બાળવાને સમર્થ બને છે.” પોતાની સેનાના મધ્યમાં રહેલા અને ચક્રવર્તી સરખા કાંતિવાળા કુમારે ચક્રવ્યૂહ ગોઠવીને સન્મુખ ચાલ્યા આવતા સૈન્ય સાથે પ્રયાણ કર્યું. અફળુત રોમાંચ થવાને કારણે કુમારનું શરીર ઉત્તમ બખ્તરમાં પણ સમાઈ શક્યું નહીં, તેમજ જમણું નેત્ર ફરકવાથી તેનો ઉત્સાહ પણ ઝેવડો બન્યો. બળહળતા શસ્ત્રસમૂહો અને પવનથી ફરફર ફરાવાતી પતાકાઓ જ ફક્ત જોવામાં આવતી હતી.

આ બાળ પૂર્વે જયશેખર રાજાથી મોકલાયેલ વિજય નામનો પ્રધાન સામેથી આવતા સૈન્ય સમૂહમાંથી કુમારના સૈન્યમાં આવ્યો. તેણે આવીને પૃચ્છા કરી કે-“શામાટે આ સૈન્યને તૈયાર કર્યું છે? અને આ સૈન્યનો સ્વામી કોણ છે?” એટલે એક મુખ્ય પુરુષે જણાવ્યું કે-“સામે ચાલ્યા આવતા સૈન્યને અટકાવવા માટે આ સેના સજ્જ કરવામાં આવી છે અને રણસંગ્રામમાં તારાની માફક દેદીખ્યમાન આ સેનાનો સ્વામી અપરાજિત કુમાર છે.” ત્યારે વિજય પ્રધાને હાસ્ય કરીને કહ્યું કે-“કુમાર ક્યાં છે?” પ્રતિહારીએ જઈને જણાવવાથી કુમારની આજ્ઞાથી પ્રધાનને પ્રવેશ કરાવવામાં આવ્યો. પ્રધાને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને કુમારે આપેલા આસન પર બેઠક લીધી.

તેને પ્રસન્ન મુખવાળો જોઈને કુમાર ચિત્તમાં વિચારવા લાગ્યો કે-“આ પ્રધાનની મુખશોભા, નહીં સાધી શકાય તેવા કાર્યની સાધનાને સૂચવી રહી છે. માયાવી-કપટી માણસમાં આવા પ્રકારની પ્રસન્નતા સંભવી શકે નહીં.” આ પ્રમાણે માનસિક વિચાર કરીને કુમારે તેને પૂછ્યું કે-“તમે ક્યાંથી આવો છો? અને આ સૈન્ય કોનું આવી રહેલ છે?” પ્રધાને જણાવ્યું કે-“આપની જયશ્રી નામની પત્ની આવી રહી છે. તેણીના સૈન્યમાંથી જ હું

આવી રહ્યો છું.” ત્યારે અપરાજિત કુમારે જણાવ્યું કે-“ આ સમય મશ્કરીનો નથી. જેવું હોય તેવું જણાવ.” પ્રધાને કહ્યું કે-“ આપની પાસે અસત્ય કેમ જોલાય ? ” એટલે કુમારે પુનઃ પૂછ્યું કે-“ એ પ્રમાણે કેવી રીતે બન્યું ? ” વિજય પ્રધાને હર્ષપૂર્વક જણાવ્યું કે-“ આપના પિતાએ આપને અનુરૂપ કન્યા જોવા માટે મને હુકમ કર્યો હતો. મેં ઘણા સ્થળે તપાસ કરી પરંતુ ચિત્રમાં રહેલા આપના રૂપ સરખી કોઈપણ કન્યા મને પ્રાપ્ત થઈ નહીં. બાદ હું કુસુમાકર નામના નગરમાં ગયો. ક્ષત્રિયોને વિષે ભૂષણ સરખા કુસુમાવતંસ રાજની કુસુમશ્રી નામની પટરાણીની કૂક્ષીથી ઉત્પન્ન થયેલી આ અદ્ભુત સ્વરૂપવાળી કન્યા છે.

કોઈ એક દિવસે, મદનોત્સવ પ્રસંગે, વિરહી જનોના જીવિતની સાથોસાથ ભમરીઓ બહાર નીકળી રહી હતી તેવા સુગંધી પુષ્પોમાંથી સુગંધ આવી રહી હતી ત્યારે વિલાસી પુરુષોની સાથે જાણે સ્પર્ધા કરી હોય તેમ પુષ્પોને વિશે કેશુડાંનાં પુષ્પોએ લાડીમા(રક્તપાણી) ધારણ કરી, વળી હીંચકાઓ વિયોગી જનોના ચિત્તને ડોલાવી રહ્યા છે, સૂર્યની સાથે મુસાફર લોકોની સ્ત્રીઓનાં હૃદયો દગ્ધ થઈ રહ્યા છે, શ્રીમંત લોકોના વિલાસોની સાથોસાથ દિવસો વૃદ્ધિ પામી રહ્યા છે, અને વિયોગિની સ્ત્રીઓનાં હૃદયો જોઈને રાત્રિઓ ટૂંકી બની ગઈ. સુવર્ણના આભૂષણો જોવામાં આસક્ત નેત્રવાળો અને ઉજ્જવળ મુખવાળો સમસ્ત નાગરિક જનસમૂહ કામદેવના ઉત્સવને નિમિત્તે ચાલી નીકળ્યો તે પ્રસંગે સ્વાભાવિક સ્વરૂપવાળી, અને કામદેવની પૂજા માટે જતી રાજકન્યાને જોઈ મેં વિચાર્યું કે “બ્રહ્માએ જે પદ્મથોથી અપરાજિત કુમારને બનાવ્યો છે તે જ પદ્મથોથી આ સમાન રૂપવાળી કન્યાને ઘડી હોય તેમ લાગે છે. વિક્રમ રાજ સરખા પરાક્રમી અપરાજિત કુમાર સાથે આ જયશ્રી કન્યાનો વિવાહ કરવો મને યોગ્ય લાગે છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને મેં બીજે દિવસે કુસુમાવતંસ રાજ પાસે તમારા માટે તેણીની માગણી કરી. રાજએ પણ તે માગણી સહર્ષ સ્વીકારી. બાદ ઘણા રાજકુમારોના પ્રતિબિંબો-ચિત્ર પણ દેખાડીને રાજએ મને જણાવ્યું કે “ પૂર્વે પણ ઘણા રાજઓએ મારી કન્યાની માગણી કરી હતી પરંતુ એક પણ રાજકુમારની પ્રતિકૃતિ તેને પસંદ પડી નહીં. જો તમે તમારા કુમારનું ચિત્રપટ લાવ્યા હો તો બતાવો એટલે સાથે લઈ ગયેલ અને આશ્ચર્ય પમાડનારી તમારી પ્રતિકૃતિ તેને બતાવી એટલે રાજ હર્ષ પામ્યો. તરત જ તે ચિત્ર જયશ્રી રાજકન્યા પાસે મોકલવામાં આવ્યું અને કામદેવ સરખા તમારા સ્વરૂપને જોતાં જ તેણીના હૃદયમાં કામદેવના બાણોએ પ્રવેશ કર્યો તમારા ચિત્રપટને જોયા પહેલાં તેણીના હસ્તના રત્ન કંકણે અત્યંત ગાઢ હતા તે તમારા મેળાપની ચિંતાજન્ય દુર્બળતાને કારણે ઢીલા પડી ગયા. ક્ષણમાત્ર જોયેલા તમારા સ્વરૂપને કારણે વશ બનેલ તેણીએ તમારા સૌંદર્યનું પાન કરવાને માટે હમેશની સખી સરખી નિદ્રાનો પણ ત્યાગ કર્યો. દિવસ અને રાત્રિ તમારા રૂપનું નિરીક્ષણ કર્યા બાદ તેણીએ તેના સખીસમૂહને જણાવ્યું કે-“ હું માનું છું કે-કામદેવની પૂજાનું ફળ મને પ્રાપ્ત થયું.”

પછી રાજકન્યાએ પોતાની માતાદ્વારા રાજવીને જણાવ્યું કે—“ ચિત્રમાં રહેલ પ્રતિબિંબ સરખી કોઈની અદ્ભુત આકૃતિ હોઈ શકે કે કેમ ? તેવી મારા મનમાં શંકા થઈ છે. જો પિતાની આજ્ઞા હોય તો હું જાતે જોઈને નિરીક્ષણ કરું. ” એટલે રાજાએ તેણીને પ્રધાન પુરુષો સાથે મોકલી છે. રસ્તામાં આવતાં પ્રતિસ્પર્ધી રાજાઓના સૈન્યને નષ્ટ કરનાર ચતુરંગી સેના તે કન્યાની સાથે મોકલવામાં આવી છે. “ ત્યાં રહેલા કુમારનું જો તેવા પ્રકારનું સ્વરૂપ જયશ્રીને પસંદ પડે તો તમારે વિશાળ મહોત્સવપૂર્વક તેણીનું પાણિગ્રહણ કરાવવું. ” આ પ્રમાણે રાજાનો આદેશ પામેલા પ્રધાન પુરુષો મારી સાથે જ આવેલ છે. યુદ્ધને માટે જતાં આપને ખરેખર આ જયશ્રી જ પ્રાપ્ત થઈ છે; તો તેણીનું સૈન્ય અહીં આવી પહોંચે તે પહેલા જ આપ આપના સૈન્યનું વિસર્જન કરો. ” કુમાર પોતાના સૈન્યનું વિસર્જન કરીને પોતાના મહેલમાં આવ્યો અને ચોકીદારો દ્વારા બહારના લોકોને આવતા અટકાવ્યા.

વિજય મંત્રીએ જયશેખર રાજાને કન્યા સંબંધી સમસ્યા જણાવ્યા ત્યારે હર્ષને કારણે પ્રકુદિલિત ચિત્તવાળા રાજાએ તે પ્રધાનને એક દેશનો સ્વામી બનાવ્યો. જયશ્રી કન્યાની સાથે આવેલ સૈન્યને ઉતરવા માટે આવાસો આપ્યા અને પોતાના પ્રધાન પુરુષોને મોકલીને સર્વ પ્રકારની આગતાસ્વાગતા કરી. કોઈએક દિવસે કીડા કરતાં અશ્વોની સેનાથી પરિવરેલ, ઉજ્જવળ છત્રથી શોભતો, આમરોથી વીંજતો, પ્રચંડ બળવાળા રાજાઓથી શોભિત, અતિ તેજસ્વી, વસ્ત્રાભૂષણથી શોભતો અને હસ્તી પર આરૂઢ થઈને તેણીના નિવાસસ્થાન પાસેથી પસાર થતાં અપરાજિતકુમાર તેણીના નેત્રને અમૃતની દ્રષ્ટિ સમાન બન્યો. તેણીએ વિચાર્યું કે—“ આ કુમાર કોઈ નવીન અને અસાધારણ કામદેવ જણાય છે જે પોતાના એક જ શુભરૂપી બાણવડે સમસ્ત જગતને છતી રહેલ છે. ” વિશ્વને માનવા લાયક કામદેવની આજ્ઞા કુમારે પણ માની અર્થાત્ તે પણ જયશ્રીને વિષે આસક્ત બન્યો. અને વિચાર્યું કે—“ પૃથ્વી-પીઠને વિષે આ કન્યા સ્વર્ગની દેવાંગનાની વાનકીરૂપ છે. ” જયશ્રીએ પણ પોતાના પ્રધાન પુરુષોને જણાવ્યું કે—“ ચિત્રમાં ચિતરેલા રૂપ કરતાં પણ કુમારનું રૂપ આશ્ચર્ય પમાડે તેવું છે. ”

પછી સારા મુહૂર્તે પ્રધાન પુરુષોએ જયશેખર રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—“ હે સ્વામિન્ ! અપરાજિત કુમાર માટે આ જયશ્રી કન્યા ઉચિત છે. ” તેઓનું વચન હર્ષ સહિત સ્વીકારીને રાજાએ જ્યોતિષીઓ પાસે સારું મુહૂર્ત જોવરાવ્યું. રાજાની આજ્ઞાથી જયશ્રીનો પરિવાર અન્ય કાર્યોનો ત્યાગ કરીને વિવાહોત્સવમાં એકાગ્ર મનવાળો બન્યો. રાજાના, પરિવાર વર્ગનાં, અપરાજિત કુમારનાં અને જયશ્રીનાં દિવસો આનંદમાં પસાર થવા લાગ્યાં. વિવાહને દિવસે વાજિત્રો વાગવા લાગ્યા, દંત અપાવા લાગ્યા, માંગલિક કાર્ય થવા લાગ્યા અને “ આ બંનેનો વિવાહોત્સવ નિર્વિઘ્ને થાય અને કોઈનો પણ દષ્ટિદોષ ન લાગે તો સારું ” એમ લોકો પરસ્પર બોલી રહ્યા હતા ત્યારે, કન્યા અને અપરાજિત કુમાર લગ્નવેદીમાં બેઠા હતા ત્યારે, કુમાર, પવનથી ખુઝાઈ ગયેલા દીપકની માફક અદૃશ્ય થઈ ગયો.

સમસ્ત જનસમૂહ આશ્ચર્ય તેમજ શોકનું સ્થાન બન્યો અને જયશ્રી દૈવને ઉપાસંભ આપવાપૂર્વક રુદન કરવા લાગી. “કુમાર સાથે વિયોગ કરાવતાં અને અમૃતમાં ઝેર નાખતાં હે કૃતાંત ! હે નિર્દય ! તે શું પ્રાપ્ત કર્યું ? હે દૈવ ! કુમાર સરખા નરરત્નને સર્જીને પછી હરણુ કરતો તું નિર્દય, વજ્ર સરખા કઠિન હૃદયવાળો, દુષ્ટ આચરણવાળો અને મૂર્ખ છે. હે પ્રાણનાથ ! કલ્પવૃક્ષ સરખા આપનું ફળ મળવું તો દૂર રહ્યું પણ મંદભાગી એવી મેં આપને હસ્તરૂપી પદ્મવ (પાંદડું) પણ પ્રાપ્ત ન કર્યો. હે સ્વામિન ! મને કહો કે-મારા હૃદયમાં સારી રીતે સ્થાપિત થયેલા આપ, તે મારું હૃદય કૂટી ગયા વગર-ચીરાઈ ગયા વગર આપ કેવી રીતે બહાર નીકળી શક્યા ? ” આ પ્રમાણે ઉચ્ચ સ્વરે વિલાપ કરતી તે મૂર્ચ્છિત બનીને પૃથ્વી પર પડી ગઈ. બાદ ઘણાં ઉપચારો કર્યાં પછી તેણી સચેતન બની. પુનઃ તે બોલવા લાગી કે-“ પતિના વિયોગમાં અગ્નિ એ જ મારું શરણુ છે, કારણ કે ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલ સ્ત્રીઓ માટે ખરેખર આ યોગ્ય છે. ” ત્યારે જયશેખર રાજાએ કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! તું ખેદ ન પામ. હજી તારો હસ્તમેળાપ થયો નથી, તેથી તું બીજા વરને વરવાને યોગ્ય છે. ” જયશ્રીએ જણાવ્યું કે-“ આપ પૂજ્યને આ પ્રમાણે જણાવવું ઉચિત નથી. હૃદયને વિષે જેને સ્થાપન કરેલ છે તે જ સ્વામી હોય છે, આવો વ્યવહાર છે, તો હવે મારા માટે તો અપરાજિત કુમાર અથવા તો અગ્નિ એ જ શરણુભૂત છે. સમય પસાર કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે તમારા પુત્ર દૂર જઈ રહ્યા છે.”

“ હવે આ જયશ્રીને કઈ રીતે પાછી વાળવી ? ” એ પ્રમાણે સંતાપ પામેલા રાજા-રાણીનું પુત્ર સંબંધી દુઃખ ભુલી જવાયું. જયશેખર રાજાએ જયશ્રીને જણાવ્યું કે-“ હે પુત્રી ! તું એક માસ પર્યંત રાહ જો, જેથી હું અપરાજિતની તપાસ કરાવું. ” રાજાની સૂચનાનુસાર એક માસ પર્યંત જયશ્રી તેમજ રાણી બંને દુઃખી બનીને રહ્યા અને રાજાએ પોતાના અશ્વરોહી સૈનિકોને સર્વત્ર મોકલી તપાસ કરાવી. વળી પોતાના રાજ્યમાં પડક વગડાવ્યો કે-“ જે કોઈ રાજકુમાર સંબંધી સમાચાર જણાવશે તેને મારું અર્ધું રાજ્ય આપીશ. ” આ બાબતુ પ્રધાન પુરુષોના આગમનથી જાણ્યો છે જેણે સમગ્ર વૃત્તાંત એવા જયશ્રીના પિતા કુસુમાવતંસ રાજાએ પણ પ્રમાદરહિત અશ્વસૈનિકો ચોતરફ તપાસ કરવા મોકલ્યા. રાજ્યકાર્ય-મો ત્યાગ કરનારા અને દુઃખરૂપી સામ્રાજ્યમાં દૂબેલા તે બંનેના પિતાના દિવસો એક યુગ-યુગ જેવડા પસાર થવા લાગ્યા.

ત્રીશમે દિવસે જયશ્રીએ કહ્યું કે-“ હવે અવધિ પૂરી થઈ ગઈ છે; તો આપ આજ્ઞા આપો કે જેથી હું મનઃસ્થિત કરી શકું. ” ત્યારે “ તું ચાર પહોર રાહ જો ” એમ સૂચન કરીને તેણીને અટકાવાઈ. તેણીને સમજાવવાનો ઘણો પ્રયાસ કર્યો પણ તે તેના નિશ્ચયથી અશાયમાન ન થઈ. તે દિવસે તેણીએ ઉપવાસ કરવાથી સમગ્ર જનસમૂહ, સમસ્ત કાર્યોનો ત્યાગ કરીને ચિત્રમાં આળેખાયેલ હોય તેમ જડ બની ગયો. સાયંકાળે હાથણી પર બેઠેલી,

જયશેખર રાજાથી મના કરાતી, સુવર્ણનું દાન કરતી, પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સરખી કાંતિવાળી, પોતાના સૈન્યથી કરાતા વિલાપને સાંભળતી, “ આ ખરેખર જંગમ તીર્થરૂપ છે ” એમ સખીસમૂહથી વખાણાતી, “ અમારા શિયલના પ્રભાવથી જયશ્રીને અપરાજિત કુમારનો મેળાપ થાઓ ” એ પ્રકારે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓથી પગલે-પગલે ઉચ્ચ સ્વરે આશ્વાસન આપતી, નાગરિક લોકોથી દૈવને અપાતા શ્રીટકારોને સાંભળતી તેમજ જયશેખર રાજાથી અતુસરાતી જયશ્રી નગરની બહાર નીકળી.

પછી તેણીએ નદીકિનારે જઈને, ચંદન કાષ્ઠોથી ભયંકર જવાળાથી દેહીપ્યમાન ચિતા રચાવી. ચંદન તથા અગરુના કાષ્ઠથી પ્રગટેલ અગ્નિના પ્રસરવાથી તેણીના ચશની માફક બધી દિશાઓ સુવાસિત બની ગઈ. તે સમયે ડાબું નેત્ર ફરકવાથી તેણીએ વિચાર્યું કે-પ્રિયજનના સમાગમમાં આ શુભ શરૂઆત થતી જણાય છે. વળી તે સમયે અઘટિત બનાવ જોવાને અસંમર્થ બન્યો હોય તેમ સૂર્યે સમુદ્રમાં અંપાપાત કરવાની શરૂઆત કરી-સૂર્યાસ્ત થવાની શરૂઆત થઈ. ચિતાની જવાળાઓથી બાજુ ભયભીત બન્યા હોય તેમ પક્ષીઓ ચારે દિશામાંથી પર્વતોના શિખરો પ્રત્યે ગયા. લોકોના હુઃખસમૂહને જોઈને હુઃખી બનેલ ગગનલક્ષ્મીનું હૃદય બાજુ સંધ્યાના રંગના બહાનાથી ફૂટી ગયું હોય તેમ જણાતું હતું. હાથણી ઉપરથી નીચે ઉતરેલી જયશ્રીએ સાસુ-સસરાના ચરણમાં નમસ્કાર કરીને, મસ્તક પર બે હાથ જોડીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-“ હે પૂજ્ય ! કુળ, રૂપ કે ધનના મદને કારણે પ્રમાદથી, આંચલ્યને લીધે કે લોભ, કપટ કે બાલસુહાલ સ્વભાવને કારણે આપતું જે કંઈ અવિનયાદિ થયું હોય તે સર્વ આપ માફ કરો. આપ પૂજ્યના ચરણકમળને વિષે લાંબા કાળ સુધી ભ્રમરીરૂપે રહેવાતું ભાગ્ય મને સાંપડ્યું નહીં. નિર્ગુણી, દોષિત અને ભવાંતરમાં જવા છતાં પણ મને, આપ પૂજ્યે તો આપના પુત્રની ભાર્યા તરીકે મને યાદ કરવી.”

આ પ્રમાણે જયશ્રીનું વિનયી અને કરુણાપૂર્ણ વચન સાંભળીને, ધીરજનો ત્યાગ કરીને જયશેખર રાજા પણ ઉચ્ચ સ્વરે વિલાપ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે જનસમૂહ એકી સાથે વિલાપ કરવા લાગ્યો ત્યારે, પ્રતિધ્વનિના બહાનાથી વનદેવીઓ પણ વિલાપ કરવા લાગી. સંધ્યાસમયે આ પ્રમાણે રુદન કરવાથી તે સ્થળે નેત્રાશ્રુના સમૂહથી નદી પ્રકટી નીકળી. વળી તે કરુણાજનક પ્રસંગે કઈ કઈ ધૈર્યશાળી વ્યક્તિઓએ પણ રુદન ન કર્યું અર્થાત્ સમસ્ત જનતા રડવા લાગી.

પછી જયશ્રીએ અગ્નિદેવને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! મારા આ સાહસનું જો કંઈ પણ ફળ હોય તો અન્ય ભવમાં પણ મારો સ્વામી અપરાજિતકુમાર જ થાઓ. ” આ પ્રમાણે બોલીને, અગ્નિદેવને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને જેવામાં જયશ્રી ચિતામાં અંપાપાત કરે છે તેવામાં તે સ્થળે કેઈ એક પુરુષ આવી ચઢ્યો. હાથમાં ખડ્ગવાળા તે પુરુષે જયશ્રીને જણાવ્યું કે-“આવા પ્રકારના સાહસથી સર્ચું. જો તમે અગ્નિમાં અંપાપાત કરો તો તમને તમારા

માત-પિતાના સોગન છે.” ધૂમાડાને કારણે જયશ્રીના મુખને નહીં જોતા તે પુરુષે તેણીને પૂછ્યું કે “હે શુભે ! તું કોણ છો ? અને કયા કારણને અંગે આ પ્રકારનું સાહસ કરી રહી છો ? જયશેખર રાજા રાણી સહિત કુશળ છે ને ? અને જે કુમારી અહીં આવેલ હતી તે પણ શું ક્ષેમકુશળ નથી ?” માત-પિતાના સોગનથી બંધાયેલી અને અગ્નિમાં ઝંપાપાત કરવાથી અટકીને, દ્રેષભાવને કારણે તે વ્યક્તિના મુખને નહિં જોતી, “મારા કાર્યમાં વિઘ્ન કરનાર આ કઈ વ્યક્તિ હશે ?” એમ વિચારતી જયશ્રીએ કહ્યું કે-“જે કન્યા સંબંધી તમે પૂછી રહ્યા છો તે હું છું. અને જે કુમારને માટે આ ક્રિયા કરી રહી છું તે અપરાજિત કુમારના માતાપિતા પણ તે પુરુષરત્ન વિના, સપરિવાર કુશળ છે.” આ પ્રમાણે બોલતી તેણી ઉચ્ચ સ્વરે વિલાપ કરવા લાગી ત્યારે હર્ષ તેમજ ખેદ યુક્ત બનેલા કુમારે પોતાના ચિત્તમાં વિચાર્યું કે “ક્ષણ-માત્ર જોવાયેલા મારા માટે આ પુષ્પ જેવી કોમળ જયશ્રીએ, અચાનક પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કરીને, પોતાની જાતને ચિતાગ્નિમાં હોમવા તૈયારી કરી છે. તેણીએ કરેલ આ દુષ્કર એવા સુકૃતનું હું એવું ક્ષણ આપું કે જેથી ભવિષ્યમાં તેનાથી કદાપિ વિમુખ ન બનું. દૈવપ્રાપ્તિ મેં કદી ન કરમાય તેવી અને પ્રેમરૂપી સુવાસવાળી ચંપક પુષ્પની માળા પ્રાપ્ત કરી છે તેને હું હંમેશા મારા હૃદયપટ પર સ્થાપીશ.-ધારણ કરી રાખીશ.” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણીને કહ્યું કે-“હે મૃગલોચને ! જેને માટે તું આ સાહસ કરી રહી છો તે અપરાજિત કુમારને તારી સન્મુખ જ રહેલા તું જોઈ શકતી નથી ?”

આવા પ્રકારનું તે વ્યક્તિનું વચન સાંભળીને આશ્ચર્ય પામેલ જયશ્રીનો અધરોષ ફરક્યો અને વિચારવા લાગી કે-“આ વ્યક્તિ શું કદી રહી છે ? અને મારે અધરોષ કેમ ફરકે છે ?” તે વખતે કુમારના મુખરૂપી પોયણાને જાણે દેખાડવાને ઇચ્છતો હોય તેમ, તેણીના નેત્રરૂપી નીલ કમળના વિકાસને કંઈક જોવાને ઇચ્છતો હોય તેમ, અને પોતાના સુધારસથી તેણીના સંતાપ પામેલા અંગોને જાણે સિંચન કરતો હોય તેમ, ચંદ્ર, તેણીની મુખશોભાની સાથો-સાથ ઉદય પામ્યો.

ચંદ્રના પ્રકાશથી પ્રકાશિત બનેલ કુમારના મુખરૂપી ચંદ્રને જોઈને તેના કંઠે વળગી પડીને તેણી રુદન કરવા લાગી, એટલે કુમારે અનેક પ્રકારના મધુર વચનોથી આશ્વાસન આપ્યું, જેથી તેણીનું સમગ્ર દુઃખ પરસેવાના જળની સાથોસાથ ગળી ગયું-ઝરી ગયું. તે વખતે પ્રેમરસ તથા હર્ષરસ એવા ઉદય પામ્યા કે જેથી શારીરિક સંતાપ અને માનસિક સંતાપ બંને એકી વખતે નષ્ટ થઈ ગયા. નેત્રકમળની સાથોસાથ શરીરની શોભા પણ વૃદ્ધિ પામી.

પછી તેણીના દૃઢ આલિંગનને કારણે કંઈક નીચી નમેલી છાતીવાળા તે કુમારને જે કંઈ મુખ પ્રાપ્ત થયું તે સ્વર્ગમાં પણ પ્રાપ્ત થવું હુલ્લ છે. પછી તે જ અગ્નિદેવને સાક્ષી રાખીને લે બંનેએ, મનના આનંદપૂર્વક, ગાંધર્વવિવાહથી લગ્ન કર્યું. તે સમયે બંનેના હસ્તસંપુટ તથાપ્રકારે મળી ગયા કે કામબાણોથી જાણે જડાઈ ગયા હોય તેમ જોડાયેલા જ રહ્યા. જયશ્રીએ અપરાજિતને કહ્યું કે-“હે સ્વામિન ! નાગરિક જનો તેમજ મારા સૈન્યની સાથે

તમારા વિયોગને કારણે અત્યંત દુઃખી બનેલા તમારા માતૃપિતા નદીકિનારે રહેલા છે. મારું કાર્ય વિધન રહિત કરવાને માટે મેં તે સર્વને અહીં આવવાને માટે સોગન આપ્યા છે. તમારે માતા-પિતાને દર્શન આપીને હર્ષ પમાડવો જોઈએ.” ત્યારે વિચક્ષણ કુમાર તેણીને આગળ કરીને માતૃ-પિતા પાસે પહોંચ્યો. આવતા એવા તે બંનેને જોઈને લોકોએ જયશ્રીની પ્રશંસા કરી અને તથાપ્રકારે જયશ્રીની પ્રશંસા સાંભળીને કુમારનો તેણીના પ્રત્યેનો પ્રેમ બમણો થયો. જયશ્રીની સાથે આવતા અપરાજિત કુમારને જોઈને પ્રતિહારીએ રાજાને તે હકીકત જણાવી. કુમારે જોઈને પિતાને શીઘ્ર પ્રણામ કર્યો. પિતાના બંને ચરણકમળની નજીકમાં અપરાજિત કુમારે એકધારી અશ્રુધારાઓથી તથાપ્રકારે સિંચન કર્યું કે જેથી તેમનો સમગ્ર હૃદયસંતાપ મૂળમાંથી જ નાશ પામી ગયો. કુમારને જોઈને રાજાએ પોતાના હર્ષાશ્રુના બિંદુસમૂહથી જાણે તેને મોતીની માળા અર્પણ કરી રહ્યા હોય તેમ કુમારને આનંદિત કર્યો. પછી ત્યાં ઉત્કંઠાપૂર્વક આવી પહોંચેલ પોતાની માતા ગુણસુંદરીને પણ કુમારે, તેના બંને ચરણકમળમાં પોતાના મસ્તકના કેશસમૂહને જાણે ભ્રમરશ્રેણીરૂપ બનાવતો હોય તેમ પ્રણામ કર્યો. એટલે હર્ષના આવેશથી તેણીના કંચુકના બધા બંધનો તટી ગયા અને પુત્રને કહ્યું કે—“મારા પુણ્યના કારણે તમે બંને કોડ વર્ષ પર્યંત જીવતા રહો.”

સમસ્ત જનસમૂહને સ્નેહપૂર્વક જોઈને, અંજલિ જોડેલો અને વિનયી કુમાર રાજાની નજીકમાં બેઠો. માતાપિતાના, પત્નીના અને લોકોના વિકસિત નેત્રકમળોથી વ્યાપ્ત બનેલા કુમારના શરીરે અપૂર્વ શોભા ધારણ કરી. અપરાજિત કુમારને નબળી શિખા પર્યંત જોઈને રાજાએ તેને કહ્યું કે—“હે પુત્ર ! તારું કલ્યાણ હો !” કુમારે વળતો જવાબ આપ્યો કે—“આપના દર્શનથી મારું કલ્યાણ જ છે.” પછી જયશેખર રાજાએ પૂછ્યું કે—“તું અમારા દેખતા છતાં ક્યાં ચાલ્યો ગયો હતો અને અત્યારે ક્યાંથી આવ્યો ? તારું ચરિત્ર મને અજ્ઞુત જણાય છે.” જવાબમાં અપરાજિતે પોતાનું વૃત્તાંત જણાવ્યું કે—

“આપ પૂજ્યનો આ પ્રભાવ છે. જુઓ, જેનો આદર સૂર્ય પણ કરે છે તેવો હીંબડો પણ પૂજનિક છે. હે પૂજ્ય ! મારી વીતક કથા હું કહું છું તે આપ સાંભળો—મને અહીંથી શરૂઆતમાં કોણ લઈ ગયું તે હું જાણતો નથી. પ્રાતઃકાળમાં બગીચાની મધ્યમાં રહેલ મહેલને સાતમે માળે હું જ્યારે જાગ્રત થયો ત્યારે મેં મારી જાતને હીંડોળા પર જોઈ. બેઠા થઈને મેં વિચાર્યું કે—ક્યાં મારું નગર ? માતા, પિતા, કન્યા અને સમસ્ત પરિજનવર્ગ ક્યાં ? શું આ તે સ્વપ્ન કે ઇદ્રજાળ કે મતિભ્રમ છે ? શું આ સ્વર્ગ કે નાગલોક છે ? આ પ્રમાણે જેવામાં હું વિચારી રહ્યો છું તેવામાં દ્વારમાં લટકાવાયેલ તોરણના સ્થંભ ઉપર રહેલી અને આશ્ચર્ય ઉપજાવનારી બે રતનજડિત તળીઓ નીચે ઊતરી. તે પૈકી એકના હસ્તમાં સુગંધી અને સ્વાદિષ્ટ સ્વચ્છ જળથી પરિપૂર્ણ માણિક્યનો કુંભ હતો, જ્યારે બીજીના હસ્તમાં દર્પણ હતું. સ્વર્ગની અપ્સરા સરખી તે બંનેને જોઈને હું જેવામાં વિસ્મય પામ્યો તેવામાં પહેલીએ આવીને મને જણાવ્યું કે—“આ જળથી મુખને સ્વચ્છ કરો.” મેં મુખ સ્વચ્છ કર્યું એટલે

ખીલ્યે આવીને મને આરીસો (દર્પણ) આપ્યો. અને જેવામાં હું તે દર્પણમાં મારું મુખ જોઉં છું તેવામાં મેં જ્યજ્યારવ સાંભળ્યો. મેં કળશના હસ્તવાળી પૂતળીને પૂછ્યું કે- “આ જય જય ધ્વનિ ક્યાંથી આવે છે ?” તેણીએ મને કહ્યું કે- “પોતાનપુરના જયસિંહ રાજાની જયસુંદરી નામની કન્યા હમેશાં આ મહેલમાં રહેલી સત્ય વચન બોલનારી મિત્ર-કરી નામની દેવીને પ્રણામ કરવાને માટે આવે છે. તે જયસુંદરી ઈચ્છિત વરને વરવાને માટે ત્રણે સંધ્યા સમયે અહીં આવીને વીણા-વાદન કરે છે. આ પ્રમાણે કરતાં તેણીના છ માસ પસાર થઇ ગયા છે. તેણીની ભક્તિથી તુષ્ટ બનેલી દેવીએ અમો બંનેને જણાવ્યું કે- “સંધ્યા-સમયે જયંતિ નગરીમાં પ્રેમપૂર્વક તમે બંને જાહે-તે નગરીને વિષે લગ્નવેદીમાં રહેલા અને પાણીગ્રહણ નહીં થયેલા એવા અપરાજિત કુમારને જલદી લઇ આવો, કારણ કે જયસિંહ રાજાની સમીપ ભવિષ્યવેત્તાએ જણાવેલ છે કે-જે તમારા બગીચાના મહેલમાં રહેલા પલંગ-ને અલંકૃત કરશે, જેના હસ્તે મીંઢોળ બંધાયેલ હશે, જેનો પૂતળી પણ વિનય કરશે તેવા તે કુમારની તમારી પુત્રી જયસુંદરી પ્રથમ રાણી (પટરાણી) બનશે, એટલે અમે બંને દિવ્ય શક્તિથી તમારું અપહરણ કરીને અહીં લાવ્યા છીએ.” આ પ્રમાણેની હકીકત સાંભળીને જેવામાં મેં ખીલ પૂતળીને તેણીનો આરીસો પાછો નહોતો સોંપ્યો તેવામાં જ અચાનક જયસુંદરી આવી પહોંચી અને પતળીઓના આચરણને જોઇને વિકસિત નયનવાળી તેણી વિચારવા લાગી કે- ‘વિશ્વમાં તેવી કોઇપણ વસ્તુ નથી કે જે ન બની શકે.’ આવા પ્રકારનું વચન સત્ય-સાર્થક થયું છે, કારણ કે જડ એવી પૂતળીઓ શું કોઇ પણ સ્થળે વિનય દર્શાવી શકે ખરી? આ કોઈ મનુષ્ય નથી, પણ દેવસ્વરૂપ છે.” એ પ્રમાણે વિચારતી જયસુંદરીને તે બંને પૂતળીઓએ જણાવ્યું કે- “હે સુંદરી ! તું ખોટો વિકલ્પ ન કર. પ્રસન્ન થયેલ દેવીવડે જ તારા માટે આ અપરાજિત કુમાર નામનો વર અહીં લવાયો છે.” ત્યારે તેણી શરમીલી બની. તેણીએ પણ જયોતિષીઓએ કહેલ કથન યાદ કર્યું.

પછી મેં મારું મુખ આરીસામાં જોઇને, તે આરીસો પૂતળીને પાછો આપવાથી તે બંને પૂતળીઓ સ્વસ્થાને ગઇ. બાદ જયસુંદરીએ મને કર્પૂરથી સુવાસિત તાંબૂલ આપ્યું અને પોતાના ડાબલામાંથી કાઢેલી પુષ્પમાળા મારા કંઠમાં નાખી. મેં પણ તે તાંબૂલનું અધું ખીડું તેણીને પાછું આપ્યું અને મારા કંઠમાં રહેલ મોતીની માળા, તેણીને પહેરાવી ત્યારે તેણીએ મને પૂછ્યું કે-આ તમારો વેશ વિવાહ યોગ્ય ક્યાંથી ? મેં પણ મારું સમસ્ત વૃત્તાંત તેણીને જણાવ્યું એટલે તેણીએ બે દિવ્ય વસ્ત્રો મને આપ્યા જે મેં પરિધાન કર્યાં. પછી તેણીએ વિનયપૂર્વક મને કહ્યું કે- “આ સમસ્ત પરિવાર વર્ગ આપનો છે, તો આપે સંશય રહિત અમને હુકમ કરવો. જેના પ્રભાવથી આપનું દુઃપ્રાપ્ય એવું દર્શન મને પ્રાપ્ત થયું છે તે દેવીની, જો આપની આજ્ઞા હોય તો, જઇને પૂજા કરું.” મેં પણ હર્ષપૂર્વક કહ્યું કે- “તમારા દર્શનથી તે દેવી મારે પણ પૂજ્ય છે.” જયસુંદરીએ કહ્યું કે- “જો તમે આવો તો હું કૃતાર્થ બનીશ.”

ત્યારબાદ હું આગળ ચાલવાથી તેણી પોતાની કેટલીક સખીયો સાથે ભારી પાછળ આવી, અને સૈન્યના હસ્તી વિગેરે ત્યાં જ રહ્યા મેં તેમજ જયસુંદરીએ તે સ્થાને જઇને જાણે હાસ્ય કરતી હોય, અથવા જાણે બોલવા માગતી હોય તેવી તે પ્રિયંકરી દેવીની સુગંધી પદાર્થોથી પૂજા કરી. મેં દેવીને પ્રાર્થના કરી કે-“ હે દેવી! જેવી રીતે પિતાનું, માતાનું, કન્યાનું અને રાજાનું કલ્યાણ થાય તેમ તમારે કરવું.” વળી જયસુંદરીએ મનોહર રીતે વીણા વગાડી કે જેથી “ મારા બોળામાંથી કુરંગ આવ્યો ન જાય.” એમ વિચારીને જ જાણે હોય તેમ ચંદ્ર દિવસે ઉદય પામ્યો નહીં. બાદ તેણીની સાથે હું તે સ્થાનમાં પાછો આવ્યો. કેટલોક પરિવાર વર્ગ ભારી પાસે મૂકીને તેણી પોતાના મહેલે ગઈ. તેણીએ પોતાની માતાને સમસ્ત વૃત્તાંત જણાવ્યું. માતાએ તે હકીકત તેના પિતાને જણાવી એટલે આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ મારા માટે લોગ અને ઉપલોગની સમસ્ત વસ્તુઓ મોકલી. જ્યોતિષીઓએ લગ્નનો દિવસ નક્કી કરવાથી રાજાએ વિવાહને યોગ્ય બધી સામગ્રી તૈયાર કરી અને પોતાના પ્રધાન પુરુષોને મોકલીને પોતાની સાથે સંબંધ રાખનારા રાજાઓને બોલાવ્યા.

રાજકુટુંબ એકત્ર થયું ત્યારે શુભ મુહૂર્તે, સર્વજનોને આનંદપ્રદ લગ્નોત્સવ થયો. મારા સસરાએ કરમોચન-સમયે અઢાર કોડ સોનામહોર, સો હસ્તીઓ, દશ લાખ ઘોડા મને આપ્યા. પછી રાત્રિને સમયે તેના પરિવારવર્ગને કહ્યા સિવાય હું બહાર નીકળી ગયો અને મંદિરની ભીંત પર કસ્તૂરીથી ‘તારે કોઈ પણ પ્રકારનો ખેદ કરવો નહીં, હું કેટલાક દિવસોમાં આવી પહોંચીશ.’ એ પ્રમાણે પંક્તિઓ લખીને, ખડ્ગધારી બનીને આવેલો હું આજે જ અહીં ઘોંસરી તથા ખીલાના યોગની માફક આવી ચઢ્યો છું. હે પૂજ્ય! જો હું આજે ન આવ્યો હોત તો તમારી પુત્રવધૂ મૃત્યુ પામી હોત. ભવિતવ્યતાને કારણે આ પ્રસંગ રાધા-વેધ જેવો જ બન્યો જણાય છે.”

“ હે પુત્ર ! ખરેખર તું વંશને દીપાવનાર છો.” એમ બોલતા અને રોમાંચિત શરીર-ધાળા રાજાએ પુત્રને ગાઢ આલિંગન આપ્યું. તે રાત્રિએ આનંદદાયક જાગરણ કરીને સૂર્યોદય સમયે રાજાએ પુત્રને તથા પુત્રવધૂને હાથીના સ્કંધ પર બેસાડીને નગરમાં પ્રવેશ-મહોત્સવ કરાવ્યો અને નગરમાં પણ વિવિધ પ્રકારના વર્ધાપનો થયા. પછી જયશેખર રાજાએ જયસુંદરીને લાવવા માટે પોતાના પુરુષોને અપરાજિતકુમારના નામવાળી મુદ્રિકા તથા વિવિધ પ્રકારનાં ભેટણાં આપીને મોકલ્યા. દ્વારપાળથી જણાવાયા બાદ અંદર પ્રવેશ કરીને જયસુંદરીના પિતાને નમીને ભેટણા આપ્યા એટલે રાજાએ પણ હર્ષપૂર્વક તે પ્રધાનોનું અપૂર્વ સન્માન કર્યું. પછી પ્રધાનોએ જયસુંદરીને તે મુદ્રિકા આપવાથી તેણીએ, વિયોગના તાપને દૂર કરનારી તે વીંટી પોતાની આંગળીમાં પહેરી લીધી.

“કુમાર કહ્યા સિવાય કેમ અચાનક આવ્યા ગયા ?” એમ રાજાએ પૂછવાથી પ્રધાનોએ સમસ્ત વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. રાજાએ જણાવ્યું કે “ જો તે સમયે કુમારે ભીંત પર અક્ષર-

પંક્તિ ન લખી હોત તો જ્યસુંદરીના જીવનનો પણ સંશય થયો હોત.” રાજાએ તે પ્રધાન પુરુષોને એક કરોડ સુવર્ણમહોરો પ્રસન્નતાપૂર્વક આપી તેમજ હર્ષિત બનેલ જ્યસુંદરી તેઓને પોતાના આવાસે લઈ ગઈ, અને પોતાના વિયોગજન્ય તાપનું નિવારણ કરવામાં ઔષધ સમાન અને કર્ણને અમૃત સમાન કુમાર સંબંધી વૃત્તાંત પૂછ્યું. પછી પિતાથી રજા અપાયેલી, અથ્થ તેમજ હસ્તી વિગેરેથી યુક્ત, અને પોતાના સ્વરૂપથી દેવીઓને પણ પરાભવ પમાડતી તેણી અપરાજિત કુમારના નગરે આવી પહોંચી. રતિ તેમજ પ્રીતિ, સરખી બંને પત્નીઓથી યુક્ત કુમાર કામદેવ કરતાં પણ ચઢિયાતો બન્યો.

કોઈ એક દિવસે અપરાજિતની માતા જ્યસુંદરીને દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો એટલે જ્યશેખર રાજાએ દરેક કાર્યોનો ત્યાગ કરીને તેની ચિકિત્સા શરૂ કરાવી. તે જ્વરનો કોઈપણ પ્રકારે પ્રતીકાર ન થયો ત્યારે વૈદ્યરાજે કહ્યું કે-“ આપણી નગરીની બહાર દંષ્ટિવિષસર્પવાળા ઉદ્યાનમાં એક વાવડી છે તેમાં રહેલા કમળોની જો શય્યા કરવામાં આવે તો દાહજ્વરની ઉપશાંતિ થાય. “તે સાંભળીને રાજા ચિંતાતુર બન્યો. તે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કોણ કરે? અને પ્રવેશ કર્યા બાદ જીવતો પણ કેવી રીતે નીકળી શકે? આ કાર્ય મારાથી કે અન્યથી પણ સાધી શકાવું મુશ્કેલ છે. તે સમયે આવી પહોંચેલા કુમારે પિતાને નમસ્કાર કર્યો અને પિતાને ક્ષાંતિહીન મુખવાળા જોઈને તેનું કારણ પૂછ્યું. રાજાએ સઘળી હકીકત જણાવી એટલે અપરાજિત કુમારે કહ્યું કે-“ હું તે કમળો લાવી ન આપું તો આપનો પુત્ર શાનો? ” જ્યશેખર રાજાએ જણાવ્યું કે-“ મારા દુઃખરૂપી અગ્નિને તું વધુ સતેજ ન કર, અને રાજ્યલક્ષ્મીને સ્વામીરહિત ન બનાવ. ” કુમારે કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! માતાના કષ્ટને દૂર કરવામાં હું મારી જાતને જીવતી જ માનું છું. હે પિતા ! પ્રાણો તો પ્રત્યેક ભવમાં મળવાના છે, પણ આવો સમય ફરી ફરી મળતો નથી. વિચક્ષણ પુરુષોએ, જે દુર્લભ વસ્તુઓ હોય તેમાં અવશ્ય પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મારી માતાએ મને પ્રાણો આપ્યા છે એટલે જો હું આ પ્રાણો તેને અર્પણ કરું તો કંઈક કૃતકૃત્ય બન્યો ગણાઉં. ”

રાજાએ વિચાર્યું કે-“ કુમારનું કથન કોઈ રીતે યોગ્ય નથી. ” આ પ્રમાણે માનસિક વિચાર કરીને તેના ચોકી-પહેરા માટે પાંચસો સુભટ રોક્યા. કુમારે પણ તે સર્વ સુભટોને શેખર વિગેરેનું માદક ભોજન કરાવ્યું અને તેઓ સર્વ ગાઢ નિદ્રામાં પડ્યા ત્યારે પોતે પાછલા આરણ્યથી ચાલ્યો ગયો. વિજળીની માફક કૂદકો મારીને, કિલ્લાને ઓળંગીને તે ઉદ્યાનની તરફ ગયો અને વિચાર્યું કે-“ હું સૂર્યોદય સુધી રાહ જોઉં. ” જાણે કુમારના સાહસને જોવાને જ ઈચ્છતો હોય તેમ સૂર્યોદય થયો ત્યારે પંચપરમેષ્ઠી નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને કુમારે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કર્યો. કુમારના પુણ્યપ્રભાવને લીધે દંષ્ટિવિષ સર્પ વિષ રહિત બની ગયો, અને જાણે વનદેવીના કેશપાશ સરખો હોય તેમ કુમારના જોવામાં આવ્યો. પછી વાવમાંથી કમળો લઈને, તે સર્પની પૂજા કરીને કુમારે પ્રાર્થના કરી કે-“ હે પૂજ્ય ! મારા

પર મહેરબાની કરો અને મને માફ કરો. ” આ પ્રમાણે બાલીને જેવામાં કુમાર ઉદ્યાનમાંથી બહાર નિકળે છે તેવામાં કુમાર સંબંધી વૃત્તાંત જાણીને તે સ્થળે આવી પહોંચેલા જયશેખર રાજા પણ તેને સામા મળ્યા એટલે કુમારે પિતાને પ્રણામ કરીને તેમાંથી એક કમળ આપ્યું ત્યારે રાજાએ પણ કહ્યું કે-“હે પુત્ર ! તારું ચરિત્ર ન વર્ણવી શકાય તેવું અદ્ભુત છે.” કુમારે જવાબમાં જણાવ્યું કે-“ જેમ સૂર્યની કાંતિથી અંધકાર નાશ પામે તેમ તમારી કૃપાથી વિદ્વો દૂર થાય છે.” બાદ તેણે પોતાનું સમગ્ર આચરણ કહી સંભળાવ્યું અને રાજવીએ પણ તે હર્ષપૂર્વક સાંભળ્યું.

બાદ રાજવીએ આપેલ અશ્રવ પર આરૂઢ થઈને, રાજાની સાથે મહેલે આવીને તે કમળો દ્વારા માતાની શય્યા તૈયાર કરાવી. શય્યામાં શયન કરવાથી પોતાની માતાનો દાહજ્વર નષ્ટ થવાથી કુમારની સ્વાભાવિક કીર્તિ પ્રસરી અને કુમારના અનેક પ્રકારનાં વધામણાં થયા. બાદ રાત્રીના પાછલા પહેરે સર્પરાજે કુમારને સ્વપ્નને વિષે જણાવ્યું કે-“ હું તારા પ્રત્યે તુષ્ટ થયો છું અને તારે હમેશાં નિર્ભય રીતે મારા બગીચામાં આવવું. વળી તારી મરણ પ્રમાણે બગીચામાં થતાં ફળ, પુષ્પાદિક સર્વ વસ્તુઓ ગ્રહણ કરવી” એટલે કુમાર પણ હમેશાં એકલો જ ઉદ્યાનમાંથી ફળ પુષ્પ લાવવા લાગ્યો. તે પુષ્પાદિકની બે માળાઓ બનાવીને માતા-પિતાના કંઠમાં પહેરાવે છે અને વિશેષમાં વિજ્ઞાપિત કરે છે કે-“ આપ મને આદેશ કરો કે જેથી હું કાર્યસિધ્ધિ કરી શકું. ” ત્યારે જયશેખર રાજા તથા ગુણસુંદરી રાણીએ જોને આશીર્વાદ આપ્યો કે “ જો અમારા બંનેનું કંઈપણ અસાધારણ પુણ્ય હોય તો લવોલવને વિષે તું અમારા પુત્ર તરીકે જન્મ ધારણ કર. હે પુત્ર ! તારા સદાચરણજન્ય હર્ષથી પ્રગટેલ નેત્રજલ (અશ્રુઓ) અમારા સમસ્ત અંગોને શીતળ બનાવે છે. ”

કુમારે તે દષ્ટિવિષ સર્પને પુષ્પોથી વધાવવાથી તેમજ દુગ્ધપાન કરાવવાથી પોતાને આધીન બનાવ્યો. સર્પ પ્રત્યે આ પ્રમાણે વિનયપૂર્વક વર્તન કરતાં કુમારના ઘણાં વર્ષો વ્યતીત થઈ ગયા, પરંતુ એક વખત કુમારને મસ્તકની પીડા ઉત્પન્ન થવાથી તે સર્પ પાસે જઈ શક્યો નહીં. દુગ્ધપાનમાં આસક્ત થવાથી સર્પે બીજું કોઈપણ ભોજન લીધું નહીં. વળી, અપરાજિત કુમાર સિવાય તે ઉદ્યાનમાં બીજો કોણ પ્રવેશ કરી શકે ? આ પ્રમાણે સર્પ ત્રણ દિવસ બૂખ્યો રહ્યો અને ચોથે દિવસ મૃત્યુ પામ્યો. મૃત્યુ પામી તે સર્પ ક્ષેત્રપાલ થયો અને અવધિજ્ઞાનથી વિચારતાં પોતાનો પૂર્વલવ જોયો. અનહદ પ્રેમવાળા પુત્રની માફક કુમારવડે પોતાના દેહને અંદનના લાકડાથી અગ્નિસંસ્કાર કરાતો જોઈને તેમજ કરેલા ઉપકારને જાણનાર ક્ષેત્રપાલે સ્વપ્નને વિષે કુમારને દર્શન આપીને પૂછ્યું કે-“ હે મિત્ર ! તું મને ઓળખે છે ? ” કુમારે જવાબ આપ્યો કે-“ તમે ક્ષેત્રપાલ છો, બીજી હકીકત તો તમે જણાવો ત્યારે જણાય. ” ક્ષેત્રપાલે કહ્યું કે-“ હે મિત્ર ! તારા સર્વસંગથી હું શુદ્ધ ભાવવાળો દેવ બન્યો છું. તારાથી અગ્નિસંસ્કાર કરાતા દેહને જોઈને અત્યંત પ્રેમપૂર્વક હું તારી પાસે આવ્યો છું. જો તું કહે તો હું તને મારા આવાસે લઈ જાઉં. ”

કુમારે હા પાડવાથી ક્ષેત્રપાલ દેવ કુમારને તત્ક્ષણ રત્નકૂટ પર્વતે લઈ ગયો અને ત્યાં આગળ સ્ફટિક રત્નના દરવાજા ઉઘાડીને પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યાં આગળ અધિકારસમુદાયને નષ્ટ કરનારા હજારો મણિઓને તેણે જોયા. પછી ક્ષેત્રપાલથી સ્થિત કરાયેલા કુમારે દિવ્ય સ્ત્રીઓદ્વારા કૂવામાંથી લવાયેલું સાકરના જેવું મીઠું, કપૂરથી વાસિત જળ પીધું અને જળકીડા પણ કરી. કુમારે વિચાર્યું કે-જળ અમૃત સરખું છે અને ક્ષેત્રપાલની ઋદ્ધિસિદ્ધિ રાજ કરતાં પણ અધિક છે. બાદ ક્ષેત્રપાલ દેવે કુમારને નિર્ગળ દેવદૂધ વસ્ત્રો આપ્યાં. પછી ઉદ્યાનમાં જઈને, પુષ્પો લાવીને, આવાસે આવેલ કુમાર તથા ક્ષેત્રપાલે રત્નમય જિન-ભિંબોની હર્ષપૂર્વક પૂજા કરી. કુમારે જિનભિંબની પૂજા કરીને પોતાના જન્મ તથા જીવિતને સાર્થક માન્યું. પછી ક્ષેત્રપાલે કુમારને બતાવવા માટે પરમાત્મા સમક્ષ બત્રીશ પાત્રવાળું નાટક ભજવી બતાવ્યું. નાટક પૂરું થયું ત્યારે ક્ષેત્રપાલે કુમારને કહ્યું કે-“આ રત્નનો હાર તું સ્વીકાર અને જો તારે કંઈ પણ કાર્ય હોય તો ઉદ્યાનને વિષે આવીને રાત્રિના છેલ્લા પહેરે મારું સ્મરણ કરવું.” પછી રત્નનો હાર લઈને ફરી દર્શન દેવા માટે પ્રાર્થના કરતાં કુમારને ક્ષેત્રપાલે ક્ષણમાત્રમાં તેના મહેલે પલંગમાં પહોંચાડી દીધો.

કુમારે વિચાર્યું કે-“આ રત્નનો હાર મારે માતાપિતા પૈકી કોને અર્પણ કરવો?” માતાના ઉપકારનો બદલો ન વાળી શકાય તેમ વિચારીને તે રત્નનો હાર તેને અર્પણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. પ્રાતઃકાળે પોતાના કંઠમાં રત્નના હારને તેમજ દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારણ કરતાં કુમારને પિતાએ પૂછ્યું કે-“આવા પ્રકારની તારી દિવ્ય સુવાસ ક્યાંથી? રત્નના હારમાં રહેલ એક એક રત્નની કિંમત રાજ્ય કરતાં પણ અધિક છે.” એટલે રાત્રિ સંબંધી સમસ્ત વૃત્તાંત કુમારે કહી સંભળાવવાથી રાજ સહિત સમસ્ત પરિવાર વર્ગ આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી રાજ્યે કહ્યું કે-“હે પુત્ર! તે દેવોને પણ વશ કરી લીધા. ખરેખર હું તારાથી કૃતાર્થ થયો છું. તું ચિરંજીવ એમ પ્રાર્થના કરું છું.” પિતાની આવી વાણીથી કુમારે પોતાના જન્મને ધન્ય માન્યો. માતાપિતાને પ્રસન્નકરવા એ પુત્રનું કર્તવ્ય છે. પછી પોતાની માતા શુભસુંદરીના કંઠમાં ભક્તિની જેમ તેણે રત્નનો હાર પહેરાવ્યો ત્યારે પિતાએ તેનું કારણ પૂછતાં કુમારે કહ્યું કે-“માતાના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાતો નથી.” રાજ્યે તેને કહ્યું કે-“હે પુત્ર! તારા સિવાય બીજો કોણ છે કે જે આવા પ્રકારનું કર્તવ્ય જાણતો હોય?” તે સમયે કુમારે પણ મનમાં નિર્ણય કર્યો કે ‘હું’ રત્નનો બીજો હાર લાવીને પિતાને અર્પણ કરીશ.’

કોઈ એક દિવસે કુમાર રાત્રિને વિષે ઉદ્યાનમાં ગયો અને રાત્રિના પ્રાંતભાગમાં ક્ષેત્રપાલને જોયો. તેણે કુમારને પૃચ્છા કરી કે ‘શા માટે તે મને યાદ કર્યો છે?’ કુમારે કહ્યું કે-‘મને આપને જોવાની અત્યંત ઉત્કંઠા થઈ છે.’ ત્યારે ક્ષેત્રપાલે કંઈક હસીને કહ્યું કે-તું

રત્નના હાર માટે આવ્યો છે તે મેં બાણ્યું; પછી પોતાના કંઠમાંથી હાર ઉતારીને તેને આપ્યો. ક્ષેત્રપાલે કહ્યું કે ‘ હે કુમાર ! જ્યારે જ્યારે મારી જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે તારે મારું સ્મરણ કરવું. ’ કુમારે પણ વળતો જવાબ આપ્યો કે ‘ કંઈપણથી શું શું પ્રાપ્ત નથી થતું ? ’

પછી કુમારની રત્ન લઈને ક્ષેત્રપાલ આદ્યા ગયા બાદ કુમારે વિચાર્યું કે—“ સર્વ પદાર્થની પ્રાપ્તિ પુણ્યથી જ થાય છે, માટે હંમેશાં તેની પ્રાપ્તિમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. ” આ પ્રમાણે વિચારીને, મહેલમાં આવીને, કુમારે પિતાના કંઠમાં હાર પહેરાવ્યો, અને પિતાના પૂછરાથી કુમારે હારની પ્રાપ્તિ સંબંધી બીના જણાવી. રાજા હર્ષપૂર્વક વિચારવા લાગ્યો કે આ પુત્ર કેવો અસાધારણ કૃતજી છે કે જેણે પ્રથમ હાર માતાને અર્પણ કર્યો અને બીજો હાર મને આપ્યો. યુવાવસ્થામાં અપરાજિત કુમાર જેવો બીજો કોઈ પણ પુત્ર હોઈ શકે નહિ. યુવાવસ્થામાં વિષયાભિલાષથી પીડિત પુત્રો સ્ત્રીને આધીન-વશ હોય છે જ્યારે માતાપિતાની અખંડ આજ્ઞાનું પાલન કરનારા પુત્ર વિરલા જ હોય છે. આ પ્રમાણે પિતાને હર્ષ પમાડનારા કુમારે દરેક જિનમંદિરોમાં ભાવની વિશુદ્ધિપૂર્વક મહોત્સવો કરાવ્યા, જીર્ણોદ્ધત્યોનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને વિશાળ રથયાત્રાઓ અનેક વાર કરાવી.

એકદા મધ્યરાત્રિએ કોઈ સ્ત્રીનું રુદન સાંભળીને અપરાજિત કુમાર હાથમાં ખડ્ગ ધારણ કરીને તે દિશા તરફ ચાલી નીકળ્યો અને તેના પિતા પણ પાછળ ગયા. રત્નના આભૂષણોથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતી તે સ્ત્રીને કુમારે કહ્યું અને તેના પિતા જયશેખર રાજવી ગુપ્ત રહીને તે વાર્તાલાપ સાંભળવા લાગ્યા. કુમારે તે સ્ત્રીને પૂછ્યું કે—“તું કોણ છે? શા માટે રડે છે?” તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે—“ તે હકીકત તમને જણાવવી ઉચિત નથી. તું ખરેખર સન્ન્યસ પુરુષ છે જેથી અહીં ઉપકારાર્થે આવી ચડ્યો છે, છતાં તને તે હકીકત જણાવું છું. તમારા પિતા જયશેખર રાજના અનિષ્ટના કારણથી જ હું રુદન કરી રહી છું.” કુમારે પૂછ્યું કે “તે કેવી રીતે?” દેવીએ જણાવ્યું કે—“ આજે સાંજે તમારા પિતા મૃત્યુ પામશે, કારણ કે ડમરુનો નાદ કરતી, કિલ કેલારવ કરતી એવી યોગીનીઓનો સમૂહ એકત્ર થયેલ છે. તે મંત્રસાધનાને માટે બત્રીશ લક્ષણવાળા તમારા પિતાનો અગ્નિમાં હોમ કરશે જેથી હું રુદન કરી રહી છું.” એટલે કુમારે જણાવ્યું કે “ પુરુષોને વિષે રત્ન સમાન મારા પિતાની હું મારા પ્રાણના ભોગે પણ રક્ષા કરીશ. બત્રીશ લક્ષણવાળા મને તે યોગીનીઓ શા માટે ગ્રહણ કરતી નથી ? ” ત્યારે દેવીએ જણાવ્યું કે—“જો સંપૂર્ણ લક્ષણવાળો તું અગ્નિકુંડમાં અંધાપાત કરે તો તારા પિતાનું વિશ્વ દૂર થઈ જાય. ” કુમારે કહ્યું કે “ સન્ન્યસ પુરુષો બીજાને માટે પણ પોતાના પ્રાણોનો ત્યાગ કરે છે તો પછી વિશ્વને બાંધવ સમાન એવા આ મારા પિતા માટે શા માટે પ્રાણોનો ત્યાગ ન કરાય ? ” પછી કછોટો બાંધીને પરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરીને શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતનું શરણ સ્વીકારીને જેવામાં તે અગ્નિ કુંડની સન્મુખ આદ્યો. તેવામાં નિષેધ કરવાને માટે રાજા જયશેખર ધસ્યે છે તેવામાં ને દેવીના પ્રભાવથી તે રાજા કાંઈ પણ બોલવાને તેમજ

એક પગલું પણ આગળ ચાલવાને શક્તિહીન બની ગયો ‘હું કુમારનું મૃત્યુ ન જોઉં’ એમ વિચારીને રાજ જેવામાં પોતાના કંઠ પર ખડ્ગ ફેરવે છે તેવામાં તે ખડ્ગની ધાર બુડી થઈ ગઈ. નારકીના જીવોના જેવું કપટ ધારણ કરતો રાજ ત્યાં જ સ્થિર રહ્યો.

આ તરફ કુમારને જોઈને યોગિનીઓએ કિલકિલારવ કર્યો. યોગિનીઓએ કહ્યું કે “હે પરોપકારપરાયણ કુમાર ! અગ્નિકુંડમાં ઝંપાપાત કર. ” ત્યારે પોતાની જાતને અખંડ અને સુવર્ણના રાશિ પર રહેલી જોઈને આશ્ચર્ય પામેલા કુમારે તે સ્થળે યોગિનીસમૂહ તથા અગ્નિ-ને જોયો નહીં ત્યારે કુમાર વિચારવા લાગ્યો કે આ શું ઇંદ્રભળ છે ? ત્યારે દેવીએ કુંડલના આભૂષણને ધારણ કરતા દેવરૂપે પ્રત્યક્ષ થઈને કુમારને જણાવ્યું કે-હું તુષ્ટમાન થયો છું. ‘તું વરદાન માગ.’ કુમારે કહ્યું કે-‘જો તું પ્રસન્ન થયો છો તો આ શું છે ? તે સમસ્ત વૃત્તાંત મને કહે.’ દેવે જણાવ્યું કે ‘સ્વર્ગસભામાં ઇંદ્રે તમારી પ્રશંસા કરી હતી કે પૃથ્વીપીઠને વિષે માતા પિતાને માટે પોતાના પ્રાણોનો પણ ત્યાગ કરે તેવો એક માત્ર અપરાજિત કુમાર જ છે.’ ઇંદ્રની આ હકીકતને સત્ય નહીં માનતો હું તમારી પરીક્ષા કરવા આવ્યો હતો, પરંતુ તમારું સાહસ જોઈને ઇંદ્રનું કથન સત્ય ઠયું છે; જેનાથી તારા જેવા પુત્રનો જન્મ થયો છે તે તારા માતાપિતા ધન્યવાદને પાત્ર છે.’ આ પ્રમાણે તેની પ્રશંસા કરીને સુવર્ણવૃષ્ટિ કરીને દેવ અદશ્ય થઈ ગયો. અને કુમારની માતાપિતા પ્રત્યેની ભક્તિ વૃદ્ધિ પામી. તે જ સ્થળે સુવર્ણને રહેવા દઈને જતાં એવા કુમારે પિતાને જોયા અને પિતા જયશેખર રાજાએ પણ તેને આલિંગન આપીને કહ્યું કે “પુત્ર ! તું પુનર્જન્મ પામ્યો છો. ” કુમારે પૂછ્યું કે શું આપે આ સર્વ બીના નજરોનજર જોઈ છે ? ” ત્યારે જયશેખર રાજવીએ પોતાનું બધું આચરણ જણાવ્યું ત્યારે કુમાર જોડ્યો કે “પિતાને દુઃખમાં પાડતાં એવા મારા જીવિતને ધિક્કાર હો ! એવો એક પણ દિવસ ન હો કે જે દિવસે હું તમને દુઃખકારક બનું. જેને માટે મેં આ દુષ્કર કાર્ય કર્યું તે તમે પોતે જ જાણો છો. આપની ભક્તિરૂપી કલ્પવેલડી મને અનેક પ્રકારે કૃણાચક્ર બને છે. આશ્ચર્ય તો એ વાતનું થાય છે કે આપની ભક્તિરૂપી કલ્પવેલડીને પ્રાપ્ત કરવા છતાં હું આપના ઉપકારનો બદલો વાળવામાં સમર્થ થઈ શકતો નથી. તેમજ આપનું ઋણ પણ અદા કરી શકતો નથી. ”

આ પ્રમાણે કુમારની વાણીથી હર્ષિત બનેલા અને હર્ષાશ્રુને વહાવતા રાજાએ કહ્યું કે- “અમે બંને પ્રત્યેની તારી ભક્તિમાં યુગાંતકાળે પણ ફેરફાર થયે નહીં. આ પૃથ્વીપીઠને વિષે તારા જેવા પુત્રના યોગથી અમે બંને કૃતકૃત્ય બન્યા છીએ કારણ કે જેને માટે ઇંદ્ર પોતાની સભામાં પ્રશંસા કરે છે.”

પ્રાતઃકાળે રાજભંડારમાં બત્રીશ કોડ સુવર્ણમહોર સ્થાપન કરાવી અને લોહોએ કુમારને વેના આવા પ્રકારના ચરિત્રથી દેવ માન્યો. બાદ જયશેખર રાજાએ પણ અપરાજિત-કુમારને રાજ્ય સોંપીને પોતે દીક્ષા લીધી અને તિમિરાર્ય નામના આચાર્યની સેવામાં તત્પર

બન્યો. લાંબા સમય સુધી નિરતિચાર ચરિત્રતું પાલન કરીને પ્રાંતે સમાધિભાવમાં કાળધર્મ પામી વૈમાનિક દેવ થયા. આ પ્રમાણે પુત્રના પ્રભાવથી જયશેખર રાજા ઉભય લોકોનું સુખ પ્રાપ્ત કરી શક્યા, માટે સદાચારી પ્રિય પુત્રો હંમેશાં શ્રેય કરનાર જ હોય છે.”

કલહસે હંસીને કહ્યું કે “ હે પ્રિયા ! જો તને આવા પુત્રની ઇચ્છા હશે તો હું તે માટે પ્રયત્ન કરીશ જેથી તે પુત્ર અપરાજિત કુમાર જેવો થાય. ”

આ પ્રમાણે તે દિવ્ય હંસ અને હંસી પોતાની ભાષામાં વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છે તેવામાં ભાનુશ્રીએ ભુવનભાનુ રાજવીને કહ્યું કે “ આ હંસયુગલ મનોહર છે તો તેને ગ્રહણ કરો અને સુવર્ણ-પિંજરમાં રાખો જેથી તે બંનેનો મધુર વાર્તાલાપ આપણે બંને સાંભળીએ. હે સ્વામિન્ ! પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે આ બંને પક્ષીઓને પણ આદરભાવ છે ત્યારે આપણે બંનેએ પણ દેવારાધનમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. જેવી રીતે સૈન્ય અને મોતીની માળા સ્વામી વિના શોભતાં નથી તેમ પુત્ર રહિત સ્ત્રી પણ શોભતી નથી.” પ્રેમવશ ભુવનભાનુ રાજવી જેવામાં તે પક્ષીયુગલને પકડવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેવામાં કંઈક ઉડીને તેઓ બંને થોડે દૂર ચાલ્યા ગયા. પછી ધીમે ધીમે ચાલતાં તે યુગલે એક કદલીના મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો અને તેની પાછળ જતાં રાજાએ પણ તે સ્થળે એક દેવીને જોઈ. રાજા વિલખો બની ગયો ત્યારે દેવીએ તેને સંબોધીને કહ્યું કે-“ હે રાજન્ ! તું સંતાપ ન પામ. આ હંસયુગલ નથી. ફક્ત મેં જ આ માયાળળ રચી હતી. મેં પોતે જ, ભાનુશ્રી પુત્રની ઇચ્છાવાળી બને તેટલા માટે જ આ યુક્તિ ગોઠવી છે; કારણ કે પુત્ર હોય તો તમારી રાજ્યાધિષ્ઠાત્રી દેવી હું નાથ રહિત ન બનું તો હે રાજન્ ! તમે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે માગો, કારણ કે દેવદર્શન નિષ્કેળ જનું નથી. ” ત્યારે ભુવનભાનુએ જણાવ્યું કે “ હે દેવી ! ભાનુશ્રીને પુત્રપ્રાપ્તિ થાય તેવું કરો.” દેવીએ જણાવ્યું કે “ જો તું અતિજાત પ્રકારના પુત્રની ઇચ્છા કરતો હો તો છ માસ પર્યંત બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કરજે, જિનાલયમાં અઠ્ઠાઈ મહોત્સવ કરજે અને સંઘનું સ્વામીવાત્સલ્ય કરજે અને આ કલ્પવૃક્ષ પરથી ફળને ગ્રહણ કર કે જે પુત્રપ્રાપ્તિ કરાવશે. જે સમયે સ્વપ્નને વિષે ભાનુશ્રી વિકસિત કમળસમૂહને જુએ અને ઉદ્યાનને વિષે રહેલા વૃક્ષો, પુષ્પ તથા ફળથી વિકસિત બને ત્યારે તારે એ ફળ ભાનુશ્રીને આપવું જેથી તારા કરતાં અધિક પરાક્રમી પુત્ર તને પ્રાપ્ત થશે.” આ પ્રમાણે કહીને ફળ આપીને રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી દેવી અંતર્ધ્યાન થઈ ગઈ ! ભાનુશ્રીએ રાજના હસ્તમાં રહેલ તે ફળને જોઈને કહ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! આ નવીન ફળ આપને કયાંથી પ્રાપ્ત થયું ? ” ત્યારે ભુવનભાનુ રાજાએ તેણીને સમસ્ત હકીકત કહી સંભળાવી. આપણને બંનેને લોકોત્તર શુભવાળો પુત્ર પ્રાપ્ત થશે, એવા વિચારથી તેઓ બંને હર્ષિત બન્યા. ધનસમૂહની પ્રાપ્તિની વાર્તા હંમેશાં હર્ષદાયક હોય છે.

કેાઇએક દિવસે ભુવનભાનુ રાજવી પોતાની પ્રિયા ભાનુશ્રી સાથે જઇને કેાઇએક વાવને

વિષે જળકીડા કરવા લાગ્યો. તે જાણે કે રતિ સાથે કામદેવ કીડા કરતો હોય તેમ શોભવા લાગ્યો. ચરણ, સાથળ, સ્તન, કંઠ, મુખ અને હડપચીને સ્પર્શ કરતા, તેમજ અધરોષ્ટ અને ચક્ષુમાંથી લાલીમા અને કાજળને ફર કરતા, કેશસમૂહને આર્દ્ર બનાવતા અને શરીરને હળવું બનાવતાં જળવટે કીડા કરતી ભાનુશ્રીએ પ્રાણથી પ્રિય એવા સ્વામીને હર્ષ પમાડ્યો. આ પ્રમાણે જળકીડા કરીને સાગરનું મથન કરવાથી સાક્ષાત્ પ્રગટેલ લક્ષ્મી સરખી તેણીની સાથે રાજા પોતાના સ્વસ્થાને ગયા.

કુળદેવીના વચનથી રાજાએ જિનાલયોમાં નવીન નવીન મહોત્સવો કરાવ્યા. નિદ્રારહિત વિષ્ણુદ્વારા સત્કાર કરાયેલ લક્ષ્મીથી પ્રશંસા પામેલા તેમજ વાજિંત્રના ધ્વનિથી સાગરોને શબ્દાયમાન કરતાં તે બંનેનાં દિવસો પસાર થવા લાગ્યા. મહાન્ રાજ્યકાર્યોનો પણ ત્યાગ કરીને તનમય ચિત્તવાળા અનેલ રાજા ભુવનભાનુ જિનાલયમાં મહોત્સવો કરવા લાગ્યા. જાણે પુષ્પ અને ફળના સમૂહને લીધે નંદન વિગેરે બગીચાઓ આવી પહોંચ્યા હોય, જાણે પંચામૃતોની સાથે સાગરો આવી પહોંચ્યા હોય, સુર્વણ ચૈત્ય ઉપર વ્યાપી રહેલ ધૂપની ધૂમઘટાને લીધે જાણે સુવર્ણના મેરુપર્વત પર ચૂલિકા હોય તેમ જણાતું હતું. તે મંદિરમાં નેત્રને નહીં મીથતા એવા તેમજ કુંડળસમૂહવાળા માણસોને લીધે જાણે ત્રણે લોકની જનતા તે મહોત્સવ ભોવાને આવી હોય તેમ જણાતું હતું. રાજા સંઘમી મુનિવર્ગના ચરણોની પર્યુપાસના કરે છે તેમજ ચિંતામણિ રત્ન સરખા શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરે છે.

આ પ્રમાણે ભક્તિ યુક્ત ચિત્તવાળા તે બંનેના ઘણા મહિનાઓ પસાર થઈ ગયા તેવામાં વૃક્ષો તેમજ લક્ષ્મીના વિકસિત તેમજ ફળવાળી બની. તે સમયે ભાનુશ્રીએ રાત્રિના પાછલા પહોરે લક્ષ્મીદેવીથી યુક્ત વિકસિત નલિનીવન-કમલિનીનું વન જોયું અને પોતે સ્વપ્નને વિષે જાણ્યું કે—“અભિષેક કરાતી લક્ષ્મીદેવીએ પોતાના વિનેદને માટે એક મનોહર હંસ આપ્યો.” આ પ્રમાણે સ્વપ્ન જોઈને જાગૃત બનીને હર્ષ પામેલી તેણીએ ભુવનભાનુ રાજાને સ્વપ્ન-વૃત્તાંત કહ્યો, જેથી રાજાએ કહ્યું કે—“તમને સદાચારી પુત્ર થશે.” એટલે તેણીએ શકુનની ઝાંઝાં બોલી લીધી.

આ બાબતુ સૂર્યોદય થવાથી આકાશરૂપી લક્ષ્મીની તારારૂપી પુષ્પથી સુશોભિત અંધકાર-રૂપી વેણી (કેશપાશ) ઢૂટી પડ્યો અર્થાત્ પ્રાતઃકાળ થયો. સ્તુતિપાઠક બોલવા લાગ્યો કે—“તમારા વિશાળ કુળમાં આકાશમાંથી ઊતરતા હંસની માફક આ સૂર્ય ઉદય પામી રહ્યો છે માટે પ્રાતઃકાળ સંજમી કાર્યો કરો.” આદ્ય સ્વપ્નપાઠકોને આદર સત્કારપૂર્વક વિસ્મય પમાડીને રાજાએ સ્વપ્નફળ પૂછ્યું ત્યારે તેઓએ જણાવ્યું કે—“તમને કલ્પવૃક્ષ સરખો ઘણિત ફળ આપનાર પુત્ર થશે. કુળદેવીએ આપેલા ફળનો ભાનુશ્રીએ ઉપભોગ કરવાથી જેમ પૂર્વ દિશા સૂર્યને ધારણ કરે તેમ તેણીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો. સૂર્યમંડળની ક્રાંતિને લીધે જેમ આકાશલક્ષ્મીની ક્રાંતિ વધે તેમ ગર્ભના પ્રભાવને લીધે ભાનુશ્રીની દેહક્રાંતિ અત્યંત વૃદ્ધિ

પામી. યોગ્ય આહાર-વિહારથી, પુષ્ટિ કરનાર ઔષધોથી અને રક્ષાબંધનરૂપ માદળીઆના બંધનથી તેણે દોહલાઓ પૂર્ણ કર્યાં. ભાનુશ્રી પ્રત્યે દષ્ટિદોષ ન પડે તે માટે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ પગલે પગલે તેણીના પરથી જળ તથા મીઠું ઉતારીને ફેંકી દેવા લાગી.

ગર્ભ રહ્યા બાદ ત્રીજે મહિને ભાનુશ્રીને શાશ્વત તેમજ અશાશ્વત જિનાલયોની અને ચતુર્વિધ સંઘની પૂજા કરવાનો દોહલ ઉત્પન્ન થયો. નંદીશ્વર આદિ શાશ્વત ક્રીડોમાં તેમજ વિમલાચલાદિ તીર્થોમાં ભુવનભાનુ રાજા વિમાનદ્વારા તેણીને લઈ ગયો અને હર્ષથી પરિપૂર્ણ મનવાળા રાજાએ પણ યથોચિત સંઘ-પૂજા કરી.

હંસીએ હંસને સુપુત્ર એવા અપરાજિત કુમારની કથા એવા પ્રકારે કહી કે જેથી ભાનુશ્રીને તથાપ્રકારના ગર્ભની પ્રાપ્તિ થઈ.

ભાનુશ્રીને થયેલ ગર્ભોત્પત્તિના કારણરૂપ એથો સર્ગ સંપૂર્ણ

ગાંધીજી પૂરે થતાં, શુભ મુહૂર્તમાં, પુત્રને જોવાના કૌતુકથી થડો ઉચ્ચ સ્થિતિમાં ક્રોધ ત્યારે, લોકોના હર્ષની સાથે, કાળી ચતુર્દશીના દિવસે મધ્ય રાત્રિને વિષે પ્રકાશને વિસ્તા-
રતાં પુત્રરત્નને લાનુશ્રીએ જન્મ આપ્યો. તે સમયે દાસીઓએ અહમહમિકાપૂર્વક (હું
પહેલી, હું પહેલી એવી સ્પર્ધાપૂર્વક) રાજાને પુત્રજન્મની વધામણી આપી. ભુવનલાનુ
શ્રીઓએ પણ દાસીઓને અલંકારો આપ્યા અને સાથોસાથ દાસીપણામાંથી મુક્તિ આપી.
પછી પાંચ પ્રકારના વાજિત્રના તથા સંગીતના નાદપૂર્વક, દાણ તથા દાંડ રહિત, દેવપૂજાદિક
મહોત્સવપૂર્વક, ઉજ્જવળ અક્ષતોથી ભરેલા પાત્રસમૂહવાળું, આવી રહેલા વિદ્યાધરોના સ્વા-
મીઓવાળું, અને મહાદાન દેવાપૂર્વક વર્ધાપન-મહોત્સવ થયો. બારમે દિવસે, સ્વપ્નને અનુ-
સારે, મહોત્સવપૂર્વક પુત્રનું નલિનીગુદમ નામ રાખવામાં આવ્યું. રોહિણીચળની શુક્રમાં
રહેલ મહાતેજસ્વી રત્નના અંકુર (તેજ) સમાન કુમાર પાંચ ધાવમાતાથી લાલનાપાલના
ક્રાંતો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો, લલાટપ્રદેશમાં સુવર્ણના તિલકવાળો, કંઠક હાસ્ય કરતો, વિક-
સિત અને ચપળ હસ્ત તથા ચરણ-પદ્મવાળો, મુગ્ધ, સ્નેહાળ અને ઉજ્જવળ, કંઠક નીચે
નમેલા નેત્રો દ્વારા સામું જોતો, ખોળામાં જોસવાના કારણે રાજાની દાઢી-મૂછના વાળને વારં-
વાર ખેંચતો કુમાર રાજાને અપૂર્વ શાંતિ પ્રગટાવવા લાગ્યો કે જે શાન્તિ દેવો તેમજ દેવે-
ન્દ્રોને પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. અતિ ગુણશાળી કુમારના દર્શનથી, તેને તેડવાથી તેમજ ખોળામાં
જોસાડવાથી રાજાઓએ તેમજ વિદ્યાધરેન્દ્રોએ પોતાના નેત્ર, હસ્ત અને ખોળાને કૃતાર્થ કર્યો-ધન્ય
બનાવ્યાં. રાજાઓ કુમારને કપાળ, નેત્ર અને કપોલપ્રદેશ પર વારંવાર ચુંબન કરવા લાગ્યા,
તેની સાથે કીડા કરવા લાગ્યા, કુમારને બોલતા શિખવાડવા લાગ્યા તેમજ મીઠ વચ્ચે
બોલવા લાગ્યા.

“મારી પાસે આવ.” એવી રીતે વિશ્વાસ પમાડતા, રમકડાંઓને દેખાડતી તેવી બીજી
શબ્દોથી, માતાના ખોળામાં બેઠેલો કુમાર બોલાવાતો હતો. કીડા કરતાં કુમારને બેઠેલો, તેવા

પ્રકારના પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે, પુત્રવિહોણી બીજી રાણીઓની ઉત્કંઠા અત્યંત વૃદ્ધિ પામી. કુમારની કાલીકાલી અને ભાંગીતૂટી વાણી લોકો માટે અમૃતને સિંચનારી, ચિત્તને ચોરનારી, તથા પ્રશંસાપાત્ર બની. અભ્યાસને યોગ્ય વય થતાં રાજાએ કલાચાર્યનું વસ્ત્ર તથા સુવર્ણદ્વારા બહુમાન કરીને કુમાર તેને સોંપ્યો. બાદ વિશ્વના સંતાપને દૂર કરનાર નલિનીગુદમ કુમારને કલહંસી સરખી કલાઓએ આલિંગન આપ્યું તેમાં શું આશ્ચર્ય પામવા જેવું છે ? અર્થાત્ કુમારે સમસ્ત કલા શીખી લીધી. સૌભાગ્યરૂપી લક્ષ્મીવાળા આ કુમારને વિશે લક્ષ્મી તથા સરસ્વતી બંનેએ પોતાનો વિરોધભાવ ત્યજી દઈને સાથે નિવાસ કર્યો.

કોઈ એક દિવસે કલાચાર્યે રાજા પાસે આવીને જણાવ્યું કે “કુમારનો અભ્યાસ મારા કરતાં પણ અધિક થયો છે.” આ પ્રમાણે જણાવતાં કલાચાર્યને રાજાએ ખૂબ દાન આપ્યું. આ બાબુ કુમાર પણ યૌવન લક્ષ્મીથી સુશોભિત બન્યો. સ્ત્રીઓને વશ કરવામાં ચૂર્ણ સમાન, કામદેવની આજ્ઞા સરખો, તથા ડહાપણના મિત્ર સરખો કુમાર શોભવા લાગ્યો. “આજે આ રસ્તેથી કુમાર જશે તથા આવશે” એમ બહુને નાગરિક લોકોની સ્ત્રીઓ પોતપોતાના મહેલ પર ચઢીને કુમારને જોવા માટે નિશ્ચળ બનીને બેસવા લાગી. સ્તુતિપાઠકો પોતાના કાવ્યોમાં જે જે ગુણો ગાઈ રહ્યા હતા તેવા જ પ્રકારના ગુણોને સ્ત્રીઓ આજે પણ વર્ધાપન-મહોત્સવ પ્રસંગે ગાઈ રહી છે પણ રૂપ તથા સૌંદર્યના મંદિર સરખા નલિનીગુદમ કુમારને સાંભળીને કામદેવ પાસે તે જ વરની પ્રાર્થના કરવા લાગી.

તેવામાં મનને ઉન્માદ પમાડનારી શરદ્ ઋતુ આવી પહોંચી કે જેમાં ચંદ્ર તથા જળ બંને એકી સાથે નિર્મળ બની જાય છે. જે ઋતુમાં વિયોગી સ્ત્રીઓ અને નદીઓ કૃશ બની ગઈ અને મેઘો (વાદળો) તથા બાણો સરખી ઉજ્જવળતાને પામ્યાં. વળી જે ઋતુમાં વિકસિત મુખભાગવાળા રાજહંસોથી યુક્ત કમળો તેમજ ભંડારની વૃદ્ધિ કરનાર અને રાજાઓથી યુક્ત એવા જીવવાની ઇચ્છાવાળા સૈનિકસમૂહો પ્રકાશવા લાગ્યા. પાંદડાંઓ પર રહેલી ભ્રમરપંક્તિ, કામદેવરૂપી અગ્નિથી દગ્ધ બનેલા મુસાફરોના વાળ સરખી શોભવા લાગી. દિશાઓને વિષે ડાંગરની પીતવર્ણી ટુંડીઓને જોઈને અતુમાન થાય છે કે પૃથ્વીએ બહુ આરે બાબુથી વસ્ત્રો પરિધાન કર્યાં. માનસ સરોવરમાં હંસોના આડ્યા જવાથી વિસ્મૃત બનેલા ઝાંઝરના ધ્વનિને બહુ સ્ત્રીઓને શીમવાડવાને માટે જ હોય તેમ હંસો ફરી કીડા કરવાની વાવડીઓમાં આવી પહોંચ્યા. વર્ષાઋતુના મેઘથી ભલિન બનેલ પરંતુ સ્વભાવથી ઉજ્જવળ એવા મેઘને, શરદ્-ઋતુની લક્ષ્મી વિકસિત બનેલા કુમુદોના બહાનાથી હસી રહી છે.

ઈદ્ર મહોત્સવ પ્રસંગે સમસ્ત નાગરિક લોકો પોતપોતાની સંપત્તિને અતુસારે ઉઘાનોમાં જઈ કીડા કરવા લાગ્યા. નાગરિક લોકોને વસ્ત્ર તથા આભૂષણથી યુક્ત, કામદેવપીડિત અને વિવેકી જોઈને નલિનીગુદમકુમાર વિચારવા લાગ્યો કે-બાળકોની ધૂળકીડા જેવી, શરદઋતુમાં થતી નાગરિક લોકોની આવા પ્રકારની કીડા વિવેકથી નિર્મળ સત્પુરુષોના ચિત્તમાં કદી ભ્રમ ઉપજા કરતી નથી અર્થાત્ આનંદપદ થતી નથી. આ કીડા પણ જો ઇચ્છાપૂર્વક દાન દેવામાં

આવે તો જ શોભે અને દાન પણ પોતાની ભુજબળથી ઉપાજેલી લક્ષ્મીદ્વારા જ કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચારણા કરતાં કુમારની પાસે રાજાનો પ્રધાન આવી પહોંચ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે-“ હે કુમાર ! રાજાનો આદેશ સાંભળો. ઉજ્જવળ વેષ પહેરીને, ચતુરંગી સેના સહિત મનોહર ઉદ્યાનમાં જઈને તમે સ્વેચ્છાપૂર્વક ક્રીડા કરો. ” કુમારે જવાબ આપ્યો કે “ પિતાજીની આજ્ઞા હું મસ્તકે ચઢાવું, પરંતુ હું પૂછું છું કે આવી તુચ્છ ક્રીડા કરવાથી શું પ્રયોજન છે ? બીજાએ ઉપાજેલ લક્ષ્મીદ્વારા સ્વેચ્છાપૂર્વક ક્રીડા કરતાં સંજ્ઞન પુરુષોને સર્વ લોકોની સમક્ષ અત્યંત લજ્જા થાય છે. પોતે ઉપાજેલી લક્ષ્મીનું દાન કરવાથી જ તે સફળ બને છે, કારણ કે નરેન્દ્રો તેમજ દેવેન્દ્રોને પ્રાપ્ત થયેલ શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મી એ દાનનો જ પ્રભાવ છે; તો આપ પૂજ્ય પિતા પાસે જઈને તમે મારી વિશ્વસિ જણાવો.”

આ પ્રમાણે કહીને, તાંબૂલ આપીને, રજા અપાયેલ પ્રધાન ભુવનભાનુ રાજવી પાસે ગયો. પ્રધાને રાજાને હકીકત જણાવવાથી તેણે નલિનીગુહમ કુમારને બોલાવ્યો અને પ્રશ્નામ કરતાં કુમારને જણાવ્યું કે-“ તને ક્રીડા પ્રત્યે કેમ રુચિ થતી નથી ? ભોગવિલાસથી તું રાજ્યને, યુવાવસ્થાને અને લક્ષ્મીને સાર્થક કર. લોકો તથા મને નિરાશ ન કર. ઉચિત સમયે કરાતી દરેક ક્રિયા શોભા પામે છે. આ સમય સંવેગનો-વૈરાગ્યનો નથી. વિલાસી જનોને માટે આ સમય આનંદપ્રદ છે. વિષયજન્ય સુખ થોડો સમય આનંદ આપનાર છે, એમ તું જે કહી રહ્યો છે, તો હે ભાઈ ! સાંભળ, ક્ષણમાત્ર તૃપ્તિ કરનાર પાણી, તૃષ્ણાની શાંતિ માટે પીવાય છે. વળી તું જણાવે છે કે-પોતાની ઉપાજેલી લક્ષ્મીથી ક્રીડા શોભે છે તો તે તારું કથન મિથ્યા છે. સ્વર્ગને વિષે દેવો દેવીઓ સાથે જે વિલાસો ભોગવી રહ્યા છે તો શું તે દેવોએ પોતાના ભુજબળથી લક્ષ્મી ઉપાજી ન કરી છે ? પુણ્યવાન પ્રાણીને લક્ષ્મી સ્વેચ્છાપૂર્વક આવી મળે છે. હે પુત્ર ! તે તારા પુણ્યને કારણે આવા પ્રકારની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી છે, જેથી અમારા કુળમાં તે જન્મ લીધો છે, તો હવે તું સંકોચ રહિતપણે દાન દે.” આ પ્રમાણે ભુવનભાનુ રાજવીએ કુમારને જણાવીને કોપાધ્યક્ષને આદેશ કર્યો કે-“ કુમાર જે પ્રમાણે માગણી કરે તે સર્વ તારે આપવું.”

પછી પિતાની આજ્ઞાને માન્ય રાખીને, યુવાન પુરુષોને બોલાવવાને માટે ઉદ્ઘોષણા કરાવીને, તે સર્વને પોતાના સરખા બનાવીને ચાર દંતુશૂળવાળા ઐરાવણ હસ્તી પર આરૂઢ બનેલ, ઇંદ્રની માફક આભૂષણોથી ભૂષિત શ્વેત હસ્તી આરૂઢ થયેલ, ગજદળ તેમજ અશ્વદળથી યુક્ત ઉજ્જવળ વેષ પરિધાન કરેલ, પાયદળ સૈન્યથી યુક્ત વારાંગનાઓદ્વારા ચારે બાજુ આમરોવડે વીંઝાતો, લોકોવડે આંગલીઓદ્વારા દેખાડાતો, અત્યંત યશસ્વી, ભાટ-ધારણોથી સ્તુતિ કરાતો કુમાર કૌકિલ નામના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યો. ઉદ્યાનને વિષે કુમારે ઈચ્છાપૂર્વક પુષ્કળ દ્રવ્ય આપ્યું અને અનેક પ્રકારની ક્રીડા કરીને પોતાના મહેલે

આવી પહોંચ્યો. પૌરલોકો કુમાર સંબંધી કહેવા લાગ્યા કે-“ કુમારો તો ઘણા થઈ ગયા, પરંતુ ભોગયુક્ત હોવા છતાં આવા પ્રકારનો દાની કોઈપણ જોવામાં આવ્યો નથી. ”

કુમારે કોષાધ્યક્ષને પૂછ્યું કે-“ આ મહોત્સવ પ્રસંગે કેટલો દ્રવ્યવ્યય થયો ? ” તેણે જવાબ આપ્યો કે-“ હે કુમાર ! તમે તથાપ્રકારે દાન આપ્યું છે કે-જેથી બધા ભંડારો ખલાસ થઈ ગયા છે. લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં ઘણો સમય જોઈએ છીએ, જ્યારે દાન આપવામાં નિમેષ માત્ર સમય જોઈએ છીએ. ” ભુવનભાનુએ પણ તે હકીકત માન્ય રાખીને કહ્યું કે-“કુમાર, ઘણો દ્રવ્યવ્યય થયો છે.” બાદ કુમાર પણ દ્રવ્યપ્રાપ્તિ સંબંધી ચિંતાગ્રસ્ત બન્યો.

“ હું શું કરું ? ક્યાં જઈ ? કઈ રીતે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ કરું ? ” કુમાર પોતે પલંગમાં બેઠો હોવા છતાં આ પ્રમાણે ચિંતારૂપી શલ્યથી દુઃખી બન્યો તેવામાં તે સ્થળે પોતાના આભૂષણ-સમૂહની કાંતિથી અંધકારને ચારે બાજુથી છિન્નલિન્ન કરતી તેમજ છત્ર અને ચામર યુક્ત સાક્ષાત્ લક્ષ્મીદેવી અચાનક આવી પહોંચ્યા ત્યારે શીઘ્ર પલંગનો ત્યાગ કરીને, પ્રણામ કરીને તથા બે હાથ જોડીને કહ્યું કે-“ હે માતા ! તમે કોઈપણ કાર્ય ફરમાવો કે જે હું પ્રાણોના ભોગે પણ સિદ્ધ કરી શકું. ” વિકસિત મુખરૂપી કમળવાળી લક્ષ્મીદેવીએ કુમારને કહ્યું કે-“ પુત્રોના વિનય ગુણને લીધે જ માતાની કઈ કઈ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ નથી થતી ? પરંતુ હે પુત્ર ! તને ચિંતાતુર બાણીને, હું અહીં આવી છું. દ્રવ્યના ઉપાર્જન માટે હૃદયને વિષે દેશમાત્ર ચિંતા ન કરીશ કારણ કે હું તારા સમસ્ત ભંડારોને દ્રવ્યથી પૂર્ણ કરીશ. રૂપનું પરાવર્તન કરનારી આ ગૂટિકા તું ગ્રહણ કર. અને જરૂર પડે તારે મારું સ્મરણ કરવું. ” આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મીદેવી અતંદર્યાન થઈ ગયા. કુમારે વિચાર્યું કે-“ આ ગૂટિકાના પ્રભાવથી મને કોઈ પણ બાણી શકશે નહીં તેો ગુપ્તવેશે દેશાંતર જઈને હું અનેક આશ્ચર્યો જોઉં. વળી લોકોનો મારા પ્રત્યેનો સ્નેહ પણ જણાઈ આવશે. ” આ પ્રમાણે વિચારીને હસ્તમાં ખડ્ગ લઈને કુમાર ચાલી નીકળ્યો.

આ બાજુ ભુવનભાનુ રાજ્યે રાત્રિને વિષે સ્વપ્ન જોયું કે-કલ્પવૃક્ષ પોતે જ પુષ્કળ તેજસ્વી દ્રવ્યોથી ભંડારોને ભરી દઈને દૂર ચાલ્યો ગયો છે. પ્રાતઃકાળે કોષાધ્યક્ષે આવીને રાજાને જણાવ્યું કે-“ વિશેષ પ્રકારના દ્રવ્યોથી બધા ભંડારો ભરાઈ ગયા છે. ” આ કથન સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો હતો તેવામાં કોઈએક સન્નિવૃત્ત પુરુષે આવીને કહ્યું કે-“ હે રાજા ! નલિનીગુલ્મ કુમાર જોવામાં આવતાં નથી. ” આ પ્રમાણે વાક્ય સાંભળતાં જ રાજાની સિંહાસન પરથી નીચે પડી ગયા અને મૂર્છા પામ્યા. પછી શીતોપચારથી સ્વસ્થ બનેલા રાજાએ ધૈર્ય ધારણ કરીને, સભાને વિસર્જન કરીને, કુમારની તપાસ માટે ઘોડેસ્વારોને રવાના કર્યાં.

સમસ્ત અંતઃપુર આકંઠ કરવા લાગ્યું જ્યારે ભાનુશ્રી પણ મૂર્છા પામી. રાજાએ આવીને

તેણીને આશ્વાસન આપ્યું કે-“ હે દેવી ! શું સિંહ એકલો હોય છતાં તેને કોઈ પણ સ્થળે ભય હોય છે ? ક્ષત્રિય લોકોનું પૃથ્વીપીઠને વિષે પરિભ્રમણ યશસ્વી બને છે. આવા પ્રકારના મિષથી લોકોનું પુણ્ય અધિક બને છે અને વિશિષ્ટ પ્રકારે કલ્યાણ થાય છે, તો હે દેવી ! તમે ખેદ ન કરો.” જેવામાં આ પ્રમાણે રાજવી ભાનુશ્રીએ શાન્તવન આપી રહ્યા છે તેવામાં વનપાલકે આવીને રાજાને વિસૃજિત કરી કે-“ હે રાજા ! હું વધામણી આપું છું કે આપના ઉદાનમાં વિશ્વને આનંદ આપનાર આનંદસૂરિ સમવસર્યા છે.” વનપાલકને સંતુષ્ટ કરનાર દાન આપીને રાજાએ વિચાર્યું કે-“ સૂરિમહારાજના ઉપદેશાનુસાર સિવાય, પુત્રના વિયોગજન્ય સંતાપ શાંત થશે નહીં, તો હવે હું ભાનુશ્રી સાથે આચાર્યમહારાજ પાસે જઈને જન્મ તથા જીવિતને સફળ કરું.” આ પ્રમાણે વિચારીને રાજા સૈન્ય સાથે ઉદાનમાં ગયો. ગજરાજ પરથી ઊતરીને વિનયથી નમ્ર બનેલ, રોમાંચિત શરીરવાળા રાજા ભક્તિપૂર્વક બે હાથ જોડીને આચાર્યમહારાજ સન્મુખ બેઠા.

સૂરિમહારાજે કલેશને હરનારી દેશના શરૂ કરી કે-“ આ દુઃખરૂપી પાણીવાળો, રાગરૂપી મોળાંઆવાળો, ક્રોધાદિ કષાયોરૂપી મગરમચ્છોથી વ્યાપ્ત, દુર્ભાગ્યથી વડવાનલવાળો, ઇષ્ટ વસ્તુની અપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુનો સંયોગ તે રૂપી મત્યસમૂહથી ભયંકર-આવા સંસારરૂપી સમુદ્રમાં સુખનો લેશ પણ નથી, પરંતુ રાગાદિ દોષ રહિત સર્વપ્રકારની ઇન્દ્રિયના જયવાળા મોક્ષમાં જ સાચું સુખ રહેલું છે. મનને કાળુમાં રાખવાથી અને ભાવનાઓ ભાવવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. અનિત્ય વિગેરે બાર અને મૈત્રી આદિ ચાર ભાવનાઓ પ્રાણીએ અવશ્ય ભાવવી જોઈએ.”

આ પ્રમાણે સૂરિમહારાજની દેશના સાંભળ્યા બાદ ભુવનભાનુ રાજાએ સૂરિમહારાજને જણાવ્યું કે-“ જો કુમાર અહીં હાજર હોત તો તેને રાજકારભાર સોંપીને હું આપની પાસે દીક્ષા લેત, તો મહેરબાની કરીને ફરમાવો કે-તે કુમાર કયા કારણથી આવ્યો ગયો છે ? કોણે ભંડારો ભરપૂર કર્યાં અને કુમારની પ્રાપ્તિ મને ક્યારે થશે ?” સૂરિમહારાજે જણાવ્યું કે-“ કુમાર વિવિધ પ્રકારનાં આશ્ચર્યો જોવા માટે દેશાંતર ગયો છે. લક્ષ્મી દેવીએ તમારા ભંડારો ભરપૂર કર્યાં છે અને એક ગૂટિકા કુમારને અર્પણ કરી છે. તમારા ઘોડેસ્વારોથી જોવાયા છતાં તે ઓળખી શકાશે નહીં પરંતુ કુમાર તેને ઓળખી શકશે. હવે રાજાએ કુમારની તપાસ માટે મોકલેલા ઘોડેસ્વારોને ગભરાયેલા જોઈને કુમારે એક ઘોડેસ્વારને કહ્યું કે-“આ લોકો સૈન્ય છે ? અને કયા કારણથી આકુળવ્યાકુળ બનેલ છે ?” ત્યારે ઘોડેસ્વારે જણાવ્યું કે-ભુવનભાનુ રાજાને પુત્રના વિયોગજન્ય દુઃખ થઈ રહ્યું છે. એટલે કુમારે ધૈર્યપૂર્વક ઘોડેસ્વારને કહ્યું કે “ હું નિમિત્તશાસ્ત્રદ્વારા જાણી શકું છું કે કુમાર કુશળ છે અને ભુવનભાનુ રાજાને તે આવી મળશે તો મારું આ કથન તમે જઈને રાજાને જણાવો.” ત્યારે ઘોડેસ્વારે કુમારને કહ્યું કે “આપ પોતે જ રાજા સન્મુખ આવીને તે હકીકત જણાવો.” ત્યારે કુમારે જણાવ્યું કે “મારે મહાન કાર્ય આવી પડ્યું છે તો મારે તે સ્થળે જવું

નેહ્યો. ” ઘોડેસ્વારે તેને જણાવ્યું કે-“ તો મારો આ અગ્રવ તમે ગ્રહણ કરો. ” કુમારે વળતો જવાબ આપ્યો કે “ પારકી વસ્તુ ગ્રહણ ન કરવા સંબંધી કેટલાક દિવસો સુધીનો મારે નિયમ (પ્રતિજ્ઞા) છે. ” આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ કરીને તે કુમાર બીજી તરફ ચાલ્યો. સૂરિમહારાજ કહે છે કે-હમણા તે ઘોડેસ્વાર આવી આપને હકીકત જણાવશે. તમારું સ્વપ્ન પણ પ્રત્યક્ષ રીતે આ જ હકીકત સૂચવી રહેલ છે. છ મહિના બાદ કુમારનો તમને મેળાપ થશે, તો તમારે લેશ માત્ર ખેદ કરવો નહીં. ‘ભવિતવ્યતાનું’ ઉદ્દાઘન કરી શકાતું નથી. એ પ્રમાણે વિચારતાં વિચક્ષણ પુરુષોએ પૂર્વે થયેલા રત્નસાર શ્રેષ્ઠીની માફક કદી પણ ખિન્ન બનવું નહીં.

પૂર્વે દેવનગરી સમાન હર્ષપુર નામનું નગર હતું. તે નગરમાં હરિષેણુ નામનો રાજા હતો. જે પૃથ્વીનો ઈંદ્ર હોવા છતાં પોતાના વંશની વૃદ્ધિ કરનારો હતો. તે નગરીમાં હિરણ્ય-ગર્ભ નામનો સાર્થવાહ હતો. તે સાર્થવાહ હતો જે પરોપકારને માટે ધનને અને અનુકંપાને માટે દેહને ધારણ કરતો હતો. તે સાર્થવાહ સર્વજ્ઞ ભગવંતના ચરણકમળમાં નમસ્કારને કરવાથી લાગેલી ધૂળ(રજ)દ્વારા પોતાના ભાલપ્રદેશ તેમજ મસ્તકને સાર્થક-કૃતાર્થ બનાવતો હતો. તેને નિર્મળ આશયવાળી કનકમાલા નામની પત્ની હતી, જેના હૃદયપ્રદેશ પર સદાચારરૂપી ગુચ્છાવાળી ગુણોની માળા હમેશાં રહેતી હતી.

કોઈ એક દિવસે અનેક પ્રકારની કરેલી માનતાઓદ્વારા કનકમાલાએ રત્નાકર-(સમુદ્ર)ના સ્વપ્નથી સૂચિત ઉત્તમ ગર્ભ ધારણ કર્યો. પુત્રજન્મ બાદ સાર્થવાહે વર્ધાપન મહોત્સવ કર્યો અને સ્વપ્નને અનુસારે તેનું રત્નસાર નામ રાખ્યું. પાંચ ધાવમાતાઓથી લાલનાપાલના કરાતો તે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. અને કલાક્યાસ કરવા યોગ્ય વય બનતાં તેણે કલાચાર્ય પાસેથી સમસ્ત કલાઓ શીખી લીધી. પછી પિતાએ તેને કુલ, વય, રૂપ, સદાચાર-થી યોગ્ય સંબંધવાળી રત્નદેવી નામની કન્યા સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણ પુરુષાર્થોનું પરસ્પર વિરોધ રહિતપણે તે સેવન કરવા લાગ્યો અને પૂર્વના પુણ્યના કારણે રાજમાન્ય બન્યો.

એકદા રત્નસારે ગુરુમહારાજ પાસેથી મહાપુણ્યદાયી ચૈત્યનિર્માપન સંબંધી દેશના સાંભળીને જિનમંદિર બંધાવવાની શરૂઆત કરી. તે જ સમયે મિથ્યાદષ્ટિ શિવદત્ત શ્રેષ્ઠિના પુત્ર હરિદત્તે, તે જિનમંદિરની બાબુમાં શિવાલય બંધાવવું શરૂ કર્યું. હરિદાઇને કારણે હરિદત્તે વિચાર્યું કે-“ જો જિનમંદિરનું કાર્ય ન બને તો મારું મંદિર તેમજ મારો યશ જલ્દી વિસ્તાર પામે. ” આ પ્રમાણે વિચારીને હરિદત્તે કડીયા તેમજ સુતારને બમણું દ્રવ્ય આપ્યું ત્યારે પુણ્યસારે પણ સ્પર્ધાને કારણે તેમ કર્યું. પોતાની જાતને પરાભવ પામેલી માનીને હરિદત્તે, મોતીથી ભરેલ થાળ રાજાને અર્પણ કર્યો અને તેથી પ્રસન્ન બનેલા રાજાને વિજ્ઞાસિ કરી કે-“ મંદિરના નિર્માણ માટે ઉપયોગમાં આવતી શિલા(પથ્થર)ની બાણુમાંથી કોઈ પણ શિલા બીજાના ઉપયોગમાં ન આવી શકે તે માટે આપ મહેરબાની કરીને નિષેધ કરો. ”

હરિદત્તના આગ્રહથી રાજાએ ખાણમાંથી અન્ય કોઇપણ વ્યક્તિને પત્થર આપવાની મન કરી. વાસ્તવિક અર્થને નહીં સમજનાર અધિકારીઓ લુચ્ચાઓથી છેતરાય છે. હરિદત્ત હર્ષ પામવાથી રત્નસારે ઉત્તમ વસ્તુઓનું ભેટાણું રાજાને ધરીને વિનંતિ કરી કે- “ધર્મ્યાણુ વ્યક્તિના વચનને માન્ય રાખતાં આપે ઠીક કર્યું નથી. હું તેને ખાણમાંથી પત્થર લેવા દેવા માટે નિષેધ કરવા ઇચ્છતો નથી, બીજાનું ખૂન કરવું એ સજ્જન પુરુષોનો માર્ગ નથી. પારકાની સંપત્તિથી સંતાપ પામેલી વ્યક્તિઓ હમેશાં દુઃખી જ બને છે; તો હે સ્વામિન! આપ તેવો હુકમ ફરમાવો કે જેથી મારું ચૈત્ય તૈયાર થઈ શકે; અન્યથા મારે દેશાંતર જવું પડશે. કેવડાના પુષ્પમાં રહેલા કાંટાઓની શ્રેણિથી દુભાએલો બ્રમર, સુવાસહીન મોગરાના પુષ્પ પ્રત્યે શું નથી જતો ? ”

રાજાએ વિચાર્યું કે-“ રત્નસારની મનોવૃત્તિ વિશુદ્ધ જણાય છે, કારણ કે તે અપરાધી એવા હરિદત્તનું પણ અશુભ ચિંતવતો નથી. વાયુથી કંપાવવા છતાં મેરુપર્વત ધ્રુજતો નથી રાહુના મુખમાં પ્રવેશ કરવા છતાં પણ ચંદ્ર પોતાના અમૃતપણાનો ત્યાગ કરતો નથી. આવા પ્રકારની વિશુદ્ધ વિચારશ્રેણીથી રત્નસારે હરિદત્તને જીતી લીધો છે. પોતાના હેતુને નહીં જણાવતા અને દુષ્ટ ચિત્તવાળા હરિદત્તે મને છેતર્યો છે. સ્વમાની વ્યક્તિ અપમાન પામતાં દેશાંતર ચાલી જાય છે. જો હું રત્નસારનું કથન માન્ય રાખું છું તો હરિદત્તને આપેલ વચનનું પાલન થતું નથી. આ બંને નેત્ર સરખા છે, તો ન્યાયપરાયણ મારે રુચિકર એવા આ બંનેને અન્યાય કરવો ઉચિત નથી.”

આ પ્રમાણે વિચારીને હરિદત્તને બોલાવીને રાજાએ કહ્યું કે-“ મંદિર બંધાવવા માટે કોઈપણ એકનો અધિકાર હોઈ શકે નહિ. પિતાનાં દ્રવ્યનો વ્યય કરવાપૂર્વક આ તમારા બંનેની કઈ જાતની સ્પર્ધા છે ? તો હવે પોતાના બુદ્ધિબળથી ઉપાર્જેલ લક્ષ્મીદારા પુષ્કળ ધર્મસ્થાનો બનાવો, તો છ માસની અંદર તમે બંને પૈકી જે કોઈ વિશેષ લક્ષ્મી સંપાદન કરીને આવશે તેણે મંદિર બંધાવવું. બીજાને માટે તેનો નિષેધ સમજવો.” આ પ્રમાણે રાજાનો આદેશ થવાથી પિતાને જણાવીને હર્ષ પામેલા તે બંને દેશાંતર ચાલ્યા. રત્નસારે સમુદ્રપ્રયાણ કર્યું અને હરિદત્તે સ્થળમાર્ગે પ્રયાણ કર્યું.

વહાણદ્રારા સુસાફરી કરતાં રત્નસારને નિરાશ બનાવતી મેઘ-ઘટા અકાળે પ્રગટી. વહાણમાં બેઠેલ અન્ય વ્યક્તિઓ જ્યારે પોતપોતાના ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ કરવા લાગી ત્યારે ભય-રહિત બનેલ રત્નસાર દેવશુરનું સ્મરણ કરીને કાર્યોત્સર્ગ ધ્યાનમાં રહ્યો. આ વિશ્વમાં રત્નસાર- (સમુદ્ર) તો મારું નામ છે, બીજી વ્યક્તિ રત્નસાર કેમ હોઈ શકે ? એમ વિચારીને જ જાણે હોય તેમ સમુદ્રે રત્નસારનું વહાણ ભાંગી નાખ્યું. પવનથી વિખેરી નખાયેલા મેઘની માફક સમસ્ત જનતા નષ્ટ પામ્યે છતે સમુદ્રના મોજાઓથી ઉછાળાતું કોઈએક મનુષ્યનું મુઠ્ઠું રત્નસારે પ્રાપ્ત કર્યું.

તે મહા દ્વારા સમુદ્રને તરી જઈને ત્રીજે દિવસે તે કિનારે પહોંચ્યો અને વિચાર્યું કે-
હું કઈ રીતે દ્રવ્યપ્રાપ્તિ કરી શકું ? હું કઈ રીતે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી શકીશ અને કેવી
રીતે જિનચૈત્ય બંધાવી શકીશ ? સમુદ્રમાં વહાણનું તૂટી જવું અને મહાની પ્રાપ્તિ થવી તે
મારા માટે આશ્ચર્યકારક બન્યું છે. ધૈર્ય ધારણ કરીને જેવામાં રત્નસાર શબ્દનું અવલોકન
કરે છે તેવામાં તે મહાના કટિપ્રદેશ પર રહેલ રત્નનો હાર તેના જેવામાં આવ્યો. તેણે
વિચાર્યું કે-“ જો કે પારકું દ્રવ્ય લેવું ઉચિત નથી, છતાં પણ આ રત્નનો હાર ગ્રહણ કરીને,
તે દ્વારા ધનોપાર્જન કરીને, જિનશાસનની ઉન્નતિ કરું વળી બીજા પણ પુણ્યના કાર્યો કરીશ.”
આ પ્રમાણે વિચારીને પોતાના ધન કરતાં પણ અધિકમૂલ્યવાળો તે રત્નનો હાર ગ્રહણ કર્યો. કદાચ
હું અહીંથી બીજા દ્વીપમાં જઉં તો આટલું દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરી શકીશ નહિ તો હવે સફલ મનોરથ-
વાળો હું અહીંથી સ્વસ્થાને જ જઉં.” આ પ્રમાણે વિચારીને આગળ આવેલા તેણે કોઈએક
નગર જોયું અને તે નગરની નજીકમાં રહેલ દેવમંદિરમાં વિશ્રામ માટે દાખલ થયો. હાથમાં
રત્નના હારવાળો અને સમુદ્રમાં પડ્યા પછી ઉભગરાવાળો રત્નસાર તરત જ ઊંધી ગયો.

આ તરફ મનોહર મંદિરવાળા શ્રીમંદિર નામના નગરમાં રાજલક્ષ્મીને વલ્લભ(પ્રિય)
એવો વલ્લભ નામનો રાજા હતો. તેને રૂપ તથા ગુણથી અદ્ભુત અનંગસેના નામની પુત્રી છે.
તેને યોગ્ય વરની પ્રાપ્તિ માટે અને તેણીના શિયલની રક્ષા માટે તેણીના પરિજન વર્ગનો પણ
વિશ્વાસ નહીં કરતો રાજા તેણીને મનુષ્ય રહિત એકાન્ત મહેલમાં રાખીને પોતે જ તેણીના
ભોજનનો પ્રબંધ કરતો હતો. ચોરી કરવામાં પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરવાના હર્ષના કારણે કોઈએક
ચોરે વિચાર્યું કે-“ જે મહેલમાં સૂર્યના કિરણ પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી તે મહેલમાં
રહેલી અનંગસેના રાજકુમારીનું કોઈપણ આભૂષણાદિક હરી જઉં તો મારી કુશળતા ગણાય
અને સાથેસાથ મારો વૈભવ પણ વધે.”

આ પ્રમાણે વિચારીને તે ચોરે સમુદ્રના કિનારાથી આરંભીને રાજકન્યાના મહેલ
પર્યન્ત ક્રમે ક્રમે સુરંગ કરી અને મધ્ય રાત્રિએ તે સુરંગદ્વારા મહેલમાં પ્રવેશ કરીને તે
રાજકુમારીને જોઈ. જેવામાં તેના કંઠમાંથી હાર ગ્રહણ કર્યો તેવામાં તે જાગી ઊઠી અને
“ ચોર, ચોર. ” એમ બૂમ પાડી એટલે ચોર સુરંગદ્વારા નાશી ગયો. રાજકુમારીના અંગ-
રક્ષકો તે ચોરના માર્ગદ્વારા (સુરંગદ્વારા) જ તેની પાછળ પડ્યા. જેવામાં તે ચોર બહાર
નીકળ્યો તેવામાં જ સમુદ્રની ભરતીને કારણે સમુદ્રમાં તણાઈ ગયો. તે ચોરના પગલાને નહીં
જોતાં અંગરક્ષકો પાછા આવ્યા અને બનેલ બીના જણાવી ત્યારે કોઈ ભરાએલા રાજાએ
અંગરક્ષકોના મુખ્ય માણસને બોલાવીને કહ્યું-“ સાત દિવસની અંદર જો તું મને ચોર નહીં
પકડી આપે તો ચોરની શિક્ષા તારે સહન કરવી પડશે. ” ત્યારે ભયભીત બનેલ તે કોટવાલ
ચોરે તરફ જોતો જોતો તે દેવમંદિરમાં આવ્યો અને હાથમાં રહેલ રત્નના હારવાળા તે
રત્નસારને જોયો.

ખાદ કોટવાલના માણસોથી ઉઠાડાએલા અને તર્જના કરાતા રત્નસારે કહ્યું કે-“તપાસ કરીને તમે મારો આ હાર પાછો આપજો. જેની પાસેથી મેં આ હાર મેળવ્યો છે તે મહદં હું તમને ખતાવું.” ત્યારે અંગરક્ષકોએ જણાવ્યું કે-“ અસત્ય બોલનારાઓમાં તમે અગ્રણી જણાવ છો. તમારા સિવાય શ્રેષ્ઠ અસત્ય બોલનાર બીજો કોઈ જણાતો નથી. ” ત્યારે રત્નસારે વિચાર્યું કે-“ પૂર્વે કરેલા કર્મથી માણસોનો કદી છૂટકારો થતો નથી. જે જન્મેલો છે તે અરશ્ય મૃત્યુ પામવાનો છે, તેમ મૃત્યુ કંઈ મને સંતાપ પમાડતું નથી; કારણ કે મારી પ્રતિજ્ઞા અપૂર્ણ રહી, જિનચૈત્ય ન કરાવી શકાયું અને આવા પ્રકારનું કલંક આપ્યું-આ હકીકત હર્ષપુરના લોકો જાણશે ત્યારે મિથ્યાત્વીઓ જિનશાસનની નિંદા કરશે. આ જ હકીકત મને અતિ દુઃખદાયક બની છે. જીવન અથવા મૃત્યુ કલંક રહિત હોય તો જ વખાણવા લાયક બને છે, માટે મારે જીવન યા તો મૃત્યુનો શોક કરવો ઉચિત નથી. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં અને હાસ્ય યુક્ત મનવાળા રત્નસારને અંગરક્ષકો રાજ પાસે લઈ ગયા. રાજાએ તેને પૂછ્યું કે-“ તું કોણ છો અને કયાં રહે છે ? ” એટલે રત્નસારે જેની હતી તેવી સમસ્ત બીના કહી સંભળાવી ત્યારે તેને અસત્ય માનતાં રાજાએ જણાવ્યું કે-“ તારી હકીકત ખોટી છે, આ રત્નસારને શૂળીએ ચઢાવો. ” ગદેડા પર બેસીને રત્નસારને વધભૂમિમાં લઈ જવાતો હતો ત્યારે માણસના મસ્તક પર રહેલ છાબડીમાં તે રત્નનો હાર રાખવામાં આવ્યો હતો અને રત્નસારવડે કરાએલ ચોરીનો અપરાધ જાહેર કરતો હતો તેવામાં માંસના ભ્રમથી અચાનક આવેલા કોઈએક પક્ષી તે હારને ગ્રહણ કરીને ક્ષણમાત્રમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો. તે સમયે રાજા વિલખો બની ગયો એટલે પૌર લોકો અશ્રુ સારતાં કહેવા લાગ્યા કે-“ જો આ રત્નસાર ચોર હોય તો સૂર્ય કદી પૂર્વ દિશામાં જાગે નહિ, ચંદ્રમાંથી અંગારાની વૃષ્ટિ થાય. સાગર, પશુ પોતાની મર્યાદાનો ત્યાગ કરે. ”

આ બાબુ રત્નસારને શ્મશાનભૂમિમાં લઈ જઈને અંગરક્ષકોએ કહ્યું કે-“ તું તારા ઇષ્ટ દેવનું સ્મરણ કરી લે. ” એટલે રત્નસારે પણ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતનું અને મુનિવરોનું સ્મરણ કરીને સમુદ્રને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“ હે સાગર! જો હું મન, વચન અને કાયાથી પવિત્ર હોઉં તો તું મને સહાય કર. ” તે સમયે આકાશમાં નીચે પ્રમાણે દિવ્ય વાણી થઈ કે-“ આ મહાત્મા અને તેજસ્વી મુખવાળો ખરેખર ચોર નથી. જો રાજા તેના ચરણમાં નહીં નમસ્કાર કરે તો સમસ્ત નગરને ડુખાડી દેવામાં આવશે. ” આ પ્રમાણે દિવ્ય વાણી સાંભળીને ભયભીત બનેલ રાજા શ્રીવદલ રત્નસારના ચરણમાં પડીને કહેવા લાગ્યો કે-“ તું ખરેખર મારો અપરાધ માફ કર. હવે તો તું જીવાડ તો જ હું જીવી શકું તેમ છું. ” ત્યારે રત્નસારે કહ્યું કે-“ હે રાજા! તમારો લેશ માત્ર પણ અપરાધ નથી. પ્રાણી જે સુખ ને દુઃખ પ્રાપ્ત કરે છે તે તો કર્મોધીન વસ્તુ છે. જો તમે સમકિતની પ્રાપ્તિ કરો તો આ કલંકમાંથી મુક્તિ મેળવી શકો. ”

પછી શ્રી તીર્થંકરભાષિત દેવ, શુરુ અને ધર્મતું સ્વરૂપ રત્નસારે રાજાને જણાવ્યું એટલે તેણે સમકિત ગ્રહણ કર્યું અને કહ્યું કે—“તું ખરેખર ઉપકારી જનોમાં શ્રેષ્ઠ છે, કારણ કે અપકારી એવા મને તું ચિંતામણિ રત્ન સરખા સર્વજ્ઞભાષિત ધર્મરત્નના આપવાથી તું મારા પ્રત્યે ઉપકાર કરી રહ્યો છે. તારા ઉપકારનો ખદલો વાળી શકાય તેમ નથી, છતાં હે નરરત્ન ! હું કંઈક તમને કહેવા માગું છું આ મારી સમસ્ત રાજલક્ષ્મી તારી છે, કારણ કે તું મારા પુત્ર સરખો છે, તો વિવિધ પ્રકારના નૂતન મહોત્સવપૂર્વક રાજલક્ષ્મી લોગવ.”

આ પ્રમાણે કહીને, તેને સ્નાન કરાવીને, સર્વાભરણોથી ભૂષિત રત્નસારને પટ્ટહસ્તી પર બેસાડીને પોતાના શ્રીમંદિર નામના નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. લોકો રત્નસારની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા અને જિનશાસનની જયઘોષણા કરવા લાગ્યા. “ધર્મ વિદ્યમાર છે અને તેનો પ્રત્યક્ષ પ્રભાવ જોવાય છે” એ પ્રમાણે લોકોના જયજયારવને સાંભળતો, પગલે પગલે સત્કારાતો, સાધર્મિક અંધુઓદ્વારા જિનચૈત્યોમાં પૂજકરાવતો, આમરોથી વીંઝતો, છત્રથી શોભતો રત્નસાર, પોતાથી પણ અધિક વૈભવવાળા રાજાના સાત માળવાળા મહેલમાં પહોંચ્યો. રાજાની કૃપાથી તેને ઘણા વૈભવો પ્રાપ્ત થયા. કેટલાએક દિવસો બાદ રત્નસારે રાજાને જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું.

કેટલાક મહિનાઓ શ્રીમંદિર નગરમાં સ્થિરતા કર્યા બાદ પોતાની પ્રતિષ્ઠા શ્રીવલ્લભ રાજાને જણાવીને, જવાની ઇચ્છાવાળા તેણે રાજાની રજા માગી. પોતાના નગર તરફ જતાં વિચક્ષણ રત્નસારને હર્ષ પામેલ રાજાએ અગણિત સુવર્ણ, દ્રવ્ય, માણિક્ય અને અલંકારો આપ્યા. સારા સાર્થની સાથે જતાં તે ભયંકર અરણ્યમાં આવી પહોંચ્યો અને તે સ્થળે ગજસેના નામની પદલીના સ્વામીની ધાડ પડી. સમસ્ત પરિવાર વર્ગ નાશી જવાથી એકલો રત્નસાર અંધકારનો આશ્રય લઈને, લૂંટારા ન જોઈ શકે એવી તે રીતે એક વડલા પાસે જઈ પહોંચ્યો. શિકારી પશુઓના ભય કારણે તે વડલા પર ચઢીને બે લાંબી ડાળીઓની વચ્ચે લાંબો થઈને સૂતો, નિદ્રારહિતપણે ધર્મ જાગરણ (સ્મરણ) કરતાં તેણે, પાપની શ્રેણિ જેવી તે રાત્રિ પસાર કરી. પ્રાતઃકાળે તે વિચારવા લાગ્યો કે—“મારી પ્રતિષ્ઠા પૂર્ણ કરવાને હવે થોડા જ દિવસો બાકી રહ્યા છે, અને બીજી બાજુ પવનથી વિખરાયેલ વાદળાની માફક ધન નષ્ટ પામ્યું છે. જો ધન વિનાનો હું સ્વનગરમાં જાઉં તો મારું માનભંગ થાય, જિનચૈત્ય પણ ન અંધાવી શકાય અને તેથી લોકો જૈનધર્મની નિંદા કરે. જો હું આ સ્થિતિમાં સ્વનગરે જાઉં તો મારો પરાજય થાય, તો હવે મારે શું કરવું ?”

આ પ્રકારે મૂઠ મતિવાળો બનીને વિચારે છે તેવામાં વડલાની ટોચ પર રહેલા માળામાંથી, ઊગતા સૂર્યના જેવી કાંતિવાળી નીકળતી કોઈ એક જ્યોતિ તેણે જોઈ; એટલે આશ્ચર્ય પામેલ રત્નસાર તે માળા પાસે પહોંચ્યો. તેણે તે માળામાં રત્નનો હાર જોઈને ભાગ્યની વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટાને વિચારતાં હર્ષિત બનીને તેણે તે હાર ગ્રહણ કર્યો. પ્રાપ્ત થયેલ હારને કારણે

હર્ષ પામેલ તેણે પોતાની માતાને આવેલ સ્વપ્ન તેમ જ પોતાનું નામ (રત્નસાર) પણ સાર્થક માન્યું. વિધિની વિચિત્રતાને અને પંચ પરમેષ્ઠી મંત્રને સ્મરતો રત્નસાર વિધનરહિત-પણે મંગલપુરમાં આવી પહોંચ્યો. તે નગરમાં એક રત્ન વેચીને, તેનાદ્વારા વિવિધ કરિયાણાં લઈને રત્નસાર અવધિના છ મહિનાના છેલ્લા દિવસે પોતાના નગરે આવી પહોંચ્યો. તેણે પોતાના પિતા પાસે પોતાના સેવકને મોકલ્યો ત્યારે પુત્રનું આગમન જાણીને, પિતાએ તેને ઈનામ આપ્યું. વિરસિ કરાયેલ રાજ પણ નાગરિક લોકો સાથે રત્નસાર પાસે આવ્યો એટલે તેણે રાજને પ્રણામ કર્યો. બાદ રાજએ પૂછ્યું કે-“ તારું વહાણ ભાંગી જવા બાદ તે કઈ રીતે ધનપ્રાપ્તિ કરી ? ” ત્યારે સદાચારી રત્નસારે પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાંત રાજને જણાવી નવીન-નવીન વસ્તુઓદ્વારા ભેટણું ધર્યું અને તેથી તેણે રાજનું મન અત્યંત વશ કરી લીધું. પછી રત્નસારે રાજને પોતાની પાસે રહેલ રત્નનો હાર બતાવ્યો અને તેના એક એક અમૂલ્ય રત્નને જોઈને રાજ આશ્ચર્ય પામ્યો ત્યારે રત્નસારે કહ્યું કે-“ આ રત્નની માળા કઈ ગણતરીમાં છે ? કારણ કે ધર્મના પ્રભાવથી તો શિવનગરી (મોક્ષ)નું રાજ્ય પણ પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી જિતેશ્વર ભગવંતેએ ઉપદેશેલો ધર્મ, સમસ્ત પ્રકારની સમૃદ્ધિઓને વશ કરવામાં, વશીકરણ મંત્રવિદ્યા સમાન છે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને રાજ જૈન ધર્મમાં પ્રીતિવાળો બન્યો અને રત્નસારનો વિશાળ પ્રવેશ મહોત્સવ કરાવ્યો. તુષ્ટ બનેલા રત્નસારના પિતા હિરણ્યગર્ભ શ્રેષ્ઠીએ પણ સુવર્ણના દાનપૂર્વક પોતાના પુત્રનો વર્ધાપત્તમહોત્સવ કર્યો. સર્વ જિનમંદિરોમાં તીર્થંકર ભગવંતોની પૂજા કરાવી અને ચતુર્વિધ સંઘની યોગ્ય ભક્તિ કરી પરોપકારપરાયણ રત્નસારે પણ પોતાના સ્વજનોનો સત્કાર કર્યો અને દીન જનોને દાન આપ્યું.

ત્રીજે દિવસે હરિદત્ત પણ આવી પહોંચ્યો અને મોટું ભેટણું લઈને રાજ પાસે ગયો. “ તારું ભેટણું તારી પાસે ભલે રહ્યું. ” એમ કહીને રાજએ તેને પૂછ્યું કે-“ તે છ મહિનાની અવધિનું ઉલ્લંઘન કેમ કર્યું ? ” એટલે હરિદત્ત બોલ્યો કે-“ મેં જાણ્યું કે આજે જ છ માસની અવધિ પૂરી થઈ છે, એકાદ બે દિવસના અંતરને આંતરું કેમ કહી શકાય ? ” આ પ્રમાણે બોલતાં હરિદત્તે પોતાના ધનની સંખ્યા જણાવી ત્યારે રાજએ વક્ર બુદ્ધિવાળા તેને કહ્યું કે-“ રત્નસાર કરતાં વીશમા ભાગે પણ તારી પાસે ધન નથી. ” આ પ્રમાણે સભા મધ્યે રાજથી તિરસ્કાર કરાયેલ હરિદત્ત, બાણે મુખ પર મશીને કુચ્છો લગાડ્યો હોય તેમ નીચા મુખવાળો બની ગયો. જેમ હસ્તિઓ પર્વતનો સામે સ્પર્ધા કરતાં પોતાના કંતશૂળને જ નષ્ટ કરે છે તેમ અદ્ય ધનવાળી વ્યક્તિઓ વિશેષ સંપત્તિવાળી વ્યક્તિઓ સાથે સ્પર્ધા કરતાં પરાભવ પામે છે.

પછી રાજએ પ્રસન્ન થઈને રત્નસારને જિનમંદિર બંધાવવા માટે આજ્ઞા આપી. બીજા હરિદત્તને આજ્ઞા ન આપી, એટલે લોકોમાં જિનશાસનની પ્રભાવના થઈ અને રત્નસારનો

જય તથા યશ વિસ્તાર પામ્યા. સરસ આશયવાળા રત્નસારે અનેક ધર્મસ્થાનો ખનાવ્યા અને લાંબા સમય સુધી પવિત્ર શ્રાવક ધર્મનું પાલન કર્યું. બાદ હર્ષયુક્ત ચિત્તવાળા તેણે પ્રસન્નચંદ્ર નામના સૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને, નિષ્પાપ બુદ્ધિવાળા તેણે સર્વોર્થસિદ્ધ વિમાનની પ્રાપ્તિ કરી જ્યારે જિનશાસનના શત્રુ શિવદત્તનો અતિદુઃખદાયી ભવસાગરમાં બ્રમણ કરશે.

શ્રીઆનંદસૂરિ મહારાજે ભુવનભાનુ રાજાને કહ્યું કે-“ હે રાજા ! કષ્ટદાયી સમયમાં પણ રત્નસારની માફક અંતઃકરણમાં કોઈ પણ પ્રકારની ખિન્નતા ધારણ કરવી નહીં.” પછી રાજાએ સૂરિ ભગવંતને પૂછ્યું કે-“ કયા કારણને લીધે મારો પુત્ર સૌભાગ્યશાળી, દાનવીર અને વિષયો પ્રતિ વિરક્ત બન્યો છે ? ” ત્યારે સૂરિમહારાજે જણાવ્યું કે-“ થોડા સમયમાં મોક્ષે જવાવાળા જીવો આવા પ્રકારના સ્વભાવવાળા હોય છે, અને તે પ્રભુનું રક્ષણ કરવા-પૂર્વક લાંબા સમય સુધી રાજ્ય કરશે. પછી મારા શિષ્ય વજ્રદત્ત નામના સૂરિ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીને, બારમા અચ્યુત નામના દેવલોકમાં જશે. ત્યાં બાવીશ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, ત્યાંથી ચ્યવીને જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં સિંહપુર નામના નગરમાં વિષ્ણુ રાજાને ત્યાં વિશ્વને આનંદ આપનાર પુત્ર તરીકે જન્મશે અને તીર્થંકરનામકર્મનું પાલન કરીને સિદ્ધિપદને પામશે. આ ઉપરાન્ત પૂર્વે કહેલા પુણ્યના પ્રભાવને કારણે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના બીજ અતિશયવાળા ગુણો પણ તેને ચોક્કસ પ્રાપ્ત થશે.”

આ પ્રમાણે ગુરુમહારાજની દેશના સાંભળીને આનંદાશ્રુવાળી સમસ્ત સભા કુમારના વિયોગજન્ય સમસ્ત દુઃખને ભૂલી ગઈ. વળી લોકો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા કે-“ ભુવનભાનુ રાજા ધન્યવાદને પાત્ર છે, કે જેને ત્યાં નલિનીગુદમ જેવો પુત્ર જન્મે છે. પછી ભુવનભાનુ રાજાની કુમારને જેવા માટે અત્યંત ઉત્કંઠા થઈ. ગુણહીન પુત્રને પણ જેવાની ઈચ્છા પિતાને હોય છે, તોપછી ગુણશાળી પુત્રને માટે તો પૂછવું જ શું ? ભુવનભાનુએ સૂરિમહારાજને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે-“ કુમારના આગમન બાદ હું દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ, પરંતુ હમણાં તો આપ મને ગૃહસ્થ-ધર્મ અંગીકાર કરાવો.” પછી રાજાએ રાણીઓ અને અન્ય લોકો સાથે સમકિત સહિત દેશવિરતિ ધર્મ (બાર વ્રત) ગ્રહણ કર્યાં. કુમારના સમાચાર મળવાથી તેમજ દેશવિરતિ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી હર્ષ પામેલ ભુવનભાનુ રાજા સૂરિને પ્રણામ કરીને પોતાના મહેલે ગયા.

આ બાબુ વિવિધ આશ્રયવાળી પૃથ્વીને વિષે બ્રમણ કરતાં નલિનીગુદમ કુમારે વિવિધ પ્રકારનાં સ્વરૂપો ધારણ કરીને એક ભવમાં જ અનેક ભવોનું (જન્મોનું) આચરણ કરી બતાવ્યું. લક્ષ્મીદેવીથી આજ્ઞા અપાયેલ દેવીઓ દ્વારા અર્પણ કરાયેલ વસ્ત્ર, આભૂષણ, તાંબૂલ, આહાર, શય્યા તેમજ આસન વિગેરેનો ઉપયોગ કરતો, દુશ્મનોનાં નગરોમાં પણ દેવમંદિરમાં, વર્ધાપન પ્રસંગે તેમજ ઉત્સવ સમયે પોતાના ગુણયુક્ત ગીતોને સાંભળતો,

સ્તુતિપાઠકો તેમજ લોકોવડે શૂરવીરપણું, ઉદારતા, કલા, લક્ષ્મી, કૃપા અને નીતિ વિગેરેના વર્ણનોદ્વારા પ્રશંસા કરાતો અને લોકોથી નહીં જોવાતો કુમાર અચ્છપુર નામના નગરે આવી પહોંચ્યો.

તે સ્થળે સમુદ્રયાત્રા માટે તૈયાર થયેલ એક વહાણવટીને જોયો. પછી સુંદર નામના તે ધનિક વહાણવટીને કુમારે કહ્યું કે—“ જો તમારી ઇચ્છા હોય તો હું તમારા વહાણમાં સાથે આવું ” ત્યારે તેણે કુમારને દિવ્ય માળા, પુષ્પ, આભૂષણ અને વિદેપનથી યુક્ત જોડને કહ્યું કે “ તમે તો મારા માટે સમુદ્રાધિષ્ઠાયક વેલંધર દેવસ્વરૂપ છો. હું, મારો પરિવારવર્ગ, આ વહાણ અને આ ધન-સર્વસ્વ તમારું છે. તમે મારા માટે સાક્ષાત્ મહાનિધિ અથવા તો ચિન્તામણિ રત્નસ્વરૂપ છો.” પછી કુમાર તે વહાણ પર ચઢ્યો એટલે સેવકવર્ગ, જાણે તે વહાણનો સ્વામી હોય તેમ સેવવા લાગ્યો. પૂર્વના પૂન્યને કારણે કંઈ વ્યક્તિ સેવા કરતી નથી ?

કુમારની સૂચના પ્રમાણે સુંદર શ્રેણી વહાણને ચલાવવા તેમજ રોકવા લાગ્યો. વળી કુમારના હંમેશાં નવીન તેમજ દિવ્ય વસ્ત્ર વિગેરે જોઈ તે સુંદર શ્રેણી આશ્ચર્ય પામ્યો. તેમજ તમે કોણ છો ? ક્યાંથી આવ્યા છો ? એ પ્રમાણે પૂછવાની તે જિજ્ઞાસા કરતાં હોવા છતાં કુમારના દુર્ધર્ષપણાને કારણે કંઈ પણ પૂછી શક્યો નહીં.

કોઈએક દિવસે વનરાજીથી સુશોભિત કોઈએક દ્વીપને વિષે પાણી, ફળ અને બળતણ લેવાની ઇચ્છાથી વહાણ થોભાવવામાં આવ્યું ત્યારે, પોતપોતાના કાર્યમાં લોકો વ્યસ્ત બન્યા ત્યારે સમુદ્રને કિનારે વીણાનો ધ્વનિ પ્રકટ્યો અને કામદેવના જયધ્વનિ સરખો તે ધ્વનિ કુમારે સાંભળ્યો એટલે પોતાની નજીકમાં રહેલા કોઈએક પુરુષને તેણે પૂછ્યું ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે—“ નજીકમાં જ વસંતતલક નામનું ઉદ્યાન છે. તે ઉદ્યાન સ્ત્રીના મુખની માફક વેલીઓથી ચારે તરફ વીંટળાયેલું છે. આકાશની માફક કીલ કરતાં પક્ષીઓથી શોભિત છે. તે ઉદ્યાનના મધ્યભાગમાં, પરવાળાનું જ બનાવેલ જિન મંદિર છે; અને તેની ફરતો વિશાળ સ્ફટિક રત્નનો કિલ્લો છે. વળી તે અદ્ભુત ઉદ્યાનનાં વૃક્ષોનાં પાંદડાંઓ કાંગરા સમાન છે. શ્યામ મેઘો અલતાના રૂની માફક શોભી રહ્યા છે. વળી જે જિનમંદિર કાંતિસમૂહથી આકાશપ્રદેશ, જસુદ, સિંદુર, કેશુડા, આસોપાલક અને કેશરથી જાણે આચ્છાદિત હોય, તેમ શોભી ઊઠે છે. જિનમંદિરને ઉદય પામતા સૂર્ય સાથે અને સ્ફટિક રત્નના કિલ્લાને ચંદ્રિકા યુક્ત ચંદ્ર સાથે સરખાવી શકાય. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત પ્રત્યેની ભક્તિને કારણે દેવો તથા વિદ્યાધરો નૃત્ય કરે છે, જ્યારે મનુષ્યો તે સ્થળે પ્રવેશ કરી શકતા નથી. તે કિલ્લો અત્યંત ઊંચો છે અને તે જિનમંદિરનું દ્વાર બાંધી શકાતું નથી. ફક્ત કિલ્લાની નિર્મળતાને કારણે બહાર રહેલા મનુષ્યો જિનમંદિર જોઈ શકે છે ”

પછી વીણા-વાદનથી મૃગની માફક આકર્ષાયેલ કુમાર, મનોહર જિનમંદિરવાળા તે ઉદ્યાનના મધ્યભાગમાં ગયો. દરેક હીંચકે હીંચકા ખાવાની ઇચ્છાવાળો, દરેક વાવડીઓમાં જળક્રીડા કરવાની વાંછાવાળો અને દરેક ક્રીડાપર્વત પર ચઢવાની લાલસાવાળો કુમાર, જળક્રીડા કરીને આદરપૂર્વક તે કિલ્લાની નજીક આવ્યો. કિલ્લાની ઊંચાઈ જોઈને તેણે વિચાર્યું કે-આ કિલ્લો મનુષ્યથી બનાવાયેલ નથી. આ કિલ્લાદ્વારા પ્રાણી અંદર રહેલી બધી વસ્તુ જોઈ શકે છે. પછી કિલ્લાની અંદર પ્રવેશ કરવાને ઇચ્છતા તેણે લક્ષ્મીદેવ થી આજ્ઞા અપાયેલ દેવીને યાદ કરી એટલે તેના પ્રભાવથી તે કુમાર દેવની માફક તે કિલ્લામાં દાખલ થયો. દરેક જોવાલાયક વસ્તુમાં તેની પૂર્ણ રમણીયતાને જોઈને આશ્ચર્યને કારણે વિકસિત નેત્રયુગલ-વાળો કુમાર વિચારવા લાગ્યો કે-આ સ્થળે એવી કોઈ પણ વસ્તુ નથી કે જે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન ન કરી શકે. તેવા પ્રકારના આશ્ચર્યને ઇંદ્રજલિક સમાન કેમ પરિણામ પણ ન દેખાડી શકે. વળી જે આશ્ચર્યની ઘટના સ્વપ્નમાં અથવા તો માનસ પ્રદેશમાં પણ ન આવી શકે. વળી હજારો વર્ષોમાં કે અનેક ભવોમાં પણ ન અનુભવી શકાય, તેવી વસ્તુઓ આજે મને આ ભવમાં જ ક્રમશઃ એક મુહૂર્તમાત્રમાં જોવા મળી છે.

પૂર્વભવ સરખા સાગરમાં ધર્મતત્ત્વની માફક આ સુંદર દ્વીપ છે અને દેવોથી ભોગવવા લાયક સ્વર્ગની માફક આ ઉદ્યાન છે. ક્રીડા વાવડીઓમાં અવગાહન કરવું તે સુકુળમાં જન્મ પામવા જેવું છે; અં- દેવીઓની સહાયદ્વારા આ સ્ફટિકના કિલ્લાનું ઉલ્લંઘન કરવું તે શુરના ઉપદેશદ્વારા થતાં સંસારનું ઉલ્લંઘન કરવા જેવું છે; તેથી આ જિનમંદિર ન વર્ણવી શકાય તેવા મોક્ષપદ જેવું છે. એટલે ત્રણ ભુવનને વિષે આ જિનમંદિર કરતા અધિક જોવા લાયક કંઈ પણ નથી. નેત્રને વ્યાપાર બે પ્રકારનો છે. પુણ્યશાળી વ્યક્તિઓમાં નેત્રોનો પ્રથમ પ્રકારનો એટલે કે ઉત્તમ વસ્તુનું નિરીક્ષણ કરવાનો છે. આ જિનમંદિરમાં નહીં પ્રવેશ કરતાં દેવો પણ ઠગાયેલા છે અને જે પક્ષીઓને આ જિનમંદિરમાં નિવાસ થયેલ છે તે પક્ષીઓ પણ ધન્યવાદને પાત્ર છે. આ જિનમંદિરને બનાવનાર તથા રચના કરનાર બંને વ્યક્તિ ધન્ય-વાદને પાત્ર છે; એમ વિચારણા કરતો, વિકસિત રોમરાજીવાળો, અને આનંદાશ્રુ યુક્ત નેત્રવાળો નલિનીગુહમ કુમાર તે મંદિરમાં દાખલ થયો અને ચંદ્રકાંતમણિની દ્વિપલ રહિત બનાવાયેલ શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવંતની પૃથ્વીપીઠને વિષે અસાધારણ એવી પ્રતિમા જોઈ. બાદ પંચાંગ પ્રભિપાત કરીને, અંજલિ જોડીને કુમારે નિર્મલ વાણીથી નીચે પ્રમાણે ભગવંતની સ્તુતિ કરી—

“ મોતીની માળાના મધ્યમાં રહેલ નાયક (ચંદ્રક સરખા અને અત્યંત નિર્મળ એવા આપ જિન ભગવંતને પ્રાપ્ત કરીને આજે મારું હૃદયગૃહ દૂર થઈ ગયું છે. હે ત્રણ જગતને વિષે દીપકસમાન ! રાગ રહિત, કર્મરૂપી અંજનથી રહિત અને જેના મોહાદિ રિપુઓ નષ્ટ થયા છે એવા આપને કોઈપણ પ્રાણી પુણ્યયોગે જ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. કોઈપણ સ્થળે સ્ખલના નહીં પામતાં દુષ્ટ કાળરૂપી સર્પ, તમારા આદેશથી બંધ મુખવાળો થઈ

ગયો હોય તેમ તમને નમસ્કાર કરનાર પ્રાણીને હંસ મારી શકતો નથી. સંસારમાં બ્રમણ કરવાથી શ્રમિત બનેલ અને માનતુંગ-અભિમાનથી ગર્વીષ્ઠ બનેલ (અહીં કર્તાશ્રીએ પોતાનું નામ માનતુંગ પણ સૂચવ્યું છે.) એવા મને હે નાથ ! સંસારજન્ય થાકને દૂર કરવાને માટે મોક્ષરૂપી નિવાસ-આશ્રય જલ્દી આપો. ”

આ પ્રમાણે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની સ્તુતિ કરીને, પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને કુમાર રંગમંડપમાં આવ્યો. તે સ્થળે યૌવનવતી એક વિદ્યાધર કન્યાને જોઈ. વિકસિત પર્ણવાળી કલ્પવેલડીની માફક પ્રકુલ્લ હસ્ત, ચરણ અને ઓઞ્ઞવાળી, નૂતન દિવ્ય આભૂષણોથી ભૂષિત તેમજ દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારણ કરતી, મધુર ધ્વનિવાળી વીણાને વગાડતી, ગીત-નૃત્યાદિમાં કુશળ સખીવર્ગથી પરિવૃત એવી તે કન્યાને જોઈ ને વિકસિત નેત્રવાળો નલિનીગુલ્મ કુમાર વિચારવા લાગ્યો કે-શું આ સમુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મી છે કે ભવનપતિની દેવી નાગકન્યા છે ? અથવા તો શું આ કોઈ દેવી છે કે કામદેવની પત્ની રતિ છે ? ના, ના. તેણીનો આંખના મીંચવાથી આ કુમારી તે પૈકીનો કોઈ નથી. ખરેખર, પોતાના રૂપથી બીજી સ્ત્રીઓના રૂપને તિરસ્કારનાર આ વિદ્યાધરી છે.

તે સમયે કામદેવના બાણોની શ્રેણિ સરખી, સ્નેહથી પરિપૂર્ણ એવી તે કન્યાની કટાક્ષ-શ્રેણિ કુમાર પર પડી અથવા તે કન્યા કુમારને વારંવાર જોવા લાગી. પોતાની નજરે ચઢેલા કુમારના સૌંદર્યનું પાન કરતી તેણીના વીણાવાદનમાં કુશળપણું હોવા છતાં પણ તાલભંગ થવા લાગ્યો એટલે આશ્ચર્ય પામેલ તેના સખીવર્ગે તેણીને કહ્યું કે-“ તું વીણા વગાડી રહી છે છતાં પણ તાલભંગ કેમ થાય છે ? બગાસાંયુક્ત તંદ્રા, તેમજ તારા બંને નેત્રોમાં અસ્થિરતા જણાય છે કટિમેખલા (કંદોરો) તેના સ્થાનથી શિથિલ બની ગયો છે, સર્વ અંગોમાં કંપ-ધ્રુમરી જણાય છે, ઉત્તરીય વસ્ત્ર સરકી પડે છે તો આ પ્રમાણે થવાનું કારણ કહે. ચંદ્રને જોયા સિવાય સમુદ્રમાં ભરતી આવતી નથી. ” ત્યારે સખીના બોળામાં પોતાના દેહને નાખી દેતી, નિસાસાપૂર્વક તેણી કહેવા લાગી કે-“ મારા શરીરે અચાનક તાવ આવ્યો છે. ” એટલે સખીઓએ કહ્યું કે “ તને તાવ આવે તે તો આશ્ચર્યકારક ગણાય. સૌંદર્યરૂપી અમૃતને વહન કરનારી તું શશિપ્રભા છો, હવે આપણે આપણા નગર તિલક-પુરમાં જઈએ. તારા પિતા વિદ્યાધરેન્દ્ર શ્રીચંદ્ર છે અને શશિકાંતા તારી માતા છે. તે બંનેની તું પુત્રી છો અને તારા વિના માતા-પિતાને બપોઈ દિશાઓ અંધકારમય જણાય છે. ”

પછી કુમારે પણ પૂતળીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“ આ શશિપ્રભા મારા હૃદયને અફલુત આનંદ આપી રહી છે ” ત્યારે હસીને સખીઓએ તેણીને કહ્યું કે-“ હવે અમે કારણ બાણ્યું. ” તેવામાં કોઈએક સખીએ કહ્યું કે-વિદ્યાધરરૂપી મનુષ્યનો ત્યાગ કરવારૂપ તારા મનોરથો અપૂર્વ છે. દેવ એવા આ કુમાર પ્રત્યે તારી અભિલાષા થઈ છે તો તે તારા માટે યોગ્ય વર છે. દિવ્ય વસ્ત્ર અને દિવ્ય કાંતિને કારણે અમને આ કુમારના દેવપણા સંબંધી લેશમાત્ર શંકા

નથી. જો મનુષ્યમાં પણ આવા પ્રકારનું રૂપ હોય તો તે દેવ જ મનાય, તો વિદ્યાતાએ શા માટે સ્વર્ગ લોકને જોયો બતાવ્યો ? ” ત્યારે શશિપ્રભાએ કહ્યું કે-“આ કુમારના નેત્રના મીંચાવાથી તેમજ પૃથ્વીપીઠનો સ્પર્શ કરવાથી તે રાજકુમાર મનુષ્ય જન્મા છે. જે તેના દિવ્ય વસ્ત્રો છે તે તેના અહોભાગ્યની નિશાની છે. જો એમ ન હોય તો આ જિનમંદિરમાં તેમનો પ્રવેશ જ ન સંભવી શકે. ”

પછી જેવામાં કુમાર અને શશિપ્રભા બંને સ્નેહરૂપી જળથી પરિપૂર્ણ ચિત્તરૂપ કપારા-માંથી પ્રગટેલ કામરૂપી બે વૃક્ષ સરખા બન્યા તેવામાં શશિપ્રભાની માતા શશિકાંતા ત્યાં આવી પહોંચી અને કહ્યું કે-“હે પુત્રી ! આજે મોડું કેમ કર્યું. જલ્દી આવાસે ચાલ. તારા વિયોગથી તારા પિતા દુઃખી બની રહ્યા છે.” ત્યારે આળસ મરડતી, વાંકી ડોક કરીને કુમારને જોતી, પોતાની જવાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ માતાના લયને કારણે પોતાના વિમાનદ્વારા તેણી ચાલી નીકળી. પછી સૂર્યની માફક પ્રકાશિત કુમાર પણ તેણીના મુખરૂપી ચંદ્રની કાંતિને કારણે પોતાના હૃદયરૂપી સરોવરમાં કેટલોક સમય સ્થિર થઈ ગયો.

પછી જેવામાં કુમાર જિનમંદિરની પ્રક્રિષ્ણા કરે છે તેવામાં ધ્યાનપરાયણ એક ચારણશ્રમણ મુનિવરને તેણે જોયા, એટલે તેમને પ્રણામ કરીને રોમાંચયુક્ત બનેલ તેણે સ્તુતિ કરી કે-“કષાયરૂપી અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા એવા મેં અમૃતના કુંડ સરખા આપને જોયા છે. દરિદ્ર વ્યક્તિના ઘરમાં નિધિસમાન, વૃક્ષ રહિત મરુઝ્મિમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન અને સૂકા સરોવરમાં ચંદ્ર સરખા આપને મેં જોયા છે.” એટલે કુમારને લવ્ય પ્રાણી જાણીને જલ્દી ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને મુનિવરે ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષના મૂળ સમાન સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ સમજાવ્યું. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત દેવ, સાધુ-મુનિરાજ એ ગુરુ અને તેમણે ઉપદેશેલ તત્ત્વ એ ધર્મ-એ સમ્યક્ત્વ કહેવાય. તે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાથી જો જીવે આયુષ્યનો અંધ ન કર્યો હોય તો તે જીવ કદી દુર્ગતિનું ભાજન બનતો નથી. જીવાજીવાદિ નવ તત્ત્વોને વિષે શ્રદ્ધા પ્રગટવાથી સમકિત પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈને તે સ્વાભાવિક પ્રાપ્ત થાય છે જ્યારે કોઈને ગુરુના ઉપદેશથી પ્રાપ્ત થાય છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને નલિનગુહમકુમારે સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કર્યું અને જાણે પોતે ભવનું ઉદ્ધવન કરી ગયો હોય તેમ પોતાની જાતને સત્ત્વશાળી માની. પછી ચારણ મુનિ અન્ય તીથોને પ્રણામ કરવાને માટે આકાશમાર્ગે ચાલ્યા ગયા એટલે કુમાર તેમના વિયોગને લીધે ખિન્ન બન્યો.

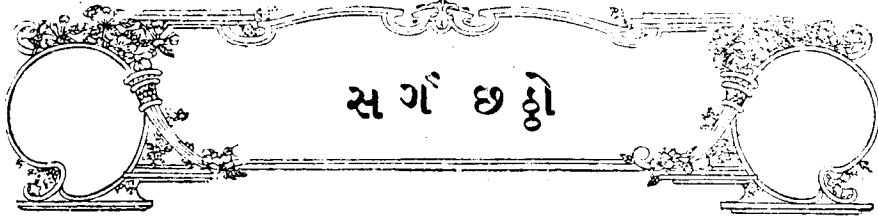
પછી જેવામાં ફરીથી કુમાર પરમાત્માને પ્રણામ કરવા જાય છે તેવામાં માર્ગમાં ધ્યાનપરાયણ કોઈએક વિદ્યાધરને તેણે જોયા અને કહ્યું કે-“હે પરમાત્મન ! તમારી મહેર બાનીથી આ વિદ્યાધરની વિદ્યાઓ તત્કાળ સિદ્ધ થાઓ.” એટલે કુમારના સત્ત્વના પ્રભાવથી વિદ્યાઓ સિદ્ધ થઈ, આકાશમાં ફુંદુભી વાગવા લાગી. પુષ્પની વૃદ્ધિ થઈ અને વિદ્યાધર અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો. પછી તે વિદ્યાધર કુમારના ચરણમાં શીઘ્ર પ્રણામ કરીને બોલ્યો કે-

હે બુદ્ધિમાન ! તમારા કથનથી આજે લાંબા સમયે પણ મને વિદ્યાસિદ્ધિ થઈ છે, તમારા ઉપકારનો બદલો વાળવાને હું સમર્થ નથી, છતાં પણ જલ્દી આ વિદ્યા મારા પાસેથી ગ્રહણ કરીને મારા પ્રત્યે મહેરબાની કરો. ” નલિનીગુદમકુમારે તેને કહ્યું કે-“ આ તમારી વિદ્યાઓ શ્રી અરિહંત પરમાત્માના પ્રભાવથી જ સિદ્ધ થઈ છે, છતાં મારે તમારું કથન માન્ય રાખવું જોઈએ. ” આ પ્રમાણે કહીને કુમારે તે વિદ્યાઓ ગ્રહણ કરી. તે સમયે પુષ્પ-વૃષ્ટિ થવાપૂર્વક ઢુંડુલી વાગવા લાગી, તે જોઈને અત્યંત આશ્ચર્ય પામેલ વિદ્યાધરે કુમારને કહ્યું કે-“ તમે ધન્યભાગી પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ છો, કારણ કે બીજાઓને જે વિદ્યાઓ કષ્ટપૂર્વક સાધ્ય થાય તે વિદ્યાઓ તમને મંત્રની માફક શીઘ્ર સિદ્ધ થઈ છે. મને જે વિદ્યા પ્રાપ્ત થઈ છે તેના કરતાં પણ તમારું દર્શન મારા માટે અધિક હર્ષદાયી છે, કારણ કે તમે સમસ્ત કલ્યાણના કારણભૂત છો; તો મહેરબાની કરીને આપ મારા સિદ્ધપુર નામના નગરમાં પધારો. તે નગરમાં મારા જયસિંહ નામના વિદ્યાધર સ્વામી છે અને હું તેને હરિવિક્રમ નામના અત્યંત વહાલો પુત્ર છું; તો અમારી સમસ્ત રાજ્યલક્ષ્મીને સંપૂર્ણ કરો. ’

જેમ અંદ્ર કલાઓથી શોભે તેમ વિદ્યાઓથી શોભતો, શશિપ્રભા કન્યાને જોયા બાદ પ્રકુંઢ ચિત્તવાળો, તેણીના કામદેવના બાણ સરખા અને ડોક વાળી વાળીને વારંવાર ફેંકતાં નેત્રકટાક્ષોને ચાદ કરતો કુમાર તરત જ વિમાન પર ચઢીને વૈતાલ્ય પર્વત તરફ ચાલ્યો. તેનામાં સુંદર સાર્થવાહ આવી પહોંચ્યો. સૂર્ય સરખા કુમારનો સત્કાર કર્યો અને કહ્યું કે-“આપે અત્યાર સુધી મારું રક્ષણ કર્યું છે, હવે મારે શું કરવું ? ” ત્યારે તેની ભક્તિથી તુષ્ટ બનેલા કુમારે તેને પોતાના દેહ પર રહેલ દિવ્ય આભૂષણ આપ્યું. એટલે દેવીઓએ કુમારને બીજું દિવ્ય આભૂષણ આપ્યું.

વહાણમાં રહેલી સમસ્ત જનતા આ દેખાવથી આશ્ચર્ય પામી અને સુંદર સાર્થવાહ પણ વિચારવા લાગ્યો કે-“પુણ્યવંતની ભક્તિકેટી નિબંધન જતી નથી.” બાદ કુમારે જણાવ્યું કે-“ હે સુંદર સાર્થવાહ ! તું સ્વતંત્ર રીતે પ્રયાણ કર. હું સુંદર એવા વૈતાલ્ય પર્વત પર જઈશ. ” પછી શ્રેણીએ જણાવ્યું કે-“ નમ્ર એવા મારા પ્રત્યે આપે વારંવાર મહેરબાની બતાવવી. ” આ પ્રમાણે સાર્થવાહના વચન સાંભળતો કુમાર આકાશમાર્ગે ચાલી નીકળ્યો. જળના તરંગોથી પરિપૂર્ણ સરોવરો, વિશાળ વૃક્ષોવાળા ઉદ્યાનો તથા કિલ્લા અને ઊંચા ઢરવાળાના નગરોને જોતો કુમાર સિદ્ધપુર નગરે આવી પહોંચ્યો.

આ પાંચમાં સર્ગમાં નલિનીગુદમ કુમારનો જન્મ, પર્યાટન, રત્નસારનું વૃત્તાંત, શશિપ્રભા કન્યાનું દર્શન, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અને જિનમંદિરમાં વિદ્યાની સિદ્ધિ-આ પ્રમાણે આ અધિકાર પૂર્ણ થયો.

પોતાના પુત્ર હરિવિક્રમદ્વારા નલિનીગુહમ કુમારનું વૃત્તાંત સાંભળીને હર્ષ પામેલ જ્યાસાંડ રાજાએ પોતે જ કુમારનો સત્કાર કર્યો, અને કહ્યું કે-“ આ સમસ્ત રાજલક્ષ્મી તમારી જ છે. ” કુમાર પણ હરિવિક્રમની સાથે તે સ્થળે સ્વેચ્છાપૂર્વક કીડા કરવા લાગ્યો. હમેશાં નવા નવા મનોહર સ્થાનોને સ્વેચ્છાપૂર્વક જોતો કુમાર એકદા લોકોની સાથે વૈતાલ્ય પર્વત પર રહેલ કાંચનપુર નામના નગરના ઉદ્યાનમાં આવીને જેવામાં અશોક વૃક્ષની નીચે જોડો તેવામાં નગરમાં કોલાહલ પ્રગટી નીકળ્યો એટલે કુમારે હરિવિક્રમને પૂછ્યું કે-“આ કોલાહલનો ધ્વનિ ક્યાંથી આવે છે ? ” ત્યારે સમાચાર પ્રાપ્ત કરીને હરિવિક્રમે કુમારને જણાવ્યું કે-“ આજે રાત્રિએ આ નગરનો વિદ્યાધર રાજા પોતાની પ્રિયાનો વેણીદંડ બાંધતાં તેમાં રહેલ અતિલઘુ સર્પ તેને ડંસ મારવાથી તેમજ તે મૃત્યુ પામવાથી પોતાને અનાથ માનતી પ્રજાએ, વિદ્યાધર રાજા અપુત્ર હોવાથી, પંચ દિવ્ય કરેલ છે. ’

હરિવિક્રમ હજી આ પ્રમાણે કુમારને કહી રહ્યો છે તેવામાં તે દિવ્યે કુમારની નજીક આવી પહોંચ્યા. ગર્ભાંરવ કરતાં હસ્તિએ અલિપેક કરીને કુમારને પોતાના સ્કંધ પર બેસાડ્યો, અશ્વે હેધારવ કર્યો, આકાશમાં ચામરો વીંઝાવા લાગ્યા, છત્ર તેના મસ્તક પર સ્થિર થયું અને આકાશપટમાં દિવ્યદુંદુભી વાગવા લાગી. દેવોએ કરેલ પુણ્યવૃદ્ધિ આકાશપદ્મમાંથી નીચે પડી, તેમજ મંત્રીઓ, વિદ્યાધરો અને વિદ્યાધરીઓથી કરાયેલ વિશાળ મંગલિકવાળો નલિનીગુહમકુમાર રાજમહેલે આવી પહોંચ્યો અને વિદ્યાધરે દ્ર બન્યો.

આ બાબુ શ્રી તિલકપુરમાં શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધર રાજા પુત્રીના વર સંબંધી ચિંતા કરવા લાગ્યો ત્યારે શશિપ્રભાએ પોતાની સખી દ્વારા કહેવરાવ્યું કે-“ જે કોઈ રાધાવેષ કરશે તે મારો સ્વામી થશે અથવા તો હું અગ્નિનું શરણ સ્વીકારીશ. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને રાજા વ્યાકુળ બન્યો ત્યારે મંત્રીઓએ શ્રીચંદ્ર રાજાને કહ્યું કે-“ જે કોઈ રાધાવેષ

માટે સ્તંભ કરાવો અને યુવાન વિદ્યાધર રાજાઓને આમંત્રણ આપો. ” બાદ રાજાના આદેશથી નગરના બહારના ભાગમાં એક શ્રેષ્ઠ મંડપ તૈયાર કરાવ્યો જેમાં ભમતા આઠ ચક્રવાળો, બડો અને અત્યંત લાંબો એક સ્તંભ કરાવ્યો. તે સ્તંભની ટોચ પર મનોહર પૂતળી રથાપવામાં આવી અને આવનાર વિદ્યાધરોને માટે મહેલો બનાવવામાં આવ્યા.

પાણિગ્રહણને માટે શ્રેષ્ઠ મુહૂર્ત જોવાયું. આમંત્રણ અપાયેલા સમસ્ત વિદ્યાધરો આવી પહોંચ્યા. પોતાની બેનની પુત્રી શશિપ્રભા હોવાથી આમંત્રણ અપાયેલ ભુવનભાનુ રાજવી પણ ભાનુશ્રી સાથે આવી પહોંચ્યા. નલિનીગુહમ કુમાર પણ વૈરિસિંહ નામ ધારણ કરીને તેમજ રૂપ-પરાવર્તન કરીને અત્યંત આગ્રહ થવાથી આવી પહોંચ્યો. પોતપોતાને યોગ્ય મહેલોમાં વિદ્યાધરોએ પ્રવેશ કર્યો અને શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધરેં પણ તે સર્વનું ઉચિત સન્માન કર્યું.

લગ્ન મુહૂર્ત નજીક આવ્યું ત્યારે પોતાની ભાણેજ શશિપ્રભાની રૂપ-સંપત્તિ જોઈને ભાનુશ્રીએ શ્રીચંદ્રને કહ્યું કે- “આને યોગ્ય વર તો નલિનીગુહમ જ છે. આ વિશાળ રાધા-વેધરૂપી કાર્યમાં અગાઉથી મને પૂછ્યું નહીં તે ઠીક કરું નથી.” ત્યારે શ્રીચંદ્રે જણાવ્યું કે- “આ વિષયમાં કંઈ પણ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. અહમહમિકાપૂર્વક હું પહેલો હું પહેલો એવી રીતે શશિપ્રભાને વરવાને માટે આ સ્થળે અનેક રાજાઓ એકત્ર થયા છે.” પછી શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધરે પોતાના દ્વારપાળદ્વારા બધા રાજાઓને ઉદ્દેશીને ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે-“જે કોઈ રાધાવેધ કરશે તે મારી પુત્રી શશિપ્રભાને વરશે.”

લગ્ન દિવસ આવ્યો એટલે શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધર બહારના મંચ પર બેઠો. બાકીના બીજા મંચો પર અન્ય વિદ્યાધર રાજાઓ બેઠા અને કૌતુકને ખાતર નાગરિક લોકો ત્યાં આવ્યા. ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારોથી શોભતી શશિપ્રભા પણ પોતાની સખીના હસ્તમાં પુષ્પમાળા ધારણ કરીને રાજાઓની સન્મુખ આવી પહોંચી. શશિપ્રભાને નિહાળીને મોજાને ઉછાળતા સમુદ્રની માફક રાજાઓ ખળભળી ઊઠ્યા; તેમજ કામજન્ય વિવિધ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરવા લાગ્યા. કોઈ એક રાજવી સિંહાસન પર શૂન્ય માફક બેસી રહ્યો જ્યારે બીજો કોઈ એક પોતાનું સ્થિરપણું દર્શાવવા માટે પોતાનો હસ્ત દર્શાવવા લાગ્યો. કોઈ એક મોતીના હારને લાગેલ ચંદનના વિલેપનને ઉપેડી નાખવાના બહાનાથી હારથી સુશોભિત પોતાનો ઉપદ્રેશ (છાતીનો પ્રદેશ) જોવા લાગ્યો. શશિપ્રભાને જોવાથી કંપતી દેહરૂપી લતાવાળો કોઈ એક પોતાના હસ્ત-રૂપી કમળમાંથી સરી પડેલ કીડાકમળને બહારી શક્યો નહીં. વળી કોઈ એક બાલ્યો કે-આ કન્યાના દર્શનથી અમારા જન્મ, જીવિત અને મૃત્યુ સાર્થક બન્યા છે. ત્રણ જગતને વિષે ધન્યભાગીઓમાં શ્રેષ્ઠ એવી કઈ વ્યક્તિના કંઠને વિષે આ કન્યા પોતાની વરમાળા પહેરાવશે ? ” જ્યાં સુધી આ કન્યા વિદ્યમાન છે ત્યાં સુધી હું માનું છું કે-ચાર વસ્તુઓ

કામદેવ, શૃંગાર, રૂપ અને સૌભાગ્ય કાયમ રહેશે. બીજો કોઈ એક પોતાની વીંટીને મુખમાં નાખીને એટા કરવા લાગ્યો જ્યારે બીજા કોઈએકે પ્રસ્વેદના બિંદુઓને લીધે પોતાના લલાટપ્રદેશને મોતીઓની શ્રેણિવાળું બનાવ્યું. “તેણીનું દર્શન દુર્લભ ન થાયો” એમ વિચારીને જ બાણે હોય તેમ કેટલાકોએ તેણીના સમસ્ત અંગો પ્રત્યે પોતાની દષ્ટિ ફેંકી.

તે સમયે સુંદર લોચનવાળી શશિપ્રભાને, પોતાનો હસ્ત ઊંચો કરીને અમૃત જેવી મિષ્ટ વાણીથી પ્રતિહારિણીએ કહ્યું કે—“ રણસંગ્રામમાં શૂરવીરપણું બતાવનાર આ સુમાલી નામનો રાજા છે. આ રૂપથી સુંદર એવો આ લીલાપુરનો રાજા સુંદર નામનો છે. શૂરવીરોમાં ભૂષણ સમાન ચંદ્રાવતંસ નામનો આ રાજા છે. વીજળીની માફક ન જોઈ શકાય તેવો વિદુન્માલી નામનો આ રાજા છે. પ્રભુનું કલ્યાણ કરનાર ક્ષેમકર નામનો આ રાજા છે. ચંદ્રકાંત મણિની માફક નિર્મળ યશથી ભરપૂર આ ચંદ્રકાંત નામનો રાજા છે. આ વૈરિસિંહ નામનો, દેવસહાયવાળો રાજા છે કે જેણે સાક્ષાત્ પુણ્યથી જ અર્પણ કરાયેલ હોય તેમ વગર પરિશ્રમે શ્રેષ્ઠ રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે. હે દેવિ! આ બધા યુવાન વિદ્યાધર રાજાઓ છે કે જેઓનો અતિશય યશ ત્રણ જગતમાં સમાઈ શકતો નથી. હે સ્વામિનિ! આ પ્રમાણે તમારી સમક્ષ રૂપ, કીર્તિ અને ગુણોથી પરિપૂર્ણ રાજાઓનું મેં વર્ણન કર્યું છે; તો તારી ઇચ્છા પ્રમાણે તું યોગ્ય વ્યક્તિને વર. ”

પ્રતિહારિણીએ આ પ્રમાણે રાજાઓનું વર્ણન કર્યા બાદ શ્રીચંદ્રથી પ્રેરાયેલ મુખ્ય છઠીદારે કહ્યું કે—“તમે સર્વ રાજાઓ કલાઓમાં કુશળ છો તો રાધાવેધ કરીને જલ્દી આ શશિપ્રભાને પ્રાપ્ત કરો. લક્ષ્મી સરખી શશિપ્રભાથી કંઠને વિષે પહેરાવાયેલ વરમાળાવાળા તમે પ્રકાશિત-તેજસ્વી સુદર્શનચક્રવાળા (સુંદર દેખાવવાળા) નરોત્તમ (કૃષ્ણ) સરખા બનો.”

તે સમયે ભાટ-ચારણોથી સ્તુતિ કરાયેલ, ધનુષ્યથી શોભિત સુમાલી રાજા હાથમાં ધનુષ્ય લઈને ઊભો થયો. દષ્ટિ તથા મુષ્ટિદ્વારા બાણનું સંધાન કરતાં ધ્રુજતા હસ્તવાળો બનીને તે ઉદરની માફક તેલના કઠાયામાં પડી ગયો ત્યારે પ્રેક્ષક વર્ગથી અદ્ભુતપૂર્વક પરસ્પર તાલીઓ દેવાપૂર્વક તે અત્યંત હાંસીને પાત્ર બન્યો. બાદ રાધાવેધ કરવાને આહતાં સુંદર રાજાના હાથમાંથી ધનુષ્ય જ પડી જવાથી તેનું નામ અસુંદર-ટીકાપાત્ર બન્યું. ચંદ્રાવતંસક રાજાનું પણ બાણ રાધાવેધ કરવા શક્તિમાન થયું નહીં.

આ પ્રમાણે રાધાવેધ કરવામાં અશક્ત બનેલા તે સર્વ રાજાઓ વિલખા બન્યા આ પ્રમાણે બનવાથી શ્રીચંદ્ર રાજાનો મુખરૂપી ચંદ્ર કાંતિહીન બનવાથી પ્રતિહારીએ કહ્યું કે—“ હે રાજા! વૈરિસિંહ નામનો રાજા દરેક કલાનું ધામ-સ્થાન છે. ત્યારે શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધરેંદ્રે કહ્યું કે—“જે કાર્ય પ્રસિદ્ધ પરાક્રમવાલા વિદ્યાધરના વંશમાં જન્મેલા વિદ્યાધર રાજાઓ ન કરી શક્યા તે કાર્ય જેનું કુલ અજ્ઞાત છે અને જે માત્ર મનુષ્ય છે, તે વૈરિસિંહથી કેમ સાધ્ય

થઈ શકે ? ” એ પ્રમાણે સાંભળીને નલિનીગુદમ કુમાર પોતાના સ્થાન પરથી ઊભો થયો. તે કુમારને જોઈને કેટલાક વિદ્યાધરો આશ્ચર્ય પામ્યા. કેટલાક ઇર્ષ્યાળુ બન્યા. કેટલાક પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. કેટલાક શરમાયા. કેટલાકોએ ઉદ્વેગપૂર્વક ઝોંખારો ખાધો. કેટલાકોએ તેના તરફ નજર કરી. કેટલાક હાંચી કરવા લાગ્યા છતાં પણ કુમારે તો પોતાના ધનુષ્ય પર આજી ચડાવ્યું. બાદ તેલના ટડાયામાં પ્રતિબિંબિત થતાં આઠ ચક્રની ગતિના અંતરને જોતાં કુમારે જેમ ભવ્ય પ્રાણી પ્રવ્રજ્યાને સ્વીકારે તેમ પૂતળીને વીંધી નાખી, ત્યારે કુમારનો જય જયારવ થયો. ચાર પ્રકારના વાજિત્રો વાગવા લાગ્યા અને કુમારી શશિપ્રભાએ કુમારના કંઠમાં વરમાળા પહેરાવી. તે સમયે આકાશમાં રહેલ દેવીએ રત્નવૃષ્ટિ કરીને કહ્યું કે-“શશિપ્રભાએ યોગ્ય વરની પસંદગી કરી છે.” શશિપ્રભા પણ આશ્ચર્ય પામીને વિચારવા લાગી કે-“લાંબા સમયથી જેનું હું ચિંતવન કરતી હતી તે સાક્ષાત્ પરમાત્મા સરખો કુમાર મને પ્રાપ્ત થયો છે.” તે સમયે શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધર, કનકરથ, રાજગી ભૂવનભાનુ અને બીજા વિદ્યાધર રાજાઓ વિરમચ પામીને વિચારે છે કે “આ કુમાર કયાં વંશનો હશે ? ” તેવામાં કુમારે પોતે જ શીઘ્ર પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. પોતાની કાંતિને પ્રસરાવતો અને કલાના ભંડારરૂપ કુમારને જોવાથી પિતા તથા સ્વજન વર્ગને સંતાપ તત્ક્ષણ નાશ પામ્યો. વળી “હે પુત્ર, હે પુત્ર ! તું આવ આવ” એ પ્રમાણે બોલતાં આનંદાશ્રવાળા, ઉત્કંઠાપૂર્વક બંને બાહુઓને ફેલાવતા ભૂવનભાનુ રાજાએ કુમારને આલિંગન આપ્યું એટલે હર્ષપૂર્વક પિતાના સર્વ અંગોને આલિંગન આપતાં કુમારે પણ પૃથ્વીપીઠ પર મસ્તક નમાવીને પિતાને પ્રણામ કર્યો. બાદ કનકરથ વિગેરે રાજાઓએ પણ બાહુ બાલકીડાનો અનુભવ કરાવતો હોય તેમ કુમારને પોતાના ખોળામાં બેસાડ્યો.

પછી પોતાની માતા ભાનુશ્રીના બંને ચરણ કમળમાં ભ્રમરની કીડા કરતા (નમસ્કાર કરતા) કુમારને માતાએ આશીર્વાદ આપ્યા. વિદ્યાધરોએ પણ કહ્યું કે-“ ભૂવનભાનુ રાજવીના પુત્ર સિવાય બીજા કોઈની આવા પ્રકારની કીડા હોઈ શકે નહિ. ગજરાજના કુંભરથળને ભેદવામાં સિંહસુત જ સમર્થ હોય છે તેમજ નંદનવન સિવાય બીજા ઉદ્યાનમાં કલ્પવૃક્ષની દીપ્તિ થતી નથી. અહો ! ભુવનભાનુ રાજાનું પુણ્ય અસાધારણ છે કે જેથી દેશાન્તર ગયેલ પુત્રે રાજ્ય અને કન્યા પ્રાપ્ત કરી તેમજ આવા મહોત્સવ પ્રસંગે મેળાપ થયો. આ મહોત્સવ પ્રસંગે જે આ સ્વજન વર્ગના મેળાપરૂપી ઉત્સવ થયો તે ખરેખર સૌભાગ્યની ઉપર માંજર સમાન, કર્પૂર ચૂર્ણથી સુંગધી બનેલ દ્રાક્ષારસ સમાન તેમજ સુવર્ણ કમળોથી પરિપૂર્ણ અમૃતના સરોવર સમાન બન્યો.” પછી વાજિત્રોના વાગવાપૂર્વક, મંગળપાઠકોના મંગળોચાર પૂર્વક અને નર્તકીઓના નામ સહિત તે બંનેનો પાણિગ્રહણ મહોત્સવ થયો, તે પ્રસંગે કરમેચન પ્રસંગે શ્રીચંદ્ર વિદ્યાધરે કુમારને જણાવ્યું કે “આ મારી પુત્રી સહિત મેં તમને રાજ્યલક્ષ્મી સુપ્રત કરી છે. મારા બાહુબળથી ઉપાજેલી રાજલક્ષ્મીનું તેમજ વિષયસુખના ભંડારરૂપ અને વિવિધ પ્રકારની કસ્તૂરી આદિના વિલેપનથી વિભૂષિત મારી પુત્રી શશિપ્રભાનું તમે પાલન

કરો. ઉદયાચળ પર જતાં સૂર્યની માફક તું હમેશાં નૂતન ઉદયને-અભ્યુદયને પ્રાપ્ત કરે તો પણ, જેમ પૂર્વ દિશા પ્રત્યે સૂર્ય પોતાનો પ્રેમ ત્યજતો નથી તેમ મારી પુત્રી શશિપ્રભા પરત્વે કદી પણ અનુરાગનો ત્યાગ કરશો નહીં. હે પુત્રી શશિપ્રભા ! જેમ લક્ષ્મી પોતાના હૃદયમાં કૃષ્ણને ધારણ કરે છે તેમ તું પણ આ કુમારની આજ્ઞાને મસ્તક પર ધારણ કરજે. અખૂટ તેલવાળા, ઉજવળ વાટથી પ્રકટેલા, વાયુથી પરાભવ નહીં પામેલા અને તેજથી આસપાસના પ્રદેશને પ્રકાશિત કરતા વાટ અને અગ્નિપ્રકાશની માફક અભંગ રનેહવાળા, નિર્મળ ગુણોવાલા, શત્રુઓથી પરાભવ નહીં પામેલા અને તેજથી પરિજન વર્ગને પ્રકાશિત કરતાં તમે બંનેનો સંબંધ ચિરસ્થાયી બને.” એટલે દ્રાક્ષારસ સરળી અધિક મિષ્ટ અને સંતાપને દૂર કરનારી એવી તે શિખામણ બંનેએ અંગીકાર કરી. બીજા વિદ્યાધરોએ પણ પોતાની સંપત્તિ પ્રમાણે કુમારને વિવિધ ભેટો આપી. પોતાના પુત્રના આગમનને કારણે પ્રકટેલા હર્ષથી ભુવનભાનુ રાજાએ પોતાના સમસ્ત દેશોમાં વર્ધાપન મહોત્સવ કરાવ્યો.

હમેશાં નવીન-નવીન મંગળ પ્રાપ્ત કરતાં કુમારના અમૃત સરખા હર્ષથી ભરપૂર કેટલાક દિવસો વ્યતીત થયા. ભક્તિ ભરપૂર હૃદયવાળા કુમારે પણ પોતાના લગ્ન મહોત્સવને ઉદ્દેશીને સમસ્ત જિનાલયોમાં પૂજા કરાવી, દેશ કાલને ઉચિત વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રોથી સંધનું સન્માન કર્યું, રથયાત્રાના મહોત્સવો કર્યા અને સમકિત પ્રાપ્ત કરાવ્યું. આ પ્રમાણે કુમારનો કેટલોક સમય હર્ષપૂર્વક વ્યતીત થયો ત્યારે તેમના દાદા (કનકરથ વિદ્યાધર) વધુ તેમજ વરને પોતાના નગરમાં લઈ ગયા. તે નગરમાં આનંદપૂર્વક કેટલાક દિવસો રહીને કુમાર કનકરથની રજા લઈને કનકપુરથી આઢી નીકળ્યો. પછી વિવિધ પ્રકારના વિમાર્ગોથી આકાશરૂપી મંડપને શોભાવતો કુમાર પિતા ભુવનભાનુ રાજા સાથે શ્રીપુર નગરે આવી પહોંચ્યો. પુત્ર યુક્ત ભુવનભાનુ રાજાને આવેલા જાણી સર્વ વિદ્યાધરો ભેટણાં લઈને આવી પહોંચ્યાં. ભુવનભાનુને પ્રણામ કરીને તેમનાથી બહુમાનપૂર્વક સત્કાર કરાયેલ તે વિદ્યાધરોએ આવનારી છાયાની જેમ કુમારનો આશ્રય લીધો. તે વિદ્યાધર રાજાઓથી આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરાયેલ કુમારની સાથે સંબંધ થવાથી પોતાની જાતને ધન્ય માનતી એવી કન્યાઓને પરણ્યા પછી કુમારે રત્નમય ચૈત્યોને બંને પ્રકારે તેજસ્વી તેમજ ઉન્નત બનાવ્યા અને રથયાત્રાદિ વિગેરે મહોત્સવોથી પૃથ્વીપીઠ પર જૈન ધર્મની પ્રભાવના કરી. કુમારના પ્રભાવથી પૂર્વમાં કદી પણ નહીં અનુભવેલ તેમજ વચનથી પણ અવર્ણનીય તેવો આનંદ વિદ્યાધર રાજાઓને થયો.

લાંબા સમય સુધી શ્રીપુરમાં રોકાઈને પોતાની રાજલક્ષ્મીને જોવાને માટે નલિનીગુહમ કુમાર પોતાના પિતા સહિત કાંચનપુર નગરે ગયો. પોતાના સંબંધી વિદ્યાધર રાજાઓ-વડે સારી રીતે ભેટણું કરાયેલ કુમારે બધા કેદીઓને કારાગૃહમાંથી જલદી મુક્ત કર્યા. કુમારની રાજ્યઋદ્ધિને જોઈને હર્ષિત બનેલા ભુવનભાનુ રાજાએ વિચાર્યું કે- ‘જેનો પુત્ર પુણ્યશાળી અને પુણ્યની વૃદ્ધિ કરનાર છે એવો હું બરેબર ધન્યવાદને પાત્ર છું. શુભા નગરી-

એ જઈને રાજ્ય પર કુમારને સ્થાપન કરીને હું જલ્દી આત્મકલ્યાણ સાધું.” આ પ્રમાણે વિચારીને રાજવીએ કુમારને જણાવ્યું કે “આપણે હવે શુભા નગરીએ જઈએ.” કુમારે પણ તે હકીકત સ્વીકારીને કાંચનપુર નગરનો રાજ્યભાર પોતાના શ્વશુર વિદ્યાધરેન્દ્ર શ્રીચંદ્રને સોંપીને, પોતાની સરખા વયવાળા વિદ્યાધરેને શોક પ્રકટાવતો, આકાશને વિષે એકત્ર થયેલા વિમાનોદ્વારા કાંચનપુર નગરની ઉપર ઝીંબું નગર રચતો, ગર્વીષ્ઠ ખેચરોથી અનુસરાતો, માર્ગમાં રહેલા વિદ્યાધરોથી કરાતા સત્કારને કૃતાર્થ કરતો વૃક્ષો, નગરો, પર્વતો, આમોઘાનો અને સરોવરોને જોતો સ્થળે સ્થળે વિદ્યાધરેને સત્કારીને તેઓને વિદાય કરતો કુમાર ભૂવનભાનુ સહિત શુભા નગરીના બહારના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યો.

આ સમયે અત્યંત હર્ષ પામેલ સુખ્યુદ્ધિ મંત્રીએ શુભા નગરીને વિષે, તોરણમાં સ્થાપિત કરેલ રત્નમય અને જાણે નેત્રને નહીં મીંચવાથી દેવીસમૂહ આવેલ હોય તેવી પૂતળીઓવાળા, અશોકના પાંદડાંઓથી સુશોભિત તોરણવાળા, મનોહર સ્તંભોના નૃત્યથી સુંદર, જાણે દેવાંગનાઓના આગમનથી દેવવિમાનનો ભ્રમ કરાવતા, સાતમા માળે ઊંચી ડોક કરીને લોકોવડે જોવાતા મોતીઓના તોરણવાળા વિશાળ માંચડાઓ કરાવ્યા. પાંચ વર્ણવાળા દિવ્ય વસ્ત્રોથી હાટો (દુકાનો) શણગારવામાં આવ્યા તે જાણે કે ઇંદ્રધનુષ્યની મહાન શોભાને ધારણ કરતા હતા. ચારે બાજુ સ્નિગ્ધ કેશરના છાંટણા છાંટવામાં આવ્યા તે જાણે કે કુમારના આગમનથી પ્રગટેલ વિશાળ અનુરાગ (પ્રેમ) હોય તેમ જણાતું હતું, દરેક ઘરે આસોપાલવના તોરણો બાંધવામાં આવ્યા તે જાણે કે કુમારના વિરહથી પ્રગટેલ શોકને દૂર કરવાને સમર્થ હોય તેમ જણાતા હતા. દરેક ઘરે ચંદનનું વિવેપન કરવામાં આવ્યું તે જાણે કે-તે રાજાના વિયોગજન્ય નગરજનોના તાપને દૂર કરી રહ્યું હોય તેમ જણાતું હતું. મોતીઓથી ચોક પૂરવામાં આવ્યા તે જાણે કે કુમારના આગમનને સૂચવવાને માટે તેનો યશસમૂહ હોય તેમ જણાતું હતું.

સૂર્યોદય થાય તે પૂર્વે અન્ય નગર અને ગામડાઓમાંથી આવી પહોંચેલા લોકોવડે રાજમાર્ગને વિષે કુમારને જોવાની ઇચ્છાથી દરેક સ્થાનો શોભાવાયા. “પ્રાતઃકાળે કુમાર નગરીમાં પ્રવેશ કરશે” એમ વિચારીને નિદ્રા રહિત બનેલ નાગરિક લોકોની સ્ત્રીઓની ત્રણ પહોરવાળી રાત્રિ જાણે સો પહોરવાળી હોય તેમ લાંબી બની ગઈ. પ્રાતઃકાળે અલંકારોથી ભૂષિત સ્ત્રીઓ પોતાના નિતાંબપ્રદેશ તેમજ સ્તનોના ભારને લીધે ઉતાવળે ચાલવાને અસમર્થ હોવા છતાં જલ્દી જલ્દી ચાલી નીકળી.

કોઈએક સ્ત્રીએ પોતાની સખીને જણાવ્યું કે-“મેં તો ફક્ત કુમારનું મુખ જ જોયું છે; બાકીના અંગો જોયા નથી. તેં જો તે અંગો જોયા હોય તો તું કહી બતાવ” ત્યારે તેણીએ તેને કહ્યું કે-“તેં મુખ જોયું તેથી તું ખરેખર ધનવાદને પાત્ર છો. મેં તો માત્ર તેમના બે ચક્ષુ જ જોયા છે.” તે સમયે બીજી કોઈએક સ્ત્રીએ કહ્યું કે-“મેં તો કુમારનો લલાટ પ્રદેશ જ નિરખ્યો છે.” બાદ કુમાર દૂર ચાલ્યો ગયો ત્યારે કેટલીક સ્ત્રીઓ પરસ્પર કહેવા

ક્ષાગ્ની કે-“કુમારના સૌંદર્યનું પાન કરવાથી ઊલટી તૃષા (લાલસા) વૃદ્ધિ પામે છે.” વળી કૌંઠએક જણાવ્યું કે-“ હે સખી! આ સાક્ષાત્ દેહધારી કામદેવ જણાય છે કારણ કે-મારું મન મને ત્યજી દઈ ને ક્ષણમાત્રમાં કુમારની પાસે પહોંચી ગયું છે. હું માનું છું કે-આ કુમારનું નિર્માણ કરીને સાક્ષાત્ બ્રહ્મા પણ આશ્ચર્ય પામ્યા જણાય છે, કારણ કે આ કુમારને જોવાને માટે બ્રહ્મા ચાર મુખવાળો અર્થાત્ આઠ નેત્રવાળો બન્યો જણાય છે. રત્નજડિત વિમાનમાં કુમાર બેઠેલ છે તે વિમાને પોતાની દિવ્ય ધુધરીઓના ધ્વનિથી શ્રેષ્ઠ સ્વર્ગ વિમાનને પણ જીતી લીધેલ છે. જેમ દેવીઓથી ઇંદ્ર, તારાઓથી ચંદ્ર, મોતીઓથી હારનો ચંદ્રક, નદીઓથી સાગર, હાથણીઓથી હસ્તી, હંસીઓથી હંસની માફક આ કુમાર વિદ્યાધર તેમજ ઐઠ વિદ્યાધરીથી વીંટળાયેલ છે ભુવનભાનુ રાજ્યે પોતાના ગુણોથી જ જગતને જીતી લીધું છે. જ્યારે આ કુમારે પોતાના ગુણોથી તે રાજવીને (ભુવનભાનુને) જીતી લીધેલ છે.”

ઉપર પ્રમાણે ઉચ્ચ સ્વરે બોલતા, વસ્ત્રના છેડાને ઉછાળતા, જ્યજ્ય ધ્વનિ કરતા, અને મંચ પર બેઠેલા લોકોને પોતાની અમૃત સરખી દંષ્ટથી પવિત્ર કરતો નલિનીશુદ્ધ કુમાર શશિપ્રભાની સાથે, જાણે લક્ષ્મીની સાથે કૃષ્ણ હોય તેમ, મોતીઓની શ્રેણીથી સુશોભિત સાગર સરખા પોતાના રાજમહેલમાં દાખલ થયો. હળદર, અક્ષત, દહીં, ધ્રો દુર્વા, ગેરુચંદન, વિગેરે પદાર્થોથી બનાવાયેલ સુવર્ણના થાળમાં રહેલ અને સ્ત્રીઓએ બનાવેલ એવું અર્ધ સ્વીકાયું. ભકિતભાવથી ભરપૂર કુમારે કેટલાક જિનમંદિરમાં જઈને, જિનખિંઓની પૂજા કરીને, ત્રિધિ-પૂર્વક ચૈત્યવંદન કર્યું, જિનમંદિરોમાં વિવિધ પ્રકારનાં સંગીતો કરતી નારીઓને તેમજ યાત્રક ગણને સુવર્ણ-દાનથી સંતોષીને જાણે સમસ્ત નગરીને કલ્યાણ, આનંદ, સંતોષ અને મહોત્સવથી વ્યાપ્ત બનાવતો હોય તેમ પોતાના રાજમહેલે ગયો. પછી સ્પર્ધાપૂર્વક નૃત્ય કરતી સ્ત્રીઓવાળો જિનપૂજ તેમજ સંઘપૂજા યુક્ત શ્રેષ્ઠ વર્ધાપન મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો.

નલિનીશુદ્ધની સેવાની ચાહનાવાળા અને સંતુષ્ટ બનેલા નવીન નવીન રાજ્યો હમેશાં પોતપોતાના નગરથી શુભા નગરીએ આવ્યા હતા. કુમારના આદેશના શુરવીરપણાને અને પ્રજા-પ્રેમને જોઈને હર્ષિત બનેલ ભુવનભાનુ રાજની વિચારવા લાગ્યા કે-જો હમણાં શ્રી આનંદ સૂરિજી પધારે તો હું કુમારનો રાજ્યભિષેક મહોત્સવ કરું તેમજ તેમના ચરણકમલમાં, અંતરંગ પદ રિપુનો નાશ કરનાર એવા ચારિત્ર્યથી રાજ્યનો અંગીકાર કરું. આ રાજ્ય તો દુર્જનની મૈત્રી માફક દુઃખદાયી, સમુદ્રની માફક ભયંકર મગરમચ્છો (શત્રુ યુક્ત, વેશ્યાના ચિત્તની માફક વશ ન કરી શકાય તેવું, પાતાલની માફક કદી ન પૂરાય તેવું, જીર્ણ ગૃહની માફક અનેક છિદ્રવાળું અને સર્પના કરંડિયાની માફક મુશ્કેલીથી રક્ષણ કરી શકાય તેવું છે. દુર્ગતિ-દાયી અને તલવારની ધાર સરખા તીક્ષ્ણ પત્રવાળા વૃક્ષોથી વ્યાપ્ત આ રાજ્યને વિષે વિવેકી પુરુષોએ આગ્રહ રાખવો ઉચિત નથી. વધારે શું કહેવું? મેં લાંબા સમય સુધી ભોગવિલાસો ભોગવ્યા છે, અને દીર્ઘ સમય સુધી રાજ્યનું પાલન કર્યું છે. વળી સદાચારી પુત્રને જોવાથી મારા બંને નેત્રોને સફળ પણ કર્યા છે, કુમારના વિનયગુણથી મેં મહાસુખ અનુભવ્યું છે તેમ-

જ રત્નમય ઘણા જિનપ્રાસાદો કરાવ્યા છે. વળી સેંકડો સ્વામી વાત્સલ્યો કર્યા છે, ઘણી રથ-ચાત્રાઓ કરાવી છે અને મારી શક્તિ અનુસાર શ્રી જૈન શાસનની પ્રભાવના કરી છે, વળી બીજી પણ જે કંઈ કરવા યોગ્ય હતું તે સર્વ મેં કર્યું છે. હવે તો તે ભોગવિલાસો રોગ સરખા હોઈને મારે તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.”

આ પ્રમાણે વિચારણા કરતાં રાજવી પાસે આવીને ઉદ્યાનપાલકે શ્રી આનંદસૂરિજીના આગમનની વધામણી આપી એટલે વિકસ્વર રોમરાજીવાળા રાજવીએ તેને ઇનામ આપીને, કુમાર તથા અંતઃપુરસહિત ઉદ્યાનમાં જઈને સૂરિજીને નમસ્કાર કર્યાં. અતિશય આનંદને કારણે રોમાંચિત બનેલ અને વિચક્ષણ બુવનભાનુ રાજા બે હાથ જોડીને સૂરિજી સમક્ષ બેઠા.

દેશનાનો પ્રારંભ કરતાં સૂરિજી મહારાજે મોક્ષમાર્ગના બે રસ્તાઓ બતાવ્યા (૧) શ્રાવક ધર્મ અને (૨) શ્રમણ ધર્મ. હુલાંચને કારણે જેમ માણસોને અર્થ તથા કામ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ થવી હુઈંટ છે તેમ સંસારને વિષે ભગ્ય પ્રાણીઓને, રાગ દ્વેષને આધીન હોવાને કારણે તે બંને માર્ગ પ્રાપ્ત થવા હુર્લભ છે. મનુષ્ય ભવમાં આર્થ ક્ષેત્ર, સારું કુળ, ધર્મોપદેશક ગુરુ, સમકિતની પ્રાપ્તિ અને શ્રાવકના બાર વ્રત પ્રાપ્ત થવા હુર્લભ છે, છતાં પણ શુભકર્મના ઉદયથી કોઈ વ્યક્તિને મોક્ષમાર્ગના ત્રિસામારૂપ ચારિત્રના ભાવ થાય છે. આ પ્રમાણે વિચારીને આવા પ્રકારની સમસ્ત સામગ્રીને પ્રાપ્ત કરીને વિવેકી પુરુષો તેને નિરર્થક બનાવતા નથી, -સફળ કરી બતાવે છે. જરા, મૃત્યુ અને વ્યાધિઓથી ભયંકર આ સંસારરૂપી શ્મશાનમાં કોઈપણ પ્રકારે રહેવું ઉચિત નથી. ઊંચી કરેલી ફેણવાળા સર્પના મુખમાં આવી પડેલા, સિંહની દાઢમાં સપડાયેલા અને ચમરાજના દાંતમાં અચ્છાગમાં આવી પડેલા પ્રાણીને જીવવાની માફક સ્ત્રીરૂપ મૃગવૃષ્ટામાં મૂક બનેલા પુરુષને, વૃદ્ધાવસ્થારૂપી ધનુષ્યવાળો અને રોગરૂપી બાણવાળો વિધિરૂપી શીકારી વીંધી નાખે છે. દુઃખરૂપી ભયંકર દાઢવાળા સર્પની સમાપ રહેલો પ્રાણી, નાશી જવાનો પ્રયાસ કરવા છતાં પણ કોઈપણ ઉપાયે છૂટી શકતો નથી. આ વિશ્વરૂપી ક્ષેત્ર (ખેતર)માં ચમરાજરૂપી આ કોઈ અસાધારણ નૂતન ખેડૂત છે કે જે હુષ્ટ બુદ્ધિવાળો અકાળે પણ, પ્રાણીરૂપી ધાન્યને ભેદી-છેદી નાખે છે. જે સ્વર્ગને વિષે વૃદ્ધાવસ્થા કે વ્યાધિ નથી તેવા સ્વર્ગમાં પણ ચમરાજના પાશો (મૃત્યુ) પડે છે તો પછી મનુષ્ય માટે તે પૂછવું જ શું? કદાચ ચમરાજ પ્રસન્ન થાય અથવા તો ધૃષ્ટ બને તો પણ શું! વ્યાધિઓથી વ્યાપ્ત આ સંસારમાં મનુષ્યનું જીવન નિમેષ માત્ર (ક્ષણિક) છે; જો પ્રાણીને નરક અથવા તો તિર્યચ ગતિના દુઃખોનું સ્મરણ થાય તો શું તેના સમસ્ત દેહે ધૂળરી ન છૂટે? જે પ્રાણીઓ હંમેશાં ધર્મરૂપી રસાયણ ને સેવે છે, તેઓને કદી પણ જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને વ્યાધિઓ થતા નથી. આ વિશ્વમાં મૃત્યુ પોતાનો મહાન પ્રભાવ બતાવી રહેલ છે, જેનો જય કરવાથી બુદ્ધિમાન પ્રાણીઓને અનંત સુખ આપનાર મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે.”

દેશના સમાપ્ત થતાં સૂરે મહારાજને પ્રણામ કરીને ભૂવનભાનુ રાજવીએ વિરજિત કરી કે- “હે શુર ! મારા પુત્ર નલિનીગુહમને રાજ્ય પર સ્થાપન કરીને હું આપની પાસે ચારિત્ર અંગીકાર કરીશ.” ત્યારે “આ કાર્યમાં વિલંબ ન કરશો.” એ પ્રમાણેના શુરમહારજના કથનને શેષની માફક મસ્તકે ચઢાવીને રાજા પોતાના મહેલે આવ્યો. બાદ સર્વ વિદ્યાધરેન્દ્રોને બોલાવીને ન્યાયી ભૂવનભાનુ રાજવીએ કુમારનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ કર્યો. પછી સમસ્ત પ્રજાજનોને કહ્યું કે- “આ કુમારને માતા, પિતા, મિત્ર, બંધુ, પ્રાણી, રક્ષક અને સર્વસ્વ સમજજો. આ કુમારને મારા કરતાં અધિક માનીને તેમના આદેશનું ઉલ્લંઘન ન કરશો. કદાચ તમને પ્રતિકૂળ એવું વર્તન તે આચરે તો પણ તમે ઉચિતનું ઉલ્લંઘન ન કરશો. હે નલિનીગુહમ રાજા ! તમારે પણ આ પૃથ્વીની કામધેનુની માફક રક્ષા કરવી કે જેથી તે તમારા સમસ્ત મનોરથોને પરિપૂર્ણ કરે. ન્યાયરૂપી રસાયણથી તમારે રાજ્યલક્ષ્મીને વૃદ્ધિ પમાડવી જેથી તેના સાને અગોમાં વૃદ્ધાવસ્થાની પીડા ન ઉદ્ભવે. અન્યાયરૂપી પવનથી આક્રમણ કરાયેલ દીપકની જ્યોતની માફક આ રાજ્યલક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામવા છતાં અવશ્ય નાશ પામશે. ઘૂતાદિ સાત વ્યસનોથી, ભોગોમાં આસક્તિથી, ઉપેક્ષા ભાવથી તેમજ દુર્જનો પર વિશ્વાસ રાખવાથી રાજ્યલક્ષ્મી વિનાશ પામે છે. અપરાધી એવા પોતાના સેવકવર્ગ પ્રત્યે પણ વાત્સલ્ય ભાવ દર્શાવજો અને અંતરંગ પરિપુષ્ટોને જીતજો જેથી બાહ્ય શત્રુઓને પણ વગર પ્રયત્ને જીતી શકીશ. જ્ઞાની અને વિચક્ષણ પુરુષોની હંમેશાં તું મૈત્રી કરજો; કારણકે તે લોકો સંકટરૂપી સાગરમાં વડનારાઓ માટે નૌકા તુલ્ય છે. શુભવાણી આ રાજ્યલક્ષ્મીનું પરિપાલન કરતો તું જીજ્ઞા અનેક શુભવાળા રાજાઓને કીડા માત્રમાં જીતી શકીશ.” આ પ્રમાણે રને શિક્ષા-વચન કહીને ભુવનભાનુ રાજવી બોલ્યા કે- “તમે સર્વ મને દીક્ષા લેવા માટે કુમાસંમતિ આપો; કારણ કે અત્યારે ચારિત્ર ગ્રહણ એ જ મારા માટે ઉચિત છે.”

ભુવનભાનુ રાજાનું આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળીને નલિનીગુહમ કુમાર, સમસ્ત અંતઃપુર તથા વિદ્યાધરેન્દ્રો શીઘ્ર અશ્રુ વરસાવવા લાગ્યા. નલિનીગુહમે પિતાના ચરણમાં નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે- “હે દયાના ભંડાર પિતાજી ! મને એકદમ અનાથ ન બનાવો, તમારા વિયોગમાં મને રાજ્ય, સુખ, લક્ષ્મી અને ઉત્સવની પ્રાપ્તિ થાય હોય તો પણ તેનાથી મને કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. તમારા ચરણકમલમાં મારા કેશપાશરૂપી જામરસમૂહ ન સ્પર્શે તેવો એક દિવસ મારા માટે ન હો ! પૃથ્વીપીઠરૂપી કચારામાં મને સ્થાપિત કરીને, વચનરૂપી અમૃતવડે સિંચીને, જનપ્રીતિદ્વારા પલ્લવયુક્ત બનાવીને, યશરૂપી પુષ્પવાળો બનાવીને, આપ પૂજ્યને સતોષ આપવાને કારણે અસાધારણ ફલોદ્ધાર ફલયુક્ત બનવાથી હું આપના મનોરથની વચ્ચે આવવા ઈચ્છતો નથી.” તે સમયે જીજ્ઞા પણ બોલ્યા કે- “હે નલિનીગુહમ રાજા ! ભુવનભાનુ રાજવી યથાર્થ જ કરે છે.” એટલે ભુવનભાનુએ જણાવ્યું કે- “તું ખરેખર ધીર-પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ છો. હે પુત્ર ! જો તું અધૈયં બતાવીશ, તો જીજ્ઞા વ્યક્તિઓનું તો શું થશે? તારું કથન વિવેકી પુરુષને યોગ્ય નથી. હે પુત્ર ! તું ખરેખર જાણી છે કે-વમરાજ પ્રાણીને કોળિયો

કરી બચ છે; તો ક્ષણમાત્રમાં નાશ પામનારા આ સંસારમાં કંઈ બતનો પ્રતિબંધ હોઈ શકે? તો તું પોતે જ હિમ્મતવાન બનીને તારી પ્રબળી સંભાળ લે. મારા વ્રત-મહોત્સવ પ્રસંગે તારે દિલગીર થવું ઘટતું નથી. આર્ય પુરુષોએ કહેલ છે કે-માતાપિતાના મસ્તક પરનો બોબો ઓછો કરીને, તેમને વ્રતમાં સ્થિર કરવા તે ખરેખર સુપુત્રોનું કર્તવ્ય છે.”

વૈરાગ્યવાસિત અંતઃકરણવાળા ભુવનભાનુ રાજર્ષિએ ઉપર પ્રમાણે નલિનીગુહમને સમ-બળવીને, સંસારસુખને બાલકીડા તેમજ ઇંદ્રિયજન સરખું બાણીને, વિલાસને અયોગ્ય રજસ્વલા શ્રી સરખી રાજલક્ષ્મીને બાણીને ભક્તિમાન ભુવનભાનુએ શ્રી જિનેન્દ્રભગવંતોની તથા શ્રીસંઘની પૂજા કરી. વળી અનાયજનોને દાન આપ્યું અને દીક્ષા અવસર ઉચિત સમસ્ત કાર્ય કરાવ્યું. હજાર માણસોથી વહન કરાતી શિબિકા પર ચડીને, ભાનુશ્રી વિગેરે મુખ્ય અંતઃપુર સહિત, નિર્મળ અંતઃકરણવાળા, રાજની દીક્ષાની ભાવનાથી તેમની સાથે દીક્ષા લેવને ઇચ્છતા અન્ય મંત્રી, સામંત વિગેરે યુક્ત, નલિનીગુહમથી અનુસરાતા, અશ્રુ યુક્ત નયનોવાળા પૌરહો-કોવડે પિતાની માફક જોવાતા, પૂર્વમાં કદી નહીં સાંભળેલ એવી વિશાળ સમૃદ્ધિથી લોકોને વિસ્મય પમાડતા, પૂર્વમાં કદી નહીં જોવાયેલ તેવી સેના સાથે જતા બુદ્ધિમાન ભુવનભાનુ રાજએ ઉદ્યાનમાં જઈને શ્રીઆનંદસૂરિજીને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણ આપીને પ્રણામ કર્યા બાદ કહ્યું કે-“આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાંથી મને મનરૂપી જહાજ (નૌકા) દ્રાસ તારો.” ત્યારે શ્રી આનંદસૂરિજીએ ભુવનભાનુ રાજર્ષિને, સ્વાભાવિક વિનયગુણથી નિર્મળ અંતઃકરણવાળા મંત્રી તથા સામંત વર્ગને વિધિપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા આપી, તેમજ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓને દીક્ષા આપીને પ્રવર્તિનીને સોંપી. નલિનીગુહમ રાજએ પણ, પોતાના દેશ પરત્વે પ્રીતિવાળો હોવા છતાં દેશવિરત્તિ વ્રત ગ્રહણ કર્યું. શ્રી આનંદસૂરિ મહારાજે ભુવનભાનુ રાજર્ષિની પ્રશંસા કરી કે “તમે સંસારરૂપ સાગરથી પાર પાર્યા છો તેથી તમે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છો. શ્રી ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરવાથી તમે પોતે જ તમારા જન્મને સાર્થક કર્યો છે અને સાથેસાથ બીજા લબ્ય પ્રાણીઓને સન્માર્ગ દર્શાવ્યો છે. પાંચ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષ સરખા પાંચ મહાવ્રતથી વિભૂષિત ચારિત્રરૂપી નંદનવનમાં દેવ સરખા આપ કીડા કરો-વ્રતપાલન કરો. સદ્ગુણી, ક્રિયાઓમાં પ્રવીણ અને સ્નેહરહિત એવા હે રાજર્ષિ! તમે અદ્ય પ્રવચન માતારૂપી ચક્રવાળા મનરૂપી સ્તંભ પર રહેલી અને શિવદાયી સામાચારી નામની રાધા (પૂતળી)ને વીધો, ચાર કષાયોને દૂર કરો, વિનય તેમજ વૈયાવચ્ચને વિષે ઉદ્યમ કરો અને બાર રાજર્ષિઓ સરખા બાર પ્રકારના તપને વિષે તમે વિજયવંત બનો. સત્વશીલ તમારે સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે સમાનભાવથી જોવું. કોઈ ચંદનવડે લેપ કરે કે કોઈ કુહાડાવડે પ્રહાર કરે તો તેઓ બંને પ્રત્યે તમારે તો સમભાવ જ દર્શાવવો. હે મુનિવર! વૃષભની માફક તમારે સંયમ-ભાર વહન કરવો કે જેથી તમે વાંછિત સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શકો.” ત્યારે “ભલે તેમ હો” એમ સ્વીકારીને, ભુવનભાનુ રાજર્ષિએ ગુરુને કહ્યું કે-“આપ પૂજ્યે મને પ્રમાદ કે રખલનાથી અવશ્ય

બચાવવો. ” પછી તેમણે બંને પ્રકારની (અહણુ તથા આસેવના) શિક્ષા તથા ભિક્ષાને વિધિ પૂર્વક સ્વીકારી. પણ રસ લોજનનો ત્યાગ કરીને તેમણે વિહાર કર્યો.

શુરુમહારાજની પાછળ જઈને, તેમના શુણોતું સ્મરણ કરતો, વૈરાગ્યવાસિત અંતઃ-કરણને કારણે દીક્ષાના મનોરથને ધારણ કરતો, શુરુમહારાજથી રજા અપાયેલ તેમજ ઉત્સાહને ધારણ કરતો નલિનીશુદ્ધ રાજા, ખેદ યુક્ત બનીને, પૌરલોકોની સાથે પોતાના નગરમાં પાછો ફર્યો રાજસભાને વિસર્જન કરીને જેવામાં તે પલંગમાં નિદ્રાળુ બન્યો તેવામાં હંસ પર બેઠેલ લક્ષ્મીદેવી આવી પહોંચ્યા. દિવ્ય આભૂષણોથી અંધકારસમૂહને દૂર કરનારી લક્ષ્મીદેવીને, નલિનીશુદ્ધ રાજાએ એકદમ પલંગમાંથી ઊભા થઈને પ્રણામ કર્યો. પછી દેવીએ તેને જણાવ્યું કે-“ હે ધૈર્યશાળી રાજા ! તું અત્યંત ધીરજ ધારણ કર. માતા-પિતાના વિયોગને કારણે તું ખિન્ન ન બન. આવા પ્રકારનું જીવન (ચરિત્ર) ચરમશરીરીનું જ હોય છે. કેવળજ્ઞાની ભગવંતે તારા માતાપિતાને ચરમશરીરી જ જણાવ્યા છે; તો તે બંનેને સ્થાને તું મને સમજી લે. અને પ્રતાપરૂપી કાંતિથી દેહીપ્યમાન તું શ્રેષ્ઠ રજ્યનું વિદ્યરહિત પાલન કર. ” આ પ્રમાણે સૂચના કરીને, તેનાથી રજા અપાયેલ લક્ષ્મી દેવી અંતર્ધ્યાન થઈ ગયા. દેવીની શિખામણથી રાજા નલિનીશુદ્ધ હર્ષ પામ્યો.

ભુવનભાનુ રાજર્ષિના વિહાર સ્થળોની માહિતી આપનાર પુરુષોદ્ધારા સમાચાર પ્રાપ્ત કરતો રાજા હૃદયમાં સંતોષ ધારણ કરવા લાગ્યો. અત્યંત ભક્તિવાળી પ્રજા, વિદ્યાધરેન્દ્ર અને રાજસમૂહથી સેવાતો તેમજ ભાગ્યશાળી નલિનીશુદ્ધ રાજવી પૃથ્વીનું પાલન કરવા લાગ્યો. પોતે પિતાનું હમેશાં સ્મરણ કરવા છતાં, ખરેખર આશ્ચર્યની વાત હતી કે-તેણે પોતાના પ્રભાવથી પ્રજાને ભુવનભાનુ રાજવીનું વિસ્મરણ કરાવ્યું હતું.

આ પ્રમાણે બંને રાજ્યનું પાલન કરતા અને જિનશાસનની પ્રભાવના કરતા તેમનો ઘણો સમય પસાર થઈ ગયો. કોઈએક દિવસે તેની રાણી શશિપ્રભાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો તેથી નાગરિક લોકોએ વર્ધાપન-મહોત્સવની શરુઆત કરી. પુત્રજન્મથી આનંદિત બનેલ રાજાને ઉદ્યાનપાલકે આવીને વધામણો આપી કે-“ હે સ્વામિન ! આપના પિતા ભુવનભાનુ રાજર્ષિ તેમજ શ્રી આનંદસૂરિ મહારાજ પધાર્યા છે. ” ત્યારે સંતોષ પામેલ રાજવીએ તેને પોતાના શરીરે રહેલ અલંકારો આપીને કહ્યું કે-“ આ પુત્ર ધન્ય છે કે જેના જન્મ સમયે શુરુમહારાજ આવી પહોંચ્યા છે. ખરેખર આ મહોત્સવને વિષે બીજો મહોત્સવ થયો છે, કારણ કે શુરુ એવા મારા માતા-પિતાનું આગમન થયું છે. ” આ પ્રમાણે કહીને રાજાએ ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે-“ બાલથી માંડીને વૃદ્ધ પર્યંતના પૌરજનો પોતપોતાની ઋદ્ધિ અનુસારે શુરુમહારાજને આદરપૂર્વક નમસ્કાર કરે ! ” ત્યારે રાજાની આજ્ઞાથી તેમજ પોતાની ભાવનાથી બેવડા ઉત્સાહવાળા બનેલ પૌરલોકો રાજાની પાછળ હર્ષિત બનીને ચાલી નીકળ્યા. ઉદ્યાનમાં આવીને શ્રેષ્ઠ હસ્તિ ઉપરથી રાજા નીચે ઉતર્યો અને ભવ્ય પ્રાર્ણવ્યોને વિષે મુખ્ય એવા તેમણે ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી. પછી સુવર્ણ કમળ પર બેઠેલા શ્રી આનંદસૂરિને, બાદ

કમશઃ ખીજ સાધુઓને તેમજ સંસારરૂપી વ્યાધિ રહિત પોતાના પિતાને પ્રણામ કર્યો. પોતાના મસ્તકરૂપી કમળને પિતાના બંને ચંરણમાં લાંબા વખત સુધી સ્થાપન કરીને નલિનીગુહમ રાજવી રહ્યો છતાં પણ પુત્ર પ્રત્યેના વાત્સલ્યને કારણે વિચક્ષણ રાજર્ષિ સ્નેહાર્દ્ર ન બન્યા. બાદ પ્રવર્તિની તેમજ પોતાની માતાને પ્રણામ કરીને શ્રી આનંદસૂરિ પાસે આવીને રાજવી ગંભીર વાણીથી બોલ્યા કે—“આપના આગમનથી હું મારી જાતને તેમજ મારા પુત્રને કૃતકૃત્ય માનું છું;” કારણ કે જે શુરના સમાગમવાળા બને છે તે જ ખરેખર મહાધનિક છે, ખીજાઓ દ્રવ્યને વ્યય કરનારા માત્ર છે.

તે સમયે શુરમહારાજશ્રી આનંદસૂરિએ કહ્યું કે—“હે રાજન ! આ તે શું માત્ર છે ? આ ઉત્સવ સિવાય પણ તું પૂર્વમાં કદી નહીં જોવાયેલા એવા અપૂર્વ ઉત્સવને તું જોઈશ.” આ પ્રમાણે જેટલામાં શુરમહારાજ કહી રહ્યા છે તેવામાં નલિનીગુહમ રાજવીના માતા-પિતાને કેવળજ્ઞાન થયું અને સહસા દેવો પણ આવી પહોંચ્યાં. તે સમયે રાજવીએ પૂછ્યું કે—“હે શુર ! આ શું છે ?” ત્યારે સૂરિમહારાજે જણાવ્યું કે—“તારા માતા-પિતા બંનેને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે અને દેવો તેનો મહોત્સવ કરે છે.” એટલે અત્યંત હર્ષ પામેલા અને અત્યંત બુદ્ધિશાળી રાજાએ કેવળી માતા પિતા પાસે જઈને તેમનો કેવળજ્ઞાન-મહોત્સવ કર્યો. પછી લાંબા સમય સુધી વૈયાવચ્ચ કરીને, માસકલ્પને માટે સૂરિમહારાજને વિજ્ઞાપિત કરીને પોતાના નગરમાં આવ્યો અને પ્રતિદિન શુરની પર્થુપાસના કરવા લાગ્યો.

આ બાબુ પુત્ર પણ શુકલ પક્ષના ચંદ્રની માફક નિરન્તર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો અને તેના જન્મ-સમયે અત્યંત હર્ષ થવાથી તેનું હર્ષચંદ્ર નામ રાખવામાં આવ્યું. કોઈએક દિવસે સ્વજનોની સાથે હર્ષચંદ્રને શુરમહારાજને નમસ્કાર કરાવ્યો ત્યારે શુરમહારાજે પણ તેને ધર્મલાભ આપ્યો. માસકલ્પ પૂરે થવાથી શુરમહારાજ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા. કેવલી ભુવનભાતુ રાજર્ષિ તથા સાધવી ભાતુશ્રી એક માસનું અનશન સ્વીકારીને મોક્ષમાં ગયા. શ્રી આનંદસૂરિ પણ પોતાની પાટે સિદ્ધાન્તના પારગામી શ્રી વજ્રદત્ત મુનિને સ્થાપીને એક માસના અનશનપૂર્વક મોક્ષમાં ગયા.

કોઈએક દિવસે નક્ષત્ર સહિત ચંદ્ર સરખા તે શ્રી વજ્રદત્ત મુનિ પોતાના સાધુ સથે વિહાર કરતાં કરતાં શુભા નગરીએ આવી પહોંચ્યા. તે સમયે પોતાના પુત્ર હર્ષચંદ્રને યુવરાજપદે સ્થાપન કરતાં રાજાને ઉદ્યાનપાલકે આવીને વધામણી આપી કે—“શુરમહારાજ પધાર્યા છે.” એટલે હર્ષ પામેલા નલિનીગુહમ રાજવીએ તેને એવા પ્રકારે તૃપ્તિ-દાન આપ્યું કે—જેથી તેની સાત પેઢી સુધી ધન-ક્ષય ન થાય. પછી જાણે પોતાનું પ્રતિબિંબ હોય તેવા હર્ષચંદ્ર કુમાર સાથે રાજા શુરમહારાજને વંદન કરવા ચાલ્યો. વિધિપૂર્વક નમસ્કાર કરીને બેઠેલા તેણે સુખ-શાતા પૂછી ત્યારે શુરમહારાજે જણાવ્યું કે—“શ્રી આનંદસૂરિ તથા તમારા માતા-પિતા મોક્ષે ગયા છે.” ત્યારે અશ્રુ વહાવતાં રાજાને વજ્રદત્ત મુનિવરે કહ્યું કે—“હે રાજન ! તમે બેઠ ન કરો, કારણ કે તમારા માતા-પિતા તો અનંત સુખદાયી મોક્ષમાં બિરાજે છે. જેઓ મોક્ષ

નગરમાં પહોંચ્યા છે તેઓ શોક કરવા લાયક નથી. તેઓ કદ્યાણુના સ્થાનરૂપ તેમજ કૃતકૃત્ય છે. હે રાજન્ ! ભોગો ભોગવીને આ પ્રમાણે આચરણ કરવું ઉચિત છે, અને વિવેકી અન્ય વ્યક્તિઓએ આ પ્રમાણે વર્તવું યોગ્ય છે. જેમની સાથે બાલવયમાં, યુવાનવયમાં, વૃદ્ધાવસ્થામાં કદાપિ વિયોગ ન થાય તે ભવ બધા ભવોમાં ઉત્કૃષ્ટ છે. જે સ્વજનોને સંયોગનો ત્યાગ કરવાને સમર્થ નથી તેને જ વિરહના દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. ખરેખર મોહનો વિલાસ મહાન છે. પોતાના દેહના અવયવો વિષે વિરહ ભાવનો વિચાર કરે કારણ કે મસ્તક પર રહેલ કેશપાશ્વ ભેતભેતામાં શ્વેત બની જાય છે. જે કણો દૂર રહેલ સૂક્ષ્મ શબ્દને સાંભળવાને શક્તિમાન હોય છે તે જ કણો નજીકમાં વગાડાતા ભેરીના ધ્વનિને સાંભળી શકતા નથી. કપોલપ્રદેશ કાંતિહીન બને છે, બંને ભૂકુટીઓ પોતાનું સ્થાન તજે છે અને દાંત પડી જવાથી જીભ શું ખાઈ શકે ? તેમજ શું ખાલી શકે ? જે દેહ પરત્વે મનોહર સ્ત્રીઓની નજર પડતી હતી તે જ શરીર કરચલીયો પડવાને કારણે દૂરથી પણ ભેવા લાયક રહેતું નથી. આ પ્રમાણે વૈરાગ્યનું કારણ હોવા છતાં જે પ્રાણી વૈરાગ્યવાસિત બનતો નથી તે ખરેખર કાં તો દુર્ભાગી અથવા તો અભવી બાણવો. જે આસન્નસિદ્ધિ જીવો હોય છે તે વિચક્ષણ પ્રાણીઓ સંસારરૂપી નાટકની વિડંબનાને જાણીને સ્વકદ્યાણુ સાથે છે.

આ પ્રમાણે વૈરાગ્યભાવવાસિત દેશના સાંભળીને સંસારપ્રત્યે નિર્વેદ યુક્ત બનીને, બે હાથ બેડીને, નલિનીગુલ્મ રાજવીએ વજ્રહત્તસૂરિને કહ્યું કે-“ હે નાથ ! મારા પુત્રને રાજ્ય પર સ્થાપીને, નિરભિમાની બનીને હું મનના સંયમપૂર્વક આપ પૂજ્યના ચરણકમળમાં સંયમ સ્વીકારીશ. ” એટલે ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-“ શુભ કાર્યમાં વિલંબ ન કરીશ. ” પછી તેણે નગરીમાં જઈને, વિદ્યાધરે તેમજ રાજાઓને દૂતોદ્ધારા બોલાવ્યા. પછી હર્ષચંદ્ર કુમારને રાજ્યાભિષેક કરીને પ્રજાને જણાવ્યું કે-“ મસ્તક પર ચઢાવેલ તાજ શેષની માફક તમારે પણ આ કુમારની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરવી. કલ્પવૃક્ષ સરળા આ રાજવીના ચરણકમળને ભક્તિરૂપી જળથી સિંચન કરવાથી ચરણકમળરૂપી વૃક્ષ અત્યંત વૃદ્ધિ પામવાથી અનેક ફળવાળું બનશે. હે હર્ષચંદ્ર કુમાર ! તારે પણ કૃતકૃત્ય બનેલ સ્નેહી જનની માફક આ પ્રજા-સમૂહને, કદી મહાન અપરાધ કરે તો પણ, ધીમે ધીમે શિક્ષા આપવી. જેમ સદ્ગુરુ પોતાના શિષ્યસમૂહ પ્રત્યે સમવૃત્તિ રાખે છે તેમ તારે પણ પ્રજા પ્રતિ તેવું જ આચરણ કરવું. હે રાજ-કુમાર ! તું હમેશાં સજ્જન પુરુષના ચિત્તમાં વાસ કરજે. હે રાજન્ ! તારે વ્યાકુળતા રહિત ત્રણ પુરુષાર્થ(ધર્મ, અર્થ અને કામ)ની સાધના કરવી જેથી તારું પૃથ્વીરૂપી કુટુંબ હમેશાં સુખી જ રહે, વળી હે કુમાર ! નીતિરૂપી સહિયરવાળી તારી કીર્તિ પ્રિયાને તારે તથાપ્રકારે વિકસાવવી કે જેથી અમૃતના જેવી ઉજ્જવલ તારી તે પ્રિયા શાંઢોકોના મુખને મલિન (ઝાંખા) બનાવે. ”

ઉપર પ્રમાણે પ્રજાજનને તથા હર્ષચંદ્ર કુમારને શિખામણ આપીને મોક્ષની ચાહનાવાળા રાજવીએ મોહનો ત્યાગ કર્યો. જે વસ્તુ અપાય(દાનમાં અપાય) તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકાય

★ નલિનીગુદમ રાજ્યએ લીધેલ દીક્ષા, તીર્થંકર નામગોત્ર કેમ અંધાય ? તે માટે ગુરુએ આપેલ બોધ. [૧૪૧]

છે. બાદ રાજવીએ દીનજનોને દાન આપ્યું, જિનપ્રતિમાઓની પૂજા કરાવી, સાધર્મિક અંધુઓનું વાત્સલ્ય કર્યું અને નગરીમાં ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે-“ જે કોઈ બાલ, વૃદ્ધ, ધનવાન, નિર્ધન કોઈપણ સ્ત્રી યા પુરુષ દીક્ષા સ્વીકારશે તેનો હું મહોત્સવ કરીશ. ” બાદ અશ્રુસમૂહને વહાવતાં અંતઃપુરને અંક પ્રકારે શિખામણ આપીને રાજ્યએ તેઓને જણાવ્યું કે-“ જે મારો વિયોગ તમને દુઃસહ્ય જણાતો હોય તો સંસારનાશને માટે પ્રયાસ કરો, જેથી તમે સર્વેએ જેમ મારી સાથે રહીને રાજસુખ ભોગવ્યું તેમ સંયમ-રાજ્યમાં પણ સાથે જ રહી મોક્ષસુખ મેળવીએ. ”

રાજવીનું વચન કબૂલ કરવાથી નલિનીગુદમ રાજવી પોતે અલંકારો યુક્ત બનીને, સ્તુતિ-પાઠકોથી સ્તુતિ કરાવવાપૂર્વક, હજાર પુરુષોથી વહન કરી શકાય તેવી અને દેવલોકના વિમાન સરખી શિખકા પર આરૂઢ થયા. ચામરથી વીંઝાતા, છત્રને ધારણ કરતા, કુલીન બાળાઓથી હર્ષપૂર્વક મંગળગીત ગવાતા, પોતાના વસ્ત્રના છેડાને જાંચો કરીને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓથી આશીર્વાદ અપાતા, ગૌરવશાલી નાગરિક લોકોની રાથોસાથ પગલે-પગલે હર્ષપૂર્વક દાન આપતા, “ નલિનીગુદમ રાજની જેવા કવચિત્ જ પુરુષો હોય છે કે જે લક્ષ્મીને ભોગવી બાણે છે તેમજ ત્યજી પણ બાણે છે. ” આ પ્રમાણે ગુણગ્રાહી જનોથી સ્તુતિ કરાતા, “ પતિના માર્ગને અનુસરનારી આ પતિવ્રતા રાણીઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે ” એમ નાગરિક જનોથી અંતઃપુરની પ્રશંસા સાંભળતા નલિનીગુદમ રાજ મનોહર ઉદ્યાનમાં ગયા અને શિબિકાથી નીચે ઊતરીને, સુવર્ણકમળ પર બેઠેલા સૂરિમહારાજને વંદન કરીને ન ચે પ્રમાણે વિનંતિ કરી કે-“ હે પ્રભો ! સંસારરૂપી અરણ્યમાં ભટકવાથી થાકી ગયેલા અને શરણ આપવા લાયક મને, આપ સાર્થવાહ બનીને મોક્ષનગરને માર્ગે પહોંચાડો. ” બાદ અનેક ગુણવાળા વજ્રહત્ત સૂરિવરે નલિનીગુદમ રાજને પરિવાર સહિત વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપી. વળી ગુરુમહારાજે આસન્નભવી નાગરિક લોકોની સાથે હર્ષયુક્ત બનેલા હર્ષચંદ્ર રાજને પણ ગૃહસ્થ ધર્મ-શ્રાવક ધર્મ આપ્યો. બાદ નલિનીગુદમ રાજને ઉદ્દેશીને ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-

“ હે રાજર્ષિ ! હવે તમે ખરેખર મોક્ષનું દ્વાર ઉઘાડ્યું છે અને દુર્ગતિનું દ્વાર અંધ કર્યું છે. ” બાદ તીર્થંકરભાષિત સન્માર્ગે વિચરવાને ઉદ્યત બનેલા રાજર્ષિ નલિનીગુદમે ગુરુમહારાજને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! કેવી રીતે તીર્થંકરનામગોત્ર આંધી શકાય ? ” એટલે શ્રી વજ્રહત્ત સૂરિવરે જણાવ્યું કે-“ હે રાજર્ષિ ! નીચે પ્રમાણે કહેવાતા વીશ સ્થાનક તેમજ તે પૈકી એક પણ સ્થાનકની આરાધનાથી તે ગોત્ર અંધાય છે. તે વીશ સ્થાનકો નીચે પ્રમાણે બાણવા -

(૧) અરિહંત (૨) સિદ્ધ (૩) પ્રવચન-શ્રી સંઘ, (૪) સિદ્ધાન્તજ્ઞાતા ધર્મોપદેશક આચાર્ય, (૫) જન્મથી સાઠ વર્ષની વયવાળા વયસ્થવિર, એથા શ્રી સમવાય અંગ ઉપરાંતના અભ્યાસવાળા તે શ્રુતસ્થવિર, અને વીશ વર્ષ ઉપરાંતના દીક્ષાપર્યાવાળા તે

પર્યાયસ્થવિર એ પ્રમાણે ત્રણે પ્રકારના સ્થવિર, (૭) સૂત્રના, અર્થના તેમજ તે બંનેના બહુશ્રુત ઉપાધ્યાય, (૭) વાસ્તવિક ગુણોની પ્રશંસાદારા સાધુજનો વિષે પ્રીતિ (૮) જ્ઞાન, (૯) દર્શન, (૧૦) વિનય, (૧૧) ચારિત્ર, (૧૨) બ્રહ્મચર્ય, (૧૩) ક્રિયા-આચરણ, (૧૪) ક્ષણે ક્ષણે અને સમયે સમયે સંવેગ, સુધ્યાન અને આસેવના વિગેરે દ્વારા તપશ્ચર્યા, (૧૫) ગૌતમપદ (ગણધરપદ) (૧૬) શ્રી જિનપદ-કેવળી ભગવંત, (૧૭) સંયમ, (૧૮) અધ્યયનપૂર્વક અભિનવ જ્ઞાન, (૨૦) સર્વજ્ઞભાષિત શ્રુતપદ (૨૦) શ્રી તીર્થંકર શાસનની પ્રભાવના—તીર્થપદ—આ પ્રમાણે તમારે હંમેશાં સ્થાનકોની આરાધના કરવા યથાશક્તિ લેધમ કરવો. ”

શ્રી વજ્રદત્તસૂરિના ઉપદેશને સ્વીકારીને કેટલાક દિવસો તે સ્થળો રહીને, સ્થાનકોની આરાધનામાં તત્પર બનેલ નલિનીગુદમ રાજર્ષિ ગુરુ સાથે વિચરવા લાગ્યા. પછી તેઓ અગિયાર અંગના જ્ઞાતા બન્યા. બાદ અનુક્રમે અવધિજ્ઞાની થયા અને પછી ગુરુની સંમતિ-પૂર્વક બીજા રાજર્ષિ સાથે વિહાર કરવા લાગ્યા. જેમ સૂર્ય પોતાના કિરણોદ્વારા કમળોને વિકસિત કરે તેમ રાજર્ષિ નલિનીગુદમ પોતાની વાણીદ્વારા ભગ્ય જીવોરૂપી કમળોને પ્રતિજોધતા હતા. જેમ ચંદ્ર પોતાની સૌમ્યતાથી કુવલયને વિકસવર કરે તેમ રાજર્ષિ પોતાની શાન્ત મુદ્રાથી જ્ઞાનત્રયરૂપી કુવલયને પ્રકુલિત બનાવવા લાગ્યા. મિથ્યાત્વી જનો-રૂપી હસ્તીસમૂહને ભેદતા સિંહસ્વરૂપ તે રાજર્ષિ પોતાના વિશાળ પ્રભાવથી જિનશાસનની પ્રભાવના કરવા લાગ્યા. વળી, પ્રીતિપૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરનાર વિદ્યાધરેન્દ્રો રાજઓ ને પ્રજાસમૂહથી હંમેશા સ્તુતિ કરાવા લાગ્યા. વળી જે જે ગામ, આકર અને નગરોને વિષે શ્રી નલિની-ગુદમ રાજર્ષિ જતા હતા તે તે સ્થળોમાં તેમના સૌભાગ્ય તેમજ ભાગ્યની પ્રશંસા થતી હતી. વર્ધાપન મહોત્સવ પ્રસંગે સૌભાગ્યવંતી અને ભાવિક સ્ત્રીઓ દ્વારા મંગળગીતોવડે સ્તવાતા હતા. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ-એ ચાર પ્રકારોને અનુસરતા તે રાજર્ષિએ વીશ સ્થાનકના આરાધનથી તીર્થંકરનામગોત્ર ઉપાજ્યું- બાંધ્યું.

પોતાના હસ્તદીક્ષિત શિષ્યવર્ગથી પરિવરેલ શ્રી નલિનીગુદમ રાજર્ષિ શુભાનગરીમાં રહેલા પોતાના ગુરુશ્રી વજ્રદત્તસૂરિને વંદન કરવા આગ્યા. હર્ષચંદ્ર રાજથી હર્ષપૂર્વક સેવાતા પોતાના ગુરુ શ્રી વજ્રદત્ત કેવળીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને, નમસ્કાર કર્યા. બાદ ગુરુએ તેમને કહ્યું કે—“ હે મહાસત્ત્વશાલી રાજર્ષિ ! તમે ધન્ય છો તેમજ પુણ્યવાન છો, કારણ કે ધર્મપરાયણ તમે શ્રી તીર્થંકરનામગોત્ર ઉપાજ્યું છે. ” તે સમયે સમસ્ત પર્ષદા બોલી બોલી કે—“ અહો ! આ મહાત્મા ધન્યવાદને પાત્ર છે ! ” બાદ શ્રી નલિનીગુદમ રાજર્ષિએ ગુરુ મહારાજને જણાવ્યું કે “ આપ પૂજ્યના પ્રસાદથી કંઈ વસ્તુનો પ્રાપ્તિ ન થાય ? નિષ્પ્રયોજન વાત્સલ્યવાળા અને તુષ્ટ બનેલ ગુરુમહારાજ જે આત્મહિત સાધી આપે છે તેમાંનું કંઈપણ માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ, પ્રિયા કે મિત્ર કરી શકતા નથી. ધર્માચાર્યના ચરણકમળમાં નમ-

સ્કાર કરનાર પ્રાણી જે સુખ પ્રાપ્ત કરે છે તે સુખ રાજ, ચક્રવર્તી કે ઇંદ્ર કદી પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

પછી હર્ષિત મનવાળા હર્ષચંદ્ર રાજાએ યોગ્ય સ્થાને બેઠેલા રાજર્ષિ નલિનીગુહમતે નમસ્કાર કરીને વિહાર સંબંધી સુખશાતા પૂછી. પ્રકુલ્લિત ચિત્તવાળા રાજર્ષિને બેઠને, પિતૃ-સ્નેહજન્ય મોહવાળા હર્ષચંદ્રે વાર્તાલાપ કર્યો. બાદ ગુરુમહારાજની લાંબા સમય સુધી વૈયા વચ્ચ કરીને હર્ષચંદ્ર રાજવી નિર્મળ ચિત્તથી પોતાના આવાસે ગયો. પછી વજ્રદત્ત કેવળી પણ અન્યત્ર વિહાર કરીને, પોતાના સ્થાને નલિનીગુહમ રાજર્ષિને સ્થાપીને કહ્યું કે-“ મુનિ-ઓમાં હસ્તિસમાન ! તમારે મુનિજનરૂપી યૂથની રક્ષા કરવી.” આ પ્રમાણે રાજર્ષિને શિખા-મણ આપીને, એક માસનું અનશન કરીને વજ્રદત્ત કેવળી મોક્ષે ગયા અને ભવ્યજનોરૂપી કમળને વિકસિત કરવામાં સૂર્યસમાન બીજા મુનિવરે અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

લાંબા સમય સુધી વિચરીને, લોકો પર ઉપકાર કરીને, પ્રસન્નચંદ્ર ના ના શિષ્યને સ્વસ્થાને સ્થાપીને, એક માસનું અનશન કરીને શ્રી નલિનીગુહમ રાજર્ષિ મહાશુક્ર નામના દેવલોકમાં ગયા. ત્યાં અસાધારણ કાંતિવાળા, સત્તર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા, ઇંદ્ર સામાનિક દેવ થયા. તે સ્વર્ગમાં પોતાના અવધિજ્ઞાનના બળથી નીચે ચાર નારક પયંત અને જાંચે પોતાના વિમાનની ધ્વજા સુધી સર્વ બાણી શકવા લાગ્યા. સાડા સત્તર મહિને શ્વાસો-શ્વાસ લેતાં તે દેવ સાડા સત્તર હજાર વર્ષે આહાર ગ્રહણ કરતા હતા. જગતના ભાવોને બાણનાર તે દેવ ધર્મવિરોધી પ્રાણીને પોતાના આભૂષણના મૂલ્યના એક અંશ સરખું પણ માન આપતા ન હોતા. ચાર હ થના દેહપ્રમાણવાળા છતાં વિશાળ અંતઃકરણવાળા તે દેવ વહાણ-માં બેઠેલા મુસાફરની માફક વ્યતીત થતાં સમયને ગણતા પણ નહોતા. શ્રી જિનનામ-કર્મના દૃઢચથી ત્રણ જગતનો હું ઉપકાર કરીશ એમ બાણતા હોઇને સ્વર્ગમાંથી સ્થવનક્રિયા તેમને દુઃખદાયી ન બની.

કોઇએક વખતે શકેંદ્રે આસનના કંપથી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં શ્રી જિનેંદ્ર ભગવંતનું કેવળ કલ્યાણક બાણીને ઘંટા વગડાવી. આ ઘંટાનાદ સાંભળીને તે ઇંદ્રસામાનિક દેવ પણ શ્રી જિનેંદ્ર ભગવંતને વંદન કરવાને માટે શકેંદ્રની સાથે પોતાની ઋદ્ધિ સહિત આવ્યો. સમવસરણ ભૂમિમાં આવ્યા બાદ પોતાના વિમાનમાંથી નીચે ઉતરીને, ભક્તિપુરસ્સર તે દેવ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતને પ્રણામ કરીને ઉચિત સ્થાને બેઠો. શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની સર્વ ભાષામાં અમબચ તેવી દેશના સાંભળ્યા બાદ અવસર બેઠને શકેંદ્રે પૃચ્છા કરી કે-“ હે ત્રૈલોક્ય નાથ ! બીજા દેવ સમૂહ કરતાં આ ઇંદ્ર સામાનિક દેવની કાંતિ અધિક શા માટે છે. ?” એટલે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે જણાવ્યું કે-“ હે ઇંદ્ર ! આ નિપ્પાપ દેવને જીવ તીર્થંકર પરમાત્માને જીવ છે; તેથી તેને સર્વ દેવો કરતાં દરેક વસ્તુની અધિક પ્રાપ્તિ થયેલ છે. ” ત્યારે ઇંદ્રે પુનઃ પૂછ્યું કે-“ આ દેવો દેવી રીતે અને ક્યારે તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું ? નિર્મળ બુદ્ધિવાળો આ

દેવ કયા કુળમાં અને કયા ક્ષેત્રમાં જન્મ ધારણ કરશે ? ” ત્યારે ત્રિકાલજ્ઞ પરમાત્માએ ઇંદ્ર સમક્ષ સંપૂર્ણ બીના વિસ્તારથી કહી બતાવી; તેથી સમસ્ત પર્વદા આનંદિત બનીને પ્રતિ-બોધ પામી તેમજ સમકિત, દેશવિરતિ, સર્વવિરતિ અને તીર્થ કરનામકર્મ વિગેરેની પ્રાપ્તિમાં પ્રયત્નશીલ થઈ.

બાદ પરમાત્માની લાંબા સમય સુધી પર્યુપાસના કરીને, નમસ્કાર કરીને, શકેંદ્રથી સ્તવાતો તે ઇંદ્રસામાનિક દેવ પોતાના સ્વર્ગમાં ગયો. બીજા દેવોએ તે દેવને નમસ્કાર કર્યો અને શકેંદ્ર પોતાનું અધુરું સિંહાસન આપીને (બેસાડીને) સત્કાર કર્યો. સાતમા દેવલોકમાં, અતીવ પ્રકાશને કારણે સૂર્ય સરખો તે દેવ અધકારને દૂર કરતો; સુખપૂર્વક સમય પસાર કરવા લાગ્યો. પોતાના સ્વયં કાળને છ માસ શેષ રહ્યા છતાં, મેઘથી આચ્છાદિત બનેલા સૂર્યના કિરણોની માફક માનસિક ચિન્તા તેમને સ્પર્શી શકી નહિ.

શ્રી શ્રેયાંસનાથસ્વામીના શ્રી નલિનીગુહમ તથા દેવલવ-આ પ્રમાણેના બે ભવ કંઠક અદ્વંદ્યે મારાથી કહેવાયા. નીચે રહેલા સાગરનું જળ બીચે રહેલા મેઘસમૂહથી કેટલું ગ્રહણ કરી શકાય ?

આ છઠ્ઠા સર્ગમાં કાંચનપુરના રાજ્યની પ્રાપ્તિ, રાધાવેદદ્વારા શશિપ્રભાની પ્રાપ્તિ, પિતા ભુવનભાનુ રાજવીનું વ્રત-ગ્રહણ, પોતાનું પણ સંયમગ્રહણ અને સાતમા દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ-આટલી હકીકત આ સર્ગમાં વર્ણવવામાં આવી.

(વર્તમાનકાલીન)

શ્રી સિંહપુરી તીર્થ

(જ્યાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માના આર કલ્યાણકો થયા છે તેથી તીર્થજીભિ તરીકે સુખસિદ્ધ છે.)

સર્ગ સાતમો.

શ્રીજંબૂદ્રીપના ભાલ સમાન, ભરતક્ષેત્રના તિલક સમાન સિંહપુર નામનું નગર છે. રાજા યુક્ત, લક્ષ્મીથી સુશોભિત, રત્નના મંદિર જેવું અને ચતુર્વિધ સંઘર્ષથી જળવડે મનોહર તે નગર સાગરની માફક શોભી રહ્યું છે. કૈલાસ પર્વત જેવા વિશાળ અનેક જિન-મંદિરોથી યુક્ત અને કુબેર સરખા અનેક ધનપતિઓના આવાસવાળું તે નગર અલકાપુરીને પણ તિરસ્કારી રહ્યું છે. યમ તથા આચારની ક્રિયામાં કુશળ લોકોના વસવાને કારણે જાણે વશીભૂત બનેલ હોય તેમ ધર્મ, કલ્યાણ ને કીર્તિ તેને કદાપિ ત્યાગ કરતી નથી. તે સિંહપુરની શોભાથી જાણે જીતાઈ હોય તેમ અલકાપુરી શોભાહીન બની અને લંકાપુરી તેજોહીન બની અને તેથી જ જાણે હોય તેમ અલકાપુરી કૈલાસ પર રહી અને લંકા સમુદ્રમાં ડૂબી ગઈ. હમેશાં જિનચૈત્યોમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની પૂજા કરતાં લોકો ધૂપના ધૂમાડાના બહાનાથી પાપને દૂર કરી રહ્યા છે.

તે નગરમાં બલિ રાજાને બાંધવામાં કુશળ, હસ્તમાં સુદર્શન ચક્રને ધારણ કરનાર, શ્રેષ્ઠ સામર્થ્યવાળા વિષ્ણુની જેવા બલીષ્ટ, શત્રુઓને જીતવામાં સમર્થ, હસ્તને વિષે સુંદર રેખાવાળા અને અત્યંત સામર્થ્યવાળા વિષ્ણુ નામના રાજા હતા. જેનો કોઈ કંટક (શત્રુ) નથી એવા તેમની સમસ્ત પૃથ્વીપીઠને વિષે, પગરખા (ઉપાનહ-મેજડી) વિનાની હોવા છતાં પણ કીર્તિ અરુણલિત રીતે જામણ કરી રહી છે. અનેક ગુણયુક્ત, લક્ષ્મીને કારણે ધંદ્રિ સરખા તે વિષ્ણુ રાજા ત્રણ જગતને વિષે રાજાપણાથી શોભી રહ્યા છે. તેમને પ્રાણથી પણ પ્રિય વિષ્ણુદેવી નામની પટ્ટરાણી છે, અને તે બંનેના ચિત્ત એકાકાર હોવાથી સમાન નામને ધારણ કરી રહ્યા છે. જેમ સૂર્ય ઉદયાચળને પ્રાપ્ત કરીને, સંપૂર્ણ મંડલવાળો બનીને અંધકારસમૂહને નષ્ટ કરે છે તેમ તે વિષ્ણુદેવી પતિવ્રતપરાયણા હોઈને પાપરૂપી અંધકારને દૂર કરે છે. સિંહના વાહનવાળી પાર્વતીને જેમ જ્યાં અને વિજયા કદીત્યજતી નથી તેમ હસ્તીના જેવી ગતિવાળી આ વિષ્ણુદેવીને લક્ષ્મી તથા હ્રી

(લજ્જા) કદી ત્યજતી નથી. જેમ ઇંદ્ર ઇંદ્રાણીની સાથે લોગ લોગવે તેમ વિષ્ણુરાજ વિષ્ણુ-દેવી સાથે ઇંદ્રિયોના પાંચ પ્રકારનાં દિવ્ય સુખો લોગવતા હતા.

આ બાબત અત્યંત હર્ષને ધારણ કરનાર શ્રી નલિનીશુભનો જીવ સત્તર સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને મહાશુક દેવલોકમાંથી ચ્યવ્યા. જ્યેષ્ઠ માસની વદિ છઠ્ઠે દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવ્યે છતે વિષ્ણુદેવીના સરોવરરૂપી ઉદરમાં હંસની માફક અવતર્યા. ત્રણ જ્ઞાનવાળા પરમાત્મા તે સમયે ગર્ભમાં આવવાથી નારકીના જીવો પણ તે ક્ષણે આનંદ પામ્યા તો પછી બીજા પ્રાણીઓની તો વાત જ શી કરવી ? સુખપૂર્વક શય્યામાં સૂતેલી અને અર્ધનિદ્રિત અવસ્થાવાળી વિષ્ણુદેવીએ પુણ્યરૂપી વૃક્ષની માળાની શોભા સરખા ચૌદ સ્વપ્ને જોયા.

ઉન્નવળ, ચાર દંતુશુભવાળો, અને ઊંચા સાત અંગોથી સુશોભિત એવા (૧) હસ્તિને મુખમાં પ્રવેશ કરતો શ્રીવિષ્ણુદેવીએ જોયો. પુષ્ટ અને ઊંચી બાંધવાળો, સારા બાંધવાળો, ગોળ શૃંગવાળો અને કાંતિથી ઉન્નવળ એવા (૨) ત્રુપલને જોયો. સિંહની જેવી પાતળી કટિવાળી તેણીએ બગાસાના કારણે પહોળા કરેલા મુખવાળો અને પુંછડાના પ્રહારથી પૃથ્વીને કંપાવતો (૩) સિંહ જોયો. સુંદરમાં રાખેલા સુવર્ણકળશોવાળા હસ્તીયોદ્ધારા અભિષેક કરાતી (૪) લક્ષ્મીદેવીને પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતી તેણીએ જોયું. પુષ્કળ સુવાસને કારણે એકત્ર થયેલ બ્રમરસમૂહના શુંબરવવાળા, વિકસિત પુષ્પસમૂહવાળા (૫) માળા-યુગલને તેણે જોયું. મુખની શોભાને દ્વિગુણિત બનાવતા, હરણના લાંછનવાળા સંપૂર્ણ (૬) ચંદ્રને હરિણના જેવા નેત્રવાળી તેણીએ સ્વમુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો. હૃદયમાં રહેલા અંધકારસમૂહને દૂર કરવાને માટે જ જાણે હોય તેમ દેવાંગનાના કર્ણકુંડલ સરખા (૭) સૂર્યને જોયો. ઊંચા વાંસ પર રહેલા, નિર્મળ દોરીવાળા અને શ્રેષ્ઠ પુરુષ સરખા (૮) મહાધ્વજને પણ તેણીએ જોયો. સુંદર તથા દિવ્ય પુષ્પમાળાથી વીંટળાયેલ અને જળથી પરિપૂર્ણ (૯) પૂર્ણકુંભ-પૂર્ણ કળશને મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો. કમલિનીના સમૂહથી સુશોભિત, ઉછળતા મોજાવાળું અને ત્રણે ભુવનની લક્ષ્મીને જેવા માટે દર્પણ સરખું (૧૦) પદ્મ સરોવર જોયું. હરણના લાંછનવાળા પોતાના પુત્ર ચંદ્રને અનુસરવાને ઇચ્છતો હોય તેમ ઉછળતાં મોજાઓવાળો (૧૧) સમુદ્ર જોયો. લાંબા સમયના રનેહને કારણે જાણે સાથે જ આપ્યું હોય તેવા દિવ્ય અને રત્નસમૂહથી સુશોભિત (૧૨) દેવવિમાન જોયું. પોતાને નીચે રાખતાં એવા સમુદ્રને અસાની સમજીને જાણે તેનો ત્યાગ કરીને આવ્યા હોય તેવા અત્યંત કાંતિવાળા (૧૩) રત્નસમૂહને જોયો. પોતાની સાથે રહેનારા રત્ન, ચંદ્ર અને સૂર્ય પહેલા સ્વપ્નને વિષે દાખલ થઈ ગયા છે એમ જાણીને (૧૪) નીર્ધૂમ અગ્નિ પણ જદની આવી પહોંચ્યો.

આ પ્રમાણે ચૌદ સ્વપ્ન જોઈને શ્રી વિષ્ણુદેવી જાગ્યા અને રાજ પાસે આવીને તે

સ્વપ્ને જાણ્યા. તેથી હર્ષિત બનેલા વિષ્ણુરાગએ જાણ્યાં કે—“ હે દેવી ! તમે ધન્ય-વાદને પાત્ર છો, કારણ કે અદ્ભુત ભાગ્યને કારણે ચૌદ સ્વપ્ને જોવાય છે ‘ હે દેવી ! ત્રણ જગતને વિષે પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા, દેવાદિકથી પૂજાયેલ અને કલ્યાણરૂપી વેલડીના અંકુર સમાન પુત્ર તમને પ્રાપ્ત થશે. ” ત્યારે હર્ષિત બનેલ શ્રી વિષ્ણુદેવીએ પણ “ તથાસ્તુ ” એમ કહીને પોતાના વસ્ત્રના છેડે શકુનની ગાંઠ બાંધી.

આ બાબુ હર્ષથી ભરે ર હૃદયે એક સાથે જ આવીને, પૃથ્વીપીઠ પર મસ્તક નમાવવાપૂર્વક સ્તુતિ કરી કે—“ હે કલ્યાણ કરનારી દેવી ! સુંદર નંદનવનથી યુક્ત મેરુભૂમિ સમાન તમે દેવોને આનંદ આપવાપૂર્વક જયવંતા વર્તો. જગતને પ્રકાશિત કરનાર દીપક સમાન પુત્રને જન્મ આપનારી હે દેવી ! સંસારરૂપી ખાડામાં પડતા પ્રાણીઓની રક્ષા કરનારી ! તમે પ્રશંસાને પાત્ર છો. હે દેવી ! જેની કૃષ્ણીમાં ત્રણ જગતના સ્વામી તીર્થંકર પરમાત્મા રહેલા છે તેના ચરણમાં ત્રણ જગત કેમ ન આજોડે-પ્રણામ કરે ? ”

આ પ્રમાણે શ્રી તીર્થંકરની માતાની સ્તુતિ કરીને, સુગંધી જળ તથા પુષ્પસમૂહની વૃષ્ટિ કરીને, જિનમાતાને નમીને દેવેન્દ્રો સ્વર્ગમાં ગયા. પ્રાતઃકાળે વાજિત્રો (ચોઘડીયાં) વાગવા લાગ્યાં, એટલે રાજા નિદ્રા રહિત બન્યા અને મંગળપાઠકો નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા—“ હે સ્વામિન્ ! તેજસ્વીઓમાં સુકુટ સમાન સૂર્યના પ્રભાવ (તેજ) ને કારણે પૂર્વદિશા હમણાં અપૂર્વ સૌંદર્યને ધારણ કરી રહી છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને હર્ષ પામેલા અને પ્રભાત સંબંધી કાર્ય કરેલા રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને જોલાબવા માટે પ્રતિહારીને આદેશ કર્યો, એટલે જોલાવાયેલા તેઓ સ્નાન તેમજ વસ્ત્રો પહેર્યા, દિવ્ય વસ્ત્રો ધારણ કરીને, કિમતી આભૂષણોને પહેરીને રાજમંદિરમાં જઈ આવી પહોંચ્યા. દ્વારપાળદ્વારા તેઓનું આગમન જાણીને, આપેલા યોગ્ય આસન પર બેઠેલા તેઓને થી વિષ્ણુરાગએ સત્કારપૂર્વક સ્વપ્નનો અર્થ પૂછ્યો. એટલે પરસ્પર વિચાર કરીને તેઓ જોડ્યા કે—“ હે રાજન્ ! આ સ્વપ્ને અદ્ભુત છે. સદ્ભાગ્યને કારણે જ આ સ્વપ્ને પૈકી એકની જ પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તો ચૌદ સ્વપ્નેના પ્રભાવ માટે તો પૃથ્વું જ શું ? છતાં પણ હે સ્વામિન્ ! પ્રત્યેક સ્વપ્નના રૂળને આપ સાંભળો—

ગજ(હસ્તિ)ના સ્વપ્નથી આપના પુત્ર દાન(ધન)ની વૃદ્ધિ કરનાર બનશે, બળદના સ્વપ્નથી સમસ્ત પૃથ્વીના ભારને વહન કરનાર બનશે, સિંહના સ્વપ્નથી અત્યંત બલિષ્ઠ બનશે, લક્ષ્મીદેવીના અભિષેકને જોવાના કારણે મેરુપર્વત પર તેમનો સ્નાનાભિષેક થશે, પુષ્પની માળાને જોવાથી દેવસમૂહથી પૂજાયો, ચંદ્રના દર્શનથી નેત્રને આનંદ આપનાર તેમજ કલાના ભંડાર બનશે, સૂર્યના દર્શનથી જનતારૂપી ચક્રોરના શોકને દૂર કરશે, દેવજના દર્શનથી જગતરૂપી મંદિરના શિખર પર સ્થિત થશે, જળથી પરિપૂર્ણ સુવર્ણકુંભના દર્શનથી સંતાપને દૂર કરનાર થશે, પદ્મ સરોવરના જોવાથી લક્ષ્મીના આવાસભૂત બનશે,

સમુદ્રના સ્વપ્નથી ગુણરૂપી રત્નનો સમુદ્ર બનશે, વિમાનના દર્શનથી તેઓ સ્વર્ગમાંથી અવળા છે તેમ સૂચવે છે, રત્નસમૂહને જોવાથી તે પુરુષરત્નથી સેવા કરાશે, અગ્નિના જોવાથી સમસ્ત કર્મને દગ્ધ કરનાર થશે. હે રાજન્ ! આ સ્વપ્નોત્તું ફલ અતિ સંક્ષેપમાં અમે જણાવ્યું છે. કલ્પવૃક્ષાદિકને, તે પોતાના દાનથી નીચું જોવરાવશે; અર્થાત્ અતિશય દાન આપી કલ્પવૃક્ષાદિક કરતાં પણ અધિયાતા બનશે. દેવેન્દ્રો પણ જેમના ચરણની સેવા કરશે તેવો તીર્થંકરપુત્ર ત્રણ જગતનો સ્વામી બનશે. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને આનંદિત બનેલા શ્રી વિષ્ણુ રાજાએ તે સર્વ હકીકત શ્રી વિષ્ણુ દેવીને જણાવી. અને તે સ્વપ્નપાઠકોને તેઓની સાત પેઢી સુધી આલ્યા કરે તેટલું દાન આપ્યું. આનંદરૂપી નદીમાં સ્નાન કરવાથી રાજા તેમજ રાણી બંને પોતાની જાતને અમૃતથી સિંચાયેલી અને ત્રણે ભવનમાં શ્રેષ્ઠ માનવા લાગ્યા

બાદ ઇંદ્રના આદેશથી કુબેરે વિષ્ણુ રાજાનો મહેલ સુવર્ણ ધન તથા વસ્ત્ર વિગેરેથી પરિપૂર્ણ કરી દીધો. “આ જિનેશ્વરની માતા છે. ” એમ જાણીને નજીકમાં રહેલી દેવીઓ વિષ્ણુ દેવીની આજ્ઞાનું પાલન કરતી કિંકરી સરખી બનીને રહી. વિષ્ણુદેવી જે દેવીને આદેશ કરતી અથવા તે જાણીના તરફ નિહાળતી તે દેવી, સ્વામીની દૃષ્ટિ પડવાથી સેવક પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માને; તેમ પોતાની જાતને કૃતાર્થ માનતી હતી. ગર્ભના પ્રભાવથી, વિષ્ણુ દેવી, અંદર રહેલા ચંદ્રને ધારણ કરતી શરદ્ ઋતુના વાદળાની માફક ઉજ્જવલ કાંતિવાળા બન્યા. ગુપ્ત ગર્ભવાળી વિષ્ણુ દેવીનો ગર્ભ, રાજ્ય, દેશ, ધન, ધાન્ય અને સુવર્ણાદિકની વૃદ્ધિની સાથેસાથ હંમેશા વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. વળી ગર્ભના પ્રભાવથી શ્રી વિષ્ણુ દેવીના, ત્રણ જગતના પ્રાણીઓના હૃદયની સાથે દયા, કુશળતા અને દાક્ષિણ્યતા વિગેરે ગુણો વૃદ્ધિ પામ્યા. રાજવીના મહેલમાં સુવર્ણની, માણિક્યથી જડેલી અને દેવતાધિષ્ઠિત શ્રેષ્ઠ શય્યા છે કે જેના પર મનુષ્ય બેઝી શકતો નહોતો તે શય્યા પર બેસવાનો વિષ્ણુદેવીને દોહદ થવાથી તેઓ તેના પર બેઠા. એટલે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના પ્રભાવથી હૃદય પામેલા દેવે તેમની રક્ષા કરી. વિશ્વનું હિત કરનાર તેણીના બીજા દોહદોને દેવોએ જ્ઞાન, વિજ્ઞાન તથા વાંછિતોથી પૂર્ણ કર્યાં. ત્રણ જગતના નાથ ગર્ભમાં આવવાથી વિષ્ણુ રાજાને બીજા રાજાઓ આધીન થયા. તીર્થંકરની માતા શ્રી વિષ્ણુદેવીનું ગૃહવ્યવસ્થા સંબંધીનું સમસ્ત કાર્ય ગૃહના નાયકની જેમ સૌધર્મોદિપતિ કરવા લાગ્યા. ગર્ભ પર કોઈની નજર ન પડે તે માટે દેવી તથા મનુષ્યની સ્ત્રીઓએ ઘરેઘરે વિવિધ પ્રકારનાં મંગલો કર્યાં.

કાગણ વદી બારસના દિવસે ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં રહે છે તે અને બધા ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાને રહે છે તે, જેમ પૂર્વ દિશા સૂર્યને અને પશ્ચિમદિશા ચંદ્રને જન્મ આપે તેમ શ્રી વિષ્ણુદેવીએ રત્નની ખાણની માફક, પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. અંધકારને દૂર કરનાર સૂર્ય ઉદય પામ્યે છે તે દિશાઓ પ્રકાશિત બને તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તેવી રીતે કાશ્યપ ગોત્રમાં શ્રી

તીર્થ'કર ભગવંતનો જન્મ થવાથી લોકોની આશાઓ પરિપૂર્ણ અને તેમાં શું આશ્ચર્ય ? પુષ્પકળીઓને વિકાશ પમાડતો પવન બાણે બીજા દેવોના આગમનની પ્રતીક્ષા કરતો હોય તેમ મંદ મંદ વાવા લાગ્યો. ત્રણે ભુવનમાં અચાનક પ્રકાશ પ્રસરી ગયો અને સ્પષ્ટ રીતે પાંચ પ્રકારનાં વર્ણવાળા પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ. ત્રણ જગતનો સ્વામી પોતાનો સ્વામી થશે એમ માનીને જ બાણે હોય તેમ, સમસ્ત પૃથ્વી, પર્વતો સહિત ઉદ્ભાસ પામી, સમસ્ત વનરાજી વિકાસ પામી, વનપ્રદેશના મયૂરો નાચી ઊઠ્યા, કેયલો ટહુકવા લાગી, અને જગતનાં વિઘ્નો નાશ પામ્યા. નારકીના જીવોને પણ ક્ષણમાત્ર સુખનો અનુભવ થયો તો પછી, ગ્રામ, આકર, પુર વિગેરે લોકોના આનંદની સીમાનું પૂછવું જ શું ?

પછી આસનના કંપવાથી અવધિજ્ઞાનદ્વારા ભગવંતનો જન્મ બાણીને અધોલોકમાં રહેનારી આઠ દિક્કુમારિકાઓ આવી પહોંચી. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતને તથા તેમની માતાને નમી ને “તમારે લય પામવાની જરૂર નથી” એમ બોલીને સૂતિકાગૃહની ચારે બાજુની ભૂમિ સાફ કરી. બાદ પૂર્વની માફક ઊર્ધ્વલોકની આઠ કુમારિકા પણ આવી અને સૂતિકાગૃહની ચારે બાજુ ગંધોદકની વૃષ્ટિ કરી. પૂર્વ રચકની હસ્તમાં દર્પણને ધારણ કરતી આઠ કુમારિકા તેમજ પશ્ચિમ દિશામાંથી કળશને ધારણ કરનારી આઠ કુમારિકાઓ આવી. દક્ષિણ રચકથી વીંઝણુને હાથમાં ધારણ કરતી આઠ કુમારિકા અને ઉત્તર રચકથી ચામરને વીંઝતી આઠ કુમારિકા આવી પહોંચી. રચક પર્વતની વિદિશામાંથી પણ દીપકને ધારણ કરતી ચાર કુમારિકાઓ આવી અને પોતપોતાની દિશામાં પ્રભુના ગુણોનું ગાન કરતી ઊભી રહી. પછી મધ્ય રચકમાંથી ચાર દિક્કુમારિકાઓએ આવીને, ચાર આંગલ શેષ રાખીને પરમાત્માની નાળનું છેદન કર્યું. બાદ બાડો બોલીને, તે બાડોને રત્નોથી પૂરીને તેના પર દુર્વાઓથી વિશાલ પીઠિકા બાંધી. સૂતિકાગૃહની પશ્ચિમ દિશા ત્યજી દઈને, બાકીની ત્રણ દિશામાં મંડપવાળા ત્રણ કદલીગૃહો બનાવ્યા. બાદ દક્ષિણ કદલીગૃહમાં પ્રભુયુક્ત માતાને લઈ જઈને, રત્ન સિંહાસન પર બેસાડીને તે બંનેનું અભ્યંગન કર્યું.

પછી પૂર્વ દિશાના કદલીગૃહમાં રત્નસિંહાસન પર તે બંનેનો સ્નાનાભિષેક કરીને તેમજ દિવ્ય વસ્ત્રો અને આભૂષણોથી અલંકૃત કરીને, ઉત્તર દિશાના કદલીગૃહમાં લઈ જઈને, રત્નસિંહાસન પર બેસાડ્યા. પછી સેવકવર્ગદ્વારા કુદ્ર હિમાચલ પર્વત પરથી ગોશીર્ષ ચંદન મગાવીને, તેની ભસ્મ બનાવીને તે બંનેને રક્ષા-પોટલી બાંધી તેમ જ રત્નના ગોળા સામ-સામા અક્ષાળીને ‘હે સ્વામિન્ ! તમે પર્વત જેવા આયુષ્યવાળા થાવ,’ તેમ કહ્યું. પછી પ્રભુ સહિત માતાને સૂતિકાગૃહમાં લાવીને તેમના ગુણોની સ્તુતિ કરવાપૂર્વક અત્યંત આનંદિત બનીને ઊભી રહી.

બાદ પરમાત્માના જન્મથી પ્રગટેલ હર્ષને કારણે બાણે નૃત્ય કરવાને સજ્જ બન્યા હોય તેમ ઇંદ્ર મહારાજોના આસનો ધીમે ધીમે કંપી ઊઠ્યા. સૌધર્મેન્દ્રે અવધિજ્ઞાનદ્વારા

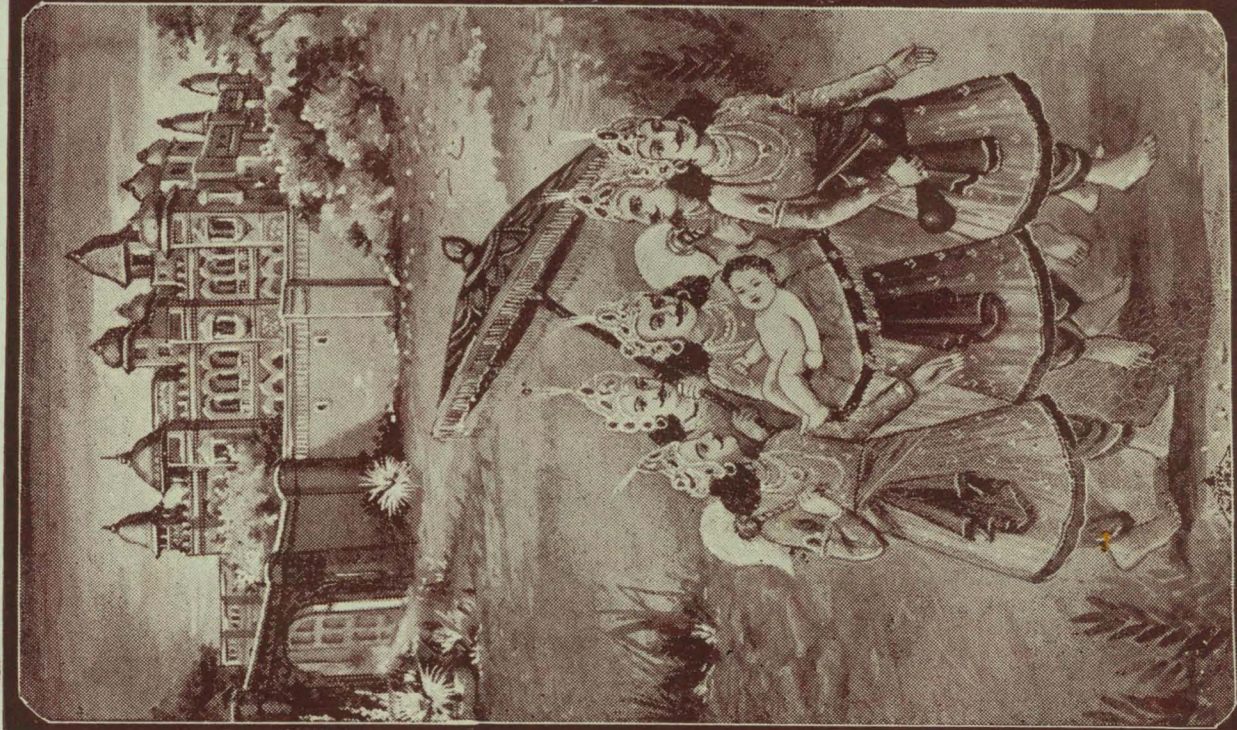
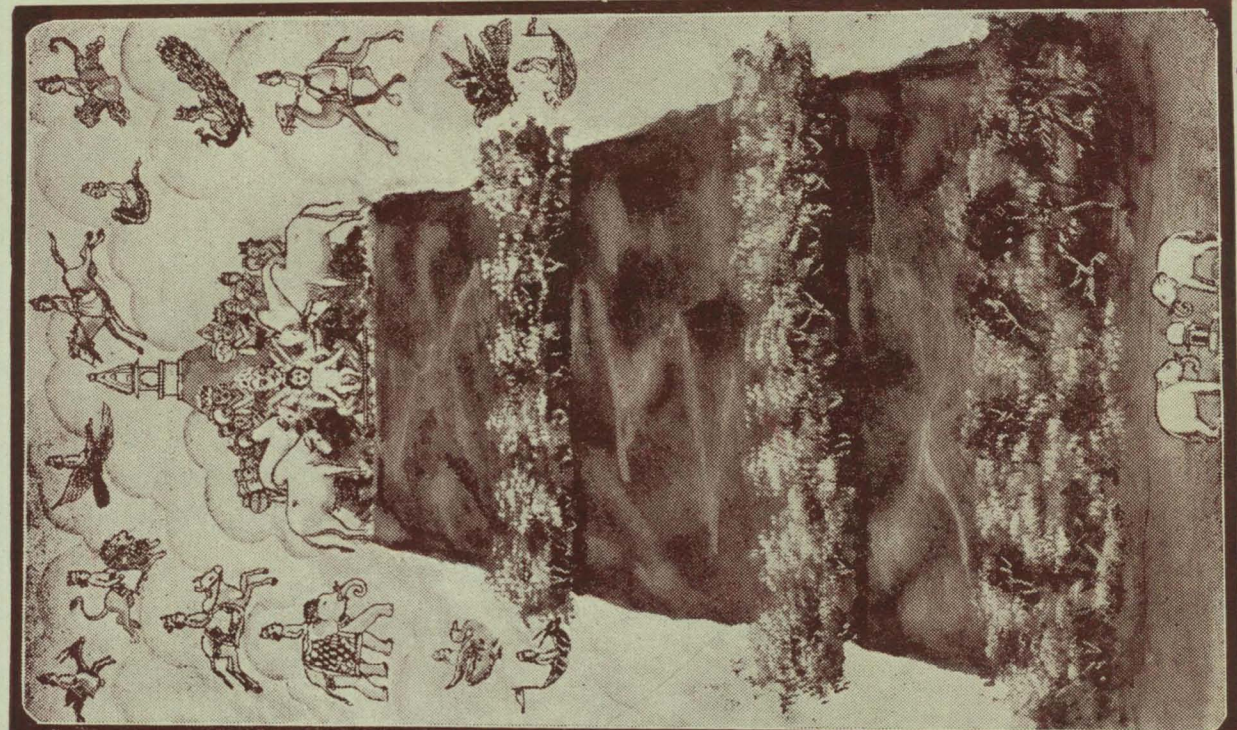
આસનના કંપના કારણભૂત પોતાના જીવિતને સાર્થક કરનાર અગિયારમા જિનેશ્વરનો જન્મ જાણ્યો એટલે મરતકે બે હાથ બેડીને, સિંહાસન તથા પાદુકાનો એકદમ ત્યાગ કરીને, જાણે પ્રસ્થાન કરતો હોય તેમ જિનેશ્વર પ્રતિ સાત-આઠ પગલાં ચાલીને, નમસ્કાર કરીને, શકુસ્તવદ્વારા સ્તુતિ કરીને પોતાના આસન પર આવીને બેઠા. ઇંદ્રથી ક્રમાવાચેલા અને સ્વામીના હુકમને ઇચ્છતા નૈગમેષી દેવે અન્ય દેવોને જણાવ્યું કે—“ આજે ભરતક્ષેત્રમાં પરમાત્માનો જન્મ થયો છે.” પછી જેમ શુરુ મૂર્ખ શિષ્યને તાડન કરે તેમ તે દેવે યોજનપ્રમાણ વિશાળ સુઘોષા નામની ઘંટા ત્રણ વાર વગાડી. જેમ વિદ્યાર્થીને શિક્ષા કરવાથી બીજા શિષ્યો ભયભીત અને તેમ તે સુઘોષા ઘંટાના વાગવાથી બીજા વિમાનોની ઘંટાઓ પણ વાગવા લાગી. તે ઘંટાનાદથી દેવો સાવધાન થઈ ગયા અને પોતાના સેનાધિપતિ નૈગમેષી દેવે કરેલ ઘોષણાથી હૃદયમાં આનંદ પામ્યા.

ઇંદ્રમહારાજના આદેશથી પાલકે નામના દેવે લક્ષ યોજન વિસ્તારવાળું પાલકે નામનું વિમાન વિકુર્વાને પ્રયાણ માટે ઇંદ્રમહારાજને વિરક્તિ કરી એટલે ઇંદ્ર મહારાજ પરિવાર યુક્ત તે વિમાન પર ચડ્યા અને વાજિંત્રના ધ્વનિથી સુંદર તે વિમાનને બીજા દેવો ચારે બાજુથી ઘેરી વજ્યા-પરિવર્યા. ક્ષણમાત્રમાં અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રોને ઝાળંગીને સંક્ષિપ્ત બનેલું તે વિમાન કમપૂર્વક સિંહપુર નગરે આવી પહોંચ્યું. વિમાનમાં રહીને જ પરમાત્માના આવાસને પ્રદક્ષિણા આપીને, તે વિમાનથી ઊતરીને, પરમાત્મા તથા માતાને પ્રણામ કરીને ભક્તિપરાયણ ઇંદ્રમહારાજએ નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી કે—

“હે વિષ્ણુ દેવી ! તમે દીર્ઘકાળ સુધી આનંદ પામો કે જેણે ત્રણ જગતના સ્વામી પરમાત્માને જન્મ આપીને હમણાં ત્રણ જગતને સનાથ-નાથ યુક્ત બનાવ્યું છે. હે માતા ! ત્રણે જગતથી તમે વંદન કરવા લાયક કેમ ન હો ? કારણ કે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારથી અંધ બનેલા તેમને તમોએ જ્ઞાનરૂપી નેત્ર આપેલ છે. ચિન્તામણિ રત્ન સરખા પરમાત્માને જન્મ આપવાથી તમે રત્નની બાણ છો. ત્યાગી-સંયમી સાધુપુરુષોથી તમે વખણાયા છો તેથી તમે ધન્યવાદને પાત્ર છો.”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને, પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ માતા પાસે મૂકીને, અવસ્થાપિતી નિદ્રા આપીને, ભક્તિપરાયણ ઇંદ્ર મહારાજએ અતૃપ્ત બનીને પોતાના પાંચ રૂપો વિકુર્વા, એક રૂપથી ગોશીર્ષ અંદનરસથી ચર્ચિત બંને હસ્તમાં પરમાત્માને ધારણ કરીને બીજા રૂપવડે છત્ર ધારણ કર્યું. બીજા બે રૂપવડે બંને બાજુ ચામર વાંઝવા લાગ્યા અને પાંચમા રૂપવડે હસ્તમાં વજ્ર ધારણ કરીને, પાળાની માફક પ્રભુની આગળ ચાલવા લાગ્યો.

પછી મહદ્ધિક દેવોના વિમાનોની સાથે ઇંદ્ર ક્ષણમાત્રમાં મેરુપર્વત પર આવી પહોંચ્યા. મેરુપર્વત પર રત્નશિલાની અંદર પોતાના પ્રતિબિંબોને જોઈને દેવીઓ, બીજા દેવીઓની શંકાને લઈને, પોતપોતાના પ્રિયતમ પ્રત્યે ક્રોધ કરવા લાગી. જે સ્થળમાં સૂર્ય તથા ચંદ્રના

શ્રી સેરશિખર ઉપર ધંદ્રો અને દેવાણી કરેલ પ્રભુનો જન્મભિષેક.

કિરણસ્પર્શથી બહાર નીકળતા અગ્નિ તથા પાણીને અંગે હંમેશા સૂર્યકાંત તથા ચંદ્રકાંત મણિનો ભેદ બાણી શકાય છે. શ્રી જિનેશ્વર પરમાત્માના આગમનથી પાંચે પ્રકારનાં રત્નોની કાંતિસમૂહથી તે પર્વત બાણે દેવદૂધ વસ્ત્રોવડે કરાયેલ હાટની શોભાની ધારણ કરતો હોય તેમ શોભી રહેલ છે.

અતિમૂલ્યવાન મુક્તાસમૂહવાળો મેરુપર્વત, સર્વ દિશાઓમાં વિસ્તરેલ મનોહર તારાઓની પંક્તિદ્વારા બાણે પરમાત્માને ભેટણું ધરતો હોય તેમ શોભી રહ્યો હતો. અતિપાંદુકંબલા નામની શિલા પર રહેલા સિંહાસન પર, ખોળામાં પરમાત્માને લઇને ઇંદ્રમહારાજ બેઠા. વિવિધ પ્રકારનાં વાહન પર બેઠેલા, બલીષ્ઠ, નિર્મળ કાંતિવાળા, કોડો દેવોથી પરિવરેલા બીજા ઇંદ્રમહારાજઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સૂર્ય, ચંદ્ર, વ્યંતરેંદ્ર તથા ભવનાધિપતિઓ વિગેરે સમસ્ત ઇંદ્રો પરમાત્માને પ્રણામ કરીને પોતાના સ્થાને બેઠા.

પછી અચ્યુતેંદ્રના આદેશથી તીર્થજળ લાવેલા દેવોએ નીચે પ્રમાણે આઠ પ્રકારના આઠ હજાર ને આઠ કુંભો બનાવ્યા. (૧) સુવર્ણના, (૨) રૂપાના (૩) રત્નના, (૪) સુવર્ણ તથા રૂપાના, (૫) સુવર્ણ તથા રત્નના, (૬) રૂપા તથા રત્નના (૭) સુવર્ણ, રૂપાં તથા રત્નના અને (૮) માટીના. તે કળશોને કેશર, પુષ્પમાળા અને ચંદન રસથી ચર્ચીને જલથી પરિપૂર્ણ કર્યા. બાદ જ્યારે વાજિત્રો વાગવા લાગ્યા, અપ્સરાવૃંદ નૃત્ય કરવા લાગ્યા, હા-હા હુ-હુ એ પ્રમાણે તુંબુર ભતિના દેવો ગાયન કરવા લાગ્યા, ચારે નિકાયના દેવો રોમાંચિત બનીને પરમાત્માને નીરખવા લાગ્યા, કેટલાક ઇંદ્રો પરમાત્માને મણિજડીત દર્પણ દર્શાવવા લાગ્યા, કેટલાક કૃષ્ણાશુરુ ધૂપને ઉખેલવા લાગ્યા, કેટલાક દેવો વસ્ત્રના છેડાને ઉછાળવા લાગ્યા. કોઈની નજર ન પડે તે માટે ઇંદ્રાણીસમૂહ મંગળ કરવા લાગી, તે સમયે કલ્પ(આચાર)ને બાણનાર બીજા આઠ ઇંદ્રોએ ભકિતપૂર્વક પરમાત્માનો સ્નાનાભિષેક કર્યો. બાદ સૌધર્મેંદ્રની માફક ઇશાનેંદ્રે પણ ચાર રૂપો વિકુર્વીને પરમાત્માને ખોળામાં બેસારવા ઇત્યાદિક ક્રિયા કરી.

પછી ભકિતપરાયણ સૌધર્મેંદ્રે પણ જેમ પ્રભુને કેવળજ્ઞાનસમયે ઉન્નવળ-નિર્મળ જ્ઞાન થાય તેમ ચાર ઉન્નવળ વૃષભના રૂપ વિકુર્વ્યા. તે ચાર વૃષભના શીંગડામાંથી પ્રકટતી ઉન્નવળ કાંતિવાળી અને આઠ પ્રવચનમાતા સરખી આઠ ધારાઓથી ઇંદ્રે પ્રભુને સ્નાન કરાવ્યું. પછી દિવ્ય ગંધકાષાયી વસ્ત્રવડે પરમાત્માનું શરીર લુંછીને સૌધર્મેંદ્રે કલ્પવૃક્ષના પુષ્પોથી પ્રભુની પૂજા કરી. બાદ દિવ્ય આભૂષણો પહેરાવીને તેમની સન્મુખ, મનોહર અક્ષતોથી આઠ મંગળ આજેખ્યા અને નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ શરૂ કરી.

“ભવ્ય પ્રાણીઓના મોહાદિ શત્રુરૂપી વૃક્ષસમૂહને ઉખેડી નાખવામાં વાયુ સમાન ! મનને આનંદ આપનાર ! કર્મમલથી રહિત એવા હે પરમાત્મા ! તમને નમસ્કાર હો ! મિથ્યાત્વરૂપી દાવાનલને પુગવવામાં મેઘસમાન ! પ્રાણીઓને હર્ષદાયક ! વિશાળ સંસારને નષ્ટ કરનાર અને અમૃત સમાન વાણીથી ભરપૂર એવા હે પ્રભુ ! તમે જય પામો. કલ્યાણરૂપી ક્ષતાની સુવાસને પ્રસરાવનારા વર્ણથી સુવર્ણની કાંતિને પણ છતનાર ! કલ્યાણને આહવાર

તેમજ પાંચે કલ્યાણકોમાં સ્તુતિ કરવાલાયક એવા હે પ્રભુ ! તમને નમસ્કાર હો ! અરણ્યમાં વસવાને યોગ્ય હોવા છતાં તમારા લંછનરૂપ બનીને શિકારી પશુસમૂહને વિષે ગેંડો શીંગડાને ધારણ કરી રહેલ છે. હંમેશાં તમારી સેવામાં તત્પર એવો આ ગેંડો ધન્યવાદને પાત્ર છે, જ્યારે હે સ્વામિન્ ! તમારાથી દૂર રહેનારા એવા અમારા દેવપણાને ધિક્કાર હો ! સદ્ધર્મવાસિત એવા આ તમારા જન્મમહોત્સવ પ્રસંગે અમને જો કંઈ પુણ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તો તેના પ્રભાવથી ફરી વાર પણ અમને આપનું દર્શન થાઓ.”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને સૌધર્મેન્દ્ર વિરમ્યા એટલે બીજા ત્રેસઠ ઇંદ્રો નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને સૌધર્મેન્દ્રના આગમનની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા. સૌધર્મેન્દ્રે ફરી પાંચ રૂપ ધારણ કરીને, પ્રભુને સિંહપુર નગરને વિષે માતાની પડખે મૂક્યા અને વિદ્યાથી કરેલ પ્રતિબિંબ સંહરી લીધું. પછી સૌધર્મેન્દ્રે પરમાત્મા જોઈ શકે તેવી રીતે ગેડી-દડો મૂક્યા અને ઓશીક રેશ મી વસ્ત્ર તથા કુંડલયુગલ મૂક્યા. “ જે કોઈ જિનેશ્વરનું કે જિનમાતાનું અનિષ્ઠ ચિંતવણે તેનું મસ્તક એરંડાના ફલની માફક સાત પ્રકારે ભેદાઈ જશે.” આ પ્રમાણે સમસ્ત સિંહપુર નગરમાં ઉદ્ઘોષણ કરીને અને સુવર્ણ, રત્ન, સુગંધી જગ અને પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરીને પરમાત્માને નમસ્કાર કર્યો. પછી પરમાત્માના અંગૂઠાઓમાં અમૃતનું સિંચન કર્યું; તેમ જ પાંચ દેવાંગનાઓને ધાવમાતા તરીકે સ્થાપી. બાદ નંદીશ્વર દ્વીપે જઈને પૂર્વે આવેલા ઇંદ્રમહાનાજીઓની સાથે અષ્ટાહિકા મહોત્સવ કરીને ઇંદ્રો પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

સૂર્ય સરખા તેજસ્વી જિનેશ્વર ભગવંતને જોઈને, જાણે ભયને લીધે જ હોય તેમ રત્રિ એકદમ પૃથ્વીતલનો ત્યાગ કરીને અન્યત્ર ચાલી ગઈ. અને પરમાત્માને જાણે સૂર્યબિંબ-રૂપી અરીસો દેખાડવાને માટે જ જાણે હોય તેમ અચાનક પ્રાતઃકાળે દિવસની લક્ષ્મી (ઉષા) આવી પહોંચી. બાદ મંગળ વાજિંત્રના અને ભાટ-ચારણના ઉલ્લાસયુક્ત વચનોથી વિષ્ણુદેવી એકદમ જાગી ઊઠ્યા. દિવ્ય અલંકાર, વસ્ત્ર, પુષ્પની માળા તથા વિલેપનથી સુશોભિત તેમજ કલ્પવૃક્ષ સરખા પુત્રને હર્ષિત દષ્ટિવાળા માતાએ જોયો. પ્રિયવદ્દા નામની ફાસીએ રાજાને લોકનો અભ્યુદય કરનાર એવા પુત્રજન્મની વધામણી આપી ત્યારે વિષ્ણુરાજાએ પણ પોતાના મુકુટ સિવાય શરીર પર ધારણ કરેલ વસ્ત્રાલંકારોનું તેણીને મહાદાન આપીને તેના દરિદ્ર-પણાનો નાશ કર્યો, તેમજ ફાસીપણામાંથી મુક્ત કરી. ખરેખર ત્રણ જગતના સ્વામીના જન્મ વધામણાનું આવું જ રૂગ હોઈ શકે.

પછી રાજાએ સમસ્ત સિંહપુરમાં દરેક દરવાજાઓને વિષે ચંદનની માળા બાંધીને, દરેક જિનાલયોમાં મહોત્સવ કરવા માટે આદેશ આપ્યો. સુગંધી જલનો છંટકાવ કરવામાં આવ્યો, ધૂપધાણાઓ મૂકવામાં આવ્યા અને પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવામાં આવી તેમજ હર્ષ વ્યાસ દેવાંગનાઓ નૃત્ય કરવા લાગી, દીન તથા અનાથ જનોને દાન દેવામાં કોઈપણ સ્થળે નિષેધ (નકાર) કરવામાં આવ્યો નહિ તેથી તે “ નકાર ” દારિદ્ર્યનું જ અવલંબન લઈને રહ્યો, કારણ કે નિરાધાર એવો નકાર બીજું શું કરી શકે ?

પછી પુત્રમુખ જોવાને ઉત્સુક અનેલ વિષ્ણુ રાજ પ્રતીહારીએ ખતાવેલા માર્ગે અંતઃપુરમાં આવી પહોંચ્યા. સૂતિકાગૃહને દ્વારે જોડેલાં અને હર્ષિત અનેલા રાજાએ પુત્રને મંગાવ્યો. સૌમ્ય ગુણને લીધે ચંદ્ર સરખા અને તેજસ્વીપણાને લીધે સૂર્ય સરખા, પ્રત્યક્ષ પુણ્યસમૂહ જેવા અને હાલતા-ચાલતા (જંગમ) કદપવૃક્ષ સરખા, ઉઘાડી આંખે જોવા લાયક અંગવાળા અને સર્વોંગે સુંદર એવા પરમાત્માને વિષ્ણુ રાજાએ નિહાળ્યા. તેમને જોઈને રાજાને જે હર્ષ થયો તે તો ફક્ત પરમાત્મા તેમજ વિષ્ણુ રાજા જ જાણી શકે, અન્ય કોઈને તેનો અનુભવ થઈ શકે તેમ નથી. શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના રૂપને જોતાં વિષ્ણુ રાજાની જાણે કોતરાએલ કે આજેખા-એલ ધ્યાનમાં આરૂઢ અને જડાયેલા ગાત્રવાળી વ્યક્તિની માફક નિર્નિમેષ બની ગયા. તેવા પ્રકારના પુત્રના દર્શનથી આનંદાશ્રમે વહાવતા અને પોતાના બંને નેત્રોને સફળ કરીને તેઓ રાજસભામાં પધાર્યા.

રત્નજડિત સિંહાસન પર જોડેલા રાજાવીને, મંત્રી અને સામંતોના સમુદાયે પુષ્કળ ભેટણાંઓથી વધાવ્યા. “હે રાજન્ ! સંસારબંધનનો નાશ કરનાર, દેવ તેમજ દાનવોથી સેવવા લાયક, પુત્રની પ્રાપ્તિથી આપ પૂર્ણ અભ્યુદયવાળા બન્યા છો.” રાજાએ જણાવ્યું કે— “આવા સ્વામીની પ્રાપ્તિથી તમારો જ અભ્યુદય થઈ રહ્યો છે, કારણ કે ઇંદ્રોના સ્વામી એવો આ કુમાર ભવિષ્યમાં તમારો રાજા થશે. ” તેઓએ જણાવ્યું કે— “આપ કહો છો તે સત્ય જ છે. બંને લોકમાં સુખદાયી, કલેશસમૂહને નષ્ટ કરનાર એવા આ સ્વામી મળવા દુર્લભ તેમજ વિરલ છે. હે રાજન્ ! સૌમ્ય, શંકરના મસ્તકના આભૂષણરૂપ, નેત્રને આનંદ આપનાર અને કલાના ભંડાર એવા ચંદ્ર સરખા પરમાત્માને જન્મ આપીને આપ રત્નાકર-સમુદ્ર સમાન બન્યા છો. હે સ્વામિન્ ! આપના રાજમંદિરમાં આ કુમાર સાક્ષાત્ કદપવૃક્ષરૂપ અવતરેલ છે, કારણ કે જો એમ ન હોત તો અસંખ્ય મનોરથો કઈ રીતે પૂર્ણ થાત ? ”

આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતાં મંત્રી પ્રમુખ સમસ્ત જનતાનું ઉચિત સન્માન કરીને રાજાએ તેમને હર્ષપૂર્વક વિદાય કર્યાં. મહોત્સવપૂર્વક છટ્ટી જાગરણાદિક કરવા બાદ બારમે દિવસે રાજાએ પોતાના સ્વજનવર્ગને બોલાવીને, તેઓનું ભોજન, વસ્ત્ર અને અલંકારોથી બહુમાન કરીને, દિવ્ય વસ્ત્રથી ઢંકાયેલા અક્ષતપાત્રો રાજમંદિરમાં આવવા લાગ્યા ત્યારે, પ્રભુ જ્યારે ગર્ભમાં હતા ત્યારે દેવાધિષ્ઠિત શર્યાનું માતાએ આક્રમણ કરેલ હોવાથી અતીવ હર્ષદાયી એવું પ્રાકૃત ભાષામાં ‘સિજ્જંસ’ અને સંસ્કૃત ભાષામાં ‘ઐયાંસ’ એવું નામ સ્થાપન કર્યું. પરમાત્મા કદપવૃક્ષની માફક દેવસમૂહથી વીંટળાઈને દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા.

દેવો તેમજ રાજાઓથી ક્ષણે ક્ષણે લાલનપાલન કરાતા, ઐયાંસકુમાર હાસ્ય કરતાં ત્યારે દરેક હાસ્ય-પ્રસંગે રાજરાણીઓથી ચૂંબન કરાતા મુખકમલવાળા, કુમાર કંઈક બોલતાં ત્યારે સેંકડો વ્યક્તિઓથી પ્રીતિપૂર્વક પ્રત્યુત્તર અપાતાં, આભૂષણ પહેરાવવા, સ્નાન

કરાવવું, કીડા કરાવવી તેમજ ખોળામાં બેસારવા ઇત્યાદિ ક્રિયાઓદ્વારા પગલે પગલે હાથે મંગલ શબ્દોથી વધાવાતા, તેમના સરખી ઉમ્મરવાળા સેવકોવડે વારંવાર સેવા કરાતા, અગણિત પુણ્યને કારણે અત્યંત સૌંદર્યવાળા શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત ચંદ્રની માફક લોકોના હોયનને હર્ષ પમાડવા લાગ્યા.

અસાધારણ દેહ-સૌંદર્યને કારણે દરેકના હૃદયને કરી લેનાર કુમાર અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યા. ત્રણ જગતનો જય કરનાર પરમાત્માના દેહના મરતક પર, નીલરત્નથી વિભૂષિત છત્રની માફક, ભ્રમર અને કાજળ સરખો શ્યામ કેશાપાશ જણાતો હતો. નીલકુમુદ સરખા બે નેત્ર પ્રત્યેના રનેહને કારણે બાણે આવેલ હોય તેવો અષ્ટમીના ચંદ્ર સરખો પ્રભુનો લલાટ પ્રદેશ ઉજ્જવળ કાંતિનું મંદિર હોય તેમ શોભતો હતો. બંને બાજુ પર ઉભય લોકની લક્ષ્મીને પહેરવાના બાણે સુંદર ઉત્તરાસન હોય તેમ બંને બાજુ પર રહેલા પ્રભુના કણી શોભતા હતા. સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષના દ્વારને ઉઘાડવાને માટે બે કુચી સરખી પરમાત્માની ભૃટ્ટીરૂપી બે શ્યામ તેમજ વક્ર એવી બ્રૂલતાઓ દીપ્તિ રહી છે. જગતને નેત્ર સમાન તથા રક્ષણ કરનાર પરમાત્માના સુંદર પાંપણવાળા બે નેત્રો બેઠને નીલકમલોએ બેઠને કારણે જ જગમાં અંપાપાત કર્યો જણાય છે. પરમાત્માના ઉચ્ચ અને સરલ મનની બાણે સ્પર્ધાના કારણે જ હોય તેમ તેમની નાસિકા ઊંચી અને સરલ જણાતી હતી. પરમાત્માના મુખરૂપી સરોવરમાં રહેલ પુષ્કળ કાંતિરૂપી જળને ધારણ કરવામાં સમર્થ એવી ઊંચી કપોલરૂપી બે પાળ ચારે બાજુથી શોભી રહેલ છે. મરુભૂમિના માર્ગની માફક પરમાત્માનો અધરોષ્ટ પરવાળાની જેવો રક્તવર્ણી શોભી રહ્યો છે કે જે સ્ત્રીઓની પિપાસાને વધારી રહેલ છે તે ઉચિત જ છે. સૌંદર્યના સાગર સરખા તેમજ સુંદર વચનો અને યુક્તિઓથી શોભતા મુખને વિષે સ્નિગ્ધ કાંતિવાળા ડોલરના પુષ્પ તથા ચંદ્રની માફક ઉજ્જવળ દંતપંક્તિ શોભે છે. ત્રણ ભુવનના સામ્રાજ્યને સૂચવતા હોય તેમ પરમાત્માના કંઠે રહેલ ત્રણ રેખા શોભી રહી છે. ત્રણ જગતના શત્રુ સરખા રાગ દ્વેષરૂપી બંને સુભટોને બાણે પીચી નાખવા માટે જ હોય તેમ પરમાત્માના ઘુંટણ સુધી લંબાયેલા બે બાહુ શોભતા હતા. દશ પ્રકારના ચતિધર્મને પ્રકાશિત કરવામાં દીપક સમાન નખો દશે આંગળીયોને વિષે પરવાળાની માફક રક્તવર્ણી શોભી રહેલ છે. ભવરૂપી સમુદ્રમાંથી પાર પમાડવા માટે નૌકા સમાન શ્રીવત્સ પ્રભુના વિશાળ વક્ત્ર્ય પર વિરાજ રહેલ છે. “ પરમાત્માના પાતળા કટિપ્રદેશથી અમે જીતાઈ ગયા છીએ ” એમ બાણે વિચારીને જ હોય તેમ સિંહો આજ સુધી વનમાં જ વાસ કરી રહ્યા છે. પરમાત્માની નાભિની ગંભીરતાથી બાણે જીતાયેલા હોય તેમ સાગર પૃથ્વીને છેડે રહીને હજી પણ પેકાર કરી રહ્યો છે. જાત્ય (ઉત્તમ) સુવર્ણની કાંતિ સરખા પરમાત્માનો કટિપ્રદેશ બેઠને જ હોય તેમ મેરુપર્વત પોતાના કટિપ્રદેશને તેવો જ બનાવવાને ચાહતો હોય તેમ પોતે મહાન્ ઔષધીઓનું સેવન કરી રહેલ છે. જન્મ તેમજ મરણને જીતીને બાજુ કરેલ બે કીર્તિસ્તંભ હોય તેમ પરમાત્માના પુષ્પ અને વર્તુલાકાર બંને સાથજ શોભી રહ્યા

છે. વૈમાનિક દેવોના દશ ઇંદ્રના લલાટ પ્રદેશ પર શોભતા સુંદર તિલક સમાન પરમાત્માના બંને ચરણોમાં રહેલા પદ્મરાગ મણિની કાંતિ સરખા નખો શોભી રહ્યા છે. જાણે મેરુપર્વતનું ચાલતું શિખર હોય તેમ સુવર્ણ વર્ણી પરમાત્માનો દેહ એંશી ધનુષ્યની ઊંચાઈવાળો હતો. એક હજાર ને આઠ લક્ષણોથી સુશોભિત કલાથી સ્વયં આલિંગન અપાયેલ, ત્રણ જ્ઞાન ને કારણે નિર્મળ યુદ્ધિવાળા, વાણીથી અમૃતને વર્ષાવનારા સુવચનરૂપી મૌક્તિકો તથા મણિઓના સાગર સમાન પરમાત્માએ જન્મ લેવાની સાથે જ શાસ્ત્રજ્ઞાનને વિષે કોને આશ્ચર્ય ન પમાડયું ? યુવાવસ્થા, સૌન્દર્ય, સૌભાગ્ય, ભાગ્ય, લક્ષ્મી, ગુણ અને કીર્તિરૂપી આભૂષણો પરમાત્માને પ્રાપ્ત થયા હતા, જેથી પરમાત્માની કીર્તિએ ત્રણ જગતને વિભૂષિત બનાવ્યું. સરખી ઉમ્મરવાળા રાજપુત્રોની સાથે અશ્વરોહણ તથા ગન્ધરોહણ તેમજ નાટકાદિ વિનોદ-ક્રીડામાં ખુદના ભંડાર સરખા પરમાત્માનો સમય પસાર થવા લાગ્યો.

એવું કોઈ શાસ્ત્ર, કલા કે વિજ્ઞાન, અથવા પૂર્વપક્ષ કે ઉત્તરપક્ષ નહોતો જેમાં પરમાત્માશ્રી શ્રેયાંસનાથની પ્રવીણતા ન જણાય. ત્રણ જગતને વિષે ધર્મને માટે ધાર્મિક જનોથી, દાનને માટે ચાચક સમૂહથી અને સૌભાગ્યને કારણે સ્ત્રીવર્ગથી ફક્ત એક શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા જ યાદ કરાતા હતા. જે જે સ્થળે પ્રભુ વિચરતા હતા તે સ્થળે, ગુણથી આકર્ષાયેલ સમસ્ત જનતા નાથેલ બળદની માફક પાછળ પાછળ ચાલી નીકળતી. દરેક પર્વપ્રસંગે મનુષ્ય, કિન્નર, દેવ, દાનવ અને વિદ્યાધર સમૂહથી ફક્ત શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા જ સ્તવાતા હતા. સુવર્ણનો બનાવેલ, રત્નથી જડિત અને લક્ષ્મીથી ભરપૂર રાજમહેલમાં રહેલા પરમાત્માના દિવસો ક્રીડામાત્રમાં પસાર થવા લાગ્યા.

કોઈએક દિવસે મંત્રીસમૂહ, સામંત તથા માંડલિક રાજ્યોથી શોભિત અને સીમાડાના રાજ્યોથી અનેક પ્રકારનાં લેટણાંઓ થતા હતા તેવી રાજસભાને વિષ્ણુ રાજવી શોભાવી રહ્યા હતા ત્યારે પ્રતિહારીએ આવીને, પ્રણામ કરીને, વિષ્ણુ રાજને વિજ્ઞાપિ કરી કે-“ રાજન્ કોઈએક સમૃદ્ધિશાલી રાજના મંત્રીઓ રાજદ્વારે આવીને ઊભા છે.” તે સમયે જેનો જમણો હસ્ત ફરક્યો છે તેવા વિષ્ણુ રાજએ તેને જણાવ્યું કે “ અત્યંત વિનયપુરસ્સર તેઓને જદ્દી પ્રવેશ કરાવ.” એટલે પ્રતિહારીએ પ્રણામ કરીને તેઓને પ્રવેશ કરાવ્યો ત્યારે નમસ્કાર કરીને તેઓ રાજ્યે બતાવેલા આસનો પર બેઠા. જેવામાં અનુપમ તે સભાની શોભાને બોધને આશ્ચર્યને કારણે તેઓ વિકસિત નેત્રવાળા થયા તેવામાં સુંદર વસ્ત્રાભૂષણવાળા, સ્તુતિ-પાઠકોથી સ્તુતિ કરાતા, ઉતાવળે ઉતાવળે રાજસેવાથી માર્ગ અપાતા, જયધ્વનિ કરતા સેવકવર્ગથી અનુસરાતા શ્રી ક્રોયાંસકુમાર પોતાના વિશાળ પરિવારની સાથે રાજસભામાં આવી પહોંચ્યા; ત્યારે સમસ્ત સભાએ ઊભા થઈને તેમનો સત્કાર કર્યો.

બાદ પિતા વિષ્ણુ રાજને નમસ્કાર કરીને કુમાર, જેમ સૂર્ય ઉદયાચલ પર આરૂઢ થાય તેમ રત્નસિંહાસન પર બેઠા. સભાજનોએ મસ્તક નમાવીને આદરભાવપૂર્વક કુમારને નમ-

સ્કાર કર્યો અને આવેલા તે પ્રધાન પુરુષોએ શ્રેયાંસકુમારનું મનોહર સ્વરૂપ નિહાળ્યું. આશ્ચર્ય પામેલા તેઓ બોલ્યા કે “ કુમારનું તેજ, રૂપ અને પ્રકૃત્વ તથા શરીરની કાંતિ મહા-મહિમાના સ્થાનરૂપ છે. બ્રહ્માએ આ કુમારને સર્જીને જગતમાં જયપતાકા મેળવી છે. આ કુમારના રૂપને કારણે આ લોક (મૃત્યુલોક) મધ્ય લોવા છતાં ઉત્તમ બની ગયો છે. આ કુમારના આજે દર્શન થવાથી અમારો જન્મ તથા નેત્રો સફળ થયા છે અને આજનો દિવસ પણ સાર્થક બન્યો છે. આ કુમારના જન્મસમયે બધા દેવોએ આવીને જન્મોત્સવ કર્યો તે ઉચિત છે, કારણ કે સર્વ દેવલોકના અવતાર સરખું આ નગર હંમેશને માટે વૃદ્ધિ પામે, આબાદ રહે. હે રાજન્ ! આપ બરેબર ધન્યવાદને પાત્ર છો કારણ કે સૂર્ય સરખા શ્રેયાંસને જન્મ આપીને તમે તમારી જાતને ત્રણે લોકમાં પ્રસિદ્ધિ પમાડી છે. જે કન્યારત્ન આ કુમારના હાથનો સ્પર્શ કરશે તે ત્રણ ભુવનના સ્ત્રી-સમૂહમાં શ્રેષ્ઠ બનીને આનંદ પામશે.”

તે સમયે વિષ્ણુ રાજાએ તેઓને પૂછ્યું કે “ આપ કોણ છો ? અને કયા કારણને અંગે તમે અત્રે આવ્યા છો ?” એટલે તેઓ પૈકી એક મુખ્ય મંત્રીએ બે હાથ જોડીને હર્ષપૂર્વક કહ્યું કે—“ હે સ્વામિન્ ! સાંભળો.

આ ભરતક્ષેત્રને વિષે, કિલ્લા ઉપર રહેલ સુવર્ણના કાંગરાઓને કારણે, જાણે સર્વ નગરોને વિષે પટ્ટબંધ પ્રાપ્ત કર્યો હોય તેમ કાંપિલ્યપુર નામનું નગર શોભી રહેલ છે. વળી જે નગરમાં લાલ પત્થરના પડથારમાં કરેલ સાથિયાઓને વિષે રહેલાં મોતીઓને, પોપટો દાડમના બીજની બ્રાંતિથી ચાંચવડે ગ્રહણ કરી રહ્યા છે. વળી તે નગરમાં સ્ફટિક મણિઓના હવેલીઓની અગાશીમાં રહેલ સ્ત્રીઓ વિદ્યાધરીઓની માફક, પરદેશથી આવેલ પુરુષોને દેવાંગન નો ભ્રમ કરી રહી છે. વળી તે નગરમાં ધ્વજને છેડે અવાજ કરતી ધુધરીઓનો સમૂહ, પોતાનું સૌન્દર્ય જોવા માટે જાણે દેવલોકને બોલાવી રહ્યું હોય તેમ જણાય છે. તે નગરમાં લોકોના હર્ષને વધારનાર આનંદવર્ધન નામનો રાજા છે. જેનો યશ ચંદ્રના પ્રકાશની માફક વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો છે. તે રાજાના શત્રુઓના નગરના આવાસોના અસંખ્ય સ્તંભોને વિષે ધુણાક્ષર-ન્યાયથી તે રાજાની પ્રશસ્તિ કોતરાઈ રહેલી છે. તે રાજાને ચિત્તને આનંદ આપનારી આનંદશ્રી નામની પત્ની કે, જેના મુખરૂપી કમળદ્વારા હંમેશા કલંકી (લંછન-વાળા) ચંદ્રે ઉજ્જવળ મુખશોભા ધારણ કરી છે.

વિષયસુખ ભોગવતાં તે બંને દંપતીનો કેટલોક સમય પસાર થયા બાદ આનંદશ્રી, સ્વપ્નને વિષે કલ્પલતા જોઈને જાગી ઊઠી. રાણીએ તે વૃતાંત રાજાને જણાવવાથી, પોતાના નામને સાર્થક કરતાં (આનંદ પમાડતાં) રાજાએ કહ્યું કે—“તમને સકલ ગુણસંપન્ન પુત્રી થશે. રાણી હર્ષપૂર્વક ગર્ભને ધારણ કરવા લાગી અને ગર્ભના પ્રભાવથી, જેમ ઔષધથી આરોગ્ય-પ્રાપ્તિ થાય તેમ રાણી રાજાને અનિપ્રિય બની. સમય પરિપક્વ થયે છતે જેમ પારિજાત કલ્પવેલી મનોહર સુવાસવાળી મંજરી પ્રગટાવે તેમ રાણીએ સુખપૂર્વક પુત્રીનો જન્મ

આપ્યો. સૂર્ય સરખા તેજસ્વી ગાત્રો અને ચંદ્ર સરખા મુખને કારણે જાણે તેણી જન્મથી જ સૂર્ય તથા ચંદ્રયુક્ત હોય તેમ અદ્ભૂત રીતે શોભી રહી હતી. તેના જન્મસમયે રાજાએ એવો લગ્ન મહોત્સવ કર્યો કે જેથી સમસ્ત નગરજનો આશ્ચર્ય પામ્યા. રાજાએ સૂર્ય તથા ચંદ્રદર્શન, ષષ્ટી જાગરણ વિગેરે લગ્ન મહોત્સવો પુત્રજન્મની માફક કર્યાં.

બારમે દિવસે સ્વજનોનો સત્કાર કરીને રાજાએ, તેણી ગર્ભમાં આવવાને કારણે લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થવાથી તેમજ આનંદ થવાથી તેમજ આનંદશ્રી રાણીની કાયા અત્યંત મનોહર બનવાથી તેણીનું શ્રીકાન્તા નામ રાખ્યું. પાંચ ધાવમાતાથી લાલનાપાલના કરાતી શ્રીકાન્તા કલંકરહિત બીજના ચંદ્રની માફક પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામવા લાગી. હે વિષ્ણુ રાજા ! પુત્રીના બહાનાથી સાક્ષાત્ કલ્પલતા આવી જણાય છે, કારણ કે તેણીના જન્મને લીધે સમસ્ત રાજ-લક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામી છે. સમસ્ત જનતા તેણીનું કુલદેવી, લક્ષ્મી, કામધેનુ, વિદ્યા અને સરસ્વતીની માફક આરાધન કરે છે. તે કન્યાના અચિન્ત્ય પ્રભાવને કારણે લોકોના સર્વ પ્રકારનાં મનોવાંછિતો પૂર્ણ થાય છે. દીર્ઘ સમય સુધી સમસ્ત અદ્ભુત ક્રીડાઓદ્વારા પોતાને કૃતાર્થ માનતો તેણીનો બાલભાવ (બાલકાળ) વ્યતીત થઈ ગયો. જાણે પ્રિય સખીની માફક આદરપૂર્વક કોઈપણ સ્થળેથી અચાનક આવીને યૌવનલક્ષ્મીએ તેણીનો આશ્રય લીધો અર્થાત્ શ્રીકાન્તા યૌવનવતી બની.

તેણીના મુખની સુવાસને કારણે જ સર્વ આભે હોય તેમ તેણીનો અંજન સરખો શ્યામ કેશપાશ અત્યંત શોભી ઊઠ્યો. નેત્રરૂપી કમળના ભ્રમથી આવેલ ભ્રમરની શ્રેણિ સરખો તેણીનો કેશસમૂહ વિષ્ણુના કંઠ કરતાં પણ અધિક સુંદર હતો. અર્ધ ઉદય પામેલ સૂર્યના પ્રતિબિંબની જાણે હાંસી કરી રહ્યું હોય તેમ અતિ તેજસ્વી તેણીનું બાલસ્થળ શોભી રહેલ છે. મણિજડિત કુંડલના ભારને લીધે જાણે અધિક ખેદ પામ્યા હોય તેમ વિસા-માની ઇચ્છાથી તેના બંને કણે સ્કંધપ્રદેશનો આશ્રય લઈને રહ્યા છે. “અમારા શત્રુ સરખા કમળને તમે શા માટે ધારણ કરો છો ?” એ પ્રમાણે ઠપકો આપવા માટે જ હોય તેમ તેણીના બંને નેત્રો કર્ણ પર્યંત લંબાયા છે. “વક્ર મનુષ્યો મલિનતાને અને સરલ મનુષ્યો ઉન્નતિ પામે છે.” એમ શ્રીકાન્તા કુમારી લોકોને પોતાની ભૂકુટી તથા નાસિકાદ્વારા સૂચવી રહી છે. વિશ જ બુદ્ધિવાળા બ્રહ્માએ કલંક રહિત ચંદ્રને જે ભાગમાં વહેંચીને તેણીના બે કપોલો બનાવ્યા જણાય છે. રાતા ઓષ્ઠ તેમજ મોગરાના પુષ્પ સરખી દંતપંક્તિને કારણે તેણીનો સૌભાગ્યરૂપી કલ્પવૃક્ષ તથા પ્રકારે વિકસિત અને પલ્લવયુક્ત બન્યો છે. તેણીના કંઠ-પ્રદેશ પર રહેલ પ્રકાશિત ત્રણ રેખા એમ જણાવી રહી છે કે—આ ત્રણ (ધર્મ, અર્થ અને કામ) વર્ગનું મૂળ છે. હસ્તરૂપી પલ્લવથી શોભતી અને નખરૂપી પુષ્પથી યુક્ત તેણીની બંને ભુજલતાઓ પુણ્યની માફક તેણીનો સંસર્ગ પામીને વૃદ્ધિ પામે છે. પુષ્ટ અને ઊંચા બંને સ્તનોનો ભારથી તેણીના દેહનું અધિક સૌન્દર્ય જાણે પીડાકાર બન્યું હોય તેમ જણાય છે.

અત્યંત કાંતિરૂપી જળથી પરિપૂર્ણ નાભિપ્રદેશના સૌન્દર્યરૂપી વાવડીમાંથી જાણે ત્રણ લતાના બહાનાથી જાણે લહેરો (મોજાંઓ) નીકળતી હોય તેમ જણાય છે. સ્તન તથા નિતંબ-પ્રદેશ પુષ્ટ બનાવીને વિધાતાએ બાકી રહેલા દલિલાથી તેણીનો કટિપ્રદેશ કૃશ બનાવ્યો. ત્રણ ભુવનના રાજ્યાભિષેકના સમયે કામદેવને માટે યૌવનરૂપી મંત્રીએ જાણે કેળના સ્તંભ સરખા હોય તેમ તેણીના બંને સાથળોને સ્થાપ્યા. અત્યંત પીધેલું અને સ્વાદિષ્ટ જલને જાણે બહાર કાઢી રહ્યા હોય તેમ તેણીના રક્તવર્ણી નખરતનના કિરણ સમૂહવાળા બંને ચરણો શોભી રહેલ છે. પોતાની જાતને મલિન બનેલ જાણીને તે મલિનતા દૂર કરવાને માટે યુવતી-જનને લાયક સમગ્ર કલાઓએ તેણીનો આશ્રય લીધો છે અર્થાત્ તેણી સમસ્ત કલાવાન છે.

તેણીના ગુણને અનુરૂપ વરને નહીં પ્રાપ્ત કરતો રાજા આનંદવર્ધન જેવામાં ચિન્તાતુર બન્યો હતો તેવામાં જાણે રાજાના મનોભાવને જાણતો હોય તેવો કોઈએક નિમિત્તશાસ્ત્રને જાણનાર પાંડિત આવી પહોંચ્યો. એટલે રાજાએ તેને પૂછ્યા કરી કે-“આ મારી પુત્રી શ્રીકાંતાનો વર કોણ થશે ?” ત્યારે શ્રીકાંતાના લક્ષણો નિહાળીને અત્યંત આશ્ચર્ય પામેલા તેણે કહ્યું કે-“આ તમારી પુત્રી ચક્રવર્તીની પટરાણી થશે.” રાજાએ ફરીથી પૂછ્યું કે-“જો તેમ જ છે તો તેની ખાત્રી માટે કોઈપણ કારણ જણાવો.” એટલે નિમિત્તિકે જણાવ્યું કે-“આપ સાવધાનતાથી સાંભળો. આ તમારા નગર (૧) કાંપિલ્યપુરની પૂર્વ દિશામાં રહેલ નદીમાં માતલિ નામના સારથિવાળા ઇંદ્રનો રથ પસાર થશે. (૨) અત્યંત ઊંડી તે નદી, લગ્નાર્થે આવેલ તે વ્યક્તિને માર્ગે આપશે તેમજ નિવાસને યોગ્ય આવાસ પણ આપશે. (૩) પોતાનો પ્રવાહ ખીજી બાજુ વહેવરાવશે. (૪) તમારો ઉન્નવળ કાંતિવાળો જ્યેષ્ઠકલશ નામનો ચાર દાંતવાળો પટ્ટહસ્તી આલાનસ્તંભ ઉખેડી નાખીને તેની સન્મુખ ચાલશે (૫) અશોક વનની નજીક રહેલ દિવ્ય દેવમંદિરમાં રહેલ કુબેર નામનો યક્ષ અચાનક ઊભો થઇને તેનું સ્વાગત કરશે. (૬) આવાસ અપાયેલ તથા રતનના સિંહાસન પર બેઠેલા તેને અનુલક્ષીને અશોકવૃક્ષ નિષ્કારણે પણ વિકસિત બનશે. (૭) વળી તેના પ્રભાવને કારણે અશોકવૃક્ષની છાયા, છાયાવૃક્ષની માફક, દિવસના ભાગમાં કે પછીના ભાગમાં પણ સ્થિર રહેશે. વિષ્ણુની પત્ની લક્ષ્મીની માફક આ કન્યા તેના વૃક્ષસ્થલમાં વાસ કરશે.” આ પ્રમાણે સાત કારણો જાણીને આનંદવર્ધન રાજા હર્ષ પામ્યા. રાજાની વર સંબંધી ચિન્તા નાશ પામી અને હર્ષ પામેલા તેણે તે નિમિત્તજ્ઞને પુષ્કળ દાન દીધું. વળી રાજાએ કહ્યું કે-“મૂખ લોકો પુત્રને માટે ફોગટ સન્તાપ પામે છે. કોઈએક પુત્રી પણ એવી હોય છે જે સ્વયં અબ્યુદય પ્રાપ્ત કરે છે.”

કેટલાએક દિવસો બાદ શ્રીકુંડિનપુર નગરના રાજા શશિશેખરનો પુત્ર અને આનંદ-શ્રીનો ભાઈ જયસિંહ પોતાના સંન્યવડે પૃથ્વીને ક્ષોભ પમાડતો કાંપિલ્યપુર નગરે આવ્યો અને હર્ષ પામેલા તેણે આનંદવર્ધન રાજાની દર્શન કર્યા. રાજાએ પણ તેનો અપૂર્વ સત્કાર કર્યો. બીજે દિવસે જયસિંહ પોતાની બેનને નમસ્કાર કરવા ગયો જ્યાં શ્રીકાંતા પણ હતી.

રાણીએ પોતાના ભાઈનો સત્કાર કર્યો અને સખીઓથી પરિવરેલ શ્રીકાન્તાને પણ તેણે જોઈ તેમજ વાતસલ્યભાવથી તેણીને પોતાનાં જોળામાં બેસાડી. હર્ષિત બનેલી આનંદશ્રીએ ભાઈને પિતાના તથા સ્વજનવર્ગના કુશળ સમાચાર પૂછ્યા એટલે તેણે પણ સારા સમાચાર જણાવીને તેણીને ખુશ કરી.

જયસિંહે બેનને બે કુંડલો ભેટ કર્યાં, તેમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથનું નામ કેતરેલું જોઈને આનંદશ્રીએ ભાઈને પૂછ્યું કે—“ આ કેતું નામ છે ? ” તેટલામાં તો શ્રીકાન્તાએ તે બંને કુંડલો પોતાના કણમાં પહેરી લીધા. જયસિંહે હસીને કહ્યું કે—“ બહેન ! આવો પ્રશ્ન કેમ કરે છે ? પોતાના અસાધારણ પ્રકાશથી ત્રણે જગતને પ્રકાશિત કરતાં સૂર્યને માટે કોણ પૃચ્છા કરે ? અથવા તો હે બહેન ! તેં જે પ્રશ્ન કર્યો છે તે વાસ્તવિક છે, મારણ કે રાજરાણીઓ સૂર્યનું દર્શન નહીં પામનારી કહેવાયેલી છે. હે બહેન ! વધારે શું કહું ? જેણે આ કુમારને નજરે નીહાળેલ નથી તે જન્મમાં છે અથવા નિષ્કૂળ લોચનવાળા છે. હે બહેન ! વળી કુમારનો વૃત્તાન્ત જેઓએ આજસુધી સાંભળેલ નથી તેઓ માતાના ગર્ભમાં રહેલા છે અથવા તો કર્ચ રહિત છે. જેઓની જિહ્વાએ તેમના ગુણની સ્તુતિ કરેલ નથી તે વ્યક્તિ મૂક જનોથી લેશમાત્ર ચઢિયાતી નથી; તો હે બહેન ! હવે તું તે કુમારનું અમૃત સરખું ચરિત્ર બંને કણદ્વારા સાંભળ કે જેથી તારા બંને કણો અને મારી જિહ્વા સાર્થક બને.”

ત્યારે ઉત્કંઠિત, આશ્ચર્યમુગ્ધ અને હર્ષ પામેલ આનંદશ્રીએ જયસિંહને કહ્યું કે “તું જલ્દી તે વૃત્તાંત જણાવ.” મામાના વાર્તાલાપથી અત્યંત કુતુહલ પામેલી શ્રીકાન્તા પણ તે ચરિત્ર સાંભળવાને સાવધાન બની. પછી જયસિંહે તે બંનેની સમક્ષ જન્મથી માંડીને શ્રી શ્રેયાંસકુમારનું ચરિત્ર જેવું હતું તેવું કહેવું શરૂ કર્યું. ચરિત્ર શ્રવણ કર્યા બાદ શ્રેયાંસની પ્રશંસા કરીને આનંદશ્રીએ જયસિંહને પૂછ્યું કે—“ આ કુંડલ-યુગલ તને કઈ રીતે પ્રાપ્ત થયા ? ” જયસિંહે જણાવ્યું કે—“એક દિવસે પિતા કુંડિનપુરમાં રાજસભામાં બેઠા હતા અને હું તેમના ચરણકમળમાં ભ્રમર સમાન બનીને બેઠો હતો તેવામાં આપણા નગરમાં રહેનાર દાનશૂર શ્રેષ્ઠીનો આમ્રકુમાર નામનો પુત્ર, પ્રતિહારીદ્વારા નિવેદન કરાવીને રાજસભામાં આવ્યો. સભામાં પ્રવેશ કરીને, પિતાની સન્મુખ રતનથી ભરેલ પાત્ર મૂકીને, પ્રણામ કરીને ઉચિત સ્થાને બેઠો. તે કિંમતી અને મનુષ્યલોકમાં પ્રાપ્ત ન થઈ શકે તેવા રતનોને જોઈને પિતાએ પૂછ્યું કે—“ આ રતનો તને કયાંથી મળ્યા ? દ્રવ્યોપાર્જન માટે ગયેલા તને આ કયે સ્થળેથી પ્રાપ્ત થયા ? અને અહીંથી ગયા બાદ આટલો સમય તેં કયાં વ્યતીત કર્યો ? ”

આમ્રકુમારે જણાવ્યું કે—“હું સિંહપુર નગરે ગયો હતો, જ્યાં મહાબલીષ વિષ્ણુ નામના રાજા છે. હું જે દિવસે સિંહપુર નગરે ગયો હતો તે દિવસે વિષ્ણુ રાજાને ત્યાં પુત્રજન્મ થયો હતો. વળી તે કુમારના જન્મોત્સવ પ્રસંગે સુરાસુરોએ મેઘવર્ષત પર તેમનો જન્મોત્સવ કર્યો હતો. આ જન્મોત્સવ પ્રસંગે દેવોએ સમસ્ત નગરમાં રતન તથા સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી હતી.

મને પણ આ રત્નો વગર પ્રયત્ને ત્યાંથી પ્રાપ્ત થયા છે. હે સ્વામિન ! તે નગરમાં પૂર્ણ મનો-રથવળો હું કેટલોક સમય રહ્યો અને હસ્તેશાં શ્રી શ્રેયાંસના નવા નવા ઉત્સવો જોયાં. હું આપને કેટલા આશ્ચર્યો કહું ? હજાર જીભવાળો શેષનાગ પણ તે વર્ણવવાને શક્તિમાન ન બને. વળી હે નાથ ! તે કુમારના અદ્ભૂત રૂપનું શું વર્ણન કરું ? તે રૂપને જોતાં માણસના ભૂખ, તૃષ્ણા અને દુઃખ નાશ પામી જાય છે.”

પિતાએ પણ આમ્નકુમારને જણાવ્યું કે—“ આ હકીકત મેં પહેલાં પણ સાંભળી હતી, પરંતુ અત્યારે તમારા વચનથી વિશેષ ખાત્રી થઈ છે. આ કુમાર સામાન્ય મનુષ્ય માત્ર હોય તેમ જણાતું નથી. આવા પ્રકારનાં પ્રભાવથી તો તત્ત્વ(રહસ્ય) કંઈ જુદું જ જણાય છે. પૃથ્વી પીઠ પર વિષ્ણુ રાજાનો મહિમા અદ્ભૂત જણાય છે, જેની નગરીમાં ચોટે ચોટે આવા રત્નો પડેલા છે. લક્ષ્મીસંપન્ન રાજાઓના ભંડારોમાં જે રત્નો નથી તેવા રત્નો આ નગરીમાં છે. તેથી તે વિષ્ણુ રાજાનું પુણ્ય અત્યંત જણાય છે.”

આ પ્રમાણે શ્રેયાંસકુમારના લોકોત્તર ચરિત્રને સાંભળતાં મને ઈષ્ટજનની માફક તે કુમારને જોવાની અત્યંત ઉત્કંઠા થઈ. પછી અત્યંત ઊત્સુકપણાને લીધે પિતાજીને વિનંતિ કરી કે—“ જો આપ ફરમાવો તો હું સિંહપુર નગરે જઈશ. શ્રેયાંસકુમારના દર્શનરૂપી અમૃતરસથી મારા બંને નેત્રોને તૃપ્ત કરું. અને સાથેસાથ મારા જન્મ તથા જીવિતનું વિપુલ ફળ પ્રાપ્ત કરું.” પિતાએ જણાવ્યું કે—“ ગુણીજનોને વિષે તારો પ્રેમ ઉચિત છે, પરંતુ સિંહપુર ઘણું દૂર છે. વળી માર્ગમાં અનેક દુશ્મનો રહેલા છે. હે પુત્ર ! તારે ત્યાં જવા સંબંધી વાત પણ કરવી નહીં;” એટલે પથર પર ફેંકાએલ માછલાની માફક મને લેશ માત્ર ચેત પડ્યું નહીં.

બાદ શ્રેયાંસકુમાર પાસે જવા માટે હું ઘણા ઘણા ઉપાયો કરી રહ્યો હતો અને તેમાં જ લયલીન ચિત્તવાળો હું સરસ કે વિરસ પદાર્થોને પણ જાણી શકતો ન હતો. વધારે શું કહું ? શ્રી શ્રેયાંસ પ્રતિ મને જેવો અસાધારણ પ્રેમ પ્રગટ્યો છે તેવો પ્રેમ માતા, પિતા, બંધુ કે અન્ય કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે પણ નથી.

પછી માતા-પિતાને જણાવ્યા વિના જ માત્ર ખડ્ગ ધારણ કરીને મધ્યરાત્રિએ હું અશોકવનમાં ગયો. મારા જમણા હાથના સ્પંદનથી એવડો ઉત્સાહિત બનેલ હું શ્રી શ્રેયાંસ-કુમારના બંને ચરણોનું ધ્યાન કરતો કરતો નગરની બહાર ચાલ્યો ગયો. હર્ષ પામેલો હું અખંડ પ્રયાણો દ્વારા ચાલ્યો, પરંતુ શ્રી શ્રેયાંસકુમારના પ્રભાવના કારણે મને માર્ગ-પરિશ્રમ જણાયો નહીં. ક્રૂર શ્રી શ્રેયાંસકુમારના નામરૂપી મંત્રના પ્રભાવને કારણે વિકટ અટવીઓને વિષે મને શિકારી પશુઓદ્વારા થતી આપત્તિઓ કોઈ પણ સ્થળે નહીં નહીં.

કાલક્રમે માર્ગ પૂર્ણ કરીને હું જેવામાં સિંહપુર નગરમાં પ્રવેશ્યો તેવામાં પરિવાર યુક્ત અને હર્ષિત બનેલા કોઈએક યુવાન પુરુષે અશ્વથી નીચે ઊતરીને આશ્ચર્ય યુક્ત મને

નમસ્કાર કર્યો. પછી બે હાથ જોડીને તેણે મને વિનંતિ કરી કે—“ મહેરબાની કરીને આપ આ અશ્વ પર સ્વારી કરો.” એટલે મેં તે અશ્વ પર સ્વારી કરી. મેં વિચાર્યું કે—આ ઉત્તમ શુકન થયા છે અને મારો અફ્લુત અભ્યુદય થવાનો જણાય છે. શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માની ભક્તિરૂપી કદપવેલડી મહાફળદાયક છે. હું માનું છું કે—ભવિષ્યમાં ફળદાયક બનનારી તે કદપલતાનું આ પુષ્પોત્પત્તિરૂપ કાર્ય થયું છે.

આ પ્રમાણે હું વિચાર કરી રહ્યો હતો તેવામાં તે યુવક મને પોતાને આવાસે લઈ ગયો અને સ્નાન, ભોજન તથા વસ્ત્રાદિકથી મારું સન્માન કર્યું. બાદ તેણે મને જણાવ્યું કે—“ મારી આ સમસ્ત લક્ષ્મી આપની છે અને હું પણ આપનો સેવક છું. આપ સ્વામી છો.” એમ કહીને તેણે મને અત્યંત ખુશી કર્યો. બાદ મેં તેના પ્રત્યે અત્યંત પ્રસન્ન દષ્ટિથી નીહાળ્યું, તેમજ તેના અત્યંત આદરભાવને કારણે હું કાંઈ પણ બોલી શક્યો નહીં.

પછી તેણે મને પૂછ્યું કે—“ ફક્ત ખડ્ગ ધારણ કરીને કુંડિનપુરનગરથી તમે શા માટે આવ્યા છો? તેનું કારણ મને જણાવો.” પછી મેં કહ્યું કે—“ તમે મને કઈ રીતે ઓળખ્યો?” તેણે જણાવ્યું કે—“ હું શ્રીકુમાર કુંડિનપુરનો જ રહેવાસી છું અને દ્રવ્યોપાર્જન માટે અહીં આવ્યો હતો. શ્રી શ્રેયાંસકુમારના શ્રેષ્ઠ સદ્ભાવથી મેં ઇચ્છા કરતાં પણ અધિક દ્રવ્યપ્રાપ્તિ કરી છે. વળી હું શ્રી શ્રેયાંસકુમારની કૃપાનું પાત્ર બન્યો છું અને તેમનો વિરહ સહવાને અસમર્થ બનેલ હું કુંડિનપુર જઈ શકતો નથી. ખરેખર પુણ્યને કારણે આજે મને આપનું દર્શન થયું છે. કુમારને જોવાની જે આપને ઇચ્છા થઈ છે તે ખરેખર ઉત્તમ છે. હું કુમારને તમારું આગમન જણાવું છું.” એમ કહીને શ્રીકુમાર શ્રી શ્રેયાંસકુમાર પાસે ગયો અને મારા આગમન સંબંધી હકીકત જણાવી.

બાદ શ્રીકુમારની સાથે શ્રેયાંસકુમારના દર્શનાર્થે રાજમહેલમાં હું ગયો. પોતાની કાંતિથી સૂર્યને પણ ઝાંખા પાડતા સિંહદ્વારને મેં જોયું. તે કુમારની અશ્વશાળા તેમજ ગજશાળા રત્ન તેમજ સુવર્ણની બનાવેલી હતી. અને તેની આગળ અન્ય રાજાઓની લક્ષ્મી કાંઈ પણ ગણતરીમાં નહોતી. આ પ્રકારની તેમની સમૃદ્ધિ જોઈને આશ્ચર્યચક્રિત ચિત્તવાળા મેં મારી જાતને હર્ષપૂર્વક સ્વર્ગભૂમિમાં રહેલી જાણી. અંદર પ્રવેશ કરતાં તેમજ બહાર નીકળતાં દેવસમૂહવાળી, અસંખ્ય રાજાઓ, સામન્તો તથા મંત્રીવર્ગથી ભૂષિત, દેવાંગનાઓ તથા વારાંગનાઓથી વગાડાતી શંખધ્વનિવાળી, ક્રીડાપૂર્વક ઉછાળાતા મનોહર અત્તરોથી સુશોભિત, બત્રીશ પ્રકારના ભજવાતા નાટકોવાળી, ઊંચા હાથ કરીને સ્તુતિપાઠકોથી કરાતી સ્તુતિઓ-દ્વારા દિશાઓને ધ્વનિત કરતી રાજસભામાં, પ્રતિહારીદ્વારા નિવેદન કરાવીને મેં પ્રવેશ કર્યો અને રત્નજડિત સિંહાસન પર બેઠેલા શ્રી શ્રેયાંસકુમારને મેં જોયા. ઇંદ્ર સરખા તેમને જોઈને મારું શરીર અમૃતથી જાણે સિંચાયું હોય તેવું બન્યું. તેમને નમસ્કાર કરીને અપાયેલા

ઉચિત આસન પર હું બેઠો. મારા પ્રત્યે પ્રસન્ન દૃષ્ટિથી તેમણે નીહાળીને અમૃત સરખી મિષ્ટ વાણીથી મારા કુશળ સમાચાર પૂછ્યા.

ત્રણ જ્ઞાનને કારણે પરમાત્મા સર્વ હકીકત જાણતા હોવા છતાં મને જોલાવવા માટે પૂછ્યું કે-“રસ્તામાં કેટલા દિવસ વ્યતીત થયા ? ” “ ત્રીશ દિવસ ” એ પ્રમાણે મેં જવાબ આપ્યો ત્યારે પરમાત્માએ મને કહ્યું કે- “ તમે ખરેખર હુબ્બર કાર્ય કર્યું છે. અથવા તો ભક્તિને શું હુબ્બર હોઈ શકે ? ”-આ પ્રમાણે કહીને પરમાત્માએ મને સુકુટ સિવાયનાં અંગ પર રહેલાં સર્વ આભૂષણો તેમજ પિતાના રાજ્ય કરતાં પણ વિશાળ કંકણપુરનું રાજ્ય આપ્યું. કંકણપુરના રાજ્યની પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ શ્રી શ્રેયાંસકુમારના વિયોગને સહવાને અસમર્થ એવો હું કારણ દર્શાવીને તેમની ઉપાસના નિમિત્તે પાંચ દિવસ સિંહપુરમાં રોકાયો.

શ્રીકુમાર શ્રેષ્ઠીપુત્રનો ઉપકાર ચાદ કરીને મેં તેને મારો મંત્રી બનાવ્યો. બીજા અનેક રાજપુત્રો શ્રેયાંસકુમારની સેવામાં તત્પર હોવા છતાં હું તેમની કૃપાનું વિશેષ પાત્ર બન્યો. પછી તેમની આજ્ઞાથી સમસ્ત જનતાને આશ્ચર્ય પમાડનારી એવી રાજલક્ષ્મીને જોવાને માટે હું શ્રી કંકણપુર ગયો. ત્યાં ગયા બાદ મેં શ્રીકાંતાના અસાધારણ રૂપ સંગ્રહી પ્રખ્યાતિ સાંભળી, જેથી ઉત્કંઠાને કારણે કૌતુકવશ બનીને હું અહીં આવ્યો છું. આ કુંડલયુગલ અન્ય વ્યક્તિના કર્ણુમાં આવી શકતું નથી તેમજ અન્યના કર્ણો તે કુંડલયુગલના ભારને સહન કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. ખરેખર આ શ્રીકાંતાને યોગ્ય જ આ કુંડલયુગલ શિશ્નુએ ઘડવા જણાય છે. “ અતિ કીર્મતી વસ્તુઓને યોગ્ય મહાન્ વ્યક્તિઓ જ હોય છે.”

આ પ્રમાણે કહીને જયસિંહકુમાર પોતાના આવાસે ગયો ત્યારે કામદેવે પોતાના વિષમ તીક્ષ્ણ બાણોથી શ્રીકાંતાના હૃદયને વીધી નાખ્યું. તેણીને વારંવાર બગાસાં ખાતી જોઈને માતાએ તેના ઉબ્બ શરીરને સ્પર્શ કરીને પૂછ્યું કે-“ પુત્રી ! તને કંઈ ખીડા થઈ રહી છે ? હું માતું છું કે-આ કુંડલયુગલને પહેરવાથી તારી શોભા વધવાને કારણે તારા પર કોઈની નજર પડી જણાય છે; તો તું હવે તારા આવાસે જઈને પલંગમાં સૂઈ જા, જેથી તારી સખીઓ દૃષ્ટિ દોષને દૂર કરનાર માંગલિક કાર્યો કરે.” પલંગ નજીક હોવા છતાં અત્યંત ઉબ્બ નિઃશ્વાસને મૂકતી તેણી મહાસુફેલીએ પલંગ પર પહોંચી. અત્યંત દુઃખી એના સખીવર્ગે ધૂપ વિગેરે કયે છે, ગાદ નિદ્રાવાળી વ્યક્તિની માફક બંધ નેત્રકમળવાળી અને ફક્ત શ્રેયાંસકુમારનું જ ધ્યાન ધરતી તેમજ સખીવર્ગ સાથે સંભાષણ નહીં કરતી તેમજ અમૃત સરખી મિષ્ટ વાણીથી વારંવાર આદરપૂર્વક જોલાવા છતાં તેઓની સાથે વાર્તાલાપ નહીં કરતી મૌન ધારણ કરીને રહી.

પછી દેવને ઉપાલંબ દેતા સખીસમૂહના ફક્ત આશ્વાસનને માટે શ્રીકાંતા શ્રેયાંસકુમારના ઉચ્ચારણપૂર્વક માત્ર “ હું ” કારો દેતી હતી. બાદ બુદ્ધિદ્રારા શ્રીકાંતાને કામ-વિહ્વળ જાણીને ચતુર સખીવર્ગે ઈંગિત ચેષ્ટાદ્વારા જોલાવી. “ હે સખી ! તેં ઉચિત સ્થાને

પ્રીતિ કરી હોવાથી તું ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. શું કમળ સિવાય લક્ષ્મી અન્ય સ્થાનનો કદી સ્વીકાર કરે ? કલ્પલતા અને કલ્પવૃક્ષનો સંગ કેાણુ ન ઇચ્છે ? ચંદ્ર અને ચંદ્રિકાના યોગને કેાણુ નથી વખાણતું ? તું ધીરજ ધારણુ કરીને થોડો સમય વ્યતીત કર. હે સ્વામિની ! માફ કરો. તમારા સર્વ મનોરથો સફળ થાય.” આ પ્રમાણે વ્યવહારકુશળ સખીવર્ગે, ઉજ્જ્વલ નિઃશ્વાસ મૂકતાં મુખકમળવાળી તેણીને કોમળ વાણીથી આશ્વાસન આપ્યું, પરંતુ અંતઃપુર-માં કે બહારના લાગમાં, જનસમૂહમાં કે એકાંતમાં, આસન પર કે શય્યા પર, વનમાં કે મહેલમાં, રાત્રિએ કે દિવસે અત્યંત સંતૃપ્ત બનેલી શ્રીકાંતા, કુલની મર્યાદાનો ત્યાગ નહીં કરતી, જાણે કામદેવથી છુપાવાઈ હોય તેમ રતિ(હર્ષ)ને કોઈ પણ સ્થળે પ્રાપ્ત કરી શકી નહીં. ફક્ત તેણી તે કુંડલયુગલને જોતી, પૂજતી, પ્રણામ કરતી તેમજ તેના પર કોતરેલા “શ્રેયાંસ”-ના નામને મંત્રની માફક સ્મરતી હતી.

શ્રીકાંતાના સખીવર્ગે ઉતાવળે-ઉતાવળે જઈને તેણીની માતા આનંદશ્રીને સમસ્ત ખીના જણાવી કે-“ વિશ્વમાં મુકુટ સમાન શ્રી શ્રેયાંસકુમાર પ્રત્યે શ્રીકાંતા અનુરાગિણી બનેલી છે ” જે સાંભળીને તેણી સંતોષ પામી. વળી તેણીએ વિચાર્યું કે-“ પૂર્વે મેં પણ આ સંબંધમાં વિચારણા કરી હતી. ચંદ્રકલા શંકર સિવાય કોના આભૂષણરૂપ બને ? જો દૈવ અનુકૂળ હશે તો સર્વ વસ્તુ કલ્યાણકારી બનશે. મારા મનની ઇચ્છાનુરૂપ આ સર્વ બની રહ્યું છે. ” પછી આનંદશ્રીએ સખીવર્ગને કહ્યું કે-“ શ્રીકાંતાનો મનોરથ ઉચિત છે, તો તમે જઈને તે હકીકત તેને જણાવો. ” ત્યારે હર્ષ પામેલી સખીઓએ તે વૃત્તાંત શ્રીકાંતાને જણાવ્યો.

સખીઓથી કહેવાયેલ અને દ્રાક્ષથી પણ અધિક મીઠી માતાની વાણીથી શ્રીકાંતાનો હૃદય-સન્તાપ કંઈક ઓછો થયો. ચંદ્ર, સુખડ અને મુક્તાહાર તેણીને શીતળતા અર્પનાર બન્યા નહીં તેમજ તેણી પુષ્પ સુંઘતી નથી અને સંગીત સાંભળતી નથી. નીલકમળનો ત્યાગ કરેલી તેણી પોતાનું મુખ દર્પણમાં જોતી નથી તેમજ કોકિલનો ટહુકાર સાંભળવાને નહીં ઇચ્છતી તેણી સ્વયં મૂક જેવી બની ગઈ. પુષ્પધન્વા કામદેવનું સ્મરણ કરતી તેણી પારેવાના બચ્ચાની માફક પોતાના નખોદ્રારા પુષ્પોની પાંખડીઓ તોડી નાખવા લાગી. કામદેવ પ્રત્યે અત્યંત દ્રેષીલા બનવા છતાં પણ કામદેવ કરતાં અધિક સૌન્દર્યશાલી કુમાર પ્રત્યે પ્રેમ-સ્નેહ દર્શાવવા લાગી, તે ખરેખર અત્યંત આશ્ચર્યકારક છે.

જીવોની રક્ષાને માટે શ્રેયાંસનાથના નામરૂપી મંત્રાક્ષરોને વારંવાર યાદ કરતી, બાહ્ય ચેષ્ટાઓને રોકતી તેમજ કુમાર પ્રત્યે લયલીન ચિત્તવાળી શ્રીકાંતા યોગિનીની માફક સમય વીતાવવા લાગી. શ્રીકાંતાના હુઃખથી સમસ્ત પરિવાર યુક્ત હુઃખી બનેલ રાજા, જેવામાં આપને (ત્રિષુ રાજાને) કંઈક વિશ્વસિ કરવાને ઇચ્છે છે તેવામાં તો શ્રીકાંતાના અસાધારણ સૌંદર્યને સાંભળીને, પોતપોતાના કુમારો માટે અન્ય રાજાઓએ શ્રીકાંતાના હસ્તની માગણી કરવા માટે જાણે એકી સાથે જ રવાના કરેલ હોય તેમ સર્વ

પ્રધાનપુરુષો કાંપિલ્યપુરમાં એક સાથે જ આવી પહોંચ્યા.

બુદ્ધિશાળી આનંદવર્ધન રાજાએ તે પ્રધાન પુરુષોને જણાવ્યું કે-“ જો કુમાર સાત કારણોને સાચા કરી ખતાવશે તેને હું મારી પુત્રી આપીશ, તો તમે જાહેરે તમારા રાજાઓને આ હકીકત બહાર કરો. ” તે પ્રધાન પુરુષોએ જાહેરે પોતપોતાના સ્વામીને તે હકીકત જણાવવાથી રાજાઓએ પોતાના કુમારોને રવાના કર્યા એટલે તે સર્વ કુમારો પોતપોતાના સૈન્ય સહિત રત્નગર્ભા નદીના કિનારે આવી પહોંચ્યા છે. તે પૈકીના કેટલાક કુમારો નદીમાં માર્ગ મેળવવાને માટે નદીકિનારે શુદ્ધભૂમિમાં લાંબા થઇને સૂતા છે-(આતાપના લે છે), કેટલાક પૂજા કરે છે, કેટલાકે માનતા કરી છે, કેટલાક નદીને પ્રણામ કરી રહ્યા છે, કેટલાક સ્તુતિ કરી રહ્યા છે અને કેટલાક ઉપવાસી બનીને રહ્યા છે, છતાં નદીએ પોતાનો પ્રવાહ અધિક રીતે વહેતો રાખ્યો છે.

આ સમયે અમે કાંપિલ્યપુરથી નીકળ્યા અને માર્ગમાં અમેને કેટલાક કુમારો સૈન્ય સાથે મળ્યા. હે સ્વામિન્ ! આપ પ્રસન્ન થાઓ ! જો કુમારોમાં શ્રેષ્ઠ શ્રેયાંસકુમાર કાંપિલ્યપુર આવે તો અમારા રાજાની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય. અમે અમારી સાથે શ્રીકાંતાની છળી લાવ્યા નથી તેનું કારણ એ છે કે-કોઇ પણ તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આજેખવાને શક્તિમાન નથી.”

આવા પ્રકારનું વૃતાંત સાંભળીને શ્રી વિષ્ણુરાજા સમસ્ત સભા સાથે અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા. બાદ તે પ્રધાનોનું ઉચિત સન્માન કરીને શ્રી વિષ્ણુરાજા મંત્રણાગૃહમાં જાહેરે મંત્રીઓ સાથે વિચારણા કરવા લાગ્યા કે-“ આ સાત પ્રકારના કાર્યો પૂર્ણ કરવા અત્યંત મુશ્કેલ છે, જો તે પૂર્ણ ન કરી શકાય તો આપણી અત્યંત લઘુતા થાય. જ્યોતિષીએ જણાવ્યું છે કે-શ્રીકાંતા ચક્રવર્તીની પત્ની થશે અને આપણા કુમાર તો તીર્થંકર થવાના છે તો પછી આ કાર્ય કેમ સિદ્ધ થશે ? કદાચ તે કારણોની પૂર્તિ કરવામાં આવે તો પણ શ્રીકાંતાના પાણિ-ગ્રહણમાં સંશય રહેલો છે, કારણ કે એમ સંભળાય છે કે-સમસ્ત રાજાઓના કુમારો ત્યાં આવેલા છે તેઓ શ્રેયાંસકુમારની સાથે વિગ્રહ કરે તો તે કન્યા આપણા નગરમાં લાવી શકાય નહીં. વળી જેમ સમુદ્રમાંથી નીકળેલ અમૃતને રાહુ વિગેરે દાનવોએ ગ્રહણ કર્યું તેમ માર્ગમાં રહેલા રાજકુમારો અત્રે આવતી શ્રીકાંતાને કદાચ હરી પણ બાંધ. ” ત્યારે જ્ઞાનગર્ભા નામના શ્રેષ્ઠ મંત્રીએ વિષ્ણુ રાજાને કહ્યું કે-“ હે રાજા ! દરેક કારણોની પૂર્તિ સંબંધમાં આપ લેશ માત્ર શંકા ન કરો. કડપવૃક્ષ સરખા આ કુમારના પ્રભાવથી અન્ય વ્યક્તિના પણ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે તો તેના પોતાના કાર્યોની સિદ્ધિ કેમ ન થાય ? કુમારના પૂર્વ પુણ્યો-દયને લીધે જ આવા પ્રકારની સૌંદર્યશાલી તેમજ ઉત્તમ કન્યા નિર્માણ કરાયેલ છે, નહીં તો તેણીનું આવું અદ્ભુત રૂપ કેમ હોઇ શકે ?

“નૈમિત્તિકે જણાવેલ ચક્રવર્તી આપણા કુમાર જ છે. બીજા કોઇની શંકા ન લાવો, કારણ કે આ કુમાર ત્રણ જગતને વિષે ધર્મ-ચક્રવર્તી (ધર્મ-પ્રરૂપનાર) બનશે. બીજા કુમારો

આપણા કુમાર સાથે વચ્ચે કરશે તે હકીકત પણ વ્યર્થ જ છે, કારણ કે તારાઓ અત્યંત ઉજ્જવળ હોવા છતાં સૂર્યની સમક્ષ પ્રકાશિત બની શકતાં નથી. સિંહની સન્મુખ મૃગલાઓનું શું બળ ચાલે ? ગરુડની સન્મુખ શું સર્પો હરીફરી શકે ? કદાચ ત્રણ જગતના પ્રાણીસમૂહ કુમારની સાથે યુદ્ધ કરે તો પણ કુમાર વિજયી બને, કારણ કે જિનેશ્વર ભગવંત અનંત બળના ધણી છે, તો હે સ્વામિન! આ સંબંધમાં કાળવિદ્ય બ કરવો ઉચિત નથી. પર્વતો મહાન હોવા છતાં વજ્રની આગળ તણુબદ્ધા જેવા છે.”

આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની બુદ્ધિના મંદિર સમાન તે જ્ઞાનગર્ભ મંત્રીના આનંદદાયક વચનો સાંભળીને નીતિમાન શ્રી વિષ્ણુ રાજ નિષ્ક્રિય કરીને હર્ષપૂર્વક ફરીથી સલામો બિરાજ્યા.

આ સાતમા સર્ગમાં શ્રીશ્રેયાંસકુમારનો જન્મ, તરુણાવસ્થા, રૂપવર્ણન, શ્રીકાંતાનો અનુરાગ અને કાંપિત્યપુરથી પ્રધાન પુરુષોત્ત્વ આગમન-આ હકીકતો વર્ણવવામાં આવી છે.

આઠમો સર્ગ

શ્રી વિષ્ણુ રાજાના ફરમાવવાથી શ્રી શ્રેયાંસકુમારે કાંપિલ્યપુર પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું ત્યારે આકાશપટમાં દેવદુંડુભી વાગવા લાગી. સમસ્ત નાગરિક લોકો “ જય જય ” શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યા ત્યારે સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ કુમારને માંગલિક કર્યું. ઢક્કાના મહાનાદથી પૃથ્વીને ક્ષોભ પમાડતા, હસ્તી, અશ્વ, રથ, પાયદળ, મંત્રી અને સામાન્ય વર્ગથી સંયુત, પ્રવેત હસ્તિ પર બિરાજેલા, છત્રને ધારણ કરનાર, ચાર પ્રકારના વાજિંત્રોને વગડાવતા, સ્તુતિપાઠકોથી પ્રશંસા કરાતા, હસ્તીઓના ગર્જનવધો, અશ્વોની હણ્ણહણાટીથી અને રથોના ચિત્કાર ધ્વનિથી આકાશને ભરી દેતા, હાથને ઉછાળતા અને ધ્વનિ કરતાં લોકોના ઘર્ષણની જેમ ઊંચી ધ્વજા-રૂપી હસ્તવાળા, ઘુઘરીઓના અવાજવાળા ચાલતાં રથોથી યુક્ત, રાહુથી આક્રમણ કરાયેલ અંદ્રની માફક હસ્તમાં તરવાર તેમજ ઢાલને ધારણ કરનાર અગણિત પાયદળ સૈનિકોથી પરિવરેલ, કુમારિકાઓથી દેહધારી કામદેવસ્વરૂપે અને વૃદ્ધ સ્ત્રીઓથી દેહધારી દેવ-આ પ્રમાણે વિધવિધ ભાવે નીરખાતા, કુમારવડે અત્યંત સત્કાર કરાયેલા ને સંતુષ્ટ બનેલા તે પ્રધાનપુરુષોની સાથે શ્રી શ્રેયાંસકુમાર ચાલી નીકળ્યા.

જેટલામાં ત્રિભુવનપતિ શ્રી શ્રેયાંસકુમારે પ્રથમ પડાવ નાખ્યો તેવામાં સૌધર્મેન્દ્રે પોતાના માતલી નામના સારથી સાથે પોતાનો રથ મોકલ્યો. માતલીએ પ્રણામ કરી જણાવ્યું કે-“હે સ્વામિન્ ! હૃત સરખા દેવોદ્વારા જાણીને ઇંદ્રે આપને માટે આ શ્રેષ્ઠ રથ મોકલેલ છે, તો હે ત્રણ જગતના સ્વામી ! ત્રણ ભુવનમાં શ્રેષ્ઠ આ રથ ઉપર આરોહણ કરીને ઇંદ્રમહારાજના મનોરથો પૂર્ણ કરો.” બાદ ઇંદ્રના રથ પર આરૂઢ થયેલા અને આકાશમાર્ગે ચાલતાં શ્રી શ્રેયાંસકુમાર વિદ્યાધરો અને સિદ્ધપુરુષોદ્વારા પગલે-પગલે પ્રાર્થના કરાવા લાગ્યા. સૂર્યની માફક પૃથ્વીપીડના લોકોથી સન્માન કરાતા શ્રી શ્રેયાંસકુમાર અતુકમે રત્નગલા નદીના કિનારે આવી પહોંચ્યા. ચારે બાજુ તે નદીનો કિનારો ખીખ આવેલા રાજકુમારોથી અવરાયેલો (રોકાયેલો) હતો, એટલે તે નદીએ શ્રી શ્રેયાંસકુમારને આવાસ આપવા માટે

પોતાનો પ્રવાહ બીજી તરફ વાળ્યો. શ્રી શ્રેયાંસકુમારની સેનાએ તે સ્થળે પડાવ નાખ્યો. આ રીતે નરરત્ન શ્રી શ્રેયાંસકુમારે પોતાના પંદમાં પ્રવેશ કરવાથી તે રત્નગર્ભા નદી ખરેખર સાર્થક નામવાળી બની.

આ પ્રમાણે નદીએ આવ સ આપવાથી તેમજ ઈંદ્રના રથનું આગમન બાણીને આશ્ચર્ય પામેલા કેટલાક રાજકુમારો અભિમાન રહિત બન્યા અને કેટલાક નિરાશ બની ગયા. વળી કેટલાક મુખ્ય રાજકુમારો વિચારવા લાગ્યા કે—“ આ સર્વ પૂર્વે કરેલા પુણ્યનો જ પ્રભાવ છે, કારણ કે શ્રી શ્રેયાંસકુમાર પાછળથી આવવા છતાં પણ આપણા સર્વ કરતાં અગ્રણી બન્યા છે તો આ કુમારની ચરણસેવા સ્વીકારવી ઉચિત છે; કારણ કે ગુણુવાન પુરુષો પ્રત્યે દ્રેષ કેમ હોઈ શકે ? એટલે તેઓએ અન્ય અભિમાની રાજકુમારોને પોતાના હૃતોદ્ધાર કહેવરાવ્યું કે—“ અભિમાનનો ત્યાગ કરીને શ્રી શ્રેયાંસકુમારને પ્રણામ કરો, કારણ કે તેઓ ત્રણ ભુવનના પ્રાણીઓનું રક્ષણ તેમજ નાશ કરવા સમર્થ છે. ન માગવા છતાં પણ ઈંદ્રમહારાજે પોતાનો રથ તેમને માટે મોકલેલ છે. વળી રત્નગર્ભા નામની આ મહાનદીએ પણ તેમને માટે આવાસ આપ્યો છે. શ્રી શ્રેયાંસકુમાર દયાળુ હોવાથી અભિમાનીઓને કદી કષ્ટ આપતા નથી; તો તેમની સમક્ષ અભિમાન કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની કુશળતા નથી. તક્ષકનાગની ફેણા પર રહેલ મણિને ગ્રહણ કરનાર શું કુશળ રહી શકે ? પર્વતોને પ્રહાર કરવામાં તો હસ્તીઓના દાંતનો જ નાશ થાય છે. અગ્નિની માફક અત્યંત તેજસ્વી અને જગતને વિષે દીપક સમાન શ્રી શ્રેયાંસકુમાર પ્રત્યે પતંગીયાની માફક પોતાની પાંખોનો નાશ ન કરો. ત્રણ જગતના સ્વામી શ્રી શ્રેયાંસકુમાર પ્રત્યે વૈરભાવને ધારણ કરનાર અને અદ્ય બુદ્ધિવાળા તમારું સ્થાન ક્યાં રહેશે ? અર્થાત્ તમે કઈ રીતે જીવી શકશો ? તો દ્રેષભાવનો ત્યાગ કરીને તેમની ક્ષમા માગો અને નમસ્કાર કરો. ત્રણે ભુવનને પૂજનીય આ કુમારને પ્રણામ કરવાથી લઘુતા નહીં થાય. તેમને નમસ્કાર કરવાથી તો ઉભય લોકની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. ”

આ પ્રમાણેનું કથન સાંભળીને તેઓ સર્વ શ્રીશ્રેયાંસકુમારને નમસ્કાર કરવાને તૈયાર થયા. પછી સંદેહ યુક્ત ચિત્તવાળા તેઓ સર્વ એકત્ર થઈને વિચારવા લાગ્યા કે—“ આપણે અત્યારે જે આચરણ કર્યું છે તે ઉચિત નથી, કારણ કે શ્રીકાંતાને શ્રીશ્રેયાંસ પ્રત્યે અનુરાગિણી બાણીને પણ આપણે અહીં આંચા છીએ તો હવે કયે મોઢે આપણે જગતસ્વામી શ્રીશ્રેયાંસકુમાર પાસે જઈએ ? આપણા દુરાચરણની તેઓ કઈ રીતે માફી આપશે ? ” એટલે ચંદ્રચૂડ નામના રાજકુમારે જણાવ્યું કે—“ તમે કોઈપણ પ્રકારની કુશંકા ન કરો; કારણ કે શ્રીશ્રેયાંસકુમાર નમસ્કાર કરનાર પ્રત્યે કરુણાળુ છે; તો સ્કંધ (ખભા) પર કુહાડો રાખીને, જઈને તેમને નમસ્કાર કરીએ. ”

ચંદ્રચૂડકુમારની સલાહ માન્ય રાખીને તે સર્વ રાજકુમારો શ્રીશ્રેયાંસકુમારના આગ્રાસે આવી પહોંચ્યા અને દ્વારપાળે તેઓનું આગમન કુમારને જણાવતાં કહ્યું કે—“ હે સ્વામિન્ !

આપના પ્રતાપથી સંતત શરીરવાળા બનેલા રાજકુમારો પોતપોતાના આવાસમાં શાન્તિ નહીં પ્રાપ્ત કરતાં ખંભા પર કુહાડાઃમૂકીને, પોતાની ચિત્તશાંતિને માટે આપને નમસ્કાર કરવાને ઇચ્છતા એવા તેઓને મેં દ્વારે અટકાવ્યા છે. ” ત્યારે પરમાત્માએ કહ્યું કે-“ખંભા પરથી કુહાડા ઊતરાવીને તેઓને પ્રવેશ કરાવ ” દ્વારપાલની સૂચનાથી હર્ષિત બનેલા તેઓ કુહાડાને નીચે મૂકીને અંદર દાખલ થયા.

પછી રાજાઓ, સેનાધિપતિઓ અને માંડલિક રાજાઓથી પરિપૂર્ણ એવી શ્રી શ્રેયાંસકુમારની સભામાં તે કુમારો પોતપોતાના કેશસમૂહને છૂટા મૂકીને દાખલ થયા. તેઓએ જણાવ્યું કે-“હે ન થ ! અમારું આ દુરાચરણ પણ અમારા અભ્યુદયને માટે બન્યું છે, કારણ કે તેથી કલ્પવૃક્ષ સરખા આપના ચરણોનાં અમને દર્શન થયા છે.” પછી પૃથ્વીપીઠ પર મસ્તક નમાવીને દૂરથી જ પરમાત્માને તેઓએ પ્રણામ કર્યો અને મસ્તકે અંગલિ બેડીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-“આપના દર્શનથી, આજે અમારાથી કરાયેલ અપરાધ પણ લાભકારક બન્યો છે; તો અમારું રાજ્ય તથા જીવિત ઉભય આપને આધીન છે; તો આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ આપની મરજી માફક તેનો ઉપયોગ કરો. આપની મહેરબાનીથી તો અમને ઉભય લોકની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ છે. હે સ્વામિન્ ! તમે જ અમારા માટે શંકર, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ઇંદ્ર, ચંદ્ર, શેષનાગ અને સૂર્ય સરખા છો. તમારા દર્શનરૂપી અમૃતના રસથી અમારા અંગો સિંચાયા છે, જેથી કલ્યાણરૂપી લતાઓ તાત્કાલિક વિકસવર બની ગઈ તે બરેબર આશ્ચર્યભૂત છે.”

આ પ્રમાણે તે અન્ય રાજકુમારો શ્રી શ્રેયાંસકુમારને વિજ્ઞપ્તિ કરી રહ્યા હતા તેવામાં શ્રી શ્રેયાંસકુમારનું આગમન તેમજ બીજા રાજકુમારોનો બનેલો વૃત્તાંત જાણીને શ્રીકાંતાના પિતા શ્રી આનંદવર્ધન રાજા, દુકાનોની શોભા કરાવીને સર્વ સૈન્ય સહિત કુમાર પાસે આવી પહોંચ્યા અને ઔચિત્ય જાળવીને આસન પર બેઠેલા કુમારને નખથી શિખ પર્યંત નિહાળીને હર્ષ પામેલ તેઓ આદરપૂર્વક બોલ્યા કે-“હે સ્વામિન્ ! આપના દર્શનથી હું મારી, જાતને ધન્ય માનું છું. કેઈપણ નિર્ભાંગીને ઘરે કલ્પવૃક્ષ ઊગતું નથી. તમારા દર્શનરૂપી અમૃતના પાનથી આ જન્મમાં પણ હું નિર્મેષ રહિત (દેવ) બન્યો છું. કલ્યાણસ્વરૂપ એવા તમારા સંસર્ગથી હું કલ્યાણનું પાત્ર બન્યો છું. આપના આગમનથી મારા હૃદયરૂપી ક્યારામાં ઊગેલ, સુવાસિત, પત્રવાળો, અને પુષ્પ યુક્ત બનેલ આશારૂપી આંખો ફલવાળો બન્યો છે.” તે સમયે ઢક્કા (ભેરી) વગાડવામાં આવી અને તેના ધ્વનિથી રત્નગર્ભા નદી અગાધ હોવા છતાં બે પ્રવાહમાં વહેંચાઈ ગઈ. તે સમયે રાજકુમારોથી ત્રણ ભુવનના સ્વામી શ્રી શ્રેયાંસકુમાર આદ્યા એટલે કદી રત્નને નહીં બેનારા લોકો રત્નને ગ્રહણ કરવા લાગ્યા, જેથી પણ તે નદીનું નામ સાર્થક બન્યું.

શ્રી શ્રેયાંસકુમાર નગરની નજીક આવ્યા ત્યારે સૂંઢને ઉછાળતો તેમજ ગર્જના કરતો પટહસ્તી સન્મુખ આવ્યો એટલે પરમાત્માએ તેને શાન્ત કર્યો. પછી પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસકુમાર જ્યારે અશોક વનના મધ્ય ભાગમાં આવ્યા ત્યારે યક્ષ મનુષ્યની માફક બે હાથ બેડીને

સ્વાગતે કયું. અશોક વૃક્ષની નીચે સિંહાસન પર પ્રભુ બેઠા ત્યારે તે વૃક્ષ પુષ્પિત બની ગયું અને તેની છાયા હર પડતી હતી તે સંકેતોથી વૃક્ષની નીચે આવી ગઈ. આ પ્રમાણે સાતે પ્રકારના આશ્ચર્યોને જોઈને જનતા અત્યંત વિસ્મય પામીને કહેવા લાગી કે—“જગતસ્વામીનો પૂર્વનો પુણ્ય-સંચય કોઈ અપૂર્વ જણાય છે. ”

આનંદવર્ધન રાજાએ શ્રી શ્રેયાંસકુમાર તેમજ અન્ય રાજકુમારોને યોગ્ય ભોગોપભોગના સાધનો હાજર કર્યા અને જ્યોતિષીઓને બોલાવીને શ્રેષ્ઠ ગ્રહોવાળું લગ્ન-મુહૂર્ત નક્કી કર્યું. સખીઓએ પણ શ્રીકાંતાને તે સંબંધી વધામણી આપી એટલે હર્ષ પામેલી તેણીએ સખી-જનને પુષ્કળ દાન આપ્યું. સર્વ પ્રકારના ઔષધવાળા પાણીવડે વધૂ-વરને સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું. પછી માનનીય વ્યક્તિઓવડે અપૂર્વ સન્માન કરાઈ રહ્યું હતું ત્યારે હર્ષ પામેલા વાજિત્રો વગાડનારાઓ વાજિત્ર વગાડી રહ્યા હતા ત્યારે અને સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓથી મંગળ ગીતો ગવાઈ રહ્યા હતા ત્યારે તે બંનેનો પાણિગ્રહણ મહોત્સવ થયો. કરમોચન સમયે શ્રી આનંદવર્ધન રાજાએ શ્રેયાંસકુમારને પદ્મહસ્તી, અશ્વ વિગેરે ઉત્તમ-ઉત્તમ વસ્તુઓ આપી. આ પ્રમાણે સમસ્ત જગતને હર્ષદાયક તે બંનેનો વિવાહોત્સવ મહાઆનંદપૂર્વક સંપૂર્ણ થયો. અન્ય રાજાઓવડે ઉત્સાહજનક તેમજ આશ્ચર્ય પમાડે તેવાં હમેશાં નવ-નવા સંસ્કારોને અનુલવતા શ્રી શ્રેયાંસકુમાર કાંપિલ્યપુરમાં કેટલાક દિવસ સુખપૂર્વક રહીને સ્વનગરે જતાં કુમારનું આનંદવર્ધન રાજાએ ફરી વાર સન્માન કર્યું. અનુસરતા બીજા રાજાઓથી શોભિત, નગરવાસી લોકોથી ઉત્કંઠાપૂર્વક જોવાતાં કુમાર કાંપિલ્યપુરથી બહાર નીકળ્યા અને કેટલાક પ્રયાણો કર્યા બાદ શ્રી શ્રેયાંસકુમારે રાજા આપવાથી સાથે રહેલા રાજકુમારો પોતા-પોતાને સ્થાને ગયા. અશ્વને વહાવતાં આનંદવર્ધન રાજાએ પોતાની પુત્રી શ્રીકાંતાને શાન્ત-વન આપીને તેને ઉચિત શિખામણ વારંવાર આપી.

પછી શ્રી શ્રેયાંસકુમારની અમીભરી દષ્ટિથી રાજા અપાયેલ, ભગવંતનું અનુપમ આચરણ, બીનહરીફ સૌન્દર્ય, કીર્તિ અને સ્ફૂર્તિ યુક્ત ધીરજ, નૂતન અમૃતરસને વર્ષાવતી દષ્ટિ, વિશ્વને જીતી લેનાર સૌભાગ્ય, ગર્વીષ્ઠ વ્યક્તિઓના અભિમાનને હર કરનાર શારીરિક બલ, હૃદયંગમ વાણી વિગેરેની પ્રશંસા કરતા, અશ્રુયુક્ત દષ્ટિવડે પાછું વાળી-વાળીને જોતાં, “ ત્રણે જગતને વંદનીય આવા પુરુષરત્નનો મને ફરી મેળાપ ક્યારે થશે ? ” એમ પોતાના મનમાં વિચારતાં, અને ત્રણે લોકના સ્વામી એવા જમાઈને અંગે પોતાને જગત્સ્વામી તરીકે કૃત-કૃત્ય માનતાં શ્રી આનંદવર્ધન રાજા કષ્ટપૂર્વક પોતાના નગરે પાછા ગયા.

માર્ગમાં આવતાં રાજવીઓના મસ્તક પર રહેલા મુકુટોથી, ભ્રમરોની માફક ચુંબન કરાતા ચરણકમળવાળા, પરસ્પર શત્રુ એવા રાજાઓના વેરભાવને પોતાની કરુણરસથી આદ્રં દષ્ટિ-પ્રશ્નપદ્ધતિ શાન્ત કરતા, પોતાની ઋદ્ધિથી માર્ગમાં આવતાં નગરોને અત્યંત શોભ

પમાડતા એવા શ્રી શ્રેયાંસકુમાર સિંહપુર નગરના “સહસ્રાચ્ચવન” નામના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા.

મંત્રીવડે વધામણી અપાયેલ વિષ્ણુ રાજવીએ તેને પુષ્કળ ઇનામ આપીને નીચે પ્રમાણે મહોત્સવ કરાવ્યો, જે મહોત્સવમાં આવવાને માટે લોકોને આહ્વાન કરતી હોય તેવી નાદ કરતી ધુધરીઓવાળી ધ્વજાઓ ઊંચી કરવામાં આવી. જાણે આકાશમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર ચિત્રવિચિત્ર ચિત્રો નિર્માણ કરાયા હોય તેમ પાંચ પ્રકારના રંગીન રેશમી વસ્ત્રોવડે હાટની શોભા કરાવાઈ. દરેક ગૃહમાં ગૃહલક્ષ્મીના કંઠમાં રહેલ નીલમણિની કાંતિ સરખા લીલા વર્ણના પાંદડાઓનાં તોરણો બાંધવામાં આવ્યા. ગતિ કરતાં સૂર્યને વિશ્રામ કરવાના જાણે સ્થાનકો હોય તેમ સ્થળે સ્થળે આકાશ પર્યન્ત ઊંચા મનોહર માંચડાઓ કરાવ્યા. વળી પુષ્પ-સમૂહને વિષે આસક્ત બનેલ બ્રમરસમૂહ, જાણે દેવોથી વૃષ્ટિ કરાયેલ નીલ રતનની શોભાને ધારણ કરતા હતા. દેહીખ્યમાન અલંકારોને કારણે મનોહર કાંતિવાળા શ્રી શ્રેયાંસકુમાર સારા મુહૂર્તે જાણે ઇંદ્ર પોતે જ હોય તેમ, ઇંદ્રના રથ પર આરૂઢ થયા.

તે સમયે હર્ષને કારણે દેવસમૂહ એકત્ર થયો હતો. અમરાવતીની માફક તે નગર શોભી રહ્યું હતું, સમસ્ત નગરજનો મહોત્સવ, મહાનંદ અને અતિ કલ્યાણકારી વસ્તુઓથી વ્યાપ્ત બન્યા હતા. પગલે-પગલે નિર્દોષ સંગીત થઈ રહ્યું હતું. પ્રત્યેક માંચડે વારાંગનાઓથી માંગલિક ક્રિયા થઈ રહી હતી. પૂર્ણિમાના ચંદ્રની જ્યોત્સ્ના સરખી શ્રીકાંતાને પ્રભુની પાસે રહેલ જોઈને કેટલીએક સ્ત્રીઓ નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગી કે-“સ્ત્રીઓને વિષે મુકુટ સમાન આ શ્રીકાંતા ખરેખર પુણ્યનું અસાધારણ પાત્ર છે કે જેના સ્વામી ત્રણ જગતથી વાંદવા લાયક શ્રી શ્રેયાંસકુમાર છે. ખરેખર આપણે નિર્ભાગી અને નિષ્કુળ દષ્ટિવાળા છીએ કે જેથી આ બંનેનો પાણિગ્રહણ મહોત્સવ જોવા પામ્યા નહીં.” સૌંદર્યસમૂહને કારણે જેનું માપ ન કાઢી શકાય તેવા પ્રભુના અંગ પરત્વે આસક્ત બનેલી પોતાની દષ્ટિને કેટલીક સ્ત્રીઓ મુશ્કેલીથી પાછી ખેંચતી હતી. પ્રભુના સ્વરૂપને જોઈને તે સ્વરૂપ-દર્શનમાં ભંગ ન પડે તે માટે ઉઘાડી આંખે જોઈ રહેલી કેટલીક સ્ત્રીઓ દેવીઓનો ભ્રમ ઉત્પન્ન કરાવી રહી હતી, જ્યારે કેટલીક સ્ત્રીઓ કહેતી હતી કે-“શ્રેયાંસકુમારના મુખથી જીતાયેલ દીન ચંદ્ર શરમને કારણે બ્રમણ કરી રહ્યો તેમજ સન્તાપ પામી રહ્યો છે. વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ કહેતી હતી કે-“શ્રેયાંસકુમારના અસ્ખલિત પ્રતાપને કારણે જીતાયેલ સૂર્ય સન્તાપ પામી રહ્યો છે. સુવર્ણની વૃષ્ટિથી યાચક લોકોના દારિદ્ર્યરૂપી સન્તાપથી તખ્ત બનેલ મનને સારી રીતે શાન્ત કરતા, પોતાની અતુલ સંપત્તિથી લોકોને આશ્ચર્ય પમાડતા, ભાટ-ચારણોથી સ્તુતિ કરાતા, સેંકડો આંગલીઓથી દર્શાવાતા, ‘પરમાત્માનું’ મન વિશાળ તેમજ નિર્મળ જાણીને જ હોય તેમ હંસની શ્રેણી સરખી આમરોની પંક્તિથી વીંઝાતા, જય-જયારવ કરતાં લોકોને પોતાની પ્રયત્ન દષ્ટિવડે અત્યંત આનંદ પમાડતાં તેમજ ‘પૂર્વે’ કદી નહીં એકત્ર

થયેલ એવા વિશાળ જનસમૂહની સાથે પરમાત્મા વિમાનની શોભાને ધારણ કરતાં રાજમહેલ-માં આવી પહોંચ્યા.

જ્યારે પરમાત્માએ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે વારાંગનાઓએ સ્પર્ધાપૂર્વક દરેક દિશામાં હજારો માંગલિક કાર્યો. રત્નની ખાણ સરખી શ્રીકાંતા પત્ની યુક્ત રોહણાચલ સરખા શ્રી શ્રેયાંસકુમારને જોઈને માતા પિતા આનંદ પામ્યા. તે સમયે માત-પિતાની હર્ષપૂર્વક ઉચિત ભક્તિ કરીને શ્રી શ્રેયાંસકુમાર રત્નજડિત સિંહાસન પર બેઠા, ત્યારે સર્વ મંગલ યુક્ત પરમાત્માના, માતાએ દરેક પ્રકારનાં માંગલિક કાર્યો કર્યાં. વળી પોતે અનેક પ્રકારની આશીર્વાદો આપનાર હોવા છતાં તેમજ અન્ય કરતાં ઉચ્ચ સ્થાને હોવા છતાં પરમાત્માએ આશીર્વાદો સ્વીકાર્યા. વધારે વર્ણન કરવાથી શું? તે સમયે ત્રણ જગતમાં એવી કોઈપણ વ્યક્તિ ન હોતી કે જે તે પ્રવેશ-મહોત્સવ પ્રસંગે આનંદ તથા આશ્ચર્ય ન પામી હોય. વિવાહ-મહોત્સવવાળા પરમાત્માને નમીને અને આવીને રાજાઓએ પુષ્કળ ભેટણાંઓ-દ્વારા વધાવ્યાં.

આકાંક્ષાના રૂ સરખા સંસારને નેત્ર સરખા ત્રણ જ્ઞાનથી તુચ્છ સમજવા છતાં, સંસારરૂપી કૂવામાં પડતા પ્રાણીઓનો જાતે જ ઉદ્ધાર કરનાર હોવા છતાં, પૂર્વભવથી પ્રગટેલા માતા-પિતાના આગ્રહને તણવવા છતાં “કર્મનું” ફળ અવશ્ય ભોગવવું જોઈએ,” એમ સમજીને પાંચ પ્રકારનાં વિષયસુખોને ભોગવતા છતાં, દેવોને પણ હુલ્લભ એવા ગીત તથા નૃત્યોને જોતાં છતાં ગુણુશાળી, ગંભીર અને ભવભીરુ એવા હજારો કુમારમિત્રોથી સેવાતા, પરોપકાર-પરાયણ કૃપાળુ એવા પરમાત્મા શ્રીશ્રેયાંસના કુમારાવસ્થામાં એકવીશ લાખ વર્ષો ક્ષણમાત્રમાં વ્યતીત થઈ ગયા.

પોતાના દેવોદ્ધારા શ્રી શ્રેયાંસનાથભગવંતના સ્વરૂપને જાણતા છતાં ઇંદ્ર મહારાજને પરમાત્માના સાક્ષાત્ દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ એટલે શ્રી વિષ્ણુ રાજા પાસે રહેલા પરમાત્મા પાસે આવીને તેમને નમસ્કાર કર્યો. મસ્તક પર બે હાથ જોડીને આશ્ચર્ય પામેલા તેમણે કહ્યું કે-“ હે ત્રણ લોકના સ્વામી! અપતું લોકોત્તર અદ્ભૂત સ્વરૂપ નીહાળીને નિમેષ રહિત મારા બંને નેત્રો આજે ખરેખર કૃતકૃત્ય બન્યા છે. હે સ્વામિન્! જેઓ આપના લાવણ્ય-સૌન્દર્યરૂપી અમૃતનું પાન પોતાના નેત્રરૂપી પાત્રદ્વારા નિરંતર કરે છે, તેઓ ખરેખર આ જગતમાં પ્રશંસાને પાત્ર છે. ત્રણે લોકને વિષે વિષ્ણુ રાજાની સ્પર્ધા કરી શકે તેવી કોઈપણ વ્યક્તિ નથી, કે જેને ત્યાં કલ્પવૃક્ષ સમાન આપ અવતર્યા છે. ત્રણ ભુવનને વિષે ગણનાપાત્ર વ્યક્તિઓમાં શ્રી વિષ્ણુ રાજાની સૌથી અગ્રપદે બિરાજે છે.”

તે સમયે શ્રી વિષ્ણુ રાજાએ તેમને જણાવ્યું કે-“ હે ઇંદ્ર! હું હજી કૃતકૃત્ય બન્યો નથી, જો તમે આ કુમારનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ બતાવો તો હું કૃતાર્થ બનું. શ્રી શ્રેયાંસ-કુમારને મેં વારંવાર જણાવ્યું હતું કે-“ તમારા જન્માદિક મહોત્સવો તો મેં જોયા પરંતુ

રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ જોવો પાડી છે. લાંબા સમયથી હું રાજ્યભાર વહન કરી રહ્યો છું, હવે હું થાકી ગયો છું તો હે કુમાર ! શક્તિશાળી હોવા છતાં શા માટે રાજ્યભાર વહન કરતાં નથી ? અન્ય રાજવીઓ તમારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી તેથી તો તમે ખરેખર રાજ જ છો છતાં હે પુત્ર ! મારા નેત્રો તમારો રાજ્યાભિષેક જોવાને તલસી રહ્યા છે. વધારે શું કહું ? હું તમને વિજ્ઞાપિ કરું છું.” આ પ્રમાણે મેં કુમારને કહેવા છતાં કુમારે લેશમાત્ર પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નથી, તો હે ઇંદ્ર ! તમે હવે કુમારને તથાપ્રકારે સમજાવો કે જેથી મારું મનોરથરૂપી વૃક્ષ વિકસવર બને.”

પછી પરમાત્માના ચરણકમળમાં પોતાનું મસ્તક નમાવીને ઇંદ્રમહારાજાએ તેમને કહ્યું કે—“ હે પ્રભો ! મારા પર પ્રસન્ન થાઓ અને દયા દર્શાવો. હે નાથ ! તમે નીતિશાસ્ત્રમાં નિપુણ હોવા છતાં, પિતાની આજ્ઞાને માન્ય કરતા નથી, તો લોકમાં આપ પૂજ્ય પુરુષની અવજ્ઞા પ્રસિદ્ધિ પામશે. ચંચળ સ્વભાવવાળા મેં આપને આ અયોગ્ય કહ્યું છે. જેમનું ચરિત્ર લોકોત્તર છે એવા આપને સલાહ આપનાર હું કોણ ? હે વિશ્વપિતા ! મારો અવિનય માફ કરો ! બાળકોનું અનુચિત વર્તન વડીલ જનને માટે હર્ષદાયક બને છે. તમને વિશેષ કહેવાથી શું ? મેં આપના વચ્ચનો છેડો ગ્રહણ કર્યો છે, તો આપના સેવક મને, હે સ્વામિન્ ! આપ સન્તોષ પમાડો ! ”

માતા-પિતા તથા ઇંદ્રનો અતિશય આગ્રહ જોઈને કુમારે રાજ્યાભિષેક કરવાની હા કહી. પૂજ્ય વ્યક્તિઓ પાસે કરાચેલી પ્રાણીઓની મોટી માગણી પણ નિરર્થક થતી નથી. બાદ અત્યંત હર્ષ પામેલા ઇંદ્રે જણાવ્યું કે—“હે સ્વામિન્ ! આપે મોટી મહેરબાની કરી. નાગરિક લોકો તેમજ પરિવાર યુક્ત વિષ્ણુ રાજવી પણ હર્ષ પામ્યા છે. ”

પછી ઇંદ્ર મહારાજે દેવોદ્વારા તીર્થજળ મગાવ્યું અને ઇંદ્રે તેમજ વિષ્ણુ રાજાએ સમસ્ત સામગ્રી તૈયાર કરાવી. દેવો, દાનવો, નાગરિક લોકો અને નજીકમાં રહેલા રાજાઓ મહાન્ ભક્તિ તેમજ કૌતુકને કારણે એકત્ર થઈ ગયા. સૌ પ્રથમ કલ્યાણની ઇચ્છાવાળા ઇંદ્રે સુવર્ણ કળશોદ્વારા ધર્મચક્રવર્તી શ્રી શ્રેયાંસનાથનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. બાદ આનંદાશ્રમે વહાવતાં વિષ્ણુરાજાએ અભિષેક કર્યો, કારણકે ઇંદ્ર તથા વિષ્ણુરાજાનું તથાપ્રકારનું વર્તન ઉચિત જ છે.

બાદ આનંદી ઇંદ્રમહારાજાએ પરમાત્માની સન્મુખ રંભા વિગેરે અપ્સરાઓનું ગીત અને વાજિત્રપૂર્વક નૃત્ય હર્ષપૂર્વક કરાવ્યું. પરમાત્માનો રાજ્યાભિષેક મહોત્સવ કરવાથી પોતાને કૃતકૃત્ય માનતા ઇંદ્ર મહારાજા “ તમે દીર્ઘકાળ પર્યન્ત રાજ્ય કરો. ” એમ કહીને દેવલોકમાં ગયા બાદ વિષ્ણુ રાજવીએ પણ કહ્યું કે—“ આવા પ્રકારના મહોત્સવથી હું કૃતાર્થ બન્યો છું અને ઇચ્છું છું કે—આપ આ રાજલક્ષ્મી લાંબા સમય સુધી ભોગવો એમ હું મારી દૃષ્ટિથી જોઉં. હે રાજન્ ! ખરેખર આ નગર, રાજ્ય, દેશ અને પ્રજાજનો પ્રશંસાને પાત્ર બન્યા છે, કારણ કે તેઓના પુણ્યને કારણે જ તમે તેઓના સ્વામી બન્યા છો. ”

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતને કોઈપણ પ્રતિસ્પર્ધી શત્રુ રાજ નહોતો, કારણ કે સ્વતઃ પ્રકાશતી એવી પરમાત્માની આજ્ઞા સર્વત્ર વિસ્તાર પામી હતી. પરમાત્મા પૃથ્વીનું રક્ષણ કરી રહ્યા હતા ત્યારે લોકો સુખી અને સમૃદ્ધ બન્યા હતા. “ભય” એવો શબ્દ તો ક્રૂર કોશમાં જ હતો. અરસપરસ વિરોધી વ્યક્તિઓમાં પણ સ્નેહભાવ પ્રસરી, અવિનયી લોકો વિનયી બન્યા. દીનજનો દીનતા રહિત બન્યા, દુર્ભાગીઓ સૌભાગ્યશાલી બન્યા, દરિદ્રીઓ ધનવાંત બન્યા, વ્યાધિગ્રસ્ત નિરોગી બન્યા અને અન્ય લોકો પણ ધર્મ પામ્યા. સ્વાર્થી લોકો પરમાર્થી કાર્યો કરવામાં ઉત્સુક બન્યા. વળી પરમાત્માના રાજ્યમાં દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા લોકો સદ્બુદ્ધિવાળા બની ગયા. દૂર દેશમાં રહેનાર કોઈ એક અભિમાની રાજા, અગ્નિની માફક અવિનયીપણું દર્શાવે તો પરમાત્મા પોતાના સ્થાનમાં રહ્યા થકાં જ તે રાજાની દિશા તરફ માત્ર દષ્ટિક્ષેપ કરે તેટલા માત્રથી જ તે અભિમાની રાજા નમ્ર બનીને પરમાત્માને હર્ષ પમાડે. કદ્યાણુના ભંડાર સમાન શ્રી શ્રેયાંસનાથ પ્રભુ, જગતને આનંદ આપતાં રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા.

કેટલોક સમય ગયા બાદ પ્રભુની રાણી શ્રીકાંતાએ ચંદ્ર સ્વપ્નથી સૂચિત અને શ્રદ્ધ ભાગ્યવાળા પુત્રને જન્મ આપ્યો એટલે તેનો જન્મોત્સવ કરીને સ્વપ્નાનુસારે તેનું સોમચંદ્ર નામ રાખવામાં આવ્યું. ધાવમાતાથી લાલના-પાલના કરાતો તે કુમાર વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. કુમાર કલા-ગ્રહણ યોગ્ય થયો ત્યારે તેને સમસ્ત કલાઓ શીખવવામાં આવી અને કમે કમે તે સુંદર યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયા બાદ દેહીપ્યમાન દેહને કારણે સૂર્ય સરખા, મુખથી ચંદ્ર (સોમ) સરખા, રૂપથી મંગળ સરખા, મનથી બુદ્ધ સરખા, બંને નેત્રથી ગુરુ (બૃહસ્પતિ) સરખા, સદાચારથી શુક્ર સરખા, તેજથી શાનિ સરખા, નખની પંકિતથી તારા સરખા આ પ્રમાણે સમસ્ત ગ્રહોની શોભાને ધારણ કરતા હોવા છતાં તેમને કોઈપણ ગ્રહ પીડા આપી શક્યો નહોતો. ખરેખર લોકો માટે આ હકીકત વિસ્મયકારક હતી.

બાદ મોહરૂપી વૃક્ષનું ઉત્પલન કરનાર, પિતાથી શ્રેયાંસ પરમાત્માએ સોમચંદ્રને ચંદ્રચંદ્રા વિગેરે પ્રસિદ્ધ રાજવીઓની રાજકુમારી સાથે પરણાવ્યા. પરમાત્મા રાજ્યનું પાલન કરી રહ્યા હતા અને સોમચંદ્ર કુમાર યુવરાજ પદે હતા ત્યારે પરમાત્માના માતા-પિતા આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને, બાળે તેઓની કીર્તિને સાંભળવા માટે જ ગયા હોય તેમ સનતકુમાર નામના દેવલોકમાં ગયા. સંસારના સ્વરૂપનો વિચાર કરતાં ભગવાને રાજપુરુષોની સાથે, પોતાની સમૃદ્ધિ અનુસાર માત-પિતાની અંતિમ ક્રિયા કરી. તે અનિષ્ટ ક્રિયાને જોવાને માટે બાળે અસમર્થ બન્યો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો અને સંધ્યા પક્ષીઓના નાદના બહાનાથી રુદન કરવા લાગી. કરમાયેલા કમળરૂપી મુખવાળો કમલિનીનો સમૂહ તેમાંથી ઊડી જતાં ભ્રમરાઓના બહાનાથી કાળજી યુક્ત હોય તેમ અશ્રુ સારવા લાગ્યો. શોકપીડિત સ્ત્રીઓને બાળે આશ્વાસન આપવા માટે જ આવી હોય તેમ રાત્રિ આવી પહોંચી, અને સ્વર્ગે ગયેલા માતા પિતાને બાળે અર્ધ આપવાને પુષ્પસમૂહની કાંતિને ધારણ કરતાં તારાઓ પ્રકાશવા લાગ્યા. શોકરૂપી અગ્નિથી પીડાએલા લોકોને શાન્ત કરવાને માટે જ હોય તેમ ચંદ્ર પોતાના અમૃત

તુલ્ય કિરણોદ્ધારા ઉદય પામ્યો. પ્રાતઃકાળે પોતાના લોકોને આશ્વાસન આપવાને માટે તેમજ તેઓની સાથેનો અસહ્ય વિયોગ સહન નહીં કરી શકવાથી સૂર્ય પહેલાંની માફક આવી પહોંચ્યો-ઉદય પામ્યો.

સમસ્ત ભાવને જાણનાર, ધીરજનોમાં અગ્રેસર, એવા પરમાત્માએ લોકોને હુઃખી બેઠને કહ્યું કે-“શોકનો ત્યાગ કરીને, તત્ત્વના ચિંતનપૂર્વક ધૈર્ય ધારણ કરો, કારણ કે યમરાજ, સિંહની માફક સ્વેચ્છાપૂર્વક આચરણ કરવાવાળો છે. વાયુથી હજીયેલા મેઘ સરખું આયુષ્ય છે, સ્નેહ ઇંદ્રાળ સરખો મિથ્યા છે, સંયોગો સ્વપ્નની માફક ભેતભેતામાં નાશ પામે છે, વિયોગો તો ખરેખર હુઃખદાયક છે. આ વિશ્વમાં કોઈપણ સ્થળ પ્રેમ કરવા લાયક નથી તેમજ કોઈપણ વસ્તુ શોક કરવા લાયક નથી, માટે અરતિ-હુઃખનો ત્યાગ કરો અને કૃપા વિવેકનું જ અવલંબન લ્યો. મોહનો ત્યાગ કરીને યમરાજના હૃદયપણાનું હંમેશ ચિંતન કરો.” આ પ્રમાણે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતની શિખામણને સાંભળીને સમસ્ત જનસમૂહ શોકનો ત્યાગ કર્યો.

પછી ઘાં પર મીઠું નહીં મૂકવાને ઇચ્છતા જગત્પૂજ્ય પરમાત્માએ દીક્ષા લેવાની અત્યંત ઇચ્છા હોવા છતાં પણ થોડો સમય વ્યતીત કર્યો. પછી કેટલોક સમય પસાર થયા બાદ સમસ્ત રાજવીઓને એકત્ર કરીને પરમાત્માએ પોતાના પુત્ર સોમચંદ્રને રાજ બનાવ્યો. સાથેસાથ તેઓને જણાવ્યું કે-“મને ચરિત્ર અંગીકાર કરવા માટે તમે સૌ સંમતિ આપો અને આ રીતે સ્નેહરહિત બનેલું મારું મન ધર્માચરણમાં વિશેષ સહાયભૂત બનશે. વિયોગથી ભીરુ બનેલા મનને મજબૂત બનાવો કારણ કે શુભ અથવા તો અશુભ કાર્યમાં સહાય કરનારને સરખું ફલ મળે છે.”

હુઃખપૂર્વક સાંભળી શકાય તેવા પરમાત્માના ઉપરોક્ત કથનનું કણોદ્ધારા પાન કરીને, જાણે તે પચાવવા મુશ્કેલ હોય તેમ પ્રત્યક્ષ આંસુ વહાવવાદ્વારા તેઓએ વમી નાખ્યું અર્થાત્ તે સર્વ અશ્ર સારવા લાગ્યા. તે સમયે પરમાત્માએ પુનઃ તે સર્વને અમૃત સરખી વાણીથી આશ્વાસન આપ્યું એટલે વ્યાધિગ્રસ્તની માફક તેઓ ગદ્ગદ વાણીથી કહેવા લાગ્યા કે-“ હે સ્વામિન્ ! તમારા વિયોગમાં, અમે પરદેશી વ્યક્તિઓની જેમ નાથહીન બનશું. વળી નેત્ર વિહીન વ્યક્તિની માફક જ્ઞેયાજ્ઞેય (ગમ્યાગમ્ય) પદાર્થ જાણી શકશું નહીં. હે સ્વામિન્ ! આ પ્રમાણે અમારી સ્થિતિ હોવા છતાં, આપના સંયમ-માર્ગમાં વિઘ્ન કરીએ તો અમે શત્રુપ ગણાઈએ. હે સ્વામિન્ ! આપનું કલ્યાણ થાઓ ! અને આપના મનોરથ સફળ થાઓ.” બાદ પરમાત્માને હજાર મિત્ર રાજવીઓએ જણાવ્યું કે-“ હે નાથ ! અમે પણ આપના માર્ગે ચાલવા ઇચ્છીએ છીએ.” એટલે પરમાત્માએ તે સંબંધમાં અનુમતિ આપવાથી તેઓનો હર્ષ અત્યંત વૃદ્ધિ પામ્યો.

પરમાત્માની વ્રત લેવાની ઇચ્છા આસનકંપદ્વારા જાણીને લોકાંકિત દેવો પ્રભુ પાસે

આવ્યા. તે લોકાંકિત દેવો નીચે પ્રમાણે નવ જાતના હતા. ૧ સારસ્વત, ૨ આદિત્ય, ૩ વહ્નિ, ૪ વરુણ, ૫ ગર્ગતોય, ૬ તુષિત, ૭, અવ્યાબાધ, ૮ વાયુ અને ૯ અરિષ્ટક. તે સર્વેએ પરમાત્માના ચરણકમળની પૂજા કરીને વિજ્ઞાપિ કરી અને અંજલિ ભેડીને નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી કે-“હે નાથ ! વસ્ત્રને છેડે વળગેલા તૃણની માફક રાજ્યનો શીઘ્ર ત્યાગ કરતાં આપ જગતને વિષે કઈ વ્યક્તિને સ્તુતિપાત્ર નથી ? દેવેન્દ્રોથી નમસ્કાર કરાયેલ ચરણકમળ-વાળા હે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ! મોહરૂપી મહાસુભટને જીતવામાં અતુલ પરાક્રમી એવા આપ જય પામો. હે જગતના સ્વામી ! જો કે આપ જગતના જીવોને તારવાને માટે ધર્મરૂપી તીર્થ પ્રવર્તાવવાં માટે સજ્જ થયા છો તો પણ અમારો આ અધિકાર છે, એમ જાણીને અમે આપને વિજ્ઞાપિ કરીએ છીએ કે-સમસ્ત પ્રાણીઓના કડ્યાણુને માટે આપ ધર્મતીર્થ પ્રવર્તાવો.”

આ પ્રમાણે વિજ્ઞાપિ કરીને લોકાંકિત દેવોના આદ્યા જવા બાદ, કામદેવરૂપી હસ્તીને હણવામાં સિંહસમાન શ્રી પરમાત્માએ સાંવત્સરિક દાન દેવું શરૂ કર્યું. પરમાત્માએ વાર્ષિક દાન દેવું શરૂ કર્યું ત્યારે ઇંદ્ર મહારાજનું આસન કંપ્યું. જ્ઞાનદ્વારા કંપનું કારણ જાણીને, સિંહાસન પરથી ઊઠીને પરમાત્માની દિશા સમક્ષ સાત-આઠ પગલાં ચાલીને, પરમાત્માને પ્રણામ કરીને ઇંદ્રે કુબેરને આદેશ આપ્યો કે-“તમે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતને મહેલ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ કરો.” કુબેરે ઇંદ્રની તે આજ્ઞા સ્વીકારીને, જેમ રાજાના આદેશથી મંત્રીઓ સેવક પુરુષને હુકમ કરે તેમ કુબેરે પોતાના તિર્યગ્જાતક નામના સેવક દેવોને આજ્ઞા કરી.

પોતાના સ્વામી કુબેરની તે દેવોએ સ્વામી શ્રી શ્રેયાંસનાથના મહેલમાં પુષ્કરાવર્ત મેઘની માફક દીર્ઘ સમય સુધી સુવર્ણ વૃષ્ટિ કરી. પછી દ્વિપથ, ત્રિપથ, ચત્વર અને ચૌટામાં મોકલેલા સેવકોદ્વારા ઘોષણા કરાવીને પરમાત્માએ દીન, દરિદ્ર, રોગી, વચ્ચરહિત, વક્રઅંગ-વાળા, વિપત્તિમાં આવી પડેલા, અંધ તેમજ લંગડા પ્રાણીઓને સુવર્ણદાન આપ્યું. પ્રભાત-કાળથી પ્રારંભીને સંધ્યા સમય સુધીમાં પરમાત્મા પ્રતિદિન એક કરોડ અને આઠ લાખ સોનામહોરનું દાન કરતાં હતા. સુવર્ણદાનથી હર્ષ પામેલા લોકોએ કલિંગ તેમજ મગધ વિગેરે સમસ્ત દેશોમાં પરમાત્માના સાંવત્સરિક દાનની પ્રસિદ્ધિ કરી ત્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા કે-“પરમાત્માનું દર્શન બંને લોકને પવિત્ર કરનાર, દારિદ્ર્યને નાશ કરનાર તેમજ પુણ્ય સમૂહને વધારનાર છે. પરમાત્માની અસાધારણ દાનશીલતાની સાથેસાથ દાનમાં દેવાતા છતાં નિધાનો અત્યંત વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યાં. પરમાત્મા તથાપ્રકારનું અસાધારણ મહાદાન આપવા લાગ્યા કે જેથી “અમને આપો, અમને આપો” એમ બોલનારા યાચક-જનો પણ ઊલટા દાન દેવાની શક્તિવાળા બની ગયા.

દીનજનોને દાન આપતાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે લોકોને વિષે એવું પ્રસિદ્ધ કર્યું (જણાવ્યું) કે-મોક્ષમહેલમાં ચઢવા માટે આવું “દાન” પ્રથમ પગથિયા સમાન છે. બાદ મોહનો ત્યાગ કરીને સંયમરૂપી રથ પર આરોહણ કરાય છે. મોક્ષમાં પહોંચવાને માટે આ માર્ગનું શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની માફક અનુસરણ કરવું જોઈએ.

પરમાત્મા વાર્ષિકદાન આપી રહ્યા હતા ત્યારે સોમચંદ્ર રાજવીએ પોતાના દેશમાં દાનશાલાઓ શરૂ કરવા માટે પોતાના સેવકપુરુષોને આજ્ઞા કરી. જે કોઈ પાખંડી, ગૃહસ્થ અથવા અન્ય કોઈપણ ભૂખ્યો, તરસ્યો આવે તેને યોગ્ય સ્થાન તેમજ આશ્વાસન આપી સુંદર ચાર પ્રકારનો આહાર આપવો. એટલું જ નહિં પણ ઉત્તમ જાતિના રસ્તાઓ, વિમાન સરખા રથો, સૂર્યના અશ્વો સરખા ઘોડાઓ, ઉત્તમ રેશમી વસ્ત્ર, રત્નના અલંકારો, ગામ, આકર અને નગર વિગેરે ચાચકલોકોને બતાવો અને જે જે કંઈ પણ માગે તે તેને શંકા રહિતપણે આપો.”

ઉપર પ્રમાણેનો સોમચંદ્ર ભૂપતિનો આદેશ સ્વીકારીને તેઓએ તે પ્રમાણે જલદી વર્તવાનું શરૂ કર્યું. આ પ્રમાણે આશ્ચર્યકારક સાંવત્સરિક દાન પૂર્ણ થયું ત્યારે પરમાત્માએ ત્રણ અબજ, એંશી કરોડ અને એંશી લાખ સુવર્ણમહોરનું દાન કર્યું. બાદ નિધિ સમાન વત-ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાવાળા પરમાત્માએ વિધિપૂર્વક બલિવિધાન કરીને બે ઉપવાસ(છઠ્ઠું)નો તપ કર્યો.

પછી આસનકંપથી પરમાત્માનો દીક્ષાસમય જાણીને, જાણે સંકેત કરેલ હોય તેમ બધા ઇંદ્રમહારાજાઓ આવી પહોંચ્યા. તે ઇંદ્રોએ તેમજ એકત્ર થયેલ સોમચંદ્ર વિગેરે હજારો રાજવીઓએ પરમાત્માને નીચે પ્રમાણે વિજ્ઞાપિત કરી કે—“ હે સ્વામિન ! અમે આપનો દીક્ષાભિષેક કરીએ.” બાદ દેશની માફક પરમાત્માના આદેશને પ્રાપ્ત કરીને તેઓ હર્ષ પામ્યા. પછી અચ્યુતેંદ્ર દેવો દ્વારા તીર્થજલ મંગાવીને એક હજાર અને આઠ સુવર્ણકળશોદ્વારા પરમાત્માનો અભિષેક કર્યા બાદ સૂર્ય, ચંદ્ર વિગેરે ઇંદ્ર મહારાજાએ પણ સ્નાનાભિષેક કર્યો. પછી સોમચંદ્ર ભૂપતિએ બીજા રાજવીઓની સાથે મહાઋદ્ધિપૂર્વક પરમાત્માનો અભિષેક કર્યો. પછી ગંધકાપાથી વસ્ત્રવડે લુંછાએલ અંગવાળા, બાવના ચંદનથી લેપાયેલા, બે દિવ્ય વસ્ત્રો પરિધાન કરેલા, મુગટ, કુંડલ, કંદોરો અને હારથી ભૂષિત, કંઠમાં પારિજાતની પુષ્પ-માળાવાળા એવા તમે ત્રણ જગત પર ઉપકાર કરનારા છો અને હે નાથ ! ત્રણે લોકના પ્રાણી-વર્ગના શત્રુરૂપ કામ વિગેરેને હણવાને માટે તમે તૈયાર થયા છો. મિથ્યાત્વરૂપી ધ્રુવડોની દૃષ્ટિને બંધ કરનાર સૂર્યખિંબની માફક અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને હણનાર આપનું શાસન ઉદય પામે. વળી આપની કીર્તિરૂપી લતા ત્રણે ભુવનમાં એવી રીતે પ્રસાર પામે કે જેથી તેનો આશ્રય કરનાર પ્રાણીઓ અસાધારણ કૃણને (મોક્ષને) પ્રાપ્ત કરે. જગતના પ્રાણીઓના નેત્રરૂપી ભૂલતીઓની કલીઓના સમૂહને વિકસ્વર કરનાર એવા આપ ધૂમાડા રહિત પ્રકાશિત દીપક સમાન છે. ”

ઉપર પ્રમાણે પરમાત્માની સ્તુતિ કરીને ઇંદ્ર મહારાજાએ બત્રીશ પ્રકારનું મનોહર નાટક સંગીતપૂર્વક કરાવ્યું. પછી સોમચંદ્ર રાજાએ પોતાના સેવકવર્ગને આદેશ આપ્યો કે— “ પરમાત્માને યોગ્ય ભણિની પીઠિકાવાળી, રત્નના સિંહાસનવાળી, ધ્વનિ કરતી ધ્રુવરી-સમૂહથી શેલતી, અને રૂપાના જેવી કાંતિવાળી વિભક્તપ્રભા નામની શિખિકા તૈયાર

કરાવો. ” સેવકવર્ગે પણ રાજના હુકમ પ્રમાણે તેવી શિબિકા તૈયાર કરાવી. ઇંદ્ર મહારાજએ પણ દેવોદ્ધારા અનેક રત્નોને કારણે ઇંદ્રધનુષની શોભાને ધારણ કરતી, ચિત્રવિચિત્ર સ્તભોવાળી, અને મોતીઓની માળાથી સુશોભિત, સોમચંદ્ર રાજવીની વિમલપ્રભાની જેવી શિબિકા તૈયાર કરાવી. જેમ દીપકની કાંતિ ચંદ્રની કાંતિમાં સમાઈ જાય તેમ ઇંદ્ર મહારાજની તે શિબિકા રાજવીની શિબિકામાં દાખલ થઈ ગઈ.

પછી પરમાત્માએ સિંહાસનથી ઊડીને, તે શિબિકાને પ્રત્નક્ષિણ આપીને તેના પર આરોહણ કર્યું. તેમાં પૂર્વાભિમુખ સિંહાસન પર પરમાત્મા બેઠા એટલે દેવ, દાનવ અને રાજાઓએ મસ્તકદ્વારા તે શિબિકાને વહન કરી. પરમાત્માના મસ્તક પર શ્વેત છત્ર શોભવા લાગ્યું તે જાણે કે-શાશ્વત વિમાન સહિત ચંદ્ર આવેલ હોય તેમ લાગતું હતું. પરમાત્માના હેઠ પર ઇંદ્રથી ઉછાળાતા બે ચામર શોભી રહ્યા હતા તે જાણે કે મેરુપર્વતની શિલા પરથી પડતાં ઝરણાંના બે વિમાન હોય તેમ દેખાતા હતા. સોમચંદ્ર વિગેરે રાજાઓ અને અચ્યુતેંદ્ર વિગેરે ઇંદ્રો તે શિબિકાને સુકુમાર બાલિકાની માફક વહન કરીને ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યા. પરમાત્માને જેવા માટે લોકો ગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યા અને ઉદય પામેલા સૂર્ય સરખા પરમાત્માની અધ્યાદિ સામગ્રીથી પૂજા કરી. પરમાત્માને જેવા માટે પોતાના વિમાનોથી સૂર્યને આવરી લેતા અને પૃથ્વીતળને પ્રકાશિત કરતાં વૈમાનિક દેવોના સમૂહોએ આકાશપટને વ્યાપ્ત બનાવી દીધું. તે સમયના દેવ અને મનુષ્ય સમૂહનો એવો અસાધારણ શબ્દ-ધ્વનિ પ્રગળ્યો કે તે જાણે મથન કરાતાં સંસાર-સમુદ્રનો ધ્વનિ હોય તેમ જણાતું હતું.

તે સમયે સ્વર્ગલોકથી આવી રહેલા અને વિમાનમાં બેઠેલા દેવસમૂહને કારણે ગગનપટ આ પ્રમાણે સૂચવી રહ્યું હતું કે-“ વિકસિત પુષ્પસમૂહવાળું નંદનવન આજે કમળ, ચંપો, કંકેલી અને સિદ્ધાર્થના તૃણ જેવું તુચ્છ બની રહ્યું છે. દેવ અને મનુષ્યથી વગાડાતા વાજિત્રોનો એવો કોઈ અપૂર્વ ધ્વનિ થવા લાગ્યો કે જેથી ત્રાસ પામેલા જંગલી હસ્તીઓ નાશીને દિશાના છેટે જઈને વસ્યા. પરમાત્માની આગળ રત્નમય અષ્ટ મંગળ-૧ કુંજશ, ૨ છત્ર, ૩ ભૂંગાર-ઝારી, ૪ દેવોના હસ્તમાં રહેલ મહાધ્વજ, ૫ ધુધરીઓ યુક્ત પતાકાઓ, ૬ વેદુર્ય મણિના દાંડવાળું સફેદ છત્ર, ૭ સિંહાસન અને ૮ પાદપીઠ-ચાલવા લાગ્યા. લોકો પરમાત્માના મણિમય ઉપાનહને વહન કરીને, જગદ્ગુરુની આગળ ચાલવા લાગ્યા. પછી લોકોથી પરિવૃત્ત અને રત્નના પલાણ તેમજ અલંકારસમૂહથી શોભિત એક સો આઠ ઉત્તમ અશ્વો ચાલવા લાગ્યા. પછી સોનાના ખોળાવાળા, ઢંતુશૂળવાળા અને મઠ ઝરતાં એક સો આઠ હસ્તીઓ ચાલવા લાગ્યા. આઠ ધુધરી, ઘંટા, ધ્વજ અને છત્રથી સુશોભિત કાંતિવાળા તેમજ અનેક પ્રકારના આયુધોથી યુક્ત એક સો આઠ રથ ચાલવા લાગ્યા. આઠ ઉદ્ધમ વેષધારી એક સો આઠ સુભટો અને અસંખ્ય પ્રકારની ચતુરંગી સેના ચાલવા લાગી. પછી નાના મોટા અનેક છત્રોથી પરિવૃત્ત, એક યોજન ઊંચો અને હજારો નાની ધ્વજવાળો, લટકતી પુષ્પમાળાવાળો,

વૈદ્ય મણિના ઢંડવાળો, નાદ કરતી ધુધરીઓવાળો, દેવોથી ઉપાડાયેલ મહેન્દ્રધ્વજ ચાલ્યો. તેની આગળ ટીખળ કરનાર, લોકોને હાસ્ય ઉપજાવનાર, અને ગીત, નૃત્ય, વાજિત્ર અને ખેલ-ઢોતુક કરનારા લોકો ચાલવા લાગ્યા. પછી અશ્વ, હસ્તી, રથ અને પાલખીમાં બેઠેલા ઉચ્ચકુળ અને ભોગકુળના રાજાઓ, ક્ષત્રિયો અને સેનાપતિઓ પોતાપોતાની ઋદ્ધિપૂર્વક ચાલવા લાગ્યા. બાદ વિમાનમાં રહેલ અસંખ્ય દેવ અને દેવીઓ પોતાના પરિવાર સાથે હર્ષપૂર્વક ચાલવા લાગ્યા. બાદ સ્નાન કરીને, ઉત્તમ વસ્ત્રાભૂષણ પહેરીને, જયકુંજર હસ્તી પર બેઠેલ, સફેદ છત્રથી શોભિત, ચામરોથી વીંઝાતા અને પુષ્કળ સેના-સમૂહથી પરિવરેલ શ્રી સોમચંદ્ર રાજા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માની પાછળ ચાલ્યા. મહેલમાં રહેલા લોકોવડે વસ્ત્રના છેડાઓ ફરફરાવવામાં આવ્યા, દેવો! પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, દેવી, વિદ્યાધરીઓ અને મનુષ્યની સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરવા લાગી, દાન અપાવા લાગ્યું અને દેવના સ્તુતિપાઠકો સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ત્યારે પોતાના દેહની કાંતિસમૂહથી દિશાભાગોને પીતવણી બનાવતા અને નિષ્પાપ પરમાત્મા સહસ્રાશ્ર નામના વનમાં આવી પહોંચ્યા.

તે વનમાં પાંદડાવાળી વેલથી વ્યાપ્ત, અલંકૃત સ્ત્રીના મુખ જેવું કાંતિવાળું, શુભ તિલકથી યુક્ત, યુવાન જનોને હર્ષ આપનાર, તેમજ આવી રહેલા એવા પરમાત્માનું, આંખના આંજરસમૂહ ઉપર મનોહર શુંબરવ કરતાં બ્રમરાઓદ્વારા બાણે સ્વાગત થતું હોય, પવનથી ધ્રુજાવાતી લતારૂપી બાહુડંડવડે પોતાના મહોત્સવને જોવા માટે બીજા વનોને બાણે બોલાવી રહ્યું હોય તેવા, નીચે ખરી પડતાં અને વિકસિત પુષ્પસમૂહથી તેમજ સરોવરમાં કીડા કરતાં ચક્રવાકોના સમૂહના બહાનાથી બાણે સ્વર્ણપટ બાંધેલા હોય તેવા, છાંયે ઋતુના ભાવો વર્તતા હોવાને કારણે આ સહસ્રાશ્રવન સર્વ ઉદ્યાનોમાં અગ્રેસર હોઇને, અવાજ કરતાં હંસસમૂહના બહાનાથી બાણે જયધ્વજને પ્રાપ્ત કર્યો હોય તેવા ગાઢ પર્ણસમૂહને કારણે મહાબલિષ્ઠ પુરુષોથી પણ મુશ્કેલથી જઈ-આવી શકાય તેવા તિંદુક નામના વૃક્ષની નીચે, જેને ઇંદ્રે પોતાના હસ્તને ટેકો આપ્યો છે તેવા પરમાત્મા શિખિકા પરથી નીચે ઊતરીને રહ્યા. પરમાત્મા પોતે જ જગતના આભૂષણરૂપ હોઇને, સંયમરૂપી લક્ષ્મીને આલિંગન આપવામાં વિઘ્નરૂપ અલંકારોના ત્યાગ કર્યો. બેંતાલીશ લાખ વર્ષ પર્યાન્ત રક્ષણ કરેલી રાજ્યલક્ષ્મીનો, વસ્ત્રને લાગેલ ધૂળની માફક ત્યાગ કરીને ક્ષાગણ માસની વહિ તેરશને દિવસે, ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવ્યે છતે પૂર્વાશ્વિન સમયે પરમાત્માએ પંચમુષ્ટિ લોચ કર્યો. લોચ કરેલા કેશને ઇંદ્રે દેવહૃદય વસ્ત્રમાં થડણ કરીને, તેને ક્ષીર સમુદ્રમાં નાખીને, પાછા આવીને કોલાહલનું નિવારણ કર્યું. બાદ સિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર કરીને પરમાત્માએ સાવધનો ત્યાગ કરવારૂપ સામાયિકને ત્રિવિધે ત્રિવિધે સ્વીકાર્યું.

તે સમયે પરમાત્માને ચોથું મનઃપર્યવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને નારકીના જીવોને પણ ક્ષણમાત્ર આનંદ થયો. તે વખતે સ્વામીની મહેરબાનીના પાત્ર સરખા હજાર મિત્ર રાજવીઓએ સ્વામીની મહેરબાની સરખું વ્રત સ્વીકાર્યું. બાદ ચાર પ્રકારના વાજિત્રોથી પ્રગટેલો અને દેવ,

દાનવ અને મનુષ્યથી કરાયેલ “ જય જય ” એવો ધ્વનિ સમસ્ત વિશ્વરૂપી મંડપમાં પ્રસરી ગયો. ત્રણે જગતનું કલ્યાણ ચાહનાર પરમાત્માના ડાબા ખભા ઉપર ઇંદ્રે નિર્મળ દેવદૂધ વચ્ચે મૂક્યું. પછી સર્વ સાધુ સહિત પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને ઇંદ્ર મહારાજએ તથા રાજાએ પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

બાદ પરમાત્માએ પરિવાર સહિત અન્યત્ર વિહાર કર્યો અને બીજે દિવસે સિદ્ધાર્થ નામના નગરે પહોંચ્યા. ગોચરીના સમયે જંગમ કલ્પવૃક્ષ સરખા પરમાત્મા નંદ શ્રેષ્ઠીના ગૃહે ગયા. તે વખતે તે શ્રેષ્ઠીના ગૃહે પુત્રના નામાભિધાનનો મહોત્સવ હતો અને તે કારણે સમસ્ત કુટુંબીજનોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું. દેશાચારને કારણે તે લોકો ક્ષીરનું ભોજન કરનારા હતા અને આ મહોત્સવ પ્રસંગે પણ તેઓએ પરમાત્મા (ક્ષીર) ભોજન તૈયાર કર્યું હતું. આ પ્રસંગે પરમાત્માને પધારેલા બેઠને હર્ષ પામેલ નંદ શ્રેષ્ઠી “ આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા આવ્યા છે ” એમ જાણીને, પોતાના પરિવાર સાથે શીઘ્ર ઊભા થઈને, સાત-આઠ પગલાં પરમાત્માની સન્મુખ ગયો. હર્ષપૂર્વક પરમાત્માને વારંવાર પ્રણામ કરીને પોતાના વચ્ચના છેડાથી પરમાત્માના બંને ચરણો લૂછ્યા. પછી મસ્તકે અંજલિ બેડીને નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરી કે—“ ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ અને નિધિ સમાન આપ મારે આંગણે પધાર્યો છો તેથી આજે મારો જન્મ સફળ થયો છે, મારા પુણ્યો ઉદય પામ્યા છે, મારું જીવિત સફળ થયું છે અને મારા ઘરનું આંગણું પવિત્ર થયું છે. હે નાથ ! મહાપુણ્યોદય હોય તો જ આપનું નામ સંભળાય છે, જ્યારે આનંદ આપનાર આપના દર્શનની તો વાત જ શી કરવી ? તો આ મારી લક્ષ્મી, પરિવાર, મારું જીવિત અને આ દેહ-તે સર્વ આપને આધીન છે તો આપ મારા પર અનુગ્રહ કરો. ” આ પ્રમાણે બોલીને સરલ બુદ્ધિવાળા નંદશ્રેષ્ઠીએ પરમાત્માની સમક્ષ સુવર્ણ અને રતનાદિ ધર્યા; પરંતુ નિષ્પરિશ્રદ્ધી પરમાત્માએ તે વસ્તુ સ્વીકારી નહીં ત્યારે તે શ્રેષ્ઠીએ ક્ષીરાન્ન ધર્યું એટલે તેને નિર્દોષ આહાર જાણીને પરમાત્માએ પોતાનું હસ્તરૂપી પાત્ર ધર્યું એટલે વિકસિત રોમરાજીવાળા નંદશ્રેષ્ઠીએ તે ક્ષીરાન્ન વહોરાવ્યું ત્યારે દેવસમૂહે આકાશમાં દેવદંડુભી વગાડી, સુગંધી જળ તથા પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી, નંદના ગૃહાંગણમાં સાડાખાર કરોડ સુવર્ણ મહોરની વૃષ્ટિ થઈ. લતાઓને ધીમે ધીમે ધ્રુજવતો સુગંધી પવન વાવા લાગ્યો, ઉત્તમ વચ્ચની વૃષ્ટિ થઈ, “ જય જય ” એવો ધ્વનિ થવા લાગ્યો, દેવોએ “ અહોદાન અહોદાન ” એવી ઉદ્ઘોષણા કરી અને વિવિધ પ્રકારનાં વાજિંત્રો વગાડ્યા.

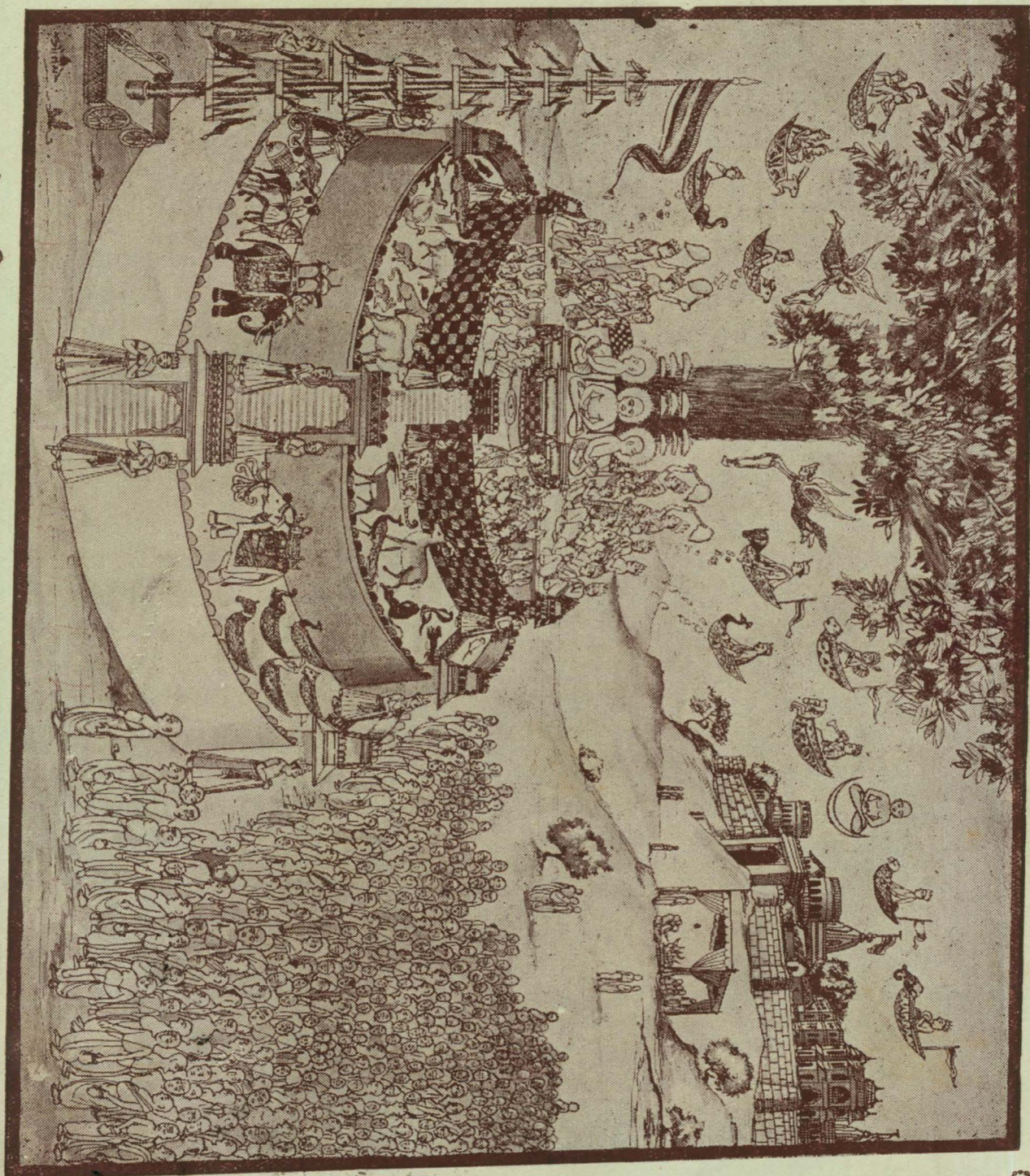
પાપસમૂહને નષ્ટ કરનાર પરમાત્માનું ત્રણ પ્રકારના વાજિંત્રોથી મનોહર અને ત્રણ લોકના જનોને આનંદદાયક પારણું થયું. અમે તે નંદશ્રેષ્ઠી તથા તેના પુત્ર આનંદની સ્તુતિ કરીએ છીએ કે જેના નામાભિધાન પ્રસંગે પરમાત્મા પોતે આવી પહોંચ્યા. “ આમંત્રણ અપાયેલ પરમાત્મા ખરેખર મહાન છે ” એમ સિદ્ધ થયું, કારણ કે ગોચરી પ્રાપ્ત કરેલ તેમણે બદલામાં, સાડાખાર કરોડ સોનૈયા આપ્યા. ખરેખર આ લોકમાં, સ્વામીનું સ્વજનપણું લોકો-

તર (આશ્ચર્યજનક) છે, કારણ કે તેથી તે જ ભવમાં અક્ષય એવી ભુક્તિ (ભોગસામગ્રી) અને સુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

પરમાત્મા તે સ્થળેથી વિહાર કરી ગયા બાદ નંદશ્રેષ્ઠીએ પરમાત્માના ચરણસ્થાપનને સ્થળે પીઠિકા બનાવી, જેથી લોકો તેમની ચરણપંક્તિનું ઉલ્લંઘન ન કરે. દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતાં અજ્ઞાધારણુ જ્ઞાન, ચારિત્ર અને દર્શનદ્વારા આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહેતાં, અપ્રતિબદ્ધ વિહારથી મોહ રાજને વિશેષ પ્રકારે જીતતા, કર્મના મર્મસ્થળને લેહનાર તપશ્ચર્યાનું અવલંબન લેતા, વિહાર કરતાં કરતાં ફરીથી બે વર્ષે સિંહપુર નગરે આવી પહોંચેલા, સહસ્રામ્ર વનમાં દીક્ષાવૃક્ષ નીચે રહેલા, શુક્લધ્યાનના બે પાયાના ચિંતવનવડે ઘાતીકર્મોના નાશ કરતાં એવા પરમાત્માને માધ માસની અમાવાસ્યાને દિવસે, ચંદ્ર શ્રવણ નક્ષત્રમાં આવ્યે છતે પૂર્વાહ્ન સમયે વ્યાઘાત રહિત, પૂર્ણ અને લોકલોકને પ્રકાશિત કરતું કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું.

આસનકંપથી અવધિજ્ઞાનદ્વારા પરમાત્માનું કેવળજ્ઞાન બાણીને બધા ઇંદ્ર મહારાજાઓ આવી પહોંચ્યા. પરમાત્માના સમવસરણુની રચના કરવાને ઇચ્છતા વાયુકુમારોએ એક યોજન-પ્રમાણુ:પૃથ્વીને સાફ કરી. બાદ મેઘકુમાર દેવોએ તે પૃથ્વીને ચંદન રસ, કેશર અને ઘનસાર- (બરાસ) થી વાસિત જળવડે સીંચી. જળનું સિંચન થવાથી પૃથ્વી, જાણે પોતાના ખોળામાં વૃદ્ધિ પામેલ પૂલિનું શમન થવાથી જ હોય તેમ અત્યંત અશ્નુ સારવા લાગી. વ્યંતર દેવોએ રત્ન વિગેરેના ટુકડાઓથી પડધાર બાંધ્યો અને લીંચણુ પ્રમાણુ ચિત્રવિચિત્ર પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી. વ્યંતરેન્દ્રોએ તે સ્થળે ચાર પ્રકારના તોરણો બનાવ્યા. ભવનપતિ દેવોએ રૂપાનો ગઢ બનાવ્યો. હજારો મણિઓથી ભૂષિત ફણાવાળા શેષનાગની માફક તે રૂપાના ગઢ પર સોનાનાં કાંગરા કરવામાં આવ્યા. તે રૂપાના ગઢની અંદર જ્યોતિષી દેવોએ, જાણે મેરુપર્વતે દાક્ષિણ્ય-તાના કારણે દક્ષિણરૂપે આવ્યો હોય તેવો સોનાનો કિલ્લો રચ્યો. તેના પર રત્નનાં કાંગરા બનાવ્યા તે જાણે કે કિલ્લામાં દાખલ થયેલા સૂર્યના પ્રતિબિંબોને સ્થાપિત કરી દેવાયા હોય તેમ જણાતું હતું. બાદ વૈમાનિક દેવોએ તે સોનાના કિલ્લાની અંદર રત્નનો કિલ્લો બનાવ્યો. તે જાણે કે-પ્રમુખે ત્યજી દીધેલ રાગ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે આવ્યો હોય તેમ જણાતો હતો. તે રત્નના કિલ્લા પર પાંચ પ્રકારના મણિઓવાળા કાંગરાઓ મૂકવામાં આવ્યા તે જાણે કે પરમાત્મા પાસે પોતાના અવિરોધીપણાને સૂચવતા હોય તેમ જણાતું હતું. પરમાત્માને પ્રાપ્ત કરીને જાણે અતિ હર્ષ પામ્યા હોય તેમ તે ત્રણે કિલ્લાઓ પોતાની ધ્વજરૂપી ઝાંઝી ભુજાઓથી નૃત્ય કરતા હોય તેમ જણાતું હતું. તે સ્થળે ઇંદ્રનીલ મણિના તોરણો શોભતા હતા તે શ્રી જિનેશ્વરની પાસે આવનારી શ્રી તીર્થંકરપણુની લક્ષ્મીનું ઉત્તરાસન હોય તેમ શોભતા હતા તે કિલ્લાઓમાં બાર દરવાજાઓ શોભતા હતા તે જાણે કે બાર પ્રકારની પર્વદાને પ્રવેશ કરવાને માટે માર્ગો હોય તેમ જણાતું હતું. દરેક દરવાજે દેવોએ ધૂપદાની તથા વાવડીઓ બનાવી તે જાણે કે આવનાર વ્યક્તિઓની ડાંડી અને ગરમીને દૂર કરવાને માટે

દેવો રચિત સમવસરણુમાં બિરાજી પરમારમા જિનેશ્વરે ગાયેલ દીવ્ય દેશના.

બનાવી હોય તેમ જણાતું હતું. રત્નના કિલ્લામાં વ્યન્તર દેવોએ રત્નની પાદપીઠ સહિત રત્નનું સિંહાસન વિકુન્થું-સ્થૂં. તે સિંહાસન ઉપર ભગવંતના દેહ કરતાં આરગુણો જિયો અને કસુંબાના રંગવાળા વસ્ત્ર સરીખા સંધ્યાના રંગ જેવા રક્ત પદ્મવેથી સમસ્ત સમવસરણની ભૂમિને આવરી દેતો અને વિકસ્વર પાંદડાંવાળો અશોકવૃક્ષ રચવામાં આવ્યો. તે સિંહાસન ઉપર ઉપરાઉપર ત્રણ છત્રોની દેવોએ રચના કરી. તે છત્રો પરમાત્માના ત્રણ જગતના સામ્રાજ્યને સૂચવી રહ્યા હતા. તે સ્થળે એક હજાર યોજન જિયો ઇન્દ્રધવજ રચવામાં આવ્યો તે પોતાની શ્વેત પતાકાના બહાનાથી સંસારરૂપી શત્રુથી ભવ્ય પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાને માટે જાણે જિયો કરાયેલ હસ્ત હોય તેમ જણાતું હતું.

વચ્ચેના બંને કિલ્લાના મધ્ય ભાગમાં દેવોએ પરમાત્માના વિશ્રામને માટે ઇશાન ખૂણામાં મણિમય દેવછંદાની રચના કરી. વ્યન્તર દેવોએ સુવર્ણકમળને વિષે ધર્મચક્રનું સ્થાપન કર્યું તે બંને જાણે કે કમળ અને સૂર્ય એકબીજાને પરસ્પર ભેટીને રહ્યા હોય તેમ જણાતું હતું. નવતરવની સરખા અને પરમાત્માની આગળ આગળ ચાલતાં એવા નવ સુવર્ણકમળો પર ચરણ સ્થાપન કરતાં, સ્તુતિ કરતાં કરોડો દેવોથી ચારે બાજુ વીંટળાયેલા એવા પરમાત્માએ પૂર્વ દિશાએથી સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. બાદ ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા આપી, કારણ કે તેવો તીર્થંકર પરમાત્માનો કલ્પ-આચાર છે. બાદ “તીર્થ”ને નમસ્કાર હો ” એમ બોલીને પરમાત્મા પૂર્વોક્ષિમુખ બેઠા. બાકીની ત્રણે દિશાઓમાં ભક્તિપરાયણ વ્યન્તર દેવોએ પરમાત્માના પ્રભાવથી તેમના સરખા ત્રણ પ્રતિબિંબો વિકુન્થાં. તે સમયે પરમાત્મા એકરૂપ હોવા છતાં ચાર ગતિના જીવોનો જાણે ઉદ્ધાર કરવાને ઇચ્છતા હોય તેમ ચાર રૂપવાળા બન્યા. તે સમયે પરમાત્માના મસ્તકની પાછળ ભામંડલ હતું તે જાણે કે તેજથી જીતાવાને કારણે સેવકરૂપ બનેલ સૂર્યનું બિંબ સરણું હતું. અગ્નિ ખૂણામાં સાધુ, દેવાંગનાઓ અને સાધ્વીઓ, નેત્રત્ય ખૂણામાં ભવનપતિ, વ્યન્તર અને જ્યોતિષી દેવીઓ, વાયવ્ય દિશામાં ભવનપતિ, જ્યોતિષી અને વ્યન્તર દેવો અને ઇશાનખૂણામાં વૈમાનિક દેવો, મનુષ્યો અને સ્ત્રીઓ-આ પ્રકારે ચાર પ્રકારની ધર્ષદા બેઠી. બીજા ગઢની અંદર નિત્યવૈરી એવા પ્રાણીઓ પણ વંર રહિત બનીને બેઠા. ત્રીજા ગઢમાં દેવ, દાનવ અને મનુષ્યોના વાહનો રહ્યા હતા તે જાણે કે-સ્વામીની સમીપે તેઓને પણ જાણે વિસામાની ભૂમિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમ જણાતું હતું.

બાદ સદ્ભાવનાવાળા ઇંદ્ર મહારાજાએ પરમાત્માને પ્રદક્ષિણા આપીને તેમજ પ્રણામ કરીને પોતપોતાના સ્થાને બેઠા. સોમચંદ્ર વિગેરે રાજાઓ પણ આવ્યા અને પ્રદક્ષિણાપૂર્વક પરમાત્માને પ્રણામ કરીને ઇશાન ખૂણામાં બેઠા. બાદ સૌધર્મેન્દ્રે પણ પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને, મસ્તક પર બે હાથ બેઠીને સ્તુતિ કરી કે-“પૃથ્વી પર સૂર્ય સમાન હે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન! મંદબુદ્ધિવાળો હું ધીર પુરુષની માફક આપની ભાવપૂર્વક સ્તુતિ કરું છું. હે સ્વામિન! દુષ્ટ કર્મરૂપી મહોન્મત્ત હાથીઓને વિદારવામાં કુશળ સિંહ સરખા આપના અવતરવાથી આ

સિંહપુર ખરેખર સાર્થક થયું છે. આપનામાં માનસિક કે વાચિક ભેદ તો દૂર રહો, પરંતુ હે સ્વામિન્ ! તમારા માતા-પિતાના નામમાં પણ ભિન્નતા નથી. વિષ્ણુ રાજ તથા વિષ્ણુ માતાના પુત્ર ! તમે કૃષ્ણના પુત્ર કામદેવને જીત્યો તેમાં કાંઈપણ આશ્ચર્ય નથી, કારણ કે જે વ્યક્તિથી એક વ્યક્તિ જીતાય. શ્રાવણ, જ્યેષ્ઠ, ફાગણ અને માઘ માસની પાંચ કલ્યાણક તિથિઓને આપે ઉજવણ-વિશેષ પ્રકાશિત બનાવી. હે નાથ ! જે માસમાં સ્વર્ગનો ત્યાગ કરીને આપ આવ્યા તે જ્યેષ્ઠ માસ, ત્રણ જગતને વિષે શ્રેષ્ઠ-હે પરમાત્મન્ ! આ જગતમાં શ્રેષ્ઠત્વ કેમ પ્રાપ્ત ન કરે ? છઠ્ઠે દિવસે આપનો જન્મ થવાથી છઠ્ઠે આપે જે બહુમાન આપ્યું તેથી હું માનું છું કે-લોકો છઠ્ઠીના લેખને અતીવ આદરમાન આપે છે. હે નાથ ! આપના જન્મથી વિશ્વ પર ઉપકાર કરનારા વૃક્ષોના પાંદડાંઓને ખેરવી નાખનાર ફાગણ માસની નિષ્ફલતા દૂર થઈ ? હે પ્રભો ! આપના જન્મથી જે દિવસે દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિ થઈ તે દિવસ લોકોને વિષે “વૃષ્ણિ દ્વાદશી” (વડી ખારસ) તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. હે પરમાત્મન્ ! બીજે દિવસે (તેરશને દિવસે) સર્વ કર્મનો નાશ કરનાર આપની દીક્ષાથી આપે ત્રયોદશીના દિવસને નિર્મળ બનાવ્યો. કેવળજ્ઞાનરૂપી સૂર્યના પ્રગટવાથી માઘ માસની અમાવાસ્યા પણ નિર્મળ બની. શ્રાવણ માસમાં આપનું નિર્વાણ કલ્યાણક થવાનું છે તેમ હું અવધિજ્ઞાનથી જાણી શકું છું તેથી અનંત સુખને આપનાર તે શ્રાવણ માસની હું સ્તુતિ કરું છું. શ્રવણ આપના પ્રત્યેની ભક્તિને અંગે માત્રાધિક (શ્રાવણ) થયો તે ખરેખર ઉચિત છે અને તેથી તે માસે આપને ભોક્ષમાં સ્થાપન કરીને આપનો કઠી પણ ત્યાગ કર્યો નથી. જે કલ્યાણકની તિથિ ત્રીજા હોવાથી તે સૌભાગ્યદાતા બની છે; કારણ કે તે તિથિએ આપે અનશન કરવાથી આપ મોટી ભક્ષીના આભૂષણરૂપ બનશો. હે સ્વામિન્ ! આપનું સ્મરણ કરનાર લોકો પોતાનું જ કલ્યાણ કરે છે; અને ક્ષણ માત્રમાં તમારા વિષે લયલીન બની જાય છે. હે નાથ ! આ પ્રમાણે ઉપરોક્ત પાંચ કલ્યાણકોથી સ્તવાયેલ, આપ મને અનંત સુખ આપો. ”

ઉપર પ્રમાણે ભાવપૂર્વક પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથની સ્તુતિ કરીને, પ્રણામ કરીને, સૌષર્મેન્દ્ર સમસ્ત વૈમાનિક દેવો તથા મનુષ્યની આગળ પ્રભુની સન્મુખ બેઠા.

આ સર્ગમાં પરમાત્માનો વિવાહોત્સવ, રાજ્યાભિષેક, માતાપિતાનું સ્વર્ગગમન, જિનેશ્વરની દીક્ષા, કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ અને સમવસરણની રચના-આટલી હકીકતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું.

કેવળજ્ઞાન વર્ણનનો આઠમો સર્ગ સંપૂર્ણ

શ્રી ઐયાંસનાથ ભગવાન.

સર્ગ નવમો.

મોગરાના જેવી કાંતિવાળી ઢંતપંક્તિના તેજથી દેવસમૂહને જાણે ધર્મની વાનકી દર્શાવતા હોય તેમ ત્રણ ભુવનના સ્વામી પરમાત્માએ એક હોવા છતાં સર્વ ભાષામાં સમજાતી હોવાના કારણે અનેક રૂપવાળી, મેઘગર્જના જેવી ગંભીર, વિશ્વના સંતાપને દૂર કરનારી, અમૃતના રસ જેવી વાણીવડે યુક્તિવાળી દેશના આપવી શરૂ કરી. સમસ્ત મનોરથને પૂર્ણ કરનાર તેમજ દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ ચાર પ્રકારની શાખાવાળા એવા આ ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષને તમે જાણો-ઓળખો-સમજો. એ ચારે પ્રકારોમાં દાન ધર્મ મુખ્ય છે અને તેના પછી અનેક પ્રકારો છે. તે પ્રકારો પૈકી જ્ઞાનદાન મુખ્ય અને સર્વ પ્રકારનું કલ્યાણ કરનારું છે. જ્ઞાની પુરુષ જ્ઞાનદ્વારા કૃત્યાકૃત્યને સમજીને, અકૃત્યનો ત્યાગ કરીને, કરવા યોગ્યનું આચરણ કરે છે. કરવા લાયક કૃત્યનું આચરણ કરે તો પ્રાણી સુખી તેમજ યશભાગી બને છે. તેમજ આ લોકમાં તથા પરલોકમાં સ્વર્ગ તથા મોક્ષના સુખને પામે છે. અજ્ઞાની પુરુષ પરભવમાં દુઃખનું ભાજન બને છે જ્યારે જ્ઞાનનું દાન કરનાર સમગ્ર સુખનો દાતા બને છે. જ્ઞાન આપનાર વ્યક્તિનો બદલો કદી પણ વાળી શકાતો નથી, કારણ કે બીજાં પ્રકારનાં દાનો તો પ્રાણીઓને ફક્ત એક જ ભવપૂરતાં જ ઉપકારી બને છે; એક માત્ર જ્ઞાનદાન જ કલ્યાણ કરનાર, ઉપકારી અને બંને લોકના સુખને આપનાર છે તેથી તેને સર્વ પ્રકારના દાનોમાં મુખ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. સમસ્ત પ્રાણીઓને અભય આપવું તે ઇષ્ટ છે, જેથી આરોગ્ય, આયુ, સુખ અને સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે અભયદાન સિવાય પ્રાણીઓએ કરેલા અનેક કષ્ટદાયી આચરણો પછી, ઉપર ભૂમિમાં વાવેલા બીજની જેમ નિષ્કળ બને છે. કુપાત્રની વિદ્યા, રૂપ વિનાની નર્તિકા, નેત્ર વિનાનું મુખ, કાંતિરહિત સૌંદર્ય, સૂર્ય, ચંદ્ર અને તારાની શ્રેણી રહિત આકાશ, દુરિદ્રીના વિલાસ, વિનય વિના વસ્તુની પ્રાપ્તિ, જ્ઞાનરહિત ગુરુ, જળ રહિત સરોવર, મૂખ વેશ, અન્યાયી રાજા, શરમ વિનાની વધુ (પત્ની), ફલ વિનાનું વૃક્ષ જેમ શોભતા નથી તેમ હયા રહિત અનેક પ્રકારની ધર્મક્રિયા શોભતી નથી.

હિંસારૂપી વિષ-વૃક્ષના નીચે પ્રમાણે પુષ્પો ગણાય છે. માતાના ગર્ભમાં, જન્મતાં જ બાળપણમાં તેમજ યુવાવસ્થામાં મૃત્યુ, અનેક પ્રકારનાં આધિ-વ્યાધિઓ, દુર્ભાગીનું અનેક પ્રકારનાં બીજાં દુઃખો પ્રાપ્ત થાય છે; જ્યારે તે વિષ-વૃક્ષનું ફલ તો નરકની વેદમાર્ગ છે. આહારાદિકનાં દાન કરતાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે વધભૂમિમાં લઈ જવાતો પુણ્ય, રાજ્યના દાન કરનાર કરતાં પ્રાણી બચાવનારને પ્રથમ છે. ત્રીજું સુપાત્રદાન શર્યા, ચાર પ્રકારનો આહાર, વસ્ત્ર અને પાત્ર ત્રિગેરે લેઈથી અનેક પ્રકારનું છે. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર-એ રતનત્રયવાળા પાત્રને વિષે ધર્મ નિમિત્તે આદરપૂર્વક અપાયેલું નિરવધ-નિદોષ દાન મહાદ્વજ આપનારું બને છે. પાત્ર સાત પ્રકારનાં જાણુવાં-૧ જિનબિંબ, ૨ જિનભવન, ચતુર્વિંધ સંધ-૩ સાંધુ, ૪ સાંધી, ૫ શ્રાવક અને ૬ શ્રાવિકા તેમજ ૭ જ્ઞાન.

આ સાત પ્રકારનાં ક્ષેત્રોને વિષે જે પ્રાણી ધનરૂપી બીજ વાવીને ભાવરૂપી પાણીથી તેવું સિંચન કરે છે તેને મોક્ષલક્ષ્મીરૂપી અક્ષય ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભવમાં જે પ્રાણી પોતાના મરણ પર્વત સુપાત્રમાં ધનવ્યય કરતો નથી તે લક્ષ્મી રહિત અવસ્થામાં સેવક બને છે, પરંતુ ધનના સ્વામી બની શકતા નથી. કંજુસ માણસો પોતાનું ધન ભૂમિમાં દાટે છે તેઓ નીચી ભૂમિમાં (નરક ગતિમાં) ભાતા રહિતપણે જવાનું સૂચન કરતાં હોય તેમ જણાય છે. ભૂમિમાં દાટેલું ધન તેઓને કશા ઉપયોગમાં આવી શકતું નથી તે ખરેખર આશ્ચર્ય છે. પુણ્યથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું પાત્ર, ચિત્ત અને ધન પ્રાપ્ત કરીને જે પ્રાણી સુપાત્ર દાન દેતો નથી તે ખરેખર મૂઠ છે. અને ખેદની વાત છે કે-તેણે ખરેખર પોતાના આત્માને ઠગ્યો છે ! બુદ્ધિમાન પુરુષ પરાધીન, અસ્થિર અને દુઃખદાયક ધનદારા નિશ્ચય અને વિધનરહિત સુખ ઉપાર્જન કરે છે, માટે બુદ્ધિમાન પુરુષે હમેશાં સુપાત્રદાન દેવું જોઈએ. પૂર્વભવમાં આપેલા સુપાત્રદાન સંબંધમાં શ્રીહત્તનું દ્ષાન્ત નીચે પ્રમાણે છે—

જયપુર નામના નગરમાં શત્રુરૂપી હસ્તિને હણવામાં ભયંકર સિંહ સમાન ચંડસિંહ નામનો ક્ષત્રિય હતો. તે ચંડસિંહને સખીવર્ગમાં શ્રેષ્ઠ, ચંદ્રિકાના જેવી નિર્મળ અને ગુણી-યક્ષ ચંદ્રેખા નામની પત્ની હતી. વિષયસુખ ભોગવતાં તે બંનેનો કેટલોક સમય વ્યતીત થવા બાદ તેઓને ન્યાયીતેમજ વિનયી બે પુત્રો થયા. પહેલો વૈરિસિંહ અને બીજો રણસિંહ. તે બંનેને રામ-લક્ષ્મણની મારફત પરસ્પર ગાઢ પ્રીતિ હતી. તે બંને યુવાવસ્થામાં આવ્યા ત્યારે કર્મોદયને કારણે ચંડસિંહ મસ્તકની પીડાથી મૃત્યુ પામ્યો. તેના વિરહાગ્નિના તાપને શમાવવાને માટે તેની પ્રિયા ચંદ્રેખાએ ચંદન રસ જેવા શીતળ અગ્નિનો આશ્રય લીધો અર્થાત્ સાથે બળી મૂક્યો. આથી શોકગ્રસ્ત બનેલા તે બંને ભાઈઓ માતાપિતાની અત્યેષ્ટિ ક્રિયા કરીને શોક રહિત બન્યા. ખરેખર ભોજનની મારફત કુમરશઃ શોક પાણુ જીર્ણ થઈ જાય છે.

અતિ દરિદ્રપણને કારણે દુઃખી બનેલાં તે બંને લોકોને પોતાનું સુખ બતાવવાને

શક્તિમાન થઈ શક્યા નહીં. પછી વિચારણા કરીને તે બંને પાટલીપુત્ર નગરે ગયા. લક્ષ્મી તેમજ વિદ્યા વિનાના તેમણે લોકોના મુખદ્વારા નીચે પ્રમાણે સાંભળ્યું કે—“ આ નગરમાં સંતો નામવાળો, ધનવાન અને પરોપકારપરાયણ ગુણુનિધિ નામનો ઉપાધ્યાય (પંડિત) રહે છે.” આ પ્રમાણે હકીકત જાણીને તે બંને તેના ઘરે ગયા અને તેને પ્રણામ કર્યા ત્યારે ગુણુનિધિએ રૂપવાન તે બંનેને ખેદયુક્ત જાણીને પોતાના હૃદયમાં વિચાર્યું કે—“ ખરેખર, બુદ્ધિહીન બ્રહ્માની ચેષ્ટાને ધિક્કાર હો ! કારણ કે આ બંને સુંદર રૂપવાળા હોવા છતાં દરિદ્રી છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને ઉપાધ્યાયે પૂછ્યું કે—“ તમે બંને કોણ છો ? અને શા માટે આવ્યા છો ? ” ત્યારે તેઓએ પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. પછી કરુણાળુ ગુણુનિધિએ તેઓને કહ્યું કે—“ તમે બંને મારા ઘરે રહો અને હું તમને લોજનાદિ આપીશ.”

લોજન તેમજ વસ્ત્રની ચિંતા રહિત બનેલા તે બંને ભાઈઓ કલાના ભંડાર ગુણુનિધિ ઉપાધ્યાય પાસેથી કલા ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. કેટલાક દિવસો વ્યતીત થયા બાદ તે બંને કલાઓમાં પારંગત બન્યા. પછી અંજલી જોડીને, ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—“ વિદ્યા, અન્ન, રક્ષણ તેમજ પોષણ ઇત્યાદિ કરવાથી તમે અમારા પિતા સદૃશ બન્યા છો. પૂજ્ય વ્યક્તિ ચાર પ્રકારની હોય છે. આ સંબંધમાં વિશેષ શું કહેવું ? એક એક પ્રકારના દાનથી પણ અમે અમારા જીવિતના ભોગે પણ તમારા અનુભૂતિ બની શકીએ તેમ નથી, પરંતુ અમારી પાસે કંઈ પણ વસ્તુ આપને દેવા યોગ્ય નથી, તો મહેરબાની કરીને અમારા સ્થાને જવાની પ્રેમપૂર્વક આજ્ઞા આપો, જેથી આપના પ્રસાદથી અમારો વિવાહ થાય.” ત્યારે તેઓના વિનયીપણાથી હર્ષ પામેલ ગુણુનિધિ ઉપાધ્યાયે તેઓને જણાવ્યું કે—“ મારે બે કન્યાઓ છે તે તમને હું આપું છું, તેથી તે સંબંધમાં ચિન્તા ન કરો.” આ પ્રમાણે કહીને ઉપાધ્યાયે તેમની સાથે પોતાની બંને પુત્રીઓ પરણાવી. બાદ ઉપાધ્યાયે, પોતે પુત્ર રહિત હોવાથી, પત્ની સાથે તાપસી દીક્ષા લીધી.

કોઈ પણ જાતનો વ્યાપાર નહીં કરવાને કારણે કાળક્રમે ઉપાધ્યાયનું દ્રવ્ય ખલાસ થઈ જવાથી તેઓ દરિદ્રી અને ખેદયુક્ત બન્યા. તેમની હિંમતવાળી સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે—“ તમે બંને નિર્ભાગી છો, બ્રહ્માએ તમને બંનેને પુરુષ બનાવ્યા છે. તમે પૃથ્વીતલને વિષે પોતાની જાતને કલાયુક્ત માને છો, છતાં ઉદરપૂર્તિ કરવામાં પણ અસમર્થ છો.” આ પ્રમાણે પોતપોતાની પત્નીઓદ્વારા તિરસ્કાર પામવાથી વેરાગી બનેલા તેઓ બંને દીર્ઘ સમય સુધી મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે—રૂપ, સૌભાગ્ય, સૌન્દર્ય, કુલ, શીલ, કલા અને યુવાવસ્થા તથા અભિમાન—આ સર્વ લક્ષ્મીથી જ શોભે છે. લક્ષ્મી રહિત અવસ્થામાં મહાજનને વિષે, દેવમંદિરમાં અને રાજસભામાં ડગલે ને પગલે માનહાનિ થાય છે. જે વ્યક્તિનું મંદિર અઢંગક લક્ષ્મીવાળું, સુશોભિત હોય છે તે વ્યક્તિ માનવોને ખરેખર જીતે છે. ત્યાગી, અભિમાન રહિત, તપસ્વી

અને દ્રવ્ય રહિત મહર્ષિઓ ખરેખર પૂજનીય છે. જેમ કમળ વિનાનું સરોવર અને ચંદ્ર રહિત ગગન શોભતું નથી તેની માફક લક્ષ્મી વિનાનું જીવન લોકોમાં આનંદદાયક બનતું નથી. લક્ષ્મી આજસુ પ્રાણીઓને પ્રાપ્ત થતી નથી. તુલારાશિમાં પ્રવેશેલ સૂર્ય જ અધિક તેજસ્વી બને છે. પોતાના ચારે હસ્તોથી સમુદ્રનું અત્યંત મંથન કરવા બાદ જ વિષ્ણુ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી શક્યા તો પછી બીજાની તો વાત જ શી ? અથવા તો પૂર્વભવમાં જેઓએ આદરપૂર્વક દાન આપ્યું હોય તેઓ જ વગર પ્રયાસે લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જે ક્ષેત્રમાં બીજા વાળ્યું ન હોય તો તે કઈ રીતે ભોગે ? સૂર્ય વિના જગતમાં પ્રકાશ ક્યાંથી હોઈ શકે ? લોકો નેત્ર વિના અન્યનું રૂપ જોઈ શકતા નથી. મેઘ સિવાય વૃષ્ટિ કદી જોવાતી નથી-થતી નથી. આથી જ કેટલાક વિવેકી પુરુષો પરલોકના સુખની ઈચ્છાથી થોડામાંથી થોડું દાન કરે છે. ખરેખર નિર્ભાગા એવા આપણે બંનેએ પૂર્વભવમાં દાન દીધું નથી, નહીંતર આવા પ્રકારની દરિદ્રાવસ્થા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? ”

ઉપર પ્રમાણે વિચારણા કરીને પાટલીપુત્ર નગરથી નીકળેલ વૈરિસિંહ પોતાના બંધુ સાથે શ્રીવર્ધન તીર્થે ગયો અને ત્યાં લક્ષ્મી દેવીની આરાધના કરી. છ માસ વ્યતીત થયા બાદ લક્ષ્મી દેવીને પ્રસન્ન કરવા માટે પોતાનું મસ્તક છેદતાં તેને લક્ષ્મીદેવી પ્રત્યક્ષ થયા અને કહ્યું કે-“ હે પુત્ર ! હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું. તને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે અને તારો પુત્ર રાજા બનવાને કારણે તું અફભુત ભાગ્યશાળી બનશે. તારાથી આરાધન કરાયેલ હું લક્ષ્મી ખરેખર દયાહીન, નીચ વ્યક્તિ પાસે જનારી, ગુણ પ્રત્યે દ્વેષ કરનારી અને અંધળા છું એમ તું સમજજે. લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિથી તારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તારો ચોરની માફક વધ થશે. ” આ પ્રમાણે કહીને લક્ષ્મી દેવી તત્ક્ષણ અંતર્ધાન થઈ ગયા એટલે તે એકી સાથે હર્ષ તેમજ ખેદથી વ્યાપ્ત બન્યો. બાદ પોતાના લઘુબંધુ રણસિંહની સાથે સ્વગૃહે ગયો. પ્રસન્ન થયેલ લક્ષ્મી દેવીએ વૈરિસિંહનું ગૃહ કમળની પંકિતની માફક શુભ વસ્તુઓથી ભરી દીધું.

જગત ચૂકવનાર વ્યાપારીની જેમ સર્વત્ર લોકોથી પૂજાતો વૈરિસિંહ પરિવાર સહિત અસ્ખલિતપણે વિચરવા લાગ્યો. બાદ અશ્વ પર ચઢીને મોરપીંછના છત્રવાળો તે રાજમંદિરમાં જાય છે અને અધિક માનને પ્રાપ્ત કરે છે.

આ પ્રમાણે પોતાના લઘુબંધુ રણસિંહ સાથે વૈભવ ભોગવતાં તેને લક્ષ્મી દેવીના સ્વપ્નથી સૂચિત, સમસ્ત શુભ લક્ષણોથી યુક્ત પુત્ર થયો. મહોત્સવપૂર્વક તેનો જન્મોત્સવ કરીને સ્વમાનુસારે તેનું શ્રીદત્ત નામ પાડ્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતો શ્રીદત્ત બાલવયમાં જ સાહસિક બન્યો અને અદ્ય કાલમાં સમસ્ત કલાઓ શીખી લીધી. યુવાવસ્થામાં સુંદરતા, ઉચ્છ્રંખલતા અને ધનને કારણે તે શ્રીદત્ત પોતાના બાહુબળને કારણે જગતને તણખલા તુલ્ય માનવા લાગ્યો. કોઈ વખત રણસિંહની પત્ની સર્પદંશથી મૃત્યુ પામી એટલે બીજી પત્ની તેણેકરવા માટે મોટાભાઈને કહ્યું કે-“હે પૂજ્ય ! હું લગ્ન કરવા માટે જયપુર નગરે જઈશ.”

ત્યારે વૈરસિંહે જણાવ્યું કે-“ હે બંધુ ! તારે જવાની જરૂર નથી, મારી પાસે ઘણું ધન છે, આ નગરમાં ઘણી કુલીન કન્યાઓ છે. ” મોટાભાઈના આ પ્રમાણેના સૂચનથી રણસિંહ ત્યાં રોકાયો અને વૈરસિંહ:તેના માટે કન્યાની તપાસ કરવા લાગ્યો.

કોઈએક દિવસે ગોખમાં બેઠેલા રણસિંહે રથમાં બેઠેલી, અલંકારોને ધારણ કરેલી અને જતી એવી વેશ્યાને જોઈ. તેણીને જોઈને તેણે પોતાના નોકરોને પૂછ્યું કે-“ તે કોણ છે ? ” તેઓએ જણાવ્યું કે-“ સાર્થક નામવાળી તે કામપતાકા નામની વેશ્યા છે. ” રણસિંહ તેણીના પ્રત્યે આસક્ત બન્યો. જ્યારે કામપતાકાએ પણ તેના પ્રત્યે રનેહાળ દષ્ટિથી નીહાળ્યું. આ પ્રમાણે તેણીના પ્રત્યે અત્યંત પ્રીતિવાળો બનવાથી તે પાછું ધન વાપરવા લાગ્યો. કામપતાકાને વિષે અત્યંત આસક્ત બની જવાથી રણસિંહ બીજી વાર લગ્ન કરવાની વાત પણ કરતો નહોતો. મોટાભાઈ વૈરસિંહે તેને જણાવ્યું કે-“ હે બંધુ ! અયોગ્ય સ્થાને તું દ્રવ્યવ્યય ન કર. તારા માટે મેં ઘણી કન્યાઓ જોઈ છે, તો તું હવે લગ્ન કર. હે ભાઈ ! વેશ્યાનો પ્રેમ કૃત્રિમ હોય છે. તે શું તું નથી જાણતો ? ” આ પ્રમાણે શિક્ષાવચન કહેવાયેલા રણસિંહે મનમાં વિચાર્યું કે-“ આ પ્રમાણેના સૂચનથી મોટાભાઈ દ્રવ્યની રક્ષા કરવા માંગે છે. ” પછી કપટવૃત્તિથી તેણે મોટા ભાઈને જણાવ્યું કે-“ આ ધનના સ્વામી તમે હો. ” બાદ “ ધનોપાર્જન માટે હું દેશાન્તર જઈશ. ” એમ વિચારીને કોઈને પણ કહ્યા સિવાય ફક્ત ખર્ચ લઈને તે ચાલી નીકળ્યો. તેના વિયોગને કારણે વૈરસિંહને અત્યંત દુઃખ થયું.

એકદા પાટલીપુત્રના રાજા વલ્લભશકિતએ શસ્ત્રાભ્યાસ કરતાં શ્રીદત્તને જોયો. બાદ દારપાલના કથનથી તેને વૈરસિંહનો પુત્ર જાણીને રાજાએ વિચાર્યું કે-“ જો મારા પુત્ર વિક્રમશકિતનો આ મિત્ર બને તો સારું. ” આ પ્રમાણે વિચારીને વૈરસિંહને રાજાએ જણાવ્યું કે-“ તારો પુત્ર શ્રીદત્ત કુમારની પાસે રહે, જેથી તેની સાથે મારો કુમાર પણ શસ્ત્રકલા શીખે. વૈરસિંહે પણ શ્રીદત્તને કુમાર પાસે મોકલ્યો. તેઓ બંનેને પરસ્પર રનેહ થયો અને જાણે સ.થે જ જન્મેલા હોય તેમ ભોજન, શયન અને વ્યાયામમાં પણ સાથે જ રહેવા લાગ્યા.

કોઈ એક વખત શ્રીદત્ત પાસે બાહુશાલિ અને વજ્રમુષ્ટિ નામના બે રાજપુત્રો દૂર દેશથી આવ્યા. તે બંનેએ શ્રીદત્તને કહ્યું કે-“ તમારી સાથે મૈત્રી કરવા માટે અમે આવ્યા છીએ. ” તેઓના શુભેચ્છી આકર્ષાયેલા શ્રીદત્તે તેઓનું સન્માન કર્યું. તેઓ બંને પણ શ્રીદત્તની આગ્રહપૂર્વક સેવા કરવા લાગ્યા અને તે સર્વ પરસ્પર ભાઈઓની માફક સુખ-દુઃખમાં ભાગીદાર બન્યા.

કોઈ વખતે શ્રીદત્તના બાહુબલની પ્રસિદ્ધિને સાંભળીને ચાર રાજકુમારો (૧) વ્યાદ્ર, (૨) ઉપેન્દ્ર, (૩) મહાપૂર્વબલ અને (૪) નિષ્કુર દક્ષિણ દેશમાંથી આવ્યા. તે ચારે રાજ-

કુમારોએ જણાવ્યું કે-“ અમારી પ્રતિજ્ઞા છે કે જે અમને બાહુયુદ્ધમાં જીતે તેના અસેવક થવું અને જે કદાચ અમે તે વ્યક્તિને જીતી લઈએ તો તેણે અમારા સેવક બનવું.” આ પ્રમાણે સાંભળીને બલિષ્ઠ શ્રીદત્ત તેમની સામે ગયો. તેઓની સાથે યુદ્ધ કરતાં, બાહુ-યુદ્ધ અને મદલયુદ્ધમાં નિપુણ શ્રીદત્તે તે એકેકને જાંચે જીંછાળીને પૃથ્વી પર પડેલા મૂક્યા. મૂરજીને કારણે તે રાજકુમારોએ જાણે દિશાચક્ર ભ્રમતું હોય તેમ અનુભવ્યું. લોકો કહેવા લાગ્યા કે-“નિપુણ શ્રીદત્તની શક્તિ અસાધારણ છે.” ત્યારે અત્યંત સંતુષ્ટ બનેલા શ્રી વલ્લભશક્તિ રાજવીએ શ્રીદત્તને ખૂબ પ્રશંસાપૂર્વક પારિતોષિક આપ્યું.

હારી ગયેલા અને વાણીદારા આશ્વાસન અપાયેલા ત્યારે રાજકુમારોએ પ્રણામ કરીને શ્રી દત્તને સ્વામી તરીકે સ્વીકાર્યો. શ્રીદત્તે પણ તેઓને આલિંગન આપ્યું અને તેઓ પણ તેની પાસે રહેવા લાગ્યા.

કોઈક સમયે તે સર્વ ગંગાનદીને કિનારે વ્યાયામ કરવા ગયા. કૌતુકપૂર્વક કીડા કરતાં તેઓને વિક્રમશક્તિએ કહ્યું-“ હું રાજા, આ મંત્રી, આ દારપાળો અને આ સેનાધિપતિ.” આ પ્રકારે કુમારે સર્વને ફરમાવ્યું અને શ્રીદત્તને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“ હે મહાબલીષ્ઠ ! તને પણ એક મહાન પદ આપું છું.” ત્યારે તે છએ રાજપુત્રોએ શ્રીદત્તને જણાવ્યું કે-“ તમે જ ખરેખરા અમારા સ્વામી છો. મિથ્યા અભિમાની એવા આ વિક્રમશક્તિ રાજકુમારથી અમને કાંઈ પ્રયોજન નથી.” આ પ્રમાણે સાંભળીને રાજકુમારે ક્રોધપૂર્વક શ્રીદત્તને કહ્યું કે-“ તું મારી સાથે બાહુયુદ્ધ કર ” ત્યારે શ્રીદત્તે વિક્રમશક્તિને જણાવ્યું કે-“ હે મૂર્ખ રાજકુમાર ! આટલા દિવસના સમાગમ પછી પણ તું પોતાની તેમજ બીજાની શક્તિના તફાવતને જાણી શકતો નથી તેથી જ નિર્દાન બનીને તું આવા પ્રકારનું આચરણ (વર્તન) કરી રહ્યો છે. હવે તું તારી શક્તિ બતાવવામાં પાછો ન પડીશ. તેમજ તારા “વિક્રમશક્તિ” એવા નામને ખંતે પ્રકારે સાર્થક બનાવ.”

આ પ્રમાણે બોલીને, કુમારને આહ્વાન કરીને શ્રીદત્તે તેને સુષ્ટિપ્રહારથી ભૂમિ પર પાડી દીધો. કુમારના સેવકોને શ્રીદત્તના મિત્રોએ જીતી લીધા. પછી પવન વિગેરેથી કુમારને ચેતના પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે તે સેવકોએ કુમારને જણાવ્યું કે-“ તું બુદ્ધિમાન છો તેમજ પરાજિત થયેલો છો. ગંગા નદીના કિનારા પર રહેલા તાપસે જણાવ્યું હતું કે-“ શ્રીદત્ત રાજકુમારને હણીને રાજા બનશે.” આ પ્રમાણે તું કથન સાંભળીને શ્રીદત્તના મિત્રો હર્ષ થામ્યા. રાજકુમાર વિક્રમશક્તિ વિચારવા લાગ્યો કે-“ એક તો મને આ પ્રકારનું દુઃખ થાય છે કે શ્રીદત્તથી હું જીતાયો છું, વળી બીજું દુઃખ તો એ થાય છે કે આ શ્રીદત્ત મને હણીને રાજ્યનો ભોક્તા થશે, તો હવે આને મારે કોઈ પણ પ્રકારે હણવો જોઈએ.” પરંતુ લોકનિંદાના ભયથી ભીરુ તે રાજકુમાર શ્રીદત્તના છિદ્રો જોવા લાગ્યો. વળી જેનો પ્રતીકાર ન થઈ શકે તેવી તે તાપસની શરૂઆત સરખી ભવિષ્યવાણીથી દુઃખી બનેલ કુમાર કોઈ પણ સ્થળે લેશ માત્ર પણ સુખ-શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યો નહિ.

કોઈ એક દિવસે ગંગા નદીમાં કરુણ સ્વરે રડતી કોઈ એક દેવીને શ્રીદત્તે સાંભળી ત્યારે તેણી પોતાના મિત્રોને જણાવ્યું કે-“ તમે સર્વ અહીં જ રહો. ” આ પ્રમાણે સૂચન કરીને જેવામાં શ્રીદત્ત તે દેવીને પકડવા જાય છે તેવામાં તેણી જળમાં ડૂબી ગઈ એટલે તેણે પણ તેની પાછળ જળમાં ડૂબકી મારી. તે સ્થળે પાણી કે દેવાંગના બે પૈકી કંઈ પણ હતું નહીં. માત્ર તેણે એક ઉદ્યાન જોયું કે જેના મધ્ય ભાગમાં સ્ફટિક રત્નનું બનાવેલું દેવમંદિર નીહાળ્યું. તે દેવમંદિરમાં અતિ કીર્મતી પુષ્પથી પૂજિત એક દેવીને જોઈને, તેને નમસ્કાર કરીને, આશ્ચર્ય પામેલ શ્રીદત્ત જેવામાં તે સ્થળે બેઠો. તેવામાં તેણે કેટલીક સુંદર સુવાવસ્થાવાળી, મનોહર અલંકારોને ધારણ કરનારી, દિવ્ય રત્નના વિમાનમાં આવી પહોંચેલી, છત્રને ધારણ કરતી, દેવીઓથી આમરોવડે વીંઝાતી અને બીજી કેટલીક દેવીઓથી પર્યાપાસના કરાતી કોઈ એક દેવીને નીહાળી. પોતે લક્ષ્મી સરખી હોવા છતાં કમલોને શ્રદ્ધા કરીને, તેણીએ તે દેવીની પૂજા કરી. બાદ તે દેવમંદિરમાં સુંદર સંગીત કરીને, તેણી ચાલવા લાગી. એટલે શ્રીદત્તે પણ તેની પાછળ-પાછળ ચાલતાં એક પર્વત જોયો. તે રત્નમય પર્વતની ઉપર તેણે સ્ફટિક રત્નનો મહેલ જોયો. તે મહેલની આગળ એક વિશાળ અશોકવૃક્ષ જોયું. રત્નદ્વારા બંધાયેલા ચોતરાવાળા અશોકવૃક્ષની નીચે રત્નજડિત સિંહાસન પર તે દેવી બેઠી અને બીજી સેવક-દેવીઓ તેની નજીકમાં બેઠી. આવા પ્રકારના આશ્ચર્યને કારણે વિકસિત નેત્રવાળો શ્રીદત્ત પણ તે સ્થળે જઈને યોગ્ય સ્થાને બેઠો. તે દેવીએ પણ તેને જોયો, પરંતુ તેણે તેની સાથે કંઈ પણ ન બોલતાં પોતાની સેવક દાસીઓ સાથે લાંબા સમયસુધી પાસાંઓદ્વારા રમવા લાગી. પછી તેણી પોતાના મહેલમાં ગઈ અને ત્યાં રહેલા રત્નના પદાંગ પર બેસીને વિચારવા લાગી.

આ બાબત શ્રીદત્ત પણ સ્વયં વિચારવા લાગ્યો કે-સર્વ પદાર્થો અત્યંત રમણીય હોઈને આ સ્થાન સ્વર્ગ જ જણાય છે. આ પ્રમાણે વિચારણા કરતો કરતો તે મહેલમાં દાખલ થયો. બાદ અત્યંત અ ને સારતી તેણીને તેણે પૂછ્યું કે-“ તું કોણ છે? અને કયા કારણે રુદ્ધન કરે છે? ” આ પ્રમાણે પૂછવા છતાં પણ લેશ માત્ર નહીં બોલતી તેણીને શ્રીદત્તે પુનઃ પૂછ્યું કે-“ શા માટે તારા હુઃખનું કારણ જણાવતી નથી? માત્ર મનુષ્ય ધારીને તારે મારી અવગણના ન કરવી જોઈએ, હું મારા સામર્થ્યથી તારા હુઃખને દૂર કરવાને શક્તિ-શાળી છું.”

તે સમયે અ લૂછીને તેણીએ કહ્યું કે-“ રત્નની કાંતિથી ભૂષિત પૃથ્વીતલવાળી રત્ન-પ્રભા નામની શ્રેષ્ઠ નગરો છે. તે નગરીની હું ચંદ્રપ્રભા નામની સ્વામિની હતી અને અનેક વ્યંતરીઓથી વીંટળાઈને ત્યાં રહેતી હતી. બાદ શક્તિકાન્ત નામના બળવાન વ્યંતરે મને ત્યાંથી હાંકી કાઢી છે. મારી નગરીનો અભિમાની તેણે કબજો કરી લીધો છે. તે નગરીના દરવાજે મહાભયંકર ગર્જનાવાળો સિંહ સ્થાપિત કર્યો છે. પહોળા ને વિશાળ મુખવાળો,

વારંવાર બગાસાં ખાતો, તણખાના જેવા પીળા નયનવાળો, લાંબી દાઢોને કારણે ભયંકર, લીક્ષ્ણુ લાંબા નખવાળો, લાંબી અને ઉછળતી કેશરા(યાળ)વાળો, પૂંછડાને ગોળ બનાવતો તેમજ કીડાને કારણે કાનને ફરફરાવતા એવા સિંહના ભયને કારણે કોઇપણ તે નગરીમાં દાખલ થઈ શકતું નથી અને હું પણ મારા આ કુડા-ઉદ્યાનમાં હમણાં વાસ કરીને રહું છું. કેટલાક સમય વ્યતીત થયા બાદ મેં તમારી કીર્તિ સાંભળી કે-“ આ પૃથ્વીપીઠ પર શ્રીદત્ત સરખો કોઇપણ બલિષ્ઠ નથી, એટલે કપટપૂર્વક હું તને અહીં લઈ આવી છું, તો હે નૃસિંહ તું જલ્દી તે સિંહનો પરાભવ કર, કારણ કે આ પૃથ્વીપીઠ પર દેવપણું કે મનુષ્યપણું એ કંઈ પ્રમાણભૂત નથી, કાચની સિદ્ધિનું મૂળ તો ફક્ત સત્ય સહિત પુરુષાર્થ (બળ) જ છે.”

ઉપર પ્રમાણે તેણીનું કથન સાંભળીને જાણે વીરરસથી સિંચાયેલ હોય તેમ તેની દેહલતા રોમાંચના બહાનાથી અંકુરિત થઈ ગઈ. પછી તેણીએ દર્શાવેલા માર્ગદારા સાહસિક શ્રીદત્ત તે સિંહ સન્મુખ જલ્દી જઈને, જેમ ચમરાજ બાલકની નિર્ભત્સના કરે તેમ, નિર્ભય એવા તેણે સિંહનો નીચે પ્રમાણે તિરસ્કાર કર્યો કે-“ હે પશુઓમાં મુગટ સમાન ! અરે ! ખોટા બગથી અભિમાની બનેલ ! નૃસિંહ એવા મારી સાથે યુદ્ધ કરતો તું હવે કઈ રીતે જીવતો રહી શકીશ ? વારંવાર બગાસાં ખાતાં તારી પૂર્વની પરાક્રમશીલતાને તારે ભૂલી જવી જોઈએ, કારણ કે હમણાં તો તારે મૃત્યુ પામવાનું છે. કદાચ હરણની પાસે તારું પરાક્રમ ચાલી શકે, પરંતુ અષ્ટાપદની આગળ નહિ; તો હવે તારા પ્રાણોની સાથેસાથ તારું સર્વ અભિમાન પણ ત્યજ દે. ”

આ પ્રમાણે શ્રીદત્તની વાણી સાંભળીને સિંહે પોતાના પૂંછડાથી પૃથ્વીને આસ્ફાલન કર્યું, જેથી સમસ્ત પૃથ્વી ધ્રુજ ઊઠી, પરંતુ શ્રીદત્તની મનોભૂમિ લેશ પણ કંપિત થઈ નહિ. પછી સિંહે ભયંકર ગર્જના કરી, જેથી પર્વતના શિખરો તૂટી પડ્યા પરંતુ શ્રીદત્તનું હૃદય ભાંગી પડ્યું નહિ. પછી શ્રીદત્તે તે સિંહને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“ તું શા માટે આવી એટા કરીને મને બીવરાવે છે ? ” એટલે ઊંચી ક્ષણ ભરીને ચમરાજની માફક સિંહ શ્રીદત્ત પ્રત્યે ઢોઝ્યો-હુમલો કર્યો. શ્રીદત્તે પણ તેને ગળે પકડીને પૃથ્વીપીઠ પર ફેંક્યો ત્યારે તેણે યક્ષનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને શ્રીદત્તને જણાવ્યું કે-“ તારા પુરુષાર્થથી હું જીતાયો છું. તારા આવા પ્રભાવને કારણે તમે જગતને વિષે અજ્ઞેય બનશો અને કેટલાક વર્ષો બાદ તમને રાજ્યપ્રાપ્તિ થશે. ” પછી શ્રીદત્તને ખડ્ગ આપીને તે યક્ષ એકદમ અંતર્ધાન થઈ ગયો. શ્રીદત્તે પણ દેવી સન્મુખ આવીને સિંહ સંબંધી સમસ્ત વૃત્તાંત કહ્યો ત્યારે તેણીએ પણ હસીને તેને જણાવ્યું કે-“ હે ભદ્ર ! તારા સત્ત્વની પરીક્ષા કરવા માટે જ સિંહ, યક્ષ અને ખડ્ગનું દાન ઇત્યાદિ માયા-પ્રપંચ મેં જ કર્યો હતો. ”

આ પ્રમાણે સાંભળીને વિસ્મય પામેલ શ્રીદત્તે મનમાં વિચાર્યું કે-“ ખરેખર મેં અપૂર્વ એવી ઇંદ્રજાલ જોઈ. દેવીના આવા નિષ્પાપ આચરણથી ખરેખર હું તેનો આધીન બન્યો છું

અને અત્યંત દેહીપ્યમાન “ મૃગાંક ” નામનું ખડ્ગ પ્રાપ્ત થયું તે પણ સારું થયું. મૃત્યુલોક ક્યાં અને સ્વર્ગલોક ક્યાં કે જ્યાં હું આવી પહોંચ્યો, તો હવે આ દેવી શું કરે છે તે હું જાણું.”

આદ્ય પોતાની નગરી તરફ દેવીએ જ્યારે પ્રયાણ કર્યું ત્યારે શ્રીદત્ત આગળ ચાલતાં રત્નજડિત સોપાનવાળી એક વાવ જોઈ એટલે જળક્રોડા કરવાને માટે તેણે તે વાવમાં પ્રવેશ કરીને જેવામાં ડૂબકી મારી તેવામાં તે સ્થળે નગરી, વાવ કે દેવી તે પૈકી કોઈ પણ જેવામાં આંખો નહિ. ફક્ત ખડ્ગની સાથે ગંગા નદીને કિનારે રહેલ, વિષાદ તેમજ આશ્ચર્ય યુક્ત પોતાની જાતને જ જોઈ. તે સમયે તેનું ડાણું નેત્ર ફરકવાથી આ અનિષ્ટ સૂચવનારું છે એમ તેણે વિચાર્યું. આદ્ય ‘ આવી ચિન્તા કરવાથી શું ? ’ તે પ્રમાણે મનમાં વિચારીને મિત્રને મળવાને ઉત્કંઠિત બનેલ શ્રીદત્ત પોતાના ઘરે ગયો. માર્ગમાં ચાલતાં તેને સામેથી ચાલ્યો આવતો નિહુર નામનો પોતાનો મિત્ર મળ્યો. તેને આલિંગન આપીને પૂછ્યું કે-આપણા બીજા મિત્રો ક્યાં ગયા ? નિહુરે જણાવ્યું કે “ જ્યારે તમે ગંગા નદીમાં ડૂબી ગયા ત્યારે લાંબા સમય સુધી તમારી રાહ જોઈને છેવટે તમારી અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા કરવાની શરૂઆત કરવા લાગ્યા ત્યારે બાહુશાલિએ તેઓને રોકીને કહ્યું કે- ‘ આપણો મિત્ર હજી જીવતો છે, કારણ કે લક્ષ્મી દેવીએ તેમજ મુનિવરે જણાવ્યું છે કે તે રાજા થવાનો છે. વળી વૈરિસિંહના ઘરે શ્રીદત્તનો મિત્રોની સાથે અનુક્રમે મેળાપ થશે. ’ આ પ્રમાણે વિચારી અમે સર્વ ચાલી નીકળ્યા.

પછી દેવમંદિરમાં જઈને બાહુશાલિએ દેવીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે “ હે દેવી ! અમારા મિત્ર શ્રીદત્ત વિના અમારું જીવિત શા કામનું ? તો હવે હું મારું મસ્તક છેદીને તમને લેટ ધરું છું, જેથી તમારી કૃપાથી મારો મિત્ર મને જલ્દી પ્રાપ્ત થાય. ” આ પ્રમાણે દેવીને જણાવીને દેવીએ ના પાડ્યા છતાં બાહુશાલિ જેવામાં પોતાનું મસ્તક છેદે છે તેવામાં અચાનક આકાશવાણી થઈ કે- “ હે વત્સ ! તું સાહસ ન કર. થોડા સમયમાં જ તમને તમારો મિત્ર મળશે. ” આ પ્રમાણે આકાશવાણી સાંભળીને જેવામાં અમે પાટલીપુત્ર નગરમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ તેવામાં સામે આવતા કીડકે નામના ચતુર જુગારીએ અમને જણાવ્યું કે- “ તમે અગ્નિના મુખમાં દાખલ ન થાઓ; કારણ કે અત્યારે આ નગરમાં અવ્યવસ્થા વર્તી રહી છે. ” ત્યારે ગભરાયેલા અમેએ તેને પૂછ્યું કે- “ શું થયું છે ? ” એટલે કીડકે કહ્યું કે- “ આજે પ્રાતઃકાળે શૂળના રોગથી વલ્લભશક્તિ રાજા મૃત્યુ પામવાથી મંત્રીઓએ વિક્રમ-શક્તિનો જલ્દી રાજ્યાભિષેક કર્યો. દુષ્ટ વર્તનવાળા તેણે જલ્દી તારા પિતાને બોલાવીને પૂછ્યું કે- “ શ્રીદત્ત ક્યાં છે ? ” તારા પિતાએ જણાવ્યું કે- “ હું કંઈ જાણતો નથી. ” ત્યારે રાજા પામેલા તેણે પોતાના સેવકોને ફરમાવ્યું કે- “ પુત્ર સંબંધી અસત્ય બોલતાં આ વૈરિસિંહનો ચોરની માફક જલ્દી ઘાત કરો. ” ત્યારે નાગરિક લોકો “ આ અકાર્ય થાય છે ” એમ બોલી રહ્યા હતા છતાં તમારા પિતાને થણા પ્રકારે તાડન કરીને શૂળી પર ચઢાવી દીધા. પૈંછી તારી માતા પણ આવા પ્રકારનું અયોગ્ય કાર્ય જોઈને બાણે દુઃખથી હૃદય ભરાઈ ગયું.

હોય તેમ તેણીનું હૃદય અચાનક ફૂટી ગયું અર્થાત્ તે પણ મૃત્યુ પામી છે.

“જે કોઈ શ્રીદત્ત અથવા તેના મિત્રના સમાચાર મને જણાવશે તેને હું સોનામહોર આપીશ.” તેવા પ્રકારની ઉદ્દેશપણા વિક્રમશક્તિએ નગરમાં કરાવી છે, તે પોતાનું કુશળ ચાહનાર તમે નગરમાં ન જાઓ.” ઉપર પ્રમાણે હકીકત સાંભળીને, તા પિતાના મૃત્યુથી પદ્મવિત અને તારી માતાના મૃત્યુથી પુષ્પિત બનેલા એવું તારા વિચાર જન્યરૂપી વૃક્ષ પાંપી એવા અમારું મૃત્યુ નહીં થવાને કારણે ફલવાળું બન્યું નહિ; (અમારું હું:ખરૂપી વૃક્ષ પદ્મવિત સૈમજ પુષ્પ યુક્ત બન્યું પણ અમારું મૃત્યુ ન થવાથી ફલયુક્ત બન્યું અર્થાત્ અમે મૃત્યુ પામ્યા હતા તેા સારું હતું.) તે વખતે તેના પ્રત્યે અત્યંત રોષ થવાથી તે દુષ્ટને હણવાને માટે અમે ત્યાર થયા ત્યારે વ્યાઘ્રબલે જણાવ્યું કે—“અત્યારે આપણે તેના કોષરૂપી અગ્નિમાં પતંગિયારૂપ ન બનીએ, કારણ કે તે સૈન્યવાળો છે, વળી આપણે થોડા છીએ તેમજ આપણો મિત્ર શ્રીદત્ત દૂર છે; તેા આપણે હમણાં અહીંથી ચાલ્યા જઈએ.” એટલે બાહુશાલીએ કહ્યું કે—“વ્યાઘ્રબલનું કથન ખરાખર છે, જ્યારે આપણને શ્રીદત્ત ભેગો થશે ત્યારે યોગ્ય કરશું. હર્ષવતી નગરીમાં મારું ઘર વિશાળ છે. ત્યાં રોકાઈને આપણે શ્રીદત્તના આગમનની રાહ જોઈએ. નિંહુર ભલે ગુપ્ત વેશે અહીં રહે અને શ્રીદત્ત મળે ત્યારે તેને લઈને આપણી ભેગો થાય.” આ પ્રમાણે સૂચના કરીને તેઓ પાંચે હર્ષવતી નગરીએ ગયા છે. હું હમેશાં તમારા દર્શન માટે અહીં આવું છું.”

ઉપર પ્રમાણે સમસ્ત વૃત્તાન્ત સાંભળીને શ્રીદત્ત માતા-પિતાના મૃત્યુના હું:ખથી અત્યંત વિલાપ કરવા લાગ્યો. નિંહુરે તેને જણાવ્યું કે—“હવે તું તારા હૃદયને કઠિન બનાવ. ભાગ્યનો પ્રતિકાર કરવાને કોણ સમર્થ બને છે?” એટલે શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે—“લક્ષ્મી દેવી તથા મુનિરાજના કથન પ્રમાણે કાંઈપણ થતું જોવામાં આવતું નથી.” ત્યારે નિંહુરે ઉપાલંભ આપતાં કહ્યું કે—“હે સ્વામિન! આ પ્રમાણે કહેવું-બોલવું તે વ્યાજબી નથી, કારણકે દેવી અને મુનિનું વચન યુગાંતકાળે પણ અન્યથા થતું નથી.”

આ બાબુ શ્રીદત્તે પોતાના પિતાના ઘાતક વિક્રમશક્તિને હણવાને માટે ધૂમકેતુની માફક પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક પોતાની શિખા બાંધી. બાહ હર્ષવતી નગરીએ જવાને ઇચ્છતા તેઓ બંને ચાલ્યા અને રસ્તાના અજ્ઞાનને લીધે ભાગ્યને કારણે અટવીમાં ભૂટા પડ્યા. તે સ્થળે કોઈ એક કરુણ સ્વરે રુદન કરતી સ્ત્રીને જોઈને શ્રીદત્તે કહ્યું કે—“રુદન કરતી આ સ્ત્રીને આપણે આશ્વાસન આપવું જોઈએ.” નિંહુરે જણાવ્યું કે—“મને આ કોઈ રાક્ષસી જણાય છે.” એટલે શ્રીદત્તે કહ્યું કે—“તેણી દયા ઉપજાવે તેવા સ્વરે રુદન કરતી હોઈને રાક્ષસી જણાતી નથી, છતાં પણ ભલે તે રાક્ષસી હોય; પરંતુ આપણ બંનેને તે શું કરી શકનાર છે?” આ પ્રમાણે પરસ્પર બોલતાં તે બંનેને કે-સ્ત્રીએ જણાવ્યું કે—“સાર્થથી વિખૂટી પડી ગયેલી હું આ નિર્જન વનમાં આવી પડી છું. પુણ્યને કારણે આજે લાંબા સમયે તમારા બંનેનું મને

દર્શન થયું છે, તો હવે મને કોઈ એક નગરમાં લઈ જાવ.” શ્રીદત્તે હા પાડી ત્યારે તેણી ચાલી અને આ બાબુ બીડાઈ જતાં કમળના વનની શોભાની સાથેસાથ સૂર્ય પશુ અસ્ત થયો.

આઠ પર્વતના શિખર પર રહેલા નારંગીના રસ-સમૂહની માફક અસ્તાચલ પર રહેલ સૂર્યની રક્ત કાંતિ શોભી ઊઠી-સંધ્યા ખીટી નીકળી. સૂર્ય અસ્ત થયો ત્યારે પૂર્વ દિશાંશુપી સ્ત્રી અંધકારના મિથથી અંધાર-પછેડાને ધારણ કરીને ચંદ્રને ભેટવા માટે ચાલી નીકળી. આકાશને વિષે પસાર થતાં સૂર્યના અપ્રવોના મુખમાંથી નીકળેલા પ્રીણના ખણે ખિંદુઓ પડેલા હોય તેમ તારા-સમૂહ શોભવા લાગ્યો. શિયાળીઆઓ તેમજ ધ્રુવડોના અવાજને કારણે ભયંકર તેમજ સર્પોના કુંદાડાઓથી ભીરુ પુરુષને ભય પમાડતી તે અટવીતું ઉલ્લંઘન કરીને તે સર્વ કોઈએક નિર્જન નગરમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે-“અહીંથી હું એક ડગલું પણ ચાલવાને સમર્થ નથી.” પછી તે નિર્જન નગરમાં સૂઈ ગયેલા અને કંઈક જગતા એવા શ્રીદત્તને તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે-“હે સુંદર ! જો તું ખરેખર દુઃખી જનોના દુઃખને દૂર કરનાર હો તો કામદેવથી પીડાયેલ મારું રક્ષણ શા માટે કરતો નથી ? તારા સૌંદર્યંશુપી શબ્દને કારણે મારો જીવ તાળવે ચોટી ગયો છે. તારા મેળાપ-જન્ય આનંદને કારણે જાણે મારા મનની સ્પર્ધાને લીધે જ હોય તેમ મારું શરીર પણ તારા સંગમજન્ય સુખને વાંછી રહ્યું છે. તારા દર્શનંશુપી અમૃતને કારણે મારા નેત્રોમાં શીતળતા વ્યાપી છે, જ્યારે મારા દેહ તથા ચિત્તમાં સંતાપ પ્રગટ્યો છે.”

આ પ્રમાણે બોલતી તેણીએ કામજન્ય ઘણી ચેષ્ટાઓ કરી. મનોહર અલંકારવાળી તેમજ સુંદર યુવાવસ્થાવાળી તેણીને જોઈને શ્રીદત્તે વિચાર્યું કે-“આ કોઈ સ્ત્રી જણાતી નથી, તેનાથી હું છેતરાયો જણાવ છું. ખરેખર કપટી અને કુશળ એવી સ્ત્રીઓથી આ જગતમાં કેાણુ છેતરાયો નથી ? તેને પોતાનું જીવન આપવામાં આવે તો પણ બદલામાં સ્ત્રીઓ કંઈ પણ આપતી નથી. ગ્રહો, ચૂર્ણ, ઇંદ્રિજળ કે મદિરા-તેવા પ્રકારનો મોહ (આસક્તિભાવ) પ્રગટાવતી નથી જેવો આસક્તિભાવ સ્ત્રીઓ પ્રગટાવે છે; તો આ સ્ત્રીને વિષે અનુરાગ કરવો મારે યોગ્ય નથી, છતાં પણ વસ્તુસ્થિતિ શી છે ? તે મારે જાણવી જોઈએ.”

ઉપર પ્રમાણે વિચારીને તેણે તેણીને જણાવ્યું કે-“હું તારા કહ્યા પ્રમાણે કરીશ, તું કહે કે-તું કેાણુ છે ? અને આ કયું નગર છે ? ” ત્યારે તેણીએ જણાવ્યું કે-“હું વ્યંતરી છું અને મારી શક્તિથી મેં આ નગર વિકુવ્યું છે.” એટલે શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે-“જો એમ છે તો તે જણાવેલ કથન વ્યાજબી નથી. તું દેવી કયાં અને હું માણસ કયાં ? સજ્જન પુરુષોનો આ માર્ગ નથી. ખંને લોકને વિરુદ્ધ આ માર્ગ ખરેખર નિંદવા લાયક છે. સર્પ, ખડ્ગ અને અગ્નિનો સંબંધ કરવો સારો પરંતુ પરસ્ત્રીનો સંસર્ગ વ્યાજબી નથી.” ત્યારે વિદ્યખી બનવાથી ક્રોધને અંગે લાલ નેત્રવાળી તેણીએ શ્રીદત્તને જણાવ્યું કે-“વ્યંતરી

એવા મારા સ્વરૂપને તું જાણતો નથી તેમજ તું મારું કથન સ્વીકારતો નથી ! ” ત્યારે હસીને શ્રીદત્તે કહ્યું કે—“ રાક્ષસોને પણ બચ પમાડે તેવી વ્યક્તિઓને તું જાણતી નથી. ” એટલે તે સ્ત્રીએ ભયંકર રાક્ષસીનું સ્વરૂપ ધારણ કરીને અદ્વૈતાચાર્ય કહ્યું ત્યારે પોતાની ભયંકર ભૂકુટી ચઢાવતો શ્રીદત્ત તેને કેશથી પકડીને ખડ્ગથી હણવા માટે ઉદ્યુક્ત થયો એટલે પોતાની દશે આંગળીઓ મુખમાં નાંખીને તેણી શ્રીદત્તને વિનવવા લાગી કે—“ હે દયાળુ મહાપુરુષ ! મારા આ એક અપરાધને માફ કર. ” શ્રીદત્તે તેને છોડી દીધી ત્યારે તે વ્યંતરીએ તેને પૂછ્યું કે “ હું તારું શું પ્રિય કરું ? ” એટલે તેણે તેણીને જણાવ્યું કે “ તું પાપ-કાર્યથી અટકી તે જ ખરેખર મારા માટે પ્રિય બન્યું છે. ” તેણીએ કહ્યું કે “ હે વીર પુરુષ ! જેરને દૂર કરનાર આ વીંટી તું ગ્રહણ કર. ” એ પ્રમાણે કહીને તેને વીંટી આપીને તેણી અન્તર્ધાન થઈ ગઈ.

બાદ સૂઝને ઊઠેલા નિહુરની સાથે પ્રાતઃકાળમાં શ્રીદત્ત ચાલ્યો અને માર્ગમાં તે સ્ત્રીને યાદ કરીને નિહુરે શ્રીદત્તને પૂછ્યું કે “ તે સ્ત્રી ક્યાં ગઈ ? ” એટલે શ્રીદત્તે તેણી સંબંધી સમસ્ત વૃત્તાન્ત તેને જણાવ્યો ત્યારે તે આશ્ચર્ય પામ્યો અને મનમાં વિચાર્યું કે—“ આ કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિ નથી, પરંતુ દેવોને પણ માનનીય છે. ” કાળક્રમે તે બંને હર્ષવતી નગરીએ આવી પહોંચ્યા અને દેવમંદિરમાંથી નીકળતા તેમજ હર્ષ વિનાના પોતાના બધા મિત્રોને શ્રીદત્તે જોયા એટલે શ્રીદત્તના નેત્રોમાંથી વહેતા આનંદાશ્રુની સાથેસાથ તે મિત્રો પણ તેના ચરણમાં નમી પડ્યા અને જાણે મૂર્તિમાન આનંદથી આલિંગન અપાયા હોય તેમ તે સર્વ રોમાંચિત બન્યાં. શ્રીદત્તદ્વારા સમસ્ત વૃત્તાન્ત જાણીને તેઓ બોલ્યા કે—“ ખરેખર, તમારી શક્તિ, પુણ્ય સંપત્તિ અને પ્રભાવ અદ્ભુત છે. અમે સમસ્ત વિશ્વને વિષે કૃતાર્થ બન્યા છીએ; કારણ કે અદ્ભુત આશ્ચર્યરૂપી લક્ષ્મીના આવાસભૂત તમે અમારા સ્વામી છો. શ્રીદત્તના આગમનથી મિત્રોને હર્ષ પ્રગટવાને કારણે તે હર્ષવતી નગરી પણ ખરેખર સાર્થક નામવાળી ને પરાક્રમી બની. શ્રીદત્ત મિત્રોની સાથે બાહુશાલિને ઘરે જઈને, તેના માતા-પિતાને નમસ્કાર કરીને સ્વસ્થ ચિતે ત્યાં રહેવા લાગ્યો.

એકદા તે સર્વ મિત્રો વસંત ઋતુમાં નગરના બહારના ઉદ્યાનમાં ગયા અને ત્યાં હર્ષ-પૂર્વક અનેક પ્રકારની ક્રીડાઓ કરવા લાગ્યા. તે ઉદ્યાનમાં ચામર તેમજ છત્રને ધારણ કરતી સેવિકાઓથી પરિવરેલ, પુષ્પ વીણતી, ઉત્તમ વસ્ત્રો તથા અલંકારોને ધારણ કરતી, નવ-યૌવનવાળી તેમજ પોતાના શરીર પર કરેલ વિલેપનની ગંધને કારણે જામરસમૂહને આકર્ષતી કોઈએક કન્યાને તેઓએ જોઈ. યુવાન પુરુષોના ચિત્તને મોહ પમાડનારી આ કન્યાને અંગે કામદેવ પોતાની જાતને વિશ્વવિજેતા માની રહેલ છે. તે કન્યાના ચિત્તને હરણ કરતાં શ્રીદત્તને પણ કામદેવ પોતાના પાંચ પ્રકારના બાણોથી એકીસાથે નિખિડપણે હૃદયને વિષે વીંધ્યો. કામ-જ્વરને કારણે તે કન્યાને બગાસા આવવા લાગ્યા, નેત્રો કંપવા લાગ્યા, શરીર રોમાંચિત બન્યું, પસીનો થવા લાગ્યો તેમજ અંગભંગ થવા લાગ્યો. નીવીઅંધન (નાડી) ઢીલું થઈ

ગયું, સખીને આલિંગન આપવા લાગી, આંખો ચંચળ બની ગઈ, સરી પડેલા ઉત્તરાસનને ધારવાર પોતાના ઉરસ્થળ (છાતીપ્રદેશ) પર સ્થાપવા લાગી, શિથિલ બનેલા અંખોડાને સખી દ્વારા ફરી બંધાવવા લાગી-આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની કામચેષ્ટાઓ તે કન્યા કરવા લાગી.

શ્રીદત્તને ચિંતાતુર બોધને બાહુશાલીએ કહ્યું કે-“ હે મિત્ર ! કીડા રસને ત્યજી દઈને તું ચોગીની માફક શેતું ધ્યાન ધરી રહ્યો છો ? ” શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે-“ લોખા માણસની માફક તું મને શું પૂછી રહ્યો છે ? ” ત્યારે બાહુશાલીએ જણાવ્યું કે-“ તેણીની નજીક જવાથી તને તેનો ભાવ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. ” બાદ બાહુશાલિની સાથે શ્રીદત્ત તેણીની નજીક ગયો ત્યારે અચાનક સ્ત્રીઓનો “રક્ષા કરો, રક્ષા કરો,” એવા પ્રકારનો આકંઠ ધ્વનિ પ્રગટી નીકળ્યો. “ રાજપુત્રીને કોઈ દુષ્ટ સર્પે ડંખ માર્યો છે, તો કાતીલ ઝેરથી મૂર્છાગત બનેલ આ રાજપુત્રીનું રક્ષણ કરો. ” એટલે વજીથી હજાયેલાની માફક શ્રીદત્ત વિચાર્યું કે “ પરિણામે દુઃખદાયી એવા સંસાર-નાટકને ધિક્કાર હો ! સુખંધુ સરખા તે સાધુઓને ધન્ય છે કે જે આ સંસારમાં મોહ પામતા નથી. ધર્મહીન એવા મારા જેવાને તો ડગલે-પગલે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. મારા માતાપિતાનું મૃત્યુ થયું. ક્ષણ માત્રમાં આ કન્યા પરવ શબનો ગઈ. ખરેખર મારું હૃદય વજ જેવું કઠાર છે કે જેથી તે ભેદાતું નથી. ” ખિન્ન બનેલા તેને બાહુશાલિએ જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! હાથમાં ઉપાય હોવા છતાં શા માટે તમે ખેદ કરો છો ? ” એટલે શ્રીદત્ત તેને કહ્યું કે-“ તેં કીક યાદ કરાવ્યું. ”

આ પ્રમાણે પરસ્પર વાર્તાલાપ કરતાં તે બંનેની પાસે રાજકન્યાનો પ્રતિહારી આવ્યો અને શ્રીદત્તને વિનયપૂર્વક પ્રણામ કરીને કહ્યું કે-“ શ્રી હર્ષદેવ રાજની આ પુત્રીને તમે જીવાડો, તમે જ તેને જીવાડી શકો છો. ” પ્રતિહારનું કથન સ્વીકારીને શ્રીદત્તે તે રાજકન્યાને અંતઃપુરમાં લઈ જઈને, અન્ય માણસોને દૂર કરીને, ભૂમિ પર ચંદનનું વિલેપન કરાવ્યું. બાદ કપૂર, અગરુ વિગેરે સુગંધી પદાર્થો મગાવીને દરેક દિશામાં બલિવિધિ કરી. આ પ્રમાણે બાહ્યાડંબર કરીને પોતાની આંગળીમાં રહેલ વીંટી રાજકન્યાની આંગળીમાં પહેરાવી એટલે જાણે તે સૂઈને ઊડી હોય તેમ જાગી. ગર્જન કરતો મેઘ કંઈ ધાન્યની ઉત્પત્તિ કરતો નથી, છતાં પશુ લોકોને ક્રુબ્ધ બનાવવા માટે મેઘ ગર્જન તો કરે જ છે. પછી “ આ શું ? આ શું ? ” એમ બોલતી તેણીએ શ્રીદત્તને પોતાની સન્મુખ બોલે એટલે તેને ઓળખીને ચંચળ નેત્રવાળી તેણી કંઈક બીડાયેલા નેત્રવાળી બની.

પછી શ્રીદત્તે સમસ્ત વૃત્તાન્ત જણાવ્યું ત્યારે કન્યાએ કહ્યું કે-“ કામરૂપી દાવાનલથી દગ્ધ બનેલા આપણ બંનેના શીઘ્ર સંગમને કારણે તે સર્પ ખરેખર મહાન્ ઉપકારી બન્યો છે, તો હે જીવિત આપનાર ! આ પ્રમાણે જીવિતદાન આપવાથી તમે ખરેખર મારું શરીર ખરીદ્યું છે. ” આ પ્રમાણે તેઓ બંને વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા તેવામાં અચાનક રાજ પશુ તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો.

બાહ બાહુશાલિની સાથે શ્રીદત્ત પોતાના ઘરે ગયો અને સખીવર્ગે રાજને રાજપુત્રીની સ્થિતિ સંબંધી હકીકત નિવેદન કરી. રાજએ કહ્યું કે—“ હે પુત્રી ! તારું કષ્ટ દૂર થયું ? ” રાજકન્યાએ જણાવ્યું કે—“ આપના ચરણકમળના પ્રભાવથી મારી સમગ્ર પીડા નાશ પામી છે. ” રાજએ કહ્યું કે—“ જેણે ક્ષણમાત્રમાં વિષનો નાશ કર્યો તે સામાન્ય વ્યક્તિ નથી. ” એ પ્રમાણે બોલીને, રાજએ બાહુશાલિના પિતાને બોલાવી કહ્યું કે—“ તું મારા વચનથી શ્રીદત્તને જણાવ કે—“ તેં આજે મારા પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. મારી પુત્રીને જલ્દી મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી તો હું તને કરોડ સોનામહોર, ઉત્તમ વસ્ત્રો અને હજાર ગામ-વાળો દેશ આપું છું. ” આ પ્રમાણે રાજનો આદેશ તેણે શ્રીદત્તને જણાવ્યો. ત્યારે શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે—“ મારે સોનામહોર કે દેશની જરૂર નથી. હે પૂજ્ય ! હું તે સર્વ આપને અર્પણ કરું છું. ”

ઉપર પ્રમાણે બોલીને, સૌથી ઉપલા માળે હીંડોળા પર જઈ સૂતો અને તે કન્યાના વિષથી બાહુ પોતે સંક્રમિત થઈ ગયો હોય તેમ અત્યંત મૂર્છા પામેલા તેને જોઈને બાહુશાલિએ પૂછ્યું કે—“ હે સ્વામિન ! તમારી આવી સ્થિતિ કેમ થઈ ? મૂર્છા પામેલા તમે વારંવાર દીર્ઘ શ્વાસોશ્વાસ કેમ લઈ રહ્યા છો ? ” શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે—“ તેણી કામદેવના હસ્તમાં રહેલી નવી કટારી સરખી છે, કે જે જેના હૃદયમાં લાગવા છતાં જીવતો રહે છે તે ખરેખર વીર પુરુષ છે. તેણી કોઈ નવીન ચંદ્રરેખા છે કે જેનું દર્શન નહીં થવા છતાં પણ મારો ચિત્તરૂપી સમુદ્ર ઉછાળા મારી રહ્યો છે—વિહ્વલ બની રહ્યો છે. કોમલગી તેણીના સંગમરૂપી જલ વિના વિયોગરૂપી નવીન અગ્નિથી દગ્ધ થયેલા મારા જીવિતનો પણ સંશય જણાય છે. ”

આ પ્રમાણે શ્રીદત્તનું કથન સાંભળીને તેના બધા મિત્રો ખિન્ન બન્યા એટલે બાહુશાલિએ કહ્યું કે—“ હે મિત્રો ! તમે ખેદ ન કરો, આ વિષયમાં હું એવો ઉપાય કરીશ કે જેથી આપણા સ્વામીનો તેણીની સાથે સંગમ થાય. ” ત્યારે શ્રીદત્તે નિઃશ્વાસપૂર્વક કહ્યું કે—“ તારું આ વચન મારા આશ્વાસન માત્ર જ છે, કારણ કે જ્યાં સૂર્યના કિરણો પણ પ્રવેશ કરી શકતા નથી ત્યાં માણસનું શું ગળું ? ” એટલે બાહુશાલિ બોલ્યો કે—“ રાજને પણ પાંજરામાં પૂરીને હું તારી પાસે ચોક્કસ રાજકન્યાને લાવીશ. ”

આ પ્રમાણે તે મિત્રો પરસ્પર વાર્તાલાપ કરી રહ્યા હતા તેવામાં કોઈએક સ્ત્રી બાહુશાલિના આવાસે આવી પહોંચી અને કોઈએક વ્યક્તિને પૂછ્યું કે “ અત્યારે શ્રીદત્ત ક્યાં છે ? ” ત્યારે તેણીને જણાવ્યું કે—“ હમણાં મિત્રોની સાથે શ્રીદત્ત ઉપલા માળે રહેલો છે. ” એટલે તેણીએ તે વ્યક્તિને કહ્યું કે—“ તમે શ્રીદત્તની પાસે જઈને જણાવો કે—મૃગાંકલેખાની સંગમિકા નામની સખી તમને તમારી વીંટી પાછી આપવા માટે દ્વારે આવી છે. ” તે વ્યક્તિએ તે સમાચાર શ્રીદત્તને જણાવ્યા ત્યારે તે ખુશી થયો અને “ જલ્દી તેને પ્રવેશ કરાવ. ” એમ કહ્યું ત્યારે તેણી અંદર દાખલ થઈ. શ્રીદત્તે તેને શીઘ્ર આસન અપાવ્યું અને મૃગાંકલેખાના કુશળ સમાચાર પૂછ્યાં. એટલે સંગમિકાએ કહ્યું કે—“ આપણે એકાન્તમાં

વાર્તાલાપ કરીએ. ” ત્યારે મિત્રો દ્વર આદ્યા ગયા બાદ સંગમિકાએ જણાવ્યું કે-“ તેણીની સ્થિતિ જણાવવાને આવવા માટે “વીંટીનું” પાછું આપવા આવવું” તે તો માત્ર બહાનું જ છે. કામદેવથી છોડાએલા બાણોથી ધાયલ થએલી અને હુઃખરૂપી સાગરમાં ડૂબેલી એવી મારી સ્વામિની મૃગાંકલેખાનું જીવિત તમારા વિયોગને લીધે સંશયવાળું બન્યું છે અને કહેવરાવ્યું છે કે-દિવ્ય વીંટીના મારા હસ્તમાં પહેરાવવા દ્વારા પકડેલા મારા હસ્તને હવે તમારે મૂકી દેવો યોગ્ય નથી. કામદેવના બાણોના પ્રહારથી મૃત્યુ સન્મુખ પહોંચેલી અને ક્રૂર પોતાના સ્વામીના જ શરણવાળી એવી કોઈ પણ અબળા શું ઉપેક્ષાપાત્ર છે ? તમારે યોગ્ય ભોગ પદાર્થો અને પુષ્પાભરણો તેણીએ મોકલાવ્યા છે. ” શ્રીદત્તે તે સ્વીકારીને હર્ષપૂર્વક પોતાના શરીરે ધારણ કર્યા. પછી શ્રીદત્તે બાહુશાલિને બોલાવીને તે હકીકત જણાવી અને પૂછ્યું કે-“ હવે કઈ રીતે તેણીની સાથે મારો મેળાપ થાય ? ” એટલે બાહુશાલિએ જણાવ્યું કે “ જો તે રાજકન્યા તેના પિતાને એમ જણાવે કે-હો પિતા ! જેણે મને જીવાડી છે તે જ મારો સ્વામી થાઓ; અન્યથા હું અગ્નિનું શરણ સ્વીકારીશ. આ પ્રમાણેના તેણીના કથનથી લીલામાત્રમાં તમારા બંનેનો સંગમ-મેળાપ થશે. ” તે સમયે સંગમિકાએ કહ્યું કે-“તમારી આ યુક્તિ બરાબર નથી, કારણ કે રાજાએ તેણીને વિક્રમશક્તિને આપી દીધી છે. (વેશવાળ કયું છે.) તો તેણી કઈ રીતે પિતાને કહી શકે કે શ્રીદત્તને મારા સ્વામી બનાવો ! છતાં આ વિષયમાં એક બીજો ઉપાય છે. કેટલાક દિવસો બાદ કામદેવનો વિશાળ ઉત્સવ થશે તે વખતે રાજા, અંતઃપુર અને નગરલોકો સાથે સંધ્યાકાળે કામદેવના મંદિરમાં અનેકવિધ નાટકો જોવા જશે. તે સમયે મસ્તકની પીડાના બહાનાથી મૃગાંકલેખા રાજમંદિરના બગીચામાં રહેલી ઝુંપડીમાં રહેશે. પછી પાછલા દરવાજેથી બહાર નીકળી તે ઝુંપડીને બાળી નાખીને હું રાજપુત્રીને નિર્જન સ્થાનમાં તમારી પાસે લાવીશ અને તમારે તેણીને તમારા મિત્રો સાથે ભદ્રશાલ નગરે મોકલી આપવી. કેટલાક દિવસો સુધી તમારે રાજા સંબંધી સમાચાર જાણીને પછી પાછળથી આવવું.”

સંગમિકાની આ યુક્તિ તે સર્વેએ કબૂલ કરી. બાદ શ્રીદત્તથી સન્માન અપાયેલી અને ‘ આ કાર્યમાં તું જ બરેબર મારી વિધાતા છો ’ એમ કહી તેને વિદાય કરી. શ્રીદત્તે કહ્યું- “ મારા પિતાના દુશ્મન વિક્રમશક્તિને આ રાજકન્યા અપાઈ છે તો જરૂર મારે નીતિમાર્ગે તેને પરણવી જોઈએ. ” સંગમિકાએ પણ તે સર્વ હકીકત મૃગાંકલેખાને જણાવી એટલે તેણીએ સંગમિકાની ઇચ્છા કરતાં પણ અધિક દાન આપ્યું.

હવે કામદેવના મહોત્સવ પ્રસંગે મૃગાંકલેખાએ સૂચના પ્રમાણે સર્વ કયું અને શ્રીદત્તે પણ તેણીને પોતાના મિત્રો સાથે ભદ્રશાલપુરે મોકલી આપી. “આગ લાગી છે.” એવા સમાચાર જાણીને જેવામાં રાજા અંતઃપુર સમીપ આવ્યો તેવામાં ઝુંપડીને બળી ગયેલ જોઈને પુત્રીના શોકથી વ્યાકુળ બન્યો. સંગમિકા સખી તેમજ મૃગાંકલેખા બંનેનું ઉત્તરકાર્ય કરીને રાજાએ વિક્રમશક્તિને તે સમાચાર હુઃખપૂર્વક જણાવ્યા.

હવે તે સમાચાર જાણીને મૃગાંકલેખા પ્રત્યે ઉત્કંઠિત બનેલ શ્રીદત્ત જેવામાં ભદ્રશાલપુર તરફ જઈ રહ્યો છે તેવામાં માર્ગમાં આવતી અને ઘાયલ થયેલી સંગમિકાને જોઈને શંકા-શીલ બનતાં તેણે તેણીને પૂછ્યું કે-“આ શું થયું ?” સંગમિકાએ કહ્યું: “હું શું કરું? દૈવયોગથી જે બની ગયું છે તે દુશ્મનને પણ ન થાઓ !” એટલે શ્રીદત્તે પુનઃ પૂછ્યું કે-“તું વૃત્તાન્ત તો મને જણાવ.” ત્યારે સંગમિકાએ કહ્યું કે-“જે દિવસે તમે મૃગાંકલેખાને સ્વાના કરી ત્યારથી ચોથે દિવસે માર્ગમાં કોઈ પણ સ્થળેથી કોઈ એક સૈન્ય આવી ચઢ્યું. રાહુની માફક ચંદ્રલેખાની ઇચ્છાથી તે સૈન્યના સ્વામીએ તમારા વ્યાઘ્રબલ વિગેરે મિત્રો સાથે યુદ્ધ કર્યું. તમારા તે મિત્રો સાથવાના લોટની મુદ્દિની માફક તે શત્રુસૈન્યમાં ગળી ગયા-અદૃશ્ય થઈ ગયા. ખૂબ પાડતી મને સૈનિકોએ આખૂકથી મારી અને મૃગાંકલેખાને ઘોડા પર બેસારીને સૈન્ય આદ્યું ગયું. આથી વિશેષ વૃત્તાન્ત હું જાણતી નથી. તમારા મિત્રો પણ કોઈ સ્થળે આદ્યા ગયા અને સૈન્ય પણ મૃગાંકલેખાને લઈને કોઈ પણ સ્થળે આદ્યું ગયું. કંકત “હે સ્વામિન્ શ્રીદત્ત ! મારું રક્ષણ કરો, મારું રક્ષણ કરો ” એ પ્રમાણે બોલતી અને વિલાપ કરતી તેણીને મેં દૂરથી સાંભળી હતી.”

ઉપર પ્રમાણેનું સંગમિકાનું વચન સાંભળીને શ્રીદત્તના નેત્રો મૃગાંકલેખા પ્રત્યેના પ્રેમને કારણે આર્દ્ર અને શત્રુઓ પ્રત્યેના રોષથી રક્ત બન્યા. “કોના પ્રત્યે યમરાજ કોધે ભરાયેલો જણાય છે કે જેણે મારી પ્રિયાનું અપહરણ કર્યું. હું તે સૈન્યરૂપી સાગરનું અગસ્ત્ય મુનિની માફક પાન કરી જઈશ. હે સંગમિકા ! મને તે માર્ગ બતાવ, જેથી હું મારું વાંછિત કાર્ય કરું.” આ પ્રમાણે શ્રીદત્ત જેવામાં બોલી રહ્યો છે તેવામાં ઘાયલ થયેલા તેના મિત્રો પણ આવી પહોંચ્યા. તેઓએ પણ તે જ વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે-“તે સૈન્ય બહુ દૂર આદ્યું ગયું નથી તો હે મહારથી ! તું તેઓના મસ્તકોથી ભૂમિને ભૂષિત કર.” આ પ્રમાણે સૂચના કરાયેલ શ્રીદત્ત તેઓએ દર્શાવેલા રસ્તે સૈન્યની પાછળ ગયો અને અનાજના ડુંડાઓની માફક શત્રુઓના મસ્તકોને છેઢી નાખ્યા. દેવતાએ આપેલા ખડગ રત્નના પ્રભાવને કારણે પ્રલય કાળના સૂર્યની માફક તેની સામે જોવાને પણ તે શત્રુઓ સમર્થ થઈ શક્યા નહિ. જીવિતની વાંછાથી શત્રુસૈન્યમાંથી કેટલાક દિશાઓમાં નાશી ગયા. શ્રીદત્ત પણ પોતાની પ્રિયા મૃગાંકલેખાને લઈને ઘોડા પર બેસારીને ચાલી નીકળ્યો તેવામાં પાછા ફરેલા કેટલાક દુશ્મન ઘોડેસ્વારોએ શ્રીદત્તના ઘોડા પર બાલાના પ્રહાર કર્યા એટલે તે ઘોડો ઢોડ્યો અને દુશ્મન ઘોડેસ્વારો નાશી ગયા. મૃગાંકલેખાની સાથે શ્રીદત્ત એક અટવીમાં આવી ચઢ્યો અને તેણીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“હે પ્રિયા ! હમણાં આ ઘોડો મૃત્યુ પામશે, માટે તું નીચે ઉતર.” જેવામાં તેણી નીચે જતરી તેવામાં ઘોડો મૃત્યુ પામ્યો એટલે શ્રીદત્તે વિચારણા કરી કે-“હવે મૃગાંકલેખાનું શું કરવું ? શિરીષના ફૂલ જેવો કોમળ નેત્રવાળી આ મૃગાંકલેખા કઠિન માર્ગો કેવી રીતે પસાર કરી શકશે ? મારા માટે તેણીએ ઘણું જ દુષ્કર કાર્ય કર્યું છે. બીજા રાજકુમારો તેને વરવાને ઇચ્છતા હોવા છતાં મારા ખાતર તેણીએ રાજ્યનો ત્યાગ કર્યો તેમજ જેના કુળ અને આચાર

જાણવામાં નથી તેમજ દરિદ્રી એવો મારો આશ્રય કયો; તો હવે મારે તેણીની ખાતર મારા પ્રાણનો પણ ત્યાગ કરવો પડે તો પણ તેના ઉપકારનો બદલો લેશમાત્ર વળી શકે તેમ નથી.

પછી ક્ષણમાત્ર વિસામો લઈને અને કરુણાથી આર્દ્ર દષ્ટિવડે તેના મુખને જોઈને શ્રીહત્તે કહ્યું કે—“હે પ્રિયા! હવે આપણે આગળ વધીએ.” ત્યારે તેણીએ કહ્યું કે—“હે સ્વામિન્! હું તરસી થઈ હોવાથી એક પગલું પણ ચાલવાને સમર્થ નથી, તો કોઈપણ સ્થળેથી જલ્દી જળ લાવી આપો.” પ્રિયા નિમિત્તે પ પી શોધવાને માટે શ્રીહત્ત પર્વતના શિખર પર ચઢ્યો તે સમયે પૂર્વ દિશા સાથેના સંગથી કોષિત બનેલી પશ્ચિમ દિશાને પ્રસન્ન કરવાને માટે સૂર્ય, બંને દિશાઓને એક સાથે પ્રકાશિત કરતો અસ્તાચળ પર ગયો. જ્યારે સૂર્ય અસ્ત થયો ત્યારે અંધકારરૂપી ધૂમાડાવાળા અને તારાઓરૂપી અગ્નિકણના સમૂહવાળા સંધ્યારૂપી અગ્નિમાં, દિવસની લક્ષ્મીએ, પોતાની સખી કમલિનીએ ભ્રમર-સમૂહના ધ્વનિના બહા થી દુઃખપૂર્વક રુદન કરી રહી હતી ત્યારે પ્રવેશ કર્યો.

પછી કોઈએક સરોવરને જોઈને, કમળના પડિયામાં પાણી લઈને શ્રીહત્ત જેવામાં જાય છે તેવામાં અંધકાર વ્યાપી ગયો. મૃગાંકલેખાનું સ્થળ નહીં જડવાથી શ્રીહત્ત વારંવાર તેણીનું નામ લઈને, ઉચ્ચ સ્વરે બોલાવવા લાગ્યો. વળી તેણે વિચાર્યું કે—કોઈપણ શિકારી પશુએ તેનો નાશ કર્યો હશે, અથવા તો શત્રુઓ આવીને તેણીને હરી ગયા હશે. અથવા તો મારા ત્રિરહમાં તેણીનું હૃદય બંધ પડી ગયું હશે અથવા તો તરસને કારણે મૂર્ચ્છિત બની ગઈ હશે. ખરેખર પાપી એવા મેં તેણીને કેવા પ્રકારના કષ્ટમાં નાખી? કેળના ગર્ભના જેવી સુકોમળ અને નિર્મળ અંતઃકરણવાળી તે મૃગાંકલેખા કયાં? સ્વર્ગ સરખો તેણીનો રાજમહેલ કયાં અને અંધકારને કારણે દુર્ગતિ સરખી આ અટવી કયાં? એવું કોઈપણ દુઃખ નથી કે જે કામાભિલાષી વ્યક્તિઓને પ્રાપ્ત ન થાય! અનેક પ્રકારનાં ઉન્માદોમાં કામોન્માદ સર્વથી અધિક દુઃખદાયી છે. કામાભિલાષ ભવરૂપી લતાનો કંદ(મૂળ) છે, સિદ્ધિરૂપી મંદિરનો આગળિઓ (ભોગળ) છે, દુર્ગતિ પુરોમાં જવા માટે એ મહાવ્યાધિવાળો માર્ગ—રસ્તો છે.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો શ્રીહત્ત, જેમ પાપી માણસ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત ન કરી શકે તેમ સમસ્ત રાત્રિમાં પરિભ્રમણ કરવા છતાં મૃગાંકલેખાને મેળવી શક્યો નહિ. આપત્તિની માફક રાત્રિ નષ્ટ થતાં ભ્રમણ કરતો શ્રીહત્ત જે સ્થળે અંધ મૃત્યુ પામ્યો હતો તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. તે સ્થળે* પગીની માફક તેણીનાં પગલાં જોઈને તે આગળ વધ્યો પરંતુ તેણે તેણીને કોઈ પણ સ્થળે જોઈ નહિ. બાદ તે વિચારવા લાગ્યો કે—“પૈડાના આરાની માફક સુખ તેમજ દુઃખનું પરાવર્તન થયા કરે છે. બ્રહ્મ થયેલાં રાજા કે યોગીની માફક મારે હવે

* ચોર લોકો ચોરી કરી ગયા પછી તેના પગલે-પગલે તેને શોધી કાઢનાર વ્યક્તિને “પગી” કહેવામાં આવે છે. તેઓ એવા કુશળ હોય છે કે અવ્યવસ્થિત પગલાંઓ હોય છતાં છેવટ ચોરનો પતો મેળવી શકે છે.

આ વિષયમાં શું કરવું ? ” આ પ્રમાણે કિંકર્તવ્યમૂઢ બનેલ તેણે શાંગડી(ભેરી)નો અવાજ સાંભળ્યો એટલે તે સ્વરના ઉદ્ભવસ્થાનને જાણવા માટે ખડ્ગ રત્નને નીચે મૂકીને તે વડલા પર ચઢી ગયો. તેવામાં સૈન્ય સહિત કોઈ એક પલ્લીપતિ ત્યાં આવી ચઢ્યો અને શ્રીદત્તનું “ મૃગાંક ” નામનું ખડ્ગ રત્ન લઈ લીધું. પછી વડલા પરથી નીચે ઉતરીને શ્રીદત્તે તે પલ્લીપતિને પૂછ્યું કે-“ જામણ કરતી એવી કોઈ સુંદર સ્ત્રી તમારા જોવામાં આવી છે ? ” એટલે પલ્લીપતિએ તેને ખેદ યુક્ત જોઈને તેના આશ્વાસનને માટે જણાવ્યું કે-“ તું ખેદ ન કર. તું મારી પલ્લીમાં ચાલ. કદાચ તારી પત્ની ત્યાં ગઈ હોય. મારા સેવકો તને મારી પલ્લીનો માર્ગ દેખાડશે અને પાછો આવીને હું તને તારું ખડ્ગરત્ન જલ્દી પાછું આપીશ. જો તને તારી સ્ત્રી પ્રાપ્ત થશે તો હું અવશ્ય તને તે આપીશ. ”

તે પલ્લીપતિના સૈનિકો સાથે શ્રીદત્ત પલ્લીની નજીક ગયો. તે સ્થળે દેવમંદિરને જોઈને થાકી જવાથી તેમજ રાત્રિનો દિનગરો હોવાથી સૂઈ ગયો અને ગાઠ નિદ્રા લીધી. જ્યારે તે જાગ્યો ત્યારે પોતાના દેહને બંધાયેલો જોઈને વિચારવા લાગ્યો કે-“ હું માનું છું કે પલ્લીપતિના સૈનિકોએ આ ઉપદ્રવ કર્યો જણાય છે. મૃગાંકલેખાની સાથેસાથ તેની સખીનો અને મારા મિત્રોનો મને સૌ પ્રથમ વિયોગ થયો અને હમણાં આ રીતે મારે બંધનમાં પડવું પડ્યું. પાપીષ્ઠ એવા આ લોકોએ મને બાંધીને કંઈ પણ મનોવાંછિત સાધવાની ઈચ્છા રાખી જણાય છે. ” આ પ્રમાણે વિચારી રહ્યો છે તેવામાં તેઓએ આવીને શ્રીદત્તને લોજન આપ્યું. પછી મૃગાંકલેખાનો જ વિચાર કરી રહ્યો છે તેવામાં મોહનિકા નામની ઠાસીએ આવીને તેને પૂછ્યું કે-“ તું કોણ છે ? ક્યાંનો રહેવાસી છે ? શા માટે અહીં આવ્યો છે ? ” એટલે શ્રીદત્તે પણ તેણીને પોતાનો સમસ્ત વૃત્તાંત જણાવ્યો.

બાદ શ્રીદત્તે તેણીને પૂછ્યું કે-“ જો તું જાણતી હો તો કહે કે શા માટે આ લોકોએ મને બંધનમાં નાખ્યો છે ? ” ત્યારે મોહનિકાએ જણાવ્યું કે-“ પલ્લીનો સ્વામી, અપ્રતિહત આજ્ઞાવાળો અને રણભૂમિમાં અત્યંત રૌદ્ર-ભયંકર એવો શ્રીચંડ નામનો છે. તેણે દેવી પાસે એવી પ્રાર્થના કરી છે કે-જો મારા કાર્યની સિદ્ધિ થશે તો હું તને લક્ષણવંત પુરુષનું બલિદાન આપીશ. ” તેવામાં તું લક્ષણવંત પુરુષ પ્રાપ્ત થવાથી પોતાના સૈનિકોદ્વારા પકડાવી તને અહીં બંદી બનાવ્યો છે. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને શ્રીદત્તે મોહનિકાને પૂછ્યું કે-“ આમાંથી છૂટવાનો કોઈ પણ ઉપાય છે ? ” તેણીએ કહ્યું કે-“ હા, સાંભળો. આ પલ્લીપતિની અસાધારણ રૂપને લીધે દેવાંગના સરખી સુંદરી નામની પુત્રી છે. અહીં આવેલી તેણીએ તને દ્વરથી જોયો છે અને તેથી તરત જ રત્નના આદર્શ સરખા તેણીના હૃદયમાં તે પ્રવેશ કર્યો છે. કામદેવથી પ્રગટેલા વિવર(ધિદ્ર)વાળા તેણીના હૃદયમાં દાખલ થયેલા તારા ગુણોએ પશુની માફક તેણીનું મન ખેંચ્યું છે. “ તું કોણ છે ? ” એમ જાણવા માટે તેણીએ મને તારી પાસે મોકલી છે. જો તું તેનું પાશ્વિગ્રહણ કરે તો તારો છૂટકારો થાય. ”

શ્રીદત્તે તે હકીકત કબૂલ રાખી. મોહનિકાએ તે વૃત્તાંત સુંદરીને કહેવાથી તેણીએ તેને ઇનામ તરીકે હાર આપ્યો. સંઘ્યા-સમયે માતા પાસે સુંદરીએ દેવપૂજનનું બકાનું કાઢ્યું અને દાસી તેમજ વિવાહની સામગ્રી સાથે દેવમંદિરમાં જઈને, તેની બેડી ઠાઠીને ગાંધર્વ-વિવાહ કર્યો. રાત્રિસમયે તેને પોતાની ભુજાપી ગાઢ પાશથી આલિંગન આપી, પ્રાતઃકાળે શ્રીદત્તને ફરી બંધનમાં નાખીને તેણી દાસી સાથે પોતાની પલ્લીમાં ચાલી ગઈ.

આ પ્રમાણે પ્રતિદિન લોગવિલાસ કરતાં સુંદરી ગર્ભવતી થઈ. તે બાબતમાં માતાએ પૃચ્છા કરતાં તેણીએ સમસ્ત હકીકત જણાવી. તેની માતાએ કહ્યું કે-“ હે સુંદરી ! તેં આ અઘટિત કાર્ય કર્યું છે, કારણ કે તારા પિતા અતિશય ક્રોધી છે. તેની રજા સિવાય તેં કરેલ આ કાર્ય તે સહન નહીં કરે. હે પુત્રી ! તારા કારણે દોષિત બનેલ તારા સ્વામીના જીવિતની પણ હવે શંકા છે. ” ત્યારે સુંદરીએ માતાને કહ્યું કે-“ હે માતા ! હવે આ વિષયમાં જે કરવા જેવું હોય તે તું કર. ” એટલે તેની માતા સુંદરી સાથે ગઈ એટલે શ્રીદત્તે તેને નમસ્કાર કર્યો. સુંદરીની માતાએ શ્રીદત્તને જણાવ્યું કે-“ જેવામાં પદ્મીપતિ શ્રીચંડ કુટુંબીને પાછો ન ફરે ત્યાં સુધીમાં તું નાસી જા; નહીંતર અપરાધી એના તને તે હણી નાખશે. વક સ્વભાવી તે નામથી પણ અતિ ભયંકર છે. તારે તારી પત્ની સુંદરીને મનથી પણ દૂર કરવી નહિ. ”

શ્રીદત્તે જવાબ આપ્યો કે-“ હે માતા ! મને જીવિતદાન આપનાર તેણીને હું કઈ રીતે ભૂલી શકું ? તમારે પલ્લીપતિના કળમમાંથી મારું બદ્ધ કોઈ પણ પ્રકારે લઈ લેવું. ” પછી જાણે યમરાજના મુખમાંથી પોતે બહાર આવ્યો હોય તેમ પોતાની જાતને માનતો અને બેડીથી મુક્ત કરાયેલ તે, પાછલા દરવાજેથી બહાર નીકળી ગયો.

પોતાની પત્ની મૃગાંકલેખાનું સ્મરણ કરતાં શ્રીદત્તે એક શિકારીને બોલ્યો. શ્રીદત્તને તેણે પૂછ્યું કે-“ આ વનમાં તું એકલો શા માટે ભ્રમણ કરી રહ્યો છે ? અને શા માટે ખિન્ન બન્યો છે ? ” ત્યારે શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે-“ આ વનમાં મારી પ્રિયા ગુમ થઈ છે અને તેને શોધવા માટે હું આમતેમ ભ્રમણ કરી રહ્યો છું. ” તે શિકારીએ તેને પૂછ્યું કે-“ શું તારું નામ શ્રીદત્ત છે ? ” શ્રીદત્તે હા કહેવાથી શિકારીએ જણાવ્યું કે-“ થોડા દિવસ પહેલાં મેં હે સ્વામિન ! શ્રીદત્ત ! શ્રીદત્ત ! એમ વિલાપ કરતી એક કન્યાને બેઠું હતી. મેં તેને હકીકત પૂછી ત્યારે તેણીએ મને સમસ્ત હકીકત કહી સંભળાવી એટલે મેં તેને આશ્વાસન આપીને મારી મશકમાંથી પાણી પાચું. વળી મારી પલ્લીમાં લઈ જઈને કુળ તથા શીલને જાણતાં મેં તેણીને નાગતલ નામના ગામમાં નાગદત્ત શ્રેષ્ઠીને ત્યાં મૂકી છે. નાગદત્તે પણ તેણીને કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! તું મારી જ પુત્રી છે. જ્યાં સુધી તારા સ્વામીનું આગમન થાય ત્યાંસુધી તું સુખપૂર્વક અહીં રહે. બાદ તમારી તપાસ માટે હું અહીં આવ્યો છું, તો હે મહાશય ! તમે મારી સાથે આવીને તેણીનો સ્વીકાર કરો ! ”

શ્રીદત્તે તેને જણાવ્યું કે—“તમે ખરેખર મારા પરમ ઉપકારી છો. મને જ્યારે રાજ્યની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તમારે અવશ્ય મારી પાસે આવવું.” પછી શ્રીદત્ત તે શિકારી સાથે હર્ષપૂર્વક નાગતલ નામના નગરે આવ્યો અને શ્રેષ્ઠીને પૂછ્યું કે—“મારી પ્રિયા ક્યાં છે ?” નાગદત્તે જણાવ્યું કે—“ભદ્રશાલપુરે શૂરસેન સેનાધિપતિના ઘરે તેણીને મૂકી છે હજી ફક્ત એક રાત્રિ વ્યતીત થઈ છે તેવામાં તું અહીં આવી પહોંચ્યો છે, તો પ્રાતઃકાળે તારી સાથે આવીને હું તેણીને ખતાવીશ.” ત્યારે શ્રીદત્તે કહ્યું કે—“હું તેણીને મળવાને અત્યંત આતુર છું.” એમ જણાવીને સાયંકાળે જ તે આલી નીકળ્યો. ભદ્રશાલપુરમાં પ્રવેશ કરતાં વાવડીના જળમાં સ્નાન કરવા માટે તેણે પ્રવેશ કર્યો, તેવામાં જેની પાછળ સુભટો પડ્યા છે તેવો કોઈએક ચોર, હારતું હરણ કરી તે વાવમાં આવી પહોંચ્યો. તે ચોર શ્રીદત્તના વસ્ત્રના છેડે તે હારને ખાંધીને નાશી ગયો. આ બાબત તેના વસ્ત્રના છેડે ખાંધેલ હાર જોઈને તે સુભટોએ તેને ખાંધી લીધો. શસ્ત્ર વગરના અને બંધાયેલા તેને સુભટોએ કહ્યું કે—“હે પાપી ! અમારા દેખવા છતાં તું શું હાર લઈને નાશી જઈશ ! એમ તે માન્યું હતું ?” તે સમયે શ્રીદત્ત વિચારવા લાગ્યો કે—“સંસારની વિડંબના અફસુત છે. —આશ્ચર્યજનક છે. અપરાધ વગર પણ હું આવા પ્રકારના સંકટમાં સપડાયો; કારણ કે ઇન્દ્રિય-પરવશ બનેલાને દીનતા, લઘુપણું—તુચ્છપણું, દારિદ્ર્ય, દુઃખની શ્રેણિ વિગેરે વિગેરે કયા કયા અનિષ્ટો—દુઃખો પ્રાપ્ત નથી થતા ? જાજ્ઞવલ્ક્યમાન અગ્નિનું પાન કરી શકાય, તીક્ષ્ણ ધારવાળા ખડ્ગ પર આલી શકાય, મસ્તકથી પર્વતને ભેદી શકાય, મણિધર સર્પનો મણિ લઈ શકાય, સિંહના દાંત ગણી શકાય, કાળકૂટ ઝેર ખાઈ શકાય; પરંતુ વશ ન કરી શકાય તેવા ઇન્દ્રિયોદ્ધી અશ્વો કાબૂમાં રાખી શકાતા નથી. ઇન્દ્રિયોદ્ધી અશ્વોથી જે પછડાયા નથી તેઓ ખરેખર સુભટો છે. ઇન્દ્રિયોને આધીન બનેલો પુરુષ ખરેખર અપયશનો લાગી બને છે. તે મુનિવરો તેમજ બુદ્ધિમાન વીરપુરુષોને હું ધન્યવાદને પાત્ર માનું છું કારણ કે તેમણે સમસ્ત ઇન્દ્રિયસમૂહને મજબૂત રીતે ગળે ટૂંપો આપ્યો છે અથવા ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લીધી છે. ઇન્દ્રિયોનું બળવાનપણું અફસુત છે; કારણ કે જ્ઞાની પુરુષો પણ તેનું દમન કરી શકતા નથી. ઇન્દ્રિયોનું વશ કરવું તે મોક્ષોદ્ધી નગરમાં પ્રવેશ કરવાના દ્વાર સમાન છે, જ્યારે સ્ત્રીઓ ચોક્કસ દરવાજાના વજ જેવા આગળિયા (ભોગળ) સમાન છે. સાધુપુરુષો સ્ત્રીના પુદ્ગલને પીત્તળ સરખું સમજે છે; જ્યારે કામદેવોદ્ધી ધતુરાનું પાન કરનાર પુરુષો તેને સુવર્ણ સરખી માને છે. જેઓએ દુઃખપૂર્વક દમન કરી શકાય તેવા ઇન્દ્રિયોદ્ધી અશ્વોનું દમન કર્યું છે તેઓ ખરેખર નમસ્કાર કરવા યોગ્ય, સેવા કરવા લાયક, દમરણીય તેમજ પ્રશંસાપાત્ર છે.

પાતાલનો સ્વામી શેષનાગ લક્ષ્મી યુક્ત બન્યો, ચક્રવર્તી પોતાના બળથી સમગ્ર પૃથ્વીને જીતી લે છે અને સ્વર્ગનો સ્વામી ઇંદ્ર દેવાંગનાઓ સાથે ક્રીડા કરે છે તે ખરેખર અમુક અંશે ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવાથી પ્રાપ્ત થયેલ ફળ જણાય છે. તે વ્યક્તિનો જન્મ ખરેખર સાર્થક છે અને તેનું જ જીવિત સફલ છે કે જે સ્વાથી જનોથી છેતરાતો નથી તેમજ ખલ પુરુષોથી

ઠગાતો નથી. પૂર્વે કોઈ પણ નિરપરાધી પ્રાણીને સંકટમાં પાડ્યો હશે અથવા તો કોઈને કલંક આપ્યું હશે તેથી મને આવી કદરૂપના પ્રાપ્ત થઈ છે. પ્રમાદરૂપી મદિરાનું પાન કરનાર પ્રાણીઓ સ્વેચ્છાપૂર્વક વિચરે છે-સ્વચ્છંદી અને છે તેનું કલ વિષમ હોય છે; તેથી વિવેકી પુરુષો-મુનિજનો ત્રણ ગુણિ (મન, વચન અને કાયા)થી ગુણ હોય છે”

ઉપર પ્રમાણે વિચારણા કરતાં અને સુભટોથી લઈ જવાતા શ્રીદત્તે દુર્ગતિને આવતી રોકવામાં બે કપાટ (કમાડ) સમાન બે મુનિવરોને જોયા. ધર્મના સર્વસ્વરૂપ અને મોક્ષનગરીના દ્વાર સમાન તે બંને મુનિવરોને જોઈને, અત્યંત આનંદિત અનેલ તેણે હૃદયમાં વિચાર્યું કે “આવા સંકટ સમયે પણ સાધુપુરુષનું દર્શન થવાથી હું ખરેખર કૃતકૃત્ય બન્યો છું. આ બંને મુનિવરોની પ્રસન્નતાથી મારું સર્વ પ્રકારે સારું થશે. સર્વ પ્રકારના રોગથી રહિત, વ્યસનોથી દૂર રહેનાર અને મહાવ્રતોને ધારણ કરનાર આ મુનિવરો ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. સર્વ જીવો પર દયા રાખવારૂપ આ જૈન ધર્મ ખરેખર શ્રેષ્ઠ-ઉત્તમ છે. પૂર્વે મેં જીવહિંસારૂપી અધર્મને જ ધર્મ માનેલો હતો, તો જો હું આ સંકટમાંથી બચીશ તો સુખને આપનાર એવો આ અહિંસારૂપી ધર્મ ગ્રહણ કરીશ.”

આ પ્રમાણે વિચારતાં શ્રીદત્તને સુભટ લોકો કોટવાળ પાસે લઈ ગયા. તેનાથી પૂછાયેલા શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે-“હું ચોર નથી.” એટલે સુભટોએ પૂછ્યું-“જો તું ચોર નથી તો કહે કે તે ક્યાં ગયો કે જેણે તારા વસ્ત્રને છેડે હાર બાંધી દીધો.” શ્રીદત્તે કહ્યું કે-“તે સંબંધમાં હું કંઈ પણ જાણતો નથી.” “આ અસત્યભાષી છે” એમ કહીને તેઓએ શ્રીદત્તનો વધ કરવાનો હુકમ કર્યો.

તે સમયે શ્રીદત્તની આકૃતિ જોઈને નગરવાસીઓ હાહાકારપૂર્વક બોલવા લાગ્યા કે “આની આકૃતિ જોવાથી માલૂમ પડે છે કે-આ વ્યક્તિ ચોર નથી. મૂખ અને પશુ સરખા આ જડ સુભટો પાત્ર કે અપાત્ર (ચોર કે શાહુકાર) જાણી શકતા નથી. જો આવા પુરુષથી આવા પ્રકારનું અઘટિત કાર્ય થયું હશે તો તો જણાય છે કે-મૃત્યુલોકમાં કોઈપણ સદા-આરી વ્યક્તિ હોઈ શકશે નહિ.”

આ સમયે ગોખમાં બેઠેલ મૃગાંકલેખાએ અતિશય કોળાહળને સાંભળીને પોતાની દાસીને પૂછ્યું કે-“નગરમાં કયા પ્રકારનો કોળાહળ થઈ રહ્યો છે? પહેલાં મારું જમણું નેત્ર ફરકીને હમણાં મારું ડાબું નેત્ર ફરકે છે.” તેવામાં તો સમાચાર મેળવીને દાસીએ તેણીને જણાવ્યું કે-“રૂપથી કામદેવને પણ જીતી લેનાર કોઈએક પુરુષને વધસ્થાનમાં લઈ જવાય છે. તેને જોઈને નાગરિક લોકો હાહારવ કરી રહ્યા છે. મને પણ એમ જણાય છે કે-તે ચોર હોઈ શકે નહિ, કારણ કે તમારું જમણું નેત્ર ફરકીને હમણાં જ ડાબું નેત્ર ફરકી રહ્યું છે તે હે દેવી! તમારા પૂર્વના દુઃખને દૂર કરનાર સુખને સૂચવી રહ્યું છે.”

તેવામાં સેનાપતિના ઘર સમીપે, કોટવાલથી પરિવરેલ અને શરમને લીધે નેત્રને

નીચે ઢાળતો શ્રીદત્ત આવી પહોંચ્યો એટલે તેને જોઈને, ઝોળખ્યા બાદ અત્યંત શોકથી વ્યાકુલ બનેલ અને કંપાયમાન શરીરવાળી મૃગાંકલેખા સેનાપતિ પાસે આવી. સેનાપતિને પ્રણામ કરીને તેણીએ જણાવ્યું કે—“ તમારો નિરપરાધી જમાઈ હમણાં સુભટોથી વધ્યભૂમિ પર લઈ જવાય છે તો મહેરબાની કરીને વગર-વિલાંબે હમણાં જ તેની રક્ષા કરો-તેને બચાવો. જો તેને બચાવવામાં નહીં આવે તો હું જીવી શકીશ નહિ. ” એટલે સેનાપતિએ પૂછ્યું કે—“ હે પુત્રી ! તે નિરપરાધી છે તે તું શા ઉપરથી કહે છે ? ” ત્યારે મૃગાંકલેખાએ ગદ્ગદ વાણી-થી કહ્યું કે—“ જો આ વ્યક્તિ તેવા પ્રકારની ચોરી કરે તો સમસ્ત વિશ્વને આ કલિકાલ કલંકિત બનાવશે, મર્યાદા નાશ પામશે અને ન્યાય-નીતિની વાર્તા પણ અસ્તિત્વ નહીં ધરાવે. પૃથ્વી-પીઠને વિષે ગુણી જનોમાં પણ આ શ્રીદત્ત શ્રેષ્ઠ છે, તો તેના સંબંધમાં દોષ-અપરાધની લેશ માત્ર શંકા કરવી નહીં. ”

મૃગાંકલેખાના આ પ્રમાણેના સૂચનથી સેનાધિપતિએ પોતાના સુભટોને તેને અટકાવવા મોકલ્યા અને પોતે તેને છોડાવવા માટે ઉત્સુક બનીને રાજ પાસે ગયો. સેનાધિપતિએ વિનંતિ કરવાથી રાજાએ શ્રીદત્તને છોડી મૂક્યો ત્યારે મૃગાંકલેખાએ તેને ઘેર લઈ જઈ સ્નાન કરાવ્યું તેમજ વસ્ત્રો પહેરાવ્યા. પછી ચંદન, અગરુ, કસ્તૂરી તથા કપૂર વિગેરે તેની સમક્ષ ધરીને, પલંગ પર આરામ લેતાં શ્રીદત્તને તેણીએ તેનું વૃત્તાંત પૂછ્યું. તેણે પણ તેની સમક્ષ પોતાની સઘળી બીના જે પ્રમાણે બની હતી તે પ્રમાણે કહી સંભળાવી. તે હકીક્ત સાંભળતાં જ અશ્રુ સારતી તેણી કોઈ વાર ખેદ પામતી હતી તો કોઈ વાર હર્ષ ધારણ કરતી હતી. તેવામાં સેનાપતિ પણ રાજમંદિરેથી પોતાના આવાસે આવી પહોંચ્યો, એટલે તે સેનાપતિને પોતાના કાકા તરીકે ઝોળખી લઈને તે બોલી બોલ્યો કે—“ આ તો ઘણું આશ્ચર્ય કહેવાય. આ તો મારા રણસિંહ નામના કાકા છે. ” એમ બોલતાં તેમજ હર્ષાશ્રુને વહાવતાં શ્રીદત્તે તેમને પ્રણામ કર્યો. તે સમયે “ આ તો મારા ભાઈનો પુત્ર શ્રીદત્ત આવ્યો છે. ” એમ ઉચ્ચારતાં રણસિંહે પણ તેને એકદમ ગાઢ આલિંગન આપ્યું.

પછી શ્રીદત્ત વિચારવા લાગ્યો કે—“ વિધિની વિચિત્રતા ખરેખર અસાધારણ છે. ક્યાં તેવા પ્રકારનાં સંકટોની શ્રેણિ અને ક્યાં પોતાના જ ઘરે મારું આગમન ! ” બદ રણસિંહે તેને પૂછ્યું કે—“ મારા મોટા ભાઈ વૈરસિંહ કુશળ છે ને ? ” ત્યારે અશ્રુ વહાવતાં શ્રીદત્તે બધી હકીક્ત જણાવી અને ખેદ યુક્ત બનીને કાકાને વિક્રમશક્તિને હણવા માટે સૂચન કર્યું. રણસિંહે જણાવ્યું કે—“ હે પુત્ર ! તું તારી શક્તિ બતાવ. ઘરેથી નીકળ્યા બાદ મેં શ્રેષ્ઠ ભક્તિથી ગરુડ દેવની ઉભય પ્રકારે આરાધના કરી હતી. પ્રસન્ન બનેલા તે દેવે મને હર્ષપૂર્વક સાત કરોડ સૈન્યો અને પાંચ હજાર શ્રેષ્ઠ અશ્વો આપ્યા. તે સર્વ મેં તારા માટે રક્ષણ કરીને સચવી રાખ્યા છે. હે પુત્ર ! સંતાન વિનાના મારા માટે હવે તું જ પુત્રરૂપ છે. આ સર્વ સામગ્રી મેં સ્વપરાક્રમથી જ પ્રાપ્તકરી છે તે તને અર્પણ કરું છું. ” શ્રીદત્તે જણાવ્યું

કે-“ હે પૂજ્ય ! મને મૃગાંક નામના ખડ્ગ રત્ન સિવાય સર્વ વસ્તુ પ્રાપ્ત થયેલ છે; તો તેને પ્રાપ્ત કરવાની રાહ જોઈ રહ્યો છું.”

રણસિંહે મૃગાંકદેખા સાથે તેનો વિવાહ કરાવ્યો. એટલે તે પણ ત્યાં જ રહીને સુખ-પૂર્વક કાળ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. શ્રીદત્ત વિચારવા લાગ્યો કે-“મને પ્રિયા તેમજ સુવર્ણ-પ્રાપ્તિ તો થઈ પણ જો હવે મિત્રો તથા ખડ્ગ રત્ન પ્રાપ્ત થઈ જાય તો ઘણું સારું થાય.”

એકદા ઘોડેસ્વારો અને સુભટોથી પરિવરેલ તેમજ રાજથી સન્માનિત બનેલ તેણે ભદ્રિકલાવે ઉદ્યાનમાં પ્રવેશ કરતાં પોતાના વ્યાઘ્રબલ તેમજ મહાબલ નામના બંને મિત્રોને જોયા. નમસ્કાર કરતાં તે બંને ભેટીને શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે-“ આપણા અન્ય મિત્રો કુશળ છે ને ? ” ત્યારે તે બંનેએ કહ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! પ્રહારથી પીડા પામેલી સંગમિકાની સાથે બાહુશાલી તે પ્રહારના ઉપચારને માટે હર્ષવતી નગરીએ ગયેલ છે અને તમારા સમાચાર મેળવવા માટે અમે બંનેએ સમસ્ત પૃથ્વી પર ભ્રમણ કરેલ છે. પુણ્યોદયને કારણે આજે અમે તમને જોયા છે તો અમે બંને હવે શું કરીએ તે ફરમાવો. હમણાં આપણા વૈરનો બહલો લેવાની તૈયારી કરો.” પછી બંને મિત્રો સમક્ષ પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાંત જણાવીને વિકસ્વર રોમરાજીવાળા શ્રીદત્તે જિનેન્દ્ર ભગવંતની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી.

શ્રીદત્તે તે બંને મિત્રોને સમજાવ્યું કે-“આ અરિહંત પરમાત્મા જ પારમાર્થિક દેવ છે.” એટલે તેઓએ તે હકીકત સ્વીકારી. પછી તે સર્વ સ્વાવાસે આવ્યા. ત્યાં આગળ તેઓનો સત્કાર કરીને શ્રીદત્તે વ્યાઘ્રબલને ઉદેશીને કહ્યું કે-“ અહીંથી જઈને બાહુશાલી વિગેરે મિત્રોને તું મારા કુશળ સમાચાર જણાવ.”

વ્યાઘ્રબલના જવા બાદ રણસિંહે શ્રીદત્તને એકાન્તમાં કહ્યું કે-“ શૂરસેન રાજાને રાજ્યશ્રી નામની કન્યા છે. રાજાએ હર્ષવતી નગરીના સ્વામી હરિષેણ રાજા સાથે તેણીનું લગ્ન કરવાનું વિચાર્યું છે. તે વિવાહ-મહોત્સવ કરવા માટે તેણીની સાથે જવાને માટે રાજાએ મને આદેશ કર્યો છે. વળી તે વિવાહપ્રસંગને માટે રાજાએ પુષ્કળ દ્રવ્ય તેમજ સહાયને અર્થે પુષ્કળ પરિવાર પણ સાથે મોકલેલ છે, તો મારી ઇચ્છા એવી છે કે-“ આ કન્યાને તું પરણ. હે પુત્ર ! તું તેની સાથે જા. હે કુલીન પુત્ર ! તે રાજ્યશ્રીને તારા પ્રત્યે અનુરાગિણી બનાવીને તું પરણજે.” શ્રીદત્તે જણાવ્યું કે-“ આપનો આદેશ મને મંજૂર છે.”

રણસિંહે શ્રીદત્તને રાજા પાસેથી આજ્ઞા અપાવી એટલે તે પણ વિશાળ પરિવાર યુક્ત તેણીની સાથે ચાલી નીકળ્યો. પ્રયાણ કરતાં કરતાં જે અટવીનું સાત રાત્રિ-દિવસે ઉદ્ભવન થઈ શકે તેવી અટવીમાં આવી ચઢતાં રાત્રિને વિષે થાકીને સૈન્ય સૂઈ ગયું હતું ત્યારે પદલીપતિની ધાડ પડી. તે સમયે “હણો હણો” “મારો મારો” એવા પ્રકારના ઉચ્ચ સ્વરોના પ્રસારથી રોષી ન શકાય તેવું, મહાધ્વનિથી દિશાઓને બહેરી બનાવતું, કેાધી સુભટોના પરસ્પરના આસ્ફાલનથી બાહુના ધ્વનિવાળું, તેમજ ડરપોક માણસોથી ન જોઈ શકાય તેવું પ્રચંડ

યુદ્ધ પ્રવૃત્તિ. માગના થાકને કારણે શ્રીદત્તના સુખટો યુદ્ધ કરવાને અસમર્થ બન્યા એટલે જેમ નાગરિક લોકો ગામડિયાને હાંકી કાઢે તેમ પદ્મીના માણસોએ તે સુખટોને નસાડી મૂક્યા.

શ્રીદત્ત પણ તલવાર લઇને, વિદ્યુતયુક્ત પ્રલયકાળના મેઘની માફક યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તેણે શીઘ્રપણે પદ્મીપતિનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું અને તેનું સૈન્ય જેવામાં “જય જય” ધ્વનિ કરતું હતું અને હર્ષ પામીને પાછું ફરી રહ્યું હતું તેવામાં દૂર રહેલા કોઈ એક પુરુષે શક્તિથી શ્રીદત્ત પર પ્રહાર કર્યો એટલે તે ચૈતન્ય રહિત બનીને પૃથ્વી પર પડી ગયો, જેથી તેનું સૈન્ય નાસી ગયું. શત્રુઓએ આવીને શ્રીદત્તને ખાંધી લીધો. બાદ તે શ્રીદત્ત, રાજ્યશ્રી કન્યાને અને સર્વ વસ્તુઓને લઇને તે પદ્મીના માણસો પદ્મીમાં ચાલ્યા ગયા અને તે સર્વ વસ્તુઓ જલ્દી રજૂ કરી. શ્રીદત્તને ભદ્રારિકા નામની દેવી પાસે લઇ જવામાં આવ્યો.

બાદ તેઓએ સુન્દરીને સંબોધીને કહ્યું કે-“હે પુત્રી! અમે બત્રીશ લક્ષણો પુરુષ લાવ્યા છીએ, તો સ્વજનોનો સત્કાર કરીને સંધ્યાકાળે તું દેવીને મંદિરે જજે અને કહેજે કે-“મને પુત્ર થશે તો હું તમને બલિદાન આપીશ.” એમ મેં જે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તો હે દેવી! આ બત્રીશ લક્ષણો પુરુષ બલિ તરીકે અર્પણ કરું છું.” પછી તારે પુરુષને હણવા માટે મારાઓને આદેશ આપવો.”

ઉપર પ્રમાણેની સૂચના અંગીકાર કરીને, તે સર્વને ચાર પ્રકારનો આહાર આપીને, સંધ્યાસમયે પુત્ર સાથે ઉત્તમ વસ્ત્રો અને અલંકારોને ધારણ કરેલી, સ્વજન વર્ગની સુંદર સ્ત્રીઓ સહિત, ગીત, નૃત્ય અને વાજિત્રો વગાડનારાઓ યુક્ત સુંદરી શીઘ્ર શ્રીદત્તને હણવાને માટે દેવી-મંદિરમાં ગઇ. શ્રીદત્ત વિચારવા લાગ્યો કે-“મને હણવાને માટે આ બધી તૈયારી થતી જણાય છે. આ પદ્મીમાં મને રાત્રિને વિષે લાવવામાં આવ્યો છે તેથી હું જાણી શકતો નથી કે આ પદ્મી મારો પૂર્વની પરિચિત છે કે બીજી કોઈ? દુઃખરૂપી કોદાળાએ મારા સમસ્ત સુખરૂપી અંકુરાઓને ઉખેડી નાખ્યા છે. અને તેથી જ મને તે બંને મુનિવરોના ચરણોનું શરણ હો!” તેવામાં દીપક યુક્ત સુંદરીએ દેવમંદિરના ગર્ભદ્વારમાં પ્રવેશ કરીને દેવીની પૂજા કરી, તેમજ ભક્તિપૂર્વક ધૂપ કર્યો. તે ધૂપના અત્યન્ત ધૂમાડાથી દીપકની જ્યોત કંઈક ઝાંખી બની ગઇ. બાદ સુંદરીએ શ્રીદત્તના કંઠમાં મોટી માળા પહેરાવી અને વિચારવા લાગી કે-“આ પુરુષ મારા સ્વામી શ્રીદત્ત સરખો જણાય છે.” આ બાબતુ શ્રીદત્તે પણ વિચાર્યું કે-આ સ્ત્રી મારી પત્ની સુંદરી જેવી જણાય છે.

બાદ શ્રીદત્તના શરીર પર લવંગાદિક વિગેરે ચાર પ્રકારની ઔષધિવાળું વિલેપન કરતી સુંદરી, પત્નીની માફક અત્યન્ત ચિન્તા યુક્ત બની ગઇ. આ વ્યક્તિને અમૃત સરખો સ્પર્શ મને મારા સ્વામી જેવો જણાય છે એટલે કામખીડિત બનેલી તેણી તેના અગ્રિયની આશંકાથી ખરેખર ધ્રુજી ઊઠી. ખેદ પામેલી, રોમાંચિત બનેલી તેણી પોતાનો હસ્ત તેના શરીર પરથી દૂર કરવાને, ભણે જકડાઇ ગયો હોય તેમ, અસમર્થ બની. શ્રીદત્તે પણ નિર્ણય કર્યો કે-આ

હસ્તપદ્મવ મારી પત્ની સુંદરીનો જ છે, પરંતુ આવી અવસ્થામાં તે હકીકત જણાવવી ઉચિત નથી. પછી તેણીએ પોતાની સખી મોહનિકાને જણાવ્યું કે-“મને આ વ્યક્તિ શ્રીહત્ત જણાય છે.” એટલે દાસીએ હાસ્યપૂર્વક કહ્યું કે-“સ્વામીના વિયોગમાં તને બધું સ્વામારૂપ જ જણાય છે. જો તે વ્યક્તિ તારો સ્વામી જ હોય તો તે તને જોઈને પોતાની જાતને કેમ ન ઓળખાવે ?” સુંદરીએ જવાબ આપ્યો કે-“હે સખી ! તું ચતુર હોવા છતાં આ હકીકત કેમ જાણી શકતી નથી કે-સંકટમાં આવી પડેલા મહાપુરુષો પોતાની જાતને જણાવતા નથી. પોતાના પ્રાણોનો ત્યાગ કરે છે, પરંતુ સ્વમાનરૂપ ધનનો ત્યાગ કરતા નથી. વળી ધૂપેના ધૂમાડાને કારણે તે મારું સુખ જોઈ શકતો નથી. કદાચ તે પુરુષ મારા સ્વામી સરખો હોય તો પણ ખાત્રી કર્યા સિવાય આપણાથી હજુવા લાયક નથી. દેવીને પ્રસન્ન કરવાને માટે આ પુરુષનો વધ કરતાં કદાચ મારા સ્વામી હજુાઈ જાય માટે તું ચોક્કસ તપાસ કરીને મને જણાવ.”

પછી ગર્ભદ્વારમાં જઈને, ધૂપદાની બહાર લાવીને, દીપકને સતેજ કરીને, તે વ્યક્તિને જોઈને, બરાબર ઓળખીને મોહનિકાએ તેને પૂછ્યું કે-“હે ભદ્ર ! તું શ્રીહત્ત છો કે કેમ ? મને ઓળખે છે ?” શ્રીહત્તે કહ્યું કે-“હું તો શ્રીહત્ત હોઉં કે ન પણ હોઉં પણ તું તો મોહનિકા ખરી ને ? અત્યારે મારું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાથી શો ફાયદો છે ?” એટલે હર્ષ પામેલ મોહનિકાએ જઈને સુંદરીને તે વૃત્તાંત જણાવ્યો ત્યારે તેણી અચાનક બોલી ઊઠી કે-“આ કેવું કાર્ય થયું ? અમારા જ માણસોએ સ્વામીને વિડંબના પમડી. મારું પુણ્ય જાગ્યું જણાય છે, જેથી મને આવા પ્રકારનો સંદેહ થયો. તું મૃગાંક ખડ્ગરત્ન લઈ આવ જેથી હું તેના બંધનો કાપી નાખું.” પછી તેના પ્રત્યેની શુભ લાગણીથી બંધનો કાપી નાખ્યા અને શ્રીહત્ત મુક્ત બન્યો.

બાદ શ્રીહત્ત આનંદપૂર્વક બોલ્યો કે-“સાધુપુરુષના સ્મરણ માત્રથી હું આ આકૃતમાંથી ઉગરી ગયો છું. અરેખર સાધુ પુરુષો ચિન્તામણિ રત્ન સમાન ચિન્તાને ચૂરનારા છે. સાધુ પુરુષોના ચરણમાં નમસ્કાર કરવાને કારણે જ હોય તેમ મસ્તકને ઉરામાંગ કહેવામાં આવ્યું છે. વળી તેમના ચરણના પ્રસાદથી આ લોક તેમજ પરલોકનું સુખ તેમજ મોક્ષની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. જો શુભ કર્મરૂપો વૃક્ષ અંકુરિત થાય તો તે સાધુપુરુષોનું દર્શન થાય, જો તે વૃક્ષને પાંદડા આવે તો તેઓના ઉપદેશનું શ્રવણ થાય, જો તે વૃક્ષને પુષ્પ આવે તો ઉપદેશ અહણ કરવાની ઈચ્છા થાય અને જો તે વૃક્ષને ફળ આવે તો ભવ્ય અને ભદ્રિક પ્રાણીઓ તે ઉપદેશનું આચરણ કરે. મમત્વ વિનાના મુનિઓ જેને દેવ તરીકે વહુવે છે તે અરેખર અરિહંત પરમાત્મા છે. જે દેવીને તમે આવા પ્રકારનો બલિ આપો છો તે વાસ્તવિક રીતે દેવ ન હોઈ શકે, માટે હે સુંદરી ! તું જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજ.”

સુંદરીએ આનંદપૂર્વક સુંદર જૈન ધર્મને સ્વીકારીને પોતાના શૌરસેન નામના પુત્રને શ્રીહત્તને બતાવ્યો, એટલે તેને સર્વોંગે આલિંગન આપીને, પોતાના બોળામાં લાંબા સમય

સુધી રમાડયો. તેના મસ્તકને સુંઘીને, આનંદપૂર્વક તેની બહુ પ્રકારે લાલના-પાલના કરી. પછી સુંઘરીથી લવાયેલ ઉત્તમ અશ્વ પર આરૂઢ થઈને સુંઘરીના આવાસે જતાં તેણીએ શ્રીદત્તની અનેક પ્રકારે આગતા-સ્વાગતા કરી.

પછી સુંઘરીદ્વારા આ સર્વ વૃત્તાન્ત જાણીને સુંઘરીના ભદ્રસેન નામના મામાએ એકદમ આવીને, આલિંગન આપીને શ્રીદત્તને કહ્યું કે-“ મૃત્યુ સમયે શ્રીચંદ્રે પરિવાર સહિત મને આદેશ કર્યો હતો કે-સુંઘરીના સ્વામીને મારું રાજ્ય આપવું, તેથી તમારા માટે આટલા સમય સુધી મેં રાજ્યની રક્ષા કરી છે, તો હવે તું આ રાજ્યનું પાલન કર. અમારા સેવકોએ જે ધન એકત્ર કરેલ છે તે ધન રાજસંહારમાં વિદ્યમાન છે.” પછી, તે જ સમયે ભદ્રસેને શ્રીદત્તનો સુવર્ણ કુંભના જગદ્વારા રાજ્યાભિષેક કર્યો અને ઉચ્ચ શાસનવાળો શ્રીદત્ત પણ રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. શ્રીદત્તે પોતાના સેવકોને ઘાડ પાડવાની મના કરી, પોતે ન્યાય-પૂર્વક જેન ધર્મનું પાલન કરવા લાગ્યો. પોતાના સૌન્દર્યથી આકર્ષિત બનેલ રાજ્યલક્ષ્મીને શ્રીદત્ત લોગવવા લાગ્યો. બાદ રણસિંહની સાથે મૃગાંકલેખાને ત્યાં તેડાવવામાં આવી. પોતાના કાકા રણસિંહને સર્વકાર્યની ચિન્તા કરતાં સચિવ બનાવ્યા. પછી પોતાના સેવકો દ્વારા બધા મિત્રોને તેડાવ્યા અને તેઓની યોગ્ય સ્થાનકે નીમચુક કરી. ન્યાય-પરાયણ તેની કીર્તિ ચારે દિશામાં વિસ્તરી. શ્રીદત્ત પણ હંમેશાં વિવિધ નૂતન કીડાઓ દ્વારા સમય પસાર કરવા લાગ્યો. આ બાબતે જે શિકારી પુરુષે મૃગાંકલેખાના સમાચાર શ્રીદત્તને જણાવ્યા હતા તે શીકારી તેની પ્રસિદ્ધિ સાંભળીને તે સ્થળે આવ્યો. શ્રીદત્તે તેને જોયો અને તેને ઓળખીને તેને ઉચિત સ્થાન આપ્યું. મહાપુરુષોની વાણી પત્થરમાં કેતરાયેલી અક્ષરપંક્તિ જેવી હોય છે અર્થાત્ શિલાલેખ જેવી હોય છે.

એકદમ શ્રીદત્ત હર્ષદેવ અને શૂરસેન નામના રાજાઓ પાસે પોતાના બે દૂતો મોકલીને કહેવરાવ્યું કે-“ શ્રીદત્ત મહારાજા સ્નેહપૂર્વક આપને જણાવે છે કે-તમારી પુત્રી સાથે મારો નિવાહ થયેલ છે તો તમે મારી સાથે સંબંધ રાખો અથવા તો યુદ્ધ કરો. મને તો બંને વસ્તુઓ સચિત્તર-પસંદ છે. ” હર્ષદેવે પૂછ્યું કે-“ શું મારો પુત્રી જીવંત છે ? ” એટલે તે દૂતે તેના અપહરણાદિ સંબંધી સમસ્ત વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો ત્યારે હર્ષ પામેલા હર્ષદેવે તેને પારિતોષિક આપીને કહ્યું કે-“ મારી પુત્રીના કુશળ સમાચાર જાણવાથી આજે મને કંઈ કંઈ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત નથી થઈ ? અર્થાત્ સર્વસ્વ મળ્યું છે. તારે જઈને શ્રીદત્ત રાજાને જણાવવું કે-“ મૃગાંકલેખાએ માત-પિતા વિગેરે સ્વજનોનો ત્યાગ કરીને તમારા પ્રત્યે પ્રેમ-લાલ દર્શાવ્યો છે તો તમારે તેણીના પ્રેમને-સ્નેહને યોગ્ય જ વર્તન રાખવું. ” આ પ્રમાણે સૂચના આપીને હર્ષદેવ રાજાએ પોતાની પુત્રી તથા જમાઈ માટે ઉચિત ઉત્તમ વસ્ત્ર અને આભરણો મોકલ્યા. રાજ્યશ્રીના પિતા શૂરસેને પણ કહ્યું કે-“ વિચ્છેદની જરૂર નથી. રાજ-પુત્રી રાજાએને વર છે તો તેને માટે યુદ્ધની શી જરૂર ? અત્યારે તો મારે શ્રીદત્તનું સન્માન કરવું જોઈએ. ” આ પ્રમાણે કહીને દૂતનો સત્કાર કરીને તેની સાથે ભેટણું મોકલાવ્યું. તે બંને

દ્વિતીયા મુખદ્વારા સઘળી હકીકત જાણીને શ્રીદત્તે હર્ષપૂર્વક તે બંને પત્નીઓ પરત્વે અધિક આદરભાવ બતાવ્યો.

હવે વિક્રમશક્તિને જીતવાને માટે શ્રીદત્તે પ્રયાણ કર્યું અને તેમાં સહાય કરવા માટે બંને શ્વસુરોને બોલાવ્યા. તે બંને શ્વસુરો આવ્યા બાદ તેણે વિક્રમશક્તિ પાસે દ્વિત મોકલ્યો. તેણે જઈને વિક્રમશક્તિને કઠોર વાણીથી જણાવ્યું કે-“હર્ષદેવ અને શૂરસેન રાજાની સાથે શ્રીદત્ત રાજા તમારું મસ્તક યમરાજને અર્પણ કરવા આવી રહેલ છે. શ્રીદત્તના પિતા વૈરસિંહને મારીને હવે તું કેટલો લાંબો સમય જીવી શકીશ? હમણાં જ તું તારા દુષ્ટાચરણ-રૂપી વૃક્ષના ફલને પ્રાપ્ત કર.” આ પ્રમાણે સાંભળીને રક્ત લોચનવાળા વિક્રમશક્તિએ તે દ્વિતના કંઠમાં રુદ્રની માળા પહેરાવી, વિશેષમાં કહ્યું કે-“ખડ્ગને કારણે મહોન્મત બનેલા તે પદ્મીપતિ શ્રીદત્તને હું મારા પોતાના પશુની માફક હણી નાખીશ, તો તું તેને મારી પાસે લાવ.”

આ પ્રમાણે કહીને વિક્રમશક્તિએ ભેરી વગડાવી, જેના ધ્વનિથી ચતુરંગી સેના સજ્જ બની. બાદ અપશુકનોથી રખડના કરાતો, મંત્રીઓથી અટકાવાતો, નિમિત્તજોદ્ધારા દુષ્ટ નિમિત્તને વારંવાર સાંભળતો, અંતઃકરણમાં અત્યંત અભિમાનને ધારણ કરતો વિક્રમશક્તિ સમસ્ત સેના સહિત પોતાના નગરમાંથી નીકળીને સરહદે આવી પહોંચ્યો. તે સ્થળે પડાવ નાખીને, દ્વિતને સમજાવ્યો કે-“તું પદ્મીપતિ શ્રીદત્ત પાસે જા અને મારી આજ્ઞા જણાવ કે-આ વિક્રમ શક્તિરાજવી તારી સમીપે આવી પહોંચ્યો છે તો તું સંધિ કરીને રાજ્ય ભોગવ અને મરણને શરણ ન થા. મારી પ્રસન્નતાને કારણે જંગલમાં રહીને, કોળાહળ કરનારા રહેઠ્ઠોને આંગે અભિમાની બનેલ તું શા માટે રાજ્યને ભોગવતો નથી? સ્ત્રીની મહેરબાનીથી મળેલા વૈભવને કારણે ભીલ સરખા તારી સાથે યુદ્ધ કરતાં મને શરમ આવે છે.”

આ પ્રમાણે વિક્રમશક્તિને આદેશ સ્વીકારીને નીકળેલા તે દ્વિતે શ્રીદત્ત સમીપે આવીને પોતાના સ્વામીની કહેલી બીના બરાબર કહી સંભળાવી. એટલે ક્રોધ પામેલા શ્રીદત્તે કઠોર વાણીથી તેને કહ્યું કે-“આ પ્રમાણે બકવાદ કરવા છતાં તું દ્વિત હોવાથી અવધ્ય છે, અને એટલા માટે જ હું તને પકડતો નથી. તું તારા નિર્લજ્જ રાજાને જણાવ કે-વનમાં સિંહ સમાન હું, હે માતંગ (હસ્તિ) ! તારી મૌકિતકરૂપી લક્ષ્મીને ગ્રહણ કરીશ. વિશેષ શું? પોતાના પુણ્યને લીધે પ્રાપ્ત કરેલ ઐશ્વર્યવાળા અને લક્ષ્મીના પતિ શ્રી કૃષ્ણ જેવી રીતે દૈત્યોને હણી નાખ્યા તેમ સૌભાગ્યરૂપી સંપત્તિવાળા અને ભીલ કન્યા (સુંદરી)રૂપી ધનવાળો હું પણ તને હણી નાખીશ.”

દ્વિતના જવા પછી શ્રીદત્તે રણભેરી વગડાવીને સૈન્યને સજ્જ કર્યું, એટલે ગર્જન કરતાં હરિત-સમૂહવાળું, હણહણાટી કરતાં અશ્વોવાળું, ધ્વનિ કરતી ધુધરીઓવાળા રથો-
૨૭

વાળું, ધનુષ, ભાલા, ચક્ર, તલવાર, ત્રિશૂળ અને શક્તિ વિગેરે વિવિધ પ્રકારનાં શસ્ત્રોવાળા પાયદળ સૈન્યથી સુક્ત એવું તે સમસ્ત લશ્કર એકત્ર થઈ ગયું. શુભ સૂચવતા સારા શુકનો દ્વારા જેનો જય નિશ્ચિત છે એવો તે શ્રીદત્ત રાજવી અધિક ઉત્સાહવાળો બન્યો. પશુ વગાડાતા વાજિત્રવાળું, શીઘ્ર ફેંકાતા બાણોવાળું, ઊંચી કરેલી ગદાના પ્રહારથી ભાંગી નખાતા રથોવાળું, શક્તિરૂપી શલ્યવાળું, પરસ્પર હસ્તિ-યુદ્ધવાળું, ફૂર સુભટો દ્વારા તત્વારના પ્રહારથી છેદાતા મસ્તકોવાળું, વહેતા રુધિરના કારણે નદીયોના સમૂહવાળું એવું પરાક્રમી બંને સૈન્યોનું દારુણ યુદ્ધ થયું. બંને બાળુના સૈન્યનો સંહાર થતો જોઈને શ્રીદત્તે પોતાના ભાટોને મોકલીને વિક્રમશક્તિને કહેવરાવ્યું કે “આ યુદ્ધમાં શા માટે અસંખ્ય માણસોનો નાશ કરાય છે? જો તું ખરેખર પરાક્રમી છો તો શ્રીદત્તની સાથે ઘનંદ્ર યુદ્ધ કર.”

પોતાના પરાક્રમથી ગર્વીષ બનેલા વિક્રમશક્તિએ તે હકીકત કબૂલ કરી અને હસ્તિ પર આરૂઢ થયેલા બંને સામસામે આવ્યા. શ્રીદત્તે વિક્રમશક્તિને કહ્યું કે-“સૌથી પ્રથમ તું મારા પર પ્રહાર કર” એટલે વિક્રમશક્તિના પ્રહારોને તેણે પોતાના શસ્ત્રોદ્વારા નિષ્ફળ બનાવ્યા. પછી વિક્રમશક્તિએ શ્રીદત્તને ઉશીને જણાવ્યું કે “હે પદવીપતિ! પૂર્વે તે વખતે ગંગા નદીના કિનારે તેં દુશ્મનાવટરૂપી વૃક્ષ વાંટું હતું, તે વૃક્ષને, મને અપાયેલ રાજકન્યાનું હરણ કરવાથી તેં વૃદ્ધિ પમાડયું છે તો આજે તે વૃક્ષનાં કડવાં ફળોને તું લોગવ.” રોષયુક્ત બનેલા તેણે ઉપર પ્રમાણે બોલીને શ્રીદત્ત પ્રત્યે પોતાની શક્તિરૂપી શસ્ત્ર ફેંક્યું એટલે તે શક્તિને છિન્નભિન્ન કરીને અતિ પરાક્રમી તેણે તેને જણાવ્યું કે-“હે ક્ષત્રિયાધમ! હે વિશ્વાસ-ઘાતી! તું પાપી છો. હે નહીં જોવા લાયક મુખવાળા! હે શરમ રહિત! બંને પ્રકારે (નામ-થી અને શુભથી) શક્તિહીન બનેલ! હવે તું તારા ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરી લે, કારણ કે તું હવે જીવી શકવાનો નથી.” આ પ્રમાણે કહીને તેના પ્રત્યે અર્ધઅંદ્ર બાણ ફેંકીને તેનું મસ્તક છેદી નાખ્યું.

આ પ્રમાણે રાજ્યલક્ષ્મી તેમજ જયલક્ષ્મી બંનેને પ્રાપ્ત કરીને, પાટલીપુત્ર નગરે આવીને, પૌર જનોના સન્માન સહિત નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી દરેક જિનાલયોમાં અઠાઈ મહોત્સવો કરાવ્યા અને દરેક ગામો તથા નગરોમાં જૂના જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો. દેહીપ્રમાન કાન્તિવાળા તેણે રથયાત્રાઓ કરાવી અને પ્રતિદિન આચાર્યોની વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યો. વિશાળ રાજ્યનું પાલન કરતાં, વૃદ્ધિ પામતાં પ્રતાપવાળા શ્રીદત્તનો કેટલોક સમય વ્યતીત થઈ ગયો. કેાઈ એક દિવસે ઉદ્યાનપાલકે શ્રીદત્ત રાજવીને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે-“હે રાજન્! કુસુમાકર નામના ઉદ્યાનમાં ભવ્ય પ્રાણીરૂપ કુમુદોને વિકસ્વર કરવામાં અંદ્ર સમાન કુવલયચંદ્ર નામના આચાર્ય પધાર્યો છે.”

ઉપર પ્રમાણેનું વધામણું સાંભળીને જાણે અમૃતરસમાં ડૂબી ગયો હોય તેમ શ્રીદત્તે તેને તુષ્ટિદાન આપ્યું. મંત્રી, સામંત, પૌરજનો અને અંતઃપુર સહિત ઉદ્યાનમાં આવીને તે

શ્રેષ્ઠ રાજા હાથી પરથી નીચે ઊતર્યો. ‘પછી પ્રજ્ઞામ કરીને ઉચિત આસને બેસીને અંજલિ બેઠેલા રાજવીએ સૂરિમહારાજને પૂછ્યું કે—“ આ લોકના પ્રાણીઓ શાતાવેદનીય અને આશાતાવેદનીય કર્મ કેવી રીતે બાંધે છે ? નારકી વિગેરે આરે ગતિનું આયુષ્ય કય રીતે બંધાય છે ? મોક્ષરૂપી વૃક્ષના બીજરૂપ સમકિત કેવી રીતે નાશ પામે છે ? ” આચાર્ય ભગવંતે કહ્યું કે—“ દયા, દાન, ગુરુભક્ત અને ક્ષમા વિગેરે ગુણોથી શોભતો પ્રાણી શાતાવેદનીય કર્મ બાંધે છે, અને તેનાથી વિપરીત આચરણથી અશાતાવેદનીય બાંધે છે. મહાપરિશ્રદ્ધી, મહારંભી, માંસ ખાનાર, કષાયી અને પંચેન્દ્રિય પ્રાણીનો વધ કરનાર પ્રાણી નરકાયુ બાંધે છે. ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ આપનાર, કપટી અને મૂઢ (સારાસારના વિવેક રહિત) પ્રાણી તિર્યંચાયુ બાંધે છે. દાતા, અદ્ય કષાયવાળો અને સંયમરહિત પ્રાણી મનુષ્યાયુ બાંધે છે. અજ્ઞાન તપસ્યા અને ચારિત્રવાન વ્યક્તિ દેવાયુ બાંધે છે. ચતુર્વિધ સંધ, જિનમંદિર અને અરિહંત પરમાત્માનો શત્રુ સમકિતનો લોપ કરે છે. ”

રાજાએ પુનઃ પૂછ્યું કે—“ હે ભગવંત ! કયા કર્મોદયને કારણે મેં ઘણું દુઃખ પ્રાપ્ત કર્યો બાદ ફરીથી એ રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું ? ”

સૂરિમહારાજાએ જણાવ્યું કે—“ પૂર્વે વિઘ્નાટવીમાં ભીમપદ્મી નામની પદ્મી હતી, જેમાં તું ભીમ નામનો પદ્મીપતિ હતો. પરાક્રમી, દાનશીલ અને ભોગી એવા તને ભક્તિ-પરાયણ અને સ્નેહવાળી પત્રલેખા નામની પત્ની હતી. તે સ્થળે રહીને નિર્દયી તું લૂંટફાટ કરીને કે રસ્તાથી બ્રહ્મ બનાવીને લોકોને પકડતો, બાંધતો અને તેઓનું સર્વસ્વ પડાવી લેતો હતો. એકદા તું સૈન્ય સહિત ધાડ પાડવા નીકળ્યો ત્યારે તે કાયોત્સર્ગમાં રહેલા શાંત મુનિવરને જોયા. દેહથી દુર્બળ પણ મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીથી લેપાયેલ તે મુનિવરને જોઈને, ભવિષ્યમાં તારું કલ્યાણ થવાનું હોઈને તને તેઓના પ્રત્યે ભક્તિ પ્રગટી, તેમને પ્રજ્ઞામ કરીને તેં વિચાર્યું કે—“અતિ ઠંડી પડતી હોવા છતાં વસ્ત્ર રહિત આ મહાત્મા ખરેખર દુષ્કર કાર્ય કરી રહ્યા છે. હું અહીં મારા સૈન્યનો પડાવ નાખું. આ સુપાત્ર મુનિવરને અન્નદાન આપવાથી હું કૃતકૃત્ય બનું.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે સ્થળે તેં પડાવ નખાવ્યો.

મુનિવરને ઉપવાસ હોવાથી ભિક્ષા નિમિત્તે તેઓ પડાવમાં ગયા નહી. તે સમયે સૂર્ય પણ અસ્ત થયો. રાત્રિ સમયે, વસ્ત્ર નહીં હોવાને કારણે પ્રાણહારક માઘ માસની અત્યંત શીત પડવાને કારણે પત્રલેખાએ તને કહ્યું કે—“ હે સ્વામિન ! આ મુનિવરેનું શીતથી રક્ષણ કરવાને કોઈ પણ ઉપાય વિચારો.” તે સમયે તેં જણાવ્યું કે—“ હે પ્રિયા ! તેં ઠીક યાદ કરાવ્યું.” પછી નિષ્પાપ મનવાળા તેં તે મુનિવરની આસપાસ દેવમંદિરની આકૃતિ સરખી ઝુંપડી જલ્દી બનાવી.

ચિંતામાં જ રાત્રિ વ્યતીત કરીને પ્રાતઃકાળે તું તે મુનિવરે પાસે ગયો અને તેમને ધ્યાનસ્થ અને સાદડી-સમૂહથી રક્ષાયેલાં જોયા. પછી અત્યંત ભક્તિપૂર્વક તેમને પ્રજ્ઞામ કરીને

તેં વિચાર્યું કે-“ આ મહામુનિ આજે પુણ્યના નિમિત્તરૂપ પારણું કરશે કે નહિ? ” તે દિવસે પણ મુનિએ પારણું નહીં કરવાથી તે પુનઃ વિચાર્યું કે-“ આવતી કાલે પારણું કરશે.” આ પ્રમાણે વિચારતાં તેં ઘણા પાપસમૂહનો નાશ કર્યો.

પછી “ આ મુનિવરને પારણું કરાવ્યા વિના મારે એક વર્ષ વ્યતીત થઈ જાય તો પણ અહીંથી પ્રયાણ કરવું નહીં ” એવો તેં નિશ્ચય કર્યો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય ચિત્તવાળો તું નિત્ય વૈરી એવા પ્રાણીઓને પણ વૈર રહિત બનેલા કૌતુકપૂર્વક હંમેશાં જોતો હતો. એ પખવાડીયા વ્યતીત થયા બાદ પુણ્યશાળી તે મહાત્મા મુનિવર માસખમણને પારણું, પારણાને માટે તારા આવાસે આવ્યા. “ આજે હું ધન્ય બન્યો છું. મારાં પુણ્ય જાગ્યાં છે. આજે મારો જન્મ સફલ થયો છે.” એ પ્રમાણે વિચારણા કરતાં તેં મહામુનિને ભાવપૂર્વક અન્નદાન વહોરાવ્યું, તેં નિર્દોષ અને શુદ્ધ અન્નદાન આપ્યું અને નજીકમાં રહેલી તેમજ શુદ્ધ ભાવવાળી પત્રલેખાએ તારા કાર્યની અનુમોદના કરી.

બાદ પારણું કરેલા તે મુનિવરની પાસે જઈને તેં તેમને વંદન કર્યું એટલે તેમણે તને દયામય ધર્મ કહ્યો. તે વખતે તેં નિરપરાધી પ્રાણીઓની હિંસા વિગેરે ન કરવાના નિયમો સ્વીકાર્યા. હે રાજન્ ! શિવસુખને આપનાર મુનિદાનના પ્રભાવથી તને બળ, રૂપ તથા રાજ્ય-સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. હે રાજન્ ! તારી પત્રલેખા નામની પત્ની આ ભવમાં તારી મૃગાંકલેખા નામની પત્ની થઈ છે. પૂર્વમાં કરેલા દુષ્કૃતોને પરિણામે તને અનેક કષ્ટો પ્રાપ્ત થયા છે. ”

મુનિમહારાજે આ પ્રમાણે પૂર્વભવ જણાવવાથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા શ્રીદત્તે પૂછ્યું કે-“ મારા પૂર્વનાં પાપોની શુદ્ધિ કઈ રીતે થાય? ” ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે-“ હે રાજન્ ! શાંત ચિત્તથી સંયમનું પાલન કરવાથી તારા સમસ્ત પાપો નાશ પામશે. ” એટલે સંયમના અભિલાષી શ્રીદત્તે મુનિવરને કહ્યું કે-“ હે વિશેષ ! મારા પુત્ર વીરસેનને રાજ્ય પર બેસારીને હું સંયમ સ્વીકારીશ, ” એટલે “ આ કાર્યમાં વિલંબ ન કરીશ ” એમ ગુરુમહારાજવડે સૂચના અપાયેલ શ્રીદત્ત તેમને પ્રણામ કરીને, વૈરાગ્યવાસિત બનીને પોતાના મહેલે ગયો.

નિર્મળ અંતઃકરણવાળા તેણે પોતાના અંતઃપુરને સમજાવીને, મંત્રીઓને બોલાવીને, વીરસેનને રાજ્ય સોંપ્યું. પવિત્ર બુદ્ધિવાળા તેણે પુત્ર તથા મંત્રીઓને શિખામણ આપીને જ્ઞાનમંદિરોમાં અઠાઈ મહોત્સવો કરાવ્યા. અપરાધી બંદી જનોને દેદાપાનામાંથી મુક્ત કરાવીને, નિર્દોષ સંઘની પૂજા કરીને, દીન જનોને દાન આપીને, હજાર માણસોથી ઉપાડી શકાય તેવી શિબિકામાં બેસીને, નિરભિમાની, વીરસેન રાજવીથી અનુસરાતા, ઉદાર એવા શ્રીદત્તે વનમાં આવીને, શિબિકા પરથી નીચે ઉતરીને, ધર્માચાર્યના બંને ચરણોમાં નમસ્કાર કરીને વિજ્ઞાપિ કરી કે-“ હે પ્રભો ! દીક્ષારૂપી હોડી આપીને અને તેના સુકાની બનીને આપ, સંસાર-તાપથી પીડિત એવા મને ભવસાગરથી પાર બિતારો. ” એટલે ગુરુમહારાજે પ્રિયા અને મિત્રો સહિત તેને દીક્ષા આપીને તેના મનોવાંછિતની પૂર્તિ કરી.

વીરસેન રાજવીએ તેમજ જનસમૂહે હિલ્લાસપૂર્વક અદ્ભૂત દેશવિરતિ ધર્મ સ્વીકાર્યો. શ્રીદત્ત રાજર્ષિએ પણ કુશાચ બુદ્ધિને કારણે ગ્રહણ અને આસેવના બંને પ્રકારની શિક્ષા સ્વીકારી. છઠું તેમજ અઠ્ઠમાદિ તપદ્વારા શરીરરૂપી લતાને શોષિત કરતાં તેમજ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુસરીને ચાલતા તેમજ વિહાર કરતાં શ્રીદત્ત રાજર્ષિએ આયુના અંતે અનંશન સ્વીકારીને, મિત્રો તેમજ પ્રિયા સહિત સહસ્રાર દેવલોકની પ્રાપ્તિ કરી.

સુપાત્રને વિષે યવિત્ર અંતઃકરણપૂર્વક શ્રીદત્તે આપેલ દાન વિશુદ્ધ અને સમૃદ્ધિના કારણભૂત સમજીને તેમજ ક્રમે મોક્ષસુખ આપનાર હોઈને સજ્જન પુરૂષો સુપાત્રદાન આપવામાં એકચિત્ત બને. શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માએ પર્વદાની મધ્યે દાન ધર્મને વિષે વિસ્તારવાળી શ્રીદત્તની કથા આ પ્રમાણે કહી સંભળાવી.

દાન ધર્મના સ્વરૂપવાળો નવમો સર્ગ સમાપ્ત.

સર્ગ દશમો.

પૃષ્ઠી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માએ કરમાવ્યું કે--“પ્રાણી દાનવીર હોવા છતાં જો તે શીલ-સંપન્ન હોય તો મોક્ષરૂપી લક્ષ્મીથી તે સેવાય છે. કલ્પવૃક્ષ, કામધેનુ અને નવ મહાનિધિઓનો જેણે તિરસ્કાર કર્યો છે તેવું અને અનેક સુખના કારણભૂત શીલ ધર્મ જયવંત વર્તે છે. જે શીલધર્મની પ્રાપ્તિથી જીવન અને મરણ બંને પ્રશંસાપાત્ર બને છે, જ્યારે તેના અભાવમાં નિંદાપાત્ર બને છે એટલે અમે તે શીલધર્મની અત્યંત સ્તુતિ કરીએ છીએ. ચિન્તામણિ રત્ન કરતાં પણ શીલ રત્ન અધિક કેમ ન હોઈ શકે ? કારણ કે શીલ ધર્મ આ લોક તેમજ પરલોકમાં મહાઋદ્ધિના કારણભૂત બને છે. શીલવાન પ્રાણીને જાજ્વલ્યમાન અગ્નિ, સિંહ, ગજેન્દ્ર અને દેવ તથા દાનવો લેશ માત્ર દુઃખ આપી શકતા નથી. આ પ્રમાણે વિચારીને બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિએ હંમેશા શીલ ધર્મનું સેવન કરવું જોઈએ. આ વિષયમાં લોકોને આનંદદાયક નંદ્યંતીનું કથાનક સાંભળવા લાયક છે.

અનેક શ્રીમંત જનોદ્વારા હંમેશા યાચક લોકોને આનંદ આપતી તેમજ અલકા-નગરીનું વિસ્મરણ કરાવતી તામ્રલિપિ નામની નગરી હતી. તે નગરીમાં પ્રસિદ્ધ સાગરદત્ત નામનો સાર્થવાહ હતો, જેણે ચંચળતા ગુણવાળી લક્ષ્મીને પોતાના ગુણોદ્વારા બાંધીને સ્થિર બનાવી હતી. તેને શીલરૂપી ધનવાળી ધનવતી નામની પ્રિયા હતી. તે બંનેને, પોતાના સૌન્દર્યથી કામદેવને જીતનાર સમુદ્રદત્ત નામનો પુત્ર હતો. તેના ચિત્તને આનંદ આપનાર, શીલરૂપી રત્નવાળી તેમજ રોહિણીચંદ્રની ભૂમિ સરખી નંદ્યંતી નામની પ્રિયા હતી. સમુદ્રદત્તને વસુમિત્ર નામનો મિત્ર હતો અને ઈંખળી(મરુકરો) તે મિત્ર જાણે તેનું બીજું હૃદય હોય તેમ જણાતું હતું. ચૈત્ર માસ સરખા તે વસુમિત્ર યુક્ત કામદેવ સરખો તે સમુદ્રદત્ત રતિ સરખી પોતાની નંદ્યંતી પ્રિયા સાથે પોતાને ધન્ય માનીને રહેતો હતો.

એકદા, પોતાના બાહુબલથી દ્રવ્યોપાર્જન કરવાની ઈચ્છાવાળા તે સાર્થવાહ-પુત્રે વિચાર્યું કે-“કેવી રીતે દ્રવ્યોપાર્જન કરી શકાય ? રાખતી સેવા કૂતરાની વૃત્તિ જેવી હોવાથી અચુક્ર છે, જ્યારે વ્યાપાર કરવાથી દુર્ગતિ પ્રત્યક્ષ જણાય છે. અતિ પાપ અને અદ્ય ફલવાળી ખેતી પણ યોગ્ય નથી, તો હવે હું નિંદા રહિત અને નિર્મળ એવી આજીવિકાનો આશ્રય લઉં.” આ પ્રમાણે વિચારતાં તેની પાસે ખલાસીઓએ આવીને કહ્યું કે-“અમે સમુદ્ર-ચાત્રાર્થે જઈએ છીએ તો તમે આવો.” આ સૂચન સાંભળીને તેણે વિચાર્યું કે-“વાણિજ્ય કરવો તે ઉચિત છે. જે અદ્ય પ્રયાસથી થઈ શકે છે અને પુષ્કળ ફક્તને આપનાર છે, તો હું સમુદ્રની સફર કરું.”

ઉપર પ્રમાણે વિચારીને, માતૃપિતાનો આદેશ લઈને તેણે વેચવાની વસ્તુઓ લીધી. નૈમિત્તિકે આપેલ શુભ મુહૂર્તે તેણે આવાસેથી પ્રયાણ કર્યું અને વહાણોથી ભરત્રક સમુદ્ર-કિનારે આવી પહોંચ્યા. બાદ આનંદી વસુમિત્રે તેને વહાણ બતાવ્યું એટલે ચતુર સમુદ્રદત્તે સુકાનીને બોલાવીને જણાવ્યું કે-“હે ભદ્ર ! તેં વહાણ તો તૈયાર કર્યું છે ને ?” નાવિકે કહ્યું કે-“પંદર દિવસ પર્યાન્ત પહોંચે તેટલું પાણી તેમજ બગતણ વહાણમાં ભરી લીધાં છે. ફૂવાથંભને મજબૂત રીતે બાંધીને ધ્વજાઓ ફરફરાવવામાં આવી છે. વહાણની અધિકારી દેવીનું પૂજન કરવામાં આવ્યું છે અને સફેદ સઠ તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. પવન પણ અનુકૂળ વાઈ રહ્યો છે, માટે આપ વહાણ પર પધારો અને આ અનુકૂળ પવનને કારણે આપણે આજે જ ઇચ્છિત સ્થળે-દ્વીપે પહોંચી જઈશું.”

સમુદ્રદત્તે હસીને કહ્યું-“આજે તો સંલોગમાં સુંદર એવી રાત્રિ પ્રિયા સાથે વીતાવીશ.” એટલે નાવિકના આદ્ય જવા બાદ વસુમિત્રે કહ્યું કે-“આપણે આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે પ્રયાણ કરીશું, તો આજે નગરમાં પાછા શા માટે ન જવાય ?” સમુદ્રદત્તે જવાબ આપ્યો કે-“સાંભળ, આજે સવારે પિતાશ્રીએ મને ફરમાવ્યું કે-‘ભાઈ ! તું અજ્ઞ સ્વાનાથા. નૈમિત્તિકના બતાવેલ આ મુહૂર્તમાં જો ફરીથી ઘરે અવાય તો પ્રયાણ-મુહૂર્તનો ભંગ થવાથી અમંગળ થાય; તો આ પ્રમાણે અહીં જ રાત્રિ વીતાવીએ, પછી પ્રાતઃકાળે પ્રયાણ કરીશું.” એટલે વસુમિત્રે કહ્યું કે-“હે મિત્ર ! નગરપ્રવેશની પિત્તાળની મના હોય તો આપણે બંનેએ દિવસનો શેષભાગ પ્રેમપૂર્વક ઉપવનમાં વ્યતીત કરવો યોગ્ય છે.” વસુમિત્રની આ સૂચનાની ઉપેક્ષા કરીને સમુદ્રદત્તે કહ્યું કે ભલે એમ થાઓ !” વસુમિત્રે પુનઃ તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“હે મિત્ર ! ભુરા આકાશમાં ઊડતી અને આરસ-પહાણના પગથિયાની અદ્ભૂત શ્રેણિ સરખી આ હંસપક્ષિતને તું નિહાળ.” તે હકીકત પરત્વે પણ ઉપેક્ષા બતાવવાથી શૂન્ય ચિત્તાવાળા વસુમિત્રે વિચાર્યું કે-“ભલે સમુદ્રદત્તે ઉપેક્ષા કરાવી.” બાદ પુનઃ કંઈક વિચારીને કહ્યું કે-“હે મહાશય ! કિનારાને પીતવણી બનાવતાં એકવાકના યુગલોને તું જો. એકવાક પોતાની પ્રિયાની પાછળ જાય છે.” એટલે સમુદ્રદત્તે અભિલાષાપૂર્વક કહ્યું કે-“આ એકવાક ધન્ય છે.” વસુમિત્રે પૂછ્યું કે-“તે એકવાકને

ધન્યવાદ શા માટે આપ્યો ? ” તેણે જણાવ્યું કે-” તે પોતાની સ્ત્રી સાથે શય્યા સરખા આ કિનારા ઉપર કીડા કરે છે અને પોતાની પત્નીએ અર્ધા ખાધેલા બીજાંતું (કમળ-નાળના તાંતું) એને હાથે અને સ્વેચ્છાપૂર્વક ખાઈ રહ્યો છે. વળી પોતાની વાણીથી પ્રિયાને હર્ષ પમાડે છે અને તેની પાછળ પાછળ ફરે છે.” એટલે વસુમિત્રે તેને પૂછ્યું કે-”શું તું પ્રિયાને મળવાને ઉત્કંઠિત બન્યો છો ?” સમુદ્રદત્તે હા પાડવાથી વસુમિત્રે હાસ્ય કરતાં તેને કહ્યું કે-” સમુદ્રની સફર કરવા માટે તારી ઇચ્છા જણાતી નથી; કારણ કે યુદ્ધથી બ્રષ્ટ બનેલા હરણની માફક તું જઈને પણ તરત પાછા ફરવાની ઉત્કંઠાવાળો છો તો હું તેવી સાગર-યાત્રાને ત્યાગ કરું છું. પૂર્વે શંખદત્ત નામના વણિકપુત્રને વહાણની મુસાફરીએ મોકલવામાં આવ્યો હતો તેમ આપણે પણ અન્ય કોઈ વ્યક્તિને મોકલીએ અને આપણે બંને સ્વેચ્છાપૂર્વક ઉદ્યાનની માફક નગરની શેરીઓમાં પરિભ્રમણ કરીએ.” સમુદ્રદત્તે જણાવ્યું કે-” પરિભ્રમણ કરવાથી તો હું કાયર છું.” વસુમિત્રે પુનઃ પૂછ્યું કે-” હે મિત્ર ! તો બીજું કંઈ કારણ હોય તો જણાવ.” ત્યારે સમુદ્રદત્તે કહ્યું કે-” તું સાવધાન થઈને સાંભળ.”

“ પિતાની આજ્ઞાનું ઉદલંઘન નહીં કરતાં, માતાને પ્રણામ કરીને હું ચાલી નીકળ્યો છું. હરિણ જેવા નેત્રવાળી મારી પત્નીને મેં બોલાવી પણ નથી.” વસુમિત્રે પૂછ્યું કે-” શા માટે તેણીને બોલાવી નહીં ? ” સમુદ્રદત્તે કહ્યું કે-” તે રજસ્વલા હોવાથી માતાએ મને તેના દર્શનની મનાઈ કરી હતી, કારણ કે પ્રયાણ સમયે તેણીનું દર્શન અમંગળકારક બને. એટલે તેણીને વારંવાર યાદ કરીને પશ્ચાત્તાપદ્વારા નિઃશ્વાસરૂપી અગ્નિજવાળાથી બળી રહ્યો છું. કૃતધ્વી એવા મેં અશ્રુ સારતી તેમજ હરિણાક્ષી તેણીને પ્રયાણ માટે પૂછ્યું પણ નહીં તેમજ તેણીને આશ્વાસન પણ આપ્યું નહિ.” વસુમિત્રે પૂછ્યું કે-” તેણી તારી નજર કેમ ન આવી ? ” સમુદ્રદત્તે કહ્યું કે-” તેણી મારી નજરે તો પડી પણ વડીલોની હાજરીમાં હું તેને બોલાવી શક્યો નહિં. અશ્રુ સારતી તેણીએ મને પ્રયાણ કરવા માટે મના કરી અને તેણીએ મારા પરત્વે છોડેલા કટાક્ષરૂપી બાણ મારા હૃદયને અધિક રીતે દુઃખ દઈ રહ્યા છે. તેણીને મારા માટે કંઈક શંકા છે, એમ મને લાગે છે. તે અબજા હોવાથી કરુણાપાત્ર છે. વળી તે રજસ્વલા હોવાથી મને તેના પ્રત્યે રાગ થયો છે અને તેને હું આલિંગન ન આપી શક્યો તેથી મને દુઃખ થાય છે. કોધે ભર્યોલા પ્રસન્ન મુખવાળી, પ્રથમ પ્રાપ્ત થયેલી, વિયોગિની અને રજસ્વલા સ્ત્રી અત્યંત કામવિહ્વલ હોય છે, તો તેણીના દેહ-સૌન્દર્યને વારંવાર યાદ કરીને મારું મન કામવિકારનો ત્યાગ કરવા સમર્થ બનતું નથી. આ સંબંધમાં વિશેષ શું કહેવું ? ”

સમુદ્રદત્તને અતિ કામાતુર જાણીને વસુમિત્રે તેને કહ્યું કે-” માતાની રજા લઈને નંદ્યંતી-ને હું અહીં લઈ આવું અને તારી કાચેચા વૃત્ત થયા બાદ હું તેને પાછી ઘરે પહોંચાડી દઈશ.” સમુદ્રદત્તે જવાબ આપ્યો કે-” તે કાચું તો શરમજનક છે. આપણે તો શુભ રીતે

જવું જોઈએ. વળી ‘પ્રસ્થાન-મુહૂર્ત’નો ભંગ અમંગળ માટે થાય છે.’ તેવું પિતાશ્રીનું વચન મને પીડા ઉપજાવી રહ્યું છે.” તે સમયે વસુમિત્રે જણાવ્યું કે-“નિમિત્તિયાના કથનમાં વિશ્વાસ શો? ‘આજે કૃતિકા છે, આજે વિશાખા છે, આજે ભરણી છે’ એ પ્રમાણે બોલીને જ્યોતિષીઓ ભોળા લોકોને ઠગે છે. વાસ્તવિક રીતે તો પ્રયાણ કરવામાં મનનો ઉલ્લાસ જ જોઈએ.” સમુદ્રદત્તે કહ્યું કે-“બહુ સારું.” એટલે વસુમિત્રે જણાવ્યું કે-“આપણા બંનેના જોવાયા છતાં પશ્ચિમ દિશાફળી સ્ત્રીએ સૂર્યને ઝડપ કરી લીધો છે તે તું જો. વૃશ્ચો પર બેઠેલા મયૂરોના આ પીંછાઓ પુષ્પોથી યુક્ત પ્રિયાના કેશકલાપને યાદ કરાવી રહ્યા છે. સ્ત્રીના અશ્રુઓદ્વારા નીકળેલા કાજળસમૂહથી અંધકાર વ્યાપ્ત થયો જણાય છે અને સૂર્યના વિયોગથી ભમરાઓના ધ્વનિના બહાનાથી કમલિનીઓ રુદન કરી રહી જણાય છે.”

બાદ મિત્રની સાથે રાત્રિને યોગ્ય વેશ ધારણ કરીને સમુદ્રદત્ત પોતાના ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો અને વસુમિત્રને કહ્યું કે-“તું ખરેખર ચતુર મિત્ર છે. અંધકારને કારણે હું સ્પષ્ટ રીતે માર્ગ જાણી શકતો નથી, માટે તું મારી મોઢા આગળ ચાલ. રાત્રિ વ્યતીત થઈ રહી છે અને તેણીના વિરહને સહન કરવાને અસમર્થ હું હવે વિલંબ સહેવાને શક્તિમાન નથી. હું કઠોર હોવા છતાં પણ ખરેખર દુઃખી બની રહ્યો છું ત્યારે કોમળ એવી નંદ્યંતીનું શું થયું હશે? અર્થાત્ તેણી તો અત્યંત દુઃખી બની રહી હશે, તો હે મિત્ર! તું ઉતાવળ કર.” વસુમિત્રે જવાબ આપ્યો કે-“ઉતાવળ કરવામાં મને શો લાભ? તારા માટે તો ક્ષીરાન્નથી ભરેલી થાળી તૈયાર જ છે.” સમુદ્રદત્તે તેને કહ્યું કે-“અત્યારે હું દુઃખી થઈ રહ્યો છું અને તું મશ્કરી કરી રહ્યો છે. ખરેખર, તે ઉક્તિ સાચી જ છે કે જેને ગુમડું થયું હોય તે જ પોતાની પીડા જાણે.”

બાદ એક શૂન્ય ઘર જોઈને વસુમિત્રે સમુદ્રદત્તને કહ્યું કે-“મિત્ર! આ તારું ઘર આન્યું.” એટલે સમુદ્રદત્તે કંઈક હસીને જણાવ્યું કે-“હું આજે જ મારા ઘરેથી નીકળ્યો છું. આ ઘર મારું જણાતું નથી.” ત્યારે વસુમિત્રે ખુલાસો કર્યો કે-“અંધકારને કારણે તું જાણી શકતો નથી. ખરેખર તું કુશળ (!) જણાય છે. હે મિત્ર! રાજ્ય તરફના સુખને કારણે ઉઘાડું દેખાતું આ ઘર તારું જ છે. આ ઘર તારા માટે ખુલ્લા પડેલા નિધાન સમાન છે. મધ-માખી રહિત મધ સરખા આ ઘરમાં જલ્દી દાખલ થઈ જા. ગુપ્ત વેશમાં રહેલ તું તારા પોતાના ઘરમાં પણ ઝાળખાઈશ નહીં.”

પછી તે બંને ઘરમાં દાખલ થયા અને વસુમિત્રે સમુદ્રદત્તને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે-“ઘરની ઓશરીમાં શૂર નામનો સેવક સૂતો જણાય છે. પ્રવેશ કરતાં આપણ બંનેને તે ઝાળખી કાઢશે તો તે જઈને પિતાને જણાવશે એટલે પિતાજી તારા પર રોષે ભરાશે.” એટલે કંઈક શંકાશીલ અને શરમાળ સમુદ્રદત્તે વસુમિત્રને કહ્યું કે-“તું મૂંઝો બનીને ઘરમાં દાખલ થા.”

વસુમિત્રે તેને કહ્યું કે-“તું આગળ ચાલ.” ત્યારે ગુપ્ત રીતે ચાલતો સમુદ્રદત્ત ઘરમાં દાખલ થયો અને હસ્તસંજ્ઞાથી પોતાના મિત્રને જાણાવ્યો એવામાં શંકાશીલ વસુમિત્ર શૂર ઉપર જ પડી ગયો. નિદ્રાભંગ થવાથી તેણે પૂછ્યું કે-“ ચોરની માફક હળવે હળવે કોણ ઘરમાં દાખલ થાય છે ? ” સમુદ્રદત્તે વસુમિત્રને કહ્યું કે-“ હે મિત્ર ! તું શૂર સેવકને સમજાવી દે; નહીં તો તેના ખૂમરાણથી આપણે ઉઘાડા પડી જઈશું.”

વસુમિત્રે શૂરને જણાવ્યું કે-“તું શા માટે મૂંગો રહેતો નથી ? ” શૂરે કહ્યું કે-“ખીલાડી-થી લયલીત બનેલા ઉદરની માફક ભીંતને અવલંબીને તું ઘરમાં શા માટે દાખલ થઈ રહ્યો છે ? ” વસુમિત્રે તેને પુનઃ કહ્યું કે-“ તું મૂંગો મર ! ” સમયને અયોગ્ય કલહ-કંકાસ થતો જાણીને સમુદ્રદત્તે શૂરને કહ્યું કે-“ હે શૂર ! હું આવ્યો છું.” એટલે સેવકે જણાવ્યું કે-“હું જઈને પિતાજીને જણાવીશ.” ત્યારે વસુમિત્રે સમુદ્રદત્તને કહ્યું કે-“ આ સેવકને કંઈક લાંચ આપ.” સમુદ્રદત્તે તેને જણાવ્યું કે-“ હે શૂર ! જરૂરી કામને અંગે હું આવ્યો છું. આ વાત તારે કોઈને પણ કહેવી નહીં. આ બાબતમાં તને મારા સોગન છે. લાંચમાં આ વીંટી તું સ્વીકાર.” એમ કહીને તેના હાથમાં વીંટી આપી. હર્ષિત ચિત્તવાળા શૂરે વિચાર્યું કે-“મને તો વીંટી પ્રાપ્ત થઈ. વળી સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીએ મને ફરમાવ્યું છે કે-‘ પ્રાતઃકાળે તારે લેખ લઈને મથુરાપુરીએ મારા મિત્ર રત્નસેનની પાસે જવું.’ તો હવે આ વીંટી કોશાધ્યક્ષને આપીને હું મથુરા નગરીએ ચાલ્યો જઈશ.” આ પ્રમાણે વિચારણા કરીને પ્રણામ કરીને શૂર બોલ્યો કે-“ શંકારહિતપણે તમે ઘરમાં દાખલ થાવ. હું કોઈને પણ આ હકીકત જણાવીશ નહિ.”

આ બાળુ નંદ્યંતીના ખંડને બતાવીને, કૃત્રિમ રોષ ધારણ કરીને વસુમિત્ર સમુદ્રદત્ત પાસેથી ખીજ બાળુ ચાલવા લાગ્યો. એટલે સમુદ્રદત્તે તેને કહ્યું કે-“ તું કંઈ બાળુ જઈ રહ્યો છો ? ” આ પ્રમાણે બોલીને તેને પોતાના હાથથી પકડી લીધો. વસુમિત્રે કહ્યું કે-“ હું પિતાજી સાગરદત્તને પ્રણામ કરીશ અને આચારજી ઉલ્લંઘન નહીં કરું.” સમુદ્રદત્તે તેને જણાવ્યું કે-“ તું હંમેશાં સદાચારપરાયણ (!) છો તે હું જાણું છું.” આ પ્રમાણે કહીને તેને પોતાના તરફ ખેંચ્યો એટલે વસુમિત્રે કહ્યું કે-“ હમણાં હું ખૂમ પાડીશ.” બાદ હાસ્ય કરતાં સમુદ્રદત્તે તેને કહ્યું કે-“ તને પણ હું લાંચ આપીશ.” એટલે હાસ્ય કરતાં વસુમિત્રે તેને કહ્યું કે-“ તમારા જેવાને તો સંકટમાં જ નાખવા જોઈએ. ચાલો, આપણે હવે અંદર પ્રવેશ કરીએ. તું નંદ્યંતીની રજા લીધા વગર જ નીકળ્યો છો તો હવે તું તેને કેવી રીતે જાણાવી શકીશ ? ” સમુદ્રદત્તે જણાવ્યું કે-“ હે મિત્ર ! અત્યંત કોપી બનેલ સ્ત્રીને આલિંગન આપીને ‘ તું પ્રસન્ન થા, તું પ્રસન્ન થા ’ એમ કહીશ.”

આ બાળુ નંદ્યંતીએ મુશ્કેલીથી દિવસ પસાર કરીને રાત્રિએ વિચાર્યું કે-“હે સ્વામિન ! ભયંકર વનોને જોતાં તમે કઈ રીતે ધૈર્ય ધારણ કરી શકશો ? અથવા તો મારા સ્વામી સમુદ્ર-દત્ત નિહંકર જણાય છે, કારણ કે પૂર્વે તેમના ઉત્સાહમાં બેઠેલી મને તેમણે કહ્યું હતું કે-

“હું” કોઈપણ પ્રકારે તારા વિયોગને, સહન કરી શકીશ નહિ.” તમારી નજરથી અંશમાત્ર હું અબગી થતાં તમે ધીરજ ધારણ કરી શકતા નહોતા તો હમણાં સમુદ્રયાત્રાએ જતાં તમે મને વાણીથી પણ આશ્વાસન આપ્યું નહિ. ઘણું કરીને પુરુષ કઠોર હોય છે. જ્યારે તમારા વિયોગમાં હું પ્રાણોને પણ ધારણ કરવા સમર્થ નથી તો હવે હું આ શરીરનો ત્યાગ કરીને શાંતિ પ્રાપ્ત કરું. વાંઝીયાપણામાં મરણ પામવાથી પરલોક સુધરતો નથી તે વાતનું મને હઃખ છે તો હવે મારા કૃત્રિમ (દત્તક) પુત્ર સરખા અશોકદત્ત (અશોક નામનું વૃક્ષ) મને જલાં-જલિ આપનાર (મૃત્યુ બાદ પાણી છાંટનાર) બને, તો હવે હું તે અશોકદત્તનો વિવાહ-મહોત્સવ કરીને પછી મૃત્યુ પામું.

વળી મેં સાંભળ્યું છે કે-“ જે સ્ત્રી આભૂષણોથી અલંકૃત થઈને મૃત્યુ પામે છે તે પરલોકમાં દરેક અંગે સુંદર બને છે, તો હું મારી જાતને ભૂષિત બનાવું.” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે હંસિકા નામની દાસીને જણાવ્યું કે-“ અશોકદત્ત પુત્રનો વિવાહ-મહોત્સવ કરવો છે તો બગીચામાં જઈને તું તે વૃક્ષને ઉચિત આભૂષણોથી શણગાર (વરને યોગ્ય આભૂષિત કર.) ” હંસિકાએ પૂછ્યું કે-“ હે સ્વામિનિ ! તમારા કયા પુત્રનું નામ અશોકદત્ત છે ? ” નંદ્યંતીએ જણાવ્યું કે-“ અશોકદત્ત તો દત્તક પુત્રનું નામ છે. આજે પ્રિયંશુલતાની સાથે તેનો વિવાહ કરવો છે. નામ વગરની વ્યક્તિનો વિવાહ કરવો યોગ્ય નથી, તો તેના પિતાના નામનો (સમુદ્રદત્તના નામનો) અમુક અંશ (દત્ત) ગ્રહણ કરીને તેને હું અશોકદત્ત તરીકે સંજોધી રહી છું.” હંસિકાએ જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિનિ ! આવા પ્રકારના વર્તનથી શું તું પ્રિયજનના વિયોગજન્ય ઉત્કંઠાને દૂર કરવા માગે છે ? ”

દાસી આ પ્રમાણે બોલી રહી હતી તેવામાં મિત્ર વસુમિત્ર સાથે સમુદ્રદત્ત તે સ્થળે આવી પહોંચ્યો. તે સમયે નંદ્યંતીએ સાગરિકા નામની દાસીને કહ્યું કે-“ અરે ! ગાઠ અળતાના રંગથી તું મારા બંને પગ રંગ. ” તે વખતે વસુમિત્રે તે વાણી સાંભળીને સમુદ્રદત્તને કહ્યું કે-“ અહીં કંઈક વિચારણી ચાલી રહી જણાય છે. ” સમુદ્રદત્તે કહ્યું કે-“ આપણે અહીં શુભ રીતે ઊભા રહીને જ વાતચીત સાંભળીએ. ”

સાગરિકા—આ કઠિણ અળતાનો રંગ તમારા ચરણને લાયક નથી.

નંદ્યંતી—ભલે તે કઠિન હોય, તું ઉતાવળ રાખ.

વસુમિત્ર—હે મિત્ર ! પગે અળતાનો રંગ લગાડવાની વાતચીત થતી જણાય છે.

સમુદ્રદત્ત—મારા વિદેશગમન સમયે તેણીનો આ કેવા પ્રકારનો રનેહ જણાય છે ?

વસુમિત્ર—પ્રવાસના પ્રથમ દિવસે આવા પ્રકારની મંગળ ક્રિયા ઉચિત છે.

નંદ્યંતી—હે દાસી ! સેનાધિપતિ મારા પિતા હરિષેણુ મોતીની જે માળા મોકલી હતી તે લાવ.

એટલે નંદયંતીના મસ્તકપ્રદેશ પર મોતીની માળા પહેરાવીને સારસિકાએ હૃદય-પૂર્વક કહ્યું કે-

સારસિકા—યુધ્ધ યુક્ત અંબોડામાં આ મોતીની માળા અત્યંત શોભી રહી છે.

સમુદ્રદત્ત—પતિની ગેરહાજરીમાં વેણીબંધન ઉચિત ન ગણાય.

નંદયંતી—અરે દાસી ! મારા ઉજ્જવળ બંને કુંડલો લાવ.

દાસી—હે સ્વામિનિ ! રાત્રિને વિષે શ્વેત આભૂષણો જ શોભા આપે છે.

સમુદ્રદત્ત—હે મિત્ર ! આવા પ્રકારનો વેષ તો પોતાના ચાર પાસે જતી આને યોગ્ય ગણાય.

વસુમિત્ર—હે મિત્ર ! નંદયંતીના બંડમાં તો બધું શૂન્ય જણાય છે. વળી સ્વામીના પ્રવાસના પ્રથમ દિવસે અલંકારો ધારણ કરવા તે એક પ્રકારનો આચાર છે.

સમુદ્રદત્ત—તારી વાત ઉચિત જણાય છે.

નંદયંતી—હે દાસી ! તું મારા સ્તનો પર વિલેપન કર.

દાસીએ વિલેપન કરીને કહ્યું કે-

દાસી—હે સ્વામિનિ ! સ્વામીને ઉચિત આ વિલેપન ખરેખર શોભી રહ્યું છે.

સમુદ્રદત્ત—ખરેખર, આ દાસી કૃપા દર્શાવવા યોગ્ય છે.

નંદયંતી—હે દાસી ! અત્યારે સ્વામી સંબંધી વાર્તાલાપ બંધ કર.

દાસી—હે સ્વામિનિ ! તમે શા માટે તમારા સ્વામી સંબંધી વાર્તાલાપનો નિષેધ કરો છો ?

સમુદ્રદત્ત—હે મિત્ર ! આ દાસીએ મને ઈષ્ટ એવી હકીકત પૂછી છે.

નંદયંતી—દાસી ! અત્યારે સ્વામી સંબંધી ચિંતા કરવાથી સચું.

સમુદ્રદત્ત—હે મિત્ર ! નંદયંતીનો સ્નેહ કૃત્રિમ-બનાવટી જણાય છે.

વસુમિત્ર—તું તો તેણીની રજા લીધા સિવાય જ નીકળી ગયો છે.

સમુદ્રદત્ત—હમણાં જ તને તે હકીકતની પ્રતીતિ થશે.

નંદયંતી—અરે દાસી ! હંસિકાને કેમ વાર લાગી ?

સમુદ્રદત્ત—તેણીએ દાસીને કયાં મોકલી હશે ?

તેવામાં હંસિકાએ આવીને, પ્રણામ કરીને કહ્યું કે-

હંસિકા—સ્વામિનિ ! હું ઉદ્યાનમાં જઈ આવી.

નંદયંતી—શું તે અશોકદત્તને બોલે ?

હંસિકા—યુવાવસ્થા અને સૌન્દર્યને કારણે સુંદર તારા પ્રિય અશોકદત્તને મેં શણગાર્યો છે.

નંદયંતી—તારું કાર્ય મને પસંદ પડ્યું છે.

સસુદ્રઢત્ત—(ખિન્ન થઈને)—પરપુરુષમાં આસક્ત બનેલી આ સ્ત્રી પાપી છે. તેના વિષે અનુરક્ત બનેલ હું ખરેખર મૂર્ખ છું. આ સ્ત્રી ભયંકર સપ્તથી વીંટળાયેલ મલયાચલ પર્વતની ચંદન-લતા સરખી છે. વળી મોટા મોટા મગરમચ્છને કારણે ન તરી શકાય તેવા નિર્મળ જળવાળી વાવડી સમાન છે. હે મિત્ર ! હવે તું શું કરીશ ?

વસુમિત્ર—હું પોતે તો શરમાઉં છું. જો મને આ સ્ત્રીના ચરિત્રમાં છિદ્ર જણાયે તો હું પૃથ્વીમાં પેસી જઈશ.

સસુદ્રઢત્ત—હજી તો ઘણું સાંભળવા લાયક છે. અશોકદત્ત કોણ છે તે તું જાણે છે ?

વસુમિત્ર—ઉભય લોકથી વિરુદ્ધ આચરણ કરનાર કોઈ અધમ વશિકપુત્ર જણાય છે.

દાસી—હે સ્વામિન ! અશોકદત્તના નામ શ્રવણ માત્રથી તું ખરેખર સ્થિર લોચન-વાળી બની ગઈ છે. તું ખરેખર કહે કે—તારા સ્વામી અને અશોકદત્ત બંને પૈકી તને કોણ વિશેષ વહાલું છે ?

સસુદ્રઢત્ત—હે મિત્ર ! આ બંનેની પાપ-કથા શરૂ થઈ ગઈ છે.

નંદ્યંતી—હે સખી ! મારા સ્વામી પ્રત્યે મને જે રનેહ હતો તે અત્યારે તો અશોક-દત્તમાં પરિણમી ગયો છે.

દાસી—કયા કારણથી ?

નંદ્યંતી—વહાલો અશોકદત્ત લાંબા સમયથી મારી ઉપાસના કરી રહ્યો છે, એટલે તેના પ્રત્યે મને રનેહ પ્રગટ્યો છે.

સસુદ્રઢત્ત—(નિઃશ્વાસ નાખીને) હે મિત્ર ! બંને કણ્ઠને વિષે તપેલી સોયના સરખું વચન સાંભળ્યું ? નિરાશ થયેલી નંદ્યંતી ક્ષણમાત્રમાં મારા હાથથી બીજાના હસ્તમાં ચાલી ગઈ જણાય છે. હું પવિત્ર હોવા છતાં રવેચ્છાચારી આ સ્ત્રીના સંગથી કલંકિત બનેલ મારા દેહને હું હણી નાખીશ, માટે હે મિત્ર ! તું ચંદ્રહાસ ખડ્ગ લાવ.

વસુમિત્ર—ખરાબ સ્ત્રીને કારણે પોતાની જાતનો વિનાશ કરવો યોગ્ય નથી.

સસુદ્રઢત્ત—તો હું તાપસ બનીને વનમાં ચાલ્યો જાઉં છું.

વસુમિત્ર—તું ફેગટ દુઃખી ન થા. આ ખડ્ગથી હું પાપી અશોકદત્તનું મસ્તક છેદી નાખીશ.

સસુદ્રઢત્ત—હું મારા પોતાના હસ્તે જ તેનું મસ્તક કાપીને, જે સ્થળે નીચ સ્ત્રીને નામ પણ ન સંભળાય તેવા વનમાં ચાલ્યો જઈશ. જે સ્ત્રીઓ નેત્રોથી ચંચળ છે, સ્તનોને લીધે કઠિન છે અને કેશને કારણે મલિન છે તેવી સ્ત્રીઓ ખરેખર ત્યાજ્ય છે.

વસુમિત્ર—જો તું અશોકદત્તનું મસ્તક કાપીશ તો હું લાકડીના પ્રહારથી દાસીનું મસ્તક ફેાડી નાખીશ.

સમુદ્રદત્ત—તું હજી ધીરજ ધર, હજી પશુ ઘણું સાંભળવા લાયક છે.

નંદયંતી—હે દાસી ! હું આતુર બની છું, મને ઉપવનનો માર્ગ બતાવ.

સમુદ્રદત્ત—વ્યભિચારિણી શ્રી ઉતાવળી થઈ જણાય છે.

વસુમિત્ર—તેણી પોતાના નાશને માટે જ હર્ષપૂર્વક ઉતાવળ કરી છે.

આદિ હંસિકાએ બતાવેલા માર્ગે નંદયંતી ચાલી એટલે તેની પાછળ તે બંને મિત્રો પણ ચાલ્યા.

હંસિકા—હે સ્વામિનિ ! તું પગનાં બંને ઝાંઝરાને જરા ઊંચા ચઢાવ, જેથી તેનો ધ્વનિ ન સંભળાય.

વસુમિત્ર—મિત્ર ! આ દાસીની કુશળતા તો જો.

સમુદ્રદત્ત—હું તેણીની કુશળતા તેના મસ્તક પર જ પાડીશ અર્થાત્ તેનું આચરણ તેને પોતાને જ ભારે પડી જશે.

દાસી—હે સ્વામિનિ ! આ ઉપવનમાં પ્રવેશ કરો.

વસુમિત્ર—હે મિત્ર ! આ સંકટસમયે તારે ખૂબ સજાગ રીતે પકડી રાખવું.

સમુદ્રદત્ત—હે મિત્ર ! ભય ન પામ, હું તો સાવધાન જ છું.

નંદયંતી—હે દાસી ! તું મને જલ્દી અશોકદત્ત બતાવ જેથી મારા બધા મનોરથો પૂર્ણ થાય.

સમુદ્રદત્ત—આ સ્ત્રીની કામેચ્છા તીવ્ર જણાય છે.

વસુમિત્ર—હે સ્વામિનિ ! પોતાના વિનાશને માટે તુચ્છ અધમ સ્ત્રીનો આવો મનોરથ જણાય છે. આપણે તમાલ વૃક્ષની નીચે ઊભા રહીને તે અશોકદત્તને નિહાળીએ.

સમુદ્રદત્ત—હૃદ અને અધમ મુખવાળો તે જોવા લાયક નથી.

દાસી—સ્વામિનિ ! આ તારો દત્તકપુત્ર અશોકદત્ત છે.

નંદયંતી—હે દાસી ! આ પુત્ર અશોકદત્ત ઘણો જ સુશોભિત જણાય છે; તો હું તેનો હવે પ્રિયંશુલતા સાથે વિવાહ કરું.

સમુદ્રદત્ત—હે મિત્ર ! આપણે તો વિચાર્યું હતું બીજું અને નીકળ્યું પશુ જુદું, કારણ કે આ તે જ અશોક વૃક્ષ છે કે જે તે તેણીએ પાણીદ્વારા સિંચીને ઉછેર્યો હતો. અને તેનો પ્રિયંશુલતાની સાથે વિવાહ કરતી તેણી પોતાનો આનંદ દર્શાવી રહી છે. આપણે બંનેએ આ મહાસતીને કલંકિત બનાવી છે. અશોકવૃક્ષ પર લટકતા આ કૌશુંબી વસ્ત્રને તું જો. માળા અને વિલેપન આ દેવીરૂપ નંદયંતી માટે દૂષચરૂપ માન્યા તેથી આપણે બંનેએ અશોકવૃક્ષને પ્રિયંશુલતા સાથે પુષ્પના હારથી બાંધીને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું જોઈએ.

નંદયંતી—હે પુત્ર ! અશોકદત્ત ! પ્રિયંશુલતા સાથે હું તારા લગ્ન કરું છું. જેવી રીતે

તારા પિતાએ મારો ત્યાગ કર્યો અને અપમાનિત કરી તેવી રીતે તું પ્રિયંશુલતાનો ત્યાગ તેમજ તિરસ્કાર કરીશ નહીં.

સમુદ્રહત્ત—નંદયંતીએ મને ઠીક ઠપકો આપ્યો.

બાદ પશ્ચાત્તાપથી તેમજ પોતાના ગર્વીષપણથી દુઃખી અનેલ સમુદ્રહત્ત તે વાણી સાંભળીને, બહુ અમૃતરસથી સિંચાયો હોય તેવો બન્યો.

વસુભિન્ન—હે મિત્ર ! અત્યારે તારે નંદયંતી પાસે જવું ઉચિત છે.

સમુદ્રહત્ત—તેણીની પાસે હંસિકા દાસી સુખપૂર્વક બેઠેલી છે, કદાચ તે હંસિકા પિતા-જીને વાત કરી દે તો ઠીક ન થાય, તેથી તું એવી યુક્તિ કર કે જેથી તેણી નંદયંતી પાસેથી દૂર ચાલી જાય.

વસુભિન્ન—હે સ્વામિન્ ! હું તો વશ્વિક કહેવાઉં. હું કંઈ ઉપાય ન બાણું.

સમુદ્રહત્ત—અત્યારે મશ્કરી કરવી ત્યજી દે અને ઉપાય વિચાર.

નંદયંતી—હે દાસી ! હું એકાંતમાં પુત્રનો કૌતુક-સમાગમ કરાવીશ, તો તું ચાલી જા. હું પાછળથી આવીશ.

હંસિકાના આદ્યા જવા બાદ સમુદ્રહત્તે વિચાર્યું કે-કલ્પલતા સરખી મારી પત્નીએ મારા મનોરથને પૂર્ણ કર્યો જણાય છે.

વસુભિન્ન—હવે તારે તેણીની પાસે જવું જોઈએ.

સમુદ્રહત્ત—અહીં ઊભા રહ્યા થકાં જ આપણે નંદયંતીની કૌતુક ચેષ્ટા જોઈએ.

નંદયંતી—હે પુત્ર ! જો કે મેં તારો વિવાહ તો કર્યો, પરંતુ હવે હું તારા પિતાએ ગ્રહણ કરેલ આ દુર્ભાગી દેહનો ત્યાગ કરીશ, તો હે પુત્ર ! વર્ષાઋતુમાં સુખને કારણે પ્રગટેલા તારા પાંદડાંફૂળી હસ્તથી તારે જણાવવું કે-મારી માતાનું આ પ્રમાણે કથન છે. નિર્ઘય એવા તારા પિતા પોતાના સમુદ્ર-સફરથી પાછા ફરે ત્યારે તેમને જણાવવું કે-તમારા વિયોગથી મારી માતા મૃત્યુ પામી છે.

સમુદ્રહત્ત—હે મિત્ર ! તું નંદયંતીનું સતીત્વ અને મારા પ્રત્યેનો અનુરાગ જો.

નંદયંતી—કયા વૃક્ષ સાથે હું કંઠપાશ બાંધું ? મારા દુર્ભાગી દેહથી પવિત્ર એવો આંખો મલિન અને તો હવે પ્રિયજનના મનની માફક કઠોર એવા ઠરેણુના વૃક્ષ પર ફાંસો બાંધું.

સમુદ્રહત્ત—પ્રિયાએ મને કઠોર કહ્યો.

(નંદયંતીએ વેલનો ફાંસો પોતાના ગળામાં નાખ્યો.)

વસુભિન્ન—બાઈ, સ્મરત્ન હમણાં જ મૃત્યુ પામશે.

સમુદ્રહત્ત—તો તું જઈને તેના પાશને છેદી નાખ.

વસુમિત્રે જલ્હીથી જઇને તેણીને પાશ છેદી નાખ્યો. એટલે નંદયંતીએ કહ્યું કે—

નંદયંતી—મૃત્યુ સન્મુખ બનેલ મને અટકાવવાને કોણ શક્તિમાન થયું ?

વસુમિત્ર—હે સ્વામિની ! હું સમર્થ નથી, પણ મારા મિત્ર સમુદ્રહત્તનો ભક્ત છું.

વસુમિત્રે આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે લજ્જાગુ બનેલ નંદયંતીએ પૂછ્યું કે—
નંદયંતી—શું તમારા મિત્ર પણ સાથે છે ?

સમુદ્રહત્ત—હે પ્રિયા ! હે મહાસતી ! હે સાહસિક ! તેં મારા પ્રાણને હરણ કરનારું આ કાર્ય શા માટે આરંભ્યું ? શીલથી અણમૂલ તારા આત્માને તેં સતીપણામાં અતિમૂલ્યવાન બનાવ્યો છે. હે પ્રિયા ! તું પ્રસન્ન થા અને જેવી રીતે કામદેવના બાણો મારા હૃદયને ન પીડે તેવી રીતે મારા દેહની રક્ષણ કરનારી બન.

બાદ નંદયંતીને ઊંચકી લઇને તેણીને આલિંગન આપ્યું ત્યારે નંદયંતીએ કહ્યું કે—

નંદયંતી—હે સ્વામિન ! મને છોડો. અપ્રિય એવા તમારા આ સંગમથી મને કંઈ પણ પ્રયોજન નથી.

સમુદ્રહત્ત—હે માનિની ! અભિમાનનો ત્યાગ કર.

આ પ્રમાણે કહીને તે તેણીના બંને ચરણોમાં પડ્યો એટલે
લજ્જાગુ અને હર્ષિત બનેલી તેણીએ તેને ઊભો કર્યો.

વસુમિત્ર—રાત્રિ અદ્ય રહી છે, તો કોઈપણ શિલા પર બેસીને આરામ લ્યો.

સમુદ્રહત્ત—હે પ્રિયા ! તેં વસુમિત્રનું વચન સાંભળ્યું ?

નંદયંતી—(હસીને) મિત્રનું વચન અવશ્ય સ્વીકારવું જોઈએ.

(પછી વસુમિત્રે બતાવેલી સ્ફટિક મણિની શિલા પર તે બંને બેઠા બાદ)

સમુદ્રહત્ત—હે પ્રિયા ! પૂર્વે કહેલું તારું વચન તને યાદ આવે છે ?

નંદયંતી—તમારો સાથે હમણાં જ મારો મેળાપ થયો છે, તો હે સ્વામિન ! પૂર્વની
વાત તમે ક્યાંથી જાણી ?

સમુદ્રહત્ત—હે પ્રિયા ! અશોકહત્તના સંબંધમાં તેં કરેલા વાર્તાલાપથી.

નંદયંતીએ વિચાર્યું કે—તે સર્વ હકીકત આર્યપુત્રે સાંભળી જણાય છે. બાદ તેણી
બોલી કે—

નંદયંતી—હે નાથ ! વિરહને કારણે મેં જે કંઈ તમને અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વચન
કહ્યું હોય તો તે માફ કરજો.

આ પ્રમાણે કહીને, હર્ષને કારણે નમ્ર બનેલ નંદયંતીને સમુદ્રહત્તે તેના બંને
પુષ્ટ સ્તનોને પોતાના હૃદયથી ગાઢ આલિંગન આપીને જણાવ્યું કે—“ આપણા બંનેનો
વિયોગાગ્નિ શાંત થાય.”

વસુમિત્ર—પાકેલી ડાંગરની ડુંડીઓની માફક તમે બંને નત મસ્તકવાળા બની ગયા જણાવ છો. વિના અપરાધે, મને તો પરિભ્રમણ સિવાય કંઈ પણ ક્ષણ મળ્યું જ નહિ. હવે મારે નંદયંતી પાસે રહેવું યોગ્ય નથી.

આ પ્રમાણે કૃત્રિમ રોષ કરીને વસુમિત્ર ચાલવા લાગ્યો. ત્યારે સમુદ્રહત્તે તેને જણાવ્યું કે—“હવે તો તું મને સો વર્ષ પછી જ દેખાજે.” એટલે વસુમિત્રે કહ્યું કે—“તારે મને ભૂલી ન જ જવો. હમણાં તો હું કોઈપણ સ્થળે સૂઈ જઉં છું.”

બાદ નંદયંતીએ સમુદ્રહત્તના બહા પર મસ્તક મૂકીને પૂછ્યું કે—“હે સ્વામિન ! તમે દિવસનો શેષ ભાગ કેવી રીતે પસાર કર્યો ?”

સમુદ્રહત્ત—સાંભળ, ચક્રયુગ્મને જોતાં તારામાં જ લયલીન ચિત્તવાળાં મેં સમય વ્યતીત કર્યો.

નંદયંતી—હે નાથ ! સાગર કેવો હોય ?

સમુદ્રહત્ત—હે ચંદ્રમુખી ! તારાઓ યુક્ત આકાશ સરખો શીબવાળો સમુદ્ર હોય છે.

નંદયંતી—ચંદ્રની નજીકમાં કયું નક્ષત્ર હોય છે ?

સમુદ્રહત્ત—હે મુખ્યા ! પુનર્વસુ.

નંદયંતી—જો પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય તો આપણા બંનેનો સંગમ ફરી વાર બને જ બને.

પછી પ્રજ્ઞામ કરીને સમુદ્રહત્તે કહ્યું કે—“હું પરદેશ જાઉં ત્યારે તારે આવા પ્રકારનું સાહસ ન કરવું જોઈએ.”

નંદયંતી—હે સ્વામિન ! મને પૂછ્યા વિના તમે ચાલ્યા ગયા તેથી જ હે નાથ ! મેં આ વ્યવસાય કર્યો હતો. હવે મને વિશેષ આશ્વાસનની જરૂર નથી. હું આલું અયોગ્ય કૃત્ય ફરીથી નહીં કરું.

સમુદ્રહત્ત—હવે તો તને મારા સોગન છે. તારે મારા આગમન સંબંધી હકીકત કોઈને જણાવવી નહિ.

નંદયંતી—હે આર્યપુત્ર ! મને તમે આવી તુચ્છ શા માટે ગણો છો ?

સમુદ્રહત્ત—હે પ્રિયા ! તારા શ્રેષ્ઠ કુળને ઉચિત જ તારો જવાબ છે.

તેવામાં જાગીને આવેલા વસુમિત્રે દ્વરથી જ જણાવ્યું કે—“ચંદ્રે અમૃતરસનું પાન કરીને ત્યજી દીધેલી, બ્રમર સમૂહરૂપી કલંકવાળી રાત્રિ અસ્તાચલ પર પોતાની જાતને પકડી મૂકે છે અર્થાત્ પ્રાતઃકાળ થવા આવ્યો છે.” ત્યારે ખેદયુક્ત બનેલા સમુદ્રહત્તે કહ્યું કે—“હે પ્રિયા ! હવે અમારો જવાનો સમય થયો છે.

નંદયંતી—હે આર્યપુત્ર ! હું તમારી સાથે જ આવીશ.

સમુદ્રહત્ત—સમુદ્રની યાત્રા દુઃખદાયક છે.

નંદયંતી—શું તમારા વિરહ કરતાં પણ અધિક દુઃખદાયક છે ?

સમુદ્રહત્ત—સમુદ્રમાં મગરમચ્છાદિક બહુ ભયંકર પ્રાણીઓ હોય છે, તો તું સત્વને આશ્રય લઈને અહીં જ સમય વીતાવ.

આ પ્રમાણે પ્રિયાને આશ્વાસન આપીને, પાછું વાળી વાળીને જોતો સમુદ્રહત્ત વસુમિત્ર સાથે સમુદ્રયાત્રા માટે ચાલી નીકળ્યો. નંદયંતી પણ જતા એવા સ્વામીને જોઈને ક્ષણમાત્ર રોમાંચિત બનીને પોતાના આવાસે ગુપ્ત રીતે ચાલી ગઈ.

પ્રાતઃકાળે કુળદેવીની પૂજા માટે ગયેલા સાગરહત્ત સાર્થવાહે શિલાતલ પર ચોંટેલ વિલેપનાદિક જોયું. વળી તે શિલાની આસપાસ ચીમળાયેલ માળા, ત્યજી દેવાયેલ તાંબૂલ જોઈને નંદયંતીને વિષે શંકાશીલ બનેલા સાર્થવાહે તે પોતાની પત્ની ધનવતીને જણાવીને ફરમાવ્યું કે—“સાર્થકાળે તેણીની દાસીની અવરજવરનું તું ધ્યાન રાખજે. હે પ્રિયે ! મારો સંબંધી કોઈપણ આવે તો પણ તારે ચતનપૂર્વક તપાસ રાખવી. દરેક દ્વારે તાળા લગાડવા અને તારે પ્રમાદરહિતપણે રહેવું. તારે પોતે જ ઉપવનમાં જઈને દેવીપૂજા કરવી. જો આ સંબંધમાં તું દાસીને આદેશ કરીશ તો નંદયંતીના સંબંધમાં મહાઅનર્થ થશે. ધનવતીએ સાગરહત્તનો હુકમ સ્વીકાર્યો.

ત્રીજે મહિને નંદયંતીનો ગર્ભ પ્રકટ દેખાવા લાગ્યો. ધનવતીએ તે હકીકત સાગરહત્તને જણાવવાથી તેણે કહ્યું કે—“તેણીના દુરાચારની શંકા સ્પષ્ટ થઈ. આ પાપી સ્ત્રીનું હવે મારે શું કરવું ? સ્ફટિક જેવા નિર્મળ ઉભય કુળને તેણીએ કલકિત કર્યા છે. જે સ્ત્રીવર્ગ રૂપથી, વેલવથી, ગુણથી, પ્રેમથી અને આદરમાનથી પણ વશ કરી શકાતો નથી તે સ્ત્રીજનને ધિક્કાર હો ! અમારું જીવિત અને જન્મ ખરેખર કલંકિત બન્યા છે; તેમજ સ્વજનવર્ગમાં અમારું મુખ કંઈ રીતે બતાવાશે ? ” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે પોતાના બાલમિત્ર જેવા નિઃકરુણને બોલાવીને, તેની સમક્ષ નંદયંતીનું સમગ્ર વૃત્તાંત જણાવીને કહ્યું કે—“બંને કુલને કલંકિત કરનાર નંદયંતીને ‘તારા સાસુ તેમજ સસરા તને પિયર મોકલે છે’ એવી કપટ-વાતાં કહીને, વેગવંત અશ્વ જોડેલા રથમાં બેસારીને, નિર્જન વનમાં તેને ત્યજી દઈને આવ. અમે તેણીને જણાવીશું કે—રાજા આપણા કુટુંબ પર ક્રોધાયમાન થયો છે.”

નિઃકરુણે તે હકીકત સ્વીકારીને, રાત્રિના સમયે પશ્ચિમદિશા તરફ ચાત્રી નીકળ્યો. ‘નિઃકરુણ તેમજ રથનું આ કાર્ય અયોગ્ય છે-અયોગ્ય છે.’ એમ ખૂમ પાડીને સંસારપૂર્વક કહેવાને માટે જ હોય તેમ સૂર્યે પોતાના કિરણો બાંધ્યાં કર્યાં અર્થાત્ સૂર્યોદય થયો. નંદયંતીનું પ્રકુંડ મુખ જોઈને નિઃકરુણ અંતઃકરણમાં વિચારવા લાગ્યો કે—“સાર્થવાહે મને ચાંડાલને યોગ્ય કાર્ય સોંપ્યું છે. આ વિષયમાં હું હવે શું કરું ? મેં તેમને સમજાવ્યા છતાં તે સમજ્યો નહિ. લોકનિંદા અને રાજાના ભયને કારણે તે વખતે જ તેણે મને આવા પ્રકારનો હુકમ

કયો. કોળિયામાં આસક્ત બનેલ શ્યામની માફક તે વખતે મેં તેમના હુકમનો અનાદર ન કર્યો.

નિષ્કરુણને કોઈ પ્રકારે નિરાંત થઈ નહીં અને ત્રીજે દિવસે તે કોઈએક અરણ્યમાં આવી પહોંચ્યો. વનમાં આવેલ તે વિચારવા લાગ્યો કે—“ શું હું સ્વામીની આજ્ઞા પ્રમાણે આચરણ કરું ? અથવા તો બંને લોકને અનુચિત એવું આ ભયંકર કાર્ય હું નહીં કરું. વળી, મારો મૃત્યુ સમય નજીક આવ્યો છે તે મને આ કાર્ય કરવું ઉચિત છે ? અથવા તો દુર્ગતિના મૂળરૂપ આ અકાર્ય મારે કરવું યોગ્ય નથી; તો આ નંદયંતીને તેના પિતાના ઘરે કાશીનગરે પહોંચાડીને હું મારું શેષ જીવન ત્યાં જ પસાર કરું. વળી મેં સાંભળ્યું છે કે—નજીકના પ્રદેશમાંથી કાશી નગરીએ સાર્થ જવાનો છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને જતાં એવા નિષ્કરુણને નંદયંતીએ પૂછ્યું કે—“હે પૂજ્ય ! શા માટે રાત્રી આપણું સર્વસ્વ હરી લે છે ? ” નિષ્કરુણે જણાવ્યું કે—“ સાર્થવાહ સાગરદત્તે તે સંબંધમાં મને કંઈ પણ જણાવ્યું નથી.” નંદયંતીએ ફરી પૂછ્યું કે—“ પરિવાર વિના જ મને એકલીને પિતાના ઘરે શા માટે મોકલે છે ? ” નિષ્કરુણે કહ્યું કે—“તારા અવિનયને લીધે તને પરિવાર રહિત રવાના કરી છે.”

પછી નંદયંતી વિચારવા લાગી કે—“ મેં કંઈ ભત્રીજા અવિનય કર્યો હશે ? ગર્ભને કારણે મારા વડીલો મને અસતી માની રહ્યા છે તો હું આ સંબંધમાં શું કરું ? ઉપવનસંબંધી હકીકત તેમના પુત્ર સમુદ્રદત્તને ધરમાવનારી છે. વળી, આ સંબંધમાં મારા સ્વામીએ મને સોગન આપ્યા છે. વળી આ હકીકત જણાવવાથી વિશ્વાસ પણ આવવાનો નથી. ગર્ભનું રક્ષણ કરતી હું મારા સ્વામીના આગમનની રાહ જોઉં. આવી પહોંચેલા મારા સ્વામી આ હકીકતનો સ્ફોટ કરશે. ” બાદ નિષ્કરુણે ઉદ્દેશીને કહેવા લાગી કે—“ હે પૂજ્ય ! હવે મારે પિતાને ઘરે જઈને શું કહેવું ? ” નિષ્કરુણે જણાવ્યું કે—“હે પુત્રી ! આપણો દેશ પસાર થઈ ગયો છે. વાઘ, સિંહ, શિકારી પશુઓથી ચોતરફ વ્યાપ્ત ભયંકર અરણ્ય આવી રહ્યું છે.”

તેવામાં આવતાં કોઈએક સિંહને નિહાળીને નિષ્કરુણે વિચાર્યું કે—“ મારું પાપ મને અહીં જ ફળ્યું. આ તપસ્વીનીની મારે રક્ષા કંઈ રીતે કરવી ? ” નંદયંતીએ તે સમયે જણાવ્યું કે—“ હે પૂજ્ય ! આ સિંહથી મને બચાવો.” એટલામાં સિંહથી લય પામેલા રથનાં અશ્વો રથને આડે રસ્તે ખેંચી ગયા. વિષમ માર્ગમાં ચાલવાથી રથ ભાંગી જવાથી બંને પૃથ્વી પર પડી ગયા. નંદયંતી મૂઝાઈ પામી અને નિષ્કરુણે વિલાપ કરવા લાગ્યો. “ અરે દૈવ ! તેં ખરે-ખર આ સ્ત્રીતનનો વિનાશ કર્યો છે. પૂર્વે તેં મને કેમ મૃત્યુ ન પમાડ્યો ? હવે મારી શુદ્ધિ કંઈ રીતે થશે ? રથની ઘોંસરી ભાંગી ગઈ છે, નંદયંતી મૂઝાઈ પામી છે, સિંહ આવી રહ્યો છે, તો આ સંકટના સમયે પાપી એવા મારે શું કરવું ? સ્વામીનો આવા પ્રકારનો આદેશ સ્વીકારવાથી ખરેખર હું નામથી તેમજ આચરણથી નિષ્કરુણ જ છું. ” બાદ તેણે સિંહને ઉદ્દેશીને કહ્યું—“હે મૃગરાજ ! આ બાળાનું રક્ષણ કરો અને મારું ભક્ષણ કરો.” નિષ્કરુણના આવા

વચન સાંભળીને નંદ્યંતીના શિયળના પ્રભાવના કારણે સિંહ બીજી દિશામાં ચાલ્યો ગયો એટલે નિષ્કરુણ ચિંતાવવા લાગ્યો કે—“સિંહે કોઈપણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ ન કર્યો તે આશ્ચર્ય-કારક છે અથવા તો જેમ સિંહ મૃગોને ત્યજી દે તે આશ્ચર્યકારક ગણાય તેમ હું પણ આ સ્ત્રીહત્યાના પાપથી બચ્યો તે પણ વિસ્મયકારક જ ગણાય. હવે હું શું કરું ? શું હું મૃત્યુ પામું કે નંદ્યંતીને સચેતન કરું ?” આ પ્રમાણે નિષ્કરુણ ચિંતાતુર બન્યો તેવામાં નંદ્યંતી પોતે જ સચેતન બની અને પૂછ્યું કે—“હે પૂજ્ય ! તે સિંહ ક્યાં ગયો ?” એટલે નંદ્યંતી જીવતી થઈ છે, એમ જાણીને હર્ષ પામેલા તેણે સિંહ સંબંધી હકીકત કહી. બાદ નિર્ભય બનેલ નંદ્યંતીએ કહ્યું કે—“હે પૂજ્ય ! આપણે હવે આગળ કેમ વધતા નથી ?”

નિષ્કરુણ—રથની ઘોંસરી ભાંગી ગઈ છે તે તું શું જોતી નથી ?

નંદ્યંતી—હવે તે ઘોંસરીતું શું કરવું ?

નિષ્કરુણ—હે પુત્રી ! દૈવના કરેલા કાર્યને કોઈ ઓળંગી શકતું નથી.

નંદ્યંતી—હે પૂજ્ય ! કાંઈક ઉપાય કરો. વળી ફરી સિંહ આવી પહોંચશે.

નિષ્કરુણ—તું થોડીવાર અહીં રાહ જો. હું ગામમાંથી ઘોંસરી લઈ આવું

નંદ્યંતી—આ અટવી ભયંકર હોવાથી હું એકલી ભય પામું.

નિષ્કરુણ—તું ધીરજ ધારણ કર. હું હમણાં જ આવી પહોંચ્યો સમજ.

પછી થોડે દૂર જઈને નિષ્કરુણ વિચારવા લાગ્યો કે—“ખરેખર આ સતીને મેં સંકટમાં નાખી. મારાથી ત્યજી દેવાયેલ આ સગલો નંદ્યંતી શૂન્ય અરણ્યમાં નાશ પામશે તો મને નારકીમાં પણ સ્થાન નહીં મળે તો હું વૃક્ષની ઘટામાં છૂપાઈને જોઉં કે—તેણી હવે શું કરે છે ?

તેવામાં નંદ્યંતી વિલાપ કરવા લાગી કે—“હે પૂજ્ય ! આ નિર્જન વનમાં તમે મારો શા માટે ત્યાગ કર્યો ? હવે હું કેના શરણે જઉં ? તે તમે જ કહો. હે સ્વામિન્ ! તે વખતે ઉપવનને વિષે તમે મારી સાથે જે કીડા કરી તે વડીલ જનને નહીં કહેવાથી મારા પર અસતીપણાનું કલંક ચઢ્યું. જો કે હું મારા પ્રાણોને તણખલાની માફક ત્યજી દેવા ઈચ્છું છું, પણ મને તે વાતનું દુઃખ છે કે મારા મૃત્યુ પામવાથી મારો ગર્ભ પણ નાશ પામે. મારા સાસુ તેમજ સસરાએ, પિતાના ઘરે મોકલવાના બહાનાથી મારો ત્યાગ કર્યો છે, અરે ! વડીલોનો આવા પ્રકારનો અવળો વ્યામોહ અને નિર્દયપણું કંઈ જાતનું ? અથવા તો આ વિષયમાં વડીલ જનોનો દોષ નથી. માત્ર વિષય—સોગનું જ આ પરિણામ આવ્યું છે. સારી રીતે પાકી ગયેલા તૃણની માફક જે લોકો ભોગવવામાં મધુર અને પ્રાંતે કટુક ફલવાળા વિષ-યોને આધીન બનતા નથી તે જ ખરેખર પ્રશંસાપાત્ર છે. સર્વને સાધારણ એવા મૃત્યુનો મને ઠર નથી, પરંતુ મારા નિર્મળ કુલમાં જે આ ખોટું કલંક લાગ્યું છે તેથી હું ડરું છું. હે નાથ ! તમે મારા હૃદયમાં રહેવા છતાં શા માટે મારી રક્ષા કરતા નથી ? આકૃતમાં આવી પડેલા પેતાના સ્વજનોની ઉપેક્ષા કરવી તે યોગ્ય નથી. પરપુરુષની વાત તો બાબુ પર રહે

પરંતુ સૌભાગ્યશાળી એવા તારી સાથે કોઈપણ સ્ત્રીને મેળાપ ન થાય એવી બુદ્ધિથી પર-
સ્ત્રીનું પશુ મેં ચિંતવન કર્યું નથી. તમારાથી તિરસ્કારાયેલી મારું મૃત્યુ થવાથી તમારું
રહેવાનું સ્થાન (મારું હૃદય) નાશ પામશે તો હે સ્વામી ! મારું રક્ષણ કરો. હે કામદેવ
સરખા સ્વરૂપવંત ! હે કામદેવને જીતનાર ! વિશ્વાસ પમાડનારા નિર્દય મૈત્રી અને મશ્કરી
કરનાર લોકોની નજીકમાં તું રહે છે તે જાણે તું વજ્રથી ઘડાયો હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે
આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી મને તું જવાબ પણ આપતો નથી. ખરેખર ક્ષણમાત્રમાં નાશ પામ-
નાર કર્મની વિચિત્રતાને ધિક્કાર હો ! વિશાળ વિમાન સરખો મારો આવાસ કયાં અને આ
ભયંકર અરણ્ય કયાં ? હે પૂજ્ય નિષ્કરુણ ! મને જવાબ આપો. હે વનદેવી ! મારી રક્ષા
કરો, રક્ષા કરો.”

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતી તે રુદન કરવા લાગી કે જે સાંભળીને પશુ-સમૂહ પણ રુદન
કરવા લાગ્યા. વળી આ રુદન સાંભળીને નિષ્કરુણ વિચારવા લાગ્યો કે-“ ગરીબડી અને પવિત્ર
નંદયંતીને મેં હુઃખરૂપી સાગરમાં ધકેલી દીધી છે. ઉચ્ચ કુળમાં જન્મેલી તેણી પોતાના
શિયલથી લેશ માત્ર ચલાયમાન થતી નથી. ભક્ષણ કરવા આવેલો સિંહ પણ તેના શીલના
પ્રભાવથી તેણીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને ચાલ્યો ગયો, તે હું જાણું છું. શીલવંત પુરુષને
શું શું પ્રાપ્ત ન થાય ? નંદયંતીના સાસુ-સસરા વૃદ્ધ વયને કારણે વિપરીત બુદ્ધિવાળા બન્યા
જણાય છે કે જેથી મૂઠ એવા તેઓએ નિર્માળ આચરણવાળી નંદયંતીને કલંક આપ્યું. અદ્ય
પુણ્યવાળા તેઓએ પોતાના ઘરમાંથી વત્સ યુક્ત કામઘેનુ સરખી નંદયંતીને હાંકી કાઢી છે.
હું કોઈ પણ રીતે આનો ત્યાગ કરીશ નહીં.”

નિષ્કરુણ આ પ્રમાણે વિચારી રહ્યો હતો તેવામાં તો અરણ્યમાં કોઈએક સેનાપતિ
શિકારને માટે આવ્યો ત્યારે તેના સેવકે તેને જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન ! અહીં કરુણ રુદન-
ધ્વનિ સંભળાય છે. ” સેનાપતિએ પણ તે ધ્વનિ સાંભળીને જણાવ્યું કે-“ તે સ્ત્રી સત્ત્વશાલી
અને સગર્ભા જણાય છે. ” સેવકે પૂછ્યું કે-“ હે સ્વામિન ! આપે કઈ રીતે તે જાણ્યું ? ”
સેનાપતિએ જણાવ્યું કે-“ તેણીના આ સ્પષ્ટ દેખાતા પગલાં શું તારા જાણુવામાં આવતા
નથી ? તેણીનું શરીર સુકોમળ હોવાને કારણે તેના ધ્વનિ ટીટોડીના સ્વર જેવો અને ઊંચા-
નીચા શ્વાસોત્ત્રાસવાળો છે તેથી તે સગર્ભા જણાય છે તો હું તેણીને જોઉં. ના, ના અત્યારસુધી
મેં પરસ્ત્રીનું સુખ જોયું નથી, તો તું જ અને તપાસ કર કે તેણી કોણ છે અને શા માટે
રુદન કરે છે ? ”

સેવકે જઈને નંદયંતીને “ હે આર્યે ! ” એ પ્રમાણે બોલાવી કે જેથી તેણી ભયને
કારણે કંપી ઊઠી. નિષ્કરુણે પણ વિચાર્યું કે “ નંદયંતીને ચાર લોકોએ ઘેરી લીધી જણાય છે,
તો હવે હું શું કરું ? સાગરદત્ત સાર્થવાહની નિર્દયતા તો જુઓ કે જેણે આવા પ્રકારના
ન પાર કરી શકાય તેવા કષ્ટમાં મને વૃદ્ધને તેમજ આ બાલિકાને નાખ્યા. ” તેવામાં સેવકે

નંદયંતીને પુનઃ કહ્યું કે-“ હે આર્યે ! તું ભય ન પામ. આ સેનાપતિ પરશ્વીનો બંધુ અને દીનજનોને પ્રિય છે, તો તું મને કહે કે તું કેાણુ છે ? અને કયાં કારણુસર રુદ્ધ કરે છે ? ” નંદયંતીએ જણાવ્યું કે-“ હું કાશી નગરીના વિનયદત્ત સાર્થવાહની પુત્રી છું. તામ્રલિપ્ત નગરીમાં રહેતા સાગરદત્ત સાર્થવાહના પુત્ર સમુદ્રદત્તની પત્ની છું. મારા સ્વામી સમુદ્રયાત્રાએ ગયા છે. કેાઇપણ કારણુસર અમારા રાજાએ અમારું સર્વસ્વ હરણુ કરવાની આજ્ઞા કરી જેથી નિષ્કરણુ નામના વૃદ્ધ પુરુષની સાથે રથમાં બેસીને હું આ ભયંકર અટવીમાં આવી અને રથની નજીક આવી પહોંચેલા સિંહના ભયથી ભયભીત બનેલા અપ્રવેા આડા માર્ગે નાશી છૂટવાથી રથની ઘોંસરી તૂટી ગઈ. નિષ્કરણુ મને અહીં મૂકીને ઘોંસરી લેવા કેાઇપણ રથને ગયેલ છે; તો હે બંધુ ! જંગલમાં મૃત્યુ સન્મુખ પહોંચેલી, સ્વજનોથી ત્યજ દેવાયેલ, શરણુ રહિત મારી રક્ષા કરો ! ”

“હે બહેન ! જેવામાં હું મારા સ્વામીને આ હકીકત જણાવું ત્યાંસુધી તું રાહ જો.” એમ કહીને તે સેનાપતિ પાસે ગયો અને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. સેનાપતિએ કહ્યું કે-“ કાશીનો રહેવાસી વિનયદત્ત તો મારો પરમમિત્ર છે. ધાડ પાડવાનો મારા ઉપર આરોપ મૂકીને વૈરકેતુ રાજાએ મને બંદીખાનામાં નાખ્યો હતો ત્યારે વિનયદત્તે વૈરકેતુને સોનામંડોરો આપીને મને છોડાવ્યો હતો. તે મારો પરમમિત્ર છે, એટલું જ નહિં પણ મારો જીવનદાતા છે. તેના ઉપકારનો બદલો મારા જીવનના લોગે પણ વળી શકે તેમ નથી. તેની આ પુત્રી અત્યારે આ વનમાં આવી ચડી છે તે હું માનું છું કે-આજસુ દોકોને માટે ગંગા સરખી, મેરુપર્વતની કદપલતા, રંકના ઘરમાં સુવર્ણવૃષ્ટિ, આરાધના કર્યો સિવાયની પ્રસન્ન થયેલ લક્ષ્મી અને સિદ્ધ થયેલી વિદ્યા સરખી છે. જો વિનયદત્તનો કેાઇ સેવક હોય તો પણ મારા માટે સન્માનને યોગ્ય છે, તો તેની પુત્રી માટે શું કહેવું ? તે તો મારા જીવન કરતાં પણ પ્રિય છે. તેના પિતા મૃત્યુ પામ્યાને ત્રણ માસ થયા છે. પુત્ર વિના મૃત્યુ પામવાથી તેના પિતાનું સર્વસ્વ હરી લેવાયું છે તે આ દીન પુત્રી જાણતી નથી, તો મારા મિત્રની પુત્રીની મારે અધિક રીતે સંભાળ લેવી પડશે.” આ પ્રમાણે કહીને તેની પાસે આવીને કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! તું મારા મિત્રની પુત્રી છે, તો તું પોતાના ઘરે જ આવી છો તેમ માન.” નંદયંતીએ તેમને ઓળખીને કહ્યું કે-“હે પૂજ્ય ! તમે જ ભાલપ્રદેશ પર ધારણુ કરવાની મોતીની માળા મોકલી હતી. ”

નિષ્કરુણે બણ્યું કે કેાઇએક સજ્જન પુરુષે આવીને નંદયંતીને આશ્વાસન આપ્યું છે, એટલે તેણે આવીને સેનાપતિને પ્રણામ કર્યો. ‘આ નંદયંતીનો સેવક છે’ એમ વિચારીને સેનાપતિએ નિષ્કરુણને પૂછ્યું કે-“ હે ભાઈ ! બાકીનો પસ્તિવાર કયાં છે ? ” નિષ્કરુણે જણાવ્યું કે-“ બીજો કેાઇ પરિવાર નથી. ” સેનાપતિએ પૂછ્યું કે-“ વડીલ જનોએ આ પુત્રીને પરિવાર રહિત કેમ મોકલો ? ” એટલે નિષ્કરુણે બનેલી સઘળી હકીકત તેના કાનમાં કહી. સેનાપતિએ કહ્યું કે-“ તેના વડીલ જનો અવિચારી કાર્ય કરનારા જણાય છે; કારણુ કે બીજના ચંદ્રમાં શું કલંક હોઈ શકે ? ”

બાદ રથને તૈયાર કરીને, નંદ્યંતીને બેસાડીને, સેનાપતિ, મનોહર વનની નજીકમાં રહેલા પોતાના ગામ તરફ ચાલી નીકળ્યો. તે વખતે ફલવાળા કોઈએક વૃક્ષ ઉપર કાગડો ધ્વનિ કરવા લાગ્યો એટલે સેનાપતિએ કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! જ્યારે તને પુત્ર-પ્રાપ્તિ થશે ત્યારે તારા સ્વામી પણ આવી પહોંચશે.” તે વખતે શકુનની ગાંઠ ખાંધીને નંદ્યંતીએ કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! આપના કથન પ્રમાણે ચાઓ.” બાદ સેનાપતિએ ઘરે આવીને પોતાની તિલકવતી પત્નીને કહ્યું કે-“ આ નંદ્યંતીને પુત્રી તથા જીવિત સરખી સાચવજે. મનથી કે વાણીથી તેને અંશ માત્ર દુભવીશ નહિ.” બાદ પોતાના સમસ્ત પરિવારને કહ્યું કે-“ જે કોઈ નંદ્યંતીની આજ્ઞા પ્રમાણે નહીં વર્તે તેને હું શિક્ષા કરીશ.”

બાદ તેના ચિત્તની શાંતિને માટે દાનશાળા શરૂ કરી અને પોતે જ તેની શરૂઆત, સ્થાન વિગેરેની ચિન્તા કરવા લાગ્યો. તેણીને માટે નવાનવા આબૂપણું કરાવ્યા. સેવકવર્ગ પણ તેણીની દેવીની માફક ઉપાસના કરવા લાગ્યો. શિયલથી શોભિત સૌન્દર્યને કારણે લોકોને વિસ્મય પમાડતી નંદ્યંતી દાન દેવામાં સાક્ષાત કદપલતા સરખી બની. પોતાના સ્વામીને સંભારતી અને પોતાના ગર્ભનું રક્ષણ કરતી હતી. અત્યંત વિનયવતી તેણી સુખપૂર્વક સમય વીતીવવા લાગી.

આ બાળ પુત્રનો વિયોગ અને પુત્રવધૂના કલંકથી દુઃખી બનેલ સાગરદત્તના દિવસો ધનવતી સાથે પસાર થવા લાગ્યા. વળી તે શ્રેષ્ઠી મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે-“ નિષ્કરુણ શા માટે પાછો નહીં ફર્યો હોય ? અથવા તો શું તેને વન મધ્યે કંઈ અકસ્માત નહોતો હશે ? પુત્ર સમુદ્રદત્ત સમુદ્રયાત્રાએ ગયો, મારા દુઃખને કલંકિત તેની પત્નીએ વધુ ગાઢ બનાવ્યું છે. વિનયદત્તની પુત્રીએ મારી પુત્રવધૂ બનીને આ કેવું અયોગ્ય કાર્ય કર્યું ? ખરેખર સ્ત્રી-ચરિત્ર ગહન (ન કળી શકાય તેવું) હોય છે.

આ પ્રમાણે દુઃખી બનેલ સાર્થવાહને તેની હરિણી નામની દાસીએ નમસ્કાર કરીને કહ્યું કે-“ હે સ્વામિન ! દેવી ધનવતી પૂછાવે છે કે-કોઈપણ સ્થળેથી નિષ્કરુણના કંઈ સમાચાર આવ્યા ? ” સાગરદત્તે જણાવ્યું કે-“ હે ભદ્રે ! તેની જ ચિન્તાથી હું દગ્ધ બની રહ્યો છું. તારી શેઠાણી અત્યારે ક્યાં છે ? ” હરિણીએ જણાવ્યું કે-“ દેવીનું પૂજન કરીને, સ્વજન વર્ગને ભોજન કરાવીને તે લતાગૃહમાં ગયા છે. “ લતાગૃહમાં જવું તે ઠીક નહિ ” એમ વિચારીને સાર્થવાહે હરિણીને કહ્યું કે-“ તેણીને બોલાવી લાવ. ” હરિણીએ જઈને બોલાવેલ ધનવતીએ પૂછ્યું કે-“ શું કામ છે તે કહે. ” હરિણીએ કહ્યું કે-“ તે હું બચુતી નથી. ” ધનવતી વિચારવા લાગી કે “ નિર્જન અને આપત્તિઓના સમૂહરૂપ જંગલમાં એકાકી મારી પુત્રવધૂનું શું થયું હશે ? હે પુત્રી ! તારા વિયોગને કારણે મેં મૃત્યુ પામવાનો જે આરંભ કર્યો હતો તે દૈવયોગથી, સાર્થવાહનના બોલાવવાના કારણે નિષ્કળ ગયો છે. ” આ પ્રમાણે વિચારતી તેણી આવાસમાં આવીને, સાગરદત્તને પ્રણામ કરીને, ઉચિત આસન પર બેસીને

બોલી કે-“ શું કોઈપણ સ્થળેથી નિષ્કરુણના સમાચાર આવ્યા ? ” સાગરદત્તે કહ્યું કે-“કશા સમાચાર આવ્યા નથી અને તેથી નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના તાપથી હું બળી રહ્યો છું (૧) પુત્રનો વિયોગ, (૨) પુત્રવધૂનું કલંકિતપણું અને (૩) નિષ્કરુણના સમાચારનો અભાવ. તેથી હું જીવી શકું તેમ નથી.

“ તમે મને હમણાં શા માટે બોલાવી ? ” એમ ધનવતીએ પૂછવા છતાં સાગરદત્ત મૌન રહ્યો એટલે ધનવતી ગદ્ગદ વાણીથી બોલી કે-

“ હે સાર્થવાહ ! કારણ કહો. ”

સાગરદત્ત-લક્ષ્મી ચંચળ છે, પુત્રવધૂ કલંકિત બની છે, તો હવે હું વનમાં જવા ઇચ્છું છું. ”

ધનવતી-ત્યાં વળી કંઈ જાતનું સુખ મળવાનું છે ?

સાગરદત્ત-વનમાં વસવાથી સ્વજનની ચિન્તા નહીં થાય તેમજ હર્ષ અને શોક પણ નહીં થાય, તેથી વનવાસથી સુખની પ્રાપ્તિ થશે.

ધનવતી-હું પણ તમારી સાથે આવીશ.

સાગરદત્ત-વનમાં આપણે બંને સાથે કેમ રહી શકીશું ?

ધનવતી-(નીચું મુખ રાખીને) શું બધી સ્ત્રીઓ સરખી હોય છે ?

સાગરદત્ત-બધી સ્ત્રીઓ સરખી નથી હોતી. કેટલીક સ્ત્રીઓ નામમાત્રથી પવિત્ર કરનારી હોય છે.

ધનવતી-હે સ્વામિન્ ! શું તમે ખરેખર વનમાં જશો ?

સાગરદત્ત-તે વાત સાચી જ છે.

ધનવતી-હું તમારી સાથે જ આવીશ.

સાગરદત્ત-તારે મારી પાછળ ન આવવું જોઈએ.

ધનવતી-શું તમે મને તણ દીધી છે ?

સાગરદત્ત-હા, મેં તારો ત્યાગ કર્યો છે.

ધનવતી-સાર્થવાહ, આ શું બોલી રહ્યા છે ?

ઉપર પ્રમાણે બોલીને ધનવતી મૂંઝાઈ ખાઈને પડી ગઈ અને હરિણી દાસીએ ઉપચાર કરવાથી તેણી સચેત બની. પછી પોતાની શેઠ-શેઠાણીના અશ્રુથી ક્ષીઠા પડી ગયેલા મુખને જોઈને હરિણી આરીમાં પાણી લેવા માટે નીચકે માળે ગઈ તે વખતે હાથમાં લેખ લઈને આવતો શૂર સેવક તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો એટલે હરિણીએ તે હકીકત શેઠાણીને જણાવતાં

સાગરદત્તે જણાવ્યું કે—“તેને જલ્દી પ્રવેશ કરાવ.” હરિણીએ નીચે ઊતરીને શૂરને કહ્યું કે—
“તું ભલે આવ્યો.”

શૂર—આપણા માલિકની મહેરબાનીથી કુશળ છું. આપણા સ્વામી તો કુશળ છે ને ?

હરિણી—તેઓ કરોડ દીવાળી પર્યન્ત જીવે.

(આ પ્રમાણે કહીને, મુખ ફેરવીને રુદન કરવા લાગી.)

શૂર—હે મૂર્ખા ! તું શા માટે રુદન કરે છે ?

હરિણી—તે બહુવાથી તને શો લાભ છે ? તને સ્વામીએ બોલાવ્યો છે, માટે તું તેમની પાસે જા.

શૂરે વિચાર્યું કે—કોઈપણ અપરાધને કારણે શેઠે હરિણીને મારી જણાવ્યું છે તો તેને પૂછવાથી શો લાભ ? આ પ્રમાણે વિચારી, શેઠ-શેઠાણીને નમસ્કાર કરીને, તેનાથી બોલાવાયેલ તે નીચે ભેઠો એટલે સાગરદત્ત સાર્થવાહે તેને પૂછ્યું કે—“મારો મિત્ર કુશળ છે ને ?” ત્યારે શૂરે જણાવ્યું કે—“આ રહ્યો તેમનો લેખ.” એમ કહીને શેઠને તેણે પત્ર આપ્યો ને સાગરદત્ત સાર્થવાહ તે પત્ર નીચે પ્રમાણે વાંચવા લાગ્યા—

તામ્રલિપિ નગરીમાં રહેલ, ગુણરૂપી માણેકના સાગર સમાન, સાર્થવાહોમાં શ્રેષ્ઠ સાગરદત્ત નામના મિત્રને સ્નેહપૂર્વક ગાઠ આલિંગન આપીને મથુરા નગરીનો વાસી, આપનો મિત્ર રત્નસેન સાર્થવાહ કુશળ સમાચાર જણાવે છે. સ્વજનો તેમજ સજ્જનોના મનને આનંદ પમાડતી, વિનયદત્ત સાર્થવાહની પુત્રી નંદ્યંતી પણ કુશળ હશે. હે મિત્ર ! તમે પુત્ર સમુદ્રદત્તને સમુદ્રયાત્રાએ મોકલ્યો તે મારા મનને આનંદજનક નથી બન્યું. નંદ્યંતી હંમેશાં તમારા ચરણમાં નમસ્કાર કરે છે તે જાણીને મને અંતઃકરણમાં અત્યંત આનંદ થયો છે, પરંતુ ભયંકર સમુદ્ર ભેદને જો સમુદ્રદત્ત મૂર્છા પામે, અથવા તો પ્રતિકૂળ લાગ્યને લીધે વહાણ ભાંગી જાય અથવા તો પત્ની-વિયોગને કારણે તેનું મન વિહ્વળ બને તો પૃથ્વીને વિષે તમે કઠોર મનવાળા છો એમ પ્રસિદ્ધિ થાય.

ઉપર પ્રમાણેનો પત્ર વાંચીને સાગરદત્તે વિચાર્યું કે—ખરેખર હું હજી જીવી રહ્યો છું તેથી કઠોર મનવાળો જ છું. તેવામાં શ્રી સેવક નીચું મુખ રાખીને રુદન કરવા લાગ્યો.

સાગરદત્ત—તું શા માટે ખિન્ન બનેલો જણાય છે ?

શૂર—મથુરાથી પાછા ફરતાં હું વારાણસી નગરીમાં ગયો હતો જ્યાં આગળ મેં સાંભળ્યું કે.....

(શૂરને આગળ બોલતો અટકાવીને—)

સાગરદત્ત—તું મૂંઝો મર.

શૂર—હે સ્વામિન્ ! શું આપને મારી પહેલાં આ સમાચાર મળી ગયા ?

સાગરદત્ત—(પત્નીને ઉદ્દેશીને) હા, મેં સાંભળ્યું છે.

ધનવતી—(શૂરને ઉદ્દેશીને) હે શૂર ! તેં શું સાંભળ્યું છે તે કહે.

શૂર—વિનયદત્ત સાર્થવાહ સ્વર્ગવાસી થયા છે.

આ પ્રમાણે સાંભળીને “શું આ પ્રમાણે બન્યું ? ” એમ બોલતી ધનવતી પણ મૂઝા પામી.

સાગરદત્ત—સમજી માણસને મરણ પ્રિય હોય છે.

શૂર—શું સ્વજનનું મરણ પ્રિય હોઈ શકે ?

સાગરદત્ત—તે જીવે છે અને હું મરી ગયો છું તે કોણ જોવાનું છે ? જેના કુલમાં કલંક સાંભળવામાં આવતું નથી તે જ ખરેખર પોતાના કીર્તિરૂપી દેહવડે જીવી રહેલ છે.

શૂર—તમારી પુત્રવધૂના નમસ્કારથી સંતુષ્ટ બનેલ રત્નસેન સાર્થવાહે તેને લાયક મસ્તકે ધારણ કરવા મોતીની માળા મોકલી છે.

સાગરદત્ત—તે માળા તું જ રાખ.

શૂર—તે મારે યોગ્ય નથી. નંદ્યંતી સિવાય આ માલાને યોગ્ય કોઈ પણ ઓ નથી. રત્નસેન સાર્થવાહે તેના માટે જ મોકલી છે; તે હું કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકું ?

સાગરદત્ત—નંદ્યંતી અહીં નથી.

શૂર—શું તે મૃત્યુ પામી ?

સાગરદત્ત—જે તેણી મૃત્યુ પામી હોત તો તો શોક કરવાનું કંઈ પણ કારણ નથી.

શૂર—તમારા આવા પ્રકારના વક વચનનું રહસ્ય હું સમજી શકતો નથી.

પછી સાગરદત્તની આજ્ઞાથી હરિણીએ શૂરના બંને કર્ણને તપેલા સોયના સમાન દુઃખ-દાયી કલંક સંબંધી હકીકત કહી. એટલે વિલાપ કરતો શૂર બોલવા લાગ્યો કે—“ પવિત્ર, સ્વજનને પ્રિય અને કષ્ટપલતા સરખી પુત્રવધૂ નંદ્યંતી નિરર્થક છેદાઈ છે. અંધકારે સૂર્યની કાંતિ હરી લીધી, ચંદ્રિકાને મશયી લિપવામાં આવી છે અને ગંગાના મોજાંઓને મલિન બનાવવામાં આવ્યા છે. સજ્જનને અયોગ્ય, પરીક્ષા કર્યા વગરનું આવું મહાધોર કૃત્ય આપે શા માટે કયું ? ”

સાગરદત્ત—દોષ પ્રત્યક્ષ દેખાતો હોય ત્યાં વળી પરીક્ષા કરવાપણું શા માટે ?

શૂર—જેમ સુકાની સમુદ્રનું સર્વ સ્વરૂપ જાણે તેમ હું પણ સઘળી હકીકત જાણું છું.

સાગરદત્ત—(વિસ્મય પામીને) તું સમસ્ત વૃત્તાંત સંભળાવ.

શૂર—આપની આજ્ઞા થવાથી જણાવું છું કે—નંદ્યંતીના આવાસને ઠરવાળે હું સૂતો

હતો તેવામાં મિત્ર સહિત સમુદ્રદત્તે આવાસમાં પ્રવેશ કર્યો. ચોરની શંકાથી મેં ઉચ્ચ સ્વરે તેઓને પકડાયા ત્યારે સમુદ્રદત્ત મને જણાવ્યું કે—“ હે શૂર! એ તો હું છું. તું ઉચ્ચ સ્વરે ન બોલ. ”

સાગરદત્તે શૂરને વચ્ચે જ પૂછ્યું કે—તેનું આગમન તેં મને શા માટે ન જણાવ્યું ?

શૂર—લાંચ તરીકે વીંટી આપીને તેણે મને બોલતો બંધ કર્યો હતો.

સાગરદત્ત—તે વીંટી તું મને બતાવ.

શૂર—લાવીને બતાવીશ.

સાગરદત્ત—ક્યાંથી લાવીશ ?

શૂર—તમારા આદેશથી મથુરાપુરી જવાની ઇચ્છાવાળા મેં તે ધનપાળ ખજાનચી-ને આપી છે.

એટલે હરિણી દાસીદ્વારા સાગરદત્તે તે વીંટી મંગાવીને, તેને જોઈને, મૂઝાણ પામ્યો. ચેતના પ્રાપ્ત થયા બાદ પાપકૃત્યને કારણે તે શ્રેષ્ઠી વિલાપ કરવા લાગ્યો. “ હે પુત્રી ! પોતાના વંશમાં ક્વજ સમાન ! હે મહાસતી નંદ્યંતી ! તું આ વીંટીને કારણે પવિત્ર છે. આંડાલની જેવા આચરણવાળા મારી હવે કઈ રીતે શુદ્ધિ થશે ? લોકો સાચું જ કહે છે કે—ઘડપણમાં બુદ્ધિનો ફેરફાર થાય છે. હજી પછી મારું મન વનવાસ સ્વીકારવાને શા માટે તૈયાર થતું નથી ? હે શૂર ! ખરેખર, આ સર્વ પાપકાર્ય તેં જ મને કરાવ્યું છે. ” ત્યારે શૂરે જણાવ્યું કે—“ તે વખતે નંદ્યંતીના આવાસમાં પ્રવેશ કરતી હંસિકાને મેં જોઈ હતી. તે આપને સર્વ હકીકત જણાવશે તેમ મેં માન્યું હતું. ”

તે સમયે જેવામાં સાર્થવાહ સાગરદત્ત હંસિકાને બોલાવી લાવવા માટે હરિણીને આજ્ઞા આપે છે તેવામાં હંસિકા પોતે જ શૂરને મળવાને માટે તેમજ નંદ્યંતીના કુશળસમાચાર જાણવા માટે તે સ્થળે આવી પહોંચી. સાગરદત્તને નમસ્કાર કરીને તેણી ઊભી રહી એટલે સાર્થવાહે તેણીને પૂછ્યું કે—“ હે ભદ્રે ! સમુદ્રદત્તે કયે દિવસે પ્રયાણ કર્યું તે તને યાદ છે કે કેમ ?

હંસિકા—મને કંઈક યાદ છે.

સાગરદત્ત—તે રાત્રિએ તું ક્યાં ગઈ હતી ?

હંસિકા—ઉદ્યાનમાં. પ્રિયગુલતા સાથે અશોકદત્તનો નંદ્યંતીએ વિવાહ કર્યા બાદ તેણીએ મને જવા માટે આજ્ઞા આપીને કહ્યું કે—તું જા, હું પાછળથી આવું છું. પછી તેણીને આવવામાં ઢીલ થવાથી હું ફરીથી ઉપવનમાં ગઈ. જેવામાં ઉદ્યાનમાં હું પ્રવેશ કરું છું તેટલામાં તો.....

૧ (આ પ્રમાણે કહીને શરમને અંગે હંસિકા મૌન રહી એટલે)

સાગરદત્ત—તું શા માટે શરમાય છે ?

હંસિકા—વસુમિત્રની સાથે સમુદ્રદત્તને મેં જોયા.

સાગરદત્ત—અરે પાપિણી ! તે જ વખતે તે હકીકત તેં મને શા માટે ન જણાવી ?

હંસિકા—હે પૂજ્ય ! નંદ્યંતીએ મને પોતાના સોગન આપ્યા હતા કે—તારે આ હકીકત કોઈને ન જણાવવી. હે સ્વામિન્ ! અત્યારે જ આ વાત આપને જણાવું છું.

ઉપર પ્રમાણે હકીકત સાંભળીને સર્વ એકી સાથે જ મોટે સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યા, એટલે હંસિકાએ પૂછ્યું કે—“ અરે પૂજ્ય માત-પિતા ! આ શૂર વારંવાર શા માટે રુદન કરી રહ્યો છે ? ” એટલે સાર્થવાહની સૂચનાથી શૂરે નંદ્યંતી સંબંધી સમાચાર તેણીના કણમાં કહ્યા એટલે તેણી પણ વિલાપ કરવા લાગી કે—“ હે સ્વામિનિ ! હે સેવક વર્ગ ! પ્રત્યે સ્નેહ રાખનાર ! ગુણસમૃદ્ધનાં સાગર સમાન ! હે દેવી ! હવે તમારા વિના પુણ્યહીન એવી મારો કોણ આધાર બનશે ? હે સાર્થવાહ ! તમે પણ આવું અવિચારી કાર્ય શા માટે કર્યું ? ”

સાગરદત્ત—દેવે મને છેતર્યો છે, હવે હું ઘરનો ત્યાગ કરીશ.

ધનવતી—હે સ્વામિન્ ! તમે શું ધાર્યું છે ?

સાગરદત્ત—હે પ્રિયા ! તેવું કંઈ નથી. અવિચારી માણસને જે કરવું ઘટે તે હું કરીશ.

ધનવતી—પુત્રને સમુદ્રની સફરથી પાછો તો આવવા દો.

સાગરદત્ત—હે પ્રિયા ! તે મને નંદ્યંતી સંબંધી પૃચ્છા કરે તો પાપી એવો હું શું જવાબ દઉં ?

ધનવતી—તો હું પણ તમારી સાથે જ વનમાં આવીશ.

સાગરદત્ત—હે પ્રિયા ! તું મને શા માટે વારંવાર દુભાવે છે ?

ધનવતી—પાછળ રહીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં મારે શું કરવું ?

સાગરદત્ત—દેવીની પૂજા કર, દાન દે, તપશ્ચર્યા કર અને પૂજવા લાયક વ્યક્તિની પૂજા કર કે જેથી કોઈપણ પ્રકારે તારું કલ્યાણ થાય. હે શૂર ! સમુદ્ર-યાત્રાથી પાછા ફરેલા સમુદ્ર-દત્તને તારે મારું વચન જણાવવું કે—હે પુત્ર ! હે વિનયશિરોમણિ ! ક્રોધને ત્યાગ કર. તારી માતાના કથનથી મેં આ અકાર્ય કરેલ છે, તો ધીરજ ધારણ કરીને સમયને યોગ્ય કાર્ય તું કરજે. વિશેષ શું કહું ? જે કાંઈ પણ મારું પુણ્ય હોય તો ભવોભવને વિષે તારા જેવો વિનય-શીલ અને બુદ્ધિમાન પુત્ર મને પ્રાપ્ત થજો. જેવો હું અવિચારી, કૂર અને ક્રોધાન્ધ બન્યો તેમ હે પુત્ર ! તું બનીશ નહિ.

શૂર—હે સ્વામિન્ ! હવે તમે ક્યાં જશો ?

સાગરદત્ત—હું સંન્યાસી બનીને નગર, ગામ, આકર, નદી, નેશ કે લતાકુંજોમાં

હું મારી પુત્રવધૂની તપાસ કરીશ અને જો તેણી મને પ્રાપ્ત નહીં થાય તો ઝીંકત્યા અને બાળહત્યાના પાપથી મલિન બનેલા મારા દેહનો ત્યાગ કરીશ.

આ પ્રમાણે કહીને અટકાવવા છતાં પણ સાર્થવાહ સાગરદત્ત ગૃહમાંથી બહાર આવી નીકળ્યો. આ રીતે અનાથની માફક એકલો વિચરતો સાર્થવાહ સર્વ સ્થળે લોકોને નંદ્યંતી સંબંધી સમાચાર પૂછવા લાગ્યો.

આ બાબુ, સુલક્ષણવાળા પુત્રને ગર્ભમાં ધારણ કરતી, શૃંગાર વિનાની, પતિનું સ્મરણ કરતી અને પવિત્ર નંદ્યંતી પોતાના અટવી સંબંધી દુઃખને યાદ કરીને, અટવીમાં બૂલા પડેલા રંક જનને દાન દેતી સુખપૂર્વક સમય વ્યતીત કરવા લાગી. કાળક્રમે પુત્રજન્મ બાદ, પુત્રે સ્તનપાન છોડ્યું ત્યારે અકૃમની તપશ્ચર્યાને પારણે દાસીને જણાવ્યું કે-સેવકોને મોકલીને અતિથિઓને બોલાવ. દાસીદ્વારા મોકલાએલ સેવકો એક વૃદ્ધ, એક યુવાન અને ત્રીજો વસુમિત્ર-એ ત્રણ વ્યક્તિને લઈ આવ્યા.

તે ત્રણે ઉચિત સ્થાને બેઠા એટલે વસુમિત્રે વિચાર્યું કે-“ સદ્ભાગ્યની વાત છે કે-પાંચમે દિવસે વગર માંગ્યે લોજન મળ્યું. વસુમિત્રને જોઈને યુવાન પુરુષે વૃદ્ધને જણાવ્યું કે-“ આ વ્યક્તિ વાચાળ જણાય છે. તે આપણને આ સ્થળે વિવેકારક નીવડશે. હું માનું છું કે-આપણું લોજન સારી રીતે થશે નહીં. ” વૃદ્ધ પુરુષે જવાબ આપ્યો કે-“ તારું અનુમાન સાચું જણાય છે. ”

દાસીએ નંદ્યંતીને જણાવ્યું કે-“ ત્રણ અતિથિઓ આવ્યા છે. ” નંદ્યંતીએ દાસીને કહ્યું કે-“ તું પૂછી જો કે કયા કયા સ્થાનથી તેઓ આવ્યા છે ? ” દાસી પૂછીને નંદ્યંતી પાસે આવી એટલે યુવાન અને વૃદ્ધ બંનેએ આશીર્વાદ આપ્યો કે-હે પુત્રી ! તું જય પામ. વસુમિત્ર તો મૌન જ રહ્યો. દાસીએ નંદ્યંતીને જણાવ્યું કે-“ આ વૃદ્ધ પુરુષ મથુરાથી આવેલ છે. ” ત્યારે “ પૂજ્ય વ્યક્તિના આવાસભૂત મથુરા નગરી છે. ” એ પ્રમાણે બોલીને નંદ્યંતીએ તે વૃદ્ધ પુરુષની પૂજા કરી. બાદ દાસીએ જણાવ્યું કે-“ આ યુવાન પુરુષ કાંચીપુરી નગરીથી આવેલ છે. ” એટલે “ તે નગરી સર્વ નગરીઓમાં શ્રેષ્ઠ છે. ” એમ બોલીને તે યુવાન પુરુષની પુષ્પોથી પૂજા કરી. પછી દાસીએ જણાવ્યું કે-“ આ ત્રીજી વ્યક્તિ તામ્રલિપિ નગરીથી આવેલ છે. ” એટલે નંદ્યંતી કંઈક હર્ષ અને શરમથી બોલી કે-“ આ વ્યક્તિ મારા સાસરાના નગરમાંથી આવેલ છે એટલે મારે તેની વિશેષ પ્રકારે પૂજા કરવી જોઈએ. ” એ પ્રમાણે કહીને પુષ્પાદિ અર્ધ્ય સામગ્રીવાળી નંદ્યંતી જેવામાં સુખપૂર્વક તેને નિહાળે છે તેવામાં ખેદપૂર્વક બોલ્યું કે-આ વ્યક્તિ તો વસુમિત્ર જેવી જણાય છે. આ પ્રમાણે ખેદ-ચુક્ત બનેલ તેણીના હાથમાંથી પુષ્પની માળા પડી ગઈ. આ બાબુ વસુમિત્રના હાથમાંથી લાકડાનો ઢંડ પડી ગયો. વસુમિત્રે કહ્યું કે-“ હે સ્વામિનિ ! તમે લાંબા વખત સુધી વિજય પામો ! ” નંદ્યંતીએ વિચાર્યું કે-“ આનો અવાજ વસુમિત્રના ધ્વનિ જેવો જણાય છે. ” વસુમિત્રે વિચાર્યું કે-“ જરૂર આ ચારિત્રશીલ નંદ્યંતી જણાય છે; તો હવે મારે અહીં લોજન

કરવું જોઈએ નહીં.” વૃદ્ધ પુરુષે જણાવ્યું કે-“આ યુવાન વસુમિત્રે કપટ-નાટક શરૂ કરી દીધું છે.” વસુમિત્રે વિચાર્યું કે-“તપને કારણે દુર્બળ દેહવાળી અને વિચોગિની આ નંદ્યંતી જણાય છે; તેથી તેની સાથે હું વાતચીત કરું.” આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે કહ્યું કે-“તમે નંદ્યંતી જણાવ છો.” નંદ્યંતીએ તેને કહ્યું કે-“તમે વસુમિત્ર જણાવ છો. આર્ય પુત્રના હોવા છતાં તમારી આવી દશા કેમ થઈ ?” એમ બોલીને તેણી મૂર્છા પામી. તે વખતે તે યુવાન પુરુષે વૃદ્ધને કહ્યું કે-“જુઓ, આ વ્યક્તિએ આપણા લોજનમાં વિઘ્ન નાખ્યું.” વસુમિત્રે પણ વિચાર્યું કે-“હું પણ ખરેખર પાપી છું.” એટલામાં સચેતન બનેલ નંદ્યંતીએ આકુંઠપૂર્વક કહ્યું કે-“હે દૈવ ! તે શા માટે મને જન્મ આપ્યો ? તેવા કુળમાં મને શા માટે પરણાવી ? ત્યારબાદ મને આવા દુઃખરૂપી દાવાનળમાં શા માટે ફેંકી ?”

આ પ્રમાણે રુદન કરતી નંદ્યંતી ફરી મૂર્છા પામી એટલે વૃદ્ધ પુરુષ બોલ્યો કે-“નેત્ર સન્મુખ નિધિ દેખવા છતાં તે હરી લેવાય તેના જેવું બન્યું; તો હવે આપણે બંને લોજન માટે બીજે સ્થળે જઈએ.” એમ વિચારીને રક્ત નેત્રવાળા તે બંને રોષપૂર્વક ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. નંદ્યંતીને મૂર્છા પામેલ જોઈને દાસીએ સેવકને કહ્યું કે-“સેનાપતિને જણાવો કે-અતિથિના દર્શનથી નંદ્યંતી મૂર્છા પામી છે; તો તમે જલ્દી આવો.” એટલે નિષ્કરુણની સાથે સેનાપતિએ આવીને, શીતોપચારથી તેને સ્વસ્થ બનાવી. પછી નિષ્કરુણે કહ્યું કે-“કયો અતિથિ આવ્યો હતો તે તું જણાવ.” ત્યારે દાસીએ વસુમિત્રને બતાવવાથી નિષ્કરુણે વિચાર્યું કે-“વસુમિત્ર આવ્યો જણાય છે. સમુદ્રદત્ત વિના આ વસુમિત્ર અહીં હોય નહીં. વળી તેણે વિચાર્યું કે-“નંદ્યંતી સદ્ભાગી જણાય છે” પછી તેણે વસુમિત્રને પૂછ્યું કે-“તારો મિત્ર કુશળ છે ને ?” તેવામાં ક્રોધી બનેલ નંદ્યંતીએ કહ્યું કે-“તમે ઠીક પૂછ્યું. આર્યપુત્રની સાથે આ વસુમિત્ર પણ ગયો હતો, પરંતુ આવ્યો છે તો એકલો તો તું સત્ય હકીકત કહે.” એટલે વસુમિત્રે જણાવ્યું કે-“આપના સોગન ખાઈને હું કહું છું કે-મારો મિત્ર જીવે છે.” સેનાપતિએ કહ્યું કે-“હે નિષ્કરુણ ! આ અતિથિ કોણ છે ?”

નિષ્કરુણ-હે સ્વામિન્ ! આ અતિથિ સમુદ્રદત્તના જીવનના આધારભૂત બીજો આત્મા છે.

સેનાપતિ--સમુદ્રદત્તની ખરાબ સ્થિતિમાં આવો મિત્ર છે તે વ્યક્તિ ખરેખર ધન્ય-વાદને પાત્ર છે.

નંદ્યંતી--તેમની વિદ્યમાનતામાં તારો આવી દશા કેમ થઈ ?

વસુમિત્ર--તામ્રલિપિ નગરીથી નીકળ્યા બાદ કેટલાક દિવસો પછી અમે રત્નદ્રીપે પહોંચ્યા. રત્નોથી વહાણ ભરીને અમે ત્યાંથી નીકળ્યા. અમે ચાલી રહ્યા હતા તેવામાં અચાનક મેઘગર્જના થવા લાગી, વીજળી ચમકવા લાગી, અને સાગરનાં મોજાં ઉછળવા લાગ્યા. વહાણમાં બેઠેલા લોકોના ચિત્તની સાથોસાથ તે વહાણ પણ ડોલવા લાગ્યું. લોકો પણ પોત-

પોતાની કુલદેવીની ઇષ્ટ માનતા કરવા લાગ્યા. જોરાવર પવનથી પ્રેરાયેલું તે વહાણ પર્વતના કિનારા સાથે અથડાઇને ભાંગી ગયું, અને વહાણમાં રહેલી વસ્તુઓ સાગરના તળિયે પહોંચી ગઈ.

વસુમિત્ર આ પ્રમાણે કહી રહ્યો હતો તેવામાં નંદ્યંતી બોલી બેઠી કે-“ અરે ! બચાવો. બચાવો. જો વહાણ ભાંગી ગયું તો આર્યપુત્ર મૃત્યુ પામ્યા હશે.” આ પ્રમાણે બોલતી મૂર્છા પામી અને શીતોપચાર કર્યા બાદ સચેતન થતાં સેનાપતિએ કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! આ હકીકત તો ભૂતકાળની છે.” નંદ્યંતીએ કહ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! તેવી સ્થિતિમાં સમુદ્રમાં તેઓ પડ્યા તે હકીકત તો મેં જાણી.”

બાદ વસુમિત્ર બોલ્યો કે-“ મગરમચ્છો બધા લોકોને ખાઈ ગયા અને કુલદેવીનું સ્મરણ કરતો હું સમુદ્રના કિનારે પહોંચ્યો. મેં વિચાર્યું કે-“ મિત્ર સમુદ્રદત્ત મૃત્યુ પામ્યો હશે, તો તેના સિવાય મારા જીવિતથી શું ? વળી મેં વિચારણા કરી કે-મારી માફક કુલદેવીએ તેને પણ જીવડ્યો હશે. એ પ્રમાણે વિચારીને ભ્રમણ કરતાં મેં સમુદ્રદત્તને જોયો. તેને ગાઢ આલિંગન આપીને, દેવની વિચિત્રતાનો વિચાર કરીને અમે ચાલી નીકળ્યા. પુલ્લિન્દક નામના ગામમાં અમે એક સાર્થ જોયો એટલે તેની સાથે અમે ચાલ્યા, તેવામાં મહોન્મત્ત હાથીએ તે સાર્થમાં ભંગાણ પાડ્યું. હું મારા મિત્રથી જુદો પડી ગયો અને વિઘ્નની શંકા કરતો નાશી નીકળ્યો. તેવામાં મને સમાચાર મળ્યા કે-સમુદ્રદત્ત આગળ ગયો છે અને તે કુશળ છે; તો તું તેની પાછળ જા. એટલે તેની પાછળ નીકળેલ હું વિંધ્યાટવીમાં ભૂલો પડ્યો. અને ત્યાંથી અહીં આવતાં મને પાંચ દિવસ થયા છે એટલા સમયમાં તો મારો મિત્ર તાત્કલિમિનગરીએ પહોંચી ગયો હશે.”

નંદ્યંતીએ જણાવ્યું કે-“ મારા પુણ્યને કારણે આર્યપુત્રની સમુદ્ર સંબંધી તથા મહોન્મત્ત હસ્તીની બંને આફતો દૂર થઈ ગઈ.” સેનાપતિએ કહ્યું કે-“ નંદ્યંતીએ અકૃમ તપ કરેલો છે, તો હે વસુમિત્ર ! તું થાકી ગયો હોઈશ તો હવે સોજન કરી લે.” તે વખતે વસુમિત્રે પૂછ્યું કે-“ નંદ્યંતી અહીં કઈ રીતે આવી ? ” એટલે નિષ્કરુણે તેના કાનમાં સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી. વસુમિત્ર બોલ્યો કે-“ સાગરદત્ત સાર્થવાહનો આ કઈ જાતનો મતિભ્રમ ? ” પછી તેણે સોજન કર્યું અને નંદ્યંતીએ તેને પોતાની પાસે રાખ્યો.

કોઈએક વખત નંદ્યંતી વિચારવા લાગી કે-“ મારા સ્વામી જીવતા જણાતા નથી. વસુમિત્રનું કથન માત્ર આશ્વાસનરૂપ જણાય છે. પુત્રના મુખદર્શનથી હું ખરેખર કૃતાર્થ બની છું, તો હું નજીકમાં રહેલા પર્વતના શિખર પરથી ઝંપાપાત કરું.” બાદ રાત્રિ સમયે નીકળીને ખિન્ન મુખવાળી અને દિશાને નહીં જાણતી અટવીમાં તે ચાલવા લાગી. સ્વામી પ્રત્યેની આસક્તિને લીધે જૂલી પડેલી નંદ્યંતી થાક ખાઈ ખાઈને ચાલવા લાગી. તેવામાં શીકાર કેરતાં એ પાપી લીલોદ્ધારા તેણી જોવાઈ.

“આ હરિષેષ સેનાપતિની પુત્રી નંદયંતી જણાય છે. આ વનમાં આપણને એકલી પ્રાપ્ત થઈ છે તેથી આપણે ધન્ય છીએ, કારણ કે હવે તેણીને ભોગવવી જોઈએ. ‘હવે તે બંને પૈકી એકે વિચાર્યું’ કે-જો હું બીજાને હણી નાંખું તો નંદયંતી મારી અને એટલે તેણે તેના પર પ્રહાર કર્યો. મરતા એવા બીજા બીલે પણ તેના પર પ્રહાર કર્યો એટલે તેઓ બંને મૃત્યુ પામ્યા. ભયથી ત્રાસ પામેલી નંદયંતી પર્વત પર ચઢવા માટે જાય છે તેવામાં તેને હસ્તી ભેગો થયો. એટલે તેણી તેને ઉદ્દેશીને બોલી કે-“હે હસ્તિ ! તું મારા દુઃખનો અંત લાવ.” તે વખતે તે હસ્તી તેણીની નજીક આવ્યો છતાં તેણીને પકડવાને અસમર્થ બનીને, ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા આપીને, નમસ્કાર કરીને, જેમ સ્વપ્નમાં આવ્યો હોય તેમ ચાલ્યો ગયો.

નંદયંતીએ વિચાર્યું કે-“હજી મારું ભાગ્ય પ્રતિકૂળ જણાય છે. તે મને હજી ધણું દુઃખ આપશે.” બાદ ભૂખ, તરસ અને થાકથી પીડિત થયેલી તેણી પર્વત પર ચઢવા લાગી. આ બાબત, તે સ્થળે અરણ્યમાં પરિભ્રમણ કરતાં સમુદ્રદત્તે પડેલાં પગલાંઓ જોઈને વિચાર્યું કે-“આ શું ? રેખા યુક્ત આ ચરણપંક્તિઓ મારી પ્રિયા આ સ્થળે આવી હોય તેનું સૂચન કરે છે; તો નંદયંતી અહીં કઈ રીતે આવી હશે ? હે દૈવ ! શું તમે કૃત્ત મને આપવા માટે જ દુઃખ બાકી રાખેલ છે ? કે જેથી મને વારંવાર દુઃસહ્ય દુઃખની ઉપર દુઃખ જ આવી રહ્યું છે. (૧) સમુદ્રની સફર, (૨) વહાણનું ભાંગી જવું, (૩) ધનનો નાશ થવો, (૪) સમુદ્ર તરી બહાર નીકળવું, (૫) મિત્રનો અસહ્ય વિયોગ, (૬) અરણ્યમાં આવી પડવું, (૭) અને આ સ્થળે પ્રિયાની પદ-પંક્તિ નિહાળવી-આ પ્રકારનું એક એક દુઃખ મારું શોષણ કરી રહ્યું છે; છતાં પણ મારા પ્રાણોનો ત્યાગ કરવો મુશ્કેલ બન્યો છે. જેને ખાતર મેં આ ભવિત ધારણ કર્યું છે તે મારી પ્રિયા મારાથી અળગી કરાઈ છે; અને તેના વિયોગમાં બધી દિશાઓ મારા માટે શૂન્ય જેવી બની ગઈ છે, છતાં પણ હવે, હું આ પદપંક્તિ કયાં સુધી જાય છે તેની તપાસ તો કરું.”

આ પ્રમાણે વિચારીને સમુદ્રદત્ત આગળ ચાલ્યો તે સમયે શિયાળાથીએ રુદ્ધન કર્યું, ધ્રુવડ સન્મુખ આવ્યું અને ડાબી બાજુ કોયલ મધુર રીતે ટહુકવા લાગી એટલે તેણે વિચાર્યું કે-“આ શુકન પહેલાં તો મને અનિદ્ર અને ત્યારબાદ પ્રિય વસ્તુના મેળાપનું સૂચન કરે છે.” એટલે પહેલાં ભયભીત અને પછી હર્ષ પામેલ તે કંઈક આગળ ચાલ્યો એટલે બે બીલોએ જોઈને તેને જણાવ્યું કે-“અરે મૂર્ખ ! કહે કે તે સંતાડેલું સોનું કયાં છે ?” સમુદ્રદત્તે જણાવ્યું કે-“મારી પાસે તો કંઈ નથી.” એટલે એક બીલે કહ્યું કે-“આને બાંધી લો.” સમુદ્રદત્તે તે બીલને જણાવ્યું કે-“શા માટે તમે મને ફોગટ દુઃખ આપો છો ?” ત્યારે તે બંને બીલો બોલ્યા કે-“આ મૂર્ખ બંધન વિના સત્ય હકીકત જણાવશે નહિ.” એટલે કોઈપણ એકાન્ત સ્થળમાં તેને લઈ જઈને વૃક્ષ નીચે બાંધ્યો. તે સ્થળે તેને મજબૂત રીતે બાંધીને તે બંને બીલો નદીનું પાણી પીવા માટે ગયા તેવામાં તે સ્થળે એક બીજો બીલ આવી ચઢ્યો. તે ઢચાળું હતો. તેણે સમુદ્રદત્તના બંધનો કાપી નાખ્યા એટલે સમુદ્રદત્તે આદરપૂર્વક કહ્યું

કે-“ હે મહાભાગ્યશાળી ! તમે મારા પરમ ઉપકારી છો, તો હમણાં નિર્ધન એવો હું તમારા માટે શું કરું ? તામ્રલિપ્તી નગરીના નિવાસી એવા મારા (સમુદ્રહત્તના) તમે અતિથિ થાઓ.” આ પ્રમાણે બોલીને, જાણે પોતે પુનર્જન્મ પ્રાપ્ત કર્યો હોય તેમ તે શીઘ્ર તે સ્થળેથી નાસી છૂટ્યો.

પછી નંદયંતીની ચરણપંક્તિવાળા સ્થળે આવીને નંદયંતીના નેત્રથી પગલે-પગલે ભીંજાયેલ પૃથ્વીને જોતો, પ્રિયાના સ્થળે થોડી વાર આરામ લઈને આગળ વધતા તેણે, પરસ્પર સુદ્ધ કરીને મૃત્યુ પામેલા બંને ભીંજોને જોઈને વિચાર્યું કે-“ અહીં તો પ્રિયાને અનર્થ થયો જણાતો નથી. જતી એવી તેણીની આ ચરણપંક્તિ તેનું કુશળ સૂચવી રહી છે.” બાદ આગળ વધતાં, હસ્તીની ચરણપંક્તિને જોઈને, ભયભીત બનેલ તે પુનઃ વિચારવા લાગ્યો. પણ પર્વતની તળેટી પાસે જતાં નંદયંતીની ચરણપંક્તિ ફરી વાર જોઈને તેણે નિશ્ચય કર્યો કે-વનહસ્તીએ મારી પ્રિયાનું હરણ કર્યું જણાતું નથી.” બાદ પથરને કારણે પગલાં નહીં પડવાથી તેમજ સરી પડેલાં પગના કડલાંને જોઈને આગળ ગયેલા તેણે “ હે પ્રિયા નંદયંતી ! ” એવો ઉચ્ચાર કર્યો.

ઉપર પ્રમાણેનો શબ્દ સાંભળીને નંદયંતી પણ વિચારવા લાગી કે-“ આ ધ્વનિ મારા પ્રિયતમના શબ્દ સરખો જણાય છે. ખરેખર આ મર્ત્ય લોક ઘણો જ માયાવી જણાય છે. અહીં મારા સ્વામી ક્યાંથી હોઈ શકે ? ” તેવામાં ફરી પણ તેવો જ શબ્દ શ્રવણ થવાથી તેણીને શરીર-કંપ થયો, રોમરાજી વિકસ્વર બની ગઈ, ડાણું નેત્ર અને હોઠ ફરકવા લાગ્યા. ઇત્યાદિક શુભ સૂચનો થવા લાગ્યા, પરંતુ પ્રિયતમની અસંભાવના કરતી તેણી પર્વતના એક શિખર પર ચઢી.

આ બાબુ સમુદ્રહત્ત પણ તેણીને જોઈને હૃષં પામ્યો અને વિચારવા લાગ્યો કે-“ હવે હું શું કરું ? ” પછી તે પણ તેણી ન જોઈ શકે તેવી રીતે એક તરફ ઊભો રહ્યો. નંદયંતી પણ કછોટો બાંધીને બોલી કે-“ હે સિન્ધુહત્ત ! તારા મુખને જોવાથી પ્રગટતું સુખ મને લાંબા સમયથી પ્રાપ્ત થયું નથી. હમણાં પણ મને તારો વિયોગ છે, તો હે પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સરખા મુખવાળા ! તારી પણ શી દશા હશે ? ” ત્યારે સમુદ્રહત્તે વિચાર્યું કે-“ આ સ્ત્રી દુરાચારિણી જણાય છે. તેણી તો સિન્ધુહત્તને માટે સંતાપ અનુભવી રહી છે. તેની સાથે નાશી છૂટેલી તેણી તેનાથી વિખૂટી પડીને જંગલમાં આવી પડી જણાય છે. ખરેખર ચંચળ સ્ત્રી-સ્વભાવને ધિક્કાર હો ! જે હું સમુદ્ર, વનહસ્તી અને ભીલથી હણાયો હોત તો સારું થાત. પોતાના પ્રિયજનને બીજા પ્રત્યે અતિ અનુરાગી બનેલ જોવું તે ખરેખર દુઃસહ્ય દુઃખ છે. હે દેવ ! તારી પાસે હું બીજી કોઈ પણ પ્રાર્થના કરતો નથી. ફક્ત મારી પ્રાર્થના એટલી જ છે કે-પર્વત પરથી ઝંપાપાત કરતાં મને તું સહાય કર. જ્યાં સુધી હું નંદયંતીને જોઈ શકું ત્યાં સુધી ઝંપાપાત કરવાથી અટકું.”

તેવામાં તો નંદયંતી ફરી બોલી કે-“ હે પુત્ર સિન્ધુદત્ત ! હું તને મારું જીવિત આપી ચૂકી છું, તો હવે તારા પિતા સમુદ્રદત્તની સાથે તું લાંબો સમય આનંદ કર. તું જ મારો સંસાર છે. હવે મારું મૃત્યુ નજીક આવી રહ્યું છે. આ પુત્ર વિશાખા નક્ષત્રમાં જન્મ્યો છે તેવું લખાણ હું વસુમિત્રના હસ્તમાં ન આપી શકી તેનો મને અત્યારે સંતાપ થઈ રહ્યો છે. કદાચ લાગ્યયોગથી તને તારા પિતા સમુદ્રદત્તનો મેળાપ થાય, તો પણ “આ મારો પુત્ર છે” એવો વિશ્વાસ તેને શી રીતે આવશે ? હવે આવા પ્રકારની ચિન્તા કરવાથી શો લાભ ? કારણ કે નિષ્કરણ પણ તે નક્ષત્ર જાણે છે.”

સમુદ્રદત્ત પણ નંદયંતીની આવા પ્રકારણી વાણી સાંભળીને અમૃતથી સિંચાયો અને વિચારવા લાગ્યો કે-“ નંદયંતી પવિત્ર આચરણવાળી છે. તેણીના શીલપ્રભાવથી જ હું જીવતો રહ્યો છું. વળી તેણીએ મારા મિત્ર તથા પુત્રના કુશળ સમાચાર પણ જણાવ્યા છે. મારા પ્રમાણના દિવસે પુનર્વસુ નક્ષત્ર હતું અને ત્યારથી પ્રારંભીને વિશાખા નક્ષત્ર દશમું આવે છે. જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ પણ આ ઉચિત છે.” તેવામાં નંદયંતી બોલી કે-“ હે વન-દેવીઓ ! જો વિશુદ્ધ શીલનો પ્રભાવ હોય તો ભવોભવને વિષે મને સ્વામી તરીકે સમુદ્રદત્ત પ્રાપ્ત થાવ.” આ પ્રમાણે બોલીને જેવામાં તેણીને પકડવાને માટે સમુદ્રદત્ત ઢોડે છે તેવામાં એકદમ નંદયંતીએ ઝંપાપાત કર્યો અને તેની પાછળ સમુદ્રદત્તે પણ ઝંપાપાત કર્યો.

શીલના માહાત્મ્યથી વનદેવીએ રચેલા અને અશોક વૃક્ષની નીચે રહેલા પલંગને વિષે તેઓએ પોત-પોતાની જાતને ભેઈ પતિને ભેઈ નંદયંતીના રોમાંચ વિકસ્વર થયા અને કંચુકીના બંધન તૂટી ગયા. મુખરૂપી કમળ વિકસ્વર બન્યું. પછી પતિના કંઠે વળગીને તેણી ઉચ્ચ સ્વરે રુદન કરવા લાગી કે જેથી સમુદ્રદત્તનું હૃદય રનેહને કારણે આર્દ્ર બન્યું. સમુદ્ર-દત્તે તેને અમૃત જેવા વચનોથી આશ્વાસન આપીને, રનેહ પરિપૂર્ણ ચિત્તવાળા તેણે તેણીને ગાઠ આલિંગન આપ્યું. તે બંનેના આલિંગનદ્વારા પ્રગટેલ મુખ એવું ગાઠ બન્યું કે જેથી પૂર્વનું સમસ્ત દુઃખ ભૂલી જવાયું.

બાદ નંદયંતીના પૂછવાથી સમુદ્રદત્તે પોતાનો સમસ્ત વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો અને વિશેષમાં જણાવ્યું કે-“ હે પ્રિયા ! દૈવ પ્રતિકૂળ હોય ત્યારે ન બનવાનું પણ બને છે. અને જ્યારે લાગ્ય અનુકૂળ હોય છે ત્યારે મનુષ્યને કંઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી ? આ બાબતમાં વિશેષ શું કહેવું ? નહીંતર તારી સાથે મારો મેળાપ ક્યાંથી થાત ? ” પછી સમુદ્રદત્તના પૂછ-વાથી નંદયંતીએ પણ પોતાનો સમસ્ત વૃત્તાંત કહ્યો. બાદ સમુદ્રદત્તે પણ સરી પડેલા નુપૂરને પ્રિયાના ચરણમાં પહેરાવ્યું. બાદ પાણી લાવીને, તેણીનું મુખ ધોઈને પાણી પીવરાવ્યું. તેણીને આગળ કરીને સમુદ્રદત્ત રમણીય ઉદ્યાન તરફ ચાલી નીકળ્યો.

આ બાબત નિષ્કલંક પુત્રવધૂને કાઠી મૂકવાથી પોતાના જીવિતને નિંદતો, પૃથ્વીપીઠ

પર ભ્રમણ કરતો સાગરદત્ત સાર્થવાહ તે અટવીમાં જ આવી ચઢવાથી તે સર્વ એકત્ર થયા એટલે સમુદ્રદત્તે તેના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યો. તેને વધુ યુક્ત જાણીને સાગરદત્તે ગાઢ આલિંગન આપ્યું: પછી અશ્વ યુક્ત હોચનવાળા અને આશ્ચર્ય પામેલા સાગરદત્તે નંદ્યંતીને પણ જોઈ. સમુદ્રદત્તે પિતાને પૂછ્યું કે-“ તમારી આવી કયા શી રીતે થઈ ? ” સાગરદત્તે જણાવ્યું કે-“ હે પુત્ર ! મારા અવિવેકરૂપી વૃક્ષનું ફલ મને પ્રાપ્ત થયું છે; કારણ કે કુલીન, સુશીલ, વિનયી, મીઠું જોલનારી, કુલની વૃદ્ધિના કારણરૂપ, તારા જીવિતના આલંબનરૂપ, અને પવિત્ર એવી તારી વહુનો મૂઠ ખુદિવાળા મેં વનમાં ત્યાગ કરાવ્યો તેથી હે વત્સ ! હું તારો પિતા નથી, પણ હુરમન છું. ” ત્યારે સમુદ્રદત્તે જણાવ્યું કે-“ હે પૂજ્ય ! તમારો લેશમાત્ર દોષ નથી, પણ પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા અશુભ કર્મોનો જ છે, તો આપ સંતાપ ન કરો. તમારા સંતાનો પર પ્રસન્ન થાઓ. ” સાગરદત્તે તે વખતે દોષ વિચાર્યું કે-“ અરે ! મારા પુત્રનું વિનયીપણું કેવું છે ? ”

આ જાણી, નંદ્યંતીને નહીં દેખવાથી સેનાપતિ પણ વસુમિત્ર અને નિષ્કરુણની સાથે નંદ્યંતીની શોધ માટે વનમાં પરિભ્રમણ કરવા લાગ્યો. શોકયુક્ત અનેલા તેણે પોતાના સેવકો-દ્વારા દરેક માણસને પૂછાવ્યું કે-“ તમે કોઈ જાણો જોઈ ? ” ત્યારે એક બીલે જણાવ્યું કે-“ મેં એક પુરુષને જોયો છે. બંધાયેલા એવા તે પુરુષના બંધનોને મેં કરુણાને લીધે જઠ્ઠી છેદી નાખ્યા ત્યારે તે વ્યક્તિએ મને જણાવ્યું હતું કે-“ હે મહાભાગ્યશાળી ! તમે મારા મહાઉપકારી બન્યા છો, તો તમે તામ્રલિપ્તી નગરીમાં રહેનાર (મારા) સમુદ્રદત્તના અતિથિ બનજો. ” બીલનું આવા પ્રકારનું કથન સાંભળીને વસુમિત્રે કહ્યું કે-“ અરે ! વિધિનું પરાંગ-મુખપણું વિચિત્ર છે. હે પૂજ્ય ! મારા મિત્રના સમાચાર તો પ્રાપ્ત થયા, પણ નંદ્યંતીના સમાચાર મળવા મુશ્કેલ છે. જુઓ, હૈવે, ભૂતને બલિદાન અપાય તેમ, આ સમસ્ત કુટુંબને સંકટમાં નાંખ્યું છે. ”

આગળ જતાં સેનાપતિએ સન્મુખ આવી રહેલ ત્રણ વ્યક્તિઓને જોઈને, તેમાં નંદ્યંતીને ઓળખી કાઢીને હર્ષ પામ્યો. સમુદ્રદત્ત તથા સાગરદત્તને પણ ઓળખીને તેનો ઉચિત સત્કાર કર્યો અને તે સમયે સર્વના નેત્રોમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યા. બાદ સેનાપતિ હર્ષપૂર્વક તે સર્વને પોતાના સ્થાને લઈ ગયો. સાગરદત્તે પોતાના પુત્રની પ્રતિકૃતિ જેવા પૌત્રને જોઈને હર્ષપૂર્વક જણાવ્યું કે-“ હે વત્સ ! તું એક રાણીવાળા જીર્ણ વૃક્ષના પાંદડાં જેવો છો. આજે મારા જન્મ, જીવિત અને નેત્ર સફળ થયા છે. આજે મારું પુણ્ય જગ્યું અને મારા માટે આજે જ સૂર્યોદય થયો છે; કારણ કે આજે જ મને વાછડા યુક્ત કામધેનુની માફક પુત્ર સહિત પુત્રવધૂની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ” લાંબા સમય સુધી પૌત્ર (સિદ્ધુદત્ત) ને રમાડીને તેને સમુદ્ર-દત્તને સોંપ્યો એટલે પુત્રના સ્પર્શથી રોમાંચિત અનેલા સમુદ્રદત્તને સાગરદત્તે એકી નજરે નિહાળ્યો.

બાદ ઉદારહિલવાળા સેનાધિપતિએ અત્યંત આનંદ અનુભવતાં તેઓ સર્વની ભોજન,

અલંકાર અને વસ્ત્ર વિગેરેથી આગતાસ્વાગતા કરી. સાગરદત્તે સમુદ્રદત્તને જણાવ્યું કે—“ હે પુત્ર ! આ સેનાપતિ પિતા, અંધુ અને પરમ મિત્ર રૂપ છે કે જેમણે તારી વધૂને જીવાડી તો ધન વિગેરેની તો વાત જ શી કરવી ? પરંતુ આપણા સર્વના પ્રાણો પણ તેમને જ વશ છે. ” સમુદ્રદત્તે જણાવ્યું કે—“ સેનાપતિનો ઉપકાર વર્ણવી શકાય તેવો નથી. મને તો ચિન્તા થાય છે કે મારા જીવિતના ભોગે પણ તેમના ઉપકારનો બદલો વળી શકે તેમ નથી, તો પછી હું અનુષ્ઠી કઈ રીતે થઈશ ? ” સેનાપતિએ જણાવ્યું કે—“ પારકાના અદ્ય ગુણને મહાન્ સમજનાર તમોએ આવા સુંદર વચનોથી મને શરમાવવો જોઈએ નહિ. દૈવે પહેલાં વિયોગ કરાવીને પછી સમસ્ત કુટુંબને એકત્ર કર્યું. આ ઘટના ખરેખર ઈંદ્રજીવ જેવી બની છે. ”

સેનાપતિના આવાસે કેટલાક દિવસો રોકાઈને તેઓ સર્વ સહિત પોતાની તામ્રલિપી નગરીએ ગયા અને તેથી સ્વજન વર્ગમાં હર્ષ વ્યાપ્યો. લોકોને વિષે નંદ્યંતીની ઉત્કૃષ્ટ કીર્તિ પ્રસરી અને સ્વજનો દેવીની માફક તેની આરાધના-ઉપાસના કરવા લાગ્યા. આ જ સમયે શંખદત્ત વણિકપુત્રનું વહાણ પણ મૂળ દ્રવ્યને હામરગણું વૃદ્ધિ પમાડી આવી પહોંચ્યું.

આ પ્રમાણે આનંદ યુક્ત બનેલા તેઓનો કેટલોક સમય વ્યતીત થયા બાદ સાગરદત્ત અને ધનવતી મૃત્યુ પામવાથી સમુદ્રદત્ત લક્ષ્મીનો માલિક થયો. લોકો પર ઉપકાર કરતાં તેને સુશ્રાવક જિનદત્ત સાર્થવાહની સાથે નિર્મળ મૈત્રી થઈ. એકદા તે નંદ્યંતી અને સમુદ્રદત્તને રત્નાકરસૂરિ પાસે લઈ ગયો અને ત્યાં તેમણે દેશના સાંભળી. નંદ્યંતી સાથે તેણે સમકિત સ્વીકાર્યું અને પોતાની જાતને કૃતાર્થ માનતાં તે પોતાના દ્રવ્યનો સાધુ તેમજ સાધર્મિક ભક્તિમાં ઉપયોગ કરવા લાગ્યો.

પોતાના અંધન કાપનાર અને તે સ્થળે આવેલા ભીલને, સંતુષ્ટ ચિત્તવાળા અને સ્વજનને પ્રીતિ પમાડતાં સમુદ્રદત્તે કુબેર સરખો ધનપતિ બનાવ્યો. સાત ક્ષેત્રમાં સ્વ-દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરીને, સિન્ધુદત્તને ધરનો સ્વામી બનાવીને, સમુદ્રદત્તે પ્રિયા સાથે રત્નાકરસૂરિ પાસે સંયમ ગ્રહણ કર્યું. કંમશઃ સમુદ્રદત્ત મુનિ શ્રુતકેવલી થયા અને સાધ્વી નંદ્યંતી પણ અગિયાર અંગની જ્ઞાતા થઈ. સંયમનું શુદ્ધ રીતે પાલન કરીને એક મહિનાનું અનશન સ્વીકારીને, આયુષ્યને અંતે મૃત્યુ પામીને તેઓ ખારમા અચ્યુત દેવલોકે ઉપજ્યા. ત્યાંથી વ્યવીને મોક્ષે જશે.

આ પ્રમાણે શીલનો પ્રભાવ જાણીને સજ્જન પુરુષોએ શીલપાલનમાં હંમેશાં સાવધાન રહેવું. શીલ-માહાત્મ્યથી સમસ્ત વિશ્વને આનંદ આપનાર નંદ્યંતીનું આ પવિત્ર ચરિત્ર જાણીને કામ-વાસનાથી વિરામ પામવો અને સદૈવ શીલનું પાલન કરવું.

સમવસરણને વિષે, હર્ષિત મનવાળી પર્ષદામાં શ્રી ઐયાંસનાથ પરમાત્માએ સૂચના કરિણ સરખું તેજસ્વી અને શીલ-માહાત્મ્ય દર્શાવતું નંદ્યંતીનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું.

●~~~~~●
 } નંદ્યંતીના શીલ માહાત્મ્યને સૂચવતો દશમો સર્ગ સંપૂર્ણ }
 ●~~~~~●

સર્ગ અગિયારમો

શીલરૂપી ચંદ્રનો ઉદય થયે છતે જો તપરૂપી તેજ પ્રગટે તો અજ્ઞાનરૂપી અંધ-
કાર અત્યન્ત રીતે નાશ પામે કે જેથી તે અજ્ઞાનનો ફરી પ્રાદુર્ભાવ જ ન થાય. તપની તુલ્યે
આવી શકે તેવો કોઈ પણ પદાર્થ નથી કેમકે તપના પ્રભાવથી દુર્લભ એવી આમર્ષીપદ્ધિ
પ્રમુખ લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. સુરેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર અને રાજાઓ જે શ્રેષ્ઠ પ્રકારનાં સુખો ભોગવે
છે તેને તમે તપરૂપી વૃક્ષના અસાધારણ પુષ્પરાશિરૂપ જાણો. 'તે તપના પ્રભાવતું' અમે તે કેટલું
વર્ણન કરીએ કે જે તપના માહાત્મ્યથી નિકાચિત કર્મો પણ બળીને ખાખ થઈ જાય છે. તપના
ગુણ કરતાં બીજો કોઈપણ ગુણ શ્રેષ્ઠ નથી, કારણ કે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતોએ પણ ક્ષય નહીં
પામેલા કર્મોના ક્ષયને માટે તે તપશ્રીયાતું 'અવલંબન લીધેલું' છે. આ સંબંધમાં તપશ્રીયાને
કારણે તુષ્ટ બનેલ શાસનદેવીએ જેને સહાય કરી હતી તે નિર્મળ આશયવાળી કમલાતું
દયાન્ત નીચે પ્રમાણે છે.

સર્વસમૃદ્ધથી શોભતી ભોગવતી નગરીની જેમ વિલાસી પુરુષોથી શોભિત તેમજ પર-
પુરુષના આલિંગનથી રહિત સતી સ્ત્રીની માફક દુરભનના આક્રમણ રહિત ચંપા નામની
નગરી છે. તે નગરીનું કિંચા તેમજ નામથી શત્રુસમૃદ્ધરૂપી કપાસ તેમજ ધૂળને બિડાવવામાં
પવન સરખો અહાબલ નામનો રાજા પાલન કરતો હતો. તે રાજાવીને ત્યાગી, વિલાસી, પરા-
કર્મી અને રાજ્યની ધૂરાને વહન કરવામાં સમર્થ સાર્થક નામવાળો કમલાકર નામનો
પુત્ર હતો. વળી મતિસાર નામનો બુદ્ધિમાન મંત્રી હતો કે જેના પર રાજ્યભાર સ્થાપીને
રાજાવી સ્વયં આનંદપૂર્વક રહેતો હતો.

એકઠા જગતને જીતવામાં કામદેવને સહાય કરવા માટે જ બાણે હોય તેમ વૃક્ષોને
વિકસિત કરતી વસંત ઋતુ આવી પહોંચી. રાજા પણ અંતઃપુર સહિત ઉદ્યાનમાં ગયો અને

તે સ્થળે વિલાસ કરતાં તે રાજાને, કોઈપણ સ્થળેથી આવીને દુષ્ટ સર્પે ડાંખ માર્યો. અંતઃ-પુરની સ્ત્રીઓના જોવા છતાં એ રાજા પૃથ્વી પર પડી ગયો. અને તેટલા જ ખાતર જાણે હોય તેમ તે સર્પ સ્ત્રીઓ મહાઆકન્દ કરવા લાગી. રાજાના સર્પ-ડાંસને નિવારવાને માટે ઘણા રાજાઓ સહિત મંત્રી તથા રાજકુમાર ઉતાવળા આવી પહોંચ્યાં. સર્પના તે ડાંખને જોઈને મંત્રવાદીઓ બોલ્યા કે-“ આ ડાંસથી રાજા મૃત્યુ પામશે તો હવે તમને ઉચિત લાગે તેમ કરો.” રાજાના મૃત્યુ બાદ કમલાકર કુમારે રાજાની ઔર્ધ્વદેહિકી ક્રિયા કરી. મતિસાર મંત્રીએ કુમારને શોકરહિત કયો.

કેટલોક કાળ વ્યતીત થયા બાદ કમલાકરે પોતાના સેવકજનોને ઉચિત અધિકારપદે સ્થાપ્યા તેમજ કમલગુપ્ત નામના રાજસને મંત્રી બનાવ્યો. સ્ત્રીજનમાં આસક્ત યુવાન રાજવી કમલાકર જે જે સુન્દર અને ચૌવનવતી કન્યાઓને જોવે છે તેની માગણી કરીને પરણે છે. કોઈએક દિવસે તેણે ગવાક્ષમાં બેઠેલી, સુન્દર અવકારો ધારણ કરેલી, સર્વોંગે મનોહર. બિંબ ફલના જેવા રક્ત ચોષવાળી, આકર્ષક નેત્રવાળી અને પોતાના રૂપથી દેવીઓને પણ કંપિત સહિત બનાવતી મતિસાર મંત્રીની કમલા નામની પુત્રીને જોઈ. તેને નિરખીને રનેહ-વાળા બનેલા રાજવીએ પોતાના સેવકોને પૂછ્યું કે-“ ગવાક્ષમાં બેઠેલ સ્ત્રી કોણ છે ? ” સેવકોએ કહ્યું કે-“ તે કમલા છે.” એટલે આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ પૂછ્યું કે-“ શું મંત્રીના ઘરમાં શરીર-ધારણ કરેલી સાક્ષાત્ લક્ષ્મી જ વસે છે ? ” ત્યારે સેવકોએ હસીને જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન ! આ કમલા લક્ષ્મી નથી પણ મંત્રીની પુત્રી છે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને, તેણીમાં જ લયલીન ચિત્તવાળા રાજાએ પોતાના મહેલે પહોંચીને કમલાનું માથું કરવા માટે પોતાના સેવકોને મોકલ્યા. સેવકજનોએ જઈને મંત્રી પાસે કમલાની માગણી કરી એટલે મંત્રીએ પુત્રીને પૂછ્યું ત્યારે કમલાએ જવાબ આપ્યો કે-“ હું પિતાજી ! જો તમે મારું હિત ઈચ્છતા હો તો મિથ્યાત્વી અને અનેક પત્ની-વાળા આ રાજા સાથે મને પરણાવશો નહીં.” આ રાજા મિથ્યાત્વી અને અનેક પત્નીવાળો છે.” આ પ્રમાણેનું કમલાનું વચન સાંભળીને મંત્રીએ આવેલ માણસોને કમલાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો. બાદ મંત્રીથી સન્માન કરાયેલા અને વિલબા બનેલા તે સેવકપુરુષો રાજા પાસે ગયા અને જણાવ્યું કે-“ મંત્રી તમને કન્યા આપવા ઇચ્છતા નથી.”

તે સમયે જાણે વજ્રથી હણાયો હોય તેમ તે મૂઝા પામ્યો અને શીતોપચાર બાદ મૂઝા રહિત બનેલ તેણે નિઃશ્વાસપૂર્વક સેવકોને પૂછ્યું કે-“ શા માટે મંત્રીએ મને નિષેધ કયો ? ” સેવકોએ કહ્યું કે-“ તમે ભિન્નધર્મવાળા અને અનેક પત્નીવાળા છો.” આ પ્રમાણે નિષેધ કરાવા છતાં પણ કેટલાક દિવસો બાદ કમલાકરે ફરીવાર કમલાની માગણી કરી. મતિસારે તે સમયે પણ નિષેધ કરવાથી રાજાએ પોતાની ફૂતી(દાસી)ને કમલા પાસે મોકલીને જણાવ્યું કે-“ મારો સર્વ વૈભવ તારો જ છે. સેવકની માફક હું તારો અનુચર બનીશ, તો

મારા પર પ્રસન્ન થઇને મારી સાથે લગ્ન કર. ” કમલાએ જણાવ્યું કે-“ રાજા બહે યીજી વ્યક્તિઓનું અપહરણ કરે, પણ મારું હરણ કરી શકાશે નહિ. ” કમલાનું આ કથન હાસીએ રાજાને જણાવવાથી ક્રોધી બનેલા રાજવીએ વિચાર્યું કે-“હવે મારે મતિસાર મંત્રીને અનર્થમાં પાડવો પડશે. તેમજ તેની રૂપથી ગર્વિત બનેલી પુત્રીને ભિન્નધર્મવાળા અને અનેક પત્નીવાળા પુરુષ સાથે પરણાવવી. ” આ પ્રમાણે વિચારણા કરતાં રાજાને મતિસાર મંત્રીને કષ્ટમાં નાખવા માટે કમલગુપ્તે યુક્તિ બતાવી કે-“ હે સ્વામિન ! તમારા શત્રુ રણકેતુ પાસે પોતાના સેવકોને મોકલીને મતિસારે કહેવરાવેલ છે કે-જો તું હમણાં અંપાનગરી પર ચઢાઈ કરીશ તો સાત અંગવાળું રાજ્ય તને પ્રાપ્ત કરાવીશ. એટલે રણકેતુએ સેવકજનોને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપ્યું છે. મંત્રી પર આવો આરોપ મૂકો અને તેવા અપરાધની ઉપેક્ષા કરથી જોઈએ નહિ. ” ક્રોધી બનેલા રાજાએ તેને જણાવ્યું કે-“ મંત્રીનું સર્વસ્વ હરણ કરીને તેને તું બંદીખાનામાં નાખ. ” કમલગુપ્તે તેમ કરવાથી નગરીમાં હાહાકાર વ્યાપી ગયો.

રાજાનું આ પ્રમાણેનું દુષ્ટાચરણ જાણવા છતાં પણ ધર્મબુદ્ધિવાળા મતિસારે વિચાર્યું કે-“ લક્ષ્મી ચપળ છે અને કઈ વ્યક્તિનો સર્વ સમય સુખમાં જ વ્યતીત થાય છે ? ” ધર્મના તત્ત્વને જાણવાવાળો મંત્રી બંદીખાનામાં કેટલાક દિવસો રહ્યા બાદ નૂતનમંત્રી કમલગુપ્તે આવીને તેને જણાવ્યું કે-“ મારા પ્રતિકૂળપણામાં તારી આવા પ્રકારની દુઃખી દશા થઈ છે. હવે આટલો સમય વીતી ગયો છે તો તું કમલાકર રાજવીનું કથન સ્વીકારી લે. ” મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“તું તારે રુચે તેવા ઉપાયો કર. શું તલના અસંખ્ય ઢાણાઓથી પણ મેરુપર્વત કંપાયમાન થાય ? ” મંત્રીના આવા સચોટ જવાબથી વિલખો બનીને કમલગુપ્તે પોતાના આવાસે આવ્યો ગયો.

કમલાકર રાજવીની રત્નમાલા નામની માતાએ તેને જણાવ્યું કે-“ હે પુત્ર ! મતિસાર મંત્રીનું તે અપમાન કયું તે ઠીક ન કયું, કારણ કે એકાન્ત હિતસ્વી અને પિતાતુલ્ય પૂજ્ય તે વંશપરંપરાગત મંત્રી તરીકે વિદ્યમાન છે, તો તું તેને બંદીખાનામાંથી મુક્ત કર. હુઆ લોકોની વાતોને ન સાંભળ, કારણ કે તે મંત્રીની બીકને લીધે જ શત્રુરાજા આપણા દેશના સીમાડામાં આવી શકતો નથી. તને વિશેષ શું કહેવું ? મંત્રીને મુક્ત કર્યો બાદ જ હું લોજન કરીશ. ” રાજાએ મંત્રીને મુક્ત કરવાથી તે સ્વાવાસે ગયો અને લોજનાદિ સામગ્રીના અભાવે પોતાના પરિવારને દુઃખી જોતાં તેના પણ નેત્રોમાં અશ્રુઓ ઉભરાઈ આવ્યાં.

એકદા રાત્રિને વિષે કમલગુપ્તે રાજવીને જણાવ્યું કે-“ હે રાજન ! જગતને વિષે જે પદાર્થો રત્નતુલ્ય હોય તેની માલિકી હમેશાં રાજની જ ગણાય. જો આપ મતિસાર મંત્રીની પુત્રી કમલાને પ્રરણા તો જ તમારું “કમલાકર” એવું નામ સાર્થક ગણાય. ” પછી રાજવી સમક્ષ તેણીના રૂપનું એવું સુંદર વર્ણન કર્યું કે-રાજાને ત્રણ પહોરવાળી તે રાત્રિ પણ સો પહોર જેવી લાંબી થઈ પડી.

પ્રાતઃકાળે તે જ રસ્તેથી રથવાડીએ નીકળેલા રાજાએ ગવાક્ષમાં બેઠેલી, હાથમાં પુસ્તક-વાળી અને અધ્યયન કરતી કમલાને જોઈ. તેણીને જોઈને રાજા વિચારવા લાગ્યો કે-“ અરે ! ખરેખર આ તો અફલુત સૌન્દર્ય છે. હું માનું છું કે-આ કમલા કામદેવની હાલતીચાલતી પ્રત્યક્ષ રાજધાની સરખી છે. તેણીનું મુખ અને ચંદ્ર તે બંને પૈકી કોણ મોટું અને કોણ નાનું તે હું જાણી શકતો નથી. જાણે તેણીના સ્વરથી જ જીતાઈને હોય તેમ કોયલો વનમાં ચાલી ગઈ જણાય છે.” આ પ્રમાણે કમલાને વિષે જ લયલીન ચિત્તવાળા તેણે રથવાડી પૂછું કરી, મહેલમાં આવ્યા બાદ તેણે સેવક વર્ગને રજા આપી.

આ બાળુ પોતાના સૌન્દર્યને કારણે પિતાના દ્રવ્ય-વિનાશના કારણભૂત પોતાને સમજતી કમલાએ ઉચ્ચ તપશ્રયા શરૂ કરી અને દીક્ષા લેવાની મનોવૃત્તિવાળી બની. તેના પ્રત્યેના વાત્સલ્ય ભાવને કારણે મતિસારે તેને સંયમ લેવાના અનુભવિ ન આપી તેમજ પોતે દ્રવ્ય-વિહીન થઈ જવાથી તેણીનું લગ્ન કરવા માટે પણ અસમર્થ બન્યો.

એકઠા અકસ્માત કમલાકર રાજવીએ કમલચુપ્ત નામના નવા મંત્રી પાસેથી મંત્રીમુદ્રા લઈને શય્યાપાલકની સાથે મતિસારને ઘરે મોકલી. મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“ મારે આ મંત્રી-મુદ્રાનું કામ નથી. રાજા ભલે પોતાની પાસે રાખે.” એમ કહીને તે પોતાના આવાસે ગયો. કમલાને નિરખવાની ઉત્કંઠાવાળા રાજાએ પોતાના સેવકદ્વારા મંત્રીને કહેવરાવ્યું અને તેને સમજાવવાને માટે પોતે થોડા સેવકવર્ગ સાથે મંત્રીના આવાસે ગયો એટલે મંત્રીએ રાજાનો ઉચિત સત્કાર કર્યો. રાજાએ પણ તેને સમજાવીને મંત્રીમુદ્રા આપીને કહ્યું કે-“ હે મંત્રી ! પૂર્વની માફક તમે રાજકાર્યો સંભાળો, કારણ કે તમે હવે મારા પિતા મહાબલને સ્થાને છો.” મંત્રીએ રાજવીના આગ્રહથી તેનું કથન સ્વીકાર્યું.

રાજાએ પણ કમલાના સૌન્દર્યરૂપી જળનું પોતાના નેત્રોદ્ધાર પાન કર્યું. પછી અવલોકન કરતાં કરતાં રાજાએ સરસ્વતીની અફલુત મૂર્તિ નીહાળી મંત્રીને પૂછ્યું કે-“ આ શું છે ? ” મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! તે સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિ છે.” કમલાને નિરખતાં એવા તે રાજાએ પોતાના કંઠમાંથી હાર ઉતારીને મનોભાવનાપૂર્વક કહ્યું કે-“ આ હારવડે તમે સરસ્વતી દેવીના બંને ચરણોની પૂજા કરો. બાદ આ શેષાશ્વ હાર કમલાને આપો.” વળી રાજાએ પૂછ્યું કે-“ સરસ્વતી દેવી માટે શું કોઈ પણ અલંકાર નથી ? ” મતિસારે જણાવ્યું કે-“ હે નાથ ! અલંકારો તો હતા, પણ તે સર્વ રાજભંડારમાં ગયા છે.” રાજાએ જણાવ્યું કે-“ તો તમારું તે સર્વ દ્રવ્ય, આભૂષણ વિગેરે યાદ કરીને રાજભંડારમાંથી લઈ લ્યો.”

બાદ રાજા પોતાના મહેલે ગયો અને લોકોમાં તેની પ્રશંસા ફેલાઈ. મંત્રીને પુનઃ મંત્રીપદ પ્રાપ્ત થવાથી સમસ્ત જનવર્ગ ખુશી થયો. માતાની સૂચનાથી કમલાકર રાજવીએ અકસ્માત જ મંત્રીને મુદ્રા અર્પણ કરી, જ્યારે લોકો કહેવા લાગ્યા કે-“ મતિસાર મંત્રીની ખુદ્ધિ જ કોઈ અપૂર્વ છે.”

પોતાના દુરાચરણથી ઠાઠે બળતાં કમલશુભે વિચાર્યું કે-“ પારકાને દુઃખમાં પાડનારની લક્ષ્મી કદાપિ સ્થિર થતી નથી. ” આ પ્રમાણે વિચારીને, મંત્રી પાસે જઈને તેના ચરણમાં પોતાના શસ્ત્રો મૂકી દીધાં અને બોલ્યો કે-“ હે સ્વામિન્ ! અપરાધી જોવા મારું આપને ઉચિત લાગે તેમ કરો. ” એટલે નમસ્કાર કરનાર પ્રત્યે વાતસલ્યભાવવાળા મંત્રીએ તેની પીઠ થાબડીને દિલાસો આપ્યો. કમલા પ્રત્યે આસક્ત મનવાળો રાજવી તો દીન સરખો જ બન્યો હતો. મંત્રીનો ઉચિત સત્કાર કરીને રાજાએ કમલાના હસ્તની તેની પાસે માગણી કરી. મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“ તમે કહ્યું તે ઉચિત છે, પરંતુ તે વસ્તુ દૈવાધીન છે; તો પણ વિચારીને હું તમને જણાવીશ. ” રાજાએ કહ્યું કે-“ તે સંબંધમાં વિચારવા જેવું શું છે ? ” સ્ત્રીરત્ન તો હંમેશાં માન્ય જ હોય. ” મંત્રીએ જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! મારી પુત્રી કમલા સંયમ લેવાની ઇચ્છાવાળી છે. ” રાજાએ પૂછ્યું કે-“ કેળ કરવતની પીડાને કઈ રીતે સહન કરી શકશે ? વળી મને અપ્રિય એવું વ્રત તેણી શા માટે ગ્રહણ કરશે ? ” મંત્રીએ વિચાર્યું કે-“ મારી પુત્રીને વિષે આસક્ત રાજાએ હમણાં મને મંત્રીમુદ્રા અર્પણ કરી જણાવ્યું છે. ” બાદ મંત્રીએ જઈને તે વૃત્તાંત પોતાની પુત્રીને જણાવ્યો એટલે કમલાએ કહ્યું કે-“ મિથ્યાત્વી રાજાથી મારે કંઈ પણ પ્રયોજન નથી. રાજ્યપ્રાપ્તિ થવી એ કંઈ દુર્લભ વસ્તુ નથી. શ્રી જિનધર્મની પ્રાપ્તિ થવી તે જ ખરેખર દુર્લભ છે; તો મિથ્યાત્વીના સંસર્ગથી ધર્મ હારી જવો ચોખ્ખો ન જણાય. કદાચ તમે ભયને લીધે મને તેની સાથે પરણાવવા ઇચ્છતા હો તો તેની પાસે જઈને પહેલાં મારી શરત જણાવો કે-“ વિવાહ કર્યા બાદ પણ હું જિનધર્મનું જ આચરણ કરીશ અને અંતઃપુરમાં રહ્યા છતાં પણ સાધવીજી પાસે અધ્યયન કરીશ. જો રાજાને મારી આ માગણી મંજૂર હોય તો તમે મને રાજા સાથે ખુશીથી પરણાવો. તમારા આદેશથી હું શોક્ય સંબંધી દુઃખ સહન કરીશ. ”

મંત્રીએ કમલાને જણાવ્યું કે-“ હે પુત્રી ! તારા સિવાય બીજું કોણ આવા પ્રકારનું કૌશલ્ય જણાવી શકે ? આવા પ્રકારના વિવેકથી તું ખરેખર મને બંને પ્રકારે નંદના (૧-પુત્રી, ૨-આનંદદાતા) બની છો. ” મંત્રીએ રાજવીને કમલાની શરતો જણાવવાથી રાજાએ હર્ષપૂર્વક કહ્યું કે-“ હે મંત્રી ! તું જો કહે તો આ સંબંધમાં હું તને લેખ કરી આપું. તમે જઈને તમારી પુત્રીને પૂછો કે-“ ભલે, તમે અન્ય ધર્મનું આચરણ ન કરશો, પણ મને મારા ધર્મનું પાલન કરવા ફેરો કે નહિ ? ” આ પ્રમાણે મતિસાર મંત્રીને રાજાએ કરેલા પ્રશ્ન્ય વચ્ચેના સાંભળીને કમલા રાજા પ્રત્યે પ્રીતિવાળી બની. પૂર્વે પણ મથન કરાયેલા સસુદ્રની પુત્રી-લક્ષ્મીને, બલવાન ગ્રહ સંબંધી વિઘ્ન હોવા છતાં, કૃષ્ણ પરણ્યા હતા. કમલા પણ પોતાના શુભોથી રાજાને પ્રિય થઈ પડી. તેણીની પ્રાપ્તિને કારણે રાજા પોતાની રાજલક્ષ્મીને સફળ માનવા લાગ્યો.

રાજા પોતાની બીજી પત્નીઓનો ભાવ પણ પૂછતો નહોતો. એક વખત કમલાએ

રાજાને કહ્યું કે-“હે સ્વામિન્ ! તમે ખીજી રાણીઓને યાદ પણ કેમ કરતા નથી ?” જેમ જેમ કમલા આ સંબંધી રાજાને વાત કરતી તેમ તેમ તેણી પોતાના ઇર્ષ્યાભાવ રહિત ગુણોને કારણે રાજાનું ચિત્ત પણ પોતાના પ્રત્યે ગાઢ રીતે આકર્ષવા લાગી. કમલાએ કરેલ જિન-પૂજા જોવાને માટે વિચક્ષણ રાજા, તેના પ્રત્યેના સ્નેહને કારણે જિનમંદિરમાં જવા લાગ્યો. કમલા પ્રત્યે રાજાનો અનુપમ પ્રેમભાવ નીહાળીને અન્ય રાણીઓ તેણીની ઇર્ષ્યા કરવાની સાથેસાથ ખેદ અનુભવવા લાગી. કોઈ ભરાયેલ તે શોક્ય રાણીઓએ તાપસીના ઉપદેશથી કમલાની દાસીને ધનદારા ફેડીને દાભનું પૂતળું રાજાની શય્યામાં સંતાડાવ્યું; એટલે રાજાને કોઈ પણ પ્રકારે ચેન પડવા લાગ્યું નહીં. જૂખ તેમજ નિદ્રાના ભંગને કારણે કોઈ પણ પ્રકારની ચિકિત્સાનો ફાયદો થયો નહિ એટલે કમલા વિગેરે સમસ્ત જનસમૂહ દુઃખી થયો; જ્યારે પાપીષ્ઠ એવી ખીજી રાણીઓ હૃદયમાં અત્યંત આનંદ પામી.

એકદા વિજયા નામની પટ્ટરાણીએ રાજાને જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! સાધ્વીના ઉપદેશથી કમલાએ દાભનું પૂતળું તમારી શય્યામાં મૂકાવ્યું છે.” વારંવાર આવી જતની હકીકત સાંભળીને રાજાએ શય્યા ખોલાવી તો દાભનું પૂતળું જોઈને કમલાને પૂછ્યું કે-“ આ શું છે ? ” કમલાએ કહ્યું કે-“હું આપ પૂજ્યના સોગન ખાઈને કહું છું કે-આ કોઈ દુર્જન વ્યક્તિનું કર્તવ્ય જણાય છે.” આ પ્રમાણે જણાવાયેલ રાજાએ તેણી પ્રત્યેના સ્નેહને કારણે તેને એક પણ દુઃખદાયક વચન કહ્યું નહિ. સાધ્વીજીને અંતઃપૂરમાં આપવાનો નિષેધ કયો અને પોતે જૈન ધર્મ પ્રત્યે ઉદાસીન બની ગયો. વળી આ બનાવથી તેનો કમલા પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ઊઠી ગયો.

કમલા પરત્વે રાજાનો સ્નેહ ઓછો થઈ ગયાનું જાણીને વિજયા રાણીએ રાજાને એકાંતમાં જણાવ્યું કે-“ હજી પણ આપને કંઈક જણાવવાનું રહે છે, પરંતુ આપની પાસે વાણીદારા તે કહી શકાય તેમ નથી, કારણ કે અધમ કુળમાં પણ જેનું આચરણ ન થાય એવું આચરણ તમારી પત્ની કમલા કરી રહી છે, જો કે આપને તેણીના પરત્વે અનુરાગ છે તેથી આપ તે માનશો નહીં, છતાં આપને હું જણાવું છું કે-તેણીને મનોરમ નામનો જે નાનો ભાઈ છે તે તેણીની પાસે આવે છે અને તેણી પણ તેને, નાના ભાઈના બહાનાથી લાંબા સમય સુધી આલિંગન આપે છે.”

રાજાએ વિશ્વાસુ દાસીને તે સંબંધી નિરીક્ષણ કરવા માટે આદેશ કર્યો. દાસીએ તપાસ કરીને રાજાને જણાવ્યું કે-“ હે સ્વામિન્ ! તેણીનો તેની સાથે માતા-પુત્ર જેવો સંબંધ જણાય છે.” રાજાએ તે હકીકત વિજયાને જણાવી કે “ તે બંનેનો વ્યવહાર કંઈ અનુચિત નથી.” વિજયાએ કહ્યું કે-“ હે નાથ ! કમલા પ્રપંચી છે અને તમે ભોળા છો.” એટલે વળી ફરી શંકાશીલ બનેલા તેણે ખીજી વાર ખીજી દાસીને તપાસ કરવા કહ્યું.

એકદા મનોરમ સુવર્ણના પુષ્પનું ભેટણું લઈને આવ્યો. તે સમયે નજીકમાં કોઈપણ

ઘાસી ન હોવાથી કમલાએ તેના હસ્તથી જ સુવર્ણના પુષ્પોદ્ધારા પોતાનો અંબોડો બંધાવ્યો. તે જોઈને ઘાસીએ તે હકીકત રાજાને જણાવવાથી રાજાએ એકાન્તમાં વિચાર્યું કે-“ વિજયા રાણીનું વચન સત્ય નીવડતું જાય છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને ક્રોધથી અંધ બનેલા રાજાએ કમલાનો અંબોડો અને મનોરમના બંને હસ્તો કપાત્રી નાખ્યા. રાજા કેનો મિત્ર થયો છે ? પોતાનો અંબોડો છેદાયેલો જોઈને તેમજ પોતાના ક્ષુદ્ર બંધુના બંને હસ્તો કપાયાના સમાચાર સાંભળીને કમલા મૂઝા પામી, અને કેટલાંક શીતોષચારકથા બ્રાહ્મ સચેતન બની.

અશ્રુચુકત લોચનવાળી અને નિઃસ્વાસ નાખતી તેણી વિચારવા લાગી કે-“પૂર્વે મેં પાપ કયું હશે, જેથી મને આવા પ્રકારની વિડંબના પ્રાપ્ત થઈ. પિતા તથા ભાઈને દુઃખદાયક હું આ કુળમાં કયાંથી જન્મી ? પાપના મંદિરરૂપ એવી મને ધિક્કાર હો ! મેં સર્વજ્ઞરાણીલ જિનંધર્મ અને નિર્મળ એવું મારું કુળ કલંકિત કયું, તેથી મારી પવિત્રતા સાબિત થયા સિવાય હું ભોજન કરીશ નહીં.” બ્રાહ્મ સર્વજ્ઞ પરમાત્માનું પૂજન કરીને, શાસનદેવીનું ધ્યાન ધરીને, પંચપરમેષી નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરતી તેણી કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં ઊભી રહી. સાતમે ઉપવાસે શાસનદેવીએ પ્રસન્ન થઈને પ્રત્યક્ષ કહ્યું કે-“ હે પુત્રી ! તારું જે ઇચ્છિત હોય તે માગી લે.” કમલાએ કહ્યું કે-“ હે માતા ! જિનશાસનની ઉત્પત્તિ, મારા ભાઈને બંને હાથોની પ્રાપ્તિ અને મારા પરના કલંકની શુદ્ધિ કરો.” એટલે “ હું તે સર્વ કરીશ ” એમ જણાવીને શાસનદેવી અંતર્ધ્યાન થયા અને કમલા સન્તોષ પામી.

હવે સવારે જાગેલો રાજા પોતાના બંને નેત્રોદ્ધારા કંઈ પણ જોઈ શકવાને અસમર્થ બન્યો. એટલે તેણે જણાવ્યું કે “ આ જગતમાં કંઈ પણ હું જોઈ શકતો નથી. એકત્ર બનેલા રાજવર્ગ પશુ અતિ દુઃખી થયો. ચારે દિશાઓથી વૈદ્યો, જ્યોતિષીઓ અને મંત્રવાદીઓ બોલાવવામાં આવ્યા, પરંતુ ઔષધથી, ગ્રહપૂજથી કે મંત્રોચ્ચારથી કંઈ પણ લાભ ન થયો. એવામાં આકાશવાણી થઈ કે-“ મન, વચન તેમજ કાયાથી પવિત્ર અને જગતના કલ્યાણની ઇચ્છુક કોઈપણ તારી રાણીના સ્નાનજળથી ધોવાએલ તારા બંને નેત્રો પુનઃ જોઈ શકશે અને મનોરમના બંને હસ્તો પણ નવા થઈ જશે.” વિજયા રાણીના સ્નાન જલથી રાજાના બંને નેત્રો ધોવાથી ઉલટી રાજાને વિશેષ પીડા થવાથી તેણે વિચાર્યું કે-“ વિજયા સદાચારી જણાતી નથી.” આ પ્રમાણે સર્વ રાણીઓનો પરીક્ષા લેવાથી તે સર્વનું દુરાચારીપણું સાબિત થયું. રાજા પણ નિરાશ બની ગયો. એટલે પ્રધાનોએ તેને કહ્યું કે-“ હે નાથ ! હજી સુધી કમલા રાણીનું સ્નાનજલ લાવવામાં આવ્યું નથી.” રાજાએ જણાવ્યું કે-“ જ્યાં જ્યાં મૌન રહ્યું. પૂર્વે તેનું શીલ કલંકિત જણાયું છે.” પ્રધાનોએ કહ્યું કે-“ સ્વામિન્ ! આપ આમ ન બોલો.” એટલે પીડા પામેલા રાજાએ કહ્યું કે-“ તો તેણીનું સ્નાનજલ પણ લાવો.”

મહાસતી કમલા જે વખતે સ્નાન કરવા બેઠી તે વખતે તેના અંબોડો પૂર્વ કરતાં પણ

વિશાળ બની ગયો, પુષ્પ તથા ગંધોદકની વૃષ્ટિ થઈ, હુહુંભી વાગવા લાગી, આશ્ચર્યપૂર્વક લોકો દેખી રહ્યા હતા તેવામાં આકાશમાં આમરો વીંઝાવા લાગ્યાં અને તેણીનું સ્નાનજળ સુવર્ણના કળશમાં નાખવામાં આવ્યું. ઈર્ષ્યાને કારણે બીજી રાણીઓ દગ્ધ થવા લાગી અને સર્જને હૃદયમાં હર્ષ પામ્યા ત્યારે મસ્તક પર કળશ લઈને મુખ્ય દાસી રાજ પાસે આવી અને તે જળવડે રાજના બંને નેત્રો ધોયા. તે સ્નાનજળના સિંચનથી રાજ તરત જ દેખતો થયો અને મનોરમના બંને હસ્તો નવા પ્રકટી નીકળ્યા.

દેવના સ્નાનજલની માફક લોકોએ કમલાના સ્નાનજળને વંદન કર્યું અને મસ્તક પર ચંદાવ્યું. આકાશમાં રહેલ દેવીએ જણાવ્યું કે—“ સર્વ શાસન અને મહાસતી કમલાને જય હો ! ” આ પ્રમાણે આકાશવાણી સાંભળીને લોકો તેમજ સ્વર્ગન વર્ગ હૃદયમાં આનંદિત થયા. પશ્ચાત્તાપ કરતાં કમલાકર રાજાએ પણ જણાવ્યું કે—“ પાપી મેં વિજયા રાણીના કથનથી સતી કમલાને કલંકિત કરી. દુષ્ટ ભૂતથી બીજા સામાન્ય ભૂતો જેમ પરાભવ પામે તેમ કમલા પરાભવ પામી હતી, પણ હવે મને કમલાના જિનધર્મનું જ શરણ હો ! ”

પછી કમલાને પટ્ટરાણી પદે સ્થાપીને મહોત્સવ કર્યો; અને કમલાની નિર્મળ કીર્તિ પણ સર્વત્ર પ્રચાર પામી. તેણીથી પ્રતિજ્ઞાધારેલ રાજા પણ હંમેશાં જિનશાસનની ઉન્નતિ કરે છે અને હંમેશાં ત્રણે કાળ જિનખિંઓની પૂજા કરે છે. આ પ્રમાણે જિન ધર્મનું આચરણ કરતાં તે બંને દંપતી કમપૂર્વક મોક્ષને પ્રાપ્ત કરશે; તો તપરૂપી પવનથી ચત્રાયમાન સિંહાસનવાળી શાસનદેવીએ શીઘ્ર આવીને કમલાનો મહિમા વિસ્તાર્યો એમ જાણીને હે ભવ્ય લોકો ! તમે તપશ્ચર્યાનું સેવન કરવામાં પ્રયત્નશીલ બનો.

આ પ્રમાણે શ્રી ઐયાંસનાથ ભગવંતે તપશ્ચર્યાના પ્રભાવથી પરિપૂર્ણ મંત્રીપુત્રી કમલાનું કથાનક પર્ષદા સન્મુખ કહી સંભળાવ્યું.

તપના પ્રભાવ વિષે કમલાના વૃત્તાંતવાળો
અગિયારમો સર્ગ સમાપ્ત.

જો પ્રાણીઓના નિઃસ્પૃહ ચિત્તમાં ભાવના સ્ફૂરે તો કાન, શીલ અને તપ વિગેરે સર્વ પ્રકારે સાર્થક અને જેમ વૃષ્ટિ વિના ઘીજ ફલરૂપ ન બને અને હોદું સિદ્ધિરસ વિના સુવર્ણ ન બને તેમ ભાવ વિના મોક્ષ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. દુઃસાધ્ય વસ્તુને પણ પ્રાપ્ત કરવાનો ભાવ વિના ઘીએ કોઈ ઉષાય નથી, કારણ કે તે ભાવને કારણે જ શ્રી ભરત ચક્રવર્તીએ ગૃહસ્થાવસ્થામાં જ દેવળક્ષ્મણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું તેથી વિવેકી પ્રાણીએ ધનાવહ શ્રેષ્ઠીની માફક, સંસારરૂપી સંતાપની શાન્તિને માટે ભાવરૂપી જળવડે પોતાના આત્માને સિંચિત કરવો જોઈએ.

જિનમંદિરોના ધ્વજસમૂહથી શોભિત અને ધ્વનિ કરતી ઘુઘરીઓવાળી કાંચી નામની નગરી પૃથ્વીરૂપી સીના કંઠોરા સરખી શોભે છે. જે નગરીમાં હોકસમૂહ મર્યાદાવાળો છે પરંતુ પ્રિય છતાં તુચ્છ વસ્તુ પરત્વે પ્રીતિ ધરાવતો નથી. સંપત્તિ-સમૃદ્ધિથી ઉન્નત હોવા છતાં પૂજ્યવર્ગને પ્રણામ કરવામાં નમ્ર-વિનયી છે. તે નગરીમાં ધનપાલ નામનો આવક વસતો હતો કે જે સંપૂર્ણ મનોરથવાળો હોવા છતાં, અરિહંત પરમાત્માની વાણીનો ઇચ્છુક હતો. તે ધનપાલ ગંભીર, ધૈર્યવાન, દયાળુ, પવિત્ર આશયવાળો, ત્યાગી, પરોપકારી, કૃતજ્ઞ અને વિવેકી હતો. તેને પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ વહાલો, સહાચારી, વિનયી અને જૈન ધર્મમાં અત્યંત રસેહવાળો ધનાવહ નામનો લઘુ બંધુ હતો. એકચિત્તવાળા તેઓ બંને માત્ર શરીરથી જ ભિન્ન હતા. ધનપાલને ધનવતી અને ધનાવહને ધનશ્રી નામની પત્નીઓ હતી.

વચ્ચાદિક સર્વ સામગ્રી તે બંને માટે સરખે સરખી હોવા છતાં ધનશ્રીએ એકલા એકાન્તમાં પોતાના સ્વામી ધનાવહને કહ્યું કે—“હે મૂઢ ! તમે તમારા ઘરનું સ્વરૂપ પણ બહુતા નથી. તમારા મોટાભાઈ મોટે મીઠા છે પણ અંતરમાં-હૃદયમાં જુદું જ ચિન્તવી રહ્યા છે. ગુપ્ત રીતે અલંકારાદિક લાવીને તે પોતાની પત્નીને આપે છે, તે ધનવતી પોતાની સંપત્તિ વધારે

છે અને પોતાના બાઈઓને આપે છે. સમય વીત્યે તમને પોતાને પણ તેની ખબર પડશે.” ધનાવહે કહ્યું કે-“ મોટા બાઈ મને કદાપિ છેતરે જ નહિ. ધનવતી પણ માતાની માફક વાત્સલ્યભાવ દર્શાવનારી છે.” એટલે ધનશ્રી મૌન રહી. ફરીવાર પ્રસંગ મળતાં તેણે ધનાવહેને તે જ હકીકત પુનઃ કહી પરંતુ તે તો મૌન જ રહ્યો, ત્યારે ધનશ્રીએ કહ્યું કે-“ તમને તે બંને પરત્વે પ્રીતિ જણાય છે. પોતે મોટા બાઈ હોવા છતાં તે તો રાજાની માફક રહે છે અને તમને જ કાર્યમાં બેઠે છે. તેની પત્ની ધનવતી પણ મને દાસીની માફક કામ જ કરાવ્યા કરે છે. જડ એવા તમારા સાથે બંધાયેલી હું આ સર્વ સહન કરી રહી છે; તમારા માટે શું કરવું તે હું બાજુથી નથી, કારણ કે હું સમર્થ નથી.”

ધનશ્રીના આ પ્રમાણે બંભેરવાથી ધનાવહે મોટાબાઈ ધનપાલને કહ્યું કે-“ હે બાઈ ! મને મારો ભાગ આપો. ” એટલે ધનપાલે કહ્યું કે-“ હે વત્સ ! તું આ સર્વ શું બોલી રહ્યો છો ? તારે ને મારે કોઈ પારકું નથી તેમ જ આપણે બંને વચ્ચે કંઈ મનઃક્રાંતિ પણ નથી. વળી હું તો તારા મુખ સામે જ જોનારો હોઈને તું જે આપીશ તે જ હું ગ્રહણ કરીશ. ”

ઉપર પ્રમાણેના મોટા બાઈના કથનથી તે મૌન રહ્યો એટલે ધનશ્રીએ તેને કહ્યું કે-“ હું મારા જેઠના વચનોને બાંધું છું. તમે મૂઢ બુદ્ધિવાળા હોવાથી બાંધી શકતા નથી. ધર્તશિરો-મણિ તમારા મોટાબાઈ મીહું મીહું બોલે છે, પરંતુ હૃદયને વિષે કઠોર છે. તમે દાસની માફક કાર્ય કર્યા કરો, હું તો દાસીપણથી કંટાળી ગઈ છું. અન્ય વ્યક્તિની માફક હું તમારો ત્યાગ કરું છું. હું તો મારા પિતાને ઘરે જઈશ. મારું કંઈ કામ નથી. તમારો ઘડો પણ હવે ભરાઈ ગયો છે. ” ત્યારે “ તું શાન્ત થા. ” એમ તેણીને કહીને તેણે ધનપાલ પાસે પોતાના ભાગની માગણી કરી ત્યારે તેનાથી ફરી સમજવાયેલ તે ડામાડોળ ચિત્તવાળો બન્યો.

એકઠા ધનશ્રીએ ધનવતીને તેની બાબીઓને વીંટી આપતી દેખાડીને કહ્યું કે-“ બુઓ, આ પ્રમાણે આપણું ઘર લૂંટાય છે.” એટલે રાપ પામેલા અને જેમ તેમ બોલતા તેને બેઠને ધનપાલે વિચાર્યું કે-“ પોતાની પત્નીથી ભ્રમિત બનેલા ધનાવહ ભક્તિ યુક્ત હોવા છતાં આ પ્રમાણે આચરણ કરી રહ્યો છે. જ્યાંસુધી સ્ત્રીના પ્રેમરૂપી વશીકરણથી વશ બનતો નથી ત્યાં સુધી જ બાઈ સ્વજનવર્ગ પ્રત્યે સ્નેહાળ રહે છે.” આ પ્રમાણે વિચારીને ધનશ્રી પરિપૂર્ણ ધરને ત્યાગ કરીને, ફક્ત પહેરેલા એ વસ્ત્રવડે ધનપાલ જલ્દીથી ઘરની બહાર નીકળી ગયો.

તેવામાં આકાશમાં રહીને કુલદેવીએ ધનાવહને કહ્યું કે-“ હે ધનાવહ ! તું તારા બાઈથી બુદ્ધો ન પડ. ધનપાલે જ ધનનું રક્ષણ કર્યું છે. તેની ગેરહાજરીમાં તને ભોજનના પણ સાંસાં પડશે.” છતાં પણ હુભાંગ્યને કારણે ધનાવહે કુલદેવીનું કથન સ્વીકાર્યું નહિ. લોકોમાં ધનપાલની પ્રશંસા થવા લાગી ત્યારે ધનશ્રીએ કહ્યું કે-“ તેના શા વખાણ કરવા ? તે તો પોતાની મૂડી ભેગી કરીને ગયો છે ? ”

કેટલોક સમય વીત્યા બાદ ધનાવહની સંપત્તિ ચોર અને અગ્નિ વિગેરેના ઉપદ્રવથી નાશ

પામી, જ્યારે ધનપાલની લક્ષ્મી વૃદ્ધિ પામી. ધનાવહ પોતાની નગરીમાંથી નીકળીને પૃથ્વી પર ભ્રમણ કરવા લાગ્યો, છતાં તેને કંઈપણ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત ન થઈ. એકદા પર્વત પર ચઢેલા તેણે એક દેવીમંદિર જોયું. તે સ્તંભગિર દેવીની સન્મુખ, કોઈએક ધન નામના માણસને ધન, આરોગ્ય અને પુત્રની ઇચ્છાથી લાંઘણ કરતો જોયો. એટલે તે પણ ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરીને, ધનની ઇચ્છાથી તે દેવી સન્મુખ રહ્યો એટલે પંદરમે દિવસે દેવી પ્રત્યક્ષ થઈ. દેવીએ કહ્યું કે—“ તારામાં ધનપ્રાપ્તિની યોગ્યતા નથી, છતાં બહુ મૂલ્યવાળા પાંચ રત્નો લઈને તું ઘરે જા. તે તેજસ્વી રત્નો જોઈને ધનાવહ પણ તેજસ્વી બન્યો. અને પર્વત પરથી નીચે ઉતરીને ઉત્કંઠિત બનેલ તે પોતાની પ્રિયા પાસે જવાને આલ્યો.

તળેટીમાં આવેલા ગામમાં ભાતું બનાવીને, શરીરને સશક્ત બનાવીને, ભાતામાં તે પાંચે રત્નોને મૂકીને તે ઘર તરફ ચાલી નીકળ્યો. સાર્થવાહની સાથે મધ્યરાત્રિને સમયે કાંચી નગરીના બંધ થયેલા દરવાજે આવી પહોંચ્યો. કિલ્લાની નજીકમાં રહેલ પરબમાં સૂઈને તે નીચે પ્રમાણે વિચારવા લાગ્યો કે—“ હું સુખરૂપ પાંચે રત્નો લઈને મારી નગરીએ આવી પહોંચ્યો છું. હવે તે પાંચ પૈકી એક રત્નને વેચીને હું મારો વ્યવહાર ચલાવીશ, કોટી મૂલ્યવાળા બીજા રત્નથી ધનશ્રીને અલંકારો કરાવીશ, ત્રીજા રત્નથી મોક્ષને આપનાર મનોહર અને ઉત્તમ જિનમંદિર કરાવીશ, બાકીના બે રત્નો હું કોઈને પણ આપીશ નહિ, જેથી પ્રસંગ પડ્યે હું તેનો ઉપયોગ કરી શકું.” આમ વિચારણા કરતો કરતો ધનાવહ થાકને કારણે ઊંઘી ગયો.

ધનાવહના ભાતાની પોટલીને ઉપાડીને કૂતરો કિલ્લાની બાજુદારા ધનપાલના ગુંડે પહોંચી ગયો. તેના ઘરના એકાન્ત પ્રદેશમાં કૂતરાએ તે ભાતું ખાધું. આ બાબત ધનાવહ પોતાની ભાતાની પોટલીને નહીં જોવાથી મૂર્ચ્છિત બન્યો, પણ સચેતન બનેલ તે વિચારવા લાગ્યો કે—“હું ખરેખર પુણ્યહીન છું. સમુદ્ર તરીને હું બાબોચિયામાં ડૂબી ગયો. ખરેખર કુલદેવીનું વચન સત્ય નીવડ્યું છે તો હું શું કરું ? ફરીવાર તે પર્વત પર બઈ કે દેશાન્તર બઈ ? પહેલાં તો ધનશ્રીને મળી લઉં.” આ પ્રમાણે વિચારીને તે સ્વગૃહે ગયો. અશ્રુયુક્ત લોચનવાળા તેણે ધનશ્રીને પોતાની હકીકત કહી એટલે તેણી ખિન્ન બની. અને તે બંને જણાએ પોતાનું પુણ્ય કેટલું છે તેની ખાતરી કરી.

આ તરફ, પ્રાતાંકાળે નમસ્કાર મહામંત્રનું સ્મરણ કરતો ધનપાળ શય્યામાંથી ઊઠીને, લઘુનીતિને માટે ઘરના એકાન્ત પ્રદેશમાં જતાં તેણે પોતાના પુણ્યની માફક દિશાઓને પ્રકાશિત કરતાં પાંચ અમૂલ્ય રત્ન જોયા ત્યારે તેણે વિચાર્યું કે—“ કુલદેવીએ આ રત્નો અને આપેલા જણાય છે, તો હું આ રત્નોદ્વારા શ્રેષ્ઠ જિનમંદિર બંધાવીશ.” એમ વિચારીને તે રત્નોને બહારમાં મૂક્યા. ધનાવહ પણ કેટલાક દિવસો પર્વત ગુપ્ત રહીને, કંઈક ભાતું લઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે કાંચી નગરીનો ત્યાગ કરીને આલ્યો ગયો.

તે દંપતી પગે ચાલીને મુસાફરી કરી રહ્યા હતા ત્યારે માર્ગમાં સામા મળતાં અને આશ્રય પામતાં મુસાફરો ધનશ્રીના દિવ્ય સ્વરૂપને નીહાળતાં હતાં. એકદમ આવતાં ચાલતાં ધનાવહે રાત્રિને વિષે ભયંકર શબ્દ સાંભળ્યો એટલે ચોર લોકોની આશંકાથી વિશાળ વડલાની ઘટામાં છુપાઈ ગયો. તે સમયે તે વડલા નીચે ચોર લોકો આભૂષણોનો ભાગ પાડવા લાગ્યા ત્યારે લોકોને કારણે ધનાવહે કહ્યું કે-“ મારો ભાગ પણ પાડજો. ” ત્યારે અધિકારને કારણે ધનાવહેને નહીં જોતાં “ આ કોઈ યક્ષ કે રાક્ષસ બોલી રહ્યો છે. ” એમ વિચારીને ચોર લોકો આભૂષણોનો ત્યાગ કરીને નાસી ગયા એટલે કંઈક હસીને તેણે, પ્રિયાની સાથે તે આભૂષણો ગ્રહણ કર્યાં. પછી હર્ષપૂર્વક બોલ્યો કે-“ આપણને અનાયાસે જ આ આભરણો મળ્યા. હવે આપણે આપણી નગરીમાં જઈએ.”

શેષ રાત્રિ વ્યતીત કરીને પ્રાતઃકાળે ધનશ્રી સાથે તે ચાલી નીકળ્યો. મધ્યાહ્ન કાળે નજીકના એક બગીચામાં નીકળા પાણીથી હાથપગ ધોઈને, કંકેલી વૃક્ષની છાયા નીચે બેઠેલા તેણે ધનશ્રીને કહ્યું કે-“ હે પ્રિયા ! જેટલામાં હું કંદોઈની દુકાનેથી કંઈક લોજન લઈને આવું ત્યાં સુધી તું અહીં જ રહેજે. ” ધનશ્રીએ જણાવ્યું કે-“ ભલે, એમ થાઓ.”

મનોહર બગીચાને જોતી તેમજ કોયલના મધુર સ્વરને સાંભળતી ધનશ્રી કામાભિલાષી બની તેવામાં અસ્કંટ સ્વરવાળા અને કર્ણપ્રિય સંગીતને સાંભળવાથી તે વિશેષ કાચેચાવાળી બની. મથૂરો કેકારવ કરવા લાગ્યા. એટલે થોડે દૂર ગયેલ તેણીએ શંગાર રસવાળાં પદોને ગાતો તેમજ મનોહર સ્વરૂપવાળો રેંટ હાંકનારો તરુણ પુરુષ જોયો. તેને જોઈને તેણીએ વિચાર્યું કે-“ આ પુરુષના સ્વરમાં અત્યંત મીઠાશ હોવા છતાં પૂર્વકમના યોગથી તેને અનુરૂપ ગુણ નથી. જ્યાં સંસારના સારરૂપ આવું સુંદર ગીત સાંભળવાનું નથી મળતું ત્યાં બીજા મનોહર સુખોથી શો લાભ ? મૃગોને હું વખાણું છું કારણ કે તેઓ મુશ્કેલીથી પ્રાપ્ત થાય તેવા સંગીતને માટે જન્માંતરોમાં પ્રાપ્ત થનારા સ્વર્ણવિતની પણ ઈરકાર રાખતા નથી.”

તે રેંટ હાંકનાર પુરુષે પણ, રોષે ભરાયેલ કેવી સરખી ધનશ્રીને નિશ્ચળ અંગવાળી સંજ્ઞાપૂર્વક જોઈને અંતઃકરણમાં વિચાર્યું કે-“ આ કોઈ વનદેવી જણાય છે. ” પરંતુ તેણીના નેત્રો નિમેષવાળા જોઈને તે તેની પાસે ગયો. તેને પોતા પ્રત્યે અભિલાષવાળી જોઈને તેણે તેણીને પૂછ્યું ત્યારે લજ્જાળુ સ્ત્રીની માફક ઉરસ્થળ પરથી સરી પડેલ ઉત્તરાસનને જોતી તેમજ કટાક્ષપૂર્વક નિહાળતી તેણી બોલી કે-“ તમારા દર્શનથી હું અભિલાષવાળી બની છું. ” રેંટ હાંકનાર તે યુવાને કહ્યું કે-“ હે સુંદરી ! તું ફરમાવ કે હું શું કરું ? ” ધનશ્રીએ જણાવ્યું કે-“ તારા સંગીતથી પ્રસન્ન બનેલ હું તારે આધીન બની છું. ”

“મારા સ્વામી લોજન લેવાને માટે પાસેના નગરમાં ગયા છે. તેને આવવાનો સમય થયો છે. તે જો આપણ બંનેને જોઈ જશે તો અનર્થ થશે. તે જીવતાં હશે ત્યાં સુધી આપણે નિર્વિઘ્નપણે સંસારસુખ લોગવી શકશું નહિ, તો તે અધમ પુરુષને દૂર તપાળી દઈને હું

તારી સાથે આવીય; કારણ કે માર્ગમાં કોઈપણ સ્થળે હું મારા સ્વામીને ત્યજી દઈશ. તારે નિઃશંક બનીને મારી પાછળ-પાછળ ચાલ્યા આવવું; ભાતા સંબંધી તારે કોઈપણ પ્રકારની ચિન્તા ન કરવી, કારણ કે તે અમારી પાસે પુષ્કળ છે. તારે અમારી પાછળ-પાછળ ચાલ્યા આવવું.”

પ્રાતઃકાળે તે બંનેની પાછળ-પાછળ ગુપ્ત રીતે ચાલતાં તે રેંટ ફેરવનાર યુવાને વિચાર્યું કે-“મારી પાસે તો કંઈપણ દ્રવ્ય નથી, જ્યારે આ સ્ત્રી ધનવાન છે; તો મારે કોઈપણ પ્રકારે તેણીનો ત્યાગ કરવો ઘટતો નથી. દુરાચરણ સંબંધી તો વાત જ શી કરવી?” આ પ્રમાણે વિચારીને વિવેક વગરના તેણે ધનશ્રીનું કથન અંગીકાર કર્યું. સૌન્દર્યયુક્ત નવીન સ્ત્રી પ્રત્યે કેાને ઉત્કંઠા ન હોય? આ પ્રમાણે તે યુવાન પુરુષની સાથે સંકેત કરેલી અને પોતાના સ્વામી ધનાવહ પ્રત્યે ઉદાસીન બનેલી ધનશ્રી શોકાન્વિત બનીને અશોક વૃક્ષ નીચે આવીને બેઠી.

ચાલ્યા આવતાં ધનાવહે દૂરથી જ તેણીને યૂથથી બ્રહ્મ બનેલ હાથણીના માફક ચિન્તાથી ધન્ય નેત્રવાળી અને ખિન્ન બનેલી બેઠ, તેની પાસે આવીને, મીઠાઈ વિગેરે મૂકીને તેણે કહ્યું કે-“હે પ્રિયા! યોગિનીની માફક તું ઉદાસીન કેમ દેખાય છે?” એટલે સંભ્રમપૂર્વક ઊભી થઈને તે બોલી કે-“હે સ્વામિન્! તમે મોડા આવવાથી હું દુઃખી થઈ છું.” ત્યારે બોળા ધનાવહે તેણીનું તે કથન સાચું માની લીધું અને તેણીનું આશ્વાસન આપ્યું. પછી દેવ ગુરુનું સ્મરણ કરીને ધનાવહે પ્રથમ ભોજન કર્યું. ધનશ્રીએ પણ પાછળથી સ્વાદરહિતપણે ભોજન કર્યું.

લતામંડપમાં થોડો સમય વિશ્રામ લઈને, તડકો કંઈક ઓછો થયો ત્યારે ધનાવહે ધનશ્રીને કહ્યું કે-“ચાલો, આપણે જઈએ.” ધનશ્રીએ જણાવ્યું કે થાકને લીધે ચાલવાને હું સમર્થ નથી. ધનાવહે કહ્યું કે-“હે મુગ્ધા! આ ધન અનર્થકારક છે, મારે જલદી સ્વસ્થાને પહોંચી જવું એ જ ઉચિત છે.” એટલે ધનશ્રીની ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ તે ચાલી. રેંટ હાંકનાર તે યુવાન પુરુષ પણ ધનાવહથી થોડે થોડે આંતરે દૂર રહીને ચાલવા લાગ્યો.

ધનશ્રી પોતાના સ્વામીને ત્યજી દેવાનો ઉપાય ચિંતવવા લાગી અને ધનાવહનાં બોલાવવા છતાં પણ તેણી બોલતી નહોતી. તેનાથી વારંવાર બોલાવવા છતાં પણ તેણી તેની સન્મુખ બેતી ન હતી. એટલે ધનાવહે પૂછ્યું કે-“હે સુંદર મુખવાળી! તું હમણાં શા મારે વિપરીત મુખવાળી બની છો?” એટલે ક્રોધપૂર્વક તેણી બોલી કે-“તમે પારકી પીડાને લેશ માત્ર પણ બળુતા નથી. હે નિર્દય! ‘હું થાકી ગઈ છું’ એવું મારું વચન પણ તમે માન્યું નહીં.” ધનાવહે કહ્યું કે-“હે પ્રિયા! મારો તે અપરાધ તું માફ કર. હવેથી તું જે પ્રમાણે કહીશ તે પ્રમાણે જ વર્તીશ.”

તેવામાં ખડથી ઢંકાયેલા મુખવાળા અને ઊંડા જળવાળા કૂવાને જોઈને ધનશ્રીએ ધનાવહને જણાવ્યું કે-“ મને પાણી પાવ.” તેણે જણાવ્યું કે-“ આ કૂવામાંથી પાણી કેવી રીતે ખેંચી શકાય ? ” ધનશ્રીએ કહ્યું કે-“ ખડતું દોરડું બનાવો અને વડલાના પાનના બે પડિયા કરો. દોરડે બાંધેલા એક પડિયાવડે પાણી ખેંચીને બીજા પડિયામાં પાણી નાખો જેથી હે સ્વામી ! હું પાણી પી શકું.” ધનાવહે તેમ કયું. સ્ત્રીનાં વચનથી પુરુષો શું શું નથી કરતા ? જુઓ, શંકરે પાર્વતીને પોતાનું અર્ધું શરીર આપી દીધું હતું. ધનાવહ ધનશ્રીને પાણી પાયા પછી પોતાને પીવા માટે પાણી ખેંચતો હતો તેવામાં પાપિણી તેણીએ તેને જલ્દી પાછળથી ધક્કો માર્યો, જેથી તે કૂવામાં પડી ગયો. લવિતવ્યતાને કારણે તેને શરીરે કંઈ પણ વાગ્યું નહીં અને ગોઠણ સુધી પાણીમાં તે કાયોત્સર્ગમાં રહેલ વ્યક્તિની માફક ઊભો રહ્યો.

પછી તે વિચારણા કરવા લાગ્યો કે-“ દયાહીન ધનશ્રીની કેટલી ભૂલો હું ભૂલી જઈ ? લજ્જાહીન તેણીને દુષ્કર કાર્ય કરનારા મારી શરમ પણ ન આવી. તેણીના વચનને ખાતર મેં કુટુંબ યુક્ત બંધુનો ત્યાગ કર્યો, કુલદેવીનું કથન ન સ્વીકાર્યું, પૃથ્વી પર સર્વ સ્થળે જામણ કયું, પર્વત પર સત્યગિરા દેવીની આરાધના કરી, નગરીનો ત્યાગ કર્યો, માર્ગમાં વડલાના પાનના ચડિયા અને ઘાસનું દુષ્કર એવું દોરડું બનાવ્યું. પડિયાદ્વારા દુઃખપૂર્વક જલ ખેંચીને પ્રથમ તેણીને પાચું અને છેવટે અતિ નિર્દય તેણીએ મને આવા પ્રકારનાં કષ્ટમાં નાખ્યો. હું માનું છું કે-બગીચાની મધ્યે કોઈપણ પુરુષના સંકેતથી તેણી અલંકારો સાથે આવી જશે. સ્ત્રીચરિત્ર ખરેખર ગહન છે. કપટી સ્ત્રીનું મન કયો પુરુષ વશ કરી શકે ? એક આંખથી તે હસતી હોય છે, બ્યારે બીજી આંખથી તે રુદન કરતી જણાય છે. સમયોચિત બુદ્ધિથી સ્ત્રી પંડિતોને પણ જીતી લે છે; અને ઉન્માદને પ્રગટાવવાને કારણે મદિરા કરતાં પણ વિશેષ વેશછા ઉત્પન્ન કરે છે. ખરેખર સ્ત્રીઓ જ સંસારના સર્વ પ્રકારનાં દુઃખોનું મૂળ છે. તે જ ખરેખર સુખી છે કે જે બુદ્ધિમાન પુરુષ તેનો ત્યાગ કરે છે. ધન તેમજ આ સ્ત્રી અને બીજું જે કંઈ પાપકારી કાર્ય હોય તે સર્વનો હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કરું છું. મને નમસ્કાર મહામંત્રનું શરણ હો ! આ લોક તેમજ પરલોકમાં મેં જે કંઈ પણ પાપ ઉપાર્જન કયું હોય તે સર્વની હું સિદ્ધ પરમાત્માની સાક્ષીએ નિન્દા કરું છું તેમજ મહાં કરું છું. સંસારમાં જામણ કરતાં પૂર્વે જે કોઈ જીવને મેં દુઃખ આપ્યા હોય કે હણ્યા હોય તે સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું. હે આત્મન ! ચતુર્ગતિશ્ચ આ સંસારમાં તેં ઘણું જ દુઃખ સહન કરેલ છે, તો હમણાં સ્વકર્મના ફલસ્વરૂપ આ અલ્પ દુઃખ પણ તું સહન કરી લે. ખરેખર તારા આત્મા સિવાય અન્ય કોઈ તારો મિત્ર નથી. જો તને મોક્ષફલની ઇચ્છા હોય તો તું સમતા ધારણ કર. સર્વ વસ્તુઓને વિષે રાગ અને દ્રેષને સર્વથા ત્યાગ કર, કારણ કે આ સંસારમાં ફક્ત ધર્મ સિવાય બીજું કંઈ પણ આપણું નથી. અને તેથી જ શાશ્વત સુખના ઇચ્છુક કેટલાક પુરુષો ચક્રવર્તીપણાનો પણ ત્યાગ કરીને મુશ્કેલ એવું સંયમ વ્રત સ્વીકારે છે,

માટે હે આત્મન ! સંસારને વિષે ચિન્તામણિ રત્ન જેવા હૃદય આ જૈન ધર્મને પ્રાપ્ત કરીને તેને ફાગટ હારી ન બા. જો તું ત્રણે લોકોને મિત્ર થઈશ તો લોક તારા મિત્રરૂપ બનશે અને જો તું હૃદયનરૂપ બનીશ, તો ત્રણે લોક પણ તારા માટે હૃદયનરૂપ બનશે; માટે હવે અન્તર્મુખ દષ્ટિથી તું તારા કર્મશત્રુઓને જીતજે જેથી તારા સંસાર સંબંધી દુઃખો દૂર થાય.”

આવી રીતે ભાવનારૂપી જળથી તેણે પોતાના આત્માને તેવી રીતે નિર્મળ કર્યો કે જેથી પોતાની જ્યોતિષી સમસ્ત પદાર્થને પ્રકાશનારું કેવળજ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત થયું. એટલે શાસનદેવીએ તેને કૂવામાંથી પોતાની શક્તિથી બહાર ખેંચી લીધો. જ્યારે તે ધનાવહ ભવરૂપી કૂવામાંથી બહાર નીકળ્યો ત્યારે આ કૂવામાંથી બહાર નીકળે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! તેને સાધુ-વેશ આપીને, નમસ્કાર કરીને તેમજ અફળુત મહોત્સવ કરીને શાસનદેવી અંતર્ધર્માન થઈ ગઈ.

ધનાવહ મુનિ પૃથ્વી પર વિહાર કરવા લાગ્યા. કાંચી નગરીમાં પાંચ રત્નોના મૂલ્યથી બંધાવેલ જિનમંદિરમાં જિનેશ્વર ભગવંતને નમસ્કાર કરવા તેમજ પૂજા કરવા સ્થામાં બેસીને આવેલા ધનપાલે તે મંદિરના દરવાજામાં ધનાવહ મુનિને રાતા અશોકના વૃક્ષની નીચે ધ્યાનસ્થ બેઠેલા બોધને અત્યંત પ્રમોદ અનુભવ્યો. ધનપાળ તેમને વંદન કરવા તૈયાર થયો ત્યારે દેવોએ બનાવેલ સુવર્ણ કમળ પર બેઠેલા તે કેવળી ભગવંતને તેણે વંદન કર્યું. પછી ધનપાલે તે મુનિવરને પૂછ્યું કે-“ આપે ક્યારે સંયમ સ્વીકાર્યું ? ” એટલે ધનાવહ મુનિવરે સમસ્ત બીના વર્ણવી અને વિશેષમાં કહ્યું કે-તે પાંચ રત્નોના તે જોગ્ય સ્થળે ઉપયોગ કર્યો છે. તે ખરેખર ધનનું સાચું ફળ પ્રાપ્ત કર્યું છે. તે હૃદયનું દ્વાર બંધ કર્યું છે, પરલોકને સાધ્યો છે અને સ્વર્ગ તથા મોક્ષનાં સુખોને તે હસ્તગત કર્યો છે. ”

ધનાવહ કેવળજ્ઞાનીને નમસ્કાર કરીને ધનપાળે તેમજ પૌરજનોએ વિસ્મયપૂર્વક પૂછ્યું કે-“ અત્યારે ધનશ્રી ક્યાં છે ? ” કેવળી ભગવંતે જણાવ્યું કે-“ તેના ચાર સાથે રાત્રિના કોઈએક ગામમાં તેણી ગઈ. થાકી ગયેલી તેણી આનંદપૂર્વક ઊંઘી ગઈ ત્યારે રેંટ ચઢાવનાર તે યુવાન પુરુષે વિચાર્યું કે-“ જે સ્ત્રીએ પોતાના સ્વામીનું અહિત કર્યું તે મને અનુકૂળ કેમ બને ? પ્રેમવાળા, સુંદર અને ચિરપરિચિત એવા સ્વામીનો જેણે ત્યાગ કર્યો તે સ્ત્રી જો મને પ્રતિકૂળ થાય તો મારી શી વલે થાય ? ” આ પ્રમાણે વિચારીને, તેણીને સૂતેલી જ ત્યજી દઈને, આબૂષણો લઈને તે નાસી ગયો. પ્રાતઃકાળે તેને નહીં જોતી ધનશ્રી રુદન કરવા લાગી. થોડો વખત શોકાકુળ બનીને, પછી તેણી પોતાના પિતાને ઘરે ગઈ અને તેઓને જણાવ્યું કે-“ ચોરાએ મારા સ્વામીને હણી નાખ્યો છે અને હું સ્ત્રી હોવાથી મને ત્યજી દીધી છે. ”

ધનાવહ કેવળી ભગવંતે આ પ્રમાણેની પોતાની જ કથાદ્વારા ઘણા મિથ્યાદષ્ટિઓને પ્રતિબોધ પમાડ્યા બાદ લાંબા સમય સુધી પૃથ્વી પર વિહાર કરીને બળ્ય જીવોને પ્રતિબોધ આપીને, એક માસનું અણસણ કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી. શ્રાવક ધનપાલ પાંચમા વ્રત દેવલોકમાં દેવ થયો. ધનશ્રી ત્રીજી નરકમાં ગઈ.

સુઅપૂર્વક સાધી શકાય તેવા બાવના વિશાળ ફલને બાણીને, સંકટ સમયે કે સુઅ સમયમાં તે બાવનું જ શરણ સ્વીકારવું. આ રીતે બાવના બાવવી કે-તે દિવસ ક્યારે આવે કે જ્યારે હું ગૃહસ્થાવાસનો ત્યાગ કરીને, ગુરુ સમીપે વ્રત બ્રહ્મ કરું અને ફલાકાંક્ષા રહિત તપશ્ચર્યાદ્વારા કુશ બનીને ગુરુમહારાજની સાથે વિચરું. આ પ્રમાણે પરમાર્થનો વિચાર કરીને હું ધનને સાર્થક કરીશ.” હે ભવ્ય ભવો ! આ પ્રકારના ધનાવહના દષ્ટાન્તથી બાવનું નિર્મલ ફલ બાણીને, હાન, શીલ અને તપને સાર્થક કરવા માટે સંસારના શત્રુસ્વરૂપ બાવધર્મને વિષે જ તમારા મનને નિશ્ચિત બનાવો.

આ બારમા સર્ગમાં શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માએ ધનાવહના પવિત્ર ચરિત્ર-કથનદ્વારા ભવ્ય પ્રાણીઓને શુભ બાવનું સુંદર ફલ દર્શાવ્યું.

x

x

x

શ્રી હેવેન્દ્રસૂરિએ રચેલ “ ઉપમિતિસારોદ્ધાર ” નામના સંપૂર્ણ ગ્રંથને જેમણે શુદ્ધ કર્યો તે શ્રી પ્રદ્યુમ્નસૂરિ ભગવંતને હું (શ્રી માનતુંગસૂરિ) નમસ્કાર કરું છું.

બારમો સર્ગ સમાપ્ત

આ પ્રમાણે શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માની દેશના સાંભળીને કૌસ્તુભ* વિગેરે છેતેર ક્ષત્રિય પુરુષો પોતપોતાના સો-સો સેવકજનો સાથે પ્રતિબોધ પામ્યા અને પરમાત્માના હસ્તે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ધારણી પ્રમુખ કુલીન સ્ત્રીઓએ પણ સંયમ સ્વીકાર્યું. તિથિઓ, દેવો અને અસુરોએ સમકિતની પ્રાપ્તિ કરી અને રાજ તથા રાણીઓએ દેશવિરતિ ધર્મ સ્વીકાર્યો. આ પ્રમાણે શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતના પ્રથમ સમવસરણમાં અનંત ગુણરતનોત્તા સમુદ્ર સરખા ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના થઈ. ભવિષ્યમાં ગણધર થનારા કૌસ્તુભ વિગેરે શિષ્યોને ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રૌંચ એ ત્રિપદી આપી. પરમાત્માએ તેઓને ગણધરપદે સ્થાપ્યા. એટલે તેઓએ બુદ્ધિના અતિશયને કારણે દ્વાદશાંગીની રચના કરી. પછી ઈંદ્રમહારાજ વાસથી પરિપૂર્ણ રતનો થાળ લાવ્યા એટલે પરમાત્માએ આસન પરથી ઉઠીને ચૂર્ણની સંપૂર્ણ મુદ્રિ ભરી ત્યારે ભાવનાથી દેદીપ્યમાન દેવોએ મંજળ વાજિત્રો વગાડ્યા એટલે “દ્રવ્ય અને ગુણપર્યાય યુક્ત સૂત્ર તેમજ તદુભય (સૂત્ર અને અર્થ બંને) થી હું તમોનો અનુયોગની તથા ગણની આજ્ઞા આપું છું.” એમ બોલતાં પરમાત્માએ નત મસ્તક-વાળા તે ગણધરો પર પ્રથમ વાસક્ષેપ નાખ્યો. અને ગુણીયલ ધારણીને પ્રવર્તિની પદ અર્પણ કરવામાં આવ્યું; એટલે સર્વ સુરાસુરો અત્યંત હર્ષ પામ્યા. પરમાત્માના કૌસ્તુભ વિગેરે છેતેર ગણધરો થયા, જેમના ગુણોને બુદ્ધિમાન પુરુષો પણ જાણી શકે નહીં તો તેનું વર્ણન તો શી રીતે થઈ શકે ? વિશેષ શું કહેવું ? ત્રિપદીદ્વારા તેઓ પોતાની પ્રજાથી શ્રુતરૂપી સમુદ્રનો પાર પામી ગયા તેનું વર્ણન શી રીતે થઈ શકે ?

બાદ પૃથ્વીતલને વિષે મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર અને અત્યંત સુદૃઢ એવો દાન, શીલ, તપ અને ભાવરૂપ-એ ચાર પ્રકારનો ધર્મ પ્રવર્ત્યો. જેમ હસ્તીઓના સમૂહથી ઐરાવણ હસ્તી,

* ત્રિપદિ શલાકા પુરુષ ચરિત્રમાં “ગોશુભ” નામ જણાવ્યું છે.

કલ્પવૃક્ષોથી જેમ મેરુપર્વત અને મૌકિતકોથી જેમ સમુદ્ર શોભે તેમ પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચતુર્વિધ સંઘથી શોભવા લાગ્યા. પહેલી પોરસી પૂર્ણ થઈ એટલે સુવર્ણના થાલમાં રહેલ, ચાર પ્રસ્થ(આઠ ચેર)ના પ્રમાણે જેટલો, સુગંધી કમોદમાંથી નીપજાવેલો, દુહુંભિના અવાજથી નિર્મળ (પવિત્ર) ધ્વનિવાળો અક્ષત-બલિ મગાવીને સોમચંદ્ર રાજવીએ પૂર્વ દ્વારથી સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો. આકાશમાં ઉછાળેલા તે બલિમાંથી અડધોઅડધ દેવોએ આકાશમાંથી ગ્રહણ કરી લીધો અને બાકીનો શેષ અર્ધભાગ રાજાએ તથા શ્રેષ્ઠ લોકોએ ગ્રહણ કર્યો. તે બલિના પ્રભાવથી પૂર્વના થયેલા રાગો નાશ પામે છે, છ માસ પર્યંત નવા રાગો થતાં નથી. બધા લોકોએ તે બલિ ગ્રહણ કર્યો.

દેવોથી પરિવરેલા પરમાત્માએ ઉત્તર દરવાજેથી નીકળીને ઈશાન ખૂણામાં રહેલ દેવ-છંદામાં જઈને વિશ્રામ કર્યો; એટલે ભગવંતની પાદપીઠ પર બેઠેલા મુખ્ય ગણધર કૌસ્તુભે બીજી પોરસીને વિષે, કલેશ-સંતાપને દૂર કરનારી શિક્ષા આપી. તે દેશના પૂર્ણ થઈ એટલે દેવછંદામાં પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને આનંદસમૂહથી દેદીપ્યમાન જણાતા દેવ અને દાનવો પોતપોતાના સ્થળે ચાલ્યા ગયા.

શ્રી શ્રેયાંસ પરમાત્માના તીર્થમાં ચાર હસ્તવાળો, ત્રણ નેત્રવાળો, પ્રવેત વર્ણવાળો અને વૃષભના વાહનવાળો ઇશ્વર (અપરનામ મનુજ) નામનો યક્ષ થયો. તે યક્ષ જમણા બે હસ્તમાં હસ્તી અને બીજે તોમજ ડાબા બે હાથમાં અક્ષમાલા અને નકુળ ધારણ કર્યો હતાં. વળી તે પરમાત્માના શાસનમાં માનવી (અપરનામ શ્રીવત્સા) નામની યક્ષિણી થઈ જેના જમણા બે હાથમાં વર (પાશ) અને મુદ્ગર હતા અને શત્રુથી રક્ષણ કરનારા બે હાથમાં કલશ અને અંકુશ હતા. વળી, ગાયના જેવા કર્ણવાળી અને દુષ્ટ હસ્તીનો નાશ કરનાર સિંહના વાહનવાળી હતી. હમેશાં તે યક્ષ-યક્ષિણીથી સેવાતા પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ કરોડો સુરો અને અસુરોથી હંમેશા ઉપાસના કરાતા હતા.

આ પ્રમાણે સિંહપુર નગરમાં કેટલાક દિવસો સુધી ભવ્ય પ્રાણીઓને પ્રતિભોધ આપીને પરમાત્માએ પૃથ્વીપીઠ પર વિહાર શરૂ કર્યો. કાંટાઓને અધો મુખવાળા બનાવતા, છએ ઋતુનું એકી સાથે પ્રકટીકરણ કરાવતા, દુકાળ, ઉપદ્રવ, મરદી અને ઇતિઓને દૂર કરતા. બધે પોતાના પ્રભાવથી, ત્રણ જગતની લક્ષ્મી એક જ સ્થળે એકત્ર થઈ હોય તેમ દર્શાવતા, ધર્મનો નાશ કરનાર મિથ્યાત્વને દૂર કરતા, ગ્રામ, આકર અને નગરવાળી પૃથ્વીપીઠ પર ક્રમ-પૂર્વક વિહાર કરતાં, કલ્યાણના ભંડારરૂપ પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પોતાનપુરે આવી પહોંચ્યા.

દેવોએ ઈશાન દિશામાં સમવસરણ કયું એટલે પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથે રત્નમય સિંહાસન અલંકૃત કયું. બાર પ્રકારની પર્ષદા પોતપોતાને યોગ્ય સ્થળે બેઠી એટલે ઉદ્યાન-પાલકે જઈને ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવને પરમાત્માનું આગમન જણાવ્યું, એટલે તે ઉદ્યાનપાલકને સાડા બાર કરોડ રૂપૈયા આપીને વાસુદેવે પોતાના પ્રધાન પુરુષોને સર્વ પ્રકારની તૈયારી કરવાનો આદેશ આપ્યો.

પછી હસ્તી પર બેઠેલા, છત્રને ધારણ કરેલ, સામર્થ્યશાળી લશ્કરથી પરિવૃત્ત, બન્નીશ હજાર રાણીઓ યુક્ત, ચોસડ હજાર વારાંગનાઓ સહિત, સોળ હજાર રાજાઓથી શોભિત, બેંતાલીશ લાખ રથ, બેંતાલીશ લાખ અશ્વ અને બેંતાલીશ લાખ હસ્તિ-સમૂહથી યુક્ત તેમજ પૌરજનોથી પરિવરેલ ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પરમાત્માને નમસ્કાર કરવા માટે ચાલ્યો અને ન્યાયપરાયણ તેણે સમવસરણમાં પ્રવેશ કર્યો. પરમાત્માને પ્રદક્ષિણા આપીને, પંચાંગ પ્રણિપાત કરેલા તે રાજાએ “ હે પરમાત્મા ! તમે જ્યવંત વર્તો, જ્યવંત વર્તો ” એમ ઉચ્ચ સ્વરે બોલીને પરમાત્માની સ્તુતિ કરી.

ઈંદ્ર અને વાસુદેવ વિગેરે સ્વસ્થાને બેઠા એટલે પરમાત્માએ સર્વ ભાષામાં સમન્વય તેવી ભાષાથી નીચે પ્રમાણે દેશના આપવી શરૂ કરી. “ભયંકર સંસાર-સાગરમાં ડૂબતા ભવ્ય પ્રાણીઓ-નોતારવામાં ધર્મ નૌકા સરખો છે. તે ધર્મ સાધુધર્મ અને શ્રાવકધર્મ એમ બે પ્રકારનો છે. તેમાં પ્રથમ સાધુધર્મ દશ પ્રકારનો છે. ક્રોધના જયરૂપ (૧) ક્ષમા, માનના ત્યાગ કરવારૂપ (૨) માર્દવ, કપટનો ત્યાગ કરવારૂપ (૩) આર્જવ, મુક્તિરૂપ (૪) નિર્લોભતા, બાર પ્રકારનો (૫) તપ, જીવરક્ષારૂપ (૬) સંયમ, હિતકારક અને મીઠી ત્રાણીરૂપ (૭) સત્ય, પારકાનું ધન નહીં ચોરવારૂપ (૮) શૌર્ય, સ્ત્રીના સંગના ત્યાગરૂપ (૯) બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહરહિતપણું (૧૦) આકિંચન્ય. શ્રાવક ધર્મ પણ બાર પ્રકારનો કહેલો છે, જેમાં પાંચ અણુવ્રતો અને સાત શિક્ષાવ્રતો કહેલાં છે. (૧) પ્રાણુતિપાત (જીવહિંસા), (૨) મૃષાવાદ (જૂઠું), (૩) અદત્તાદાન (ચોરી), (૪) અપ્રહ્મ (મૈથુન) અને (૫) પરિગ્રહ-આ પાંચેની દેશ થકી વિરતિ તે અણુવ્રતો કહેવાય છે. (૧) દિગૂપરિમાણ, (૨) ભોગોપભોગપરિમાણ, (૩) અનર્થદંડવિરમણ, (૪) સામાયિક, (૫) દેશાવકાશિક, (૬) પૌષ્ઠ અને (૭) અતિથિસંવિભાગ એ સાત પ્રકારનાં શિક્ષાવ્રતો છે. હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે સાધુ તથા શ્રાવક ધર્મનું અવલંબન દયો કે જેથી ભયંકર એવા સંસારરૂપી કૂવામાં તમે ન પડો. ”

પરમાત્માની દેશના સાંભળીને કેટલાકોએ સર્વવિરતિ, કેટલાકોએ દેશવિરતિ ગ્રહણ કરી, જ્યારે ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે કૃત્તા સમકિત જ ગ્રહણ કર્યું. બાદ ત્રિપૃષ્ઠે ભગવંતને પૂછ્યું કે- “હે સ્વામિન ! મને વિરતિના પરિણામ શા માટે થતાં નથી ? ” પરમાત્માએ જણાવ્યું કે- “પૂર્વે તે નિષાણું કર્યું છે તે હકીકત સાંભળ—

લક્ષ્મીના પોતાના જ સ્થાનરૂપ રાજગૃહ નામનું નગર હતું. તે નગરમાં ઈંદ્ર સરખો પરાક્રમી વિશ્વનંદી નામનો રાજા હતો. તેને ત્રિયંબુ નામની પટ્ટરાણી અને વિશાખભૂતિ નામનો નાનો ભાઈ યુવરાજ પદે હતો. તેને શિયલરૂપી અલંકારને ધારણ કરનારી ધારણી નામની પત્ની હતી. તે બંનેનો સમય પાંચ પ્રકારની ઇંદ્રિયોના સુખ ભોગવવામાં વ્યતીત થતો હતો. એકલા તારા નયસારના ભવથી સોળમે ભવે તું ધારણીની કૂક્ષીએ પુત્ર તરીકે

જન્મ્યો અને તારું વિશ્વભૂતિ એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. પ્રિયંશુ રાણીએ પણ વિશાખનંદી નામના પુત્રનો જન્મ આપ્યો.

અનુક્રમે વિશ્વભૂતિ અને વિશાખનંદી યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા. તેઓ બંનેને રાજપુત્રીઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યા. એકદા કામદેવના મિત્ર સરખી વસંત ઋતુ આવી પહોંચી એટલે કીડા કરવાને માટે વિશ્વભૂતિ અંતઃપુર સંહિત સર્વ ઋતુના દેવવાળા પુષ્પકરંડક નામના ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાં દોશુંદક દેવની માફક તેણે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ સાથે પુષ્પ ચૂંટવા, જળ-કીડા કરવી વિગેરે પ્રકારની કીડાઓદ્વારા વિવિધ કીડાઓ કરી. નંદન વન સરખા તે ઉદ્યાનમાં યુવરાજ કીડા કરી રહ્યો હતો ત્યારે પદરાણી પ્રિયંશુએ મોકલેલ દાસીઓ પુષ્પ લેવા માટે આવી. તે ભખતે વિશ્વભૂતિને કીડા કરતો નીહાળીએ તે દાસીઓએ રાણીને જણાવ્યું કે- “વિશાખનંદીને કીડા કરવા લાયક વનમાં બીજે રાજપુત્ર કેમ કીડા કરી રહ્યો છે ? ” સ્વ-ભાવગત તુચ્છપણને કારણે પ્રિયંશુ રાણી કોપ-ગૃહમાં ગઈ એટલે તેને મનાવવા માટે રાજાએ પણ ત્યાં જઈને તેણીને કહ્યું કે- “હે દેવી ! તમારે કોપ કરવાનું શું કારણ છે ? ” રાણીએ જણાવ્યું કે- “આપણા પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં વિશ્વભૂતિ કીડા કરી રહ્યો છે, તો ત્યાં વિશાખનંદી કીડા કરે તેવું કરો. ” રાજાએ જણાવ્યું કે-જે સ્થળે એક વ્યક્તિ કીડા કરી રહી હોય ત્યાં બીજી વ્યક્તિ જઈ ન શકે તેવો આપણો કુળાચાર છે. ” એટલે પ્રિયંશુએ જણાવ્યું કે- “આ પ્રકારના પરાભવથી તો હું મારા પ્રાણોનો ત્યાગ કરીશ. ”

રાજાએ તે હકીકત પ્રધાનોને જણાવી અને તેઓએ પણ રાણીને સમજાવવા છતાં તેણી સમજી નહીં. રાણીનો હઠાઈ જોઈને વિચક્ષણ મંત્રીએ રાજાના આદેશથી રણભેરી વજાડાવીને ખેડું પ્રમાણ શરૂ કર્યું. ભેરીનો અવાજ સાંભળીને વિશ્વભૂતિએ એકદમ ઉદ્યાનનો ત્યાગ કરીને, રાજા પાસે જઈને પૂછ્યું ત્યારે રાજાએ જણાવ્યું કે- “હે પુત્ર ! તું જાણે છે કે રાજાને પોતાની આજ્ઞાનું પાલન એ જ જીવિત છે. મારો પુરુષસિંહ નામનો સામંત રાજા મારી આજ્ઞાનો અનાદર કરી રહ્યો છે. ” વિશ્વભૂતિ કુમારે કહ્યું કે- “હે પૂજ્ય ! તમારી આજ્ઞા ઉઠાવવા હું તૈયાર છું. મૃગને મારવા માટે સિંહનો પ્રયાસ બસ છે. તેમાં અષ્ટાપદની જરૂર નથી. ” આ પ્રમાણે બોલીને સૈન્ય સાથે ગયેલા વિશ્વભૂતિએ તે સામંતને નમાવીને તેની પાસેથી ભેટણું લઈને, રાજાને અર્પણ કર્યું.

પછી રાજાથી પોતાના આવાસે જવા માટે રાજા અપાયેલ વિશ્વભૂતિ કુમાર પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં ગયો અને દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં તેને પ્રતિહારીએ અટકાવ્યો. “ઉદ્યાનમાં હાલમાં વિશાખનંદી કીડા કરી રહ્યો છે. ” એમ સાંભળીને વિશ્વભૂતિએ વિચાર્યું કે- “પૂજ્ય મને કેપટપૂર્વક ઉદ્યાનરૂપી ઘરમાંથી બહાર કાઢ્યો છે. પૂજ્ય વ્યક્તિઓ પણ પ્રપંચ કરે છે. એમ વિચારીને કોપને લીધે તેણે કોઠાના બાંને મુઠિવડે પ્રહાર કરી તેના ફેલો નીચે પાડ્યા અને એકીદારને ઉદેશીને કહ્યું કે- “અરે ! જો હું રોષ પામું તો કોઠાના બાંને માફક

તમારા મસ્તકોને નીચે પાડું; પરંતુ સમુદ્રની માફક હું પૂજ્ય જનોની મર્યાદાને ઉલ્લંઘીશ નહિ.”

ઉપર પ્રમાણે બાલીને તેણે આર્થ સંભૂત પાસે જઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષિત કુમારને સમજાવવાને માટે રાજા આવ્યો અને કહ્યું કે—“હે પુત્ર ! તું હર્ષપૂર્વક પુષ્પકરંડક ઉદ્યાનમાં કીડા કર.” વિશ્વભૂતિએ જણાવ્યું કે—“મેં હમણાં ફલકરંડક (મોક્ષરૂપી ફલના કરંડિયારૂપ) સંયમ સ્વીકાર્યું છે, તેથી હવે મને પુષ્પકરંડક ઉદ્યાન પરત્વે આસક્તિ નથી રહી. તમે હવે ખેદ ન પામો. મેં જે કયું છે તે ઉચિત જ છે કારણ કે સમસ્ત લોક પોતાના કાર્યો સાધવાને ઉદ્યુક્ત જ હોય છે. વાસ્તવિક રીતે તો કોઈ કોઈને પારકો કે પોતાનો નથી. આત્માનો દ્રોહ કરનાર-છેતરનાર મોહનો ત્યાગ કરો.”

વિશ્વભૂતિનું આવું કથન સાંભળીને રાજા આવ્યો ગયો અને લોકો વિશ્વભૂતિની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. અંગીકાર કરેલા વસ્તુનો નિર્વાહ કરવો, પાલન કરવું, એ મહાપુરુષોનું મોટું વ્રત છે. ગીતાર્થ બનેલ અને તપને કારણે દુર્બલ દેહવાળા વિશ્વભૂતિ મુનિવર ગુરુની આજ્ઞાથી એકલા વિચરતાં મથુરા નગરીએ ગયા. વિશાખનંદી પશ્ચિમ મથુરાનગરીના રાજાની પટ્ટરાણી-પોતાની ફાળની પુત્રીને પરણના માટે તે જ નગરીએ આવ્યો હતો. માસખમણને પારણે, વિશાખનંદીના આવાસની નજીકમાં ગોચરીએ જતાં વિશ્વભૂતિ મુનિને બળદ દ્વારા ભૂમિ પર પાડી દેવાયા. તે સમયે ત્યાં રહેલા વિશાખનંદીએ વિશ્વભૂતિને પડી ગયેલા બેઠને પોતાના સમસ્ત પરિવાર સહિત અદ્દહાસ્ય કયું. એટલે વિશાખનંદીને બેઠને, રોષે ભરાયેલા વિશ્વભૂતિ મુનિએ તે બળદને બંને શીંગડાઓ દ્વારા ઉછાળીને આકાશમાં ત્રણ વાર ભમાડ્યો અને વિશાખનંદીને ઉદ્દેશીને બોલ્યા કે—“અરે પાપીષ્ઠ ! ફાગટ શા માટે ક્રોધ ઉત્પન્ન કરાવે છે ? કોઠાના ઝાડના ફલોનો પાડી નાખનારું મારું પૂર્વનું તે બળ શું આપ્યું ગયું છે ? ”

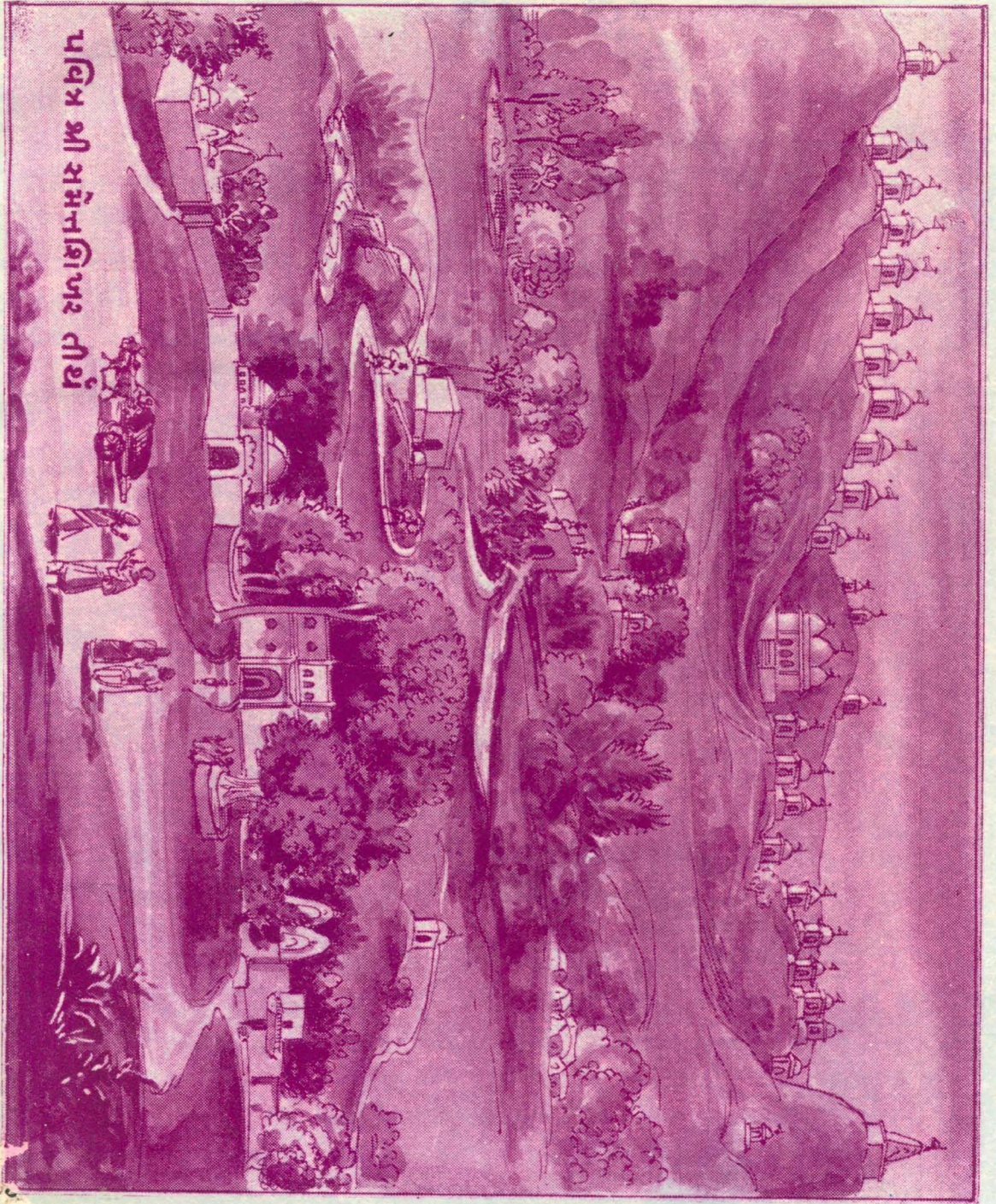
ઉપર પ્રમાણે કહીને વિશ્વભૂતિ મુનિ પોતાને સ્થાને ગયા અને અનશન સ્વીકારીને, સિદ્ધાન્તમાં નિષેધ કરેલું અને દુઃખદાયક એવું નિષાણું બાંધ્યું કે—“જો મારા આ વ્રતનું તેમજ તપનું ફલ હોય તો મૃત્યુ પામીને બીજા ભવમાં હું અતિશય પરાક્રમી થઉં.” આ પ્રમાણે નિષાણું બાંધીને, કાળધર્મ પામીને તું મહાશુક નામના આઠમા દેવલોકમાં દેવ થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તું અર્ધચક્રી (વાસુદેવ) મહાબલશાળી ત્રિપૃષ્ઠ થયો છે એટલે તને વિરતિનાં પરિણામ નથી થતાં. ભવિષ્યમાં તું શ્રીવર્ધમાન નામનો ચોવીશમો તીર્થંકર થઈશ.”

આ પ્રમાણે તું પરમાત્માનું સમ્યક્ કથન સાંભળીને ત્રિપૃષ્ઠ વિશેષ હર્ષવાળો બન્યો અને શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માને નમીને પોતાના સ્થાને ગયો, પરમાત્મા વિશ્રામ માટે દેવ-
૩૪

છંદામાં પધાર્યા એટલે પાદપીઠ પર બેઠેલા કૌસ્તુભ ગણધરે દેશના આપી. આ પ્રમાણે બન્ને પ્રાણીઓને સન્માર્ગે સ્થાપીને, સંસારસમુદ્રમાં નૌકા સમાન શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે પોતાન-પુરથી વિહાર કર્યો. પૂર્વના દશ તીર્થંકરોએ આવીને પોતાના ચરણકમલથી પવિત્ર કરેલા અને સિદ્ધિના સ્થાનરૂપ શ્રીશત્રુજય મહાતીર્થે પરમાત્મા આવી. ભવ્ય પ્રાણીઓને શીત-ળતા અર્પનાર શ્રી યુગાદિજિન શ્રીઋષભદેવના જિનમંદિરને કારણે ચૂલિકાયુક્ત બનેલ તે શ્રી શુજય પર્વત નંદનવન સહિત મેરુપર્વતની માફક શોભે છે. તે તીર્થ પર અચિન્ત્ય ફલદાતા કલ્પવૃક્ષ સરખા શ્રી ઋષભજિનનું દર્શન માત્ર મોક્ષફલને આપે છે.

તે પર્વત પર દેવોએ સમવસરણની રચના કરી અને ક્ષેત્રના પ્રભાવને કારણે લોકો વિશેષ પ્રતિબોધ પામ્યા. પછી વિષ્ણુના હૃદયપ્રદેશ પર રહેલ કૌસ્તુભ મહિષ સરખા કૌસ્તુભ ગણધરે શ્રીશ્રેયાંસનાથ પરમાત્માને પૂછ્યું કે-“અહીં કેણે આવું સુંદર જિનમંદિર બંધાવ્યું?” પરમાત્માએ કહ્યું કે-“શ્રી ઋષભદેવ પરમાત્માના પ્રથમ ચક્રવર્તી ભરત નામના મુખ્ય પુત્ર હતા. તેમને વંશરૂપી વનમાં કમળ સમાન પુંડરીક નામના પુત્ર હતા; જે પ્રથમ જિનપતિ શ્રી ઋષભદેવના પ્રથમ ગણધર થયા હતા. તેઓએ પોતાના ગુરુ શ્રી ઋષભદેવના કથનથી આ પર્વત પર કોટિ મુનિવરો સાથે આહારને ત્યાગ કરીને, કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાના પરિવાર સહિત મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરી હતી. પુંડરીક ગણધરના મુક્તિ સ્થાને, પોતાની લક્ષ્મીને સાથેક કરનારા શ્રી ભરત ચક્રવર્તીએ પોતે આ સ્થળે આવીને આ વિશાળ જિનમંદિર બંધાવ્યું છે. ત્યારથી પ્રારંભીને અનેક મુનિવરો અત્રે દુષ્કર ચરિત્રનું સુંદર રીતે પાલન કરીને નિર્વાણ પામ્યા છે. બીજા પણ અનેક વિનયશીલ મુનિવરો આ સ્થળે મોક્ષે જશે. તેમજ બીજા તીર્થંકર ભગવંતો પણ આ પર્વતની સ્પર્શના કરશે. બગી ગયેલ દોરડાની કાંતિ સરખા અદ્ય કર્મના નાશને માટે કેવળજ્ઞાન-પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ તીર્થંકર ભગવંતો શત્રુજય તીર્થનું શ્રેષ્ઠ પ્રકારે સ્મરણ કરે છે. ત્યારથી પ્રારંભીને પૃથ્વીપીઠને વિષે આ તીર્થ સૌથી પ્રથમ તીર્થ તરીકે અને નિષ્કપટી મુનિવરોના પ્રથમ નિર્વાણક્ષેત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે. ક્ષેત્રના પ્રભાવથી મુનિવરોના રાગ, દ્વેષ વિગેરે આભયંતર શત્રુઓનો નાશ થાય છે, તેથી આ તીર્થ શત્રુજય તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું છે. ઘણું કરીને આ તીર્થમાં મૃત્યુ પામેલા પશુઓ પણ ઉત્તમ જાતિને પ્રાપ્ત કરે છે તેથી બુદ્ધિમાન પુરુષો તેને વિમલાચલ પણ કહે છે.” આ પ્રમાણે સાંભળીને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સંગમના કારણભૂત આ પર્વત પર અનેક મુનિ-વરોએ અનશન કરીને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરી.

જન્મથી જ ચાર પ્રકારના અતિશયોથી શોભતા, ઘાતીકર્મના નાશથી અગિઆર અતિ-શયોથી સુશોભિત તેમજ દેવકૃત ઓગણીશ અતિશયોથી વિરાજિત અને પૃથ્વીરૂપી સ્ત્રીના ઉરસ્થળને વિષે હાર સમાન તેમજ ત્રિકાલજ્ઞાની પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પૃથ્વીપીઠ પર વિહાર કરવા લાગ્યા.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માનું શ્રી સમેતશિખર પર્વત (તીર્થ) ઉપર નિર્વાણ (મોક્ષગમન.)

ચોરાશી હબર સાધુઓ, ત્રણ લાખ ને એંશી હબર* સાધવીઓ, બે લાખ ને ઓગણ એંશી હબર શ્રાવકો, ચાર લાખ ને અડતાલીશ હબર શ્રાવિકાઓ, તેરસો ચૌદપૂર્વીઓ, છ હબર અવધિજ્ઞાનીઓ, છ હબર મનઃપર્યવજ્ઞાનીઓ અને સાડા છ હબર કેવળજ્ઞાનીઓ, અગિયાર હબર વૈકિયલઙ્ઘિધારી, પાંચ હબર વાદ લઙ્ઘિધારી-આ પ્રમાણે પરમાત્મા શ્રી શ્રેયાંસનાથનો પરિવાર થયો.

એકવીશ લાખ વર્ષ કુમારપણામાં, બેતાલીશ લાખ વર્ષ રાજવીપણામાં, એકવીશ લાખ વર્ષ પર્યન્ત સાધુપણામાં-આ પ્રમાણે ચોરાશી લાખ વર્ષનું આયુષ્ય લોગવીને શ્રેયાંસનાથ પરમાત્મા, કલ્યાણકારી તીર્થ શ્રી સરમેત્તશિખરે આવ્યા. પૂર્વે શ્રી અભિતનાથદિથી શ્રી રીતલનાથ પર્યંતના નવે તીર્થકરોદ્ધારા મુક્તિને માટે સેવાયેલ તેમજ “અષ્ટાપદે તો ફક્ત શ્રી ઋષભસ્વામીનું એક જ નિર્વાણ કલ્યાણક થયું છે અને મારા પર તો અનેક કલ્યાણકો થયા છે” એમ બહુ વિકસિત પુષ્પોના સમૂહદ્વારા હાસ્ય કરતો હોય તેમ એ પર્વત ગર્વીષ્ઠપણાને કારણે ઉન્નત થયો હતો.

હબર સાધુઓ સાથે પરમાત્માએ અનશન સ્વીકાર્યું એટલે ઈંદ્ર મહારાજાઓના આસનો કંપી ઉઠ્યા ત્યારે અવધિજ્ઞાનદ્વારા પરમાત્માનો નિર્વાણસમય બાણીને એકી સાથે જ સર્વ ઈંદ્રોએ આવીને, પરમાત્માને નસ્તકાર કરીને પોતાની બેઠક લીધી. તે સમયે શ્રાવણ વદિ ત્રીજને દિવસે ચંદ્ર ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમાં આવ્યે છતે, બાહર કાયયોગમાં રહી, બાહર મનોયોગ અને બાહર વચનયોગને પરમાત્માએ રુંધી દીધા. પછી સૂક્ષ્મ કાયયોગનો આશ્રય કરી બાહર કાયયોગ, સૂક્ષ્મ મનોયોગ તેમજ સૂક્ષ્મ વચનયોગને રુંધ્યા. છેવટે સૂક્ષ્મ કાયયોગનો પણ અસ્ત કરીને “સૂક્ષ્મક્રિય” નામના શુકલધ્યાનના ત્રીજા પાયાના અંત પ્રત્યે પ્રાપ્ત થયા. તે પછી “ઉચ્છિન્નક્રિય” નામનો શુકલધ્યાનનો ચોથો પાયો, જેનો પાંચ હસ્વાક્ષરના ઉચ્ચાર બેટલો જ માત્ર કાળ છે તેનું ધ્યાન કરતાં પરમાત્મા, નારકીના જીવોને પણ ક્ષણમાત્ર આનંદ આપવાપૂર્વક મોક્ષે ગયા. પરમાત્માની સાથે અનશન સ્વીકારેલા તે હબર મુનિવરો પણ પરમાત્માની માફક તે જ સમયે સિદ્ધિ વર્ધી.

પરમાત્માના દેહને સ્નાન કરાવીને, તેમના અંગોને ગોશીર્ષ* ચંદનથી લીંપીને, દિવ્ય વસ્ત્રો પહેરાવીને ઈંદ્રે પૂજા કરી. બાદ અશ્રુને વહાવતાં ઈંદ્રે પરમાત્માના દેહને શિબિકામાં પધરાવ્યો. અશ્રુને વહાવતાં બીજા દેવોએ પણ નિસ્તેજ બનીને અન્ય સાધુઓના દેહને સ્નાનાદિક ક્રિયા કરાવી. દેવો અને દેવીઓના સમૂહે ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યો વગાડયે છતે શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતનો મોક્ષગમન મહોત્સવ કર્યો. દિવ્ય ગંધોદક અને પુષ્પસમૂહથી શોભતા માર્ગવડે ઈંદ્ર પરમાત્માની શિબિકાને ચિતા સમીપે લઈ ગયા. બીજા મુનિવરોની શિબિકાને દેવતાઓ ચિતા સમીપે લઈ ગયા એટલે અગ્નિકુમાર દેવોએ ચિતામાં અગ્નિ પ્રગટાવ્યો.

* ત્રિષષ્ઠિ શ્લોકાકા પુરુષ ચરિત્રમાં એક લાખ ને ત્રણ હબર જણાવેલ છે.

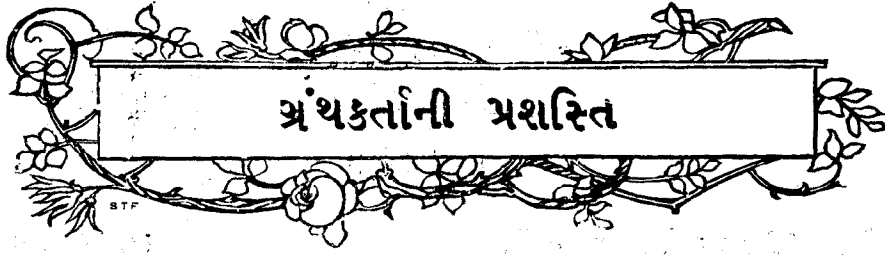
અસ્થિ સિવાય પરમાત્માનો દેહ હજી થઈ ગયો ત્યારે મેઘકુમાર દેવોએ ચિંતાને ગંધોદકની વૃષ્ટિથી શાન્ત કરી. વિચક્ષણ સૌધર્મેન્દ્રે જમણી હાઠા ગ્રહણ કરી, નિપુણ બુદ્ધિવાળા ઇશા-
નેન્દ્રે, ડાબી બાબુની ઉપલી હાઠા લીધી. ચમરેન્દ્રે નીચેની જમણી અને બડીન્દ્રે નીચેની ડાબી
હાઠા લીધી. બીજા નિષ્પાપ દેવોએ હાંતો ગ્રહણ કર્યો. બાક ચિંતાની જગ્યાએ દેવોએ રત્નનો
સ્તૂપ કર્યો, જે સમેતશિખર પર્વતનું બીજું રત્નમય શિખર હોય તેમ શોભતો હતો. બીજા
દેવોએ પરમાત્માના અસ્થિના અવશેષો ગ્રહણ કર્યાં. ભક્તિથી પ્રકાશિત રાજાઓએ ચિંતાની
જાતમ ગ્રહણ કરી. પરમાત્માની નિર્વાણશિલા પર ઈ વજ્રવટે પ્રશસ્તિની માફક પરમાત્માનું
મામ અને લાંછન કોતર્યું.

પરમાત્માનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરીને ઈંદ્રો નંદીશ્વર દીપે ગયા. ત્યાં આગળ શાન્તતા
વીર્ધ કરેનો અષ્ટદિક મહોત્સવ કરીને, કંઈક બોલ્યા શોકવાળા બનેલા તેઓ સ્વર્ગમાં ગયા.
આજીવંત સ્થાનમાં પરમાત્માની હાઠાઓને સ્થાપીને, દિવ્ય સુગંધી દ્રવ્યોથી પ્રતિદિન પૂજા
કરવા લાગ્યા. પરમાત્માની હાઠાઓના પ્રભાવથી વૃદ્ધિગત સંપત્તિવાળા અને મંગળના સ્થાન-
રૂપ ઈંદ્રો અસાધારણ સ્વર્ગસુખને ભોગવવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે મંદ બુદ્ધિવાળા મેં (શ્રી માનતુંગસૂરિએ) નૂતન અર્થ, તેવા પ્રકારની
સુંદર શબ્દરચના તેમજ સુંદર અલંકારો આ ચરિત્રમાં વર્ણવ્યા નથી, પરંતુ મારા પોતાના
અભ્યાસને માટે સંસ્કૃત ભાષામાં અગિયારમા શ્રી શ્રેયાંસનાથ પરમાત્માના ચરિત્રની રચના
કરી છે; તે પુસ્તકાર્યોને વિશે વિશેષ પ્રકારે ઈચ્છાઓને વૃદ્ધિ પમાડો.

શ્રી કનકપ્રભસૂરિના શિષ્ય, સુકવિ, શ્રી બાલચંદ્રના લઘુ બંધુ શ્રીજયસિંહ સૂરિ
શ્રી મેઠા, અને પોતાની બુદ્ધિપ્રભાને કારણે વસ્તુપાલ મંત્રીવડે સ્તુતિ કરાવેલ, અમારા
અન્ધમાં શ્રેષ્ઠ, કવિજનોના પણ શુર તેમજ વિદ્વાન સમૂહના કાવ્યોને શોધવામાં નિપુણ શ્રી
પ્રદુમ્નસૂરિ મહાસત્ત્વે આ ગ્રંથને હર્ષપૂર્વક સુધારી શુદ્ધ કર્યો છે.

શ્રીમાનતુંગસૂરિવિરચિત શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્રમાં શ્રી
શ્રેયાંસ જિન મુક્તિગમન નામનો તેરમો સર્ગ સમાપ્ત.

અંતકર્તાની પ્રશસ્તિ

પદ, બીજ વિગેરે ત્રણ પ્રકારના મૂળરૂપ, સ્મરણ માત્રથી સંકટસમૂહને હરનારી, નવ-તત્ત્વની જન્મદાત્રી એવી શ્રી જૈનાગમરૂપી શ્રુતદેવી જયવંત વર્તે છે. શ્રી વીર પરમાત્મારૂપી નંદનવનમાં કલ્પવૃક્ષ સરખો કોટિક ગચ્છ થયો, તેમાંથી નવીન શાખારૂપ “વૈરિ” નામની શાખા પ્રગટી, તે શાખામાં પુષ્પ સરખા ચાર ગચ્છો થયા, જેમાં એક પુષ્પરૂપ ચંદ્રકુળ પ્રગટ્યું, જેમાં ભ્રમર સરખા શ્રીશીલભદ્ર નામના આચાર્ય થયા. તેમને શ્રીચંદ્રસૂરિ, શ્રી ભરતેશ્વરસૂરિ, શ્રી ધનેશસૂરિ, શ્રી સર્વદેવસૂરિ અને શ્રી ધર્મદોષસૂરિ નામના પાંચ શિષ્યો થયા. તે સર્વ શિષ્યો પૈકી શ્રી ધર્મદોષસૂરિ ગચ્છના નાયક બન્યા. બાળવયમાં જ તેઓ બે કે ત્રણ ઘટિકામાં પાંચ સો શ્લોકોનું અધ્યયન કરીને ઉત્તમ વાદી બન્યા. ભાલેજ નામના નગરમાં શ્રીમહાવીર જિનચૈત્યમાં વ્યાખ્યાનાવસરે ગુરુ શ્રી સર્વદેવે આચાર્ય દેવીના વજ્રનું પોતાના હસ્તદ્વારા રક્ષણ કર્યું હતું. તેમના શિષ્ય શ્રી ચંદ્રપ્રભસૂરિ થયા જેમના ઉપવાસની તપશ્ચર્યાથી સ્થંભન તીર્થની શાસનદેવી પ્રત્યક્ષ થઈ હતી. તેમના ચાર વિદ્યામાં નિપુણ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ નામના શિષ્ય થયા, જે, નિત્યવૈરી પ્રાણીઓના શત્રુ-ભાવને દૂર કરનારા હતા. બ્રહ્મરન્ધ્રમાં પ્રગટેલ તેજપુંજથી જેમણે અજ્ઞાનાંધકારને દૂર કર્યો છે તેવા તેમજ કલાસમૂહના આવાસભૂત તે સૂરિવરની સ્તવના કરવાને કોણ શક્તિમાન થાય ? વળી તેમના શિષ્ય શ્રીરત્નપ્રભસૂરિની પણ કઈ રીતે અમે સ્તુતિ કરીએ ? કે જેના કલિયુગને વિષે શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ જેવા ગુરુ છે. તેમના ચરણકમળમાં ભ્રમરપણાને ધારણ કરતા, શ્રુતમાંથી ઉદ્ધરીને જેમણે સ્વોપજ વૃત્તિ બનાવી તે શ્રેષ્ઠ યુદ્ધિશાલી શ્રી માનતુંગસૂરિએ આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ મહાકાવ્યની રચના કરી છે. વિક્રમ સંવત ૧૩૩૨નો સાલમાં માઘ માસની વદિ પાંચમને દિવસે સરસ્વતી દેવીની કૃપાથી શીઘ્ર મેં આ ચરિત્રની રચના કરી છે. જ્યાં સુધી ભવ્ય પ્રાણીઓના કર્મરૂપી વનમાં દુઃખ સમૂહરૂપી દુર્વાને ચરતો અને પુષ્ટ શરીરવાળો શ્રી જૈન ધર્મરૂપી વૃષભ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવે ત્યાં સુધી મુનિવૃદ્ધને વિષે વ્યાખ્યાનદ્વારા પ્રચંડ ધ્વનિને કારણે ગર્જના કરતું આ શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવંતનું ચરિત્ર વિશ્વને વિષે વિસ્તાર પામે)

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ચરિત્ર સમાપ્ત.

બાહર ખખર.

—*—

ગુજરાતી ગ્રંથો

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ચરિત્ર લાગ ૨ જો	રૂ. ૨-૮-૦
શ્રી શાન્તિનાથ ચરિત્ર	રૂ. ૭-૮-૦
શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર	રૂ. ૧૫-૦-૦
લેઝર-આટ એઈઝ }	રૂ. ૧૩-૦-૦
વસુદેવ હિંડી ગુજરાતી ભાષાંતર	રૂ. ૧૫-૦-૦
તત્ત્વનિર્ણયપ્રસાદ	રૂ. ૧૦-૦-૦
કુમારવલ્લભ શતક	રૂ. ૧-૮-૦
ધર્મગિન્દુ	રૂ. ૩-૦-૦
જૈન મેધદત્ત	રૂ. ૨-૦-૦
જૈન ઐવિહારિક ગુજરાતી ગ્રંથ સંગ્રહ	રૂ. ૨-૧૨-૦
દમયન્તી ચરિત્ર	રૂ. ૭-૮-૦
આદર્શ જૈન સ્ત્રી સનો લાગ ૨	રૂ. ૨-૦-૦
જ્ઞાન-પ્રદીપ લાગ ૨	રૂ. ૪-૦-૦
સંઘપતિ ચરિત્ર	રૂ. ૬-૮-૦
વિજયનાનંદસૂરિ	રૂ. ૦-૮-૦
પ્રહલાદચર્ચ પદ પૂજા	રૂ. ૦-૪-૦
મંભા પદમેષી ગુણ રત્નમાળા	રૂ. ૧-૮-૦
જ્ઞાનામૃત કાવ્યકુંજ	રૂ. ૧-૦-૦
કાવ્ય સુભાકર	રૂ. ૨-૮-૦
આચાર ઉપદેશ	રૂ. ૧-૦-૦

સંસ્કૃત ગ્રંથો

ત્રિપિટિ પર્વ ૧ હું	ભુકાકારે	રૂ. ૬-૦-૦
„ પર્વ ૨-૩-૪ ભા. ૨ જો	„	રૂ. ૮-૦-૦
„ પર્વ ૨-૩-૪ ભા. ૨ જો	પ્રતાપારે	રૂ. ૧૦-૦-૦
કથારત્ન કોષ સંપૂર્ણ		રૂ. ૮-૮-૦
વસુદેવહિંડી અંશ બીજો મૂળ		રૂ. ૩-૮-૦

પ્રાપ્તિસ્થાન:- શ્રી જૈન આત્માનંદ સલા
ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર)